ANNALES

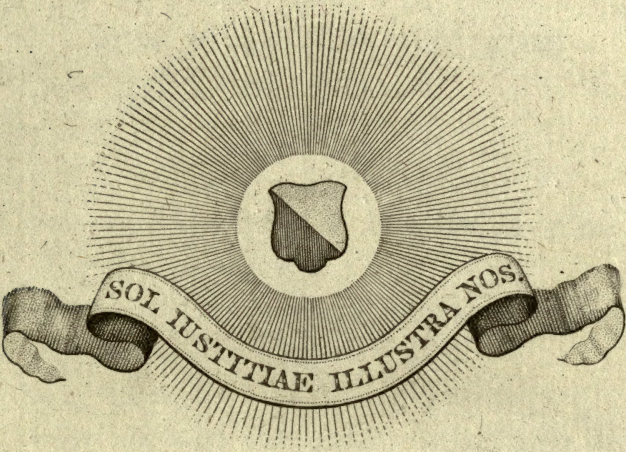
ACADEMIAE RHENO-TRAIECTINAE.

Ann. CIↃIↃCCCXXI - CIↃIↃCCCXXII.

ANNALES
ACADEMIAE RHENO-TRAIECTINAE

Ann. CIƆIƆCCCXXI–CIƆIƆCCCXXII.

NICOLAO CORNELIO DE FREMERY,
RECTORE ACADEMIAE MAGNIFICO,
IANO RICHARDO DE BRUEYS,
SENATUS GRAPHIARIO.

TRAIECTI AD RHENUM,
APUD OTTON. IOANN. VAN PADDENBURG,
ET I. VAN SCHOONHOVEN,
ACADEMIAE TYPOGRAPHOS.
MDCCCXXIII.

HOC ANNALIUM VOLUMINE CONTINENTUR:

Reſponſiones ad propoſitas quaeſtiones.

ALBERTI VAN *CALCAR*, *Med. Cand. in Acad. Lugd. Bat.*

IACOBI ADOLPHI CAROLI ROVERS, *Philoſ. Theor. et Litt. Hum. Cand. in Acad. Traiect.*

CORNELII ADRIANI BERGSMA, *Math. et Philoſ. Nat. Cand. in Acad. Traiect.*

AEGIDII DE *WIT*, *Litt. Hum. atque Math. et Philoſ. Nat. Cand. in Acad. Traiect.*

IACOBI GERARDI HENRICI SANDBRINK, *Theol. Cand. in Acad. Traiect.*

WOPKE WOPKENS BROUWER, *Iur. Cand. in Acad. Lugd. Bat.*

ANNALES

ACADEMIAE RHENO-TRAIECTINAE.

CIƆIƆCCCXXI - CIƆIƆCCCXXII.

In Academia Traiectina a die XXVI *Martii A.* CIƆIƆCCCXXI. *ad diem* XXVI. *Martii A.* CIƆIƆCCCXXII, *munus obierunt docendi,*

MEDICINAM.

IANUS BLEULAND.

NICOLAUS CORNELIUS DE FREMERY, *h. t. Academiae Rector.*

BERNARDUS FRANCISCUS SUERMAN.

IANUS ISAACUS WOLTERBEEK.

IACOBUS VOSMAER, *Prof. extraord.*

PHILIPPUS FRANCISCUS HEYLIGERS, *Prof. extraord.*

PHI-

PHILOSOPHIAM THEORETICAM ET LITERAS HUMANIORES.

Philippus Guilielmus van Heusde.
Dithmarus Huisman.
Ioannes Henricus Pareau.
Antonius van Goudoever.
Adamus Simons.

MATHESIN ET PHILOSOPHIAM NATURALEM.

Gerardus Moll.
Ioannes Fredericus Ludovicus Schröder.
Ianus Kops.
Theodorus Gerardus van Lith de Ieude, *Prof. extraord.*

THEOLOGIAM.

Hermannus Royaards.
Iodocus Heringa, El. F.
Gabriël van Oordt.

IU-

IURISPRUDENTIAM.

HERMANNUS ARNTZENIUS.

IANUS RICHARDUS DE BRUEYS, *h. t. Senat. Acad. Graphiarius.*

CORNELIUS ADRIANUS VAN ENSCHUT.

LECTORES.

SAMUEL NYHOFF, *Linguae Graecae Lector.*

GERARDUS DORN SEIFFEN, *literarum humaniorum Lector.*

CAROLUS THOMPSON, *Lector literarum Anglicarum.*

LUDOVICUS PINO, *Lector literarum Italicarum.*

MARIE FRANCISCUS XAVIERIUS D'ANGELY, *lector literarum Gallicarum.*

MAGISTER ACADEMICUS EQUITATIONIS.

IOHAN SALENTYN HOFFMAN.

MAGISTER ACADEMICUS GLADIATORIAE ARTIS.

LUD. DE FRANCE.

§ II.

Quaestiones ad certamen literarium ſingularum disciplinarum ſtudioſis in Academiis et Athenaeis univerſi Belgii, anno CIↃIↃCCCXXI. *fuerunt propoſitae his formulis.*

QUAESTIO MEDICA.

Comparetur Veterum doctrina cum Recentiorum theoria de ista affectione pathologica in homine, quae vocatur metastaſis. *Indicetur dein, quaenam ex opinionibus, quas Recentiores hac de re protulerunt, maxime probabilis videatur.*

QUAESTIO LITERARIA.

Quaenam ſunt praecipuae Herodoti in rebus gentium enarrandis dotes atque virtutes?

QUAESTIO CHEMICO-OECONOMICA.

Inſtituatur lactis vaccini *examen chemicum, ad hodiernam artis perfectionem accommoda-*

tum,

tum, in quo ratio etiam habeatur illius casei albuminosi, (*Zieger, Sérai*) *qui post separatum caseum vulgarem per calorem et acida e sero lactis separatur, et doceatur, num principium a vulgari caseo diversum revera sit habendum. — Indicetur praeterea ratio, in Belgio adhibita, ad diversa lactis vaccini principia a se invicem separanda et in usum oeconomicum convertenda.*

QUAESTIO PHYSICA.

Describantur, et quantum id experientia duce fieri potest, explicentur acus magneticae phaenomena. Ostendatur illius usus in nautica arte, atque viae maxime expeditae, quibus eius declinatio, inclinatio, atque vis magneticae, qua praedita est, intensitas, definiri possint.

QUAESTIO THEOLOGICA.

Quandoquidem perperam agunt, qui in orationibus sacris omnem sacrorum librorum interpretationem negligunt, nec tamen una eorum

rum adhibendorum ratio probari potest, *cum* vel *praecipuus interpretationi detur locus*, vel *doctrinae Christianae pars*, *ex praelecto obiterve illustrato loco ducta*, *uberius exponatur*, vel *denique tertium eligatur genus*, *ex utroque illo mixtum*, *quaeritur*, *quid in ſingulis univerſe praeſtabile habendum*, *et in delectu faciendo inprimis ſpectandum ſit?*

QUAESTIO IURIDICA.

Doctrinae Iuris. quo Romani impuberibus aut inconſultae adolescentum aetati proſpicere ſtuduerunt, *vis et natura*, *maxime in ineunda obligatione*, *et ratione iurium quae iis in iudicio competunt*, *admoto lumine historiae*, *rite declarentur.*

Ad quas erit reſpondendum ante diem 10. *Ianuarii a.* 1822. *libellis aliena manu ſcriptis*, *ac Senatus Academici Graphiario misſis*, *ut praemia reportata diſtribui posſint ipſo die Academiae natali*, *qui futurus est* 26. *Martii illius anni.*

§ III.

§ III.

Lectionum a feriis inde aestivis A. CIↃIↃCCCXXI. *ad ferias aestivas A.* CIↃIↃCCCXXII. *habendarum haec fuit ratio constituta.*

In FACULTATE MEDICA, docebunt

Anatomiam B. F. SUERMAN, quater per dierum hebdomadem, hora IV.

Physiologiam I. BLEULAND quater, h. VIII.

Specimina Anatomiae Subtilioris, tam humanae quam animalium comparatae in Museo Academico demonstrabit I. BLEULAND, diebus et horis, auditoribus commodis.

Dissectionibus Cadaveris Anatomicis, opportuno anni tempore instituendis, praeërit B. F. SUERMAN.

Pathologiam exponet B. F. SUERMAN, ter per dierum hebdomadem, hora IX.

Semioticam I. VOSMAER, d. martis et veneris, horâ XI.

Therapiam generalem I. VOSMAER, die lunae et iovis, hora XI.

Doc-

Doctrinam de cognoscendis et curandis hominum morbis I. I. WOLTERBEEK, quinquies hora XII.

Therapeuticam Materiae Medicae expositionem I. I. WOLTERBEEK, quater, hora I.

Pharmaciam, vernaculo sermone, N. C. DE FREMERY, diebus martis et veneris, hora III.

Institutionibus Clinicis morborum internorum vacabit I. I. WOLTERBEEK, singulis diebus, in Nosocomio Academico.

Praxin chirurgicam tradet B. F. SUERMAN, quater per dierum hebdomadem, hora VIII.

Operationes chirurgicas demonstrabit B. F. SUERMAN, tempore hyemali, diebus et horis deinceps indicandis.

Institutioni clinicae in arte chirurgica, quovis die, vacabit B. F. SUERMAN.

Morbos ossium tractabit, vernaculo sermone, Ph. F. HEYLIGERS, diebus lunae, martis et veneris, hora II.

Operationes chirurgicas in cadavere humano publice demonstrabit Ph. F. HEYLIGERS,

tem-

tempore hyemali, earumque encheireſium rationem, vernaculo ſermone, exponet quater per dierum hebdomadem, hora V.

Artem obſtetriciam theoreticam et practicam docebit Ph. F. HEYLIGERS, quater quavis hebdomade, hora I.

Inſtitutionibus in arte obſtetricia, imprimis Clinicis in Noſocomio habendis vacabit I. I. WOLTERBEEK.

Medicinam Forenſem tradet N. C. DE FREMERY, diebus mercurii et ſaturni, hora VIII.

Encyclopaediam medicam I. VOSMAER, diebus mercurii et ſaturni, hora XII.

Historiam Medicinae I. VOSMAER, diebus et horis, auditoribus commodis.

Disputandi exercitationibus, alternis hebdomadibus, die ſaturni hora I. Profesſores in Facultate Medica alternatim praeerunt.

In FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM,

docebunt

Logicam I. F. SCHRÖDER, diebus iovis et veneris, hora VIII.

Col-

Collocutionibus de Philoſophiae moralis praeceptis vacabit I. F. L. SCHRÖDER, die lunae, horis vespertinis a V ad VII.

Philoſophiam moralem D. HUISMAN, diebus mercurii et ſaturni, hora VIII.

Literas Latinas A. VAN GOUDOEVER, diebus lunae, martis, iovis et veneris, hora X. interpretandis cum ſelectis Tibulli, Virgilii aliorumque Poëtarum locis, tum Ciceronis Orationibus Catilinariis.

Antiquitatem Romanam A. VAN GOUDOEVER, d. mercurii et ſaturni h. IX et XII.

Antiquarum coloniarum historiam exponet A. VAN GOUDOEVER, die lunae, hora IX. et mercurii, hora I. Idemque latine tam ſcribendi quam loquendi exercitationes moderabitur.

Exercitationibus Oratoriis praeerit A. VAN GOUDOEVER, die ſaturni, hora I. aut aliâ magis commodâ.

Literas Graecas tradet Ph. G. VAN HEUSDE, interpretandis cum locis ſelectis N. Foederis, Homeri et Xenophontis, diebus lunae et iovis, hora XI: tum ſelectis poëtarum Graecorum carminibus et orationibus Aeſchinis *in Cte-*

ſi-

ſiphontem ac Demosthenis *de Corona*, diebus martis et veneris, hora XI.

Historiam poëſeos Graecae Ph. G. VAN HEUSDE, diebus mercurii et ſaturni, hora X.

Literas Hebraicas I. H. PAREAU, ita ut *Grammaticam* exponat diebus lunae et iovis hora IX, eademque hora, diebus martis et veneris, quaedam tractet capita e priore *Samuelis* libro.

Literas Chaldaicas et *Syriacas* I. H. PAREAU, diedus lunae et iovis, hora XI.

Literarum Arabicarum initia I. H. PAREAU, d. martis et veneris, hora XI. et *lectiones Coranicas* habere perget d. mercurii, h. IX.

Antiquitatem Hebraicam I. H. PAREAU, d. martis, mercurii, iovis et veneris, hora IV.

Historiam gentium univerſam praeſertim *recentiorem* Ph. G. VAN HEUSDE, d. lunae, martis, iovis et veneris, h. XII.

Historiam literarum et philoſophiae gentium recentiorum Ph. G. VAN HEUSDE, diebus mercurii et ſaturni, hora XI.

Historiam Patriae A. SIMONS, d. mercurii, iovis, veneris et ſaturni, hora VIII.

Li-

Literas Belgicas et Eloquentiam A. SIMONS, d. martis, mercurii, iovis et veneris, hora III.

Selecta poëtarum principum Belgic. loca, Seculi XVII. exponet A. SIMONS, d. martis et veneris, hora IV.

Praecepta ſtyli bene Belgici tradet A. SIMONS, d. martis, hora VIII. mercurii et iovis, hora IV.

Disputandi exercitationibus praeerunt, alternis hebdomadibus, die ſaturni hora I. alternatim Ph. G. VAN HEUSDE et A. VAN GOUDOEVER.

In FACULTATE MATHESEOS ET PHILOSOPHIAE NATURALIS, docebunt

Elementa Matheſeos I. F. L. SCHRÖDER, d. lunae, martis, mercurii et ſaturni, hora VIII.

Trigonometriam rectilineam et ſphaericam, adhibitam ad Geometriam practicam, atque Astronomiam, I. F. L. SCHRÖDER, die lunae et iovis, hora IX.

Elementa Mechanicae ſublimioris atque Opti-

ti-

ticae I. F. L. SCHRÖDER, diebus et horis, deinceps indicandis.

Physicam experimentalem G. MOLL, d. lunae, martis, iovis et veneris, h. I.

Astronomiae primas notitias G. MOLL, d. lunae, martis, iovis et veneris, h. IX. vel alia, auditoribus magis commoda.

Astronomiam theoreticam et practicam G. MOLL, iisd. d. h. III.

Elementa Hydrotechniae, ad praesentem conditionem Patriae adplicata, si sufficiens numerus auditorum adsit, belgico sermone exponet G. MOLL, hora deinceps indicanda.

Chemiam generalem et applicatam N. C. DE FREMERY, diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris, h. XII.

Botanicam et Physiologiam plantarum I. KOPS, d. martis, iovis et veneris, hora X.

Zoölogiam generalem, cum *Anatome comparata* coniunctam, N. C. DE FREMERY, diebus lunae, martis, iovis et veneris, h. XI.

Selecta quaedam Zoölogiae capita tractabit Th. G. VAN LIDTH DE IEUDE, diebus et horis auditoribus commodis.

** *Mi-*

Mineralogiam N. C. de FREMERY, bis per dierum hebdomadem, horâ auditoribus commodâ.

Oeconomiam ruralem I. KOPS; diebus iovis et veneris, hora III. lunae et mercurii, hora VIII. vel aliis diebus ac horis, auditoribus magis commodis.

Disputandi exercitationibus, die ſaturni horâ I, praeërunt Profesſores in Facultate Matheſeos et Philoſophiae Naturalis.

In FACULTATE THEOLOGICA,
docebunt

Theologiam naturalem G. van OORDT, d. lunae et iovis, hora XI. eadem hora d. mercurii alternis hebdomadibus, data opportunitate, repetitionibus deſtinata erit.

Historiam eccleſiaſticam D. HUISMAN, diebus lunae, martis, iovis et veneris, hora X. aut aliis, auditoribus magis commodis.

Interpretem V. T. inſtituet I. H. PAREAU, d. lunae, martis, iovis et veneris, hora I.

Introitum criticum et hermeneuticum in univerſum N. Foederis Codicem praebebit I. HE-

RIN-

RINGA, E. F. d. lunae, martis, iovis et veneris, hora XII.

Epiſtolas Iohanneas et ſelecta Apocalypſeos loca, praemisſo in ſingulas Introitu, interpretabitur I. HERINGA, E. F. diebus lunae et iovis, hora XII.

Loca N. T. praecipua, quibus doctrina de *divina natura*, ut et de *Ieſu Chriſto Dei Filio, Conſervatore noſtro*, traditur, tractabit I. HERINGA, E. F. d. martis et veneris, hora XII.

D. Pauli epiſtolam ad Hebraeos interpretabitur H. ROYAARDS, d. mercurii, hora XII.

Theologiam Dogmaticam docebit H. ROYAARDS, diebus lunae, martis, iovis et veneris, hora IX.

Collocutionibus de *Locis theologicis* vacabit I. HERINGA, E. F. die iovis, horis veſpert. a VII. ad IX.

Christianam morum disciplinam docebit G. VAN OORDT, d. lunae, martis et iovis, hora X. d. mercurii, alternis hebdomadibus, data opportunitate, commilitonum ſuorum profectus explorabit, h. XI.

Praecepta *homiletica* tradet H. ROYAARDS, die mercurii, hora X.

Exercitationes Oratorias Sacras moderabitur I. HERINGA, E. F. die ſaturni, hora I. vel alia magis commoda.

Officia nuntiorum Euangelii exponet H. ROYAARDS, die mercurii, hora IX.

Puerorum doctrinae Christianae initiis *erudiendorum* exercitationem inſtituet I. HERINGA, E. F. die veneris, hora XI. nec catecheticis inſtitutionibus deërit G. VAN OORDT, horâ deinceps indicanda.

Orationibus Sacris pronunciandis praeerunt H. ROYAARDS, die martis, hora XII, I. HERINGA, E. F. die lunae, hora XII. et G. VAN OORDT, die mercurii, hora XI.

Disputandi exercitationibus praeerunt H. ROYAARDS, die veneris, hora I; I. HERINGA, E. F. privatim die ſaturni, hora IX. vel alia commodiore, publice, die mercurii, hora I.

In FACULTATE IURIDICA, docebunt

Inſtitutiones Westenbergio duce H. ARNTZENIUS, diebus martis, iovis et veneris, hora IX. mercurii et ſaturni, hora X.

Pandectas eodem duce H. ARNTZENIUS, diebus martis, iovis et veneris, hora X. mercurii, hora IX. et I. et ſaturni, hora IX.

Ius Belgicum ad ductum linearum Iur. Civ. Holland. deſcriptarum a Cl. N. Smallenburg I. R. DE BRUEYS, diebus lunae, martis, iovis et veneris, hora XII.

Historiam Iurisprudentiae Romanae H. ARNTZENIUS, diebus martis et iovis, hora I.

Prima Oeconomiae politicae elementa, vernaculo ſermone, tradet I. R. DE BRUEYS, die lunae, mercurii et veneris, hora I.

Ius naturae C. A. VAN ENSCHUT, diebus martis, iovis et veneris, hora XII, mercurii vero die, hora XI.

Ius publicum et gentium C. A. VAN ENSCHUT, diebus martis, mercurii, iovis et veneris, hora VIII.

Ius

Ius Criminale universum et belgicum C. A. VAN ENSCHUT, diebus martis, iovis et veneris, hora nona, mercurii, hora XII.

Disputandi exercitationibus alternis hebdomadibus praeërunt Professores in facultate Iuridica.

G. DORN SEIFFEN, *Human. Lit. Lector*, diebus lunae, hora V. *poëtarum Latinorum*, qui vulgo *minores* dicuntur, *historiam criticam* tradet. Diebus iovis, hora V, *rhythmicam rationem in variis carminum generibus, tam apud Graecos quam Romanos*, exemplis demonstrabit.

F. L. PINO, *Literas Italicas* docebit diebus lunae et martis, hora VI. vel alia auditoribus magis commoda; horis vero deinceps indicandis, historiam earum literarum sermone Francico et Italico tradet.

Literas Francicas tradet F. M. D'ANGELY, diebus lunae et iovis, hora IV.

Literas Anglicas tradet C. THOMPSON, diebus lunae et iovis, hora V.

L. DE FRANCE, Academicus gladiatoriae

ar-

artis Magister, aptum et elegantem gladii usum docebit, die iovis hora VII vespertina.

Bibliotheca Academica, diebus Lunae et Iovis, ab hora I. in II. et diebus Mercurii et Saturni ab hora II. in IV, et, feriarum tempore, singulis diebus Iovis, ab hora I. in II, unicuique patebit.

§ IV.

A die XXVI *Martii, A.* CIƆIƆCCCXXI., *ad diem* XXVI *Martii, A.* CIƆIƆCCCXXII., *disputationes publice vel privatim défensae sunt hoc ordine:*

Anno CIƆIƆCCCXXI.

d. XXIX. *Martii* PETRUS HERMANNUS HUGENHOLTZ, Ameronga Traiectinus, *Theologiae Doctor creatus est, publice defensa Disp.* de Capite Sexto Epistolae Pauli ad Romanos.

d. III. *Aprilis* IOANNES FREDERICUS VAN OORDT, I. G. FIL.; Rotterodamensis, *summos in Theologia honores accepit post publicam defensionem Disp.* de Religione Christiana ad con-

coniunctionis et societatis studia alenda et promovenda cum aptissima, tum efficacissima.

d. XIV. *Aprilis* AUGUSTUS NOBLET, Rotulo Helvetus, *Doctor Iuris renuntiatus est*, *privatim defensa Dissert. Iurid.* Varii Argumenti.

d. IV. *Maii* CONRADUS GUILIELMUS VAN FRIDAGH, Zwollanus, *Doctor Iuris Romani et Hodierni creatus est*, *privatim defensa Dissert.* de Iure liberos exheredandi e principiis Iuris Romani et Hodierni.

d. XIV. *Maii* ALEXANDER GERARDUS VOS DE WAEL, Zwollanus, *summos in Iure Romano et Hodierno honores capessivit*, *publice defensa Disp.* de Errore in Conventione.

d. XV. *Maii* GUILIELMUS HENRICUS TAAY, Ticla Gelrus, *Doctor Iuris Romani et Hodierni creatus est*, *publice defensa Dissert.* de Natura atque vi obligationis naturalis ex principiis Iuris Hodierni.

d. XXVIII. *Maii* HENRICUS COCK, Daventriensis, *summos in Iure Romano et Hodierno honores accepit*, *publice defensa Disp.* de Argumento ab Analogia, eiusque a legis interpretatione differentia.

d.

d. XXX. *Maii* FREDERICUS REISS, Stabroeka-Demerarienſis, *Doctor Iuris creatus est, privatim defenſo Specimine*, de differentia Tutelae et Curae apud Romanos.

d. VIII. *Iunii* CORNELIS IACOBUS VAN BOMMEL, Harlemenſis, *conſecutus est gradum Doctoris Iuris Romani et Hodierni post privatam defenſionem Disp.* de Divortio ex mutuo Conſenſu.

d. XII. *Iunii* IOANNES PETRUS DASSEVAEL, Haganus, *publice defendit Disp.* de Rebus Dubiis, *et ſummi in Iure Romano et Hodierno honores in ipſum collati ſunt.*

d. XIV. *Iunii* IOACHIMUS SANDRA, Lugduno Batavus, *ſummos in Iure Romano et Hodierno honores conſecutus est, post publicam defenſionem Disſert.* quae ſistit disquiſitionem in Iuris Hypothecae naturam atque progresſum.

d. XV. *Iunii* IANUS CONRADUS PRUIMERS, Zwollanus, *Iuris Romani et Hodierni Doctor creatus est, publice defenſa Disp.* de Cura quam leges habent liberis prioris thori.

d. XXII. *Iunii* IOACHIM FERDINANDUS DE BEAUFORT, Rheno-Traiectinus, *privatim defen-*

dit

dit Commentationem ad Art. 543. Codicis Civilis, *et ſummos in Iure Romano et Hodierno accepit honores.*

d. XIV. *Decembris* ANTONIUS ADRIANUS MARTINI BUYS, Amſtelaedamenſis, *privatim defendit* Quaestiones Iuris Civilis; *et ſummos in Iure Romano et Hodierno honores accepit.*

d. XX. *Decembris* IOANNES SCIPIO VERNEDE, Medioburgo - Zelandus, *Iuris Romani et Hodierni Doctor renunciatus est, publice defenſa Disp.* de Conſilio Familiae.

His addendae ſunt duae Disputationes. Altera exhibens Synopſin graminum indigenarum Belgii partis ſeptentrionalis, *quam d.* XIX. *Decembris, publice defendit* HERMANNUS CHRISTIANUS VAN HALL, Amſtelodamenſis, *Praeſide Viro Cl.* IANO KOPS. *Altera* de Phocis, ſpeciatim de Phoca Vitulina, *publice defenſa a* GUILIELMO VROLIK, Amſtelodamenſi, *Praeſide Viro Cl.* NIC. CORN. DE FREMERY, *d.* XX. *Martii,* MDCCCXXII.

§ V.

§ V.

Anno CIƆIƆCCCXXII.

Die XXII. *Martii Vir Clarissimus* CORNELIUS ADRIANUS VAN ENSCHUT, *postquam ab Illustrissimis Academiae Curatoribus more solemni esset inauguratus in Senatu; Iuris docendi provinciam suscepit habita oratione:* de humanae indolis cognitione, legum de criminibus et condendarum et exsequendarum subsidio.

Die XXVI. *Martii. Natali hoc Academiae die in Senatum venerunt Academiae Curatores Viri Amplissimi, qui, postquam solenne praestiterat iusiurandum designatus huius anni Rector* IOANNES HENRICUS PAREAU, *praecedentis anni Rectori* NICOLAO CORNELIO DE FREMERY *pro fide et cura in Magistratu obeundo gratias egerunt, Cl.* PAREAU *munus hocce gratulati sunt, et Graphiarii Senatus partes dederunt Cl.* MOLL; *tum universo comitante Senatu Cl.* DE FREMERY *in Cathedram deduxerunt; qui habita oratione* de Chemia et Arte pharmaceutica ad maiorem perfectionem in Belgio evehendis, *enarratisque,*

quae

quae Academiae, ipso Rectore, tum prospera tum adversa accidissent, iuvenibus in certamine litterario victoribus ALBERTO VAN CALCAR, *Med. Cand. in Acad. Lugd. Bat.*, IACOBO ADOLPHO CAROLO ROVERS, *Phil. Theor. et Litt. Hum. Cand. in Acad. Trai.*, CORNELIO ADRIANO BERGSMA, *Math. et Phil. Nat. Cand. in Acad. Trai.*, AEGIDIO DE WIT, *Litt. Hum. et Math. et Phil. Nat. Cand. in Acad. Trai.*, IACOBO GERARDO HENRICO SANDBRINK, *Theol. Cand. in Acad. Trai. et* WOPKE WOPKENS BROUWER, *Iur. Cand. in Acad. Lugd. Bat. praemia distribuit, atque pro meritis laudavit* GERARDUM DEDEL, *Phil. Theor. et Litt. Hum. Cand. in Acad. Lugd. Bat.*, PETRUM IOHANNEM BLOM, *Math. et Phil. Nat. Cand. et Med. Stud. in Acad. Trai.*, GERARDUM STEENHOFF, *Theol. Cand. in Acad. Trai.*, SALOMONEM EMANUELEM NYKERK, *Iur. Cand. in Athen. Amstel. Hisce feliciter peractis, munere se abdicavit, datumque sibi successorem Cl.* PAREAU *in proximum annum Academiae Rectorem proclamavit et salutavit.*

CORNELII ADRIANI VAN ENSCHUT

ORATIO

DE

HUMANAE INDOLIS COGNITIONE, LEGUM DE CRIMINIBUS ET CONDENDARUM ET EXSEQUENDARUM SUBSIDIO.

PUBLICE DICTA

DIE XXII MARTII ANN. MDCCCXXII,

QUUM IURISPRUDENTIAM IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA DOCENDI MUNUS SOLENNI RITU IN SE SUSCIPERET.

NOBILISSIMI ACADEMIAE CURATORES, BONARUM LITERARUM FAUTORES EGREGII!

MAGNIFICE ACADEMIAE RECTOR, CETERIQUE ARTIUM ATQUE DISCIPLINARUM PROFESSORES, OMNIS ERUDITIONIS LAUDE CUMULATISSIMI, COLLEGAE CONIUNCTISSIMI!

LITERARUM HUMANIORUM LECTORES ERUDITISSIMI!

QUOTQUOT REPUBLICA ADMINISTRANDA, MAGISTRATU GERENDO, IUDICIIS CONSILIISQUE

MODERANDIS HABENDISQUE, VEL QUACUNQUE ALIA DIGNITATE COMMUNI CIVIUM UTILITATI OPERAMINI, VIRI AMPLISSIMI, GRAVISSIMI!

DIVINORUM ORACULORUM INTERPRETES DOCTISSIMI, REVERENDI!

QUARUMVIS ARTIUM ET DISCIPLINARUM DOCTORES, CONSULTISSIMI, ACUTISSIMI!

LECTISSIMA IUVENTUTIS ACADEMICAE CORONA, SOCIETATIS HUMANAE SPES!

QUOTQUOT PRAETEREA ADESTIS, CIVES, HOSPITES, LITERARUM AMANTES, AUDITORES CUIUSCUNQUE ORDINIS, HONORATISSIMI, SPECTATISSIMI!

Plerasque doctrinas et artes, quas vel humanum ingenium excogitavit, vel benignus naturae Auctor hominibus ſuppeditavit, inter ſe arcte nexas, atque copulatas esſe, nemo facile dubitabit, qui de hoc artium et doctrinarum vinculo unquam ſecum cogitaverit. Nec

igi-

igitur mirum est, A. A. aliquando fuisse viros, haud mediocriter eruditos, qui de hac, qua artes et doctrinae inter se iunctae atque nexae sunt, copula adeo sibi persuasum habuerint, ut omnes artes omnesque doctrinas ex uno principio, nescio quo effectu, ducere fuerint conati.

Quod autem de ceteris doctrinis constat, idem quoque in illa, quam nos profitemur, Iurisprudentia obtinere, rerum peritos ad unum omnes affirmare, videmus. Quis enim, ut hanc sententiam paucis illustrem exemplis, quis igitur humaniores literas, Graecas praesertim et Latinas, iuris cultoribus, perpetuo cum iurisprudentiae studio coniungendas, non ultro largitur, nisi qui ICto quasi clavem deneget, qua sola ad pretiosissimos antiquitatis thesauros aditus ipsi pateant? Hoc vero linguarum, antiquitatis et historiarum studium in futuro ICto quantopere requiratur, Vos A. A. sine me ipsi intelligitis.

Philosophiam logicam, cogitandi iudicandique leges examinans, constituens, sine qua nihil egregii vel cognoscitur, vel administratur,

vel

vel accurate proponitur, futuro ICto non addiscendam esse, quis est, qui contendere audeat?

Aut quis a futuro ICto, tanquam prorsus inania et unde non magna honoris et laudis praemia exspectare liceat, omnia omittenda defendat, quae ad rectum sermonis usum et proprietatem, ad bene scribendi et perspicue, apte atque graviter dicendi artem pertinent? Hac enim praeclara arte opus est illi, qui vere et ad publicam utilitatem, pro dignitate muneris et officii, apud cives, socios, hostes, in otio, in negotio est responsurus de iure belli et pacis, de rebus divinis atque humanis, maximis, minimis, publicis, privatis, aliquando ex naturae, plerumque ex civilibus legibus, tam recentibus, quam vetustis.

Quid dicam, quantum Philosophia moralis iis inprimis praestet utilitatis, qui aliquando iustitiae vindices sunt futuri? Moralis enim philosophia, tum qua cuiusque vitam atque mores format, tum qua populos imperio regere nos docet et hominum coetus ad civilem felicitatem perducit, tantae dignitatis ab omni usque aetate

et

et inter omnes cultos populos fuit, ut communi quodam consensu, nec a Stoïcis solis affirmaretur, nostros in reliqua Philosophia et artibus ingenuis labores irritos fore, nisi huc, velut ad extremam metam, omnes pertineamus.

Hinc videtis, A. A. plurimarum artium et doctrinarum cognitionem adeo ad consummatam, quae dici mereatur, iurisprudentiam requiri, ut, qui futuro ICto, illas vel omnino praecludendas, vel ad secundas tantum curas ablegandas esse, falso putet, animi et corporis quasi discidium inducere videatur.

His itaque consideratis atque animo perpensis, Quinctiliano est assentiendum, sine humanitatis studiis aliquem leguleium quidem, nequaquam vero ICtum posse haberi.

Ne autem arduum nimis, asperumque hoc eruditionis iter existimetis, praestantissimi Iuvenes, qui veram ICti dignitatem olim tueri gestitis. Non omnes quidem, ut cum Hubero loquar, non omnes iuri destinatos pari modo et aeque penitus literis ac philosophia imbui suadeam, sed qui otio et facultate abundant, hos plane vellem instructos; qui secundum eos,

nec

nec admodum festinant, nec longiores patiuntur moras, quod satis foret, imbutos; sed quos parentum imperium, vel rei familiaris conditio properandi necessitati adstrinxit, si non daretur ultra, ita certe tinctos desiderarem, ut, academicorum studiorum cursu relicto, deinceps, ad summorum in unuquoque doctrinae aut artis genere Virorum exemplum, quod minus consummatum sit, supplere aut perficere pergant.

Hic velim cogitetis, optimi Iuvenes, indefessum laborem et perpetuam industriam, quae magis, quam ulla alia res ab ipsa hominis pendeat voluntate, certam esse viam, qua ad summum in unaquaque doctrina fastigium perveniri possit. Cuius quidem rei inter ICtos magnificentius et gloriosius exemplum, quam quod in Ariftone et Grotio inprimis, aliisque iurisprudentiae luminibus habemus, adferri omnino non possit. Hi enim Viri stupenti posteritati quasi eruditionis thesauri ita videntur, ut nec quidquam fere sit, quod discere volueritis, quod illi docere non potuissent. Ad virtutes vero maximorum illorum Virorum si admirationis pleni, nos convertamus, eosdem normam

qua-

quasi atque regulam constituamus, necesse est, ad quam perfecti ICti magnitudo exigatur.

Praeclarum igitur omnibus est habendum summi cuiusdam in arte nostra Antistitis testimonium, quo tunc demum beatam fore iurisprudentiam declarat, quum ICti veterum exemplo, philosophari perrexerint, et Themidi dicata iuventus ad hos limpidissimos sapientiae fontes mature fuerit adducta.

Atque illa quidem, A. A. de qua dixi, omnium literarum humaniorum et philosophiae cum iurisprudentia coniunctio, tanta profecto est, ut altera haud facile sine altera consistere possit.

Inter varias autem doctrinas, quasdam esse, quarum tanta cum aliqua iurisprudentiae parte intercedat coniunctio, ut illas qui negligat, hanc recte exercere nequeat, ipsi, etiam me non monente, facile assequimini.

Vobis, A. A. H. H. huius necessitudinis specimen, iis, ut opinor, qui vel ad legislatoris, vel iudicis vel etiam caussarum patroni dignitatem, aliquando sustinendam se accingunt, non prorsus inutile, in medium proferre, animo

con-

constitueram. Dicam igitur *de humanae indolis cognitione, legum de criminibus et condendarum et exsequendarum subsidio.*

Facile perspicitis, A. A. in tam amplo dicendi argumento, pro temporis locique ratione, non nisi lumina aliquot posse ostendi, quibus tamen adhibitis cetera omnia magis perspicua, ut spero, Vobis apparebunt.

Veniam autem gratiamque vestram A. A. existimationi meae enixe rogo, si quid de gravissimo, quod mihi videtur, argumento parum composite, aut minus eleganter a me dicatur. Nec enim mihi velim obiiciantur verba, quibus Aulum Albinum, virum literatum et disertum, qui res Romanas Graecis literis complexus est, reprehendisse Marcus Cato fertur. „Nae tu, inquit, Aule nimium nugator es, cum maluisti culpam deprecari, quam culpa vacare; nam petere veniam solemus, aut quum imprudentes erravimus, aut quum compulsi peccavimus. Te, inquit, oro, quis perpulit, ut id committeres, quod priusquam faceres, peteres, ut ignosceretur"?

Cuius sane reprehensionis notam vel ipse iure subi-

ſubirem, ſi quidem hanc pro concione, in doctisſimorum Virorum concesſu verba faciendi occaſionem cupidius expetivisſem. Etiamſi ſic turpis arrogantiae ſuſpicione fortasſis carerem, temeritatis tamen vix abſolvi posſem; quippe qui nulla limatae orationis facultate praeditus in dicendi exercitatione me parum verſatum profiteri debeam. Maiorum mori obſecuturus, non gloriae reportandae ſpe ſtimulatus, in hunc ſuggestum adſcendi. Quo magis vero abſterrear, faciunt plurimorum Virorum, eruditionis laude cumulatisſimorum, quorum nominis fama literarum orbem laeta pervagatur, praeſentia, et exigua, vel potius nulla, quae est in me dicendi vis et copia. Augetur vero mentis trepidatio, cum intelligam, unius horae momento in periculum deduci, non huius modo orationis eventum, ſed etiam omnes fructus existimationis, quam mihi qualicunque induſtria ab aliquo tempore fortasſis comparaverim.

Sed quid ago? Quid molior? Iacta alea, ſero damnem conſilium quod mutare non posſim, et ſi posſim, nolim.

Vestram certe A. A. humanitatem et benevolen-

lentiam cum reputo, est, quo me consoler atque confirmem. Favete igitur animis, et mihi, dum quae meditatus sum, in medium adfero, verba facienti, aures benevolas praebetote.

Quis vestrum est, A. A. H. H. qui legislatorem in difficillima et gravissima legum ferendarum parte, unde interna civitatis tranquillitas, bona civium, fama, libertas et vita maxime pendeant, officio unquam satisfacturum putet, qui indolis humanae cognitionis plane sit expers? Hoc enim qui affirmet, legislatori fontem praecludere videtur, unde humanarum actionum, quas, vel praemiis propositis, vel poenis constitutis, ad legum suarum praescriptum componere et dirigere velit, iusta aestimatio unice sit repetenda.

Quod si porro eam praesertim legum de criminibus naturam eumque scopum esse consideremus, ut stimuli naturales, quibus ad scelera proclives sunt homines, contrariis et fortioribus propositis, et in animum quasi ingestis

prae-

praesidiis, quae poenas vocamus, quantum quidem hominum audacia et malities id sinunt, frangantur atque retundantur — si igitur hoc legislatoris circa delicta munus esse consideremus, ut malo, commodo quod e delicto exspectari possit, graviori in legum violatores constituto, in eorum animos quasi vim exerceat, qua civium mentes a maleficiis et criminibus retineantur; hoc concedamus, necesse est: sicut sine humanae indolis pervestigatione atque cognitione ad leges de criminibus et poenis recte constituendas ineptus est legislator, ita contra ipsi iustitiae tuendae provinciam optime esse delatam, si humani ingenii studium inter praestantissima iuris criminalis colendi et constituendi subsidia habeat exerceatque. Mentis enim humanae studium inter praecipua, quibus Princeps in legibus de criminibus recte sanciundis inprimis sustinetur adminicula, quis non referat, qui secum perpendat, ob neglectum praesertim humani animi studium tristissimam diu fuisse iurisprudentiae criminalis conditionem, et absurdam prope criminum inquirendorum et vindicandorum rationem. Mox vero hanc miserri-

mam

mam legum conditionem laetiora exceperunt tempora, ubi nostra iurisprudentia a ſordibus vitiisque, quibus propter ſummam humani animi ignorantiam infecta erat, purgata et ad humanitatis rationem magis est redacta. Gravisſimi quippe, qui fuerunt in delictorum atque poenarum doctrina errores, falſis admodum de hominum animo notionibus nituntur, adeo quidem, ut nonnulli Viri, et ingenii acumine et eruditionis fama praeclari, meliorem, qua hodie laeta floret, iurisprudentiae criminalis conditionem, magna parte, diligentiori et accuratiori humanae indolis ſtudio, a legislatoribus et ICtis diu neglecto, merito tribuendam arbitrentur.

Hanc autem doctisſimorum Virorum animadverſionem ipſa experientia inniti et confirmari, ſuperiorum temporum inſtituta, cum nostris comparata, ſponte probare videntur. Verum enim vero accuratior humani animi pervestigatio atque cognitio legislatores tantum abesſe docuit, ut poenarum asperitas atque crudelitas idoneum ſit criminum cohibendorum remedium, ut nimia potius poenarum acerbitas gra-

vio-

viorum criminum numerum augeat. Sic enim cum civium animi ipſa hac acerbitate efferuntur et corrumpuntur, tum ob leviora etiam delicta gravem poenam ſibi inſtare cum norint ſcelesti, adſueſiunt mortis etiam periculum contemnere, utque delicti cuiusdam fructu potiantur, praeſentibus vitae periculis ſeſe obiiciunt.

Hunc tandem asperarum poenarum, quibus iraſci magis, quam cavere Princeps videtur, effectum esſe, humani animi cognitio nos docet, ut, cum iustam apud omnes indignationem excitent, atque in legislatorem et iudicem odium, impunitatem etiam promoveant, novumque, haud parvum, ad publicam ſecuritatem et tranquillitatem turbandam momentum adferant.

Hanc, inquit Tullius, crudelitatem tollite ex civitate, Iudices, hanc pati nolite diutius in hac Republica verſari, quae non modo id habet in ſe mali, quod tot cives atrocisſime ſustulit, verum etiam hominibus lenisſimis ademit miſericordiam, conſuetudine malorum. Nam, cum omnibus horis aliquid atrociter fieri videmus, aut audimus, etiam qui natura mitisſimi

ſu-

ſumus, asſiduitate moleſtiarum ſenſum omnem humanitatis ex animis amittimus.

Huic igitur humani animi cognitioni, illi praeſertim, quae experientia nititur, unice tribuendum videtur, ut Principes atque Legislatores ſibi tandem perſuaſum habuerint, ex crebris ſaeviorum cruciatuum ſpectaculis, imminui apud cives morum manſuetudinem ſaeviusque fieri ingenium?

His itaque ſimilibusque de poenarum in hominum animos vi et efficacia animadverſionibus, quas accuratiori humanae mentis cognitioni debemus, effectum inprimis est, ut crudelisſima tormentorum et cruciatus genera, tutus magis, humanior atque iustior reos et crimina investigandi modus, ſummo cum hominum et rerumpublicarum commodo, exceperit; effectum etiam est, ut longa illa dirarum et poenarum ſeries, quibus etiam crudelitate ingenioſos ſe esſe homines aliquando probarunt, valde ſit imminuta. Abrogatis igitur poenis, quarum ſola appellatione animus terretur, poenis, non quidem ſeveris, verum certis delicta esſe coërcenda, plerique Legislatores tandem agnoverunt.

Quam-

Quamvis vero reſtitutae humanitati nimiam poenarum crudelitatem a Principibus mitigatam referamus acceptam, haud facile tamen quisquam, niſi rerum humanarum rudis, negaverit, humanae indolis pervestigationem et cognitionem in poenarum numero, genere ac modo, ad ſcopum, poenis propoſitum, optime moderando, atque ergastulorum ratione ita emendanda, ut, cum reorum mores, quantum hoc inſtituto humano effici posſit, corrigantur, civitatis ſimul tranquillitati atque felicitati optime proſpiciatur, legislatoribus facem praetulisſe.

Itaque nobis gratulemur, A. A. quotquot vero humanitatis ſenſu ſumus imbuti, nobis inquam gratulemur, quod iis vivamus temporibus, quibus, novis legum crimina cohibentium codicibus componendis, pleraeque gentes, eo effectu, operam navarunt, aut etiam nunc navant, ut, proſcripta ſuperioris temporis crudelitate, eiusmodi de criminibus legibus merito glorientur, quae nullo, aut certe minimo innocentium periculo, haud gravius plerumque ſontibus malum impertiunt, quam iuſtitia cum humanitate postulat. Quidquid igitur de hominum at-

que gentium ad veram humanitatem et morum cultum progresſibus inter eruditos disputetur, creſcentem profecto humanitatem in emendata legum forma omnes perſpiciant atque agnoſcant, necesſe est.

Sed ne nimia, quae nonnullis placet, animi debilitate, mulierculis illa magis, quam viris conveniente, ad ſolam legum et poenarum lenitatem et mitigationem, humanae indolis peritiam adhibendam esſe, praecipere videamur; eadem quoque humanae indolis pervestigatio et cognitio Legislatori utilisſima et necesſaria est iudicanda, ne in vera criminum aeſtimatione ita quidem decipiatur, ut nimiam excuſationem admittens, malam quaſi contagionem, ipſasque peccandi illecebras inducat, conſtituat, promoveat. Quam diverſae enim, ut exemplo utar, quam diverſae ſunt de matre, quae prolem recens natam interfecerit, ICtorum et philoſophorum ſententiae? Tantum profecto hic disſenſum deprehendimus, ut nonnulli poenas hic valde mitigandas, imo proſcribendas, alii vero exasperandas ſtatuant.

Neque mirum illud nobis videbitur, A. A. ſi ani-

animo reputaverimus, quanta ab altera parte vis ſit naturae, qua ab impio illo facinore perpetrando matres avocantur, quamque ab altera parte vehemens ſit, quo ad id mater adducitur, pudoris ſtimulus futurarumque miſeriarum metus. Quis enim, hic mitigationem aut excuſationem urgens, non facile aliquid attulerit, quo a poena, praeſertim graviore, excuſandae videbuntur infelices puellae, quae aetate et ingenio imbecillae, ſtimulorum omnium, qui hominibus natura inditi ſunt vehementisſimo, et innata libidine agitatae, aut auro ſaepius corruptae, blanditiis virorum ſuccubuerunt, amorem et conſtantiam iurantium, quo citius eas faſtidio habeant et deſerant. — Iam inani ſpe deceptae, ſibi relictae, multorum hominum, durorum inprimis, contemtui expoſitae, immo a parentibus et cognatis haud raro diris exſecratae, maiorisque futuri dedecoris cogitatione cruciatae, cum inter partus dolores deſperatione vexentur, quid mirum, ſi teneri infantis, materni dedecoris teſtis atque aerumnoſae vitae ſocii, fata properant.

Quamquam vero haec et cetera eiusmodi ſunt,

ut, si concurrant atque probentur, iustam eamque gravissimam excusationis caussam contineant, cautos nihilominus legislatores atque iudices esse oportet, ne illis exclamationibus tantam habeant fidem, ut, falso sibi persuadentes, omnes matres, quae prolem recens natam interfecerunt, dolo vacare et malitia, tam gravi delicto nullam, aut eius atrocitati minus aptam poenam decernant: et Romanorum exemplo, matribus quasi ius tribuant, liberos recens natos, pro arbitrio tollendi, exponendi, necandi, sine ullo fere criminis vel poenae metu. Nisi enim tristes criminum annales id satis superque affirmarent, quis crederet, tantum saepenumero, in prole interficienda, matrum perspici malitiam, audaciam, crudelitatem, ut, si haec ab infensissimo hoste adversus hostem committatur, per se detestanda; a foemina admissa plane inaudita habeatur; a matre vero commissa in prolem, cuius aetas misericordiam, arctissima cum matre coniunctio tenerrimum amorem, innocentia tandem omnem favorem et defensionem postulant, immanis prorsus et pene incredilibis sit dicenda.

Quod-

Quodsi ab hoc facinore tanta, quantam diximus, crudelitas absit, num dolo tamen atque malitia foeminam carere dicemus, quae iam gravida facta, ut vel forma servetur integra, vel turpe vitae genus continuare possit, vel aliqua molestia se solvat, foetum necare atque abigere enixe tentat? Aut quae omni opera id agit, ut omnia, quibus malignum propositum, ad effectum perducatur, summa cum diligentia promoveat?

Insigni itaque humani animi cognitioni, quae experientia, ex criminum et facinorosorum hominum historia petita, innititur, tribuendum videtur, legislatores in legibus, quibus delicta vindicantur, constituendis illud observasse moderamen, quo tum inhumanam severitatem, tum etiam nimiam erga sontes benevolentiam et misericordiam, quae in insontes vera crudelitas esse solet, fugiendo, iusti in irrogandis, iusti quoque in remittendis poenis esse possint.

Quae hactenus, speciminis loco, adduximus, ut inde de humani animi pervestigatione et cognitione, gravissimo legum de criminibus recte scribendarum subsidio, constaret, multis

in-

insuper animadversionibus ita augeri et probari posſunt, ut, ſi quis, his etiam expoſitis, de nostrae disputationis veritate dubitet, non videam, quid magis ad ei perſuadendum excogitari et adferri posſit.

Neminem enim, qui de Legislatoris, ſcelera magis quam ſceleratos exſtirpandi munere, ſerio cogitaverit, eique adeo criminum fontes investigandos, investigatos vero praecludendos esſe, perſpexerit, de nostri argumenti veritate ullo modo posſe dubitare, certisſime confidimus. Cum enim criminum fontes ſint animi affectus, qui homines in quaevis facinora praecipites agunt, ira, cupiditas, libido, quarum illa ultionem, altera opes, haec voluptates deſiderat et requirit, Legislatoris profecto erit, bonis inſtitutis, quantum fieri posſit, efficere, ut immoderati animi effectus apud cives regantur; quod an ſine animi humani pervestigatione et cognitione fieri recte posſit, non est, quod inquiram.

Mecum, quaeſo, hic perpendite, A. A. an Legislator, ſine accurata animi humani cognitione, leges ſuas populi indoli ac moribus conve-

venienter accommodare poenasque definire possit? Num sine animi humani cognitione, ea, quae ad noxios effectus, qui e propria populorum indole oriuntur, evitandos, optime statuenda sint, clare perspiciat? Iam diu enim nos docuerunt Viri eruditi; quemadmodum singulos homines, ita et universos populos suam habere indolem diversam. Neque solum causae physicae, veluti natura et vis coeli, locorum et soli ratio, maris affinitas, aquarum ubertas, sylvarum magnitudo, montium altitudo et similia; verum morales maxime causae, veluti educatio, publici regiminis forma, leges et instituta civilia, efficere videntur, ut aliae ab aliis nationibus multum discrepent.

Quanta autem vis sit tribuenda causis moralibus, illorum populorum exempla nos docent, quorum mores, et aliquoties et brevi aliquando intervallo, mutatos nobis refert historia. Sic Romanorum ante belli Punici secundi finem, quanta virtus, fortitudo, constantia in patria defendenda et tuendis legibus! Quantus patriae amor! Quanta etiam frugalitas, temperantia, modestia! At deleta, ex tua,

Mar-

Marce Cato! ſententia, Carthagine, pro fortitudine mollities, luxuria; pro patriae amore partium ſtudium; denique avaritia, rapina, caedes, pro frugalitate invaluerunt.

Cauſſas vero morales ſi cum phyſicis iunctas conſideremus, latisſimus patet dicendi campus. Dici enim potest de Piraei incolis, a reliquis civibus Athenarum maxime diverſis — de nonnullis Graeciae gentibus nunc viventibus, cum iis collatis, quae olim immortale nomen apud Marathonem et Thermopylas illis dederunt — de Graecis, ceteros populos in ſervitutem ſibi natura addictos putantibus, et Graecis, a barbaris gentibus ſervitute oppresſis. Dici potest de incolis Aegypti, fertilitate ceteris regionibus praeſtantis, et Aegypti per infrequentiam hominum et pesſumdatam industriam ardenti arena tectae. Dici potest de ignavia et mollitie populorum, qui ſummam hominis felicitatem in requie animi et corporis ſitam esſe affirmant. Dici denique potest de Punica fide, de Syris et Graecis Aſiaticis, levisſimis hominum generibus, de Sinenſium, Hiſpanorum ſuperbia, aliisque, bene multis.

Di-

Diverſae autem indolis rationem a Legislatore aeque habendam esſe, ac diverſae corporis temperationis, dubitare nemo poteſt, niſi qui, aut neget, ullam vim in poenis irrogandis tribuendam esſe corpori, quod vel robustum ſit ac doloris patiens, vel artubus mollioribus et delicata ſentiendi facultate praeditum: aut qui contendat, earumdem poenarum eandem vim esſe apud populum ſimplicem ſtupidum et inertem, cui ſatius ſit ſedere, quam currere; ſatius ſedere, quam ſtare; ſatius cubare, quam ſedere; ſatius dormire, quam vigilare; ſed mors prae omnibus exoptanda, quam apud populum industrium, fortem, bellicoſum et conſtantem.

Pro diverſa populorum indole alii in alia crimina procliviores esſe ſolent. Alios enim propter magnam ſentiendi vim impellunt ira et vindictae ſtudium. Hinc levisſimae etiam iniuriae, quae putantur, non niſi caede et ſanguine expiandae — frequentia veneficia et quaelibet atrocisſimae caedis genera. Aliorum populorum indoles ſibi admixtam habet ſuperbiam, quaevis ſibi in alios arrogantem. Alii porro ad amorem, libidinem et voluptatem inclinant, — frequen-

tia

tia hinc delicta, ex libidinis et voluptatis ſtudio oriunda, in quae, furiarum quaſi ſtimulis, gentes nonnullas agi, videmus. Qui denique fortes ſunt et industrii populi, ſimul ſolent esſe audaces, proclives ad rixas et turbas, pertinaces et aleae dediti.

Quis vero non perſpicit, aut contendenti non ultro concedit, poenas, ſecundum diverſam hanc populorum indolem, prudenter ita esſe moderandas; ut, cum alii populi per leges ſimplicisſimas et paucas, poenasque minus acerbas ſint regendi; apud alios contra maximus legum rigor adhiberi debeat ad crimina coërcenda? Magnam igitur Legislator curam et ſtudium ponat in hominis gentiumque indole penitus cognoſcenda, ita ſecum ſtatuens, humanae naturae cum phyſicae, tum moralis contemplationem, uberrimos in legem, poenas delictis conſtituentem, fructus esſe allaturam.

Nec vero ad ſolas leges, crimina vi atque dolore vindicantes, legislatori utilisſima est humanae indolis cognitio. Radices malorum detegendae ſunt et evellendae. Examinanda est morum perverſitas, fons omnium malorum,

quae

quae in civitatem defluunt. Corrigenda est educatio, qua neglecta, nescio an nunquam bene morati cives existere possint.

Vos igitur, qui populorum rectores estis constituti, veram gentis vestramque felicitatem, non in sola divitiarum atque potentiae vi; sed in libertatis atque virtutis flore quaerite! Quae est divitiarum abundantia, quae est armorum fortitudo, quae corruptis civium moribus possit resistere? Testes appello florentissimas gentes. Apud eas interitus caussas si scrutati eritis, morum eversionem, aliis occasionem semper dedisse experiemini, corruptam moribus gentem sibi subiiciendi. Exstincta virtute, ipsa exstinguitur salus publica: et quemadmodum apud singulos, vita sine moribus nulla est, sic Reipublicae vita solis virtutis alimentis alitur atque sustinetur.

Haec vero, multaque alia, quae quominus memorem, tempus prohibet, eiusmodi esse videntur, ut, si humani animi cognitionis face destitutus, operam suam navet Legislator, aliter fieri profecto haud possit, quin meris tenebris ac densissima caligine perpetuo prematur: et quid ad crimina vel praecavenda, vel com-

commissa recte punienda faciat, saepe non magis videat, quam si homini, oculis capto, colores dentur inspiciendi.

Vos vero ipsi A. A. H. H. mecum iam pridem perspicitis, mecum sentitis, quantam utilitatem, eadem, non immerito laudata, humanae indolis cognitio iis sit allatura, qui, ut gravissimo suo munere recte fungantur, delictorum naturam atque indolem indagantes, et eorum auctores inquirentes, ab innocentibus nocentes distinguunt divelluntque: his iustas infligunt poenas, illos, pro meritis, vinculis liberant. Iudices dico, qui nisi humanae indolis sint peritissimi, quantis vinculorum, quin mortis saepissime periculis premantur innocentes, utinam gentium historia nullis comprobasset exemplis.

Sed, ut ab iis initium faciam, quae propriae fere sunt Iudicis in quaestionibus partes, ipsa civium securitas omnino flagitat, ne lubricis incertisque criminum vestigiis decepti Iudices, innocentes criminis suspicione facile premant, esgastulo tradant, aut iniusta poena afficiant. Num vero nisi animi humani cognitione ducatur,

tur, legum vindex recte iudicare poterit, quae eorum vis ſit factorum, quae vel ante, vel proxime post delictum, criminis ſuſpectus reus fecerit, aut ad culpae vel innocentiae ſuſpicionem augendam aut minuendam, aut etiam plane tollendam? Haud rara quippe ſunt exempla, ubi omnia ita comparata videbantur indicia, ut quis criminis et ſuſpectus et reus haberetur, quorum tamen indiciorum probandi vim plane fregit contrarium idque fortius indicium, quod iudici humani animi eiusque receſſuum cognitio ſuppeditaverat. Huius vero rei, neſcio, an praeclarius et magis eximium ſit exemplum, quam quod memoriae prodidit Tullius. Cloelius quidam, cum coenatus cubitum in idem conclave cum duobus adoleſcentibus filiis isſet, inventus est mane iugulatus: cum neque ſervus quisquam reperiretur, neque liber, ad quem ea ſuſpicio pertineret, id aetatis autem duo filii propter cubantes ne ſenſisſe quidem ſe dicerent: nomina filiorum de parricidio delata ſunt. Quid postea? Erat ſane ſuſpicioſum. Neutrum ſenſisſe? Auſum autem esſe quemquam ſe in id conclave committere, eo po-

potisſimum tempore, cum ibidem esſent duo adoleſcentes filii, qui et ſentire et defendere facile posſent? Erat porro nemo, in quem ea ſuſpicio conveniret. Tamen, cum planum Iudicibus esſet factum, aperto ostio dormientes eos repertos esſe, iudicio abſoluti adoleſcentes, et ſuſpicione liberati ſunt. Nemo enim putabat, quemquam esſe, qui, cum omnia divina atque humana iura ſcelere nefario polluisſet, ſomnum ſtatim capere potuisſet: propterea quod qui tantum facinus commiſerunt, non modo ſine cura quieſcere, ſed ne ſpirare quidem ſine metu posſunt.

Sic humani animi peritus iudex inſontibus opem tulit. Iudicatum est enim, rerum naturam non recipere, ut, occiſo patre, ſupra vulnera et cruorem eius quietem quis capere posſit.

Cum vero nihil ſit, quo Iudicis prudentia magis eluceſcat, quam ut veritatem e facinoroſis eruat, criminumque auctores convincat; quid in Iudice magis requirimus, quid maiori iure postulamus, quam ut animum huma-

num,

num, cuius alti solent esse recessus magnaeque latebrae, quantum fieri possit, penitus habeat perspectum? Et vero tantae utilitatis et necessitatis in hoc gravissimo Iudicis munere, est humani animi pervestigatio et cognitio, ut ad convincendos facinorosos homines perversam saepissime viam ineat huius cognitionis expers Iudex.

Quid enim in caussa esse potest, cur sceleris commissi reum se coram Iudice confiteatur fastidiosissimus homo? Huius confessionem vocemne dicemus animi, culpae sibi conscii, cuius morsus optime cum Furiis comparaveris, quae pertinacissimos etiam scelestos agitare, perterrere et ardentibus quasi taedis insequi solent? An vero hanc reorum confessionem Divini Numinis metu effectam putabimus, quo permoveantur scelesti, ut iustitiae legibus, poenam flagitantibus, satisfacientes, quae Civitati et ipsi humano generi damna attulerunt, quantum fieri possit, poenâ subeundâ resarciant?

Quamquam haec subinde in caussis esse posse non negamus, quibus scelesti homines, illi praesertim, qui magis animi affectu quam consulto et de-

deliberato animo deliquerunt, ad criminum confesſionem aliquando impelluntur, probabile tamen vix videtur, tantam apud omnes aut ſaltem plerosque ſcelestos, eos maxime qui conſuetudine atque dolo in criminibus et caede diu verſati fuerunt, accuſantis animi vim esſe, ut, commisſi criminis reos ſe confitendo, gravisſima ſupplicia, durum etiam mortis genus ſubire ſponte velint.

Quod ſi verum est, non ſolum tanquam perſona, quae lege morali obſtringitur, a Iudice conſiderandus atque habendus ille est, qui criminis ſuſpicione premitur; ſed potius tanquam natura intelligens, quae cum legibus intelligentiae ſit adſtrictus, neque iis ſe ſolvere ullo modo posſit, causſarum et effectuum copulam etiam invitus, intelligentiae vi, agnoſcere cogitur. Id igitur agant Iudices, ut, vitatis interrogationibus et captionibus, quibus quaſi circumveniatur et in fraudem inducatur reus, ſumma cum diligentia in omnia criminum adiuncta, qua ratione et quo tempore maleficium ſit admisſum, ceterasque res circumſtantes inquirant, eaque deinçeps reo ita proponant, ut hic ip-

ipſe, tanquam criminis auctor, arctisſimum inter ſe et criminis adiuncta nexum et cohaerentiam perſpiciens, innatâ intelligentiae vi cedere cogatur veritati, cuius, cum ita apparuerit, ut, qui obloquatur, ſanae mentis non ſit habendus, tanta ſolet esſe vis, ut in negando non amplius homines perſistant. Haec igitur veritatis vis, cum tanta esſe ſoleat, equidem non video, cur non, etiamſi quis in vita communi nullam vultui fidem habendam putet, cur non, inquam, in criminum inquiſitione, judex reorum vultus, oculos, et corporis motus diligenter attendat. Quamquam enim certisſima plerumque videntur argumenta atque indicia ſceleris, tabellae, ſigna, manus, deinde uniuscuiusque confesſio; multo tamen illa certiora, color, oculi, vultus, taciturnitas. Sic enim obſtupeſcere ſolent veritate convicti rei, ſic terram intueri, ſic furtim nonnunquam inter ſe adſpicere, ut non iam ab aliis indicari, ſed indicare ſe ipſi videantur.

Haec autem ſimilesque animadverſiones eiusmodi videntur, ut praeter animi conſtantiam et aequabilitatem, Iudici maxime ſit commendandum rerum uſu exercitatum mentis humanae ſtudium.

Quapropter ſive interiorem requiri ſuperioris animadverſionis probationem, ſive ipſa hominis natura eam niti ſtatuamus, accuratam profecto humanae indolis cognitionem in Iudice merito postulamus, ſiquidem univerſo reorum examinandorum convincendorumque munere rite fungi velit. Prudentes igitur Iudices iam diu docuerunt humanae mentis indagatio et ſtudium, Iudicis officium vario modo peragi, tam in formandis ipſis quaestionibus, quam in reliqua iudiciorum forma, pro diverſitate tum animi, quo crimen fuit perpetratum, tum vero maxime rei, vel confitentis, vel negantis. Inde autem orta praecepta, ab eo qui humani animi cognitionis plane imperitus ſit, haud ſatis intelligi, ne dum recte ad uſum transferri posſe, nemo ſane est, qui non mecum profiteatur.

Si tandem inter illa, quae in criminum causſis Iudicis officio continentur, gravisſimam partem esſe computamus, quae actionis admisſae indolem ex ipſius agentis animo investigari, legibusque convenientem ſententiam dici iubet, nullum dubium ſuperesſe videtur, quin Iudex, qui ad criminum causſas cognoſcendas iudican-

das-

dasque est constitutus, humanae indolis cognitione carere prorsus non possit: ita quidem, ut si hac face destitutum Iudicem cogitemus aut fingamus, is non multo plus sciat, quae ratio vel ad reos convincendos, vel ad criminis admissi indolem recte indagandam ipsi quaerenda sit, quam qua via devertendum sit, illi perspiciant, qui, cum nullum coeli lumen observent, in alto iter navibus quaerunt; unde incertis cursibus ipsos vagari, ultro sequitur.

Haec fuerunt A. A. quae de legibus, crimina poenis cohibentibus, et condendis et exsequendis nostram subierint mentem. Uberior adhuc exstat seges, sed nobis ultra progredi non licet. Apparet ex eo, quod disputatum est, quo etiam scientiae genere et quo adminiculo is instructus esse debeat, cui officium, legibus scribendis, scelera cohibendi imponitur. Praeter humanae autem indolis scientiam, insuper totius philosophiae, inprimis moralis, studio magnos evitabit errores, in quos ille incidat necesse est, qui huius auxilio destituitur. Prae ceteris vero legis naturalis, aequitatis et politices doctrina Legislator, sit or-

 na-

natus, limitesque, quibus ius ab aequitate et arte politica fecernatur, me quidem iudice, probe fciat distinguere. Cognita et explorata ei fit gens cui praeest. Sit liber fuperftitione atque tyrannide; patriae amorem fplendidisfimam Principis virtutem existimet; leges denique non ad opprimendam, fed ad augendam et exornandam civium libertatem ferendas esfe, fibi perfuadeat. Quibus inftructus principiis, iurisprudentiae criminalis fundamentum in iustitiae amore et falute civium ponet, et fi leges fulmine ad terrendos fcelestos armandae funt, invitus id faciet. Revocabit autem eas ad iuris naturalis et fanae rationis praecepta, et rigorem iuris, fi fieri potest, aequitate et clementia temperabit.

Quae vero a perfectisfimo legum opere exfpectari poterit utilitas, nifi morum exempla illi robur addant? Felicisfima est civitas, non quae optimis legibus, fed quae virtutis praeceptis regitur. Exulant ex eâ crimina, et tenera iam inventutis aetas amore honestatis atque patriae ducitur. Fugantur ex eâ disfidia, otium, voluptas, avaritia, immoderata ambitio,

ex

ex quibus omnia fere nascuntur vitia atque crimina. Labor et industria animos acuunt et divitias augent. Quisque bonus in ea non metuit poenam, sed contemtum eorum, qui virtutis laude eminent. Amor denique, divinum illud generis humani vinculum, in religionem, in Principem, in publicam salutem, ad summum prosperitatis et felicitatis fastigium eam tollit atque promovet.

Haec tua sit, carissima Patria, felicitas! Sis florentissima omnium, religionis, virtutis, sapientiae atque doctrinae gloria, civitas, eaque tibi iam nominis immortalitas parta sit, ut optimum Regem optimis civibus imperasse, grata fateatur posteritas!

Quod huic Academiae bonum, faustum felixque sit! Iurisprudentiam docendi munus publice suscipio, capesso.

Plures habeo, quae me, Iurisprudentiam in hac Academia docendi munus publice adeuntem, moveant atque perturbent, caussas.

Si-

Sive enim Amplisſimorum Curatorum exſpectationem conſidero, ſive dignum me esſe iudicatum reputo, qui ſuccesſor daretur quondam in Gelrorum Academia Praeceptori, ICtorum gloriae, huius Academiae ſummo decori atque ornamento, Cornelio Guilielmo Rhoerio, Viro, eruditione, elegantia et perſpicacisſimo ingenio longe celeberrimo, munus, quod in me ſuscipio, ut est, ita videri debet gravisſimum.

Intelligitis enim A. A. quam honorificum ſit, a Viris probari amplisſimis, nobilisſimis, quibus Academiae cura ab augustisſimo Rege est demandata, qui ſummis functi vel etiam nunc fungentes honoribus, ſua in patriam et Academiam merita augere, indefesſo labore pergunt.

Intelligitis etiam, quam ardua mihi res ſit, recte tueri provinciam, quam ſumma cum laude per plures annos ornavit Rhoerius, cum ingenio, tum doctrinae copia longe ſuperior.

Intelligitis denique, quam plena discriminis res ſit, quantum opus, quantus labor, in id vi-

vires intendere omnes, ne quid detrimenti ex mea institutione capiat haec nostra bonarum artium et literarum officina; quae paucis abhinc annis, cum per temporum, dicamne an hominum iniuriam? prope vacua esset, summo Regis augustissimi in literas favore, non solum veluti in integrum restituta, sed plurimis etiam aucta fuit emolumentis.

Cum vero iurisprudentiam in hac Academia docendi muneri, per Curatores, Viros amplissimos, commendatum me admovisset Regis auctoritas, assignatam mihi provinciam nolui detrectare: Licet mihi dubium fuerit, deberemne relinquere Urbem Groningam, serie temporum civiumque virtute claram et nobilem, cuius in florentissima Academia laborum socios habui Viros celeberrimos, omnis humanitatis, benevolentiae et amicitiae officiis de me meritissimos; discipulos etiam optimos, meique amantissimos, quorum recordatio mihi semper erit suavissima; id tamen ne in dubium diu vocarem, invitantibus licet, ne Traiecto Groningam mutarem, Academiae publicae, quae Groningae est, Curatoribus, Viris, virtute, doctri-

na

na et rerum usu instructissimis, non una me impulit ratio, coeli maxime solique huius, Gelriae, Patriae mihi carissimae, vicini, natura, amoenitas, elegantia.

Vos vero, Viri amplissimi, nobilissimi, Academiae Curatores vigilantissimi, Vos hic appellare liceat, qui vestrâ Regi augustissimo commendatione, satis probastis, quam benigne de me sentiatis. Non infima sane laus est, probari iudicio Virorum, qui ipsi tam multis nominibus merito laudantur, maximisque virtutibus et honoribus admodum sunt praestabiles.

Pro tanta autem in me benevolentia gratum animum nunc publice Vobis profiteor, quem ut erga Vos habere pergam, merito pro ea, quae vestra est Academiae cura, meam sive industriam, sive diligentiam a Vobis requiri intelligo. Id igitur Vobis persuasum habeatis, Viri amplissimi, me semper vestris pro Academiae salute votis et desideriis, quantum in me est, obtemperaturum, et quod ingenio aut doctrinae desit, illud in studiosae Iuventutis commodum industria et diligentia suppleturum. Ea certe persuasio mihi semper erit: publice priva-

tim-

timque Iuventutis Academicae inſtitutioni pro viribus prodesſe voluisſe, ipſo etiam conatu esſe gloriofum.

Vos autem, Viri ampliſsſimi, pergite, ut facitis, res nostras tueri; pergite Academiam, quoquo modo posſitis, augere, et vero totam vestra amplecti cura. Pro vestra autem ſalute, pro Academiae commodis ſanctisſima vota ſuſcipio.

Vobis autem, Viri Clarisſimi, Collegae coniunctisſimi, haud parum me fateor debere pro vestro in me ſtudio, pro humanitate et benevolentia. Has enim me iam a primo inde tempore, quo vestrae ſocietatis ſodalis fuerim admisſus, me expertum fuisſe, gratisſimo testor animo.

Neque ſane opus videtur, ut enixe a Vobis petam et flagitem, ut vestra benevolentia me proſequi pergatis. Summo enim pretio apud Vos ſunt Academiae commoda, quae mutua et ſincera docentium benevolentia plurimum adiuvantur. Collegam me habebitis ab omni fuco alienum, vestrae amicitiae ſtudioſisſimum.

Ita Deus optimus maximus communibus nos-

tris

tris pro Academiae salute consiliis atque votis annuat; largiatur uberrimos laborum nostrorum in iis fructus, qui curae nostrae se tradere volunt et institutioni. Vobis autem vestrisque fausta precor omnia!

Vos iam compello, Iuvenes Academici, Vos praesertim, qui susceptae a me provinciae partem vestro iure Vobis vindicatis.

Audivistis modo, non levi opera ad boni, ad perfecti Iurisconsulti famam perveniri. Pluribus doctrinis ICtum instructum, ornatum esse, oportet, quibus civium civitatisque saluti consulat.

Nisi vero boni mores et legum reverentia, nisi modestia et humanitas, nisi virtutis amor et studium partas exornent doctrinae copias, vana est, quae ab altissima etiam eruditione et excultissimo ingenio petitur, gloria. Nec mirum poterit videri, si sine honestatis et decori studio, ea ipsa doctrinae ornamenta tandem aliquando in civium non salutem, sed perniciem, in civitatis non commodum, sed detrimentum, in Patriae non adiumentum, sed ruinam, sed interitum vertantur. In Vobis paren-

tum, patriae et maxima etiam posterorum ſpes est poſita. Agite ergo, Iuvenes praeſtantisſimi, pergite quietem honestam et literarum otium fovere. Arctisſimum esſe connubium inter verum honorem et diligentiam cum virtute coniunctam, intima Vobis ſit perſuaſio. Vitam igitur moresque ita componite, atque ita facite, ut Vobis bonorum omnium amorem concilietis. Hunc autem amorem et augustisſimi Regis favorem procul dubio estis conſecuturi, ſi quae facta laedant pietatem, existimationem aut verecundiam vestram, ea a Vobis fieri non posſe, perpetuo existimaveritis.

Ita Dei optimi maximi numine floreat haec Academia, atque in dies nova capiat incrementa!

D I X I.

NICOLAI CORNELII DE FREMERY

ORATIO,

DE

CHEMIA ET ARTE PHARMACEUTICA AD MAIOREM PERFECTIONEM IN BELGIO EVEHENDIS,

PUBLICE DICTA

DIE XXVI MARTII ANN. MDCCCXXII,

QUUM ACADEMIAE REGUNDAE MUNUS SOLENNI RITU DEPONERET.

Academiae Rheno-Traiectinae Curatores fidelissimi, Viri gravissimi!

Doctrinarum Professores clarissimi, Collegae coniunctissimi!

Qui in Regno Belgico, in hac Regione, aut hac in Urbe, rebus puclicis administrandis, iustitiaeve vindicandae praeëstis, Viri spectatissimi!

Linguarum, cum antiquarum, tum recentiorum, Lectores peritissimi!

Divinorum oraculorum Interpretes et Praecones doctissimi, reverendi!

Artium Doctrinarumque Doctores, consultissimi, expertissimi, acutissimi!

Cives et Hospites omnis ordinis, loci ac dignitatis, acceptissimi!

Vos etiam Cives academici carissimi, spes parentum, patriae, humanitatis!

Inter omnis illas disciplinas, quae ad Naturae contemplationem pertinent, nulla ſane est, quae tantum uſu quotidiano ſeſe commendat, quantum doctrina de interna corporum compoſitione et mutua illorum in ſe invicem actione, quam *Chemiam* dicere ſolemus. Comprehendit enim illius ambitus omnes, quotquot ſunt, res naturales, quae in uſum ſocietatis humanae quotidie adhibentur, et ſine quibus cultus ille, qualem hodie optamus, ne cogitari quidem poteſt. Quaecunque enim res hominibus ad omnem omnino vitae uſum inſerviunt, quae ad cibum potumque adhibentur quotidianum; quae ad amictum, quo atmoſphaerae iniuriae a noſ-

tro

tro corpore arcentur, pertinent; quae ad omnis generis aedificia construenda inserviunt; quae ad nulla non vasa, quibus carere plane non possumus, conficienda adhibentur; quae ad arma paranda usurpantur, quibus aut singuli homines se contra adversariorum impetum tueantur, aut quibus universa societas hostium invasionem repellit; quaecunque praeterea ad artem referuntur typographicam, cuius ope hominum cogitata servari, cum aliis communicari et ad posteros transmitti possint; — haec omnia et plura etiam alia, ut, quoad eius fieri potest, perfecta sint, atque ad suos singula usus adaptata, Chemiae ope e bruta, quam Natura largitur, materia elici, praeparari et ad multiplicem, cui destinantur, usum apta reddi debent.

Quae cum ita sint, A. A., vestrum nemo mirabitur, disciplinam, cuius adeo late patet usus, diligenter ab omnibus gentibus coli, coli vero eo quidem diligentius, quo singulae gentes ad maiorem civilis societatis perfectionem pervenerint. Et sane si in cultissimas gentes oculos coniiciamus, reperiemus in singulis non tantum unum alterumve virum, Chemiae cogni-

gnitione et uſu clariſſimum, in Franco-Gallorum gente Vauquelinum, Thénardum, Gay-Luſſacium; in Anglorum Davyum, Wollastonum, Thomſonum; in Germanorum Trommsdorffium, Lampadium, Stromeyerum; in Suecorum Berzelium; in aliis gentibus alios; verum plurimos praeterea eximios, in quibusvis fere locis, viros, qui artis Chemicae praecepta intelligunt non tantum perfecte, ſed ea quoque ad augenda ſocietatis commoda, indefeſſo labore adhibent.

Estne iam eadem huius, tam utilis, tam late patentis disciplinae in Belgio nostro laeta conditio? Fallerem vos A. A. ſi ad hanc quaestionem affirmando eſſe reſpondendum indicarem. Habuit Belgium nostrum, de cuius borealibus imprimis Provinciis loquor, habuit Belgium Boerhavium ſuum, habuit Gaubium, Voltelenum, Nahuſium, Nieuwlandum, habet etiamnum Drieſſenum, van Marum, Stiprianum patrem, habet Reinwardtum, aliosque egregios viros, Chemiae et cognitione et uſu claros; nec tamen, qui eam colunt, et ſuis labori-

ribus augere conantur, magno sunt numero, nec omnibus in locis inveniuntur, nec sane talia apud nostrates cepit incrementa Chemia, nec, cum illa tam arcto vinculo nexa, ars Pharmaceutica, qualia quisque, cui non tantum utilissimae artis augmentum, sed Patriae etiam decus et gloria curae cordique sunt, optaret quammaxime.

Quae cum ita sint, A. A., a me, qui utramque disciplinam per quinque iam lustra pro viribus docui, non alienum esse censebitis, si solenni hac hora breviter dicam: *de Chemia et arte Pharmaceutica ad maiorem perfectionem in Belgio evehendis.* In quo gravi argumento exponendo, ut, ad ipsius dignitatem adtendentes, oratorem, in hoc dicendi genere non exercitatum, benignis auribus excipiatis, enixe rogo.

Quod si igitur verum sit, utramque hanc disciplinam in Belgio nostro non ita ubique coli, quemadmodum in aliis regionibus coli hodie fere solet, inquirendum erit primum, quae demum caussae huius negligentiae adsint, ut deinde indicari possint remedia, quibus malum,

Pa-

Patriae admodum nocivum, corrigi et emendari queat.

Chemia et ars Pharmaceutica disciplinae sunt in observatione et experimento fundamentum habentes, quae igitur, ut ad civium notitiam perveniant, ore non tantum sunt docendae, sed et experimentis illustrandae. Illud vero in Belgio nostro unice fere in Academiis fit; fiebat praeterea, ante novam Academiae legem, ab Augustissimo Rege latam, tantum Medicorum in usum; quae institutio illud habebat incommodi, ut disciplinae, quae ad omnes vere cultos homines hodie pertinent, ad paucos tantum Medicinae studiosos pervenirent, utque praeterea illa capita, quae non continuo ad illustrandam Medicinam pertineant, negligerentur prorsus, aut levissime tantum tractarentur, quum tamen illorum usus in emendandis artibus summus sit et quotidianus.

Augebatur vero hoc incommodum, quoniam Chemica disciplina, secundum institutionem Academiarum nostrarum, non nisi Latino sermone, solis fere eruditis usurpato, tradi solebat. Atque haec item res duplici vitio laborat.

rat. Primum huiusmodi est, ut doctrinae elementa pervenire non possint ad numerosissimam illam civium classem, qui artes tractant, ad quas quotidiana fieri debet Chemiae nostrae adplicatio. Alterum, ut docentibus pariter atque discentibus magna oriatur difficultas, qua illi coguntur notiones, res, instrumenta, antiquis plane incognita, recentioribus tantum linguis significata, verbis exprimere barbaris et difficulter intelligendis, ita quidem, ut, qui Chemiam discere incipiunt, non tantum rei ipsius difficultatem, sed et linguae, qua non nisi imperfecte tradi potest, molestiam, vincere cogantur.

Tandem quinam demum erant doctores ipsi, quibus Chemiam docendi dabatur provincia? Medici nimirum, quorum erat simul, medicas disciplinas varias discipulos suos docere. Atque hi frequenter, medicas illas disciplinas tanquam principem sui muneris partem habentes, Chemiam non nisi secundario aliquo loco ponere solebant, neque se huic ita totos tradere poterant, quemadmodum illud Ars, non nisi assiduo labore perficienda, necessario postulat. Sunt enim rari, atque rari manebunt, illi homi-

mines, quorum ingenium, quemadmodum summi illud nostri Boerhavii et medicas disciplinas omnes, et Chemiam ipsam, pari cum successu, possit tractare.

Chemia deinde, fundamentum solidum in observatione tantum atque in experimentis habens, ab illis, qui ipsi manum operi non admovent, aut non bene addiscitur, aut certe oblivioni iterum datur, simulatque, relicto laboratorio, ad alias disciplinas addiscendas pergant alumni. Neque tamen a Medicinae studiosis omnibus, vastum huius Artis campum qui percurrere necessario debent, postulari poterit, ut tempus, ad experimenta Chemica recte instituenda necessarium, illis revera tribuant, et aliis studiis quasi detrahant. Quum vero non alii, nisi hi, Chemicorum scholas adire soleant, mirum sane nemini videri potest, tam paucas apud nostrates reperiri viros, practico Chemiae usu bene instructos. Accedit et illud incommodum, quod homines illi, qui, Chemicas artes in vitae usum adhibentes, experimenta quidem Chemica maiora quotidie instituunt, Theoriam vero omnem et penitus fere ignorent, et a parentibus traditam viam solam sequentes

om-

omne emolumentum, quod ex bene cognita Chemiae doctrina habere posſent, negligant non tantum ſemper, ſed et deſpiciant aliquando.

Tandem in praecipuis recentioris Chemiae praeſidiis collocanda certe est corporum omnium, organicorum pariter atque inorganicorum, Analyſis, quam plenam inſtituere hodierna Artis perfectio et permittit et iubet. Hac ſane efficitur, ut qualis ex ſingulis his principiis haberi posſit uſus, ad ſocietatis emolumentum faciens, dilucide ſtatim perſpiciatur. Haec vero Analyſis, quae non igne corporum elementa turbat, et mutata penitus, aliisve modis denuo coniuncta, producit; ſed, mitioribus utens auxiliis, illa, qualia in ipſo corpore adſunt, elicit, parum hactenus nostros occupavit Chemicos: quod tamen, ut in posterum diligenter admodum fiat, maximopere est optandum. Hac enim Analyſi demum accurate cognita haberi potest Patrii ſoli in variis locis varia conditio et ad hanc illamve culturae ſpeciem apta natura. Haec unice docere poterit, qualis, in Patria reperiunda, terra ad vitrum parandum, ad vaſa porcellanaea aut figulina coquenda, ſit aptisſima. Huius ope unice recte indicari poterit,

rit, quomodo metallorum minerae, in borealibus nostris Provinciis rarius quidem obviae, nec tamen penitus deficientes, in meridionalibus autem frequentisſimae, ſummo cum emolumento metallurgica ratione tractari queant; ut innumeros alios huius Analyſeos uſus ſicco quaſi pede nunc transeam.

Quae hactenus dicta ſunt, ſufficienti, opinor, ratione declarabunt, quare, noſtro in ſolo, Chemia hodie nondum tales fecerit progresſus, quales, caeteris in regionibus cultis, noſtro aevo, ſummo cum univerſae ſocietatis emolumento, fuerunt facti. Eaedem illae cauſae effecerunt, ut et *Pharmaceuticae Artis*, nobilisſimae illius, inter diverſas Chemiae adplicatae partes, progresſus fuerint lentiores. Accedunt tamen et aliae, nunc quoque breviter indicandae.

Et primum quidem defuit fere ubique et deest etiamnum Pharmaceutarum alumnis occaſio, artem ſuam, congrua ratione, discendi. In unâ fere hac civitate, per hos viginti ſex annos, primus ego hanc artem publice, vernaculo ſermone, docui, et, post renatam Academiam,

ami, quamvis illa institutio Academica lege non requireretur, docere non tantum perrexi, sed et, publico ut consulerem commodo, frequentius etiam docere institui. Pharmaceutarum alumni alibi fere soli relinquuntur illorum artis magistrorum institutioni, in quorum officinas, artem discendi gratiâ, sunt missi, qui vero Magistri, quum ipsi hanc artem congruo modo edocti non sint, illius principia cum alumnis communicare nullo modo possunt; quo fit, ut ad mechanicum tantum Artis exercitium admoveantur discipuli, contenti, si ex compendio quodam Pharmaceutico tantum de artis principiis memoriae imprimant, ut leviusculo dein examine probari et ipsi ad artis exercitium admitti possint.

Quominus vero in nostra Patria Pharmaceutae vere eruditi informari possint, vetat et alia, eaque gravior fere caussa, in ipsis alumnis quaerenda. Haud infrequenter enim hi iuvenes sunt, pueri aliquando, ex inferiori fere societatis classe petiti, quorumque institutio, propter parentum inopiam adeo fuit neglecta, ut, praeter vernaculam linguam, quam sine vitiis scribere saepius quoque non possunt, penitus desti-

tuantur omni illâ linguae Latinae, linguarum recentiorum, Matheſeos, Phyſices, Botanices et Chemiae cognitione, ſine qua eruditus, et ad Artem ſuam augendam aptus Pharmaceuta ne cogitari quidem poteſt.

Duabus autem his cauſſis, quae incrementum Artis Pharmaceuticae, apud nos, retardare neceſſario debent, tertia accedit, eaque graviſſima, in nimio poſita Pharmaceutarum numero, omnibus in locis obvio. Ita quidem hic, noſtris diebus, fuit auctus, ut cenſeres fere, quotidianum medicamentorum uſum hominibus, cibi potusque inſtar, eſſe neceſſarium. Ex numero autem hoc Pharmaceutarum ita praeter modum aucto, neceſſario ſequitur, paucos tantum in Artis ſuae exercitio praeſidia bene vivendi poſſe invenire. Quae res, quum, experientia teste, ita ſeſe revera habeat, et quum vivendum tamen ſit, primum hinc oritur periculum, ne ab honeſto Artis exercitio ſecedant et confugiant ad diverſa artificia, quibus homines a collegarum officinis ad ſuas attrahant, quae viris artem liberalem exercentibus penitus ſunt indignae, quaeque cordatus quisque in horrore habet. Deinde vero optima

cu-

cuiusvis generis medicamenta sibi comparare quum, penuriae caussa, non possint, viliora emunt et vulgo, quod de illorum dotibus iudicare penitus non potest, divendunt. Praeterea instrumenta, in Laboratorio Pharmaceutico necessaria, quum nimio constent pretio, et ipsi, non satis quippe docti, illa recte adhibere nesciant, praeparata omnia, a Seplasiariis et Chemicis, qui dicuntur, emunt, atque ita non tantum in nobilissima sua arte nihil proficiunt, sed maximum incurrunt periculum, ne, medicamentorum loco, aliquando vera venena, horum adulteratione producta, hominibus distribuant. Quibus omnibus incommodis et illud denique accedit, ut aliorum negotiorum gestionem cum artis Pharmaceuticae exercitio coniungentes, nihil temporis ad colendam et perficiendam suam Artem impendere possint et in eadem tenui doctrina, quam initio sibi comparare debuerant, ad ultimum usque vitae terminum subsistant.

Hactenus igitur, A. A., caussas exponere fui conatus, quarum vi efficitur, ut Chemica et Pharmaceutica doctrina apud nos non ad illam perfectionem pervenerint, ad quam pervenire,

his-

hisce temporibus, revera et posſent et deberent. Videamus num his cauſis congrua remedia opponi, adeoque malum illud aut penitus tolli, aut emendari ſaltem posſit.

Et primum quidem intelligitis facile, Chemiae inſtitutionem, ſi cum omnibus civibus ſit communicanda, qui in ſuis officinis illius praeceptis quotidie indigent, non ad ſolas Academias esſe restringendam; ſed oportere, ut in omnium provinciarum urbibus, ſaltem maioribus, illius addiscendae ſufficiens detur occaſio. Laboratoria igitur Chemica in urbibus illis, auctoritate publica, ſunt inſtruenda, in quibus Chemiam publice, vernaculo ſermone, doceant homines, theoreticam non tantum eius partem bene docti, ſed et practico uſu ſufficienter inſtructi. Quod ſi quis forte quaeſiverit, quales illi demum futuri ſint homines, qui ita, variis in locis, Chemiam ſint tradituri? reſpondeo illos quaeri debere in veris et germanis *Pharmaceuticae artis Doctoribus atque magiſtris*, non rudibus illis, indoctis et illiteratis, quales antea ſignificavi, quorumque exempla ubique occurrunt, ſed in Pharmaceutis, ſi non clasſica eruditione praeditis, tamen, praeter ſufficientem

lin

linguae latinae ufum, omni illo eruditionis apparatu inftructis, quem ad liberale huius artis exercitium requiri antea vidimus, quali Bauméus; Cadeti, Scheelius, Westrumbius, Klaprothus, Bucholzius, Kasteleinius, Laurenbergius, aliique permulti erant inftructi, et inter nostrates plures revera adhuc funt. Tales igitur Viri, quotidiano praxeos Chemicae ufu exercitati, fi ad docendam utilisfimam disciplinam adhibeantur, fieri vix poterit, quin ex illorum inftitutione, experimentis illustrata, maximum fructum illi capiant, qui fuos in ufus eius praeceptis indigent.

In omni vero hac inftitutione conftituenda, diligentisfime ad illud erit adtendendum, ut imprimis Chemiae, ad artes oeconomicae adplicatae, ufus doceatur, quod quantopere fit necesfarium ante complures annos recte perfpexerunt amplisfimi Viri, qui Phyfices et Chemiae Oeconomicae fcholas, variis in Patriae locis conftituere fategerunt, per temporum autem iniquitatem, in faluberrimo opere exequendo fuerunt impediti: — perfpexerunt etiam egregii Viri, qui legem nostram Acade-

micam, iubente optimo Rege, instruxerunt, qua nimirum in scholis nostris Chemiam *adplicatam* imprimis esse docendam, et in illa explorandos esse iuvenum illorum progressus, qui Matheseos et Philosophiae Naturalis Doctoris honorem sibi comparare velint, prudentissime iubetur.

Illae vero scholae Chemicae si veram, quae requiritur, utilitatem sint habiturae, sollicite quoque erit curandum, ut illarum alumni ipsi manum operi admovere teneantur; ut ad experimenta omnia instituenda, ad analysin variorum corporum, secundum artis regulas, perficiendam, adducantur, ita ut practicum hunc Artis usum, in scholis comparatum, deinde in suas transferant officinas, atque ita productorum illorum innumerabilium, ad quae conficienda Chemiae auxilio opus est, indoles ita emendetur, ut cum similibus productis, ab exteris confectis, comparari non tantum possint, sed illa perfectione tandem et modico pretio superent, atque ita non tantum ipsis officinarum magistris, sed et integrae Patriae maximum oriatur emolumentum.

Et ad exoptatissimum illum finem consequen-

quendum quantum valeant praemia, subinde artificibus, Chemicis quoque, qui optima in suo genere producta effecerunt, Regiâ munificentiâ exhibita, productorum illorum expositio, quae Gandavi praecedenti anno fuit celebrata, docuit abunde, et sequentes, ita enim speramus, magis magisque confirmabunt.

Quum vero de praemiis ad perficiendas Chemicas artes constituendis loquar, non possum non luculentissimis exemplis Vobis A. A. ob oculos ponere, quid ad hanc Chemiae cognitionem augendam et amplificandam; quid praesertim ad analyseos Chemicae usum extendendum, et iuvenes in illa exercendos, Academica praemia, tam sapienti consilio ab optimo Rege constituta, valeant. Docuit hoc sane Analysis plantarum binarum ab egregio Abr. Gerardo van Stipriaan Luiscius instituta, quae ante hos tres annos Leidae praemium tulit, docuerunt Analyses binorum productorum patrii soli, *Cespitum scilicet bituminosorum* ceu *Turfarum*, et *Vaccini Lactis*, quam utramque instituit et propter primam institutam praemium Groningae, anno praecedenti, reportavit; propter alteram in nostra

Academiae reportavit et modo accepturus est ornatisſimus noster civis Academicus Corn. Adr. Bergsma.

Quae hactenus diximus adminicula ad *Chemiam* amplificandam non tantum plurimum valebunt, ſed eadem quoque ad *Artem Pharmaceuticam* apud nos emendandam, egregii erunt uſus. Haec enim ſi pluribus in locis vernaculo ſermone doceatur, ſi praemia Pharmaceutarum alumnis, qui doctrinâ et moribus, prae condiſcipulis, fuerint conſpicui, ſubinde diſtribuantur, fieri vix poterit, quin et illa utilisſima Ars ſenſim ſenſimque in noſtra Regione emendationem et augmentum ſit expertura. Oportebit autem praeſertim, ut veri nominis Pharmaceutae non Medicorum habeantur famuli, ſed aequales; ut eodem honore habeantur, quo viros, in alio doctrinae genere claros, proſequi ſolemus. Oportebit, ut ab addiſcenda arte vere liberali et humano generi ſaluberrima arceantur pueri, nec admittantur ad eam, niſi iuvenes, ut Latinae, ſic recentiorum linguarum aliqua peritia praediti, Matheſeos non prorſus expertes. Oportebit,

ut

ut iuvenibus his occaſio detur, Chemiam non tantum et ipſius Artis Pharmaceuticae elementa accurate discendi, ſed ut ſimul et Zoölogiae et Mineralogiae notionibus aliquot, imprimis vero Botanices cognitione, non empiricâ tantum, ſed praeſertim rationali, imbui poſſint. Oportebit denique, ut Pharmaceutarum, quibusvis in locis, numerus ſenſim imminuatur et ad iustam cum civium numero rationem reducatur. Neque hic forte quis regerat, Artis Pharmacéuticae, ut reliquarum Artium, exercitium liberum cuique eſſe debere, illamque libertatem civibus, fundamentali regni nostri lege, recte eſſe conceſſam. Fallitur etenim, qui tali ratiocinio utatur, egregie. Nam, ut Pharmaceutica ars, in libera etiam civitate, ſine civium detrimento poſſit exerceri, neceſſaria quaedam est eruditio, neceſſaria experientia; utriusque item, ut ſpecimina exhibeant, antequam ad artis ſuae exercitium admittantur futuri Pharmaceutae, leges prudenter iubent. Huic vero examini ut aptus ſit Pharmaceuta, multa requiritur eruditio, non niſi labore aſſiduo et impenſis magnis acquirenda. A futuro igitur Pharmaceuta quae talia, in civium univer-

verſorum ſalutem, recte exigit lex, eadem illa et curare debet, ut, qui, bene eruditi, hanc artem recte exercent viri, honeſta in illa vivendi praeſidia invenire queant, quod profecto, niſi numerus illorum diminuatur, deinceps non amplius poterit fieri.

Ita vero, ſi, prudenter adhibitis, quae commendavi, remediis, ad maiorem perfectionem accedant et Chemia et ars Pharmaceutica, fieri non poterit, quin apud nos viri prodeant, qui utramque disciplinam ita colant, ut hinc non tantum et ipſis et civibus maximum oriatur emolumentum, ſed etiam dilectisſimae Patriae honos, bono cuique civi maxime optatus, augeatur et continua capiat incrimenta.

Academiae noſtrae fata, quae hoc anno fuerunt, quum iam, ſecundum legis praeſcripta, ſim enarraturus, gaudio equidem haud mediocri me affectum ſentio, qui proſperitatis incrementa vera praedicare et posſim et debeam, quamvis, quemadmodum in rebus humanis fere fieri ſolet, et adverſa quaedam his fuerint intermixta.

Ete-

Etenim, quando in vestrum, Collegae coniunctissimi! ordinem oculos coniicio, vacuum observo locum Dithmari Huismanni, Viri Clar[i]. Hic enim, postquam, in Academia et Harderovicensi et Leidensi, studiis, Theologicis non tantum, sed et Philosophicis sedulo operam navasset, et dein Christianam doctrinam variis in locis exposuisset, in hanc urbem, anno 1803 vocatus, ad sacrum ministerium, in Coetu Reformatae, quae dicitur, Ecclesiae obeundum, magno tum cum applausu hoc munus explevit; quo factum, ut proximo anno ad *Philosophiam moralem* et *Historiam Ecclesiasticam* docendam ab Academiae Curatoribus vocaretur, quas deinceps disciplinas, in nostra schola, per octodecim annos fuit professus, donec diro morbo afflictus, post graves et diuturnos corporis cruciatus, tandem ad beatorum sedes placide transiret.

Huismanni vero obitus quo minus Academiae nostrae noxius sit, et tu optime Schrödere, qui *moralem* disciplinam etiam, eleganter et perspicue, quemadmodum soles, docere iam feliciter coepisti, certissime curabis, et pater-

terna amplisſimorum Curatorum benevolentia, ulterius optime proſpiciet.

Iidem enim huic vestrae, Viri gravisſimi! curae debemus, quod locum Rhoerii olim nostri carisſimi (cuius laudes a Clar. meo in hoc magistratu Academico decesſore, iam egregie expoſitas, fuſius deinde elegantisſime celebravit Heusdius noster) vocante Rege optimo, a te iam feliciter teneri videmus Clar. van Enſchut! Te enim, qui quantum in Iuris doctrina exponenda valeas, non tantum in Academiis Harderovicena et Groningana, ſed in nostra nunc quoque iam abunde docuisti, et oratione, ſapienti pariter atque ſuavi, nuperrime confirmasti, Collegam nos operumque ſocium habere, vehementer gaudemus. In utilisſimo igitur opere Tu feliciter et diu, bono cum Deo, perge, in Patriae ſalutem, in Academiae honorem, in tui ipſius tuorumque felicitatem.

Eundem vero nostrum ordinem te ornantem dum laetus conſpicio, Clar. van Goudoever! non posſum non tibi, et Illustrium Curatorum, et Collegarum, tecum coniunctisſimorum, et civium academicorum nostrorum

om-

omnium, et omnium denique, quotquot ſunt, quibus noſtra ſalus curae cordique est, ſummas agere gratias, quod honorificam, tibi oblatam, in Leidenſi Academia docendi provinciam non accipiens, apud nos, noſtris commodis inſervire benevole voluiſti. Perge itaque Vir amiciſsime! noſtrae ſcholae eruditione tua, et accurata et eleganti, diu prodesſe, et in collegarum amicitia, in diſcipulorum amore bene merito, illam ſemper experiare tuorum factorum remunerationem, quam generoſo tuo animo in primis gratiſsimam fore, certo mihi perſuaſum habeo.

Clar. Royaards tandem, qui, pedum morbo impeditus, ſolennem hunc diem nobiscum celebrare nunc non potest, ut diu nobis ſanus vegetusque ſervetur, artificioſae ſimillimus imagini, quae iam ſenaculum noſtrum ornat; ſincera vota facio!

Civium Academicorum numerus, hoc quidem anno, ita fuit auctus, ut talis augmenti exemplum in Annalibus noſtris fere deſit. Omnes autem hi iuvenes egregii, in quibus ſalutis ſuae ſpem ponit Patria dilectiſsima, ut non tantum diſcendi ardore et perſeverantiâ, ſed

mo-

morum quoque illa et humanitate et comitate, fine qua vix ullum est eruditioni pretium, se perpetuo sint commendaturi, speramus non tantum sed et certo auguramur. Quantum vero illi in omni fere disciplinarum genere profecerint, cum illi docebunt, qui hic adsunt, ut bene meritis mox ornentur laborum praemiis; tum docuerunt illi, qui similia, in aliis Belgii nostri Academiis reportaverunt; in Groningana quidem a Theologorum ordine Doesburghius, in Gandavensi a Literatorum ordine Voorduinius, docuerunt item duumviri eximii Richardus van Rees et Henricus Cocq, quorum alter in Leodiensi Academia *Mathesin*, alter, in Daventriensi Athenaeo, *Iuris disciplinam*, omnium applausu, tradit.

De *Bibliothecae Academicae* conditione cum praecedenti anno fusius relatum sit, paucis nunc monendum, accrevisse eam denuo, optimorum operum copiâ, eorum maxime, quae in quovis doctrinarum genere in primis desiderabantur. Quod, ut lubenter memoramus, ita grato animo subiicimus, muneribus eam auctam esse et locupletatam, cum splendido exem-

emplo *Fragmentorum Dionysii Halicarnassensis*, ab *Angelo Maio* primum editorum, tum Coqueberti *illustratione Iconographica Insectorum, quae in Museis Parisiensibus servantur;* duobus praeterea Geographicis Gosselini operibus (1), quorum haec nobis donata sunt a Viro humanissimo Guilielmo Koopman, illud autem debemus Viri Illustris, et in paucis cultissimi, Antonii Reinhardii Falckii, cum in literas humaniores studio, tum in patriam civitatem caritati. Accessit his splendidum Sophoclis, ex editione Brunkii, exemplum, quod Heusdii nostri in Bibliothecam, quam, propter eximiam curam, suam dicere potest, favori, debemus. Nec vero reticenda collegarum meorum Paravii et Mollii, uti et Lectorum nostrorum Nyhoffii et Dornseiffeni munificentia, qui scriptis suis, hoc anno editis, et aliis item Bibliothecam nostram ornarunt (2).

In

(1) Gosselin, *Géographie des Grecs Analysée*, Paris 1790. 4to, et Gosselin, *Récherches sur la Géographie des Anciens*, Paris an VI. 2 Vol. 4to.

(2) Institutio Interpretis Veteris Testamenti, auctore

I. H.

In Museo *Anatomico Pathologico* Bleulandino non tantum omnia specimina integra sunt servata, verum etiam ipsis nova sunt addita, quorum nonnulla ad Physiologiam et Pathologiam, nonnulla etiam ad Anatomen comparatam et monstrorum historiam pertinent. Idem illud Museum a Clar. Heyligers pluribus et inter haec quibusdam, raritate conspicuis, speciminibus, ad Pathologiam pertinentibus, fuisse locupletatum grati agnoscimus.

Fuit hoc anno perfectum quoque *Nosocomium Academicum.* Alterum scilicet latus Nosocomii civilis occupant loca, in quibus Clinica Praxis Medica, Chirurgica et Obstetricia docentur. Optandum sane esset, ut haec loca et paulo magis spatiosa et aëri lucique magis pervia fuissent; ut locus in primis ille, quem

I. H. Pareau, Trai. ad Rhen. 1822. 8vo. *On the solar Eclipse which tock place on Sept. 7. 1820. by Prof.* Moll, London 1821. 4to. Grammatica Latina, cura G. Dornseiffen, 1821. 8vo. Nyhoffio, Viro Doct. debemus Auli Gellii noctes Atticas ed. Stephan. cum Annot. L. Carrionis, Paris. 1585. 8vo.

quem viri, internis morbis laborantes, tenent, non prorſus ſub aedificii tegmine esſet ſitus, adeoque ab aestatis ardore et hyemis frigore haud ſatis munitus; ut, qui balneis destinatus est locus, commode magis ſitus, aquam, non tantum liquidam, ſed et vaporis aut ſtillicidii formâ, potuisſet accipere. Has autem difficultates ſuperabit Clarisſimorum Collegarum, qui diverſas Medicinae clinicae partes, hoc in loco, Auditoribus optimis et ſtudioſisſimis tradunt, in bene faciendo et iuvenum ſtudia promovendo ardor indefesſus.

Quemadmodum praecedentibus annis ita et hoc denuo *Inſtrumenta Phyſica* novis quamplurimis, ad recentiores in primis disciplinae huius partes illustrandas, pertinentibus, vigili cura Mollii nostri, ſunt aucta. Illud autem augmentum, ut fieri potuerit, debetur in primis pluribus, in hac urbe, Viris, qui disciplinam utilisſimam discendi cupidi, hyemali tempore, lectionibus, ad illam pertinentibus, interſunt, et ſuo aere haec inſtrumenta, ut comparari potuerint, faciunt, concedentes ſimul, ut eadem quoque in uſus academicos adhibeantur non tantum, ſed Academiae propria

tan-

tandem evadant. Vel ſic tamen deficiunt, quemadmodum in aliis patriae Muſeis Phyſicis, ita et in nostro, quamplurima inſtrumenta, ad recentisſimas quasdam disciplinae partes pertinentia: quo fit, ut illae nostratibus fere incognitae maneant et doctrinae progresſus hac in parte multum retardentur. Ut igitur et Regia munificentia et civium nostrorum benevolentia huic defectui proſpiciat, optamus non tantum, ſed et ab optimo Rege, cui, quantum hae disciplinae ad commune Patriae bonum conferre posſint et debeant, cognitum ſatis est atque perſpectum, certo expectamus.

Obſervatorium Aſtronomicum eximia quoque accepit inſtrumenta, in quibus primum certe locum tenet *circulus repetitor*, adeo quidem perfectus, ut, Angliam, ubi confectus est, ſi excipiamus, nusquam tale inſtrumentum reperiatur, illudque ex unanimi conſenſu peritisſimorum in obſervatione Aſtronomica virorum, nulli inſtrumento, a Ramsdenio aut Troughtono parato, cedat. Sunt praeter eximium hoc inſtrumentum alia quoque nova comparata, antiqua vero multum emendata atque perfecta, addito quoque omnibus apparatu, ad ho-

horizontem definiendum, ita quidem perfecto, quemadmodum illud hodierna artis conditio requirit. Tuborum vero astronomicorum uni micrometrum e crystallo montana, secundum Dollondi methodum recentiorem instructum (instrumentum antea tantum nomine nobis cognitum) fuit additum.

Laboratorium Chemicum hoc quidem anno, propter aeris impendendi tenuitatem, quod scilicet ad quotidiana expensa vix sufficit, novis instrumentis augeri non potuit; quae autem praecedentibus annis fuere comparata, diligenter in usum sunt adhibita, et lubenter profiteor, optimorum iuvenum, qui scholis Chemicis intersunt, ardorem in addiscenda utilissima disciplina ex libris non tantum et experimentis, in ipsis lectionibus visis, sed proprio quoque marte institutis, continenter augeri.

Museum Zoölogicum incrementa hoc anno cepit splendidissima et ad docendam hanc disciplinam efficacissima. Et primum quidem ex Regio Museo, quod Leidae a peritissimo Zoölogo Temminckio administratur, ultra centum species ad 53 genera pertinentes accepit,

in-

inter quas, praeter quadrumana eximia, inprimis aves funt vario nomino fpectabiles, quemadmodum, ut unam faltem alteramve indicem, Cafuarius Emeu, Gallus Sonnerati, Ibis Sacra, aliae; praefertim vero numerofae fpecies ad genera pertinentes nova, a recentioribus Ornithologis primum conftituta.

Verum deinde maximis laudibus pro meritis efferendum est donum, quod Mufeum accepit a nobili et generofisfima Matrona van Dielen, Nobil. van Romondt, Ordinibus, ad res Provinciae nostrae curandas, adfcripti, uxore dilectisfima. Elegantisfima fcilicet femina, cuius otia cum Historia Naturalis, tum artium liberalium exercitium, utilisfimâ et homine dignisfimâ ratione occupare folent, infignem et admodum pretiofam Infectorum, Lepidopterorum quidem praefertim, fed et multorum ad alios ordines pertinentium, collectionem mufeo nostro inferendam, atque ad communem omnium, qui Entomologiam colunt, utilitatem adhibendam concesfit. Augetur vero muneris pretium eo, quod Lepidoptera indigena, ab ipfa egregia matrona aut capta, aut e larvis fuis elicita, fingulari et partium et colorum inte-

te-

tegritate ſint conſpicua. Pro hoc igitur tam eximio, tam utili, dono Tu, Nob. van Romondt! uxori tuae egregiae ſummas agas gratias, non tantum meo nomine, ſed et omnium illorum, quibus Academiae noſtrae incrementum, et Hiſtoriae Naturalis cultus curae cordique ſunt. Ipſum vero hoc exemplum omnibus, qui benevole de noſtris rebus augendis et perficiendis ſentiunt, de meliori nota commendatum volo.

Accepit tandem Muſeum hoc noſtrum avium aliquot exoticarum, marinarum praeſertim exempla, optime ſervata a Clar. Vrolik, Profeſſore Amſtelaedamenſi celeberrimo, pro qua liberalitate dum Viro egregio, de ſtudio medico in noſtra patria optime merito, publice hoc loco gratias ago, liceat et vota mea addere pro filio eius honoratiſſimo, qui quanto ardore apud nos in Zoölogiam et Anatomiam comparatam incumbat, non tantum diſſertatio demonſtravit, quae, praecedenti anno, ab ordine medico ſecundos tulit honores, ſed et ante paucos hos dies, me praeſide, defenſum optimum *de Phocis* ſpecimen, iconibus quoque, ab ipſo dexterrime pictis, illuſtratum.

De quo specimine quum verba faciam, sponte quasi ducor ad aliam dissertationem, hoc anno conscriptam et praeside Clar. Kopsio defensam ab eximio nostrae Acad. cive Herm. Christ. van Hall, in qua difficillima Botanica de *Graminibus indigenis* doctrina egregie proponitur et illustratur, quaeque simul optimum largitur documentum de ardore illo, quo Kopsius noster botanicam suam disciplinam persequitur et horti curam gerit.

In hoc quidem *horto*, quominus omnes plantae, quemadmodum caeterum fieri solet, laete florentes matura semina proferrent, impedivit frigidum ver, solis radiis parum calefacta aestas, humidus autumnus. Fuit tamen auctus ille egregio plantarum Caldario, ad Anglicam normam instructo, vitris, solis radios admittentibus, a superiori etiam parte tecto, in quo nunc iam plantae sunt servatae, quae in antiquo caldario quotannis perire solebant, cuius igitur ope noster hortus cum reliquis patriis de cultura plantarum tropicarum poterit certare.

Auctus praeterea fuit plantarum numerus et commutationibus cum aliis hortis patriis et exte-

teris factis, et acceptis a Perillustri Indiae Orientalis Gubernatore van de Capellen Iavanicarum plantarum, rariorum quoque, seminibus.

Iacturam autem fecit, nobis non reticendam, morte Friderici Lichterfelt, Hortulani dexterrimi, qui, octogenarius iam senex per duos et triginta annos horti culturae, summa cum vigilantia, praefuit, ita quidem, ut omnes virum hunc inter optimos vegetabilium cultores iure recenserent.

Deëst vero hactenus hortus, oeconomicarum plantarum culturae destinatus, qualis dudum iam in Groningana Academia, cum initio horrei instrumentorum, ad agriculturam pertinentium, instructus est; quod utrumque adminiculum, ad accuratam oeconomiae ruralis institutionem necesfarium, ut nobis quoque quantocyus concedatur, vehementer optamus.

De Academicis autem institutionibus quamvis satis me dixisse opiner, silentio tamen praeterire nefas duxi, *scholam* illam *Veterinariam*, in praedio suburbano, eodem hoc anno Academico instructam et in usum iam adhibitam, curâ Clar. van Lidt de Ieude,

collegae honoratisſimi. Utilisſimum ſane inſtitutum, quo iuvenes ad Artem, in nostra praeſertim patria, armentis tam divite, utilisſimam non tantum, ſed penitus etiam necesſariam, informantur; cuiusque feliciter iacta ſemina, Lidtio et Numanno atque Vosmaerio ducibus, abundantem mesſem promittunt, ad Academiam quidem ipſam prorſus non pertinet; civibus autem eius, qui, Medicinae operam dantes, doctrinae de curandis hominum morbis, animalium domesticorum morborum notitiam et therapiam adiungere velint, utilisſimum fieri potest, quum, qui ei praeſunt Viri Clar., hos Academiae cives ad ſuas etiam ſcholas lubentisſime ſint admisſuri.

Iam A. A., festa dies iubet, ut ad gratisſimam muneris Academici partem transeam et ſuavisſimis civibus Academicis praemia meritis ſuis quaeſita, tradam. Hoc autem ut recte fieri posſit, primum iudicia, quae de acceptis commentationibus ſinguli Doctrinarum ordines tulerunt praelegam.

Iu-

Iudicium ordinis Medici.

Ordo Medicus ad quaestionem anno praecedenti propositam: „ Comparetur veterum Doc-„ trina cum Recentiorum theoria de ista affec-„ tione pathologica in homine, quae vocatur „ Metastasis. Indicetur dein, quaenam ex opi-„ nionibus, quas Recentiores hac de re pro-„ tulerunt maxime probabilis videatur;" unam accepit responsionem, inscriptam dicto Hippocratico, *Iudicium difficile.*

In hac responsione auctor primo Theorias de Metastasibus, cum antiquiores tum recentiores, ordine haud incongruo, exposuit; dein de his theoriis iudicium protulit, quod veram cognitionem probat, denique modeste de argumento proposito suam dixit sententiam. In quibus omnibus diligentiae adhibitae talia dedit specimina, ut a Facultate dignus haberetur, qui praemium reportaret.

Quae auctoris nomen continebat schedula, deinceps aperta, indicavit Albertum van Calcar, Daventriensem, Medicinae in Academia Leidensi studiosum, qui in examine instituto se huius responsi esse auctorem abunde probavit.

Iu-

Iudicium ordinis Literarii.

De disputationibus, quibus Herodoti exponuntur *in rebus gentium enarrandis dotes atque virtutes*, in hunc modum iudicavit ordo Philoſophiae Theoreticae et Literarum humaniorum.

Speciminis auctor, quod inſcribitur Ἡρόδοτος Μούσαις ἐξεινιάσατο κ. τ. λ. ſtudium nobis probavit et ſedulitatem, nec tamen ſatis argumentum elaboravit, ut dignus cenſeri posſit, qui praemio ornetur. Pariter cenſemus de disputatiuncula, quae Homeri verſum adſcriptum habet: τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης κ. τ. λ.; quamquam haec illi praeponenda videtur, cum oratione, tum materiae deſtributione.

Plenius rem tractavit auctor disquiſitionis, hoc ſymbolo notatae: *ſcilicet est cupidus ſtudiorum caet.*, qui doctrinae nobis, et variae lectionis haud contemnenda dedit documenta, ſed deſideravimus in tota ſcriptione iudicii ſeveritatem, nec minus disputationis, orationisque perſpicuitatem, quae Literarum in primis ſtudioſum decet.

Superavisſet huius disquiſitionis auctorem ſcriptor ſpeciminis, cui haec ſunt adſcripta: *uon*

non tam turpe fuit vinci caet.: nisi ad pragmatici Historici effigiem exigere studuisset dotes virtutesque Herodoti. Sic enim accidit, ut Herodoto tribueret, quae Polybio maxime et Tacito propria sunt; illa vero negligeret, vel levius adumbraret, quibus parens Historiae a caeteris Historicis omnibus distinguitur.

Quatuor hisce, quas censuimus, scriptionibus longe excellit commentatio, verbis inscripta Dionysii Halicarnessensis *ἡδονὴν δὲ καὶ πειθὼ καὶ τέρψιν, καὶ τὰς κ. τ. λ.* Opusculum eleganter conscriptum. Auctor accurate Herodotum legit, nec tantum res, quae narrantur attendit, sed laudabili in primis instituto et voces et dictiones Herodoteas animadvertit. Rite etiam delectum habuit exemplorum, quae ad sententiam suam declarandam et firmandam identidem adhiberet. Venustae scriptioni haud dubitassemus praemium tribuere, nisi totam quaestionem diligentius etiam et plenius tractasset sextae disquisitionis auctor, quae inscribitur: *edidi quae potui, non ut volui.*

Cedit hic aemulo suo orationis suavitate et elegantia; sed epicam Herodotei operis formam et rectius perspexit et evidentius exposuit.

fuit. Tum vero proprias Historici dotes atque virtutes maiori fagacitate et iudicio exploravit. Accedit distributionis commendatio, qua caeteris omnibus longe praeftat. Sic enim argumentum in locos fuos difpofuit, ut per fingulas eius partes facile lubenterque auctorem fequamur.

Quamobrem quintam commentationem *fecundis*, hanc vero *primis* honoribus dignam iudicavimus. Apertis autem fchedulis, *huius* esfe auctorem patuit Iacobum Adolphum Carolum Rovers, Phil. Theor. et Liter. hum. Cand. in hac nostra Academia, *illius* vero Gerardum Dedel, Phil. Theor. et Litt. Cand. in Acad. Lugd. Bat.

Iudicium ordinis Mathefeos et Philofophiae Naturalis.

Ad quaestionem propofitam: „ Defcribantur et quantum id, experientia duce, fieri „ poteft, explicentur acus magneticae phaeno„ mena. Ostendatur illius ufus in nautica arte, „ atque viae maxime expeditae, quibus eius de„ clinatio, inclinatio, atque vis magneticae, „ qua praedita est, intenfitas definiri posfint." Ordo duas accepit commentationes. Prior in-

fcrip-

ſcripta lemmate, *etiam tentasſe decorum*, habet ſuas laudes. Plura, quae rem ſpectant, collegit auctor, atque in ordinem ſatis aptum redegit, ſuaeque diligentiae et ſolertiae dedit ſpecimina. Maius autem, quam oportet, in eo fuit brevitatis ſtudium, ita quidem, ut argumenta, quibus nitantur enuntiata; conditiones, quibus ſunt ſubiecta, aliaque, quae, ſi uſum atque accuratam doctrinam ſpectes, cognitu ſunt necesſaria, tacitus plerumque praeteriërit. Altera commentationis pars, in qua exponendae erant viae maxime expeditae, ad acus magneticae declinationem, inclinationem et intenſitatem reperiundam, prorſus inchoata relicta est, neque methodus, qua declinationem vult investigari, in re nautica ullius uſus esſe potest.

Altera commentatio inſcripta ſententia Cel. Bioti, *La proprieté directrice de l'Aimant etc.* quamvis in illa nimiae feſtinationis appareant vestigia, multo melius Facultati ſatisfecit. Quae ad rem propoſitam necesſario pertinent ſunt lucido ordine ita diſpoſita, ut accuratam Auctoris doctrinam testentur. Quare Facultas hanc commentationem dignam iudicavit, quae

prae-

praemio condecoretur. Aperta schedula et examine instituto, patuit auctorem esse Aegidium de Wit, Liter. Math. et Phil. Nat. Cand. in hac nostra Academia.

Quaestio Chemico-Oeconomica proposita: „ Instituatur Lactis vaccini examen Chemicum, „ ad hodiernam Artis perfectionem accommo- „ datum, in quo ratio etiam habeatur illius „ casei albuminosi, qui, post separatum case- „ um vulgarem, per calorem et acida e sero „ lactis separatur, et doceatur, num principi- „ um a vulgari caseo diversum revero sit ha- „ bendum. Indicetur praeterea ratio, in Bel- „ gio adhibita, ad diversa lactis vaccini prin- „ cipia a se invicem separanda et in usum oe- „ conomicum convertenda," duo etiam responsa tulit.

Prioris responsi, dicto Catsiano notati:

Prijst Spaenjen prijst haer ooft en wat er plag te groeijen,
Ons Holland prijst te regt de vruchten van de koeijen.

Auctor non contentus ea referre, quae hac de re alii tentarunt et concluserunt, suis ipse experimentis Analysin Lactis vaccini confirmavit et auxit; expeditam ingressus est viam, ad huius lactis principia separanda et definienda

at-

atque probabile admodum reddidit, caseum albuminosum Schublerianum, esse coniunctionem casei vulgaris cum parva copia acidi acetici, cuius ope in sero lactis solutus maneat. Ut autem tota commentatio laudabile est documentum subtilitatis ingenii, doctrinaeque Chemicae et Theoreticae et Practicae, ita pars disputationis, quae agit de methodo in Belgio adhibita, ad diversa lactis principia praeparanda, ut in usum oeconomicum accommodata reddantur, indicat, quam diligenter ad ea, quae a rusticis hac in re fieri solent, adtenderit auctor. Dignissima est igitur iudicata haec commentatio, quae praemio ornetur. Apertâ schedulâ, innotuit nomen Cornelii Adriani Bergsma, Math. et Phil. Nat. et Med. Cand. in Academ. Rheno-Traiectina, qui, examine instituto, se huius scriptionis esse auctorem abunde probavit.

Posterioris etiam responsi, inscripti lemmate, *Nullus bonus Medicus nisi item Chemicus*, auctor instituit experimenta ad rem accommodata; reliqua ex optimis fontibus diligenter collegit, atque omnino ita satisfecit Facultati, ut noluerit illa, eum esse destitutum eâ laude, quam me-

merentur diligentia et ſedulitas. Invitatus igitur nomen dedit, ſeque auctorem huius disſertationis, examine habito, declaravit, Petrus Iohannes Blom, Math. et Phil. Nat. Cand. et Medic. Stud. in eadem nostra Academia.

Iudicium ordinis Theologici.

Theologorum ordini duae traditae ſunt commentationes, quibus respondetur, ad quaestionem propoſitam: „ Quandoquidem in orationibus ſacris perperam omnis ſacrarum librorum interpretatio negligitur, nec tamen una eorum adhibendorum ratio est probanda, cum, vel praecipuus interpretationi detur locus, vel doctrinae Christianae pars, ex praelecto, obiterve illustrato, loco ducta, uberius exponatur, vel denique tertium eligatur genus, ex utroque illo mixtum, quaeritur, quid in ſingulis univerſe praeſtabiie habendum, et in delectu faciendo inprimis ſpectandum ſit?" Utraque inſignita est ſententia e Paulli epistolis ducta: una hac, ex Epist. 1. ad Corinthios: *πάντα δοκιμάζετε τὸ καλὸν κατέχετε*, altera e posteriore ad Timotheum: *πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος κ. τ. λ.* Utraque

que ingenii, iudicii, et industriae laudem haud mediocrem est merita, utraque probabiliter de caufa propofita disceptavit, argumentis idoneis ufa. Quocirca neutra praemio indigna vifa est. Cum vero prior esfet et exemplorum testimoniorumque copia uberior, et orationis bonitate evidentiaque praeftantior, huius fcriptor palmam tulit. Refignata fchedula et inftituta legitima disquifitione, agnitus est auctor, Iacobus Gerardus Henricus Sandbrink, Theol. Cand. in Academia Rheno-Traiectina. Posterioris vero commentationis fcriptori honorificum praeclare acti laboris documentum decrevimus, dummodo nomen fuum profiteatur, iustamque fubeat disquifitionem. Publice ad id invitatus neutrum detrectavit. Itaque fcriptor agnitus proxime ad victoris laudem accesfit Gerardus Steenhoff, Theol. in Acad. nostra Candidatus.

Iudicium ordinis ICtorum.

Quaefiverant ICti: „ Doctrinae Iuris, quo „ Romani impuberibus, aut inconfultae ado- „ lescentum aetati profpicere ftuduerunt, vis „ et natura, maxime in ineunda obligatione „ et ratione iurium, quae ipfis in iudicio com-

„ pe-

„ petunt, admoto lumine historiae, rite de-
„ clarentur."

Acceperunt autem duas commentationes, quarum altera inſcripta est verbis Ciceronis: *Ineuntis aetatis inſcientia ſenum conſtituenda et regunda prudentiâ est.* Altera vero Thibauti dicto: *das Hauptgeſchäft des Auslegers des Römiſchen Rechts* rel.

Utraque ſcriptio meretur laudari; nam utriusque auctoris diligentia in omnibus, quae ad argumenti propoſiti rationem ſpectant, tractandis ſumma apparet, ordine quoque rerum et disſerendi ratione utraque est commendanda; adeo, ut, ſi ex his ſolis cauſis de praemio fuisſet ſtatuendum, ordo dubitasſet, cui Palma tribuenda videretur, niſi fortasſis purior Latini ſermonis dictio, legum et auctorum, quibus ſingula debentur, allegatio et plenior recenſio mutationum, quae in hoc iuris capite, vario tempore, locum habebant, Ordinem movisſent, ut primae disquiſitionis auctori in hoc certamine primum asſignaret locum.

Re vero exactâ ad propoſitam quaestionem, Ordini ICtorum videbatur ſcriptor primae disquiſitionis diligentisſime, admoto lumine historiae,

riae, explicuisse ipsam Iuris Romani, de argumentis propositis, doctrinam, parum vero attendisse, hoc esse quaesitum: quae fuerit illius doctrinae *vis et natura:* unde multa in hac scriptione occurrunt, quae potuissent omitti; multa quoque desiderantur, quae ratio quaestionis propositae exigeret: in quibus omnibus quaestionis ambitum plenius et accuratius persecutus est auctor commentationis secundae, qui in obligationis fontibus indagandis industriam et diligentiam egregie probavit et plurima exacti iudicii praebuit specimina.

Quare iudicavit ordo, missis caeteris, in quibus prior commentatio posteriori sit anteferenda, dubitandum non esse, quin praeferri deberet illa, cuius auctor melius ad propositam quaestionem respondisset. Eo igitur nomine apertâ schedulâ et instituto examine, quod fidem faceret de vero auctore, praemium tributum est

Wopke Wopkens Brouwer,
Leovardia-Frisio, Iuris Cand. in Acad. quae est Lugduni Batavorum.

Alterius vero commentationis petenti ordini auctorem se declaravit et in examine probavit

Salomo Emanuel Nykerk,
Iuris Cand. in Ill. Athen. Amſtel.

Iudicavit enim ordo, hunc ſcriptorem, ſi eadem ratione, qua aemulus quaestionem accepisſet, certamen anceps victoriamque dubiam esſe potuisſe; quare cenſuit victum victori proxime accesſisſe et mereri, ut debitae ipſi laudes publice tribuantur.

Iudicia de vestris laboribus audivistis optimi Iuvenes! iam merita accipiatis praemia.

Primus tu igitur prodeas, ornatisſime van Calcar! Accipe praemium, quod Regia munificentia omnium Academiarum alumnis, in certamine honorifico victoribus, decernit, ſitque illud tibi ſtimulo, quo incitatus ſalutari Arti ſtudium adhibeas, et tibi et Patriae olim utilisſimum futurum.

Deinde te huc evoco praeſtantisſime Rovers! Tu igitur denuo hic ades. Tu commilitionibus denuo Palmam eripuisti. Accipe meritis tuis debitum hoc praemium. Perge igitur ita in ſtudia tua incumbere, ut, exemplum, ab optimo Avunculo digito tibi quaſi

mon-

monſtratum, ſequendo, praeſtantisſimae matris gaudia continuo augeas: ita tamen, ut ne nimius in ſtudiis, quae ad mentem perficiendam pertinent, ardor, corpori aliquando nocere, illudque ad ſeveriora ſtudia forte minus obſequioſum reddere posſit.

Victoriam qui reportavisſes, niſi Athleta ille adfuisſet, tu nunc accede nobilisſime D e d e l! Honorificum hoc de tuis conatibus ordinis Literarii iudicium accipe, eoque excitatus victoriam in pari certamine deinde ipſe reportes.

Tu nunc victor accede, praeſtantisſime d e W i t! Praemium hoc accipe, meritis quaeſitum. Eodem quo coepisti tramite perge, naturae rerum contemplationem cum Theologicis tuis ſtudiis coniungere, et utroque nomine Patriae illa praeſtes officia, quae haec eo quidem maiore iure expectat, quo magis ad illa praeparati cives ſocietatem intrent.

Iam vero tuae ſunt vices acutisſime B e r g s m a! Huc accede et debitum tibi praemium accipe. Te hic quoque victorem nunc adesſe gaudeo vehementer. Amas enim Chemiam nostram et diligenter colis. Perge hac, qua coepisti, via, et antiquam Friſiorum, in colen-

dis disciplinis Physico - Mathematicis laudem, studiis tuis sustineas augeasque.

Verum eandem quoque disciplinam et sedulo et modeste tu colis, ornatissime Blom! Huc igitur adscende et honorificum hoc de tuis meritis iudicium accipe. Quid assiduus et non interruptus labor efficere possit, tua tu commentatione docuisti. Perge igitur et in haec et in reliqua tua studia medica ita incumbere, ut bene adhibiti temporis fructus accipias aliquando uberrimos.

De Theologiae studiosis in certamine victoribus nunc mentio est iniicienda. Tuum nomen primum est dicendum, ornatissime Sandbrink! Tu igitur adscende et praemium tibi decretum accipe! Nobili enim aemulatione motus dignissimum argumentum, quo ad futurum munus Ecclesiasticum aptior evadas, pertractare coepisti non tantum, sed ita illud exposuisti, ut victorem te esse dicendum iudicaverint tui Praeceptores. Age igitur, eandem assidui studii viam sequi perge, ut tandem gravissimo, quod ambis, munere digne fungaris.

Tu deinde generose Steenhof! nunc etiam ac-

accede. Laudi enim, quam Sandbrinkius meruit, tu, magistrorum iudicio, proximus fuisti. Accipe igitur honorificum hoc, quo merita tua celebrantur, documentum, quod tibi ſtudiorum bene inſtitutorum non tantum ſit monumentum perpetuum, verum ſimul et egregium incitamentum, ad eandem indefeſſi laboris viam in utiliſſimo munere continenter ſequendam.

Nunc porro et tua res agitur praeſtantiſſime Brouwer! Etiam tu adſcende et praemium accipe, tua opera, tuo labore tibi vindicatum. Paternis igitur veſtigiis iam inſiſtens tu, quam colis, Iuris disciplinam, augeas et extendas.

Tandem et tu ornatiſſime Nykerk! hic adſis et hocce accipe ordinis Iureconſultorum de tuis conatibus iudicium, quod, ut honorificentiſſimum, non poterit non tibi pergratum accidere.

Sunt igitur praemia hoc anno distribuenda omnia distributa, honorifica iudicia illis, qui victoribus proxine acceſſerunt, ſunt tradita. Nova iterum proponuntur praemia. Quaestiones enim denuo adſunt, ad quas ut vos respondeatis, qui, aut viribus non ſatis confidentes,

 nunc

nunc a ſcriptione abſtinuistis, aut a commilitonibus estis victi, vehementer opto atque deſidero.

Sunt autem huiusmodi quaestiones nunc propoſitae.

QUAESTIO LITERARIA.

Disquiratur, cur Hebraei ante exſilium Babylonicum ſe ad idolorum pluriumque Deorum cultum valde propenſos, postea autem univerſe ab eo vehementer alienos ostenderint, tum etiam, utrum in hac agendi diverſitate mutaverint indolem, an vero ſervaverint.

QUAESTIO PHYSICA.

Aquae, quae vaporis forma in Atmoſphaera continetur, exponatur et conſtitutio et probabilis Theoria.

QUAESTIO BOTANICA.

Inſtituatur brevis enarratio, tum etiam com-

comparatio, *Methodum plantarum*, *ſive* Syſtematum, *quae dicuntur*, naturalium, *a Botanicis excogitatorum.*

QUAESTIO THEOLOGICA.

Dilucide exponatur argumentum, quod pro Dei exiſtentia ducitur e cauſis, quae dicuntur, finalibus; quae eius ſit vis demonſtretur, et quid in eius uſu ſit animadvertendum, doceatur.

QUAESTIO IURIDICA.

De diviſione officiorum in perfecta *et ea, quae* imperfecta *vulgo dicuntur, ita diſſeratur; ut, conſtituta officii notione, declaretur, quae perfecta dicantur officia, quae vero imperfecta; porro doceatur, a quo maxime tempore et quo conſilio haec officiorum diviſio in Iurisprudentia naturali fuerit propoſita; quibus notis perfecta officia ab imperfectis distinguere laboraverint Viri eruditi; ac denique, quae ſit huius diviſionis veritas, quae utilitas.*

QUAESTIO MEDICA.

Entozoä, *quae, docentibus obſervationibus Medicorum et Zoölogorum, in humanis corporibus hactenus, in Belgio, fuerunt reperta, enumerentur et ad genera et ſpecies a* RUDOLPHIO *et* BREMSERO *conſtituta, referantur: ut exquiratur deinceps, quibus maxime cauſſis, cum externis tum internis, illorum proventus ſit tribuendus, quaeque praecipue morborum ſymptomata ab iisdem fuerint producta.*

Et ſic quidem, quae ad Academici muneris geſtionem pertinent, pro viribus abſolvere fui conatus. Lubentisſime iam quodcunque illud aut honoris aut oneris habet Clarisſimo, ab optimo Rege deſignato, ſuccesſori trado. Est autem hic I o h a n n e s H e n r i c u s P a r e a u, Vir Clarisſimus. Tu igitur, collega coniunctisſime adſis, et locum, quem tibi vacuum relinquo, feliciter occupes!

Salve Academiae R. M. iterumque ſalve!

Tra-

Trado tibi fasces, trado ſigilla, trado album Academicum et quaecunque ad muneris novi geſtionem pertinere poſſe videantur. Quanta vero tua ſint in Academiam noſtram merita, eximio opere quod modo indicavi, nuperrime edito, evidenter denuo docuiſti.

Tali igitur duce, felice, pio, ſalva eſt Academia, quae, ut ſub auguſtisſimi Regis tutelâ duitisſime vigente, in bonarum Artium et Literarum incrementum, in Patriae ſalutem, in noſtrum omnium felicitatem, continuo creſcat et augeatur, ex animo opto.

Q. F. D. O. M.

DITH-

DITHMAR HUISMAN,
A. L. M. Phil. Doct.

Natus est Harderovici die 19 *Novembris anni* 1759. *Patrem habuit* Ianum Christianum Huisman, *virum consultissimum; matrem vero* Albertam Apeldoren.

Anno 1782, *d.* 22 *Iunii in Academia Harderovicena, Praeside* B. Nieuwhoff, *Viro Clar. publice defendit* Disquisitionem Philosophicam de felici huius mundi necessitate.

Deinde vero Verbi Divini minister fuit primum a. 1787 *in vico* Ryswyk, *ad Rhenum sito. Postea idem ministerium implevit in vico* Apeldoorn *et in urbe* Flessinga, *e quo ultimo loco ad idem sacrum ministerium obeundum huc vocatus fuit a.* 1803; *proximo vero anno* Philosophiae Moralis *et* Historiae Ecclesiasticae *Professor in Academia Rheno-Traiectina constitutus. Quod munus suscepit, habita oratione* de Diversis, quae vera conciliat eruditio in vita hominum tam privata, quam publica, commodis; *quae tamen typis non fuit expressa, quemadmodum nec altera, qua Rectoris magnifici munus deposuit anno* 1809, *inscripta* Diversitas classis hominum et status constituit solum salutis humanae societatis fundamentum. *Societati eruditae Traiectinae fuit adscriptus.*

Anno 1812 *uxorem duxit nob. virginem* Susannam Christianam Strick van Linschoten. *Obiit autem d.* 8 *Ianuarii a.* 1822.

ALBERTI VAN CALCAR,
DAVENTRIENSIS,
MED. STUD.
IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA,

RESPONSIO
AD
QUAESTIONEM
AB ORDINE
MEDICO
PROPOSITAM:

„ *Comparetur Veterum doctrina cum Recen-*
„ *tiorum Theoria de ista affectione patho-*
„ *logica in homine, quae vocatur* Meta-
„ ſtaſis. *Indicetur dein, quaenam ex opi-*
„ *nionibus, quas Recentiores hac de re*
„ *protulerunt, maxime probabilis videa-*
„ *tur.*"

QUAE PRAEMIUM REPORTAVIT.

EXORDIUM.

Uti ab omni aevo Medicorum obſervationem effugere non potuerunt multiplices illae atque diverſae morborum converſiones ac permutationes; ita ut explicarentur variae vario tempore propoſitae ſunt opiniones. Neque tamen post tot tantosque ab Eruditis et Exercitatis Viris in hac materia collatos labores, ad liquidum res perduci potuit. Quin potius hodie magis quam unquam a ſe invicem diſcrepant Auctorum ſententiae; ex qua disſenſione decretu difficilior redditur quaestio. Quae quum ita esſe video, apta ratione inferri poterit, proximam phaenomeni cauſam, atque peragendi modum

 ni-

nisi prorsus nos latere, a demonstrata certitudine saltem longe abesse; et spem fere mitto, fore ut haec lis unquam possit componi. Huc enim iure, ni fallor, referuntur verba W h y t- i i, „ paucae sunt etiam maxime probabiles „ in Philosophia Naturali et Medicina Theo- „ riae, quae non incurrant in aliquas difficul- „ tates aegre removendas; nimirum hominum „ sapientissimis solas datum est veluti superfi- „ cies rerum contemplari, sed in pleraque Na- „ turae mysteria introspicere negatum." Neque tamen utilitate vacuum erit, praesertim tironi Medico, diversas quas varii Auctores memoriae prodiderunt theorias perlustrari, et qualicunque est ingenii vi, comparare atque diiudicare; nam „ ista quoque," inquit C e l s u s, „ Naturae rerum contemplatio, quamquam non „ faciat Medicum, aptiorem tamen Medicinae „ reddit."

Hae praecipue rationes me impulerunt, ut „ quid ferre recusent, quid valeant humeri," tentare constituerim in ferenda responsione ad Quaestionem a Nob. Facultate Medica in Academia Rheno - Traiectina propositam:

Comparetur Veterum doctrina cum Recentiorum theoria de ista affectione pathologica in homine, quae vocatur Metastasis. *Indicetur dein, quaedam ex opinionibus, quas Re-*

cen-

centiores hac de re protulerunt, maxime probabilis videatur.

Quodsi haec mea scriptiuncula Vobis, Viri Clarissimi, non omnino displicuerit, erit quod summe mihi gratuler, quapropter faciles Vos sitis iudices enixe rogo: sin vero tenuitatis non satis conscius maiora petiverim, et Horatianum praeceptum non diu satis versavero, non is ego sum, qui oleum et operam perdidisse crediderim, quin potius fructuum, quos ex hoc mihi labore comparavero, cogitatio animum recreabit,

„ *nec tam*
„ *Turpe fuit vinci, quam contendisse decorum.*"

Ut quaestioni respondeam, illum in digerenda et disponenda materia sequar ordinem, quem ipsa Quaestio exhibet. In duas igitur partes fiet tractandorum distributio, quarum *prima* expositionem continebit theoriarum tum antiquiorum, tum recentiorum; *altera* tradet quaenam Recentiorum opinio ex nostra sententia maxime probabilis videatur.

Prius vero quam ipsius argumenti tractationem aggredior, monenda quaedam sunt circa distinctionem Veteres inter atque Recentiores. Scilicet difficile putavi hac in re rescissos limites ponere: nimirum si Veteres intelligamus illos qui κατ᾽ ἐξοχὴν plerumque ii dicuntur, ca-

dat

dat certe omnis Veterum comparatio cum Recentioribus, quippe illi masculo obſervandi ſtudio ſuperiores, parum vel nihil quod theoriam ſpiret, memoriae prodiderunt; quodſi vero Veteres habendi ſunt, qui post renatas litteras ad praeclaram quamdam medicinae periodum ſuas theorias prodiderunt, ſatis indefinitum videtur, unde Recentiorum periodus repetenda ſit. Quamobrem in prima parte quascunque tum Veterum, tum Recentiorum theorias iugiter proponendas existimaverim, ita tamen, ut in duas ſectiones abeat, prout illae theoriae diverſo pathologiae ſystemati ſuperſtructae ſunt.

PARS

PARS PRIMA.

EXPOSITIO THEORIARUM TUM ANTIQUIORUM, TUM RECENTIORUM.

SECTIO PRIMA,

CONTINENS ILLAS THEORIAS, QUAE EX HUMORUM MIGRATIONE METASTASIN EXPLICANT.

CAPUT PRIMUM.

Antiquorum de Metastasi doctrina.

Doctrina Crisium cum ea Metastasium intimo nexu continetur, quare ut huius notionem rite aperiamus, prius verbo indagemus Crisium doctrinam. Nimirum omnes morbos ad humorum vitia tamquam ad causam referebant Antiqui, et in omni morbo materiem aliquam malam

iam morbi fomitem agnoscebant. Neque tamen Naturae actuosae (ἐνορμῶντος Hippocratis) obliti, hanc quasi cum morbo, ut cum inimico certamen inire statuebant, eamque tunc victricem redire putabant, si morbi fomitem, materiem acrem extinguere et expellere valuisset et sanitatem restituere. Tria observabant stadia, quae morbus percurrere debebat; materies morbi genitrix in primo stadio cruda in secundo ab operante Naturae vi coquebatur, maturabatur, ut apta evaderet, quae per quascunque corporis vias possef eiici. Si nunc ipsa haec expulsio sequebatur, tertium aderat stadium, quo tandem morbus per Crisin iudicatus dicebatur. Hanc strictiori sensu Crisin vocabant, latiori quemcunque morbi exitum huc referebant, sive ille in melius fieret, sive in peius.

Ad perfectam igitur Crisin requirebatur laudabilis quaedam evacuatio; iam vero si morbi materies non e corpore excernebatur, sed vel in aliquam partem sive nobiliorem, sive minus nobilem deponebatur, vel male critica relicta in corpore vaga huc illuc ferebatur, et morbos quasi addititios seu secundarios minabatur (1), talem exitum Crisin imperfectam, Cri-

(1) Conf. I. C. Rieger, Notationes in Aph. Hipp. T. I. p. 189.

Crisin metastaticam (1), sive Metastasin appellabant.

Non eodem semper vocabulo Antiqui hanc morbi conversionem designarunt, sed variis usi sunt terminis, prouti diversa inducta fuerat mutatio; hinc tamen quaedam confusio orta videtur, saltem ambigua vocabulorum notio. Sunt loca apud Hippocratem, ubi hunc sensum voci ἀποστασι tribuere videtur, cuius notio duplex est (2): nimirum vel ἀπόστασις κατ' ἐκροὴν, vel ἀπόστασις κατ' ἀπόθεσιν, quando materies tumorem, abscessum suo decubitu producit (3). Sed ἀπόστασις ipsi quoque dicitur morbi unius in alium transitus (4), quem sensum aliis locis tribuit voci ἀποσκήψι (5), licet haec strictius significat humorum decubitum,

(1) Sic quoque vocatur a Boerhaavio, Inst. Med. § 940.

(2) Conf. Hollerius, Comm. in Aph. Hipp. p. 216. Foësius, in Oecon. Hipp. in voce ἀπόστασις.

(3) Conf. Galenus, Comment. 3. in Lib. VI. Epid.

(4) L. I. Epid. p. 361. Ed. Foësii. Ἐξ ἀλλῶν πυρετῶν καὶ νουσημάτων ἀποστασιὲς εἰς τεταρταίους ἐγίνοντο.

(5) Aph. 56. Sect. VI. τοῖσι μελαγχολικοῖσι νουσήμασιν ἐς τάδε ἐπικίνδυνοι αἱ ἀποσκήψιες, ἢ ἀποπληξίην τοῦ σώματος, ἢ σπασμὸν, ἢ μανίην, ἢ τύφλωσιν σημαίνουσι.

tum, qui relicta parte primo affecta in alteram transeunt (1).

Ἀποσκήψεος synonymum fere videtur μετάπτωσις, si conferamus locum Galeni: „ μετάπτωσις γίνεται ὅταν τῆς προτέρης νούσου παυσάμενης, ἑτέρη γίνεται," et ipsius Hippocratis verba: „ μεταπίπτοι τάδε ἐκ πλευρίτιδος εἰς καῦσον, καὶ ἐκ φρενίτιδος εἰς περιπνευμονίην" (2).

Aliquando coniungit Hippocrates voces ἀποστάσιες et μεταστάσιες (3), quarum differentia, teste Galeno in eo est, quod abscessus (ἀπόστασις) iudicium facit, aegrumque omni molestia liberat, μέταστασις vero aliarum accessionum et dolorum principium habet (4).

Sed forsan de ipsis Antiquis eorumque doctrina quamvis parum, satis tamen dictum est. Symptomata sedulo observantes et attendentes parum in causas inquisiverunt et rationes, quibus ipsa haec Metastasis perageretur, quippe quae a sensibus remota est et obscura. Animadvertendum autem videtur, rudiorem atque im-

(1) Conf. C. Sprengel, Apologie des Hipp. T. II. p. 126.

(2) Lib. I. Epid. p. 360.

(3) De ratione victus in morbis acutis, p. 401.

(4) Foësius, Oecon. Hipp. l. l.

imperfectam Anatomes cognitionem praefertim in caufa fuisfe cur de Metaftafium formationis ratione philofophati non fuerint.

CAPUT SECUNDUM.

Exponit Theoriam, qua creditur morbofa materies in fanguinem recipi et alio loco deponi.

§ I.

Cum Veteres minus follicite femper attenderint ad varias notiones vocabulorum Metaptofis, Metaftafis etc., inde vagum quid circa earum definitiones ortum fuit, quod varii Auctores varia ratione tollere vel emendare conati funt. Optime hac de re meritus videtur Lorry (1), quem Auctorem hoc loco potisfimum fequar.

Generali titulo *Metafchematismi*, five *Metabolelogiae* (2), omnes morborum converfiones

(1) Vid. A. C. Lorry, de praecipuis morborum mutationibus et converfionibus, Paris. 1784.

(2) Conf. *Dict. des Sciences Medic.* in voce *Metabolilogie* et *Métastafe.*

nes et mutationes si comprehendamus, hae commode in tres dispesci possunt species:

1°.) In *Epigenesin*, in qua morbus morbo additur a nova causa pendens, sine eo ut prior morbus inde sublevetur.

2°.) In *Metaptosin*, ubi prior morbus ipse mutatur, et in novam affectionem transit; affectione nova eundem locum occupante.

3°.) In *Metastasin*, morbi talem mutationem, ubi de loco in alium locum transfertur, cessante vel maximé diminuta affectione priore, sive illa mutatio in melius fiat sive in peius.

Haec Metastaseos definitio maxime naturalis et vocis Etymologiae congrua videtur fuitque diu recepta. Hanc igitur tenebimus, quamdiu de alia definitione non expresse mentio fiet.

§ II.

Ea est ingenii humani conditio, ut non consistat in Naturae phaenomenorum observatione, sed ut observata phaenomena explicare studeat, et rationem inveniat qua fieri posse intelligantur. Iam vero cum morbus in corpore humano semper a materie tamquam morbi causa repeteretur, cumque quidquid sensibus manifestum proponi possit facilius comprehendatur, utique mirum non est, plurium aevorum Me-

di-

dicos ut Metastasin explicarent vias sibi cogitasse, per quas metastatica materies migraret. „ Ubi enim," inquit summus Hoffmannus (1), „ unus morbus in alium transmuta„ tur, tunc integra adhuc materies peccans in „ corporis sphaera subsistit et tantummodo ab „ uno loco in alterum transportatur." Pro diversa vero cognitionis Anatomicae et Physiologicae conditione, varie moderatae fuerunt Metastasium Theoriae. Qua autem ratione hanc humoris migrationem, et per quas vias sibi eam proposuerint Pathologi, hoc et sequentibus Capitibus exponere commoda argumenti tractatio requirere videtur.

§ III.

Inter Antiquiores qui de iis viis cogitaverunt referendus videtur Fabricius ab Aquapendente, qui ex vera infiltratione omne Metastasium negotium explicabat. Sed eo demum tempore, quo ex detecto sanguinis circuitu omni corporis humani oeconomiae maxima lux affulsit, multa quoque phaenomena morbosa cla-

(1) Conf. Fr. Hoffmann, Diss. de morborum transmutatione § XX, quae invenitur in Operum Suppl. secundo Part. I. p. 463. Genev. 1760.

clariorem atque faciliorem explicationem acceperunt. Nunc venae quemcunque humorem extra circulationis ſystema poſitum, atque ſtagnantem abſorbebant, in circulationis vias reducebant, cum ſanguine miſcebant, ut dein ab arteriis loco quovis priſtina iterum forma et indole deponeretur, vel in organis ſecretoriis a ſanguine ſeparaπretur. Ubi nunc materies morbifica cocta quidem, non vero e corpore erat eliminata, ſed cuicunque parti vel organo inhaerebat, inde oſculis venoſis reſorbebatur et itinere per ſyſtema circulatorium abſoluto alio loco deponebatur. Res illuſtrari poteſt exemplo a puris reſorbtione deſumto et comprobari verbis Cel. de Gorter (1), ubi agens de ſuppuratione et ulcerum detumeſcentia, diſerte ait: „ obſervavimus in febre per
„ Metastaſin fieri anginam, ex angina peri-
„ pneumoniam, obſtare tamen videtur nimia
„ puris craſſitudo, et nulla patens via ex una
„ parte in aliam. Verum ſaepe experimur in
„ Empyematicis pus evacuari per urinas, non
„ quod ex pectore ad renes ſit canalis apertus
„ tranſmittens pus; ſed pus aliquomodo liqua-
„ tum venulis reſorptum, cum ſanguine circu-
„ lante circumductum actione renum iterum

„ ſe-

(1) Conf. Med. Hipp. ad Aph. 65. Sect. V. Art. 6.

„ ſeparatur, et cum urina exit." „ Hactenus „ enim," inquit Vaterus (1), praeter circulum ſanguinis univerſalem nulla alia patet „ via, per quam eiusmodi Metaſtaſes ac trans- „ lationes materiae ad loca remotiora fieri que- „ ant." Simili ratione convulſiones, deliria ex materie acri e tumentibus ulcerum marginibus in communem ſanguinis masſam recepta, et ad nervos et cerebrum delata explicandas exiſtimat (2).

Hanc opinionem in egregia ſua Commentatione profesſus est Doct. Gourſaud (3), qui Metaſtaſin parum accurate a delitescentia distinguit, quippe in qua materiem celeriter in circulationis vias redire asſerit, iisque morboſam ſuam indolem impertiri et alio ſaepe loco inflammationem producere. Swietenius, Hallerus pluresque imo fere omnes huius aetatis Auctores, hanc reſorptionem per vasculorum venoſorum orificia amplexi diverſisſimos Me-

(1) Disſert. de Empyemate 1731. inſerta T. I. Halleri Disput. ad Morb. Hist. et Curat. facientium, No. LX.

(2) Conf. Med. Hipp. ad Aph. 65. Sect. V. Art. 4 et 5.

(3) *Mémoire ſur la Métastaſe* in *Recueil des prix remportés dans l'Acad. Royale de Chirurg.* T. III.

Metastasium casus ex eadem explicuerunt, v. c. ubi post fractum cubiti os eum locum magnus occupaverat abscesſus, quo maturato ingens diarrhoea superveniebat et magna puris copia alvo excernebatur, tumore evanescente; dein nova puris copia abscesſu tumente, iterum per diarrhoeam evacuabatur et sanabatur (1). Si in variolis subito quandoque Phrenitis oboriebatur, dein mors, hanc explicabat ex pure per venosa oscula resorpto et ad cerebrum pessima Metastasi delato (2).

Ophthalmiam veneream metastaticam inde explicuit Camerarius (3); in hac scilicet „ virus venereum per incongrua remedia, vel „ alias causas masſae sanguinis remiscetur; „ quae circulans omnia corporis humani punc- „ ta perfluit, et iis in locis, id est, hîc in „ oculis materiam hanc heterogeneam deponit."

§ IV.

Exposita hactenus Theoria modificationem ali-

(1) Swieten. Comm. in Aph. Boerh. T. I. p. 706.
(2) Ibid. p. 707.
(3) Vid. Disſ. de Ophthalmia Venerea p. 301. Tubing. 1734. inserta T. I. Halleri Disput. ad Morb. Hist. et Curat. facient. No. XIX.

aliquam subiit, cum constaret venas non nisi sanguinem resorbere et luculentissima de systematis lymphatici actione adlata essent argumenta, quae probarent, omnem praeter sanguinis, aliorum succorum absorptionem huic solummodo systemati esse tribuendam (1). Fieri igitur non potuit, quin et vasa lymphatica Metastaseos negotii participia fierent, et primum quidem absolverent officium materiae nempe metastaticae resorptionem, ut in sanguinem eam infunderent.

Haec opinio cognitioni Anatomicae innixa, et legibus Physiologiae accommodata, adeo, quae teneretur, digna videbatur, ut omnes fere Pathologi eam amplecterentur, et sane hodie habet, qui ipsam vindicent, defendantque. Ex partium consensu per vasa rubra et lymphatica inflammationes, delirium febrile, phthisis a pure resorpto, curatio ulcerum per urinam, contagiorum effectus explicationem acceperunt (2). Inter praecipuos, quos haec opinio nacta est de-

(1) Contrariae opinionis erat Hallerus, qui hanc functionem saltem et venis tribuebat. Conf. Elem. Phys. T. I. p. 154.

(2) Conf. D. Langhans, de Consensu partium egregia Dissertatio p. 647. inserta T. VI. Halleri Disp. ad Morb. Hist. et Curat. fac. No. CCXX.

defensores, memorari debet Soemmeringius Vir Celeb., qui Metastaseos doctrinam nisi perfecte explicari, saltem magnopere illustrari posse contendit ex cognitione systematis vasorum absorbentium (1). Rem serie exemplorum comprobat, quae pleraque circa puris resorptionem versantur. Sic Cruikshankius febrem hecticam, Kirklandius exscreationem puris sanari et cessare viderunt post puris focum per amputationem ablatum. Lactis porro Metastasin, Icterum (2) aliasque explicari debere credit ex morbosa lymphaticorum vasorum absorptione. Pus in resorptione purulenta vera sua indole in systemate sanguineo circulare non dubitat Bichat (3).

CAPUT TERTIUM.

Metastasis per solum systema lymphaticum absolvitur.

In ea Theoria, quam praecedenti Capite expo-

(1) Conf. S. T. Soemmering, de Morbis vasorum absorb. p. 173. ubi alios Auctores suae opinionis Patronos laudat.

(2) Conf. l. l. p. 120.

(3) *Anat. Génér.* T. II. p. 613. Ed. 1818.

posuimus, assumebatur materies quaecunque resorpta sanguinis massam intrare. Iam vero ab hac opinione differt ea, quae quidem assumit materiem metastaticam a vasis lymphaticis resorberi, sed in sanguinem non reduci, verum per ipsum hoc systema ad dissita aliquando loca moveri et deponi, insalutatis tortuosis circulationis viis. Hanc sententiam inter alios fovet S i e b o l d, ubi „ Metastases," inquit, „ plerumque ministerio vasorum absorbentium, „ dum materiem morbosam excipiunt, et a lo- „ co ad locum ferunt, perficiuntur" (1); et R i c h e r a n d, qui translationem humoris cuiusdam in partem longe dissitam facillimam explicatu pronunciat illi, qui numerosas vasorum absorbentium anastomoses viderit, tamque perspicue rem sibi videtur proponere, ut adiicere non dubitet: „ *les Métastases cessent d'être* „ *pour lui un phénomène inexplicable; il con-* „ *çoit également sans peine, qu'au moyen des* „ *vaisseaux lymphatiques toutes les parties* „ *communiquent ensemble; que des liqueurs* „ *absorbées par ces vaisseaux dans un or-* „ *gane peuvent se porter dans un autre, et* „ *parcourir tout le corps, sans passer par*

„ *les*

(1) Vid. J. B. S i e b o l d, Hist. Syst. Salivalis, p. 71.

„ *les routes tortueuses de la circulation*" (1). Cum Clar. Richerand sentientem invenio Auctorem articuli *Métastase* in *Dictionn. des Sciences Médic.*, qui ut hanc Theoriam ulterius exponat, animadvertit, absorbentium vasorum sensibilitatem turbari et mutari posse, ita ut humores in statu sano sibi alienos hauriant, et subiungit: „ *Il est donc nécessaire, pour* „ *que la Métastase se fasse, que les vaisseaux* „ *absorbans soyent affectés d'une manière con-* „ *venable par la matière, qui doit être* „ *transportée; que leur activité soit augmen-* „ *tée, et qu'enfin un point d'irritation plus* „ *grand que celui existant sur le siège de l'af-* „ *fection primitive soit établi sur un organe* „ *plus ou moins éloigné. Il est évident que* „ *sans ces conditions la Métastase ne saurait* „ *avoir lieu*" (2).

Proxime ad hanc Theoriam accedere videtur ea, cuius auctor est Darwinus, Physiologus Anglus, cum in systemate lymphatico motum lym-

(2) Conf. *Elém. de Physiol.* T. I. 302. Ed. 1817. Alio loco dicit humorem resorptum si in systema circulatorium deferatur citius mutari vel expelli, hinc igitur Metastasin non oriri. Conf. l. l. p. 479 et 484.

(2) Conf. *Dict. des Scienc. Med.* in voce *Métastase* p. 24.

lymphae retrogradum assumat (1). Ut autem ille motus retrogradus locum habere possit, ponit valvulas vasorum absorbentium in statu morboso motum oppositum exercere posse, vel paralyticas fieri. Atque hanc doctrinam ad Metastasium intelligentiam adeo necessariam putat, ut sine ea puris v. c. demigratio concipi non possit. „ *On ne saurait rendre raison du dé-* „ *placement du pus d'une partie du corps* „ *vers une autre, que par la doctrine du* „ *mouvement rétrograde de quelques unes des* „ *branches des vaisseaux lymphatiques.*" Ex hac nunc Theoria quando v. c. lac in ulceribus reperitur, illud primo vase quodam systematis lymphatici e mammis absorptum fuerat, et per anastomoses, quas rami huius systematis inter se habent, in alium ramum advectum, qui posito vitio laborabat, motu nunc inverso seu retrogrado ad ulcus deferebatur, intactis circulationis viis (2). Quum vero et in statu sano nonnullis lymphatici systematis ramis hunc motum retrogradum tribueret, ex hac hypothesi uri-

(1) Conf. E. Darwin, *Zoönomie ou lois de la vie organique traduit de l'Anglais par* J. F. Kluiskens, Gand. 1810. T. I. p. 535 sqq.

(2) Conf. l. l. p. 592, 594.

urinae celerem transitum ex primis viis in vesicam, et medicamentorum purgantium externe applicatorum actionem explicat.

CAPUT QUARTUM.

Theoria qua statuunt materiem migrare per telam cellulosam.

Praeter memoratas vias, quibus Metastasin absolvi putarent, aliam quoque ad illius enodationem in auxilium vocarunt Pathologi, telam nempe cellularem. Plures vero hanc non ut unicam et solam Metastaseos viam considerarunt, sed tamquam propriam aliquam et singularem. Hîc enim humor collectus circulationis viam non ingreditur, sed per telam cellulosam de loco in locum quacunque de causa, sive sua gravitate, sive alia actione solidorum mechanica sursum, deorsum vel ad latera premitur, vel acritate sua partes rodendo viam sibi parat. Auctores habeo Swietenium, Hallerum, inter hodiernos Hufelandium aliosque. „ Parotide glandula suppurata, „ (est observatio Swietenii) dum exitus „ puri collecto non conciliabatur, illud viam „ sibi fecit descendendo in tela per collum, „ humerum, brachium ad cubiti flexuram us-

„ que"

„ que" (1). Ex eadem caufa Hallerus narrat empyema quod pleuritidi fuccesferat, per ulcus brachii fuisfe indicatum (2).

Inter Gallos quoque non pauci funt qui multum huic humorum itineri per telam cellulofam tribuunt. Raro talem Metaftafin obfervari annotaverat Gourfaud (3); Portal vero, postquam de telae cellularis proprietatibus disferuit, addit: „ *ces obfervations anatomiques jettent le plus grand jour fur l'histoire des Métaftafes, ou transports d'humeurs, fi communs dans l'économie animale pendant ou après les fièvres, les maladies éruptives, la petite vérole etc.*" (4). Sed prae reliquis hic memorandus videtur Cl. Bordeu, qui fere omnium morborum eorumque mutationum fedem ponebat in tela cellu-

(1) Conf. Comm. T. I. p. 705 et p. 717. T. III. p. 669.

(2) Elem. Phyf. T. I. p. 12 - 14. Per telam cellulofam interius aquam migrare et emphyfema et abscesfum Metaftaticum, qui nulla praegresfa inflammatione fupervenit in aliquo corporis loco, opinatus fuit Langhanfius, in Halleri Disp. l. l. p. 642.

(3) Conf. l. l. p. 5.

(4) Conf. *Anat. Médicale* T. II. p. 13. Pinel, Nofogr. Philof. T. II. p. 103. et Soemmering, l. l. p. 174. Hufeland, Path. Pars I. p. 191. Ed. Latinae.

lulari, quippe in qua humorum motum oscillatorium demonſtrare conatus fuit, unde inprimis Metaſtaſium historia illustraretur. Ita ſibi telam cellulofam proponebat, ut liber in omnem ſenſum foret humorum per eius cellulas motus: „ *l'organe cellulaire peut donc être* „ *comparé à une ſorte d'atmosphère dans la* „ *quelle les humeurs ont ordinairement un* „ *cours libre et aiſé; ce cours venant à ſe* „ *déranger occaſionne des courans, des dé-* „ *pots, des directions particulières, qui ont* „ *leur cauſe dans les differens degrès de for-* „ *ce de ce même organe cellulaire. C'est de* „ *ces courants et de ces directions de la ma-* „ *tière, . . . qu'on peut faire dépendre bien* „ *des phénomènes inexplicables dans tout au-* „ *tre ſystème*" (1). Non multum ab hac opinione abludit ea, quam propoſuit Ill. Thierry (2), ubi totum corpus animale cum ſpongia comparat, quae per meatus ſuos aditum transitumque praebeat. In textu nempe celluloſo morbos et morborum mutationes ſaepius fie-

(1) Bordeu, *Oeuvres complètes* (Ed. Richerand) Paris 1818.

(2) Conf. F. Thierry, Theſis in hac verba: „ *Ergo in celluloſo textu* etc." Paris 1757. inſerta Halleri Disp. T. VI. No. CCLXXIII.

fieri arguit, tum ex ipsius fibrosae compagis quantitate, tum cellularum mutuo inter se patentium et continuam unam cavitatem efficientium numero, qua materia morbifica quaecunque contineri, foveri et per quam ambulare, progredi et e loco in locum moveri possit (1).

(1) l. l. p. 859 et 866.

SEC-

SECTIO ALTERA.

CONTINENS THEORIAS, IN QUIBUS HUMOR MORBOSUS DE LOCO IN LOCUM NON TRANSFERTUR.

CAPUT PRIMUM.

Origo harum Theoriarum.

Si rem altius quodammodo repetamus, ſique Stahlii Theoriam (1) ſilentio praetereamus, Cullenus primus fuiſſe videtur, qui in nonnullis ſaltem Metaſtaſibus materiae migrationem reiicere coeperit. Nota est Culleni Theoria de Podagra eiusque retroceſſione, quarum de cauſa a communi ſui temporis opinione diſcedit. Antiqua enim et univerſaliter recepta doctrina ferebat, podagram naſci a materie quadam morbifica, certis accidentibus cauſis ad ar-

(1) Conf. G. E. Stahl, de Podagrae nova Pathol. Halae 1704 inſerta Halleri Disp. T. VI. No. CCXIII.

articulos delata, vel quacumque vi in alia loca dispersâ (1). Haec doctrina multis ipsi laborare videbatur difficultatibus: (2)

1°.) Quoniam nullum esset evidens materiae morbificae in hominibus ad podagram pronis signum.

2°.) Quoniam si vel talis materies concederetur, tamen explicandis morbi phaenomenis, et subitis mali ab una parte in aliam translationibus nequaquam congrueret.

Plures alias ob difficultates quibus antiqua Theoria premebatur, aliam in eius locum supposuit, quam sic offert: „ In nonnullis hominibus corporis conditio est valida atque plethorica; sed ad certum vitae terminum obnoxia detrimento toni in extremis partibus. Haec toni iactura cum toto systemate aliquatenus communicatur, sed speciatim in ventriculi functionibus apparet. Si mature et iam tum incidit, cum cerebri ἐνεργεια in vigore adhuc est, vis medicatrix Naturae ad tonum in partibus instaurandum excitatur; atque hanc instaurationem perficit interventu inflammatoriae affectionis in partium extre-

„ ma-

(1) Conf. Boerh. Aph. 1262. Mead, Monita ac praec. Med. 1767. p. 120.

(2) Cullen, Prim. Lin. prax. Med. § 491.

„ marum aliqua productae. Haec affectio „ postquam per dies aliquot duravit, tonus ex- „ tremarum partium totiusque corporis renova- „ tus est, et aeger in pristinam sanitatem re- „ stituitur." Talem regularem dicit Podagram; retrogradam vero, si dicta inflammatio a causa quadam vel interna, vel externa repente, et ex toto cesset, unde tunc stomachus aliaeque partes internae in pristinum atoniae statum relabuntur (1). Hanc Theoriam fusius quodammodo exposui, quam instituti ratio requireret, nisi simul scopus esset ostendere, illam semina continere earum de Metastasi Theoriarum, quae serioribus temporibus in lucem prodierunt, quarumque in sequentibus sermo erit.

CAPUT SECUNDUM.

Exponens Theoriam qua Metastasis pendere creditur ab actione morbosa in systemate nerveo.

Haec Theoria potissimum Reilio debetur (2), qui ex principiis Pathologiae nervorum

(1) Conf. l. l. § 496 et 498.

(2) Conf. *Journ. der Erfind.* VI. p. 66. *Ueber die Krisen, die den wahren Nervenkrankheiten eigen sind;* Auctore

rum quemvis morbum a praeternaturali nervorum actione derivabat. In nervis fundamentum ponebat plurium, et momentoſiſſimorum ſymptomatum, unde concludebat omnes morbos quodam ſenſu, morbos nervoſos dici poſſe. Animadvertebat interim distinguendos eſſe morbos manifeste nervoſos (1), ab iis quorum obſcura est nervoſa origo. — Quatuor igitur Metaſtaſeos caſus ponit quorum *primus* est, ubi morbus manifeste nervoſus in alium eiusdem generis transit, quo in caſu, quoniam de materiae migratione cogitari nequit, reactionem morboſam nervi cuiusdam in alium nervum, vel in totum ſystema translatam eſſe existimat (2). *Alter* caſus est, ubi morbus manifeste nervoſus in obſcure nervoſum v. c. in abnormalem quamdam ſecretionem mutatur. Ad hunc caſum probandum, argumentum pe-

tit

re J. C. Reil. Verſio germanica hic invenitur Disſert. Acad. titulo J. C. Reil, Reſp. A. Neumann, Halae 1792. Conf. porro *Journ. der Erfind.* VII. p. 55. J. C. Reil, *von den Verſetzungen der Krankheitsmaterien, beſonders von den Milchverſetzungen.*

(1) Quos etiam morbos nervoſos ſine materie vocaverunt, licet ipſe Reilius coniicit fluidi nervei acritates aliaque vitia horum morborum cauſam ſistere poſſe. Conf *Journ. der Erfind.* VI. p. 72.

(2) l. l. p. 89, 90.

tis a statu sano, in quo maximam videmus nervorum actionem in motum cordis, licet hanc actionem non sentiamus: simili enim modo praeternaturales motus et sensus in systemate nerveo adesse possunt, unde praeternaturalis illa secretio pendeat, sine eo ut solita morborum vere nervosorum symptomata oboriantur; ita ut actio morbosa nervei systematis se exserere possit exanthemate, ulcere etc., unde sic manifesti morbi nervosi solvuntur, et metastatice exanthema propullulet (1). — In *tertio* casu prioris contrarium obtinet, ubi nempe vicissim ex suppressa morbosa secretione morbus vere nervosus inducitur. Memoratur exemplum feminae hystericae, quae quamdiu post editum partum ulcere sinuoso in abdomine laboraverat, ab affectionibus hystericis libera fuerat; istis vero corripiebatur persanato ulcere. — *Quartus* tandem casus est, ubi morbus obscure nervosus in alium, obscure nervosum convertitur; ubi v. c. secretione morbosa in aliquo loco suppressa, in alio haec se prodit. Huc pleraeque, quae vulgo observantur, Metastases pertinent, ubi v. c. ex Metastasi scabiei inflammatio et suppuratio pulmonum producitur.

Hae omnes Metastases, cum ex materiae migra-

(1) l. l. p. 101.

gratione explicari non posſint (1), habendae ſunt ut effectus reactionum nervoſarum, quarum una alteram excipit.

CAPUT TERTIUM.

Metaſtaſis est actio vicaria ſympathica, conſenſualis, pendens potisſimum a ſystemate nerveo.

Videtur primo adſpectu haec Theoria parum a praecedenti differre, et certe habet, quo cum ea conveniat; hîc vero aliae conditiones requiruntur quae ad cauſam proximam Metaſtaſeos pertinere videntur.

Idelerus nempe huius Theoriae auctor ſtrictiori limite ſuam Metaſtaſium doctrinam circumſcripſit: „*Nach meinen Gedanken*," inquit, „*wäre Metaſtaſe der Uebergang eines krankheitszuſtandes von einem Organ* „*oder System auf ein andres Organ oder* „*System, welches dadurch einen gleichen* „*Pathologiſchen Zuſtand erleidet, und gleiche*

(1) Ne propoſitum ordinem turbarem, omnia ea argumenta, quae contra materialem migrationem pugnant, alio loco, (in parte altera huius commentationis) memorabimus.

„ *che krankhafte Phaenomene der Gattung*
„ *darstellt* (1); *wobei also das Wesen der*
„ *Krankheit, dieselbe Form der Reaction*
„ *und dieselben Zufälle der Gattung, aber*
„ *vermöge der specifischen Structur, Form*
„ *und Mischung der Thierischen Materie des*
„ *Metastatisch afficirten Organs oder Sys-*
„ *tems, seines Consensus mit andern etc. neue*
„ *Zufälle der Art hinzukommen können,*
„ *welche in diesen Bedingungen gegrundet*
„ *sind*" (2).

Theoriae suae fundamentum posuit Idelerus in partium consensu, qui ut proxima Metastaseos causa considerari debet.

Hic consensus duplex est, propior vel remotior: (3) *propior* nititur unione organi prima-

(1) Deflectit igitur haec definitio ab illa, quam in limine nostrae Disputationis ex communi opinione dedimus; estque arctius contracta, cum non tantum poscat, ut morbus ex uno loco in alium migret, sed praeterea ut pars, quorsum tendit Metastasis similem affectionem pathologicam patiatur, atque pars primo affecta.

(2) Hufeland's *Journ. der Pract. Arzneyk.* XI. p. 55. ubi invenitur tractatus: „ *Ueber die Möglichkeit der* „ *Einsaugung und Absetzung des Trippergifts,*" quem praecedit expositio doctrinae Metastasium auctore D. Ideler.

(3) Huius consensus inter oeconomiae humanae systemata, functiones, partesque plura genera statuebant Antiquiores, ita Langhansius in Diss. de partium Consen-

mario patientis cum illo quod Metastatice afficitur ope nervorum, ita quidem, ut utriusque partis nervorum initia se tangant sicque morbi perceptio ex uno organo reflexione in sensorio communi facile ad alterum deferatur; *remotior* consensus ille est, quo omnia organa conspirant, quoniam systema nerveum omnia organa licet non directe vel immediate coniungit (1). Haec sympathica partium conjunctio in morbis a gradu suo naturali deflectit (2). Consensus in ipso morbo orti exemplum praebet angina parotidea, qua morbus parotidum aliquando ad mammas, vel partes genitales femininas, in viris ad testes defertur.

Causae Metastasium remotae sunt irritabilitas organi pro affectione pathologica ejusdem generis, quo praeprimis facit similitudo structurae; altera causa remota sunt stimuli quicumque ex-

ter-

sensu supra laudata quinque genera enumerat, 1°. per telam cellularem, 2°. per vasa, 3°. per nervos, 4°. per continuitatem membranarum, 5°. per similitudinem partium. Similem expositionem dedit Ill. Gaubius, in Path. § 864. Conf. quoque Hufeland, l. l. p. 135.

(1) Idelerus igitur ab Antiquorum opinione recedit nonnihil, et omnem consensum unice a nervis pendere ponit.

(2) Conf. Ideler in Hufeland's *Journ. der Pract. Arzn.* l. l. p. 69.

terni vel interni, materiales vel immateriales in unum vel alterum, vel in utrumque organon agentes. Quo magis duo organa quod ad ſtructuram inter ſe conveniunt, eo propius irritabilitatis gradu et modo et reactionis vi ad ſe accedent, eoque ad ſimiles ſtimulos percipiendos aptiora magisque inſtructa erunt, conſenſum alent, et unum alterius actionem ſuppresſam excipiet.

Cum vero diverſae partes in organo compoſito potisſimum affectae esſe posſint, v. c. vel ſyſtema vaſculoſum, vel nerveum etc., fieri poterit, ut inter organa externe valde diverſa actio illa vicaria intercedat. Cum autem propior et remotior, ſana vel morboſa ſympathia ſemper ſenſationum communicatione nitatur; haec vero non niſi nervorum ope posſit perfici, ſequitur per hosce quoque Metaſtaſium mechanismum debere fieri.

CAPUT QUARTUM.

Duplex ponitur; materialis, Dynamica.

H u f e l a n d u s mediam quaſi viam ingresſus et *materialem* retinet Metaſtaſin, et *Dynamicam* accipit.

Duplici enim ratione Metaſtaſin oriri dicit vel

vel 1°.) per modum antagonismi; vel 2°.) translatione ipsius materiae morbosae.

I. Metastasis dynamica hac antagonismi norma nititur: omne sublatum aequilibrium non tantum motuum sed et virium contrarios reliquorum organorum et virium stimulos motusque elicit et profert, ut aequilibrium restituatur (1). Antagonistica autem actio eo maior est, quo maior est partium consensus (2).

Suppressa igitur vel turbata alicuius organi actio nimis incitat alius organi agendi rationem vel illud in morbum trahit; sic exanthema in cute suppressum facit, ut haec vel illa corporis pars incidat in malam et vitiosam secretionem; sic suppressa cutis actio facit, ut plus urinae reddatur.

II. Si Metastasis fit ratione materiali, materia morbosa ab alia in aliam partem, vel e toto corpore ad singulares partes transfertur. Sic pus aliquando ex collectione purulenta subito evanescit, et in aliis locis deponitur, quod aliquando fit per vasa absorbentia, aliquando per telam cellulosam (3).

CA-

(1) Conf. Hufeland, Path. I. p. 148.

(2) De conditionibus quae ad consensum constituendum concurrunt, superiori capite quaedam dicta sunt, quare hic repetere opus non est.

(3) Sed fatetur Hufelandus, nos modum quo hoc

CAPUT QUINTUM.

Metaſtaſis repetenda est a conamine naturae; ad conſervandam certo gradu totius organismi integritatem.

Omnia phaenomena, quae Metaſtaſium nomine venire ſolent, generali hoc enunciatu complectitur Brandis (1): „*Wenn gewiſſe* „*Thätigkeiten in einzelnen Organen oder in* „*ganzen Systemen der Organiſation vermin-* „*dert werden, oder ganz aufhören, oder* „*überhaupt für das Bedürfniſs der Organi-* „*ſation nicht hinreichend ſind; — ſo ent-* „*ſtehen in andern Organen lebendige Thä-* „*tigkeiten, die als Würkung der Verminde-* „*rung oder des Aufhörens der erſtern ange-* „*ſehen werden können und den Mangel je-* „*ner erſten Thätigkeit erſetzen*" (2).

Hinc

hoc fiat, nonnumquam penitus ignorare. Ceterum mentio de his facta iam fuit in prima ſectione.

(1) In ſuo Tractatu, *Verſuch über die Metaſtaſen* Hanov. 1798. Cum hac Theoria proxime convenire videtur ea, quam Sprengelius in quarta Editione Pathol. T. I. propoſuit: ubi vero galvanismi leges in ſcenam quoque trahit.

(2) Conf. l. I. p. 8. Haec igitur definitio latius ſe extendit, quam illa, quae ex Lorryi aliorumque ſenten-

Hinc actiones sunt vel primariae, vel vicariae: primariae comprehendunt omnes functiones corporis animalis, sive voluntati subiectae sint, sive minus. Iam vero omnes actiones voluntati non subiectae sed necessariae, quibus in sua proportione tenetur mixtio totius organismi, inducunt actiones vicarias, si ipsae cessant vel minuuntur (1).

Ad has actiones necessarias igitur referendae sunt

1°.) Omnes eae actiones primariae, quae a prima iam origine in corporis organismo ortae sunt, et per totam vitam durant: ut secretio urinae, bilis etc. (2).

2°.) Tales actiones, quae etsi non in prima

for-

tentia a nobis proposita fuit: complectitur enim illas mutationes, quae corpori induruntur, quando naturalis quaedam actio suppressa est. Eandem doctrinam profitetur Doct. Hartog, in Dissert. Path. Med. de modo et caussis, quibus etc. Trai. ad Rhen. 1802.

(1) Hanc distinctionem inter functiones voluntati subiectas vel minus, hypothesin precariam vocat Sprengelius, in *Kritisch. Uebers. der Zust. der Arzneyk. in den letzten Jahrz.* p. 402. ubi et a Brandisio expositam Theoriam sibi proprie competere dicit.

(2) Antiquiores quoque, si tales actiones naturales supprimerentur, et in alia parte similes prodirent effectus, Metastasin appellarunt, etsi proprie sub accepta definitione referri non possent. Conf. Hoffman. l. l. 94.

formatione organismi originem habeant, tamen ob longam durationem eam posſunt contrahere eum univerſali mixtione affinitatem et conjunctionem, ut civitate quaſi donatae ſint et necesſariae factae v. c. ulcus inveteratum (1).

3°.) Actiones quaedam in aliquo organo a certis et ſingularibus ſtimulis inductae pro certo quodam, et definito tempore necesſariae fieri posſunt v. c. venenum varioloſum, venereum etc.

4°.) Quaevis actio vicaria ſimul fit necesſaria, ita ut haec non posſit ſupprimi, quin vel nova naſcatur, vel primaria reſtituatur; v. c. eryſipelas, arthritis etc.

Hae igitur ſunt actiones necesſariae, quae ſi repente ſupprimantur, actiones vicariae in aliis organis earum vices ſupplent; atque hae cum primariis conveniunt, quoad illud per organorum ſimilitudinem fieri posſit, eademque ſimilitudinis ratio inter harum actionum effecta intercedit, v. c. lactis ſecretione ſuppresſa, ſi actio vicaria naſcitur in parte, quae maiorem cum glandulis mammariis habet ſimilitudinem, humor ſecretus magis conveniet cum lacte; minus vero, ſi minor erit ſimilitudo.

Qua-

(1) Illud intellexit Hoffmannus, cum antiqua ulcera corpori noſtro medicinam praebere affirmaret. Conf. l. l. § 20.

Quatenus similitudo humoris secreti per actionem vicariam cum illo, qui per primariam actionem secernebatur, pendeat a mutata structura organi Metastatice secernentis, non valemus determinare. Verum si actio vicaria incidit in organon, quod nullam cum primario habet convenientiam, nulla tum quoque inter effecta convenientia observabitur. Sic cessante subito in puerperis lactis secretione, si actio vicaria sensorium commune petat, oritur delirium. Si secretio herpetici exanthematis repente cessat, actione vicaria musculos occupante, fit contractio, paralysis.

Quaevis actio primaria organon habet, in quod eius actio vicaria potissimum cadat; quod pendet a sympathia (1).

Omnis actio vicaria eadem ratione cohaeret cum tota mixtionis et vitae organismi conditione, quam quâ eius actio primaria.

Sunt et actiones primariae, quae a veneno spe-

(1) Quae confundenda non est cum *consensu*; *sympathia* neque coniunctione ope nervorum, neque vasorum, neque motuum associatione haec organa magis, quam quaecumque corporis organa, inter se iungit; sed nititur haec sympathia legibus oeconomiae viventis incognitis, dum consensus quacunque ratione sensibili per nervos, vasa etc., partes inter se nectit. Hac in re igitur Brandis dissentit ab Idelero.

ſpecifico excitatae actiones vicarias eliciunt et efficiunt, licet ipſae perſistant; venena nempe ſpecifica corpori applicata illud peculiare habent, quod ſtatim nullum effectum in corpus edant; pars ad quam applicantur, prius modificationem ſubire debet, ut huic ſtimulo percipiendo idonea fiat. Cum hac modificatione mutatio totius organismi iungitur, unde nunc vel mutatae ſecretiones, vel adauctae, vel novae (exanthemata v. c.) naſcuntur et necesſariae fiunt.

Quando nunc talis ſecretio magis magisque necesſaria fit pro univerſa corporis conſtitutione, in aliis quoque locis ſimilia exanthemata prorumpere videmus, ut obſervamus v. c. in lue venerea, in variolis; quod toti conſtitutioni mutatio inferatur, inde quoque manifestum redditur, quod ſaepe actiones vicariae oriantur, quamvis in loco primo excitato nulla actio ſequatur, uti obſervata docuerunt circa variolas inſitas.

Nec disſimile quid obſervamus in actionibus primariis necesſariis; quando nempe ſtimulus quidam in conſtitutionem agens, necesſariam reddit alicuius organi ſecretionem maiorem, quam cui ſatisfacere posſit, oriuntur actiones vicariae, pergentibus quoque primariis (1).

Hinc

(1) Talem Metaſtaſin *acceſſoriam* vocat Doct. Hartog,

Hinc v. c. lactis secretio in mammis, ultimis graviditatis mensibus est actio vicaria, cuius actio primaria est abundans in utero secretio. Idem obtinet in illa icteri specie, quae ab ita dicta polycholia oritur (1).

t o g, l. l. ut eam a Metastasi *stricte dicta* distinguat, et perspicue hanc differentiam proposuisse videtur.

(1) Haec sufficiant, ut aliqua ratione hanc Theoriam adumbraverim, quam decem prioribus §is B r a n d i s in suo Tractatu exposuit. Sequentibus quinque §is ostendit proximam Metastaseos causam extra nostrae cognitionis terminos positam esse; et dein pergit ad varias Metastasium species, quae ex suppressis, vel diminutis, vel praeternaturaliter stimulatis functionibus secretoriis naturalibus oriuntur. De singulis hic mentionem facere non possumus; ubi opus videbitur, in altera nostrae Disputationis parte, ad quam continuo accedimus, de uno alterove loco sermo inficietur.

PARS

PARS ALTERA,

CONTINENS THEORIARUM DIIUDICATIONEM.

Ex instituto nostro accedimus nunc ad alteram Quaestionis partem respondendam, in qua quaeritur indicatio, quaenam ex Recentiorum de Metastasi opinionibus maxime probabilis videatur.

Arduum sane est, quod hîc aggredimur opus. Permagnis enim hanc Quaestionem premi difficultatibus, nemo, opinor, inficias ibit, qui vel secum cogitaverit, totum nostrae quaestionis argumentum versari in explicatione phaenomeni Corporis viventis, cuius agendi ratio obscura est, et parum perspecta.

Quod a sensibus remotum est, ratiociniis explicare voluerunt homines, nec vero semper haec phaenomenorum explicandorum methodus successu caruit, licet ab altera parte opus non est indicare, quam gravia damna ex levium hypothesium, nec in observatione fundatarum, farragine in scientias Physicas redundaverint.

A ſenſibus autem remota est ratio phaenomenorum, quae in corpore humano Metaſtaſin conſtituunt.

Hinc diverſae circa phaenomeni explicationem opiniones; quodſi enim homini datum esſet, interiora corporis vivi mysteria quaſi, id est vivendi, agendi, patiendique rationes perſcrutari, perſpicere atque cognoscere, utique facilius nodus ſolveretur, nec tanta relinqueretur disſenſûs atque disputandi occaſio.

Iam vero cum homo quaſi in limite cognitionis organismi viventis legum, atque agendi modorum conſistere cogatur, et quominus ulterius in investigatione procedat, impediatur, mirum ſane non est, tot, tamque varias exſtitisſe vario tempore variaque doctrinarum conditione, ſententias de phaenomeno, cujus intima natura abdita est, atque abſcondita.

Ut autem et ab hac parte quaestioni ſatisfiat, quantum per virium tenuitatem licuerit, iudicium nostrum qualecunque proponemus. Quod ut ordine quodam fiat, in duas iterum Sectiones hanc partem dispescemus, quarum *prior* exponet argumenta, quibus variae Theoriae, quas parte I. expoſuimus, defendantur vel impugnentur; ut ſic *altera* Sectio brevisſime tradat cuinam theoriae maior probabilitatis gradus competere videatur.

SEC-

SECTIO PRIMA.

EXPOSITIO ARGUMENTORUM, QUAE VEL CONTRA PROPOSITAS THEORIAS, VEL PRO IISDEM AFFERUNTUR.

CAPUT PRIMUM.

Diverso Pathologiae systemati hae Theoriae superstructae sunt.

Cum primum in id magis de industria incumbere inciperent Medici, ut corporis humani functionum, atque actionum rationes redderent, mirum non est, illos talem sibi cogitasse explicationem, quae facillima esset atque simplicissima, quae a stimulo materiali directe in organon applicato omnem actionem illius organi derivaret, quae rem absconditam quasi oculis cernendam proponeret, adeoque illam quam proxime ad mechanicam, quae dicitur, actionem referret. Omnem a statu sano declinationem ad materiem quamdam velut huius con-

conditionis causam referebant. In quovis igitur morbo assumebant materiem morbificam, morbi genetricem; in quavis Metastasi putabant hanc materiem loco moveri, vel ex toto corpore in unum locum quasi confluere, et focum quemdam constituere, vel ex formato antea foco per omne corpus dispergi, vel ex alia in aliam partem migrare; atque haec certe explicationis norma maxime arridere ob simplicitatem, atque sese commendare debuit; neque per satis longum tempus eximiorum defensorum auctoritate caruit nec vel hodie caret: fundata autem est haec Theoria in Pathologia *humorali* (1).

Ea vero periodo, qua et Physiologiae et Pathologiae facies non leviter immutata fuit, et ad solidorum in fluida vim, et efficaciam magis spectabatur, qua fluidorum vitia primaria negabantur, nisi quantum penderent a mutata solidorum reactione, fieri non potuit, quin et Metastasis alias sortiretur explicationes: harum praecipuas in Partis I. Sect. II. pro instituti ratione exponere conati fuimus; in quas si oculos con-

(1) Hujus vero indoles hodie alio prorsus est quam antea, quum crassior illa amplecteretur, quae virium dynamicarum, vitalium rationem suo systemate non comprehenderet.

coniiciamus, cito, ni fallor, apparebit, qualis inter illas convenientia intercedat. Nobis saltem, nisi rem male teneamus, ita visum est, varias illas sententias illud commune habere, quod numquam causa proxima Metastaseos in morbifici cuiusdam humoris migratione sit quaerenda (1), vel humor Metastatice se prodens idem sit, qui in parte primo affecta resorptus fuerit (2); quod vero conditio organi Metastatice affecti definita ratione mutetur, unde varii effectus morbosi ortum ducunt. Fundatae igitur hae Theoriae sunt in Pathologia *solidari*, vel *nervorum*, vel *vitali*.

CAPUT SECUNDUM.

Duae igitur hodie sunt principes quasi Theoriae, quae agmen ducunt; (de minutioribus differentiis suo loco dicetur). Iam vero in hoc et sequenti Capite ea in medium proferenda sunt, ex quibus argui possit, quaenam Theoriae magis in observatione Naturae fundatae sint; inde enim omnis Theoriae probabilitas diiudican-

(1) Si excipiamus Hufelandi Metastasin Materialem.

(2) Uti statuebant Pathologi humorales et hodie non pauci. Conf. *Dict. des Sc. Méd.* in voce *Métastase* p. 26.

canda est. Nunc vero ab utraque parte praesto sunt argumenta gravia, pro sua Theoria militantia, unde non levis oritur difficultas, eo maior, cum observationum copia satis sit magna, sed singulae saepe non satis inter se conveniant, imo potius sibi prorsus subinde contrariae sint, aliae minus ad rem faciant, de aliis iterum suspicio nascatur, an debita cura et fide institutae et accurate conscriptae sint. Haec omnia metum inducunt ne in erroneum feramur iudicium.

Videamus autem nunc magis speciatim de argumentis, quae Pathologos solidares impulerunt, ut in Metastasi materialem migrationem negarent.

§ I.

Contra translationem materiae per telam cellularem.

Ante omnia hic mentionem faciendam esse puto earum obiectionum, quae contra hanc Metastasin adlatae sunt. Hic autem quaerunt quanam potentia illa translatio produceretur et quare potius in hanc quam in aliam partem? (1) Re-

(1) Sprengel, Path. T. I. § 516. Ed. 1802. *Dict. des Sc.* l. l. p. 19. ubi haec Metastasis omnino negatur.

Respondeo aliquid hîc tribui debere gravitati humoris qui saepius per telae cavitates descendere observatur, dein multum huc conferre musculorum motum et telae cellulosae contractilitatem (1). Neque apud alios Pathologos Recentiores contra hanc Metastaseos speciem dubia mota invenio (2). Hanc igitur mechanicam *infiltrationem* (3), utpote sensibus subinde manifestam, nonnunquam locum habere agnoscimus, licet fortasse Veteres nimium ipsi tribuerint, et inprimis longe absit, ut Theoriam Cl. Bordeu assumendam existimemus (4); Sprengelio quoque concedentes illam plerumque lente procedere et minus aptam esse, qua illi explicentur casus, ubi citissime Metastasis peragitur. Humores vero secretos lentius per telam migraturos, quam corpus aliquod peregrinum telae cellulosae inhaerens, non facile cum Sprengelio opinarer. Quidni flui-

(1) Haec nempe per telam migratio tum obtinet, quando morbosa materies in ipso hoc textu haeret. Conf. Hufeland, l. l. p. 191. Siebold, Hist. Syst. Salivalis p. 129, 133. Richter, Specielle Therap. T. I. p. 615.

(2) Ideler, l. l. p. 96.

(3) Conf. H. A. Callenfels, Diss. Path-Med. de Metastasi. L. B. 1815.

(4) Vid. Bichat, *Anat. Gén.* T. I. p. 92 etc.

fluidum corpus facilius viam inveniret, quam solidum?

§ II.

Contra Theoriam qua ex absorptione venarum illustratur Metastasis.

Ea fuit prima phaenomeni explicatio. Cum autem dein haec absorptio reiiceretur, eatenus quoque tunc cadere debuit haec Theoria. Hodie vero cum multi sint, quibus ne dubium quidem de venarum absorptione supersit (1), haec antiqua Theoria certe iure suo in lucem iterum protraheretur. Nondum consului Auctores qui, post denuo defensam hanc venarum absorptionem, de Metastasi scripserunt; illud autem certe mihi persuasum habeo, quod si inter Pathologos solidares sint, qui hanc opinionem amplectantur, illos, nisi et alia obstarent dubia (2), in Metastasi, minori cum difficultate materialem translationem admissuros, quam si absorptionem vasis tantum lymphaticis peragi censerent. Sed si vel concedamus secretos

(1) Conf. Magendie, Physiol. T. II. p. 182. Tiedemann et Gmelin, *Versuche über die Wege auf welchen* etc. Heidelb. 1820. p. 112 sqq.

(2) Quae deinceps memoranda, § sqq.

tos humores a venis reſorptos ſanguinis masſae tradi, nonne tum in ipſo ſanguine vestigia horum humorum reperiri deberent? Contrarium ſcilicet docent et obſervationes et experimenta. Sanguis hominis lue venerea contaminati morbum venereum non propagat (1), adeoque illud miasma non continet, quod utique locum haberet, ſi liquor ex ulceribus reſorptus non mutata indole ſanguinis masſam intraret. De variolis idem docuit experientia (2). Numquam in ſanguine verum pus inventum est eo tempore, quo Metaſtaſis purulenta locum habebat (3), neque in ſanguine hecticorum (4), quorum morboſa conditio a puris in ſanguinem reſorptione derivari ſolet (5).

Pulcherrima, quae a Bichato inſtituta ſunt in canibus experimenta, ubi bilem, urinam aliosque humores in venam iugularem iniecit, docuerunt incommoda quidem inde experta fuisſe illa animalia, ſed in ſanguinis circulum tales hu-

(1) Girtanner, *Verhand. over de Veneriſche Ziekte*, p. 78.

(2) Darwin, l. l. T. I. p. 172.

(3) *Dict. des Sc. Med.* l. l. p. 22.

(4) Conf. Sprengel, Path. T. II. p. 142 et 212.

(5) Cui ſententiae praeter alios opponere quoque video Ioh. Hunterum. Conf. Sprengel, *Zuſt. der Arzneyk.* etc. p. 193.

humores redire posse sine eo; ut semper mors insequatur. Quum vero Metastasis illorum humorum secuta non est, nihil aliud haec experimenta probant, quam quod illae materies sensim in vasis circumductae sanguini possint assimilari, sine eo, ut ulterius oeconomiae animali nocivae sint (1).

§ III.

Quae contra Theoriam pugnant, quâ humor secretus systemate lymphatico resorptus in massam sanguinis delatus Metastasin crearet.

Ea argumenta quae priori § adduximus, ut refelleretur ibi propositum systema, hic suam quoque, imo maiorem, inveniunt applicationem. Sed praeterea:

1°.) Omnis materia per vasa lymphatica absorpta, in his et praesertim in glandulis maximas subit mutationes; quando vero dein systema sanguineum intrat, cumque sanguine miscetur, fieri non potest quin etiamsi nullam vel in glandulis passa fuisset mutationem, hic suas proprietates prorsus amittat (2).

In

(1) Conf. Bichat, *Anat. Gén.* T. II. p. 612.

(2) Conf. Sprengel, Path. T. I. p. 312. Edit. 1802.

In ſtatu ſano hac de re nullum dubium; abſorbetur pars tenuior urinae, ſed haec antequam ſanguinem intrat prorſus ſubigitur, et nulla eius indicia in ſanguine experimur; ſed ſi vel urinae excretione impedita, veſica praeter modum turgeat, et vaſa lymphatica uberius habent, quod abſorbeant, tamen nullum urinae veſtigium in ſanguine, et Metaſtaſis urinoſa non obſervatur. Quaeritur autem, an de quocunque humore etiam acerrimo morboſe ſecreto ita ſit ſtatuendum? Si humori abſorpto peculiaris ſtimulus eſt, vel illa materies ejusmodi eſt, ut naturae animali asſimilari non posſit, v. c. ichor, tum lymphaticum ſyſtema ipſum inflammatur non raro (1), et ſymptomata naſcuntur ſaepe lethalia, quae vero cum Metaſtaſibus nullam habent convenientiam (2). Tales vero caſus rari ſunt (3).

2°.) Tempus, quo Metaſtaſis peragitur, ſaepe

1802. et p. 221. Edit. quartae. Brandis, l. l. p. 58. Ideler, l. l. p. 89, 90.

(1) Ex Sprengelii opinione tales humores partim quoque excernerentur per ductus illos excretorios glandularum, de quarum praeſentia pace Vir. Clar. dubitare liceat.

(2) Brandis, l. l. p. 62 et 63. Sprengel, l. l. p. 306. T. I. Edit. 1802.

(3) Sprengel, l. l. p. 197.

pe brevius est, quam quo humorum migratio per varias illas vias et ſubſequens depoſitio locum habere posſet (1). Saepe momento citius abſcesſus in ſuperiore corporis regione evanescit, in inferiore ſe prodit. Memorabilem huc pertinentem caſum obſervavit Idelerus in podagrico, cui postquam pedes ſubito frigori expoſuerat, mox pars capitis capillata inflammatione correpta est, pedibus inde liberatis (2).

§ IV.

Quae obſtant Theoriae, ubi asſumitur, humores vaſis lymphaticis reſorptos, qua tales, in illo ſystemate per omne corpus posſe deferri.

Haec quoque Theoria multis adverſatur fundamentis anatomicis et phyſiologicis:

1°.) Animum advertamus ad doctrinam ingenioſi ſed hypotheſibus nimium indulgentis Darwini. Repudiatur haec doctrina: α.) quoniam falſa est hypotheſis motus retrogradi in vaſis abſorbentibus; nulla proſtat obſervatio quae

(1) Sprengel, l. l. p. 303. Edit. 1802. et p. 221. Edit. quartae.

(2) Ideler, l. l. p. 89.

quae doceat valvulas huius ſystematis eo usque posſe relaxari, ut arteriarum modo contentum liquorem propellerent (1). Soemmeringius in laudata Disſertatione duo refert experimenta, quae pro doctrina Darwiniana magis militarent quam vel ab ipſo Darwino in ſuae Theoriae favorem adducta argumenta (2). Haec vero experimenta in cadavere ſunt inſtituta; cumque inde minime concludere liceat, quid in vivo corpore accidere posſit, „ numquam ſe eo abripi pasſurum dicit, ut cum „ Darwino in motu retrogrado lymphae „ cauſam Metaſtaſeos quaerat" (3), qua in re ſecum facientem habet Brandis (4). β.) Altero loco huic Doctrinae obiicitur, quod minus accurata nitatur cognitione anatomica, quum manifestum ſit inter plures partes, quae locales affectiones ſibi communicant, talem nexum per vaſa lymphatica minime exſistere (5).

2°.)

(1) Sprengel, l. l. p. 281. et 304. Ed. 1802. et p. 181. Ed. IV. Conf. quoque Tiedemann et Gmelin, *Verſüche über die wege etc.* p. 26. et 113. ubi experimentis demonſtrarunt, talem motum retrogradum, etiamſi valvulae non obſtarent, tamen locum non habere.

(2) Soemmering, de Morbis vaſor. abſorb. p. 158.

(3) Soemmering, l. l. p. 119. et 180.

(4) Brandis, l. l. p. 97.

(5) Sprengel, l. l. T. I. p. 304.

2°.) Altera Theoria quae sub titulo huius § comprehenditur, est ea quam tuetur Cl. Richerand. Ille enim difficultates perpendens quibus premeretur Theoria illa, quae ex humore vasis lymphaticis resorpto, in systema sanguineum introducto, inde iterum deposito Metastasin explicaret, circulationis vias vitare conatus fuit. Ex resorpto in ulceribus pure nimia copia, vel depravatae indolis, eoque in sanguinem delato febrim hecticam originem petere videbat (1); hinc vero cum in alia corporis parte abscessum repente obortum, altero sublato, derivari non facile posse intelligeret, aliam excogitasse videtur viam, solum nempe systema lymphaticum per quod humor resorptus quicunque ab uno loco ad alterum etiam remotissimum moveri posset (2).

Huic Theoriae adversatur: α.) quod incredibili velocitate in nonnullis Metastasibus humor deportari deberet (3), quod omnino in minimis illis vasculis verisimiliter non contingit; β.) si valvulae in illis adsint, hae non tantum motum retardarent, sed et impedirent quo minus in omnem

(1) Conf. Richerand, Nosogr. et Therap. Chirurg. T. I. p. 306. 1821.

(2) Vid. pag. 19. huius Comment.

(3) Cogitemus v. c. de exemplo praeced. § memorato.

nem ſenſum humor abire posſet. γ.) Si vero vascula illa tot connectantur anaſtomoſibus, ut liquor illis contentus omne corpus posſit percurrere, quare tum per univerſum corpus non dispergitur? Unde tunc icterus aliquando perfecte dimidiam corporis partem occupare viſus est? (1) unde, quod ipſe Vir Cl. obſervavit, ex unguenti mercurialis infrictione unum tantum corporis latus effectus expertum fuit? (2) Nonne praeterea ipſa illa vascula contentum humorem ſubigerent et lymphae asſimilarent, ſaltem eius vires ſpecificas admodum infringerent? Hisce omnibus ſi addamus, demonſtratum non esſe, an non alicubi cum venis vaſa lymphatica communicent (3), atque ſic tamen circulationis vias ipſe humor ingrederetur; elucescit, ni fallor, non paucis dubiis hanc Theoriam esſe obnoxiam.

(1) Ephem. Nat. Curioſ. cent. III. Obſerv. 64.
(2) Richerand, Phyſiol. T. I. p. 303.
(3) Conf. Haller, El. Phyſ. T. I. p. 178. Tiedemann et Gmelin, l. l. p. 76.

CAPUT TERTIUM.

Argumenta quae mox memoratis reponi posſunt, ut migratio materialis vindicetur.

Neque tamen nihil in defenſionem huius Theoriae, ut ita dicam, materialis in medium proferri poteſt, quod niſi ab oppoſitis dubiis illam ſolvat, ſaltem eorum pondus atque vim infringit et labefactat. Quid de humoris morboſi per textum cellularem transmisſione atque deportatione ſtatui posſit, ſuperioris Capitis § I. fuſe ſatis nos disputasſe credimus, ita ut illum locum ulterius exponere non ſit opus. Ad alia igitur pergemus.

§ I.

Primum contra hanc Theoriam argumentum fuit, *quod humoris Metaſtatici indicia non reperta ſint in ſanguine.*

Ab altera vero parte non deſunt obſervationes, quae contrarium indicare videantur: pus reſorptum in ſanguine viſum fuisſe notat Hallerus (1). Serum ſanguinis ictericorum bilis

(1) In Addendis ad El. Phyſ. dummodo conſtet an verum

lis principium tingens continere non raro fuit obſervatum; et veram bilem in vaſis lymphaticis reperisſe ſe indicat Soemmeringius (1); in ſanguine Heckerus (2). Si obſervationi fides habenda in ſanguine repertum fuit hydrargyrum (3). Girtanneri aliorumque experimentis de ſanguinis a miasmate venereo, varioloſo, immunitate opponi poteſt obſervatio, qua conſtat, infantes ſugentes effectus experiri pharmaci v. c. draſtici a matre lactante asſumti.

Sed etiamſi vel nullum umquam humoris Metaſtatici indicium in ſanguine repertum fuisſet, tamen ad eius abſentiam concludere praeceps foret iudicium: quoniam quantitas humoris reſorpti ratione totius masſae ſanguinis, quocum communicatur, et per quem diffunditur, adeo tantum exigua plerumque esſe posſit, ut hebetioribus noſtris ſenſibus, et fallacibus experimentis nequeat detegi.

rum pus fuerit, an potius lympha coagulabilis, cuius cum pure ſimilitudo in errorem quoque duxisſe videtur Haenium Rat. Med. T. I. C. XI. p. 64.

(1) De Morb. vaſ. Abſorb. p. 122.

(2) *Kunst om enz.* T. II. p. 750, 751.

(3) Consbruch, *Handb. der Pathol.* § 101.

§ II.

§ II.

Alterum quo haec Theoria impugnatur argumentum est, *brevius temporis ſpatium, quam quo talis translatio posſit intelligi.*

In nonnullis certe Metaſtaſium exemplis haec obiectio momentum haberet. Nonne vero reſorptio iam incipere potuit, antequam de translatae materiae in alium locum depoſitione aliquid conſtiterit? (1) Praeterea arctioribus nostra organismi legum cognitio circumſcripta est limitibus, quam ut conſtituere valeamus tempus, quod ad talem migrationem ſufficiat. Nonne incredibili velocitate urina post pastum nonnullorum ciborum pulſa de eorumdem aliquibus testatur proprietatibus? De viis ſcilicet ita dictis clandeſtinis minime conſtat, quantumvis eas existere nonnulli praedicaverint (2); ſed

(1) Hinc quoque fortasſe derivandum est, quod in Metaſtaſi ſanguinem immunem ſaepe invenerunt, cum non apto tempore experimentum inſtituerint.

(2) Conf. Morgagni, Ep. Anat. Med. XLI. Art. 2. Haller, El. Phyſ. T. VII. p. 378 ſqq. Magendie, l. l. T. II. p. 380. Tiedemann et Gmelin, l. l. p. 26 et 116. qui rem extra omnem dubitationis aleam poſuisſe videntur. Experimenta ab Home inſtituta explicationem forte mutuari posſent ex duplici abſorptione, venarum nempe et vaſorum lacteorum.

fed fi vel darentur, nonne id ipfum hanc Theoriam ftabiliret potius quam infringeret?

§ III.

Tertium quo contra hanc Theoriam utuntur argumentum petitur ab illa lege, qua *omne continens in contentum agit, unde liquor abforptus varias et magnas fubire deberet mutationes, antequam ad locum Metaftatice affectum perveniret.*

Si materialis migratio locum habere ponitur, et depofitio in aliquam partem, omnino hoc phaenomenon multo minus mirandum, et intellectu magis commodum foret, fi materies quovis demum modo mutata, quam fi eadem prorfus indole, qua abforpta fuerat, alio loco deponeretur (1).

Rem illustret exemplum a lactis aberratione petitum (2). Hic enim fi tumor in femore aliove loco apertus verum lac funderet, hoc phae-

(1) Unde mirum videri posfit Sprengelium (Ed. IV. § 310. d.) contrarium huius opinionis inter argumenta contra materialem Metaftafin collocasfe.

(2) Disfimilitudo inter duos hos humores probat Sprengelius Path. T. II. p. 408. Reil, in *Journ. der Erf.* VII. p. 62 fqq. Brandis, l. l. p. 137 fqq.

phaenomenon legibus Naturae viventis minus consentaneum videretur, quam si uti observatio videtur docere, lac post iter per systema vasculosum absolutum, mutatâ nonnihil natura iterum prodeat et effundatur.

SEC-

SECTIO ALTERA.

ULTERIOR THEORIARUM INDAGATIO. CONCLUSIO.

CAPUT PRIMUM.

Theoria Metastasis materialis.

Non haec Theoria crassiori nititur systemati Pathologico humorali; non absorbent vasa lymphatica tamquam tubi inertes quodcunque iis obferatur fluidum, sed eorum sensibilitas huic stimulo accommodata esse debet; simulac nunc quacunque de causa haec sensibilitas turbetur, mutatur quoque illorum actio, unde nunc liquores absorbent vel copiâ sólito maiori, vel tales, quos in normali statu respuerent; ex hac sensibilitatis mutatione explicantur illae turbae, quae non raro Metastasin comitantur. Ut igitur Metastasis accidat, tria haec requiruntur: 1°.) ut ab ipsa materia Metastatice deferendâ vasa absorbentia ita afficiantur, ut eius absorptio-

tioni apta fiant, 2°.) ut eorum actio augeatur; 3°.) ut in organo Metastatice afficiendo irritabilitatis gradus maior sit, quam in primaria affectionis sede (1).

Iam vero in statu maxime naturali resorbetur bilis, urina, lac etc. adeoque ostiola vasorum absorbentium istis humoribus recipiendis accommodata sunt; interim nulla Metastasis; *sed maiori virtute agunt vasa;* si maiori virtute suo absorbendi munere funguntur, eo ipso quoque potiori vi in absorptum humorem reagent, et ipsi proprietates adiment, quibus nocivus oeconomiae fieri posset. Quodsi vero robur vasorum lymphaticorum resorptae materiei subigendae impar fuerit, ipsum hoc systema vitiose afficeretur, et proprium morbum sisteret v. c. tumores glandularum, earum inflammationes etc. Tandem quaeritur quanam potius vi in hunc quam in alium locum illa materies iterum deponeretur: a maiori irritationis gradu repetunt; nec obnitar, dummodo illud vindicare liceat, ab hypothesi hanc Theoriam minime immunem esse, quod subinde eius auctores praedicaverunt. Nonne enim hypotheticum est, icterum topicum inde oriri, quod particulae bi-

(1) Conf. locus, quem (pag. 20.) retulimus ex *Dict. des Sc. Méd.*

bilis per ſanguinis masſam disperſae ob maiorem affectae partis irritationis gradum in eo tantum loco ſedem figere ſollicitarentur (1)?

CAPUT SECUNDUM.

Dubia quaedam contra Dynamicam Theoriam mota ſolvuntur.

1°.) Obſervatur aliquando collectio purulenta Metaſtatica absque praegresſa topica inflammatione (2). Quodſi autem omnem puogeneſin antecedere debeat inflammatio, certe momentoſisſimum hinc contra Dynamicam Theoriam deſumitur argumentum. At vero rem paulisper exactius perpendamus.

Obſervaverat Ill. Haenius, furunculos non-

(1) Memorabilis est locus Langhanſii, l. l. p. 653. „Quaenam cauſae ſunt, cur unum contagium magis hoc „modo et non alio in corpore agat, et cur in hac vel „illa tantum parte adeo mirabiles producat effectus, id „quidem, ut lubenter fateor, plane me fugit. Theore„ticis haud adeo difficile erit pro lubitu varias hîc dete„gere cauſas, ſed invenire cauſas, quae veritati et na„turae horum contagiorum reſpondent, res est omnibus „difficillima."

(2) Conf. Callenfels, Disſ. Path-Med. de Metaſtaſi p. 22.

nonnunquam in iis, qui a variolis convalescunt fieri fine praegressa inflammatione, nisi solius tensae a materia cutis; sed, inquit, „ tumor „ unica die nascitur, augetur et apertus incipit „ nonnumquam eodem illo die pus funde- „ re" (1). Hic vero summo iure quaestio moveri posset, an non ulla licet brevissima inflammatio furunculos praecesserit. Scilicet et in sanissimis et robustissimis corporibus brevissimo saepe tempore furunculos oriri et pus fundere videmus, quod certe nihil aliud probat quam quod brevi admodum temporis intervallo pus creari possit. Huc quoque pertinere videntur illi casus, quos Swietenius aliquoties se observasse refert, ubi collectiones purulentae reperiebantur praegressa febre, sed nullo inflammationis neque universalis, neque topicae signo (2). Ex quibus coniicere est, vel deceptum fuisse Swietenium, vel pus absque praegressa inflammatione generatum fuisse.

2°.) Huic quoque Theoriae obiicitur quod si in quocunque organo quicunque humor secerni posset (3), irrita foret mirabilis illa singulorum

(1) De Haen, Rat. Med. T. I. C. XI. p. 65.
(2) Conf. Comment. in H. Boerh. T. II. p. 81.
(3) Quod sic enunciat Hallerus El. Phys. T. II. p. 369.

rum organorum fabrica. Speciosa sane obiectio, sed quae Theoriae veritatem, si aliunde haec constare possit, minime potest infringere. Quid in statu pathologico accidere possit, quaenam induci mutationes, illud definire extra nostrae cognitionis sphaeram positum videtur. In sola igitur observatione potius acquiescendum, si ex alio fonte via non aperiatur ad phaenomeni interpretationem.

CAPUT TERTIUM.

Observationes quaedam, quibus nititur Theoria actionum vicariarum.

§ I.

Ea est difficultas maxima qua premitur eorum opinio, qui ex materia vagante Metastasin enodare volunt, quod Metastases observentur in morbis, in quibus de materia cogitatio esse non potest; quid v. c. migraret in Metastasibus morborum nervosorum simplicium? (1) Ex flui-

369. „ Fere quilibet humor per quodcunque colum separari potest."

(1) Conf. Richter, l.] l. p. 71. Ideler, l. l. p. 90.

fluidi nervei problematici vitiis haec phaenomena interpretationem mutuari non possunt. In puerperis saepissime, si lac stillare desinit, observantur affectiones nervosae omnis generis: quid hîc in systemate nerveo accidat, ignoramus; sed ex lactis Metastasi materiali ad nervos, non facile quis ea phaenomena interpretabitur. Neque vel Antiquiores in simili casu de materia ad nervos, vel cerebrum delata cogitaverunt. Quando observaverat G o r t e r u s in ulceribus cum laeso nervo intumescentiam magnam, convulsionem vel insaniam praesagisse; eo in casu, non materiem morbi in cerebrum delatam, sed ipsum cerebrum in consensum trahi existimabat (1).

§ II.

Auctores Theoriae Dynamicae hac potissimum observatione nituntur: *Metastasis humoris cuiusdam secretorii non oritur ex huius humoris in sanguinem resorptione, sed ex impedita illius secretione.* Hanc Thesin sequentes observationes confirmare videntur:

1°.) Metastasis urinosa non observatur, quan-

(1) Conf. Med. Hipp. Ad. Aph. 65. Sect. V. Art. 2.

quando vesica lotio turget sed quando impedita illius est in renibus secretio. „ Ligatis," inquit summus Hallerus, „ ureteribus, sali-„ vae viscidae copia profluxit; arteriisque re-„ nalibus revinctis vomitus urinosus successit in „ cane utrimque," et „ Omnino monere opor-„ tet, hanc adeo varias per vias expulsam uri-„ nam eiusmodi fuisse quae cum sanguine non-„ dum in renibus secreta circumivit. — Sed „ etiam corruptis cum renibus, et obstructis, „ ut in exemplo ostendimus, ureteribus, cum „ nihil ad vesicam veniret, tamen urinosa na-„ tura alieno loco apparuit (1)." Morgagni in cadavere hominis urinae in vesica retentione laborantis, vesicam ultra modum distentam invenit; nullibi vero in reliquo corpore sano urinosa natura detegi potuit (2).

2°.) Quamdiu mammae lac multum conti-

nent,

(1) Haller, El. Phys. T. II. p. 370 sqq. Conf. et Gaub. Path. § 559. Tales de industria hic cito testes, qui novarum Theoriarum participes non fuerunt. Quod vero hi Auctores particulas secernendas iam in sanguine praeëxistere statuerent, hodie vero totum illud opus glandulis tribuatur, nostram Thesin non infringit, dummodo de facto constet in exemplis memorato. Eximium quoque casum refert Brandis, l. l. p. 200. a Dawsono proditum in Phil. Trans. Vol. LI. p. 215.

(2) Morgagni, Ep. Anat. Med. XLI. Art. 8.

nent, Metaſtaſis lactea locum non habet (1), verum tum demum, quando illius ſecretio ſuppresſa est. Quinimo ante lactis in mammas ingresſum iam obſervantur Metaſtaſes (2). Quantitas humoris lactei in Metaſtaſi ſaepe adeo magna est, ut nulla ratio ſit inter illam et eam quantitatem, quam mammae durante illo tempore fudisſent (3). Quodſi a reſorptione Metaſtaſes lacteae orirentur, plurimae locum habere deberent tempore ablactationis; contrarium docet obſervatio.

Huc quoque referri posſunt quaedam illorum argumentorum e quibus nonnulli conficiunt, febrem puerperarum, tumores abscesſusque a reſorpto lacte non induci (4).

3°. Nulla vero in functione propoſita Theſis magis confirmatur quam in ſuppresſa perſpiratione cutanea. Si aliunde, ita hinc praeprimis ma-

(1) Sunt tamen obſervationes, ubi ſimul in mammis lac ſecernebatur. De hoc caſu Vid. ea quae ultima § Part. I. notata ſunt, ubi talem Metaſtaſin accesſoriam appellari diximus.

(2) Conf. Reil, in *Journ. der Erf. etc.* VII. p. 66. Art. 3, ubi plura argumenta collecta inveniuntur. Conf. et Sprengel, l. l. T. II. p. 408.

(3) Reil, l. l. Art. IV. Brandis, l. l. p. 142.

(4) Burſerius, Inſt. Med. Pract. Vol. I. § 462 ſqq.

manifestum fit non a reforptione fluidi excernendi, fed a fuppresfa illius fecretione Metaftafin esfe repetendam. Illud fluidum perfpirationis cutaneae, non uti alii humores excrementitii, primo colligitur cavo quodam, unde reforberi posfit, fed ex ultimis vaforum capillarium arterioforum finibus mox ad cutis fuperficiem deponitur. Iam vero frigori exponatur corpus eidem non asfuetum: mox augetur urinae fecretio, vel nafcitur diarrhoea, quod non facile a reforptione fluidi per cutim excernendi ad veficam aut inteftina delati explanabitur, cum, quod abforberi posfit, fere non detur.

4°.) Icterus oriri videtur non tam ex bilis reforptione, fed ex impedita illius fecretione; ex multis obfervationibus hasce paucas commemorasfe fufficiat: α.) In cadaveribus hominum ictero exftinctorum, quam plurimum hepar inventum est fcirrofum, induratum, ulcerofum vel in genere tale, quale ad bilem fecernendam non esfet idoneum; β.) In icterici cadavere aperta inventa est via, quae ad duodenum ducit (1), unde patet, bilis exitum non fuisfe obftructum, adeoque ex impedita bilis excretione

(1) Stoll, Rat. Med. Vol. III. p. 402 fqq. „Liber nihilominus erat effluxus in duodenum."

ne hunc icterum ortum non duxisse: „ γ.) No„ bilis Gallus, cum porum biliarium ea parte, „ qua duodeno inferitur, lapillo pisum magnum „ adaequante adeo obstructum haberet, ut ne „ tantillum bilis per eam expurgari potuerit, „ regio tamen morbo infectus non fuit" (1).

Quod iterum probat, impeditam bilis excretionem non semper icterum inferre (2).

Est autem et observatio, quae positae Thesi adversari videtur: quod scilicet serum sanguinis icterici flavo colore sit infectum. At vero α.) illud principium tingens non est vera bilis; β.) non in omni ictero observatur; γ.) nonnumquam observatur quoque in sanguine non ictericorum (3).

Est et ubi ictero praesente, ipsum tamen he-

(1) Observationem refert Morgagni, Ep. Anat. Med. XXXVII. Art. 34.

(2) His certe similibusque observationibus mirum non est, acutissimi ingenii Medicos Boerhaavium, Morgagnium, Hallerum in eam adductos fuisse opinionem, ut bilis aliorumque humorum elementa in sanguine praeëxistere statuerent, et icterum tum produci, quando bilis materia in sanguine remaneret, iecore illam non secernente. Conf. Morgagni, Ep. Anat. Med. XXXVII. Art. 9. et 32.

(3) Ut vidisse se testatur Brandis, l. l. p. 173, 174. et pluries observatio docet.

hepar ſimul copioſe ſatis ſuo munere fungitur, quae conditio polycholiae nomine venit. Hic vero nulla deprehenditur ratio, nullus nexus inter bilis in hepate ſecretionem et ipſum icteri phaenomenon, unde conſtare posſit, icterum a bilis in hepate ſecretae reſorptione, et in cutim depoſitione derivandum esſe (1).

Praeter eas quas nunc memoravimus obſervationes plura alia argumenta non levisſimi ponderis pro ſua re adducit Brandis, quae vero deſcribere nec opus est, nec volo, quoniam apud illum Auctorem ubi de ſingulis Metaſtaſibus agit, fuſe ſatis exponuntur.

CONCLUSIO.

Eo igitur pervenimus, ut nostram ſententiam aperiamus de duabus illis Theoriis, quae hodie Pathologorum in Metaſtaſi explananda agmen ducunt.

Propoſuimus, quantum fieri potuit, dubia quibus utraque Theoria premeretur; varias retulimus obſervationes, quae huic vel illi faveant; nec

(1) Hinc ille icterus ad Metaſtaſes accesſorias (ut Doct. Hartog vocat) refertur. Conf. Brandis, l. l. p. 181 ſqq.

nec celavimus, ni fallimur, eas quae cuique Theoriae repugnarent.

Sentio autem non parvam difficultatem inde exſurgere, quod obſervationes non ſatis bene inter ſe conveniant, vel nonnumquam contrarium docere videantur, unde pro parte ingens illud discrimen inter binas has Theorias iure videtur derivari. Hîc certe, ſi alicubi, memores ſemper fuisſent obſervatores regularum, quas in obſervando et obſervationem ſcriptis tradendo usque ob oculos habere debent. Quippe inde Theoria ſuum mutuatur pondus, quod ſimplicisſima ſit, quod in Naturae obſervatione ſit fundata; eoque erit praeſtantior, quo plura iterum ex eadem phaenomena explicari posſunt. Iam vero disſimulare non posſumus nos primo captos fuisſe veri illa ſimilitudinis ſpecie, quam Theoria Antiquorum vel (ſi ita dicere liceat) materialis prae ſe fert; nec diffiteor nonnulla Metaſtaſium exempla ex illa Theoria ſatis bene explanari posſe; verum argumentis obſervationibusque, prout fidem mereri videntur, inter ſe comparatis atque collatis, illud ſaltem certum nobis videtur, Theoriam materialem neutiquam ad omnes, quas obſervamus, Metaſtaſes posſe applicari. Quaeritur autem, an ideo derelinquendae ſunt, et ad Recentiores confugiendum?

Op-

Optandum certe foret, ut plura adhuc de industria instituerentur observationes et experimenta, ut animus veri cupidus facilius, quid verum quid falsum sit, posset discernere. Si igitur rem in medio relinquamus et in tempore et usu spem ponamus, forsan optimas sequemur partes; nisi potius cum Hufelando aliisque non mediocribus huius aetatis viris mediam viam tenere velimus, qua non raro tutissime itur.

Si vero honestae, in quam Quaestio nos ducit, necessitati satisfacere velimus, sique ex illis factis, quae hucusque utraque pro Theoria pugnent, vel eidem obversentur, iudicium ferre audeamus, eatenus calculum adiicimus Recentiorum opinionibus, licet hypotheticis; eo magis cum ne vel illi qui in disputanda Metastasi nihil aliud nisi materiae demigrationem cogitent, ab hypothesi immunes vindicari queant.

Probabilior igitur nobis videtur ea opinio quam protulit Brandis, quamque Doct. Hartog his verbis complectitur: „ Metastasis est actionum corporearum naturalium vel „ praeternaturalium actio substituta seu vicaria, „ quae actionem primariam impeditam excipit, „ eiusque vicibus fungi conatur, estque novi

„ ena-

„ enati organi effectus, et a conamine Naturae
„ ad mixtionem Chemico-organicam iustam con-
„ servandam, repetenda."

Haec ideo potissimum verba addidi, ut pateret me non omnium illorum opinionem probare, qui omne materiale ex Metastasi discutiendum putant; scilicet neque hi de modo et ratione qua Metastasis fieret inter se conveniunt. Sunt enim, qui ad organorum consensum Metastasin referunt, quem consensum certe qui negare vellet, ille desipere videretur. Unde vero ille consensus pendeat, quaenam illius sit ratio, haud satis liquido perspicimus (1). Multum nervis tribuitur, et saepe nexus partium ope nervorum facit, ut hisce verosimiliter aliquid tribui possit. Sed an inde explicabimus, cur unius renis actione suppressa, alter copiosius urinam secernat? Ex stimuli reflexione in sensorio communi, quod illum stimulum ad alterum organon referat, explicare voluerunt, sed sine ullo argumento temere hanc hypothesin arripiunt.

Sunt qui ex virium analogo cum motuum antagonismo, vel et ex motuum animalium associatione Metastasium phaenomena enodare conati sint, sed harum Theoriarum vanitatem ab- un-

(1) Conf. Gaub. Path. § 864.

unde et perspicue in apricum posuit Brandis (1).

Non ex mere Dynamica, non mere materiali actione totus constituitur organismus vivus, et errorum fontem sistit fluidorum a solidis separatio (2). Omnes partes, omnia organa in unum quasi coniuncta sunt, et quodque suum confert ad sustentationem et harmoniam totius; nihil non vivum, nihil non activum; nulla conditio morbosa ad solida vel fluida unice pertinet. „ Consensus datur ac mutua partium „ conspiratio, qua uti unum aliquod constitu- „ unt, idemque integrum, collatâ quaeque sua „ symbola, conservare nituntur, ita cum ea- „ rum alicui noxa imminet, aliae, nec raro „ omnes iunctis viribus laboranti succurrere, „ communem in privata cuiusque et propriam „ in sociarum salute propugnantes (3); qua „ mutuam sibi opem ferunt, aliae aliarum vici- „ bus funguntur, sanaeque pro afflictis in mo- „ tus medicatos ruunt" (4).

Ex

(1) Conf. l. l. p. 88 seq. 91 sqq.

(2) Conf. A. F. Hecker, *Nieuwe Voorstellingleere enz. in Bijdragen tot Theoret. en Pract. Geneesk. door 't Genootschap* Arti Salutiferae *te Amsterdam*, D. II. St. II. p. 13 enz.

(3) Conf. Gaub. l. l. § 99.

(4) Ibid. § 642. Quam Gaubius hic conspirationem vocat a Brandisio nuncupata fuit sympathia, cuius causam proximam ignoramus.

Ex hoc fonte Metaſtaſium quoque originem petendam esſe, ſuadet analogia. Metaſtaſin igitur non explicuimus, ſed ulterius in phaenomeno perſcrutando huc usque procedi non posſe credere lubet, memores ſapientisſimi Gaubii praecepti, „ ad ultimas metaphyſicas primasve „ phyſicas cauſas non adſcendendum".

Habetis igitur V. V. C. C. hocce iuvenile opus et nostram qualemcunque ſententiam, quam pro Vestra humanitate atque ardore, quo iuvenes ad ſcribendum potius excitare, quam ab eodem abſterrere ſoletis, iudicare velitis, rogo atque obſecro.

T A N T U M.

IACOBI ADOLPHI CAROLI ROVERS,

DORDRACENI,

LITT. HUM. CAND.

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA,

RESPONSIO

AD

QUAESTIONEM LITERARIAM,

AB ORDINE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET
LITERARUM HUMANIORUM,

PROPOSITAM:

„ *Quaenam sunt praecipue Herodoti in re-*
„ *bus gentium enarrandis dotes atque vir-*
„ *tutes?*"

QUAE PRAEMIUM REPORTAVIT.

Die XXVI. Martii MDCCCXXII.

CONSPECTUS DISQUISITIONIS.

SECTIO PRIMA.

EPICI CARMINIS FORMA EGREGIAS HERODOTEO OPERI CONCILIAT DOTES.

SECTIO ALTERA.

PARS POSTERIOR.

SECTIO PRIMA.

SEC-

SECTIO SECUNDA.

SECTIO TERTIA.

SECTIO QUARTA.

Ἁπλοῦς ὁ μῦθος τῆς ἀληθείας ἔφυ.

Euripides.

Nullius facile ex antiquitate scriptoris ad nos pervenit notitia, qui plures nactus fuerit, quam Herodotus, aut patronos operis sui aut obtrectatores. Hic enim antiquo iam aevo ab aliis summopere laudatus, ab aliis vero, imprimis a Plutarcho, summae malignitatis et voluntarii adeo mendacii reus habitus est. Cui quidem accusationi, ex ipsius utpote Plutarchi petendae persona, nemo sanus, rationibus omnibus subductis, fidem habere potest. Quodsi tamen quis non magno loco hunc historicum habeat, diligenter ille in eius opus inquirat, adeat quoque egregias de eo doctissimorum virorum disputationes, et, vel fallor equidem, vel compertum sibi habebit, nihil facile unquam exstitisse fide dignius, pluribusque dotibus et virtutibus praeditum, quam Herodoti opus.

Haec ita mecum reputanti occurrebat in Academia Rheno-Traiectina a Nob. Facultate Phil. Theor. et Litt. Hum. quaestionem esse propositam, qua quaereretur, *quaenam essent praecipue in rebus gentium enarrandis Herodoti dotes atque virtutes.* Quod ut occurrerat, pro meis mihi quantuliscumque tandem viribus ad hanc quaestionem disputationem conscribere proposui. Sic enim egregium huncce, de quo cum ex ipso, tum ex aliorum testimoniis praeclare existimabam, historicum, paullo accuratius mihi cognoscere, eiusque dotes et virtutes pluris aestimare posse videbar. Num autem in hoc exsequendo proposito res mihi cesserit nec ne, vos, Viri Cl., iudicabitis; mihi vero, licet alius verosimiliter palmam sit praerepturus, idem tamen haud facile eripiet, quam ex hoc legendo scriptore, et voluptatem cepi et vero utilitatem.

 IN-

INTROITUS.

DE FORMA OPERIS HERODOTEI ET FONTIBUS E QUIBUS HAUSISSE VIDETUR AUCTOR.

Herodotus anno a: Chr. 484. in Cariae urbe Halicarnasſo, nobili genere natus, iuvenis etiamnunc magna iam ſuscepit itinera, in quibus quae vel ipſe viderat, vel ab aliis acceperat, memoriae deinceps prodidit. Hoc autem eius opus in novem distributum libros ad magnam continuo pervenit celebritatem, tantique pretii in Olympicis aliisque ludis, in quibus nonnullas eius partes legere ſolebat auctor, habitum est, ut decem ei donarentur talenta. Haud quoque deſunt, qui eandem ob cauſam ab auditoribus ſingulis libris ſingula Muſarum nomina impoſita fuisſe opinentur (*a*). Quidquid ſit,

(*a*) Vid. Joachimus Camerarius, disſert. de Herod. in Gronov. Herodoti edit. p. 717. Fabricius, Bibl. Gr Vol

ſit, temporum decurſu Graecis non tantum, ſed et Romanis hocce Herodoti opus maximopere placuit, e quibus Cicero imprimis de eo nobis audiendus est. Hic enim cum aliis locis Herodotum celebrat, tum in libris de Legg. Lib. I. C. I. vocat eum *Historiae patrem;* quod non ita est accipiendum, quaſi Cicero Herodotum primum historiam conſcripſiſſe dixerit; huic quippe antecesſerunt Pherecydes, Hecataeus, Xanthus, Hellanicus Lesbius, Charon Lampſacenus, alii. Ideo vero a Cicerone hoc nomine dicitur, quia primus ſic expoſuit gentium hominumque res gestas, mores, inſtituta, ut historiae inde existerent variae eaeque primariae dotes; ut v. c. ſuavitas, ubertas, varietas, aliae; et ita viam primus ſtravit, cui alii deinceps inſistentes historici, primariis illis, quas diximus, historiae dotibus conſpicui fieri posſent. Has autem dotes quominus continuo in Herodoteo opere exquiramus, nostrae nos vetat ſcriptionis ratio; primum enim de huius operis forma et auctoris, e quibus ſua hauſit, fontibus, nonnulla dicenda videntur, quae age tribus abſolvamus ſectionibus.

Vol. II. L. II. C. 20. § 2. p. 331. et Wandelaincourt, *Principes de Litterature et Belles Lettres*, P. 30.

§ I.

§ I.

Qua ratione historiam conscripsit Herodotus?

Ii fere, quos supra memoravimus, historici, historiam hoc nomine dignam non conscripserant, verum annales confecerant, atque sine ullis ornamentis monumenta solum temporum, hominum, locorum, gestarumque rerum reliquerant (*a*); verbo, huius illiusve populi ita sibi conscribendam sumserant historiam, ut ordine quodam notarent, quid quoque anno memoratu dignum illi accidisset. Ab hac autem ieiuna, uti a Cicerone dicitur, ratione prorsus alienus fuit Herodotus. Hic enim, non, ut Thucydides (*b*) aliique, τοῖς χρόνοις, sed ταῖς περιοχαῖς τῶν πραγμάτων ἀκολουθῶν (*c*), longe aliam rationem sponte secutus est, quod effecit historiâ ad similitudinem carminis epici conscribendâ. Quod ut rite intelligatur, primum animadvertendum, in carmine epico ubivis induci Deos, qui rebus se humanis immisceant, pro-

(*a*) Verba sunt Ciceronis de Orat. L. II. C. 12.

(*b*) Vid. Dionys. Halic. in Epist. ad Cn. Pompejum de praecip. histor. C. 3. p. 773. Edit. Reisk.

(*c*) Ut ait Dionysius Halic. l. l

probis benefaciant, malos contra puniant. Sic v. c. apud Homerum saepissime memorantur Dii Deaeque vel a Graecorum, vel a Troianorum partibus stantes, atque ita se horum populorum rebus immiscentes, ut eos potius quam ipsos populos de victoria dimicare crederes. Eadem prorsus est Herodoti ratio. Hic enim, quamvis non, uti Homerus, mythologice Deos inducat, et ita eorum quasi certamen proponat, sibi tamen temperare non potest, quin eos continuo memoret summam vim in res humanas exercentes, bonis faventes, malos contra gravissimis poenis afficientes (*a*).

Prouti autem ea quoque est carminis epici ratio, ut Deorum occurrant vates, quos assidue adeant homines, quibusque prorsus obsequantur, ita hac etiam in causa huius carminis similitudinem apud Herodotum haud frustra quaeras (*b*). Nec mirum. Vatibus enim Deorumque

(*a*) Exemplo sit Lib. VIII. C. 37. quo loco Dii e coelo in barbaros Minervae sacellum adeuntes fulmina dimisisse dicuntur, ipsaque adeo Minerva e sacello vocem edidisse item L. I. C. 65. — Sic etiam clades, quas passi fuerunt Persae, intervenientis alicuius numinis vi, sive id per ventos, seu per tempestates, aut aliud quid in eos saeviret, inflictae esse memorantur Lib. VIII. C. 13. alibi.

(*b*) Ad hanc rem probandam licet plurima afferri possint

que oraculis fidem ſe habere, cum aliis locis affirmat; tum Librò VIII. C. 77, ubi *χρησμοῖσι*, ait, *οὐκ ἔχω ἀντιλέγειν, ὡς οὐκ εἰσι ἀληθέες* — et infra *ἀντιλογίης χρησμῶν πέρι, οὔτε αὐτὸς λέγειν τολμέω, οὔτε παρ' ἄλλων ἐνδέκομαι.* Et ſane tam crebro fit oraculorum apud Herodotum mentio, ut ab iis pendere prorſus videantur res Graecorum. Cujus rei ſi cauſam indagamus, tempora nobis attendenda ſunt non tantum antiqua, quibus magna fuit ocaculorum auctoritas, ſed ipſa etiam Herodoti, quae magnam partem etiamnunc erant poëtica. Quodſi praeterea animadvertamus, eadem aetate ſummo ſtudio lecta fuisſe Homeri carmina, eaque maximam in Herodotum vim habuisſe et efficaciam; patebit, ni fallor, et fieri vix potuisſe, quin Deos eorumque oracula in opere ſuo induceret, et vero tantam ei cum Homero intercedere ſimilitudinem, ut inter hunc epicum poëtam, et historicum vere ita dictum medius ſit Herodotus (*a*). Sed his-

ſint loca, nos tamen inutilem huncce laborem mittere malumus, quoniam cum de Deorum apud Herodotum inductione, tum etiam de oraculis disſeruit Fuhrmannus *Handbuch der Claſſ. Lit.* Tom. II. P. 2. p. 105; et plurima de oraculis, prodigiis, ſimil. in Herodoteo opere obvia loca attulit Clar. de Rhoer, in disputat. *de fide Herodoti recte aestimanda*, Sect. I. C. 5. §. 3. pag. 97. in notis.

(*a*) Conf. Fuhrmann, l. l. p. 106. Et haec quidem in-

hisce longius profequendis a via nimis deflecteremus; ad illud potius, a quo incepimus, redeamus.

Ex iis igitur quae fupra memoravimus, haud obfcure iam percipimus fimilitudinem carmen epicum inter et opus Herodoteum; quae quo magis nobis perfpicua fiat, alia etiam indagare libet, nec minoris momenti, indicia. Nam carmen epicum id fibi proprium habet, ut caufas continuo quaerat maximarum rerum, tum in medias nos res inducat, et ubivis fere epifodia immisceat. Sic Homerus initio Iliadis post memo-

inter utrumque fimilitudo non tantum ex Diis, eorum oraculis, aliisve apparet, quae uterque in narrando communia habet, fed aeque ex Iönicae dialecti cognatione in verbis, dictionibus, formis; tum vero e fimplici illo antiquitatis candore et colore aequabiliter per omnes et materiae et orationis partes fufo. Vid. Wyttenb. in praef. ad Sel. princ. hift. P. XI. — Pingui agamus Minerva et unum huius in narrando imitationis apponamus exemplum. Apud Homerum ea cernitur ratio, ut, quamvis gravisfima quis perpetrarit facinora, modo ea profiteatur, vitio ea illi non vertantur, vid. v. c. Il. lib. III. vs. 164. de Helena. Eadem ratio obtinet apud Herodotum Lib. I. C. 45. de Croefo cum Adrasto. Conf. Larcherus in notis ad Herodoti Lib. I. C. 45. verf. Gall. Caeterum eadem fubinde vel fimilia apud utrumque occurrunt dicta; fic Hom. Il. L. V. vs. 176.

ἐπεὶ πολλῶν τε καὶ ἐσθλῶν γούνατ' ἔλυσεν.

He-

moratum argumentum caufas continuo quaerit gravisfimae illius *μῆνιδος*, quae carminis proprie continet argumentum, tum continuo eius caufam defcribere incipit. Haec autem Achillis ira, licet proprie carminis fit argumentum, non tamen fola defcribitur, fed faepisfime inferuntur epifodia, quae ad bellum Troianum fpectant, notatu dignisfima, et eo imprimis valent, ut taedio occurratur, quod ex perpetuis de eodem argumento oriri folet narrationibus. Eadem prorfus in Aeneide Virgiliana cernitur ratio. Ab initio iam Mufam invocat poëta, ut fibi caufam memoret,

> *quo numine laefo,*
> *Quidve dolens, regina Deum, tot volvere caufas*
> *Infignem pietate virum, tot adire labores*
> *Impulerit.*

Tum vero eam exponere incipit; ita quidem, ut in medias nos ftatim res rapiat, et ubivis epi-

Herod. L. V. C. 92. Πολλῶν δ' ὑπὸ γούνατα λῦσαι.
Il. L. VII. vs. 125.

Ἦ κε μέγ' οἰμώξειε γέρων ἱππηλάτα Πηλεύς.

Herod. L. VII. C. 159. Ἦ κε μέγ' οἰμώξειεν ὁ Πελοπίδης Ἀγαμέμνων. Sic prorfus Homericum est istud L. VII. C. 38. Καὶ πρήξας τὰ νοέεις, νοστήσειας ὀπίσω alia.

episodiis immiscendis miram carmini suo conciliet suavitatem.

Haec autem, quae de Homeri Iliade et Virgilii Aeneide vel potius de carminis epici ratione in medium protulimus, nequis temere ea in Herodoto praetereat. Hic enim operis iam initio simili omnino ratione argumentum memorat, quod sibi tractandum sumserat. Ἡροδότου Ἁλικαρνασσῆος ἱστορίης ἀπόδεξις ἥδε κ. τ. λ. Tum causam indagat bellorum Graecos inter et barbaros gestorum. Περσέων μέν νυν οἱ λόγιοι Φοίνικας φασὶ γενέσθαι τῆς διαφορῆς αἰτίους. Quorum memoratis opinionibus suam se prolaturum esse dicit sententiam. Τὸν δὲ οἶδα αὐτὸς πρῶτον ὑπάρξαντα ἀδίκων ἔργων ἐς τοὺς Ἕλληνας, τοῦτον σημήνας κ. τ. λ. Tum ad ipsum deinceps argumentum transitum habens, de Croeso, quomodo imperium obtinuerit, aliisque simul rebus ita narrare incipit, ut iis veluti te interesse existimes. Totum denique opus episodiis iisdemque venustissimis plenum est, quae quantopere illius elegantiae, suavitati et vero utilitati inserviant, suo loco indicare conabimur (*a*).

(*a*) Parte I. Sect. I. § 2.

§ II.

§ II.

Operis distributio.

Proposuerat sibi Herodotus bellum enarrare Graecos inter et Persas gestum (*a*), eiusque remotissimas exquirere causas. De huius igitur prima origine postquam aliorum alias fabulosas tradidit opiniones, causam revera quaerendam esse statuit in Asiaticis Graecis, qui a Croeso subacti ab eodem deinceps defecerunt. Croesi autem semel mentione facta, narrat continuo quomodo ex alio genere ad ipsum pervenerit regnum, quid maxime in rebus domesticis adversi ei acciderit, quâque deinceps fortunâ cum Cyro bellum gesserit. Ut autem Cyrus Persas a Medis liberavit et ipsi Medi antea simili se ratione in libertatem ab Assyriis vindicarunt, ita huius utriusque populi breviter dein, sed accurate, narrantur res gestae (*b*).

Por-

(*a*) Ut ipse dicit operis initio. Conf. Larcherus, in praef. vers. Gall. praemissa P. XXV. in vita Herodoti p. 69. et p. 606 in nota ad Herodoti defensionem a Plutarchi accusationibus, quae habetur in calce Larcher. editionis; et omnino Wyttenb. in annot. ad Herod. Selecta princ. hist. p. 341.

(*b*) Medorum historiam memorat Lib. I. C. 96 - 107. Assyriorum vero C. 178 - 201.

Porro Cyri rebus gestis explicitis omnibus, ad eius fuccesforem Cambyfem L. II. pervenit; de cuius in Aegyptum expeditione disputans anfam continuo inde capit de ipfis Aegyptiis dicendi; quorum igitur mores, inftituta, leges; regionis, fluminum conditionem, Lib. II. fufius exponit. Tum vero Lib. III. ad Cambyfen rediens, huius aliorumque, qui deinceps regnarunt, Perficorum regum res gestas ita enarrat, ut fimul etiam vel brevius vel accuratius harum gentium profequatur historiam, quibuscum ipfi hi principes vel bellum gesferant, vel alio modo rem habuerant. Sic v. c. Darii in Scythas tradendâ expeditione accurate fimul Scytharum notat mores, inftituta, alia ad hanc gentem fpectantia plurima (*a*). Narrando autem, aliorumque etiam populorum immiscendâ historiâ, pervenit denique ad bellum Graecos inter et Perfas gestum; quod tamen ita exponitur, ut fimul quoque ipforum Graecorum historiam usque ad pugnas ad Plataeam et Mycalen efficiat. Quocirca omnium horum populorum historias, ita cum nostri cohaerere videmus propofito, ut fine operis detrimento ei auferri posfit nulla (*b*).

Hu-

(*a*) Lib. IV. ad caput usque 83.

(*b*) Quae est Larcheri fententia in praef. p. 324 Conf. Dio-

Huius autem distributionis, ut rite percipiamus praestantiam, animadvertendum, in medias nos res ita ab auctore rapi. Fingamus enim scriptorem, qui sibi populi cuiusdam historiam ita tradere proponit, ut ab eius origine incipiens, omnia chronologice enarret, quae ei ab initio inde, aliarum etiam gentium ratione habita, ad lapsum usque acciderunt. In istiusmodi profecto scriptore non magnopere est quod miremur; ieiune enim et sine ullis ornamentis ita narrat, ut taedium tandem apud lectores oriatur. Quid enim magis eo valet, quam factorum ab eodem populo peractorum, ut ita dicam, coacervatio? Haec quippe, ex ipsius Pindari sententia, celeres adeo mentes obtundit (*a*). Huiusmodi autem scriptori opponendus est Herodotus; et, vel fallor equidem, vel eius operis distributionem non mirari non poterimus. Eâ enim in medias continuo res rapimur; legimus v. c. res Cyri, quae non ieiune et annalium modo enarrantur, sed coniunguntur ex. gr. cum rebus Lydorum aliorumque: sic derepente in mediam Lydorum historiam ducti pervenimus iterum ad Persici imperii, qui Cyro successerunt, reges; et legendo tandem proce-

di-

Dionysius Hal. in Epist. ad Cn. Pompeium C. 3. p. 774.

(*a*) Pythia I. Str. 5. v. 4.

dimus ad illud, quod ſibi proprie tractandum ſumſerat Herodotus, bellum nempe Graecos inter et Perſas geſtum (*a*).

In hac autem Herodotei operis, quam exhibuimus, distributione, carminis epici rationem quis est qui non videat? Epiſodia illa apud Homerum et Virgilium frequentisſima istiusmodi distributione ſponte obtinent. Quae enim de Aegyptiis, Scythis aliisque populis occurrunt, nonne habenda ſunt eorum inſtar, quae v. c. Homerus Lib. VI. Iliad. de Hectore et Andromacha, aut Virgilius Lib. IX. Aen. de Niſo et Euryalo carminibus ſuis inſeruerunt?

Atque ita quidem ſatis, ut opinor, ſuperque de Herodotei operis diximus forma. Videamus igitur ſecundo loco de fontibus, e quibus hiſtoriam ſuam hauſisſe videtur Herodotus.

(*a*) Operae pretium est hac de re audire Dionyſium Halic., qui Thucydidem Herodoto hac in cauſa inferiorem esſe ſtatuit. „ Συνιδὼς," inquit, „ Ἡρόδοτος, ὅτι πᾶσα μῆκος ἔχουσα ἀπὸ λόγου διήγησις, ἂν μὲν ἀναπαύσεις τινὰς λαμβάνῃ, τὰς ψυχὰς τῶν ἀκροωμένων ἡδέως διατίθησιν· ἐὰν δ' ἐπὶ τῶν αὐτῶν μένῃ πραγμάτων, κἂν τὰ μάλιστα ἐπιτυγχάνηται, λυπεῖ τὴν ἀκοὴν τῷ κόρῳ· ποικίλην ἐβουλήθη ποιῆσαι τὴν γραφὴν, Ὁμήρου ζηλωτὸς γενόμενος· Quod apud Thucydidem rarisſime tantum obtinere affirmat in Epiſt. ad Cn. Pompeium C. 3. p. 771.

§ III.

§ III.

De fontibus, e quibus sua hausit Herodotus.

Exigui nobis primum visum fuerat momenti, de hoc argumento agere; quo vero magis in rem intuiti sumus, eo simul dignius apparuit argumentum, de quo, quoad eius a nobis fieri poterat, accuratissime disputaretur. Huius enim scriptoris in gentium legibus, institutis, moribus universe notandis diligentiam, historicam fidem, alias omnino virtutes haud facile quis, nisi primum fontes, e quibus hausit, attenderit, rite diiudicare possit. Quoniam autem accuratius illud tractandum esse videtur argumentum, quam, ut sectione *de fide Herodoti historica*, hic illic de eo moneri possit, ita hoc optime loco de illo agi opinamur.

Ex aliis igitur fontium generibus antiquissima poëtarum carmina haud minimum profecto, ex quo sua hauriret Herodotus, constituebant fontem. Uti enim in gentibus incultis homines habentur, qui de Diis Deabusque, et praeclaris maiorum rebus gestis canunt, ita Graecis istiusmodi quoque non defuerunt homines, qui, quamvis res in mira omnia subinde adducerent, fontem tamen constituebant, ex quo, qui primi

 his-

historiam metri lege solutam scribebant, necessario haurire debebant. Ad istiusmodi autem antiquissimos Poëtas referendi cum alii tum praesertim ii, qui exercitum sequentes milites ad fortia quaeque excitarent facinora, *vates*que dicerentur; e quibus procul dubio hausit Herodotus, uti ipse haud abscure significare videtur, cum Lib. V. C. 95 Alcaei antiquissimi istiusmodi poëtae carmen memorat *de bello Mitylenaeos inter et Athenienses*, qua de re ipse superiore capite egerat. Eodem modo hoc indicare videtur, cum Lib. IV. C. 13. agit de Aristea, antiquissimo item poëta, qui carmen composuerat de bello Arimasporum populi Scythici cum Gruibus auri custodibus; ex quo carmine Scytharum res et traditiones hausisse nostrum, facile credimus, cum ex Cap. 16. pateat, totum hoc ab eo perceptum fuisse carmen (*a*). Quodsi sacrorum mentionem facere debet noster, eorum plerumque originem vel ritus ex hymnis hausisse videtur, non raro quippe in his rebus hymnum affert, qui eo re-

fe-

(*a*) Vid. omnino Clar. de Rhoer, in Disp. laud. Sect. I. C. 1. § 5. pag. 21. Ad hoc autem antiquissimorum poëtarum genus referri quoque possunt Musaeus, quem citat noster Lib. VII. C. 6. et Lib. VIII. C. 96. et Bacis, quem memorat Lib. VIII. C. 20, 77, et 96.

feratur (*a*). Et hactenus quidem de Poëtis, quos confuluisse videtur Herodotus; in horum enim numerum quamvis plures etiam referri posſint, uti Simonides (*b*), Heſiodus (*c*), ipſe ſubinde Homerus (*d*) alii, nobis tamen monuisſe ſufficiat, magnam profecto ſibi historiae patrem non conciliaturum fuisſe fidem, ſi hos tantummodo adiisſet fontes (*e*).

Alterum fontium genus conſtituebant univerſe templa. Herodotus enim antiquitatis memoriam investigaturus, adire ſolebat loca ſacra, ea imprimis, quae oraculis, monumentis, donariis conſpicua erant, ut ex horum inſcriptionibus

(*a*) Vid. ex. gr. Lib. II. C. 49. et Lib. IV. C. 35. Animadvertendum autem ſacrorum nullam fere mentionem fecisſe nostrum, niſi, ut ipſe ait, coactum; vid. v. c. Lib. II. C. 61. 65. 86. et 171; cuius rei cauſas affert Cl. de Rhoer, l. l. Sect. I. C. 5. § 4. p. 100 ſq.

(*b*) Cuius mentio fit Lib. V. C. 102. et Lib. VII. C. 228.

(*c*) Lib. V. C. 32.

(*d*) Quem testem ſibi notat Lib. II. C. 116. Lib. IV. C. 29. et Lib. VII. C. 161.

(*e*) Ad fontes, e quibus hauſit, non conſtare video inter doctos viros, utrum referendi ſint, qui ante eum vixerunt, quosque ſupra citavimus, historici: eos iccirco huc in cenſum venire non posſe putemus. Conf. Cl. de Rhoer, l. l. p. 22. et imprimis p. 24 et 25.

bus et ſacerdotum traditionibus cognoſceret, quaenam de origine templorum, historiâ Deorum, conciliis gentium ad ſacra celebranda illuc convenientium narrarentur: quae quidem omnia e ſacerdotibus optime et unice fere audire poterat. Uti enim antiquisſimarum gentium mores, inſtituta, leges, tota omnino historia cum cultu divino arctisſimo vinculo coniuncta erat, ita ipſarum quoque monumenta in templis tantum a ſacerdotibus custodiebantur, ceterisque omnibus eorum cognitio ſtudioſisſime occultabatur; unde luculenter patet penes Sacerdotes fuisſe, omnes, qui ipſos adirent, decipere, iisque alia omnia narrare. Putet iccirco aliquis, historicam Herodoti fidem ideo magnam partem infirmari, quippe qui tam corrupto fonte uſus ſit; verumtamen ne hanc ob cauſam infirmaretur illa, eiusdem Herodoti fecit veri amor; uti exemplo illustrare liceat. Adierat v. c. ſacerdotes Memphiticos, ut quaedam ex iis de Aegypto cognoſceret; tum vero horum traditionibus minus fretus earundem rerum cognoſcendarum cauſâ ad Thebanos ſe contulit et Heliopolitanos ſacerdotes (*a*). Sic tandem collata illa, quae harum urbium ſacerdotes nar-

(*a*) Lib. II. C. 3.

narraverant, eaque prorſus inter ſe congruentia, ut fide digna, memoriae prodidit (*a*).

Praeter hos autem Aegyptiorum ſacerdotes cum Chaldaeis quoque collocutus est vatibus, quos tamen quoties memorat, toties ſe iis haud magnam fidem habere ostendit; ſemper enim istiusmodi formulam addit: *mihi quidem, quae referunt Chaldaei ſacerdotes, non credibilia ſunt*, vel etiam: *haec ego non vidi, ſed memoro, quae a Chaldaeis referuntur* (*b*). Praeterea antiquitatis memoriam e ſacerdotibus Phoenicibus cognoscendi cauſa, contulit ſe in Herculis Tyrii templum (*c*). Sed haec nobis de templis eorumque monumentis et ſacerdotibus dicta ſunto, e quibus, ni fallor, patet, optimum ea, dummodo caute adhiberentur, conſtituisſe fontem.

Pervenimus nunc ad quaestionem ſatis gravem, num mercatoribus multum in historia ſua conſcribenda debuerit Herodotus. Licet enim mer-

(*a*) Conf. Larcherus in vita Herodoti p. 72. Ex aliis quoque locis patet, ſemper, quae ab aliquo audierat noster, cum aliorum de eadem re conferre ſolitum fuisſe dictis, et tum demum iis fidem habuisſe. Vid. ex. gr. Lib. IV. C. 15.

(*b*) Lib. I. C. 182 et 183.

(*c*) Ut ait Lib. II. C. 44

mercatores istos, praesertim Carthaginienses, saepe testes citet (*a*), iis tamen non magnam se habuisse fidem, adeoque non multum ex illis profecisse satis superque ostendit Lib. V. C. 195. Ibi enim sedulo distinguit quae a Carthaginiensibus acceperat, ab iis, quorum ipse fuerat testis (*b*). Carthaginienses iccirco et universe mercatores haud magnae Herodoto fuisse utilitatis merito quis affirmaverit. Nec mirum. Hoc enim plerisque mercatoribus proprium erat, (et est hodieque etiamnunc) ut solius lucri causa longinquas regiones visitantes, mercibus, quam rebus, in istis regionibus notatu dignis, intentiores essent, atque ita domum reduces omnia vel obiter conspecta, vel ipsorum ingenium superantia prae nar-

(*a*) Uti Lib. IV. C. 43. 195. et passim.

(*b*) Refert ibi nonnulla, quae Carthaginienses dicere solebant; tum *haec*, ait, *an vera sint*, *nescio*, *sed quae dicuntur*, *scribo.* Sequuntur porro, quae ipse viderat. Quibus memoratis, continuo dicit, *aiunt praeterea Carthaginienses.* Ubivis praeterea, quae vidit et rite novit, ab iis distinguit, quae audivit. Sic v. c. Lib. II. C. 99. *Hactenus*, *quae vidi. Nunc pergam sermones proferre Aegyptios*, *quos audivi.* Et C. 148. *quorum* (domiciliorum) *ea*, *quae superna sunt*, *ipsi vidimus. Quae igitur aspeximus*, *et transiimus*, *de iis narramus*; *subterranea vero auditu didicimus. Haec quippe nemini videre licebat.*

narrandi cupiditate, ut miracula efferrent. De Carthaginienſibus praeterea mercatoribus animadvertendum est, ſummo eos ſilentio obtegere ſolitos fuisſe, quae in aliis regionibus viderant, metuentes, ne alii populi lucri ſpe adducti illuc quoque ſe conferrent, atque ita lucri ſibi partem praeriperent.

Omnes autem, e quibus historiae pater hauſerit, recenſere fontes cum infinitum esſet, tum vero nullius momenti. Hoc tantum nobis adiecisſe ſufficiat, praeterea quoque uſum fuisſe Herodotum omnibus illis, quos aliquam rerum notitiam habere putabat, auctoribus (*a*); eumque, quae famâ ad ipſum pervenerant haud raro operi ſuo immiscuisſe (*b*). Ne autem temere quis ideo ei parum fidei habendum esſe cenſeat, quia istiusmodi corruptis omnino fontibus uſus est, talia ſemper eum addidisſe monemus vocabula, e quibus pateret, famâ haec ad eum pervenisſe, ut ita, nemini falſa pro veris obtrudendo, omnibus de rebus traditis li-

(*a*) Vid. Cl. de Rhoer, l. l. § 15. p. 38. Rei exemplum praebet v. c. Lib. IX. C. 16. ubi eleganter refert, quae e Therſandro audierat.

(*b*) Uti v. c. Lib. II. C. 75. *fama fert*, Lib. IV. C. 195. ubi *haec*, inquit, *an vera ſint*, *nescio*, *ſed quae dicuntur ſcribo* Lib. VII. C. 3. *adiit hic Vir Xerxem*, *uti fama fertur*, et C. 189. *uti fama fert.*

liberum relinqueret iudicium (*a*). Quum autem eiusdem rei duplex aut contraria prorsus habetur fama, utramque primum exponit, tum exquirit, utra probabilitate maxime se commendet, quam tandem, probabilitatis addita causa, veram sibi videri significat (*b*). Quodsi tamen istiusmodi rumores ita dubii, atque a se invicem discrepantes sunt, ut de eorum probabilitate vix disputari possit, eos tantummodo memorat, addita hac similive formula, *quamvis plerique ita narrent, alii tamen alio modo rem referunt* (*c*).

In

(*a*) Laudandus est igitur Herodotus, qui istiusmodi quid semper addit. Alii contra scriptores hoc omittentes rem tantummodo factam esse narrant; sic v. c. Lib. III. C. 2. triplicem famam fuisse memorat de Cambysis in Aegyptum expeditionis causâ; quaenam autem vera sit se ignorare profitetur; Dino contra in Persicis et Linceus in Aegyptiacis, quam tertio loco memoravit Herodotus, eam memorant tanquam unice veram. Conf. omnino Larcherus in notis ad Herod. Lib. III. C. 3.

(*b*) Ut unum tantum exemplum afferam. Lib. VII. C. 214. duplicem famam fuisse narrat de Xerxis copiis Thermopylas conscendentibus; quâ memorata alteram sibi probabiliorem videri dicit, cuius rei causam addit; et tum demum alteram se veram habere notat. Conf. Lib. III. C. 1. 2. 44. 45. 120. et 121.

(*c*) Exemplo rem illustrabo. Lib. V. C. 44. narrat *Sybaritas bellum Crotoniatis illaturos fuisse; hos vero id metuentes Doricum quendam orasse, ut sibi opem ferret, quem*

pre-

In fontibus autem, quos adiit Herodotus, recensendis, licet etiam supra dixerim, finem huic sectioni esse imponendum, non tamen mihi temperare possum, quin unum etiam excitem, quo historiae pater usus est, fontem; qui quidem itineribus continetur in remotissimas plerasque ab eo susceptis regiones. Postquam enim sibi historiam conscribere proposuerat, nolebat, quae ipse videre poterat, ab aliis accipere, sed ipsos studuit et locos explorare et populos cognoscere.

Et hisce quidem in medium prolatis, ad primam vestrae, Viri Clar. quaestionis partem progredi libet. Quae universe huc usque disseruimus, maioris nobis videbantur momenti, quam ut praetermitti possent. Quomodo enim historici operis rite quis percipiat dotes atque virtutes, nisi antea eius formam rite te-

precibus inductum una cum illis adversus Sybarim militasse eamque cepisse. Haec Sybaritae, Dorieum et qui cum illo erant, fecisse aiunt. Haec vero, quoniam iis, quae dicebant Crotoniatae, minime congruebant, neque etiam affirmari poterat, quorumnam opinio probabilitate magis se commendaret, simpliciter utramque memorat et statim subiungit: *At Crotoniatae nullum sibi peregrinum in bello adversus Sybaritas fuisse statuunt, praeter Calliam vatem, qui ad ipsos profugerat.* Conf. Lib. III. C. 32. Lib. V. C. 85 sq. Lib. VII. C. 148 sqq. et Lib. IX. C. 73.

teneat, nos quidem non intelligimus. Quae vero postremo loco de iis disputavimus, e quibus sua hausit Herodotus, eo imprimis illa valebunt, ut de historica deinceps eius fide agentes, perspiciamus quam facile non suâ culpâ, sed fontium errare potuerit corruptelâ.

PARS

PARS PRIOR.

INVESTIGATUR QUIBUSNAM PRAECIPUE HERODOTUS IN REBUS GENTIUM ENARRANDIS CONSPICUUS SIT DOTIBUS.

Ex iis, quae ſupra monuimus, quaedam iam quodammodo huius operis nobis innotescere potuerunt dotes. Diximus enim de eius forma, epiſodiis in illo obviis, aliisque carminis epici formam ſpectantibus. Quae omnia, una cum dramatica, quae in eo obtinet, ratione, et ſimplici illo antiquitatis candore et colore aequabiliter per omnes et materiae et orationis partes fuſo, primariae Herodoti cenſenda ſunt dotes. De his igitur, primo et praecipuo acturi ſumus loco; tum vero alias quasdam easdemque, quamvis non a carmine epico manantes, primarias tamen, notaturi ſumus dotes.

SEC-

SECTIO PRIOR.

EPICI CARMINIS FORMA EGREGIAS HERODOTEO OPERI CONCILIAT DOTES.

§ I.

Varietas cum ſimplicitate coniuncta.

Est haec omnino carminis epici ratio, ut magnam in ſe contineat varietatem ſimul et ſimplicitatem, uti ex antiquis epicis poëtis cuivis facile patet. Sic v. c. Homerus, epicorum poëtarum facile princeps, Achillis ſibi canere proponens iram, non ita rem agit, ut, quae eo ſpectent, ordine quodam enarret omnia, ſed exſpatiatur ſubinde deſcribendis ſummorum heroum tam Troianorum quam Graecorum facinoribus, ita tamen ut omnia ad istam Achillis μηνῖδα et vero gloriam extollendam referri posſint (*a*).

Haec

(*a*) Omnia ſcilicet, quae de bello Troiano in Iliade narrantur, ad Achillis gloriam extollendam valent. Quum igitur proelia deſcribuntur vel alia Graecis, Achillis quippe

Haec autem Homeri in Iliade ratio, quantam operi addat suavitatem, dici vix potest. Sic enim et magis elucet, quam canere instituit poëta, Achillis ira, et in medias Graecorum Troianorumque pugnas sponte ducimur et vero satietas, quae ex continua earundem, quamvis etiam pulcerrimarum, rerum narratione oriri solet, sponte repellitur. Tenendum enim in hisce Pindari effatum:

κόρον δ' ἔχει
Καὶ μέλι, καὶ τὰ τέρπν' ἄνθεα 'Αφροδίσια (a).

Haec autem, quae universe in Homeri Iliade et ita in carmine epico obtinere diximus, in Herodotum nunc transferamus, et videamus num carminis epici ratio, ad quod historiam suam concinnavit, hanc quoque in eius opus habuerit vim et efficaciam, ut varietate nemini non placere debeat. Et profecto ubivis ea, quippe

pe destitutis virtute, male cedentia, haec tamen omnia ad eius gloriam non minus conferunt, quam, quae illius auspiciis feliciter cedunt, facinora. His enim locis, ubi nullam Homerus heroïs sui mentionem facit, vere dici potest de eo, cum taceat, clamare, ut ait Conf. D a C o s t a, in eius specimine *quod positiones quasdam exhibet ad Phil. Theor. pertinentes*, Part. III. *de Homeri Iliade* p. 45.

(a) Nem. Od. VII. Antistr. 3. vs. 3.

pe carmini epico arctisſimo vinculo coniuncta, in Herodoto invenitur. Propoſuerat ſibi bellum memoriae tradere Graecos inter et Perſas geſtum. Hoc vero argumentum, ſi Thucydidea ratione tractasſet, nemini facile placere potuisſet. Sic enim fuisſet pugnarum pugnis, apparatus belli apparatibus, orationum orationibus ſine ulla reſpiratione coacervatio (*a*). Nunc contra epici carminis formam exprimere conatus, deſcripſit quidem illud et accuratisſime omnino, quod ſibi ſumſerat, bellum, ſed ita, ut remotisſimas eius cauſas quaerens, omnium fere, quarum ad belli istius hiſtoriam rite percipiendam valeret cognitio, operi ſuo insereret gentes. Sic Perſicae gentis originem tradens ſimul etiam tradit Medorum hiſtoriam, inque horum ab Asſyriis defectione deſcribenda ipſorum adeo Asſyriorum res geſtas breviter memorat. Sic alii quoque notati ſunt, qui adverſus Perſas pugnarunt, populi; quae tamen diverſarum gentium hiſtoria ita cum caeteris cohaeret, ut ſine operis detrimento nihil auferri posſe videatur.

Uti autem varietate conſpicuus est, ita ſimplicitate non minus placet hiſtoriae pater; quae qui-

(*a*) Quod est Dionyſii Halic. de Thucydide iudicium in Epiſt. ad Cn. Pompeium C. 3. p. 772.

quidem ſimplicitas epici rurſus carminis propria quaedam et priva quaſi dos esſe videtur. Sic apud Homerum in rebus quam maxime a ſe invicem diverſis, ſimplicitas tamen egregie ſemper prodit. In toto carmine cernitur unitas quaedam, quae vulgo dicitur; i. e. unus in ſumma varietate tenor, ut, quamvis varias res ob oculos ponat poëta, ad unum tamen, qui celebratur, heroem, ad unum etiam, quod enarratur, facinus, referantur omnia.

Quod autem de Homeri obſervamus carminibus, hoc quoque in Herodotum ſummopere quadrat. Hic enim opus ſuum a Lydis incipiens, narrationis, ut ita dicam, filum non abrumpit, ut narret porro, quae eodem tempore apud Perſas obtinuerint; ſed historiam ſuam perſequitur conſtanter. Lydorum Croeſique mentione facta, tranſit mox ad Perſas, quibus notandis, hac tractationis ſimplicitate, facile complectitur Aegyptiorum, Scytharum, Libyorum, aliorumque populorum historiam. Ergo quod in omnibus artis monumentis quam maxime laudatur, ut in ſumma varietate ſumma adſit ſimplicitas (*a*), hoc profecto habetur in He-

(*a*) De Herodoti ſimplicitate egregie disputat Dionyſius Halic., qui eum Thucydidem hac in re longe ſupera-

Herodoto. Est vero aliud quid carmini epico proprium, quo commendantur Herodoti Musae. Uti enim in illo ubivis immiscentur episodia, ita iis quoque ad illius carminis normam inserendis summam operi suo venustatem conciliavit: qua de re nunc agendum.

§ II.

Episodia.

Varietas et simplicitas uti carminis epici nota, qua commendatur, esse solet peculiaris, ita episodiis eius venustas haud parum augetur, uti ex antiquorum epicis carminibus egregie intelligitur. Narraverat Homerus, primis Iliadis libris, quae Graecis Troianisque prospera et adversa acciderant; ab utraque parte egregii duces vel interfecti, vel vulnerati erant; Dii Deaeque rebus se humanis saepius immiscuerant, quorum alii Graecis, alii Troianis auxiliati erant. Hector postquam aliquamdiu animum desponderat, ad pugnam rursus proficisci de-

rare statuit: de Vet. script. censura C. 3. p. 425. Conferri meretur Wandelaincourt, l. l. p. 29.

decreverat, a quo eum propoſito ſumma ope avertere nitebatur eius uxor Andromache. Hoc nactus argumentum poëta, copioſe illud et mira ſuavitate enarrat. Videmus Andromachen de mariti reditu deſperantem, audimus Hectorem ſe proficiſci dicentem Troianorum metu, et, quod prae ceteris huic epiſodio ſuavitatem conciliat, videmus parvulum iſtum Aſtyanactem prae ſplendidisſimorum metu armorum a patre recedentem, et clamore ad nutricem ſe ſuam convertentem. Totam autem rem ita ob oculos ponit Homerus, ut ne pictura quidem, qua hoc expresſum ſit negotium, magis vel nos movere vel rem accuratius proponere posſit. Pariter ſe commendat Homeri Ilias cum aliis epiſodiis, tum Graecorum nocturnâ expeditione in caſtra Troianorum; armorum deſcriptione, quae a matre Thetide accepit Achilles; ludorum imprimis narratione, qui in Patrocli honorem celebrantur. Nec cedit Homero Virgilius epiſodiorum frequentia et venuſtate, in quibus res Didonis praecipuum quendam locum occupant. Has autem diſcurſiones eo imprimis valere, ut epica narratio varia reddatur et ita ſimul venuſta, unusquisque ſponte intelligit.

Et haec quidem, quae diximus, ſi vera ſunt, uti ſunt verisſima, maiorem etiam Herodoteo

operi venustatem conciliant episodia, quoniam iis magis opus est historiae metri legibus solutae aliisque poëseos ornamentis magnam partem carenti, cuius ita venustas et varietas continuâ earundem rerum narratione non magnopere promoveri potest.

Quae apud Herodotum occurrunt episodia, referuntur maximam partem vel ad regionum gentiumque descriptionem, qua terrarum situs, fluminum ratio, populorum sacra, leges, instituta continentur; vel ad celebrium virorum vitas, mores, res gestas, varias fortunas; vel tandem ad antiquas gentium traditiones (*a*). De singulis nobis singulatim agendum.

Ad primum igitur quod attinet genus, operis iam initio luculentissimum illius habetur exemplum (*b*). Cyrum enim narrat Herodotus, variis sibi subiectis regionibus, Assyrios quoque invasisse. Hoc igitur loco non perpetua habetur narratio; sed invertit orationem auctor et episodii loco urbis Babylonis situm, mag-

(*a*) Conf. Doct. Geinoz, in libro cui titulus: *Defense d'Herodote contre les accusations de Plutarque*, in calce Larcheri editionis Tom. VI. p. 575. Invenitur etiam in *Mémoires de l'Academie des Belles Lettres* Tom. XIX.

(*b*) Lib. I. C. 178 sqq.

magnitudinem, formam, quomodo ſit condita, quaenam ſit ratio parvi illius fluminis *Is*, haec igitur omnia copioſe accurateque perſequitur; porro mentionem facit Iovis Beli templi, enarrat etiam ſacerdotum fraudem de Dei in templum adventu et ſomno, alia; tandem ne ſingula recenſeam, Babylonis memorat et totius adeo Asſyriae praeſtantiam, agrorum fertilitatem, navigandi rationem per Euphratem, huius item gentis mores accurate et eleganter notat: quae tamen omnia ita narrantur, ut Cyri ſimul etiam ob oculos ponatur in hunc populum expeditio (*a*).

Is-

(*a*) Plura quoniam huius generis epiſodia afferre infinitum est, loca tantum indicabimus ubi alia habentur eiusdem generis exempla. Vid. igitur Lib. II. C. 17. ſqq., ubi Aegyptiorum ita mentio fit, ut plurima ſimul addantur v. c. de Nilo, de moribus Aegyptiorum, de eorum ſacris, (quatenus ſcilicet de iis ei dicere licebat) animalibus, ſimilibus: hoc autem ipſum, quod citamus, aliud iterum in ſe continet epiſodium; in media enim Aegypti narratione verſans, Cap. 44. dicit noster, Tyrum ſe profectum fuisſe, ut Herculis Tyrii templum videret. Hoc autem loco, huius templi propriis et antiquitate notatis, ad Aegyptios redit. Porro Lib. IV. C. 2. quo loco accurate de Scytharum origine, moribus, ſimil. disputatur. Eâdem prorſus ratione Lib. V. C. 6. agit de Thracibus; et Lib. VII. in exponendis Xerxis adverſus Graecos copiis, variarum gentium varios notat mores a Cap. inde 61; alibi.

Istiusmodi autem, quas indicavimus, discursionum uti ea est ratio, ut miram Herodoteo operi concilient varietatem ac suavitatem, ita earum maxime in eo posita esse videtur praestantia, quod antiqui nobis orbis exhibeant conditionem; cuius quidem orbis nisi ex Herodoto nobis cognita esset geographia, remotissimae illae non magnopere nobis innotuissent regiones. Est igitur quod statuamus, Herodoteum opus plurimarum non tantum gentium historiam continere, sed uberrimum item esse rerum geographicarum fontem (*a*).

His autem, quae de regionum situ, conditione, fluminibus, apud historiae patrem habentur, episodiis, non postponendae videntur, quae apud eundem de celebrium virorum ingenio et facinoribus inveniuntur discursiones, quarum nunc unum alterumve proponere lubet exemplum. Res Lydorum memorans Herodotus pervenit tandem ad Croesum, cuius breviter enarrat potentiam ad eumque doctorum e Grae-

(*a*) Egregia est hac de re Fuhrmanni observatio l. l. p. 109. ita statuentis: *Herodot's werk ist nicht passend betitelt Geschichte, sondern mehr Geschichtliche Länder- und Völkerkunde zu überschreiben.* Utilitatem ita ex istiusmodi percipi posse episodiis quam maximam, nemo facile in dubium vocabit.

Graecia virorum adventum, in quibus citat Solonem Athenienſem. Iam vero in huius proponendo cum Croeſo colloquio, Croeſi ſimul cum adumbrat tum exprimit ingenium (*a*). Quod licet proprie non ſit necesſarium, in legendis tamen huius Regis facinoribus maximopere placet.

Eadem ratione Lib. II. Aegyptiorum historiam fuſius enarrans, ut ad Nechonem pervenit, huius etiam conſilia et res geſtas diligenter tradit (*b*). Huc autem praeſertim referendi ſunt, qui in bellis Perſicis inclaruerunt, duces. In iis enim vix praeclarus exſtitit vir, quin eius non tantum mentionem fecerit, ſed et mores atque praeclara quaeque facinora ſimul notaverit Herodotus; cuius rei exemplum ſit Leonidas. Huius enim Lib. VII. c. 204. primum recenſet, quod ab ipſo Hercule ducit, genus; eiusdem porro c. 205. memorat prudentiam omniaque ad Thermopylas praeclara facinora (C. 220. ſqq.) (*c*).

Su-

(*a*) Habetur hocce colloquium Lib. I. C. 29. Croeſi tamen eodem libro pasſim mentio ſit.

(*b*) C. 158. Citavimus Nechonem, ſed ita aliorum quoque regum accurate apud noſtrum deſcribuntur res geſtae.

(*c*) Alia exempla praebent Lib. I. C. 60. Lib. III. C.

Superest ut de tertio agamus episodiorum genere, quod mythologicis continetur traditionibus; in quo genere quam libenter versatus fuerit historiae pater, exinde imprimis intelligitur, quod innumeras huius generis operi inseruerit discursiones. Ita initio iam (*a*) traditio illa habetur de Arione; qua haud minus placent, quae Lib. II. C. 121. de fure narrantur Aegyptiaco, aut Lib. VI. C. 129. de procis in mensa ad varios modulos saltantibus (*b*).

Horum autem episodiorum uti ea est ratio, ut delectent atque nauseam antevertant, quae ex continua oritur narratione, ita aliae eiusdem generis occurrunt discursiones, quae utilitate se quam maxime commendant; cuius rei Librum secundum luculentissimum praebere putamus indicium. Ibi enim Aegyptiorum notans religionem, non tantum eam tradit Herodotus, sed ansam inde capit, ut in Graecorum simul inquirat Deos, ora-

C. 153. Lib. IV. C. 76. Lib. VII. C. 155. et Lib. VIII. C. 61. 95. 124. et passim; hoc enim libro indoles et omnino notatu digna memorantur Themistoclis, Aristidis aliorumque principum ducum.

(*a*) C. 23.

(*b*) Plura exempla vid. Lib. I. C. 3. Lib. II. C. 111. Lib. VI. C. 61. alibi.

oracula, mysteria, eaque fere omnia ab illis ad hos pervenisſe accurate exponat.

Nec vero id tantummodo ſpectavit auctor, ut, quae antiquitus gesta erant, bella, regionum nonnullarum ſitum, conditionem, ſimiliave memoriae mandaret, ſed, quod longe praeſtantius est, voluit tanquam philoſophus homines docere, voluit omnino hanc ex eius opere perceptum iri utilitatem, ut virtus excoleretur. Hoc autem quum praecipue ſibi propoſuisſet, ita ab initio iam Croeſi inducendâ et Solonis discurſione, efficacisſime monet homines, ne beatos ſe habeant divitiis affluentes, multis utpote mediocria habentibus, divite et rege adeo, feliciorihus. Ostendit porro ſubiectos esſe homines fortunae vicisſitudinibus, omne numen invidum esſe et turbulentum (*a*), nullum idcirco ho-

(*a*) Operae pretium ſit de hac dicendi ratione accuratius paullo agere; ex ea enim anſam cepit Plutarchus, Herodotum perſtringendi: *de malignitate Herodoti* C. 15. p. 445. edit. Wytt. Tom. 4. Sed quomodo illa explicanda ſit, quidque ea ſignificaverit, ipſe nobis ostendit Herodotus. Haud voluit, ut eum ſignificasſe dicit Plutarchus, τὸ θεῖον esſe invidum, ſed, uti ipſe explicuit Lib. VII. C. 10. τὸ θεῖον ferre non posſe, hominem inſolescere, ſibique maius quid esſe videri quam re vera est; Deum enim non alium ſapere, quam ſe ipſum, ſinere. Conf. omnino Larcherus in notis ad Herod. Lib. I. C. 32. et ad C. 16. li-

hominem ante mortem dici posſe *beatum* (*a*). Hac igitur ratione ad virtũtem excitare ſtudet homines, eaque deinceps monita exemplis probare inſtituens, egregia inducit epiſodia. Quum enim Solonem induxerat Croeſum monentem ne beatum ſe haberet, utpote divitiis excellentem, ita nunc discurſione quadam nos docet quam parum ad veram felicitatem conducant divitiae; idem enim, qui ſe omnium longe felicisſimum putaverat hominum, et ita inſolenter ſe gerere ſolebat, fortunae nunc calamitatibus nobis proponitur a ſummo felicitatis fastigio repulſus. Croeſo enim ſomnium oblatum erat, alterum ſibi filium ferrea cuspide periturum esſe. Pater autem, quamvis etiam ſumma ope niteretur, ut hoc a filio averteret malum, fatum tamen evitare non poterat. Qui enim ipſi, altero utpote filio muto, carisſimus erat Atys, idem ille Adrasti deinceps occiditur iaculo. Croeſus vero etiamſi tum iam non

libelli *de malignitate Herodoti*, qui post eius habetur Gall. edit. Denique ita Herodoti de divina providentia explicandam esſe opinionem ſatis ſuperque ex iis patet, quae habentur Lib. III. C. 108.

(*a*) Hanc ſententiam certatim quaſi adhibuerunt antiqui et imprimis tragici. Vid. ex. gr. Sophocles in Oedip. tyr. vs. 1528. et Euripides in Androm. vs. 100. in Troad. vs. 511. in Elect. vs. 960. et in Heraclid. vs. 860.

non ita felix, ita tamen deinceps fortunae quasfatur vicisfitudinibus, ut efficacisfimum praebeat exemplum, quam parum ante mortem felices praedicandi fint homines. Qui enim potentisfimus et vero ditisfimus fuerat Lydorum rex, idem a Cyro deinceps fubactus rogo imponebatur. Utrumque autem hocce, quod citavimus, epifodium ut venustate fe commendat, ita tragicis fere affectibus (*a*) adeo est plenum, ut, fi oratione traditum esfet ligatâ, haud multum interesfet inter

(*a*) Obfervari hoc loco meretur, hanc esfe Herodoti in narrando rationem, ut, quam primum homines memorat populosve Deorum confilio e fummo felicitatis fastigio repulfos, inque pesfima quaeque ita proruentes, ut fortunae calamitatibus pares esfe definant, fuam ipfe toto orationis habitu derepente mutando abunde patefaciat mifericordiam. Hanc autem orationis, ut ita dicam, tristitiam augeri etiam obfervamus, cum hominum mentio fit, qui infontes in perniciem ipfi fuam proruunt tyranni v. c. vel perverfis aliorum confiliis decepti. Vid. Dionyfio Halic. in Epift. ad Cn. Pompeium C. 3. p. 774. Hoc autem loco illud obfervandum esfe duximus, quia in narrationibus illis de Croefo hanc imprimis nobis vifi fumus deprehendisfe tristitiam; quae egregie quoque prodit cum aliis locis, tum praefertim Lib. III. C. 39 fqq. et C. 50. Quidquid fit melius illud in legendo animadvertitur, quam exemplis illustratur.

ter eum, qui apud Sophoclem vel Euripidem occurrit, Oedipodem, et, qui apud Herodotum memoratur, Croesum. Duobus igitur hisce exemplis procul dubio iam probavit historiae pater, quae in colloquio Croesi cum Solone proposuerat, sapientiae monita. Quod exinde quoque percipi potest, quod post memoratum illud colloquium talis habetur transitus: Μετὰ δὲ Σόλωνα οἰχόμενον, ἔλαβε ἐκ θεῶν νέμεσις μεγάλη Κροῖσον, ὡς εἰκάσαι, ὅτι ἐνόμισε ἑωυτὸν εἶναι ἀνθρώπων ἁπάντων ὀλβιώτατον (a).

Huiusmodi autem summae sapientiae praecepta per totum deinceps opus ubivis in episodiis prodeunt. Cuius rei primaria quaeque exempla habentur Lib. I. C. 204 sqq.; ubi Cyrus in Massagetarum regione mortuus, pessime a Tomyri huius gentis regina habitus fuisse traditur. Nec mirum. Periculosissimam enim hancce susceperat expeditionem genere suo et fortitudine fretus, quod maius quidquam homine sibi esse videbatur (b). Pari prudentiâ Li-

(a) Vid. Abbas Geinoz, l. l. p. 581. qui de toto hoc argumento omnino conferri debet.

(b) Uti habetur C. 204. Eum autem refutat Tomyris C. 207. Probat igitur Cyri quoque historia τὸ θεῖον hominis ferre non posse vanam istiusmodi iactantiam. Hanc

Libro III. C. 64. in Cambyſis hiſtoria, qui graviter vulneratus erat eodem loco, quo ipſe Aegyptiorum Deum Apin antea percuſſerat, viri nobis proponit exemplum, qui ob impietatem (*a*) gravisſime a Diis punitur: quem quidem virum ita loquentem inducit, ut ſuo ſe probare dicat exemplo, hominem avertere non posſe quod ſibi est eventurum: ſe enim fratrem Smerdin properantius, quam prudentius interficiendum curasſe. Sed haec omnia licet Herodoti ſatis declarent propoſitum, ut per totum opus probaret, quae illius initio protulerat, palmaria effata, ita huius rei prae ceteris documentum est Polycratis hiſtoria (*b*). Hic enim etſi ita felix, ut Amaſis, Aegyptiorum rex, fieri non posſe ſtatueret, ut homo hominem caſui eventuro eriperet (*c*), Polycratemque non bene moriturum esſe cogitaret, qui in omnibus felix fuisſet; atque ideo ius hos-

Hanc vero alii ſcriptores ſaepisſime uſurparunt ſententiam; in quibus imprimis Tragici. Vid. e. g. Sophocles in Aiace Maſt. vs. 758 ſqq. et in Antig. vs. 127. et ib. vs. 604.

(*a*) Cuius documentum quoque exhibet C. 16.

(*b*) Lib. III. C. 39 ſqq.

(*c*) Idem ſaepius apud tragicos occurrit effatum, uti v. c. apud Sophoclem in Antig. vs. 951, qui locus omnino est palmarius. Conf. Eur. in Ion. vs. 1387. et Aeſchyl. in Prom. Vinct. vs. 105.

hospitii cum illo solveret: hic igitur postea tamen turpiter obiit (*a*). Probavit igitur noster hac de Polycrate inserendâ discursione, quam antea Solonem dicentem induxerat, sententiam, „ *neminem ante mortem felicem esse habendum*" (*b*). Sed in re nota plura cumulare supersedeo exempla (*c*). Hoc unicè addendum puto, veram demum hanc esse et efficacissimam rationem, qua homines ad virtutem et excitet historicus et adducat. Et profecto qui in Herodoti se penitus insinuavit opus, vel fallor equidem, vel uberrimos exinde perceperit fructus. Quae cum ita sese habeant, haud, ut opinor, immerito quispiam affirmaverit, plurima esse in Herodoto, quae vel utilitate, vel venustate se commendant, episodia, sed longe plura, quae utrâque hacce dote nulli facile, nisi ferreo prorsus, non placere possint (*d*).

§ III.

(*a*) Vid. Lib. III. C. 125.

(*b*) Quod praeceptum non tantum episodiis continetur, sed ubivis in Herodoto occurrit; sic ut unum excitem exemplum Lib. VII. C. 203. Graeci Locris Opuntiis et Phocensibus dicunt nullum nec esse, nec futurum, cui non aliquando malum acciderit, mortalem.

(*c*) Habentur illa ex. gr. Lib. II. C. 120. Lib. VII. C. 46. et Lib. IX. C. 16. Vid. Abbas Geinoz, l. l. pag. 586, ubi alia quoque notantur exempla.

(*d*) Ipse Herodotus se amare dicit episodia Lib. IV. C.

§ III.

Ratio dramatica.

Prouti haec esse solet carminis epici ratio, ut varietate se commendet simul et simplicitate, ita dramatica item ratione lectorum animos tenet et in sui prorsus rapit admirationem. Quae quidem norma cum Homeri exprimitur carminibus, tum Virgilii Aeneide. In utroque carmine non ipse omnia enarrat porta, sed Deos hominesque sic secum invicem colloquentes inducit, ut ipsius Tragoediae vix desideremus vim et efficaciam. Sic in Virgiliana Aeneide continuo occurrit Iuno, Troianis infesta, Aeolum rogans, ut tempestatem iis immittat per mare navigantibus:

Aeole, namque tibi Divom pater atque hominum rex
Et mulcere dedit fluctus et tollere vento,
Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat aequor,
Ili-

C. 30. Voluit enim, ut ait Dionysius Hal. in Epist. ad Cn. Pompeium C. 3. p. 771. ποικίλην ποιῆσαι τὴν γραφὴν Ὁμήρου ζηλωτὴς γενόμενος. Qua tamen in re si nimis a proposito se suo deflectere animadvertit neque perspici posse quare alicuius rei mentionem faciat, istiusmodi quid addit; *quamobrem huius rei mentionem fecerim, dicam.* Vid. ex. gr. Lib. VIII. C. 55.

Ilium in Italiam portans victosque Penates:
Incute vim ventis.

Nec ſubiicit poëta, facilem ſe praebuiſſe Aeolum his Iunonis precibus: ipſum deinceps veluti *audimus* Aeolum, his verbis Deae gratificantem:

tuus, ô regina, quid optes,
Explorare labor, mihi iuſſa capeſſere fas est.

Emiſſis ventis, indignatur Neptunus. Sed efficaciſſima enarratione haud ita exprimere potuiſſet Virgilius potentiſſimi Dei auctoritatem et vero maiestatem, ut dramatica expreſſit ratione:

Tantam vos generis tenuit fiducia vestri?
Iam coelum terramque meo ſine numine, venti,
Miscere et tantos audetis tollere moles?
Quos ego. — Sed motos praeſtat componere fluctus (*a*).

Quodſi huiusmodi Deorum hominumque colloquentium inducendorum ratio, epico carmini propria, placet non tantum, ſed et loquentibus nos veluti praeſentes reddit, quis est, qui eam in Herodoto, maioris quippe plerumque momenti inducente colloquia, non prorſus divinam existimet? Ita enim hic ad carminis epici normam opus ſuum concinnans, varietatem mi-

(*a*) Aen. I. vs. 65 ſqq. et vs. 132 ſqq.

mirum in modum promovet; placet ita, et nos, cum primariorum ex antiquitate virorum de gravisſimis quibusque rebus disſerentium, tum etiam aliorum hominum prorſus auditores reddit. Sic equidem in ſuavisſima illa de Cyro legenda narratione, Astyagis bubulcum fere mihi videor, quid ſibi in Harpagi domo accidisſet, narrantem audire. Nec mirum. Tam nativâ enim, istiusmodi hominis indolem prorſus referente, ſimplicitate hoc tradidit Herodotus, ut nonnunquam totum hocce colloquium me non legere existimaverim, ſed mihi finxerim bubulcum haec *mihi* omnia narrantem, mecum hac de re deliberantem et tandem ſublato velo dicentem: *νῦν τε ὅδε ἐστὶ* (*a*). Quodſi Cyri deinceps attendimus cum avo ſermones, eodem prorſus afficimur ſenſu. Puerilem enim cum audacia quadam coniunctam quid melius exprimit indolem, quam Cyri illud ab Astyage

(*a*) Ita enim pro ὧδε Mſs. quorundam auctoritate legere video Larcherum in notis ad hunc locum, et, ſi meam mihi licet proferre opinionem, rectisſime. Nativae enim Herodoteae dicendi rationi uti optime convenit istud *et nunc ecce puerulum*, ita frigidum fit colloquium ſi legitur, *et nunc res ita ſeſe habet*. Patet praeterea ex ſequentibus, bubulcum, re uxori expoſita, puerulum illum detectum oſtendisſe. Rem autem ſi ita nobis proponimus, aliter Herodotum vix ſcribere potuisſe opinor.

ge in ius vocati? „ Caeteri pueri, quae equidem tanquam rex iuſſeram, continuo peragebant, ille vero mihi non obtemperavit ideoque poenas dedit. Εἰ ὦν δὴ τοῦδε εἵνεκα ἄξιός τευ κακοῦ εἰμὶ, ὧδέ τοι πάρειμι.." Huius autem, quem attulimus, loci ut intelligamus et penitus perſpiciamus praeſtantiam, tollamus paulisper dramaticam eius formam, ut omnia ex Herodoti perſonâ dicta ſint, hunc fere in modum. „ Postquam Harpagum iusſerat Astyages ex Mandana natum puerulum interficere, illum prae Mandanae metu occidere recuſans Harpagus, bubulco cuidam necandum tradidit, qui tamen miſericordia ductus filiolum ipſe ſuum mortuum expoſuit, Cyrum contra uxori educandum commiſit. Cyrus autem decennis a pueris, quibuscum ludere ſolebat, rex creatus, unum eorum dictis ſuis minus obſequentem verberibus caedi iusſit; quod puer aegre ferens mox domum redux patri enarravit. Hic autem ira, ut erat, percitus, regem adiit eique ſe a bubulci filio nefaria pasſum esſe dixit; quibus auditis rex bubulci illum filium arcesſi iusſit. Hic vero quum adesſet, ex eius dictis, oris habitu, liberaliori gestu, regem eius cognitio ſubiit. Perculſus ita continuo rem exploravit Astyages, eâque cognitâ, crudeli deinceps ratione punivit Harpagum." Haec igitur,

tur, quae Latine appoſuimus, licet Graece et Herodotea ratione tradita, maioris ſane esſent ſuavitatis, nemini tamen magnopere placerent (*a*). Ratio enim illa διηγηματικη, ſi continue in opere quodam obtinet, quam ieiuna ſit, quamque idonea ad lectorum animos taedio afficiendos, testes ſunt innumeri illi, qui hodieque etiamnunc hac ratione conſcribuntur, libri.

Istiusmodi autem colloquia prouti miram in lec-

(*a*) Huius dramaticae rationis praeſtantiam pauci illi in Herodoto ostendunt quoque loci, quibus e duabus, quae proponuntur, ſententiis, alteram e ſua perſona, alteram dramatice tradit; uti v. c. Lib. VIII. C. 108 ſq. Hoc enim loco Eurybiadis ſententia narratur, Themistocles vero loquens inducitur; et Lib. IX. C. 2., ubi partim Thebanorum traduntur opiniones, partim eorundem cum Mardonio habetur colloquium; quorum locorum quaenam in legendo magis placeat pars, ſatis facile est diiudicatu.

Obſervari praeterea potest, dramaticae rationis ope haud pauca huic operi immixta esſe venusta ſimul et utilia, quae nullo alio modo ei inſeri potuisſent; cuius rei exempla ſint Lib. V. C. 92, ubi Soſicles Corinthius loquens inducitur de Tyrannide et anſam inde capiens Corinthiorum exponendi conditionem ſub Cypſelidarum tyrannide; et Lib. VI. C. 86; ubi Leutychidae occurrunt ſermones de reddendis Aeginetis decem viris, qui Athenis erant depoſiti. Hoc autem colloquio ſimul continetur Glauci Lacedaemonii historia.

lectorum animos vim habent et efficaciam, ita alia ſunt plurima, quae, verborum non tantum ſuavitate, ſed rerum magis etiam praeſtantia et ubertate ſe commendant. Huius generis ſunt, ne Croeſi iterum colloquium citem cum Solone habitum, Perſarum post interfectos Magos de optima inducenda regiminis forma, ſermones, imprimis Demarati cum Xerxe, aliiq; de quibus quominus nunc agamus, noſtrae nos vetat diſputationis ratio, quandoquidem de iis infra accuratius diſputandum erit (*a*).

Et ſic quidem huic ſectioni finem impoſituri, quae in illa diſputavimus, breviter complectamur paucisque investigemus, quaenam maxime ex dictis confici posſint. Varietatem igitur, ſimplicitatem, epiſodia, dramaticam rationem Herodoti opus commendare probavimus. Haec autem omnia cum proprie ſint carminis epici dotes, affirmari posſe putamus, huius carminis rationem niſi expresſisſet noster, nunquam eius opus tot tamque egregiis ſe commendaturum fuisſe dotibus, ſed imaginem potius relaturum fuisſe priorum illorum, quos ſupra citavimus, historicorum (*b*). Cum igitur tan-

(*a*) Parte II. Sect. 3.

(*b*) Quorum opera quam parum delectare potuerint patet e Ciceronis Orat. C. 12. et Lib. de Orat. Lib. II.

tanta est carminis epici vis et efficacia, ut primariae Herodotei operis dotes illi sint tribuendae, non mirum, Thucydidem huius carminis neglecta ratione, quod ad operis attinet dotes, Herodoto magnam partem esse inferiorem. Qua idcirco neglecta ratione, simul etiam neglexit varietatem et simplicitatem apud Herodotum ubivis obviam (*a*).

Ast vero licet primariae Herodotei operis ex hoc carmine expressae sint dotes, res tamen non ita est accipienda, quasi nullis aliis, nisi quae ex uberrimo hocce proveniant fonte, se commendet dotibus. Qua de re ne perverse statuatur, breviter nunc disputare lubet.

SECTIO ALTERA.

DE CAETERIS HERODOTEI OPERIS DOTIBUS.

Quam supra iam universe in Herodoto obser-

II. C. 12. Conf. Barthelemyus, in opere quod inscribitur: *Voyage du jeune Anacharsis en Grece*, Tom. 5. C. 65. p. 427.

(*a*) Thucydidis opus *Annales* dicendum esse censet Barthelemyus, l. l. p. 432. Quod tamen iudicium durius videtur. De eius obscuritate aliisque vitiis conf. Cic. in Orat. C. 9. Dionysius Halic. *de Veterum script. censura in iudicio de Philisto et Xenophonte*. p. 427.

ſervavimus ſimplicitatem, eandem nunc, quod ad verba attinet et dicendi formulas, ad Hebraicam prorſus accedere ſimplicitatem, primum nobis probandum erit: cui quidem nullum facile apud reliquos Graecos ſcriptores propius accedit ſcribendi genus. Operis iam initio haec, ni fallor, luculentisſime prodit ſimilitudo. Quod enim ibi habetur *Herodoti Halic. historiae haec est demonſtratio*, quam ſimile ſit Eſaïae exordio, *viſio Eſaiae filii Amos*, Ieremiae, *verba Ieremiae filii Helciae*, Amos, *verba Amos*, aliorumque, qui dicuntur, prophetarum, unusquisque facile videbit. Eodem modo apud Herodotum legenti, *haec dixit Harpagus*, *haec Lydis Pythia reſpondit*, ſimplicisſima illa ſtatim ſuccurrit cum aliorum ſcriptorum, tum imprimis prophetarum ſcribendi ratio, *ita dicit dominus Israëlitarum rex.* Quod praeterea apud Hebraeos invenitur, ut, licet ſupra memoratum esſet, quisnam loqueretur, adderent tamen *haec igitur hic vel ille dixit*, eandem ubivis apud Herodotum deprehendere licet dicendi formam (*a*). Haec autem ſimplicitas ſatis magnam Herodotes operi

(*a*) Conf. Stephanus, post Gronovianam Herodoti edit. p. 744.

ri conciliat dotem; refert enim antiqui aevi nativam rationem, conquisitâ nondum verborum structurâ corruptam.

De Herodoti porro narrandi ratione uti observari meretur hilaritatem quandam, (*a*) in illa haberi cuivis gratam, ita dulcis est eadem, lenis, candida, (*b*) ab omni asperitate aliena; omnibus ita caret vitiis, quae in legendo nos vel minimum offendere posſent. Et omnino in omnibus, etiam minoris momenti, rebus exponendis verſatur fere noster, ut mulier quaedam, quae pueris elegantes quasdam mira cum ſuavitate exponere ſolet narrationes (*c*); quod tamen non ita accipiendum, quaſi mulierculae alicuius inſtar gravisſimas quasque res expoſuerit Herodotus; valent enim ſolummodo de eius oratione, quae muliebri ratione quaſi ſedatus amnis (*d*) profluit, ita tamen, ut, quae hilaris imprimis est, lenis et ſuavis, eadem quoque ἐνεργείᾳ ſeſe commendet ad perſuadendum

(*a*) Vid. Fuhrmann, l. l. p. 110, coll. Dionyſio Hal. in Epiſt. ad Cn. Pompeium C. 3. p. 777.

(*b*) Conf. Quinctilianus, Inſt. Or. Lib. IX. C. 1.

(*c*) Ipſe adeo Dionyſius Hal. hanc ob cauſam *mulierem* dixit Herodotum, eique opponens Thucydidem *virum*, ut ait Fuhrmannus, l. l. p. 134.

(*d*) Ut ait Cicero in Orat. C. 12.

dum quam maxime idoneâ, uti et eloquentiâ, quam ipſe adeo admiratus fuit Cicero (*a*).

Quod praeterea de Herodoteo opere notari poteſt, vel potius in illo admirari debemus, illud ſpectat, quod homines, quos loquentes induxit noſter, eorumque mores non ad lubitum exhibuit, ſed ita propoſuit, ut patriae, aetatis, indolisque quisque ſuae prorſus referrent rationem. Sic v. c. Lib. IV. C. 19. inducitur Alexander Amyntae filius iuvenili prorſus ardore loquens (*b*). Sic Lib. VII. C. 101. qui Demarati habentur cum Xerxe ſermones, eodem illi modo virum referunt, Perſis licet faventem, Graeca tamen ratione ſentientem Spartanamque indolem egregie prodentem. Ita in nobilisſimo illo Gygis cum Candaule colloquio, hic barbara prorſus ratione loquens inducitur. Dicit enim, auribus mortales minus fidei tribuere quam oculis, non ve-

ro,

(*a*) Ut ait de Orat. Lib. II. C. 13.

(*b*) Conf. Lib. I. C. 37 ſqq: ſermones Atyos cum Croeſo patre; et imp. Lib. VII. C. 46 ſqq. Artabani cum Xerxe colloquia, quae cum politicâ prudentiâ, tum vero praeſtantisſimis ſapientiae monitis ita abundant, ut una in paucis placeant, teneant, inque ſcriptoris rapiant admirationem. Imo vero ob ſententiarum, perſonis congruam, magnitudinem illa miratus eſt Hermogenes, p. 509.

ro, ut v. c. Graeci dixisſent, maiorem homines habere fidem iis, quas viderunt, quam, quas audierunt, rebus; quae a barbaro homine prorſus abhorruisſet dicendi forma. Quum igitur barbarus loquens inducitur, ita horum hominum ratione optime ſigurato ſermone utitur (*a*).

In recenſendis porro Herodotei operis dotibus illud quoque animadvertendum videtur, id ſummo ſtudio egisſe nostrum, ut perſuaderet. Quod, ut ipſi cederet, cum alia adhibuit multa, tum quoque istiusmodi uſus est verbis, quae ab unoquoque homine uſurpabantur: quod ad perſuaſionem mirifice facere, quis est qui non videat? Nam, ut ait Dionyſius Hal.: ἀνάγκη που ὅταν τοῖς κυριωτάτοις τε καὶ προσεχεστάτοις ὀνομάσιν ἐκφέρηται τὰ νοήματα μηδὲν σεμνότερον εἶναι, ἢ οἷα ἐστιν (*b*); quod percipiens noster ipſa adeo proverbia ex communis, quae dicitur, vitae uſu ſumſit (*c*).

Ul-

(*a*) Hoc ex Herodoto exemplum tenuit Dionyſium Hal. in Arte Rhet. C. 11. § 4. p. 400.

(*b*) De Compoſ. Verb. Tom. 5. p. 20.

(*c*) Ut unum tantum excitem, vid. Lib. VI. C. 1. τοῦτο τὸ ὑπόδημα ἔρραψας μὲν σὺ, ὑπεδήσατο δὲ Ἀρισταγόρης. Conf. Lib. I. C. 62. Lib. VII. C. 51. Cum vero ea esſe ſolet hominum ratio, ut minae in illos intentae longe

Ultimo denique loco Herodoto proprium esse monemus, ut eius oratio sponte quasi et ultro procedat, nec longis sententiarum sive periodorum ambagibus lectori molestiam praebeat. In ipsis adeo orationibus, quamvis eloquentiae dotibus haud sint destitutae, longae vix occurrunt periodi (*a*). Quae simplicitas licet a nonnullis fortasse improbetur, cultissimo sane cuique maxime placet.

Et sic quidem, Viri Cl., primam propositae quaestionis partem ad finem perduximus. Quae in illa de Herodoti dotibus disputavimus cum ipsi observavimus, tum vero ex aliorum de summo viro testimoniis in medium protulimus. Quomagis autem in illius nos insinuare studemus opus, eo magis veram illam admiramur et palmariam prorsus summi Wyttenbachii de summo historico sententiam: „ *Herodotus nar-*
„ *rator est dulcis, lenis, candidus, ut fere senem*
„ *vi-*

ge maiorem habeant vim, si quidem obscure et allegorice, quam aperte proferuntur, ita egregie istiusmodi ratione uti solet noster, uti ex. gr. patet ex Lib. VI. C. 37, ubi Croesus Lampsacenis minatus non dicit se illos funditus perditurum esse, sed pinus in modum excisurum.

(*a*) Vid. imprimis Lib. III. C. 53. Conf. Lib. IV. C. 97. alibi.

„ *videre videamur post longinquas peregri-*
„ *nationes domum reducem, in ſolio ſeden-*
„ *tem, libenter referentem cum quae vide-*
„ *rat, tum quae audiverat, ne iis quidem*
„ *exceptis, qnae incredibilia ipſe iudica-*
„ *ret"* (*a*).

(*a*) In Praefat. ad Sel. Princ. Hist. p. 10.

PARS

PARS ALTERA.

HERODOTI IN REBUS GENTIUM ENARRANDIS VIRTUTES.

De huius operis dotibus uti omnes, ipsi adeo eius obtrectatores, idem fere protulerunt iudicium, ita illius virtutes ab aliis alio prorsus modo sunt diiudicatae. Fuerunt enim, qui egregias in hoc opere sibi invenisse visi sint virtutes, illasque ita patronorum instar ab iniustissimis adversariorum reprehensionibus summo ardore tueri studuerint (*a*). Fuerunt contra alii, qui, de operis dotibus licet magnifice existimantes, eius tamen virtutes fere nullas esse putarent (*b*). Quorum quidem omnium, sin-

(*a*) Uti v. c. Henricus Stephanus, Iosephus Scaliger, Ioach. Camerarius, Henr. Böclerus, Abbas Geinoz. alii.

(*b*) Uti ex antiquis Ctesias, Manetho, Thucydides, Plutarchus, Lucianus; ex recentioribus autem Götze, Creuzerus; V. Fuhrmannus, l. l. p. 118. Plutarchus acerrimus ille Herodotei operis obtrectator in libello *de malignitate Herodoti* C. 43. fine, quod ad eius attinet do-

ſingulatim explorare et diiudicare opiniones, haud necesſarium esſe cenſemus, ſi quidem plerique historiae patrem fabularum tantummodo dixerunt elegantem narratorem. Plutarchus vero cum de industria hac de re agens, id Herodoti declarare ſtuduerit fuisſe in ſcribendo propoſitum, ut cum univerſae Graeciae gloriam, tum vero uniuscuiusque gentis praeclara quaeque facinora malignitate quadam notaret et detrectaret adeo; nos huius, ut ita dicam, in accuſatoribus choragi, accuratius exponemus et diiudicabimus opiniones. Sed primum cum aliorum tum nostram ipſi ſequentes opinionem, praeſtantisſimas quasque in Herodoteo opere virtutes ostendere conabimur.

SECTIO PRIOR.

DILIGENTIA IN REBUS GEOGRAPHICIS COGNOSCENDIS.

Ex haec profecto una omnium communis ſen-

dotes, γραφικὸς, inquit, ἐστὶν ἀνὴρ, καὶ ἡδὺς ὁ λόγος, καὶ χάρις ἔπεστι, καὶ δεινότης, καὶ ὥρα τοῖς διηγήμασι

μῦθον δ' ὡς ὅτ' ἀοιδὸς ἐπισταμένως

μὲν οὔ, λιγυρῶς δὲ καὶ γλαφυρῶς ἠγόρευκεν. Eodem modo ceteri obtrectatores has ei dotes tribuere debuerunt.

ſententia, nec in antiquis nec in recentioribus exſtitisſe geographum, qui maiori, quam Herodotus, rebus geographicis cognoscendis ſtuduerit diligentiâ; quae quanta fuerit ex iis, quae Introit. § 3. disputavimus, quodammodo efſici posſe videtur. Variis enim ſusceptis itineribus, de quibus memoriae prodidit, quam plurimas Herodotus cognovit regiones. Sic v. c. viſitavit totam fere Graeciam, Epirum, Macedoniam (*a*), Thraciam, Aegyptum, Palaeſtinam; inque ipſam adeo Scythiam ſe contulisſe videtur (*b*). In Asſyriam autem num profectus fuerit inter eruditos non conſtare video (*c*); quod licet certe probari non posſit, mihi tamen verisſima esſe videtur Bouherii hac de re disputatio, Herodotum revera Balylonem, pulcerrimam Asſyriorum urbem, adiisſe ſtatuentis (*d*).

Ad eius autem in hisce itineribus quod attinet

(*a*) Quod ex iis quoque patet quae habentur Lib. VII. C. 129.

(*b*) Abunde hoc confici potest ex Lib. IV. C. 81. et C. 124.

(*c*) Vid. Larcherus in vita Herodoti. p. 75.

(*d*) Cujus hac de re palmariam disputationem, non posſum, quin integram apponam.

Quoique les pasſages d'Hérodote, (Lib. I. Cap. 178. et C. 183.) *qui ont fait croire à beaucoup de gèns, qu' il avoit été réellement a Babylone, ne ſoient pas biens clairs, il*

net diligentiam, exinde ea satis superque appa-
ret, quod v. c. in Aegypto Memphiticis Sacer-
do-

il n' est presque pas possible de douter, qu' il ne l' ait vue, si on veut prendre la peine d' examiner la description exacte qu' il fait en ses endroits de toutes les singularités de cette grande ville et de ces habitans. Il n' y a guère, qu' un témoin oculaire, qui en puisse parler avec autant de précision, sur-tout dans un tems où aucun autre Grèc n' avoit encore rien écrit là-dessus.

De plus qu' on fasse attention à la maniere (C. 183.) *dont il parle d' une statue d' or massif de* Jupiter Bélus, *qui étoit dans Babylone, et qui avoit douze coudes de hauteur. En avouant, qu' il ne l' a pas vue, parce que le roi Xerxès l' avoit fait enlever, n' est ce pàs insinuer tacitement, qu' il avoit vu toutes les autres choses qu' il dit être dans cette grande ville? il est aisé aussi de reconnoître par divers autres passages de son ouvrage,* (C. 181, 182, et 183) *qu'il avoit conferré sur les lieux avec des Babyloniens et des Perses,* (recte hoc loco Larcherus in vita Herodoti p. 76. nota 3., observat; *Monsieur* Bouhier *auroit dû dire avec Herodote* des Chaldéens, *et cela auroit donné une plus grande force à sa preuve; car les Chaldéens, qui étoient les Prêtres des Babyloniens ne voyagoient point en ce tems-la hòrs de la Babylonie*) *sur ce qui regardoit leur religion et leur histoire. D' ailleurs il n' est guére vraisemblable, qu' un homme, qui avoit parcouru tant de differents pays pour s' instruire de tout ce qui pouvoit les concerner, êut negligé d' aller voir une ville, qui passoit àlors pour la plus belle du monde, et où il pouvoit receullir les mémoires les plus sûrs pour l' histoire, qu'il preparoit de la haute Asie, surtout en ayant approché de ci près. Recherches et dissertations sur Herodôte* C. 1. p. 4.

dotibus minus fretus, earundem rerum cognoscendarum causa ad Thebanos se contulit et Heliopolitanos sacerdotes, quorum porro collata inter se et prorsus congruentia dicta memoriae prodidit. Hoc igitur exemplum Herodoti cum probet in rebus cognoscendis diligentiam (*a*), quis est qui eum non eandem adhibuisse censeat in geographiâ rite explorandâ? Sed hanc sententiam exemplis quibusdam confirmare libet.

Herodoti igitur in rebus geographicis cognoscendis diligentia cum ex aliis locis patet, tum imprimis ex Lib. II. historiam complectente rerum Aegyptiacarum; cujus libri jam Cap. 19 ita memorantur Nili propria, ut vel hic unus locus plurium instar totum hoc negotium probare posset. De hujus igitur fluvii natura quum a sacerdotibus nihil accipere se posse dixit, memorat Graecorum hac de re opiniones: quarum tamen duas vix mentione dignas existimat. Has

(*a*) Haec, ut opinor, mirabilis prorsus est diligentia in rebus adeo minoris momenti; sic v. c. ut de serpentibus aliquid veri cognosceret, in Arabiae quendam locum se contulit, vid Lib. II. C. 75. Imo vero eo procedebat Herodoti indagandi studium, ut, cum in Aegypto terram non videret e stagno Moeride effossam, incolas adiret eosque rogaret, ubinam illa tandem esset vid. Lib. II. C. 150.

Has igitur ad fabulas refert, atque ab Homero aut eo etiam antiquiori poëta fictas censet; quocirca iis memorandis minime contentus, suam ipse addit de Nili adscensu opinionem. De fluminis porro fontibus, eorum ait, quibuscum in colloquium venerat, sibi aliquid compertum habere neminem, nisi scribam quendam rerum sacrarum Minervae in Aegypto (a); cujus continuo memorat verba; addit autem, quod illam, quam saepius jam memoravimus, egregie declarat diligentiam; *hic quidem scriba affirmavit, modo vere pronuntiarit.* De eadem deinceps re suam subjungit sententiam. In tota autem descriptione habetur: *ego noscendi cupidus hac de re a sacerdotibus nihil percipere potui. Quas proposui opiniones improbantem, oportet me ipsum de illis rebus occultis ferre sententiam. Aliud ab alio quoquam audire non potui. Tale quidem ad longissimum indagavi, usque ad Elephantinem urbem ipse ad inspiciendum profectus*, similia. His ita discendi formulis suam ipse ostendit in rebus hisce geographicis rite cognoscendis et memorandis diligentiam: imo anxie adeo aliorum prodit opiniones, metuens ne nimia iis habeatur fides. Rogat veluti ne sibi rei culpa imputetur; se enim

(a) C. 28.

enim adiisſe, quos hac de re aliquid ſcire posſe ſuſpicabatur vel ſacerdotes vel etiam alios homines omnes: ideo ad Elephantinem urbem, ut ipſe rem inſpiceret, profectum esſe. Quidquid igitur alii afferant, ut hanc Herodoti in rebus geographicis non ita magnam ducendam esſe ostendant diligentiam, nos potius praeſtantisſimorum et perquam idoneorum judicum ſequentes ſententiam, et vero ex ipſo Herodoto exempla petentes, ſummo loco eam habendam esſe opinamur (*a*). Cujus idcirco ex eodem Lib. II. unum etiam indicium petamus (*b*). Disputat de Aegypto, de qua ſacerdotum memoratis opinionibus, de regione, inquit, recte illi mihi dicere videntur, quod facile ei apparebit, qui, etſi antea nihil de ea audiverit, eam tamen inſpexerit. – Hisce autem, quae protulerant ſacerdotes, non contentus, quae ipſe viderat, continuo adjicit, et accurate de hac regione agere incipit. Habetur ita elegans locus de ea Aegypti parte, quae Nili dono Aegyptiis acquiſita esſe credebatur: qua in re, ne ſacerdotibus tantum, qui hanc tuebantur opi-

nio-

(*a*) Hanc quidem Herodoti, de qua dicimus, diligentiam ejusque adeo hac in cauſa praeſtantiam, tanti duxit Fuhrmannus, ut maiorem ei geographo quam historiographo habeat fidem l. l., p. 122.

(*b*) C. 5.

nionem, credere cogeretur, ipse ita rem explorare studuit. Qua quidem exploratâ, recte dicit de ea regione disserere sacerdotes, sibique, quae illi dixerant, prorsus vera videri (*a*). Observandum autem imprimis, cum ex antiquis plurimos assensos esse Herodoti opinioni, tum vero ex recentioribus Mailletum, Schavium, Volneium, alios luculenter docuisse, Deltae solum altius hodieque esse quam fuit Herodoti aetate, et quotannis etiam novum a Nilo accipere incrementum (*b*).

Haec igitur, quae proposuimus, exempla Herodoti, ut putamus, in rebus geographicis cognoscendis probant diligentiam; plura autem huius generis afferre documenta infinitum sit et nauseam creet. Quodsi quis quaerat, num etiam diligens fuerit Herodotus in iis, quas non vidit, cognoscendis terris, idem ei paratum est responsum. Earum enim, in quas se conferre non poterat, regionum, fide dignissima summâ cu-

(*a*) Alia hujus diligentiae exempla exstant Lib. I. C. 145. et 178. Lib. III. C. 117. Lib. IV. C. 17. 37. 99. et 168. et Lib. 7. C. 176. et aliis bene multis locis. Nonnullis tamen eorum mentio fit remotissimarum et vero incultissimarum regionum.

(*b*) Conf. imprimis Volney *Reize door Syrie en Aegypte*, Tom. I. C. 2. p. 20. sqq. interp. Belg. qui luculenter Herodoti de Nili dono confirmat sententiam.

curâ indagabat testimonia; et saepissime adire solebat homines eorumque inter se conferre documenta (*a*). Omnium vero, quae huc usque diximus, hoc maximum est veritatis testimonium, quod cum antiqui tum quotquot e recentioribus rem accuratius explorarunt, Herodoti in rebus geographicis laudarunt diligentiam. Sic v. c. quae de Aegyptiis memoriae prodidit, prorsus confirmarunt cum ex antiquis Strabo, tum ex recentioribus celeberrimi illi viri Wood, Schaw, Maillet, Savary, Andreossi, Denon, Geobert, Brown, alii (*b*). Ita etiam quae de Scythis tradidit, tam accuratà sunt, ut, qui hac aetate in Bulgariam, Moldaviam, Bessarabiam, Crimeam se contulerunt peregrinatores, illosque adierunt homines, qui *Danubii Cozaci* dicuntur, fidem ei negari non posse affirmarint (*c*).

SEC-

(*a*) Sic in Colchidem se contulit, ut exploraret an vera essent, quae audiverat, Colchos origine esse Aegyptios; vid. Lib. II. C. 104.

(*b*) Fuhrmann. l. l. p. 123. Conf. La Harpe *Lycée ou cours de Litterature ancienne et moderne* Tom. III. p. 3.

(*c*) Conf. Larcherus in praefat. p. 29. sq, Operae pretium sit apponere, quod apud eundum Doct: cuiusdam viri, de Herodoti diligentiâ in Scythiae tradendâ geographia, inveni testimonium. „ *Malgré quelques ambiguités et quelques contradictions apparentes, qui se trouvent dans*

SECTIO ALTERA.

HERODOTI DILIGENTIA IN GENTIUM NOTANDIS MORIBUS, INSTITUTIS, LEGIBUS.

Vix ulla in Herodoteo opere memoratur gens, quin ſimul etiam eius mores, inſtituta, leges accurate deſcribantur. Quae quidem deſcriptiones ſi ad operis referuntur dotes atque epiſodiorum habentur inſtar, mirifice illud commendant, quippe gratisſimam ei varietatem conciliantes; ast vero earum haec est ratio, ut multo etiam magis ad operis referendae ſint *virtutes*. Accuratam enim illarum gentium praebent cognitionem, quarum alio modo haud magna ad nos perventura fuisſet notitia. Efficiunt ita, ut

dans la deſcription géographique de la Scythie, il est certain, qu' Herodote à donné une attention extraordinaire à ce ſujet. Par la declaration ſolennelle, qu'il fait dès le commencement, on peut ſuppoſer qu'il à u intention, qu'elle ſit beaucoup d' impresſion. Il est peut-être rarement arrivé à un voyageur, qui à tiré d' une manière ſi caſuelle ſes connaisſances concernant la géographie d' un pays ausſi étendu que la Scythie, de faire une deſcription dans la quelle on remarque tant de circonſtances qui s' accordent avec la verité." Vid. Larcherus in not. ad Lib. IV. C. 16.

ut in plurimorum antiquitatis populorum historiam penitus nos insinuare possimus. Res autem exemplis illustranda est: et quoniam secunda Herodoti Musa iam saepius nobis usu venit, hoc quoque loco non prorsus ea praetermittenda videtur, aptissima quippe ad rem nostram confirmandam exhibens documenta. Uberius igitur postquam cum de aliis rebus, tum vero de Nilo egerat, ita Cap. 35. Νείλου μέν, inquit, νυν πέρι τοσαῦτα εἰρήσθω. Ἔρχομαι δὲ περὶ Αἰγύπτου μηκυνέων τὸν λόγον, ὅτι πλεῖστα θωυμάσια ἔχει ἢ ἄλλη πᾶσα χώρη, καὶ ἔργα λόγου μέζω παρέχεται πρὸς πᾶσαν χώρην· τούτων εἵνεκα πλέω περὶ αὐτῆς εἰρήσεται. Et omnino, quod pollicetur, in sequentibus egregie exsequitur. Primum enim memorat, quae viris, quaeque feminis apud Aegyptios essent propria (*a*); accurate ita tradit omnes notatu dignos huius gentis mores; agit deinceps de gentis sacris, templis, sacerdotibus; varia nobis exhibet animalium, quae in hac regione habebantur, genera, eaque sedulo describit; immiscet subinde gentis leges, ut v. c. C. 92, quae apud

(*a*) Mira profecto et absurda fortasse videntur, quae de virorum apud Aegyptios mulierumque moribus prodididit noster: quibus tamen, quam parum hac in re neganda sit fides, infra videbimus.

apud eam de coniugio obtinebant. Haec autem omnia ſic deſcribit, ut, qui gentem quandam antiquam interius explorare cupit, nullo facile historico legendo magis animum expleturus ſit, quam hoc tractando altero Herodotei operis libro (*a*).

Quae autem in Aegyptiacis Herodoti est ratio, eadem quoque in Asſyriorum cernitur deſcribenda historia. Memorata enim Lib. I. C. 177. Cyri in Asſyrios expeditione, hanc porro ad Cap. usque 201 prorſus negligit. Interea enim, ſemel nominatis Asſyriis, horum continuo fuſius exponit leges, v. c. de locandis puellis, de aegrotis, de ſepultura, de luctu, alias; ne-

(*a*) Apponere iuvat Savaryi testimonium. „ *Je ne puis apprècier, que la partie de l' histoire d' Herodote, qui tracte de l'Egypte, et c' est avec la plus grande ſatisfaction, que j' ai retrouvé dans ce pays les moeurs, les uſages, qu' il à decrits avec quelques legéres modifications*; in lib. cui titulus: *Lettres ſur l'Egypte Tom. I. pag.* 101." Nobilisſimus ille in Syria et Aegypto peregrinator Volneius, ita de Herodoto in iisdem memorandis rebus ſtatuit: ante haec duo et viginti ſaecula eum illa de Aegypto ſcripſisſe, quae nunc quotidie fere obſervantur. Interp. Belg. Tom. II. C. 2. p. 20. Fuhrmannus autem affirmat, plurima omnino, quae de Aegypto dixit noster, cum ab aliis peregrinatoribus, tum a Francis in Aegyptum expeditionem ſuſcipientibus, confirmata fuisſe l. l. p. 123.

nefandum istum tradit Veneris cultum; tum ichthyophagorum haud ſilentio praetermittit mores et vivendi rationem.

Pariter mores deſcribit et inſtituta variorum Graeciae populorum. Sic agit v. c. Lib. VI. C. 56. de Spartanorum inſtitutis; quaenam Regibus iura concesſerint, ſedulo exponit: morem etiam quendam huius gentis tradit, quo liberi paterna officia excipere ſolebant (*a*). Quod autem de Herodoti in rebus geographicis deſcribendis obſervari poteſt diligentiâ, remotisſimarum etiam et incultisſimarum regionum eum propoſuisſe geographiam, idem quoque de eius in gentium notandis moribus, inſtitutis et legibus valet diligentiâ. Non enim Graecorum ſolummodo, nec etiam cultiorum gentium, uti Aegyptio-

(*a*) Συμφέρονται δὲ καὶ τάδε Αἰγυπτίοισι Λακεδαιμόνιοι. οἱ κήρυκες αὐτέων καὶ αὐληταὶ, καὶ μάγειροι ἐκδέκονται τὰς πατρωΐας τέχνας· καὶ αὐλητής τε αὐλητέω γίνεται, καὶ μάγειρος μαγείρου, καὶ κήρυξ κήρυκος· οὐ κατὰ λαμπροφωνίην ἐπιθέμενοι ἄλλοι σφέας παρακληΐουσι, ἀλλὰ κατὰ τὰ πάτρια ἐπιτελέουσι. C. 60. Conf. Diodorus Sic. Lib. I. C. 74. p. 86. Edit. Wesſel. Ceterum pasſim deſcribuntur mores aliarum Graeciae gentium; loca autem, quibus illarum habetur deſcriptio, recenſere infinitum foret, hic quippe illic earum mentio fit. Ita v. c. Lacedaemoniorum, de quibus agit noster Lib. VI. C. 56., aliud quid memorat Lib. III. C. 46., aliud Lib. IV. C. 77.

tiorum, Asſyriorum, aliorumve memoriae prodidit mores et inſtituta, ſed pari diligentia de Barbaris, id est, incultis populis egit, cuius rei luculentisſimum exemplum praebet Lib. IV., quo fuſius exponitur Scytharum historia. Eo enim loco (*a*) notantur Scytharum ritus in ſacrificiis, et univerſe mores, in quibus mos ille in captivos occisosque hostes ſaeviendi; recenſentur item, quae apud gentem obtinebant, leges. Eadem ratione Lib. III. C. 20. memorantur Aethiopes, eorum traduntur vivendi ratio, indoles, leges. Perſarum autem mores, inſtituta, leges explicuisſe nostrum nemini mirum videbitur, qui eum Perſicum imprimis bellum exponere voluisſe cogitaverit (*b*).

Et hisce quidem probatur, ni fallor, huius ſectionis inſcriptio; quae enim de cultisſimis primariisque gentibus attulimus exempla, Herodoti abunde declarant hac in cauſa diligentiam; quae, ſi de iis, quae *cultiores* dicuntur, valet gentibus, ita in Barbaros quoque, quorum, uti vidimus, quam accuratisſime expoſita est historia, optime quadrat populos. Ceterum, ut hoc addamus, primaria quamvis nobis ex Herodoto attulisſe videamur exempla, alia tamen afferri posſent, niſi dis;

(*a*) C. 60.
(*b*) Quae habentur omnia Lib. I. a Cap. inde 131.

disputationis limites prohiberent, eademque egregia hic illic apud historiae patrem obvia loca, quibus eleganti ratione et mira ſimul ſuavitate aliarum, minoris etiam momenti gentium, deſcribuntur indoles, inſtituta, leges (*a*).

SECTIO TERTIA.

PRUDENTIA POLITICA.

In opere Herodoteo uti ubivis exſtant ſapientiae praecepta (*b*), ita haud raro occurrunt ſententen-

(*a*) Vid. ex. gr. Lib. I. C. 172. et 215. Lib. III. C. 8. et 98. Lib. IV. C. 103. et 168. Lib. V. C. 3. et Lib. VII. C. 70. et alibi.

(*b*) Vid. ex. gr. ſaepius iam laudatum Solonis cum Croeſo colloquium; conferri quoque merentur Lib. I. C. 87. Lib. VII. C. 237. ubi egregia illa et per totam antiquitatem diffuſa de amicitiâ occurrit ſententia; civis quidem civis felicitati facile invideat, neque alteri civi alter, cum eum conſuluerit, optima praebebit conſilia, niſi magnos iam in virtute fecerit progresſus, ſed ξεῖνος ξείνῳ εὖ πρήσσοντί ἐστι εὐμενέστατον πάντων, συμβουλευομένου τε ἂν συμβουλεύσειε τὰ ἄριστα. cf. Lib. VIII. C. 60. Ceterum, ut hoc obiter moneam, istiusmodi plurima apud nostrum occurrunt loca,

ſentiae de regiminis formis, de legibus, de moribus, prudentia politica plenae. Cuius generis innumera etiamſi excitari poſſint loca (*a*), ea tamen ſolummodo exhibituri ſumus, e quibus *imprimis* Herodoti pateat politica ſolertia. Hanc itaque prae ceteris mirifice probare videtur locus ille, ubi Perſarum inducuntur de regiminis forma conſtituenda ſermones (*b*). Hoc igitur loco tres principes Perſarum viri Otanes, Megabyzus et Darius de Democratia, Oligarchia et Monarchia in utramque partem disputant. Otanes autem primus ſententiam proferens Democratiam optimam regiminis formam esſe ſtatuit. Ad Monarchiam enim quod attinet, eius mala, inquit, novistis omnes. Vidistis quo Cambyſis Magorumque procesſerit inſolentia;

nec

ca, ubi non disputationes habentur, e quibus historiae patris efficiatur politica prudentia, ſed ſententiae breves illae, at vero palmariae, ῥητραι, eiusdem, quam vocant, politicae prudentiae plenae; cuius rei ut unum afferam exemplum; Lib. VIII. C. 3. nobilisſima illa invenitur ſententia, στασις —— ἔμφυλος πολέμου ὁμοφρονέοντος τοσοῦτῳ κακιόν ἐστι, ὅσῳ πολέμος εἰρήνης.

(*a*) Huius generis ſententiae ubivis fere iis immiscentur locis, quae gentium continent mores, inſtituta, leges; ea autem plura ſup. Sect. attulimus.

(*b*) Lib. III. C. 80. Conf. Lib. I. C. 207. et Lib. IX. C. 9. et 122. add. Lib. VII. C. 236.

nec mirum: quomodo enim quis, etiamsi omnium hominum sit optimus, si ei omnia pro lubitu impune facere licet, ἐντὸς τῶν εἰωθότων νοημάτων manere potest? Oritur enim apud eum praeter invidiam homini ingenitam, insolentia ex praesentibus bonis nata. Haec autem duo si quis habet, omnem simul habet κακότητα; partim enim insolentiâ satiatus, partim etiam invidiâ multa peragit nefaria. At vero tyrannum invidiâ carere oportet, omnia quippe bona habentem. Contrario autem modo agit in cives suos: invidet enim optimatibus quod supersint, malisque contra civibus gaudet; calumnias autem lubens admittit (*a*). Quod autem omnium maxime incongruum est, si eum mediocriter miraris, aegre fert quod non valde colitur; si vero quis valde eum colit, odit eum tanquam adulatorem: verbo, patriae iura concutit, mulieribus vim infert, indemnatos occidit. Multitudo autem si imperat, primum quidem omnium pulcerrimum obtinet nomen, ἰσονομίη, eorum deinde, quae monarcha facit, nihil peragit: forte enim magistratum obtinet, il-

(*a*) Ita enim ἀρίστος, id est ἀρεσκόμενος, vel similem quandam vocem pro ἀρίστος ponendam esse monuit illustris Wyttenbachius in annot. ad Sel. Princ. Hist. pag. 356. in nota ad pag. 57.

illius rationes reddere debet, omnia denique consilia ad populnm refert (a). Et haec quidem sunt, quae Otanes de optima regiminis forma sentiebat.

Megabyzi nunc et Darii apponere sermones nobis non necesse videtur, quoniam ex iis, quae apposuimus, politica Herodoti prudentia satis nobis patet. Philosophiae politicae, quae deinceps exstitit, egregie hic locus refert primordia; spirat odium in tyrannum, et, quod tanti a Graecis ducebatur momenti, ea laudatur imperii forma, in qua totus populus imperii est particeps, ut ita obtinere possit, quam Cicero notavit, iuris aequabilitas, ἰσονομία omnino, a Graecis ita dicta, summumque ab iis civitatis commodum habita (b). Sed quo magis etiam po-

(a) Ne tamen absurdum videatur, hominem Persam ita de monarchia iudicare, operae pretium sit monere, hoc ipsum perspicientem Herodotum ita dixisse Lib. VI. C. 43. Miram rem ego referam iis Graecis, qui sibi persuaderi non patiuntur, Otanem populare imperium apud Persas instituendum esse censuisse; quod enim Otanes apud Persas censuit, id in Iönum civitatibus peregit Mardonius. Hic enim, harum civitatum tyrannide abdicata, popularem regiminis formam in civitatibus instituit. Conf. quoque Lib. V. C. 37. Ceterum de Monarchia praeque illâ Democratici regiminis praestantiâ eâdem ratione disseruit Euripides in Med. vs. 119-125.

(b) Egregia est de hisce sermonibus Clar. Heusdii sen-

politica haecce eluceat prudentia, operae pretium videtur, alium item excitare, nec minus nobilem de tyrannide locum. Dicit Herodotus Lib. V. C. 78.: iuris aequabilitas quanti sit pretii, non ex uno tantum exemplo, sed undique intelligi posse, quandoquidem et Athenienses tyrannis subiecti nullis vicinorum in bello praestantiores erant, iis vero liberati longe primi evaserunt. Cuius rei hanc esse statuit causam: quamdiu, inquit, continebantur, segnes erant proposito, quippe pro domino laborantes, liberati vero sibi unus quisque rem gerere properabat (*a*). Paucis hisce verbis egregia omnia continentur. Atheniensium exprimitur et Graecorum universe ratio, quae istiusmodi erat, ut ferre non possent, qui sibi, quamvis alioquin optimus, praeësset dominus. Illi igitur si subiecti essent, sublata erat libertas, adversus hostes non pro suâ, sed pro tyranni se salute certare putabant; fieri igitur vix poterat, quin hos-

sententia, eos fontem constituere germanae politicae in Diat. in Antiq. civit. p. 72.

(*a*) Quod quam vere sit, exinde patet, quod Lacedaemonii animadvertentes genus Atticum, quod sub tyrannide mansurum esset, infirmum, et parendo promptum, nunc nactum libertatem vel ipsis par evasurum, Hippiam Pisistrati filium Athenas introducere conabantur. Vid. L. V. C. 91.

hostibus in bello nisi inferiores, saltem non praestantiones essent; illo vero liberati, nullum habebant, quo cogerentur, dominum, nisi *τὸν νόμον*, cui unice obtemperare et pro quo omnia facere, sanctissimum habebatur officium. Quum igitur Lacedaemonii Hippiae restituere Athenarum imperium studerent, egregie Sosiclem Corinthium ita loquentem inducit Herodotus. *Ἦ δὴ ὅτε οὐρανὸς ἔσται ἔνερθε τῆς γῆς, καὶ ἡ γῆ μετέωρος ὑπὲρ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ οἱ ἄνθρωποι νομὸν ἐν θαλάσσῃ ἕξουσι, καὶ οἱ ἰχθύες τὸν πρότερον ἄνθρωποι, ὅτε γε ὑμεῖς, ὦ Λακεδαιμόνιοι, ἰσοκρατίας καταλύοντες, τυραννίδας ἐς τὰς πόλις κατάγειν παρασκευάζεσθε· τῶν οὔτε ἀδικώτερον οὐδέν ἐστι κατ' ἀνθρώπους, οὔτε μιαιφονώτερον. Εἰ γὰρ δὴ τοῦτό γε δοκέει ὑμῖν εἶναι χρηστὸν, ὥστε τυραννεύεσθαι τὰς πόλις, αὐτοὶ πρῶτοι τύραννον καταστησάμενοι παρὰ σφίσι αὐτοῖσι, οὕτω καὶ τοῖσι ἄλλοισι δίζησθε κατιστάναι. νῦν δὲ αὐτοὶ ἄπειροι ἐόντες τυράννων, καὶ φυλάσσοντες δεινότατα τοῦτο ἐν τῇ Σπάρτῃ μὴ γενέσθαι, παραχρᾶσθε ἐς τοὺς συμμάχους. εἰ δὲ αὐτοὶ ἔμπειροι ἔατε, κατάπερ ἡμεῖς, εἴχετε ἂν περὶ αὐτοῦ γνώμας ἀμείνονας συμβάλλεσθαι ἤπερ νῦν* (*a*). Quae sententia, ut in antiquas omnes mirifice quadrat Respublicas, ita alius etiam nobis adducendus

(*a*) Lib. V. C. 92.

dus est locus, qui interius etiam antiquam nobis politicam aperit. Qui enim Lib. VII. C. 101. Demarati habentur cum Xerxe ſermones, totam nobis veterum Rerumpublicarum collustrant rationem et formam. Xerxes ante proelium Demaratum rogabat, num Graeci ipſius impetum ſustenturi esſent. Hic autem, vel ſoli, inquit, Lacedaemonii obviam tibi venient ad pugnandum, etiamſi reliqui Graeci tecum ſentiant omnes. De eorum vero numero, quot illi ſint, qui hoc facere posſint, ne quaeras; nam ſive in eorum exercitu mille fuerint, hi tecum pugnabunt, ſive his pauciores, ſeu plures. — Tum vero Xerxes cachinnans, Demarate, ait, quale tu tandem protulisti verbum, poteruntne mille viri cum tanto exercitu pugnare? age, tu, qui horum virorum fuisti rex, dic mihi, visne igitur cum decem viris pugnare? et ſi ita ſunt vestri cives, ut tu iactas, te illorum regem ſecundum vestras leges duplo numero opponi decet: et ſi cives illi ſunt tales ac tanti magnitudine, quanti tu, et qui mecum ſermones miscuerunt, Graeci, vide ne ſermo iste tuus in extremam proruat iactationem; nam, age, videbo quomodo mille homines, aut decies aut denique quinquagies mille omnes ſimul liberi neque ab uno gubernati tanto exercitui obſisterent; quum ſimus nos plu-

res

res quam milleni ad ſingulos eorum, ſi ſint quinque millia. Nam milites, uti apud nos, uni obtemperantes imperatori, illius metu contra ſuam etiam naturam meliores fiunt, et flagellis coacti vel pauciores adverſus plures procedant; iidem vero in libertatem proruentes horum neutrum facerent. Vix igitur opinor, Graecos, numero etiamſi pares esſent, cum ſolis Perſis esſe pugnaturos. Sed, quod tu dicis, apud nos, quamvis raro, ſubinde tamen obtinet; ſunt enim ex meis Perſarum ſatellitibus, qui cum tribus ſimul Graecis dimicare velint. — Ad haec Demaratus, equidem, inquit, neque cum decem viris me pugnare posſe polliceor, neque cum duobus; ne ſingulari quidem certamine volens certaverim; ſi autem necesſe fuerit, aut magnum quoddam exſtiterit periculum, libentisſime certarem cum uno horum hominum, qui tribus Graecis ſe ſingulos pares esſe dicunt. Ita et Lacedaemonii, cum ſingulis dimicando, nullis ſunt inferiores, ſed conferti omnium ſunt fortisſimi, liberi enim non tamen omnino ſunt liberi. *Etenim eos urget domina*, lex, *quam multo magis timent, quam te tui;* faciunt idcirco, quae illa iubeat; ſemper autem idem iubet, vetans eos, quantacunque ſit inimicorum multitudo, ex acie fugere, ſed iubens in ſuo quemque manen-

nentem ordine, vel vincere vel occumbere (*a*).

Apparet ita, ni fallor, ex iis, qui apud Herodotum occurrunt, ſermonibus, quaenam Spartae et Graecarum univerſe civitatum, quaenam Perſici imperii (*b*) fuerit ratio; quam quidem ſi

(*a*) Conf. eiusdem Demarati qui habentur Lib. VII. C. 209. et 234. ſermones et Lib. VIII. C. 143. Atheníenſium de libertate opiniones.

(*b*) Haec Perſarum ratio et ita Herodoti politica prudentia egregie quoque effici poteſt ex Lib. I. C. 89. Lib. VII. C. 9; ex iis enim, quae hoc loco de Graecis profert Mardonius, haud obſcure patent Perſarum de populo quodam ſubigendo opiniones; — Lib. VII. C. 103. et 135. ubi Sperthies et Bulis Perſae cuidam Hidarni de Perſis univerſe dicunt: τὸ μὲν δοῦλος εἶναι ἐξεπίστεαι, ἐλευθερίης δ᾽ οὔκω ἐπειρήθης. Lib. VII. C. 210. ubi de Perſiae rege dicitur: πολλοὺς ἐκεῖνον μὲν ἀνθρώπους ἔχειν, ὀλίγους δ᾽ ἄνδρας. Lib. IX. C. 110; qui enim ibi habentur Xerxis cum fratre Maſista ſermones, mirifice illi Perſicorum regum, quem dicunt, declarant despotismum. Conf. Lib. VIII. C. 26: quo loco Perſae Tritantaechmae veriſſimum de Graecis habetur effatum: Παπαὶ, Μαρδόνιε, κοίους ἐπ᾽ ἄνδρας ἤγαγες μαχησομένους ἡμέας, οἱ οὐ περὶ χρημάτων τὸν ἀγῶνα ποιεῦνται, ἀλλὰ περὶ ἀρετῆς; et imprimis Lib. VIII. C. 86: ubi ſtrenue pugnaſſe dicuntur Perſae ad Salaminem et longe melius quam ad Euboeam, ſed cauſa huius rei fuiſſe narratur Xerxis praeſentia, qui in littore uniuscuiusque ſpectabat fortitudinem aut ignaviam. Add. Lib. VIII. C. 102. ex Artemiſiae enim, quod illo loco habetur cum Xerxe colloquio, haud obſcure elici poteſt Perſarum despotismus;

ſi nobiscum reputaverimus, gravisſimum istud in historiâ factum, Graecos paucos numero innumeras istas Perſarum copias profligasſe, continuo nobis perſpicuum erit. Et his quidem, ni fallimur, exemplis patet, historiae non tantum, ſed pariter politicae prudentiae parentem fuisſe Herodotum (*a*).

SECTIO QUARTA.

HERODOTEI OPERIS FIDES.

In omnibus illis, quae huc usque disputavimus, licet innumerae nobis occurrerint difficultates eaedemque istiusmodi, ut ſaepius, quomodo eas omnes expediremus, prorſus ignoraremus; cum iis tamen, quae in hac elaboranda ſectione habentur, aliae comparari prorſus posſunt nullae. In illud enim inquirendum est argumentum, de quo inter doctisſimos quosque viros neque unquam conſtitit, nec vero hodieque con-

mus; dicit enim nihil interesſe utrum Mardonius mali quid patiatur quippe ſervus; neque ex cladibus, quibus eum affecerint, magnam percepturos esſe Graecos utilitatem, rege quippe ſuperſtite illiusque domo incolumi; ex quibus verbis vilisſima illa Perſarum erga reges patet ratio.

(*a*) Sunt verba Cl. van Heusde, l. l. p. 71.

conſtat. Scriptionis igitur nostrae niſi flagitaret ratio, nunquam profecto de eo agere inſtitueremus. Cum autem haec ita ſit comparata, ut nullo modo praetermitti posſit, pro nostris viribus tenue quid et nullius fortasſe momenti de eo in medium proferre debebimus.

Huius igitur argumenti amplitudo quandoquidem quendam ſibi requirit ordinem, hoc modo illud perſecuturi ſumus, ut primum investigemus, num fides Herodoto abneganda ſit, patriae utpote amore eo perducto, ut veri ſtudium negligeret; tum de miris illis aliarum gentium agamus nobisque fere incredibilibus conſuetudinibus, et denique in Plutarchi inquiramus de Herodoto iudicium. Quae omnia ſi quodammodo explicaverimus, de historicâ Herodoti fere accuratius existimare licebit.

§ I.

Investigatur num patriae amore eo perductus fuerit Herodotus, ut veri ſtudium negligeret.

Antiquis plerisque ſcriptoribus hoc adhaeſit vitium, ut in historia conſcribenda res imprimis celebrarent gentis ſuae; quo factum, ut in iis univerſe obtineret partium ſtudium. Nec mi-

mirum. Graeci enim alias gentes omnes *barbaras* habentes, earum virtutes tenebris involvere, vitia contra nimis accurate notare ſtudebant. Hoc igitur vitium quum magnam partem historicam fidem infirmare posſit, diligenter nobis indagandum, num eo quoque laboraverit historiae pater.

Mihi fere cogitanti quot itinera in remotisſimas etiam regiones ſusceperit Herodotus, fieri vix potuisſe videtur, ut, civium ſuorum ratione, exterarum gentium praeclara quaeque detrectaret. Is enim peregrinationum fructus esſe ſolet, ut variorum hominum moribus, inſtitutis, legibus cognitis, ingenium ſimul nostrum a perverſa illa abducatur ratione, nil niſi patrium probandi, extera omnia contemnendi (*a*). Quo vero melius hac de re existimetur, exempla, quae a ſeculi labe Historiae patrem tueantur, ex ipſius opere afferamus.

Operis iam initio haud obſcure ſignificat Herodotus, aeque ſe barbarorum ac Graecorum traditurum esſe praeclara quaeque facinora; quod revera in historia conſcribenda exſecutus esſe videtur. Gentium v. c. nominumque origi-

(*a*) Ut vere Pauſanias Lib. X. C. 4. p. 806; qui eos maxime homines rerum miraculis fidem negare dicit, quibus in tota vita non contigit quidquam intueri, quod est communi hominum opinione maius.

gines non, ut alii ſcriptores, temere a Graecis ducit, nec, quae de Eridano narrabantur, ideo ad fabulas relegare dubitat, quia ipſum vocabulum Graecam, non vero barbaram prodiens originem, a poëta quodam effictum esſe cenſet (*a*). Sic, quum Iönes animal quoddam cum Aegyptiaco Crocodilo comparantes, illi ſe bestiae crocodili nomen impoſuisſe dicerent, docet, illud non *Crocodilum*, ſed *Champſam* dici ſolere (*b*). Neque minus refutat Graecos omnem ingenii cultum ſuae patriae limitibus circumſcribi putantes. Qua opinione ducti quum dicerent, Anacharſidem Scytham a rege Scytharum misſum, ut Graecorum esſet discipulus, hanc tradit narrationem ab ipſis Graecis temere fuisſe fictam (*c*).

Quas porro Graeci de ſacrorum ſuorum antiquitate divulgare ſtudebant opiniones, ea ſcilicet ab antiquisſimis inde temporibus apud ipſos orta, non vero ab aliis recepta esſe, con-

(*a*) Lib. III. C. 115.
(*b*) Lib. II. C. 69.
(*c*) Lib. IV. C. 77. Conf. Lib. I. C. 75. Ubi dicit, Croeſum, ubi ad Halyn fluvium pervenerat, copias ſuas traduxisſe pontibus, qui ibi erant; Graecos contra vulgo narrare, Thaletem eas traduxisſe Mileſium; quem ita Graecorum rumorem contemnit noster. Vid. omnino ad h. l. Celeb. Wesſelingius.

continuo ad fabulas refert. Sic v. c. omnia fere Deorum nomina ex Aegypto in Graeciam delata dicit (*a*): nam, inquit, a barbaris ea venisse sciscitatus ita esse comperio; opinor autem praecipue ex Aegypto. At vero Deorum non tantum nomina, sed et ritus sacros, ipsam adeo artem divinandi his illos accepta referre debere putat. Imo vero eo procedit Herodoti studium, ut nil nisi verum narret, ut, quibus Graeci tantopere tanquam in sua terra ortis gloriabantur, celeberrima illa Thesmopho-

(*a*) Lib. II. C. 50. Conf. eiusd. libri C. 43. ubi de Hercule agit. Similiter Phoenicibus Graecos debere tradit cum alias multas doctrinas, tum etiam litterarum usum Lib. V. C. 58. In Graecorum autem sacrorum origine ad aliam gentem referendâ, non tamen ita est existimandum, quasi pro lubitu versatus fuerit; sed contra, uti ex Lib. II. C. 49. optime patet, ex ipsorum sacrorum naturâ illam ducit originem. Tum ex Lib. II. C. 167. intelligitur, eum non memoriae prodidisse, Graecos aliquid alii debere populo, nisi illud rite novisset. Ceterum addi potest, subinde quoque noluisse nostrum nimis invehi in vanam Graecorum et imprimis Atheniensium iactationem, ita tamen ut suo simul prospiceret veri studio. Sic v. c. Lib. V. C. 82. narrat, oleam arborem nusquam exstitisse nisi in Attica, qua traditione vehementer gloriabantur Athenienses; eorum igitur vanae gloriolae ut aliquid daret, suo tamen non neglecto veri studio, addit *dicitur* olea rel.

phoria, haec a Danai filiabus ex Aegypto in Graeciam adducta fuisse, referat (*a*).

Haec autem omnia licet Herodoti luculentissime probent veri studium (*b*), coeco haud corruptum patriae amore, maior tamen dictis nostris affundetur lux, si illius attenderimus Persici belli descriptionem. Haec enim Graeco homini, licet veri amantissimo, istiusmodi tamen erat materia, quam lubentissime extolleret. In ea tamen tradenda tantum abest, ut veri studium postposuerit historiae pater, ut contra, quam in suae gentis rebus gestis narrandis ad-

(*a*) Lib. II. C. 171. Eodem libro C. 123. Aegyptii, inquit, quidquid obloquantur Graeci, primum dixerunt hominis animum in alium post mortem migrare corpus. Add. Lib. II. C. 177.

(*b*) Idem ille veri amor exinde haud minimum intelligitur, quod de patria ipse sua istiusmodi subinde tradit negotia, quae in eius dedecus quantum facerent ipse satis noverat. Narrat ex. gr. Lib. I. C. 135. Persas a Graecis consuetudinem accepisse cum pueris se miscendi, quod profecto, si patriae amore corruptus fuisset, vel plane omisisset, vel fortasse contraria tradidisset ratione, hos ita ab illis turpissimum huncce mutuatos fuisse morem. Haec autem narratio, etiamsi a Plutarcho de malign. Herod. C. 13. p. 442. in dubium vocetur, nobis tamen, doctorum virorum sequentibus opiniones, verissima esse videtur. Vid. omnino Larcherus ad Herod. Lib. I. C. 135. Conf. Schweighauserus adnotat. ad eundem Herodoti locum.

adhiberet normam, eandem quoque ad aliorum populorum facta contulerit. Narrat igitur Lib. VI. C. 115: Perſas post pugnam Marathoniam Athenas capere cupientes, circumvectos fuisſe Sunium, ut ita praevertentes Athenienſes in ipſam urbem venirent (*a*). Quod reprehendit Plutarchus, dicens, hoc modo ſi traditur pugna Marathonia, victoriae gloriam ad nihillum redire (*b*). Sed hoc, qualecumque tandem ſit Plutarchi iudicium, probat ſane, patriae ſaltem amore non corruptum fuisſe nostrum. Graecorum porro res eum extollere noluisſe, abunde quoque ostendit, quem memorat, caeſorum in pugna Perſarum numerus. Hoc enim ſi facere voluisſet, cum Iustino ducenta hominum millia (*c*) periisſe ſcripſisſet, nunc contra circiter ſex millia et quadringentos Perſarum (*d*) occubuisſe refert. Sed idem iterum nobis audiendus Iustinus, ut Herodoti magis appareat veri ſtudium. Hic igitur de Cynae-

(*a*) Conf. omnino meretur huius libri C. 113, ibi enim memorat Graecos non continuo vicisſe, ſed Perſas diu iis reſtitisſe eorumque mediam adeo aciem perrupisſe.

(*b*) L. l. C. 27. p. 464.

(*c*) Lib. II. C. 9.

(*d*) Lib. VI. C. 117.

naegiro narrans, „ Cynaegiri quoque, inquit, militis Athenienſis gloria magnis ſcriptorum laudibus celebrata est, qui post proelii innumeras caedes cum fugientes hostes ad naves egisſet, onustam navem dextrâ manu tenuit, nec prius dimiſit, quam manum amitteret, tum quoque, amputatâ dextrâ, navim ſinistrâ comprehendit, quam et ipſam quum amiſisſet, ad postremum morſu eam detinuit"; qui quidem Iustini locus quam inneptus et nugis illis ſimilis ſit, quae a nutricibus pueris narrari ſolent, unusquisque facile videbit. Simplicius vero et verius Herodotus *ἐν τούτῳ τῷ πόνῳ Κυναίγειρος ὁ Εὐφορίωνος ἐνθαῦτα, ἐπιλαβόμενος τῶν ἀφλάστων νηὸς, τὴν χεῖρα ἀποκοπεὶς πελέκει, πίπτει* (*a*). Quodſi iis, quae huc usque monuimus, Plutarchi de Herodoto addatur iudicium, eum fuisſe *Φιλοβαρβάρον* (*b*), perſuaſum nobis fiet, patriae amorem non eam in Herodotum vim habuisſe, ut veri ſtudium negligeret. Nullo praeterea par-

(*a*) Lib. VI. C. 114.

(*b*) C. 12. p. 441. Nec tamen inde efficiendum, revera nostrum fuisſe *φιλοβαρβάρον*; horum enim ſi favisſet partibus, non profecto Lib. VIII. C. 103. Xerxem adeo ignavum et timidum hominem fuisſe tradidisſet, ut, invitis omnibus, in Graecia tamen post pugnam ad Salaminem non auſus fuerit manere.

partium ſtudio ductus (*a*), res ſubinde narrat, quae in gentis ſuae haud minimum faciunt dedecus (*b*).

Sed quandoquidem istiusmodi ſubinde apud Herodotum occurrunt narrationes, quae multis mirae, imo abſurdae videntur, atque ita ad fabulas plerumque relegari ſolent, earum praecipuae quaeque apponendae erunt, ut pateat, num ideo ſuſpectae eſſe debeant fidei?

§ II.

De miris, quae apud Herodotum occurrunt, narrationibus.

Negari profecto non potest, istiusmodi ſaepius apud Herodotum inveniri narrationes, quae no-

(*a*) Quod etiam luculenter demonſtrat Lib. I. C. 95, ibi enim, quemadmodum, ait, quidam memorant Perſarum, non qui res Cyri extollere voluerunt, ſed, prout illae ſeſe habent, referre ſtudent, ita ego ſcribam. Conf. Lib. I. C. 137 ſq. ubi de Perſarum agens legibus, optimas aeque ac reliquas tradit, imo vero, quod num alius quoque Graecus ſcriptor fecisſet vehementer dubito, earum legum nonnullas optimas *eſſe* dicit. Add. Lib. I. C. 196 et 197. Lib. II. C. 177.

(*b*) Vid. Fuhrmann, l. l. p. 126. Conf. Abbas Geinoz, l. l. p. 622.

nobis incredibiles videntur, quaeque ideo a multis in fabularum referri solent numerum. Eorum tamen, qui in alias regiones peregrinati et ita illarum mores edocti sunt, eadem saepe illa mira confirmantur testimoniis. Praeterea in legendo Herodoto sedulo distinguendum, quod ipse narrat, ab eo, quod ex aliorum tradit persona; huius enim distinctionis, ut ita dicam, neglectus quot contraxerit Herodoto reprehensores dici vix potest. Quocirca huius loci erit, primum exemplis indicare, sedulo semper nostrum aliquid addere solere, e quo pateat non e suâ, sed ex aliorum ipsum narrare personâ, quorum praeterea, si ipsi displiceat sententia, hoc illove modo inpugnat traditiones. Tum vero nonnulla attendemus, quae vel ipse tradit, vel quibus fidem habuisse videtur, mira autem videri solent, partim, quia ignorantur gentium Orientalium mores et consuetudines, partim, quia rerum naturalium causae non satis vulgo percipiuntur.

Primum igitur, quod ad alterum argumentum probandum nobis succurrit, exemplum, de Phoenicibus agit, mira quaedam domum reducibus narrantibus. Quum enim Neco Aegyptiorum rex destitisset a fodienda fossa a Nilo ad sinum Arabicum, Phoenices aliquot iussit per Herculis columnas renavigare in mare boreale

(i. e.

(i. e. mediterraneum), et ita in Aegyptum redire. Hi vero Phoenices deinceps in Aegyptum redeuntes, narrabant Africam se praeternavigantes solem habuisse ad dextram. Iam vero, quae referunt illi hac de re, addit noster, apud alium fortasse fidem habent, mihi autem nullo modo vera videntur (*a*).

Idem qnoque, quod volumus, ostendit elegantissima illa de Psyllis narratio, qui hoc modo periisse ferebantur. „ Notus omnia eorum arefecerat aquarum receptacula, quod aegre ferentes publico consilio adversus hunc ventum expeditionem facere constituerant, in qua tamen expeditione idem ipsos obruit ventus." Mediae autem narrationi inserit, *quae Afri memorant, ipsa refero* (*b*). Quodsi his, quae attu-

(*a*) Lib. IV. C. 42. Hoc autem exemplum non ita mutari debet, ut illo probetur simplicissimis rebus fidem non habuisse nostrum; astronomia enim eius aetate illa erat conditione, ut incredibile quid illi videri deberet, quod narraverant Phoenices. Probat igitur noluisse historiae patrem aliis quaedam pro vero obtrudere, quibus ipse fidem non habebat. Conf. Larcherus in notis ad h. l. ubi huius itineris veritas egregie probatur.

(*b*) Lib. IV. C. 173. Non poterat profecto noster rei, quae ita narrabatur, fidem habere. Res autem quodammodo explicari potest uti apud Larcherum in notis ad h. l. doctum quendam virum eam explicuisse video. „ *Il peut se faire, dit Monf. l'Abbé Souchay, que les Psy-*

tulimus, infinita illa addantur loca, quibus occurrit: *ut dicunt*, aliaeque istiusmodi dicendi formulae, satis, ni fallor, superque probatum est, falsa pro veris obtrudere noluisse Herodotum (*a*).

Sunt

Psyles étant allés chercher de l'eau au fleuve Cinyphe pour eux et pour leurs troupeaux, il se leva un vent impetueux qui les ensevelit sous les sables." — Alia nunc lubet excitare loca ubi eaedem fere occurrunt formulae. Vid. Lib. I. C. 172. 182. 183. et 214. Lib. II. C. 73. 121. 123. et 131. Lib. III. C. 116. Lib. IV. C. 105. Lib. VII. C. 152. Subinde quoque eo procedit noster, ut non tantum suos memoret testes, sed et eorum, qui ipsi aliquid dixerant, excitet testes; cuius rei exemplum sit Lib. VIII. C. 65. Iis contra locis, ubi aliquid narravit, quod, quamvis mirum, verum tamen esse novit, haud semel hoc illudve addit, ut dictis fidem faciat, cuius rei duo statim occurrunt exempla, Lib. I. C. 140. ταῦτα μὲν ἀτρέκεως ἔχω περὶ αὐτῶν εἰδῶς εἰπεῖν, et L. II. C. 99. μεχρὶ μὲν τουτου ὄψις τε ἐμὴ, καὶ γνωμὴ, καὶ ἱστορίη ταῦτα λέγουσα ἐστὶ· τὸ δ' ἀπὸ τοῦδε, Αἰγυπτιους ἔρχομαι λόγους ἐρέων κατὰ τὰ ἤκουον.

(*a*) Cuius rei id quoque maximum est documentum, quod potius confitetur, rem quandam se nescire quam inscium nihilominus memorare. Conf. v. c. Lib. II. C. 103 sq. Lib. III. C. 115 sq. Lib. IV. C. 16. 45. 81. 180. et 185. et Lib. VII. C. 54. Huc quoque referri potest formula illa saepissime apud nostrum obvia ὡς ἐμοι δοκέειν, ὡς ἐμοι δοκέει συμβαλλομένῳ, ὡς φαινέται, τάχα δ' ἂν His enim adiiciendis ostendit, quae ipse comperta non habebat, aliis illa se affirmare noluisse.

Sunt autem alia apud eundem multa, quae vel e sua narravit persona, vel quibus saltem fidem habere videtur, quaeque ideo ad fabulas vulgo referri solent, quia ab Europaeorum hominum moribus toto coelo distant; et tamen tantum abest, ut incredibilia sint, ut omnem potius mereantur fidem. Nam quod in gentium Africanarum describendis moribus fabulosa inseruit multa, non illi, sed Carthaginiensibus, quibus, ut supra ostendimus, haud magnam habebat fidem, procul dubio hocce tribuendum est. Quocirca non eo valent, ut minorem ipse mereatur fidem (*a*). Verum dicta nostra exemplis fulciamus.

Tradit Herod. Lib. IV. C. 191 (*b*), Africae quendam populum dextram capitis partem comatam gestare, sinistram tondere, et corpus minio tingere solere. Quis, quaeso, qui vel parum cognoverit rudium gentium mores, illam in dubium vocabit consuetudinem? Infinita enim exemplorum copia probari potest, quanto studio populi illi rudes et inculti se tingant, ut sibi placeant plumis, vittulis ornati, ut a teneris inde annis puerulorum nasi annulis conde-

co-

(*a*) Studiose quoque in his rebus enarrandis addit noster, *quod ab Afris memoratur* Lib. IV. C. 187. *aiunt Carthaginienses* C. 195.

(*b*) Simile quid habetur eodem libro C. 175. de Macis,

corari ſoleant (*a*). Magis abſurdum videri posſet, quod eodem habetur loco, homines esſe in Africa cynocephalos et alios acephalos in pectoribus oculos habentes (*b*); quod tamen ipſum explicari posſe videtur, ſi ſtudium istud reputamus, quo gentes prorſus incultae corpori ipſae ſuo naturalem formam, membris distorquendis et truncandis ſubinde, adimere amant. Homines iccirco cynocephali veroſimiliter ſunt ii, quorum capita tenellâ admodum aetate ita ſunt distorta, ut a canino capite haud multum abludant; alii contra acephali dicti ſunt, quorum

(*a*) Paratum me nihil habere profiteor, quo populum istum probem dextram capitis partem comatam gestare, ſinistram tondere, ſed hoc nihil ad rem; quum enim omnes ſciamus, verisſimas esſe, quas iam attulimus, rudium gentium conſuetudines, quidni verum esſe posſet illud, quod neque ita abſurdum est, neque etiam dolorem quendam affert? Quidquid ſit, Abantes narrat Homerus Il. Lib. II. vs. 542. anteriorem capitis partem tondere, occiput vero comatum gestare. Elegans de rudium populorum ornamentis est locus apud Clar. van Heusde, in Orat. de Pulchri Amore p. 4. Ex his autem locis abunde patet egregie dixisſe Larcherum, in notis ad Lib. I. C. 182. „ *Malgré la crédulité du ſiècle où vivoit Herodote, on trouve dans ſes écrits des preuves d'un jugement ſaint et éclairé.*

(*b*) Obſervandum, hoc iterum loco addidisſe nostrum ὡς δὴ λεγονται γε ὑπὸ Λιβύων.

rum quippe recens natorum capita ita depres- ſa erant, ut fere viderentur nullum habere caput, et ita oculos proxime in pectore gerere (*a*).

Quod de Trauſis habetur Lib. V. C. 5. apud eos feminas, mortuo marito, inter ſe certare quaenam prae caeteris a marito dilecta fuerit, illamque, quae talis iudicatur, lotam atque a viris mulieribusque ornatam in tumulo mactari (*b*): eundem illum morem hodie apud Indos obtinere, quis est qui nesciat? Similiter nemo ſanus ad fabulas relegabit, apud Scythas, rege mortuo, alios brachia circumcidere, frontem naſumque ſauciare, alios ſiniſtram manum ſagittis traiicere ſolere (*c*). Haec enim omnia mi-

(*a*) Vid. omnino Clar. de Rhoer, Sect. I. C. 4. § 3. pag. 77. in not. *f*, et auctores ibi cit. ita autem ſimplicius res mihi explicari videtur, quam ſi monſtra illa ad bestias, ut vulgo fit, et habetur quoque apud Larcherum in notis ad h. l, referamus.

(*b*) Idem quoque apud Getas habebatur mos. Vid. Stephanus Byz. de Urb. in voce Γετία. Apud Indos autem uti hodie obtinet, ita antiquitus iam in uſu erat, uti patet ex Ciceronis Tusc. Quaest. Lib. V. C. 27. Hunc morem eleganter deſcripſit Propertius Lib. III. Eleg. 11. vs. 15. Conf. Diodorus Sic. Lib. XIX. C. 33 et 34. p. 343.

(*c*) Apud Aethiopes, rege mutilato vel mortuo, eius maxime familiares idem pati debebant, ut refert Strabo Lib. XVII. § 4. p. 628. Edit. Siebenk.

mirifice congruunt rudium gentium moribus, quae hac praesertim ratione luctum ostendere solent (*a*).

Mirum porro videri possit atque absurdum prorsus, quod narrat Herodotus, apud Babylonios mulieres semel se in vita prostituere debere (*b*). Quod licet a nostris plane abhorreat moribus, verissimum tamen est, quippe cum aliorum, tum vero Ieremiae confirmatur testimonio (*c*). Ast vero etiamsi nullus alius de horribili illo more testatus fuisset scriptor, facile tamen ex ipsius gentis ratione explicari posse videtur. Is enim

(*a*) Ab hoc more ne ipsi quidem alieni fuere Romani; quamvis enim non ita vehementer sese sauciare solerent, crines tamen in luctu haud raro evellebant genasque lacerabant, unde Ovidius Fast. Lib. III. Eleg. 3. vs. 51.

Parce tamen lacerare genas nec scinde capillos.

genas tamen lacerare prohibuere leges XII. Tab.; uti patet ex Cic. de leg. Lib. II. C. 23. Aegyptii quoque hac in caussa caput aut vultum luto oblinebant, et per urbem vagantes se verberari iubebant, ut refert Herod. Lib. II. C. 85. Aliae gentes tantummodo vestes in luctu discerpere solebant. Vid. idem Lib. VIII. C. 99.

(*b*) Lib. I. C. 199.

(*c*) Vid. eius epist. ad Iudaeos libro *Baruch* vulgo adiuncta vs. 42 sq. Vid. omnino Larcherus in notis ad Herod. Lib. I. C. 199, ubi egregie hunc Herodoti locum tuitus est ab ineptis Voltarii cavillationibus in libro cui titulus est: *Dictionn. Philos.* Tom. 3. Article *Babel*, pag. 225. Conferri quoque meretur Cl. de Rheer, Sect. I. C. 4. § 8. p. 91.

enim in genere humano obſervari debet progresſus, ut pudoris ſenſus ſenſim paulatimque invaluerit. Mirum igitur non est, veteres cultisſimas quoque gentes ea in ſacris adhibuisſe, quae a nostris toto coelo distant moribus: cuius rei documenta ſunt celebratisſima illa Graecorum Aegyptiorumque phallophoria, Romanorum Priapi cultus.

Et ſic quidem exempla quaedam notavimus, quae licet continuo nobis abſurda videantur, imo vero iis, qui incultarum gentium mores nunquam edocti fuerunt, incredibilia, vera ſunt tamen, et eo imprimis valere posſunt, ut ridiculos et pueriles prorſus harum gentium mores penitus perſpiciamus. Sunt idcirco ipſae illae narrationes, ut mirae ſuavitatis, ita maximae quoque utilitatis. Quoniam vero alia quoque exſtant eiusdem generis multa, nonnulla item et memoremus et diiudicemus.

Ad fabulas igitur vulgo referuntur, quae Lib. II. C. 35. traduntur, apud Aegyptios, viros feminasque contraria prorſus, quam apud alios populos, agere ratione; has enim v. c. forum frequentare et mercari, illos vero domi ſedentes telam texere; has mingere ſtantes, illos contra ſedentes. Ad primum autem quod attinet morem cum ab aliis ille confirmatur ſcrip-

toribus (*a*), tum vero eius mentionem fecit Sophocles, cuius ex *Oedipode Colonio* elegantissima ideo imprimis adscribere lubet verba, quia extorrem senem, quem negligunt filii, diligunt contra et ubivis comitantur filiae, suorum mores liberorum cum Aegyptiacis ita comparantem inducit moribus:

Ὦ πάντ᾽ ἐκείνω τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ νόμοις
Φύσιν κατεικασθέντε καὶ βίου τροφάς.
Ἐκεῖ γὰρ οἱ μὲν ἄρσενες κατὰ στέγας
Θακοῦσιν ἱστουργοῦντες· αἱ δὲ σύννομοι
Τἄξω βίου τροφεῖα πορσύνουσ᾽ ἀεί.
Σφῷν δ᾽ ὦ τέκν᾽, οὓς μὲν εἰκὸς ἦν πονεῖν τάδε,
Κατ᾽ οἶκον οἰκουροῦσιν, ὥστε παρθένοι.
Σφὼ δ᾽ ἀντ᾽ ἐκείνων τἀμὰ δυστήνου κακὰ
Ὑπερπονεῖτον. (*b*).

Huius igitur moris uti vix in dubium vocari potest veritas, ita, quominus alteram illam de mingendi ratione fictam habeamus consuetudinem, sunt, quae prohibeant, documenta. Testibus enim peregrinatoribus, populus quidam in India

(*a*) Vid. Larcherus in notis ad Herod. Lib. II. C. 35. nota 112 et 113, ubi habetur Nymphodori de harum consuetudinum auctore et causa, opinio; hic autem in rebus istis fere eadem, quae noster, narrat.

(*b*) Vs. 337.

dia habetur, apud quem idem prorſus obſervatur mos (*a*).

Sed quandoquidem ad Aegyptios pervenimus, operae pretium ſit in medium proferre miram illam eandemque ridiculam fere, quae Lib. II. C. 68. crocodili habetur, deſcriptionem. Hoc enim animal naturâ prorſus linguâ carere et maxillam inferiorem immotam habere narratur. Quae crocodili deſcriptio etiamſi tota vix defendi poſſit, magnam tamen partem non ita redicula eſt habenda. De eius enim lingua idem fuit Ariſtotelis iudicium (*b*), qui licet vera quoque habuerit, quae de maxilla apud Herodotum leguntur (*c*), ei tamen recentiores haud mag-

(*a*) *Les Indiens de la Baie d'Hudſon, dit Monſieur Ellis, different de toutes les nations connues par leur manière d'uriner; les hommes s'accroupisſent toujours pour lâcher de l'eau et les femmes ſe tiennent de bout*, in opere cui titulus: *Histoire des Voyages* Tom. 14. p. 669. Sunt qui dicant Aegyptiorum haud multum ab hodiernorum Indorum abludere inſtitutis. Vid. Larcherus in not. ad Herod. Lib. II. C. 47. not. 175, ubi docti cuiusdam viri hac de re invenitur ſententia.

(*b*) Hiſt. anim. Lib. II C. 10. p. 784. Ex recentioribus Doct. Camus idem ſe, quod ab Herodoto et Ariſtotele traditur, in crocodilo obſervasſe dicit in verſ. Ariſt. *Hiſt. Anim.* Tom. 2. p. 262.

(*c*) De part. anim. Lib. II. C. 17. p. 997.

magnopere asſentiuntur (*a*). Sed attendamus item duo illa ovium genera, quae in Arabia inveniri dicuntur Lib. III. C. 113, quorum alterum caudas habeat tam longas, ut paſtores, ne ulcera contrahant, exiguum plauſtrum fabricentur, quod caudae ſubligetur; alterum vero ad cubiti latitudinem. Hoc igitur niſi a recentioribus ſcriptoribus prorſus confirmaretur (*b*), a nullo non in dubium vocaretur.

Sed miſſis miris illis animalium generibus, aga-

(*a*) Vid. Camus, l. l. pag. 264. Hoc autem loco monendum, modeſte me a ſummo Rhoerio diſcedere, qui (Sect. I. C. 6. p. 105.) Herodotum ſine dubio peccare putat, quum Lib. IV. C. 29. pecoribus cornua non naſci tradit in locis frigidis; quandoquidem idem affirmant Strabo Lib. VII. p. 387. Edit. Siebenk. et Hippocrates de aëre, aquis et locis, Tom. 1. p. 353. — De formicis illis, quas memorat noſter Lib. III. C. 102, vulgo in dubium vocatis, vid. Plinius *Hiſt. Nat.* Lib. XI. C. 31. Conf. Larcherus ad eundem Herodoti locum, qui exemplo rem egregie probat. Ceterum egregie de rebus iſtis rarioribus obſervat Pauſanias Lib. IX. C. 21. p. 752. „ Neque ad asſentiendum procliviorem aliquem eſſe debere, neque ſe omnino incredulum ad ea, quae ſint rariora, praebere." Cuius rei exemplum ſint volantes illi, quas memorat Herodotus Lib. II. C. 75. Serpentes. Haud enim defuere, qui eos in fabularum continuo referrent numerum. Pauſanias contra ἐγὼ, inquit, πτερωτοὺς ὄφεις οὐ θεησάμενος πείθομαι δ᾽, ὅτι ἀνὴρ Φρὺξ ἤγαγεν ἐς Ἰωνίαν σκόρπιον ταῖς ἀκρίσιν ὁμοιότατα πτερὰ ἔχοντα.

(*b*) Vid. *Hiſt. Gen. des Voyages* Tom. 3. p. 297. et Tom. 5. p. 189. et 214.

agamus tandem de nefando prorſus Indorum more, quem refert Herodotus Lib. III. C. 99. Hos enim narrat necare cum aegrotos, tum ſenio confectos; quae res, quamvis indoctis Europaeis hominibus ſummo iure ad fabulas referatur, haud tamen ita abſurda neque fide indigna videtur; et partim explicari poteſt ex ciborum penuria, qua laborare fere ſolent incultae illae gentes; partim etiam eo probatur, quod Hottentotti hodieque etiamnunc ſenes, eosque, qui prae corporis infirmitate vitam ſuſtentare non posſunt, non tantum nulla proſequuntur cura, ſed horrenda prorſus ratione eosdem negligunt, et ita fami omnibusque exponunt calamitatibus (*a*); quod quidem ipſum quam

(*a*) Vid. Sparrman, *Voyage au Cap de Bonne Espèrance et dans l'Interieur de l' Afrique* C. 6. in libro cui titulus: *Hiſt. des Voyages* Tom. 5. p. 147. ubi narratur Hottentottos non tantum istiusmodi homines exponere ſolere, ſed eos quoque, uti Indos, interficere. Crudelior longe in inſula Sardinia habebatur mos, ubi ſenex ſeptuagenarius a ſuis ipſe liberis in Saturni honorem baculo occidi inque verticem proiici ſolebat. (vid. Tzetzes ad Lycophronis Alex. v. 796. p. 86.) Qui, ut apud multas antiquas gentes obtinebat mos, ita etiamnunc non ubivis est abolitus, vid. *Hiſt. Natur. et Civile du royame de Siam* Tom. 2. p. 371. Ceterum, ex eorundem Hottentottorum ſordidis moribus, multa quoque, quae apud Herodotum habentur, explicari posſunt. Sic v. c. narrat Lib. IV. C. 168. Adyrmachidarum mulieres pediculos, quos

quam parum ab Indorum, quem citavimus, abludat more, unusquisque facile videbit. Et omnino, postquam hunc apud Sparrmannum Hottentottorum legi morem, infantes illos, matre mortua, eius mammae adfixos vivos sepelire, quae apud Herodotum inveniuntur incultarum gentium crudeles consuetudines fide mihi visae sunt dignissimae omnes.

Ceterum, ut huic disputationi finem imponam, quae Lib. I. C. 93. de Lydorum occurrunt filiabus meretriciam vitam agentibus, quaeque passim de simili puellarum occurrunt corporis quaestu, haec omnia cum ex rudium gentium moribus facillime explicantur, tum vero iisdem confirmantur nonnullarum huius aevi gentium consuetudinibus. Cum enim constat hodieque etiamnunc apud incultas quasdam gentes moris haberi, ut hospitibus ultro offerantur feminae (*a*), quidni fieri potuit, ut Lydi aliique antiqui aevi populi filias ipsi suas prostituerent (*b*).

Et

quos capiant, anteaquam abiiciant, mordere solere. Quem quidem morem nostris moribus haud magnopere convenientem apud Hottentottos observari affirmarunt peregrinatores. Vid. *Hist. des Voyages*, Tom. 5. p. 152.

(*a*) Uti de Braminis affirmatur in libro *Ceremonies et coutumes religieuses de tous les peuples du Monde*, Tom. 2. Parte 1. pag. 40. Conf. omnino p. 24 sqq.

(*b*) Haec igitur, quae de Lydorum filiabus apud Herod.

Et ſic quidem eo nunc pervenit disputatio nostra, ut ostendendum ſit, quae apud Herodotum occurrunt mira, ab iis etiam fabulis adnumerari ſolere, qui rerum naturalium prorſus ſunt imperiti; quod age exemplis illustremus. Istiusmodi paſſim apud nostrum occurrunt loca, quibus cineres de coelo lapſi eſſe, aliaque huius generis multa traduntur, quae maioribus nostris, rerum quippe naturalium imperitis ſuſpectae fidei viſa ſunt omnia, in hodierna vero philoſophiae naturalis luce, per vim fluidi electrici, aëris inflammabilis, montium ignivomorum facillime explicantur et intelliguntur (*a*). Similiter istiusmodi apud He-

rod. occurrunt facile explicare posſunt omnia. Sed Lib. II. C. 126. aliud quid habetur, quod continuo prorſus abſurdum videatur; Cheopen Aegypti regem pecuniâ indigentem, filiam corporis quaestum facere iusſisſe. Hoc, ut opinor, haud immerito a multis in dubium vocari ſolet. Rem vero accuratius reputantibus, fidem Herodoti loco negare vix poterimus; nam ea ſemper hominum fuit ratio, ut pro pecunia comparanda quaevis facerent. Quodſi praeterea cogitaverimus, praecedenti ſeculo nobilem quendam in Anglia virum uxorem ſuam eo propoſito proſtituisſe, ut libidini (*pour ſon plaiſir*, ut Franci dicunt) ſatisfaceret, quidni rex pecuniâ indigens ſimile quid perpetrare potuit? Exemplum hocce invenitur apud Larcherum in notis ad Herod. Lib. II. C. 126.

(*a*) Vid. Musſchenbroekius, in Introd. ad Phil. Nat. p. 1003,

Herodotum inveniuntur negotia, quae, quamvis mira, primarii tamen medici non tantum non in dubium vocarunt, ſed fieri posſe probarunt. Quod enim legimus Lib. I. C. 85. de Croeſi filio muto prae magno terrore in vocem ſubito erumpente, prodigio quidem ſimile, ſed tamen verum esſe posſe, ſummus affirmavit Gaubius (*a*). Ne autem quis multo maius illud Epizeli mihi obiiciat miraculum, qui in acerrimo proelio neque ulla corporis parte ſaucius, neque eminus aut cominus ictus, oculis privatus fuisſe traditur (*b*), animadvertendum, hoc negotium prodigiis adnumerasſe ipſum Herodotum, eumque narrasſe, quae Epizelum commemorare audiverat. Sed in hoc argumento diutius verſari non posſumus. Quaecunque alii praeterea in Herodoto fide cenſeant indigna, neſcio; me autem, quippe rerum naturalium non magnopere pe-

1003, 1004 et 1070, qui plurima illic affert, quae rerum naturalium imperiti ad fabulas referre ſolent.

(*a*) In Orat. Acad. altera de regimine mentis quod medicorum est, p. 66; qui ad multas res miras intelligendas in laud. Orat. omnino conferri debet. Conf. etiam Larcherus, in nota 92. ad Herodoti Lib. I. C. 34 et 101. ad eiusdem libri C. 38. Ibi enim eleganter agit de voce κωφός (quae habetur C. 38.) illiusque apud antiquos Graecorum ſcriptores uſu.

(*b*) Lib. VI. C. 117.

peritum, omnia illa explicare non posse, ingenue profiteor; ex quo tamen non illud effici volo, ut ideo, quae explicare non possum, ad fabulas continuo referam. Fidem contra iis ideo adiicio, quia praestantissimi quique viri de iis nullo fere modo dubitarunt (*a*); e quibus praeclarae illud medicinae decus summum Boerhavium dixisse video; „ *Hodiernae observationes fere omnia probant magni viri dicta, quae semidocti rerum naturalium ignari, pro falsis habuerant fictisqne*" (*b*).

Ceterum monendum superest, istiusmodi in Herodoteo opere occurrere multa, quae neque peregrinatorum testimoniis, nec vero accurata rerum naturalium cognitione explicari possunt; de quibus tale proferendum videtur iudicium, ut historico nostro nequaquam vitio verti queant; quandoquidem eorum, quibus vixit, temporum ratione necessario in eius opus irrepere debuerunt; cuius generis vitia procedebant v. c. ex difficultatibus, quae illius aevo impediebant, quominus ex limpidis omnia haurirentur fontibus (*c*); et vel praecipue ex superstitione, quae il-

(*a*) Conf. Larcherus in praef. p. 6.

(*b*) Elem. Chem. Tom. 1. p. 550.

(*c*) Conf. quae introitu Sect. III. ad has percipiendas difficultates in medium protulimus.

illa etiamnunc obtinebat aetate, a qua cum ne Xenophontem quidem aut Diodorum Siculum prorſus tueri posſumus, mirum non est, immunem eius non prorſus fuisſe historiae parentem. Quidquid ſit, praecipuis explorandis, quae a multis ad fabulas ablegari ſolent, Herodoti locis, probare ſtuduimus, huius fere generis omnia non tantum non ſuspectae fidei haberi posſe, ſed eo contra imprimis valere, ut incultarum gentium penitus perſpiciamus mores, inſtituta, leges.

§ III.

Plutarchi in Herodotum intentae accuſationes tantine ſunt momenti, ut fidem historiae patri negandam esſe validis probent argumentis?

Omnium profecto, qui in Herodotum invecti fuerunt, cum antiquorum, tum recentiorum ſcriptorum dux atque princeps merito cenſetur Plutarchus, qui tot tantaque in Herodoto ſibi invenisſe viſus est vitia, ut de industria hac de re libellum compoſuerit, quem inſcripſit *de malignitate Herodoti.* Quoniam autem ad harum accuſationum rite perſpiciendam veritatem, ipſius primum Plutarchi in iis intendendis

cog-

cognoscendum est propositum, ita breviter illud exponere lubet. Herodotus in bello tradendo a Graecis cum Persis gesto, Boeotios narrat non tantum antea Xerxis partes fuisse secutos, sed et in pugnâ Plataeensi huic regi auxiliantes contra Graecos certasse (*a*). Iam vero Plutarchus Chaeronensis, e Boeotia oriundus, aegerrime hocce ferens, ipsum decere putabat, ut patrocinium susciperet cum maiorum suorum, tum ipsius, ut dicebat, veritatis (*b*). Herodotum scilicet carpit, quoniam maiorum in hoc bello turpia facinora omnibus notiora erant, quam ut apologiâ conscribendâ eos defendere posset (*c*). Haec igitur, quae de

(*a*) Lib. IX. C. 86. Conf. Larcherus in praef. p. 11.

(*b*) Sunt fere Plutarchi verba, C. 1. p. 432.

(*c*) Egregie hac de re ita disputat Abbas Geinoz; *ce fait (de ces compatriotes) étoit si connu, qu'il n'osa s'engager dans une apologie directe de leur conduite, mais voulant, à quelque prix que ce fût, satisfaire son ressentiment contre Herodôte, et rendre suspect le récit de la défection des Thebains et des Boeotiens, il entrepit une critique generale de son histoire, où il s'efforce de montrer que cet historien n'est pas digne de foi; qu'il à altéré par pure malignité la verité de l'histoire; que sa méchanceté paroit non seulement dans les horreurs qu'il à mises sur le compte des Boeotiens, mais ausſi dans la manière indigne, dont il à traité les autres peuples de la Grèce*, Tom. 6. p. 518.

de Plutarcho diximus, abunde declarant, nimio eum patriae amore (*a*) ad omnes istas, quas in Herodotum intendit, ductum fuisse accusationes; quarum age praecipuas exploremus.

Prima igitur huc redit: Herodotum in rebus narrandis nominibus usum fuisse odiosissimis, ubi molliora in promtu essent; uti v. c. cum Niciam dicere potuisset ἄγαν θειασμῷ προσκείμενον, eum θεόληπτον vocat, et Cleonis tradit θρασυτῆτα καὶ μανίαν, cum dicere licuisset κουφολογίαν (*b*). Huius accusationis levitas inde facile intelligitur, quod, quas Herodotus usurpavit, dictiones, summam illam declarant eius ingenii simplicitatem, non tam verborum, quibus uteretur, strictam significationem, quam rerum, quas traderet, attendentis veritatem (*c*). Haec demum

(*a*) Qua de re conferri possunt Clar. de Rhoer, l. l. Sect. II. C. I. § V. p. 126 sqq. et La Harpe, l. l. p. 128.

(*b*) C. 2. p. 423.

(*c*) Mollibus potius quam odiosis et asperis verbis plerumque usum fuisse nostrum opinamur; sic v. c. de Cheopis filiâ, quam pater corporis quaestum facere iusserat, non dicitur, eam πορνεύεσθαι sed πρήσσεσθαι ἀργύριον fuisse iussam; conf. eiusdem libri C. 121. ubi simile quid habetur de Rhampsiniti filia. — Lenis ita in verbis quoque nobis esse videtur Herodotea narrandi ratio. Sic ex. gr. Lib.

mum posteriori aevo Sophistarum imprimis fuit ratio, ut verba accurate quasi ponderarentur, ne iis ita plus minusve, quam par esset, tribuerentur (*a*). Ast vero haudquaquam praetermittendum, in iis tradendis negotiis, quae ad rem quodammodo facerent, Ionicae Herodotum humanitatis ubivis praebere exempla. Uti igitur nihil ad

Lib. I. C. 16. Alyattes traditur Clazomenas reliquisse *non uti volebat*, pro, *coactus fuisse urbem relinquere*; eodem modo C. 32. *multa saepe videre debemus, quae potius non videremus*, id est, *multa tristia*; et omnino proprium est Herodoto, ut dicat οὐχ ὡς ἤθελε, οὐχ ὡς βούλεται, ἄχαρι οὐδὲν, ἀνεθέλητος, ἀποθύμιον τι, pro alia quadam a Ionica humanitate magis abhorrenti dicendi formula; Iones enim, ut egregie ad Lib. VII. C. 88. monet Cl. Valckenarius, imprimis tristia quaevis verbis exprimebant in speciem lenissimis. Quae profecto omnia non ideo veritatis specie carere videntur, quia Plutarchus durius verbum de Graecis usurpasse dicit nostrum, Lib. VIII. C. 4. δρησμὸν βουλεύειν; hoc enim neque durum est nec vero durius quam Agamemnonis illud apud Homerum Il. 2. vs. 140. φεύγωμεν. Vid. Cl. Wesselingius ad Lib. VIII. C. 18. praeterea de Graecis ferre non potuit malignus censor hoc vocabulum, sed omnino de Persis, de quorum quoque rege illud usurpavit noster, Lib. VIII. C. 97. et 100.

(*a*) Vid. Ioach. Camerarius prooem. in Herod. post Gronov. Herod. edit. pag. 714.

ad rem faciebat, num Niciam *ἄγαν θειασμῷ προσκείμενον* an vero *θεόληπτον* diceret, ita eorum hominum, qui fcelera perpetrarant graviora, vix unquam memoriae prodidit nomina (*a*); qua de re fi ipfum accufare potuisfet Plutarchus

(*a*) Exemplo fint Lib. I. C. 51. Lib. II. C. 123. Lib. III. C. 125. Llb. IV. C. 43. Ex quibus exemplis alterius quoque Plutarchi accufationis duci quodammodo potest falfitas, „ narrationem ideo extendere nostrum et per ambages circumducere, ut alicuius calamitatem, flagitia vel actionem vituperio dignam inferere posfet; hoc enim fi delectatus fuisfet vitio, non profecto eorum reticuisfet nomina, qui mali aliquid peregerant. Quorum uti reticet nomina, ita diligens erat in eorum addiscendis nominibus, qui praeclara quaeque peregerant facinora. Spartanorum enim ad Thermopylas mortuorum non tantum ducum tanquam dignorum virorum, fed et trecentorum omnium, ut ait Lib. VII. C. 224, noverat nomina.
Quod autem ad Thucydidem et Philistum attinet, quos hoc vitio non laborasfe eodem loco (C. 3.) ftatuit Plutarchus; animadvertendum, Thucydidem tamen de Hyperbolo ita pronunciasfe (Lib. VIII. C. 73.), ut fi fimile quoddam de alio quodam homine Herodotus tulisfet iudicium, quam vehementisfime in eum invectus fuisfet Plutarchus. Philistus autem ne citari quidem a Plutarcho meretur; hic enim, teste Dionyfio Halic., mores habebat adulatorios, tyrannorum ftudiofos, humiles, ac fordidos in Epift. ad Cn. Pompeium C. 5. p. 780. Conf. Nepos in Dione C. 3. et Wyttenbachius in Orat. de *Phil.* rel., quae exftat in opusc. Wyttenb. Tom. I. p. 150.

chus, maiori fortasſe iure ſuam in eum intendisſet accuſationem.

Altera Plutarchi accuſatio est haecce: eo Herodotum propoſito extendere ſolere narrationem, ut hominum flagitia vel turpia immisceri posſint facinora, quamvis etiam argumentum id minime postulet. Ab hac quidem accuſatione historiae patrem melius vix defendi posſe putamus, quam uno afferendo loco, qui prorſus contrarium nobis probare videtur. Memorans enim Lib. VI. C. 121, Calliam, qui omnium Athenienſium ſolus Piſistrati Athenis eiecti emere auſus fuerat, quae publice ſub praecone vendebantur, bona, de industria extendit narrationem, eiusque tradit in ludis Olympicis equorum curſu victoriam; quum in quadrigario ſecundus esſet, in Pythiis item eum victorem fuisſe narrat (*a*). Sunt haec autem, quae de ludis Olympicis et Pythiis memorat, proprie extra historiae, ut ita dicam, terminos poſita (*b*). Sed mentionem fecerat hominis isti-

us-

(*a*) Conf. v. c. Lib. V. C. 47. 71 et 102. Lib. VI. C. 36. 70 et 103; et Lib. VIII. C. 47, ne quis ideo cum Plutarcho credat nostrum laudasſe Calliam, quia vir erat valde potens; conf. omnino Schweighaeuſerus in notis ad Herod. Lib. VI. C. 122.

(*b*) Quamvis nil ſibi memorare propoſuerit noster, niſi quae ad Historiae pertinerent filum, uti patet

ex

usmodi, qui tyrannos perosus patriam summo ardore liberare studuerat: victoriarum idcirco, licet ad argumentum minus pertinentium, in ludis olim reportatarum mentio simul erat facienda. Hae enim summam victori conciliabant gloriam, iis reportandis praeconis voce per totam Graeciam extollebatur, ipsamque adeo patriam celebrem reddebat victor (*a*).

Pergit porro accusando Plutarchus, boni facti apud Herodotum observari posse reticentiam, ubi tamen historiae filum illius mentionem flagitet. Quae quidem accusatio ita posita sensum saltem haberet, sed exigui prorsus sit momenti, quia eodem Plutarchi loco habetur, digressiones fieri debere ad laudandum, eum vero, qui iis

ex Lib. VII. C. 96 et 99, ulterius tamen progreditur extra historiae filum huius viri narrandis laudibus; conf. quae habentur Lib. VII. C. 99. de Artemisia; C. 164. de Cadmo Coo et C. 181. de Pytheâ Ischenoi filio et Lib. VIII. C. 47. de Phayllo. Add. imp. Lib. VII. C. 214.

(*a*) Uti ex prioris accusationis falsitate, alterius quoque falsitatem quodammodo duci posse ostendimus, ita idem hoc quoque loco obtinet. Quae enim de secundâ hacce accusatione disputavimus, si vera sunt, verum profecto haud facile esse potest, reticentiam apud Herodotum haberi boni facti, quamvis etiam historiae filum illius mentionem postulet, quae est tertia Plutarchi accusatio.

iis utitur ad hominum vitia notanda, malignitatis esse reum (*a*). Haec Chaeronensis Philosophi sententia si vera esset, parum profecto ex historiâ caperemus utilitatis. Etenim si tantummodo egregia quaeque a scriptore traderentur facinora, ad eorum quidem imitationem paulisper excitaremur, non autem tantam in nos exerceret vim et efficaciam, quantam, hominum memoratis simul vitiis, necessario habere debet. Ita enim cum in praeclara quaeque intuentes facinora, tum vero in maxima flagitia, ad illorum magis ducimur imitationem, simul quippe perspicientes in certissimam nos hisce peragendis proruere perniciem. Quodsi igitur Herodotus, uti eum fecisse putamus (*b*), hominum aeque vitia ac virtutes notavit, historici hac in causa officio egregie nobis functus fuisse videtur (*c*). Eundem vero a bonis factis reticendis prorsus fuisse alienum, cum

(*a*) C. IV. p. 435.

(*b*) Hoc sibi quoque proposuit, uti effici potest ex Lib. I. C. 5.

(*c*) Verine historiae scriptores, an vero fabulae auctores Philistus similesque dicendi sint historici, qui scelera et flagitia in historiâ conscribendâ, vel silentio praetereunt, vel aliquo honestatis colore excusant, merito rogat Wyttenb. in Orat. laud. p. 149. Conf. idem in Orat. *de Vi et effic. hist. ad stud. virtutis*, l. l. p. 198.

cum alia infinita probare posſent exempla, tum etiam luculenter demonſtrat, quem citavimus, de Callia locus.

In eo deinceps malignitatis ſibi vitium in Herodoto deprehendisſe videtur Plutarchus, quod, duas pluresve de re quadam citans opiniones, deteriorem ſemper amplectatur (*a*). Quam quidem accuſationem merito in Herodotum intentam esſe, haud facile quis probaverit. Quae enim ad rem probandam profert philoſophus exempla, non multum illa valent ad ſententiae, quam profert, declarandam veritatem (*b*). Quodſi praeterea infenſum Plutarchi animum ſummo Herodoti, quem ſupra iam ſaepius obſervavimus, in ſcribendo opponimus candori, haud probabilis nobis videbitur Chaeronenſis philoſophi criminatio. Quis, quaeſo, ſibi obtrudi patietur, hominem, cuius ſcripta ubivis candorem referunt, qui, ne falſa pro veris lectoribus obtruderet, accurate ubivis, quae ipſe viderat, ab iis distinguit, quae audierat, qui ipſas ſubinde res miras ad fabulas referre non dubitat, istiusmodi igitur hominem ex duabus, quae ferebantur, opinionibus deteriorem ſemper fuisſe amplexum? Opinamur potius, ut quidque

(*a*) C. 5. p. 435.
(*b*) Conf. Cl. de Rhoer, l. l. § 3. p. 124.

que retulit, ita eum sensisse, audivisse, comperisse. Sed ne tali me argumentatione rem probare velle quis existimet, succurrit continuo, quod contrarium prorsus probat, exemplum. Dubium enim erat, num socii, Thermopylis a Persis superatis, ignaviter eas deseruissent, an vero Leonidae iussu. Iam vero Herodotus Lib. VII. C. 220 sqq. hac de re agens multus est, ut ostendat non suâ sponte socios et, militari disciplinâ spretâ, abiisse, sed Leonidam eos proficisci iussisse (*a*).

Ceterum, ne hoc praeteream, quos Plutarchus ad vitium illud in Herodoto probandum citat, scriptores (*b*) ad unum usque perierunt

(*a*) Hoc adeo misso exemplo, mihi tamen nullo modo persuadere possum, hoc historiae patri adhaesisse vitium. Quomodo enim istiusmodi homo proclivis esse potest ad deteriorem amplectendam opinionem, qui multus semper est in omnium omnino hominum praedicandis virtutibus; quod cum alia egregie, tum imprimis demonstrat elegantissimus ille locus, qui habetur Lib. VI. C. 30. Ibi enim narrans, Histiaeum ab Artapherne et Harpago vivum captum occisumque fuisse, sibi vero videri adiungit eundem hominem ad ipsum Darium perlatum nunquam istiusmodi quid passurum fuisse, regem quippe in eius interfectores vehementissime invectum fuisse.

(*b*) Sunt illi Antenor Cretensis, Dionysius Chalcidensis;

runt omnes. Quamobrem de iis rebus, in quibus perverſas noſtrum amplexum fuisſe dicit opiniones, quid illi ſtatuerint, nullo modo iudicare posſumus.

Et ſic quidem univerſas quasdam memoravimus Plutarchi in hiſtoriae patrem intentas accuſationes, cuius generis quamvis et aliae ſint permultae (*a*) plures tamen apponere neque lubet, nec utile videtur. Cum autem idem ille Plutarchus ideo imprimis malignitatis reum probare conetur Herodotum, quod in omnes Graeciae civitates, praeſertim in Lacedaemonios, Corinthios Boeotiosque invectus fuerit: explorandum eſt nobis deinceps, quae in trium harum civitatum dedecus, iudice Plutarcho, protulerit Herodotus.

Quod igitur ad Lacedaemonios attinet, tradit Lib. III. C. 47. cum exercitu eos ſe contulisſe Samum, de cuius expeditionis cauſâ duplex ferebatur opinio. Samios enim dicere narrat, ideo hanc

ſis; vid. C. 22. p. 454, Lyſanias Mallotes, Charon Lampſacenus, C. 24. p. 459, Hellanicus, Ephorus, Naxiorum Annalium Scriptores, C. 36. p. 491. alii.

(*a*) Vid. v. c. C. 6. p. 436, C. 7. 8. 9; quae omnia, ſi quis totam rem accurate ſecum reputet, facillime, ut opinor, explicabit; vel ſaltem illorum locorum perſpiciet malignitatem.

hanc expeditionem suscepisse Lacedaemonios, ut, Polycrate tyranno eiiciendo, gratiam sibi referrent, navibus aliquando iis adversus Messenios auxiliatis; Lacedaemonios autem narrare, se non adeo, ut precantes Samios tuerentur, militavisse, quam ut crateris et thoracis cuiusdam rapinam ulciscerentur, ut ita non sociorum, sed hostium instar in insulam illam se contulerint. Huc usque Herodotus. Iam vero Plutarchus (*a*) vehementissime quidem in hunc invehitur locum, nihil vero affert, quo Samiorum hac de re opinioni fidem habendam esse demonstret, nisi nullam illis temporibus fuisse civitatem, quae magis, quam Spartana, tyrannis esset infensa. Quod profecto nullius fere momenti est argumentum. Lacedaemonios enim in suâ civitate tyrannidem ferre nolentes, libenter eâ alias oppressas vidisse civitates, cum ex aliis abunde patet locis, tum egregie quoque efficitur ex Libri V. C. 91. „ Videntes enim, ait, Lacedaemonii, a tyrannide liberatos pares sibi fore Athenienses, Hippiam arcessebant Pisistratî filium, eique Athenarum imperium reddere studebant, ut huius ita civitatis tyrannide oppressae promoverent infirmitatem." Quod argumentum ne temere quis ideo in dubium vocet, quo-

(*a*) C. 21. p. 450.

quoniam ex ipso Herodoto petivimus; ipsorum illud confirmatur Spartanorum moribus. Hi enim quantopere proclives fuerint ad alias quacumque tandem ratione opprimendas civitates satis superque testantur, quae post Persicum bellum in Athenienses machinati sunt, omnia. Vix a Persis liberata erat Graecia, quin Lacedaemonii prohibere studerent, quominus Athenarum muri reficerentur, viam ita sibi parantes quam facillimam, qua sibi Athenas aliquando subiicerent (*a*). Quod idcirco de Samiis narrat Herodotus, non tantum non malignitatis speciem habere, sed fide potius dignissimum esse videtur; de cuius narrationis veritate uti nullo modo dubitari posse putamus, ita, quod postremum memoravimus de Lacedaemoniis, Hippiae Athenarum imperium reddere conantibus, nemini facile, Plutarchum si excipias (*b*), mirum videri poterit.

Quae

(*a*) Vid. Nepos in Them. C. 6. Fidem praeterea Lacedaemoniis haberi non posse saepius antiqui scriptores tradiderunt et tradidit quoque Euripides in Androm. vs. 445. Conf. Larcherus ad Herod. Lib. VI. C. 79. in notula B. qui ita de iis existimat, *tout moyen, qui pouvoit faire triompher les Lacédemoniens, leur paroissoit bon et legitime. La perfidie et le manque de foi ne leur coûtoient rien.* Conf. omnino ad Lib. VII. C. 149. Cel. Valck. nota.

(*b*) Vid. C. 23. p. 456 sq.

Quae porro ad Lacedaemonios a Plutarcho refertur Herodoti malignitas, in narratione illa versatur plenilunii. Tradit enim Historicus Lib. VI. C. 106. Lacedaemonios lege prohibitos, Atheniensibus auxilia mittere noluisse nisi post impletum orbem lunarem, atque ita factum, ut, peractâ demum pugnâ Marathoniâ, venirent. Quae aegre ferens Plutarchus, eam apud Spartanos legem nunquam obtinuisse dicit (*a*). Cur vero, quaeso, iis, quae de lege illa tradidit Herodotus, fidem negemus? Nam, ut taceam, Persici belli temporibus proxime vixisse Herodotum, Plutarchum autem aliquot seculis post, hanc, quam diximus, legem alii bene multi Spartae viguisse affirmant (*b*). Huius vero legis evertendâ veritate quoniam id spectavit philosophus, ut fidem Herodoto negandam esse declararet, pugnâ demum peractâ advenisse narranti Lacedaemonios; nobis quidem operae pretium videtur, alius quoque, eiusdemque fide dignissimi, memorare sententiam. In Miltiadis igitur vitâ tradendâ ip-

(*a*) C. 26. p. 460.

(*b*) Vid. Pausanias Lib. I. C. 28. Conf. Cl. de Rhoer, § 4. p. 137 sq. et auctores ibi citati; et omnino ad nostrum locum Larcherus in notis ad Plut. de mal. Herod. C. 33. Tom. 6. vers. Gall. post Herod. edit.

ipſe adeo Nepos, qui longe ante Plutarchum vixit, et nullo hac in cauſa duci potuit partium ſtudio, auxilium quidem a Lacedaemoniis petiisſe narrat Athenienſes, in proelio autem nullam Athenienſibus auxilio fuisſe gentem praeter Plataeenſes (*a*). Illud denique vel maxime nobis credere prohibet, Lacedaemoniorum illam legem gentis gloriam obſcurandi cauſâ memorasſe Herodotum, quod infra (*b*) post plenilunium duo millia Lacedaemoniorum tantâ feſtinatione adipiscendi hostem et ſocios ita a periculo liberandi ſeſe Athenas contulisſe affirmat, ut triduo, quam ex Sparta decesſerant, in Atticam pervenerint.

Hae igitur a Plutarcho in Historiae patrem intentae accuſationes, quam exigui ſint momenti ex dictis nostris ſatis iam patere videtur; et vero, ſi in Lacedaemoniorum dedecus ſcribere voluisſet noster, illa profecto, quae apud eum occurrunt, operi ſuo nunquam inſeruisſet testimonia. Ecquis hunc eos virum reprehendere voluisſe putet, qui illos, cum ſingulis pugnando

(*a*) C. 4 et 5. Conf. Iustinus Lib. II. C. 9. qui cum de Plataeenſibus idem narrat, tum quoque Lacedaemonios abfuisſe tradit propter quatriduam religionem.

(*b*) C. 120. Lib. autem VI. C. 108. narrat quoque noster iis auxiliatum fuisſe Plataeenſes.

do nullis fuisse deteriores, confertos vero omnium omnino hominum praestantissimos memoraverit (*a*); qui Sperthiam et Bulin Spartae cives ita apud Hydarnem Persam loquentes induxerit (*b*), ut egregie appareat, quam alienus fuerit ab aliarum civitatum laudibus detrectandis.

In Corinthiorum deinceps tradendis facinoribus malignitatis vel maxime reum esse nostrum, demonstrare conatur Plutarchus; quae quidem eius hac in causâ prolata accusatio ne iis quidem, qui non ita abiecte de historiae patre ex-

(*a*) Lib. VII. C. 104.

(*b*) Lib. VII. C. 134 sqq. Sed exempla aliquot citanda, ut manifesto pateat quam egregie in Lacedaemoniorum versetur memorandis facinoribus. Conf. Lib. V. C. 72. ubi de Lacedaemonio quodam agens, ἔργα, inquit, χειρῶν τε καὶ λήματος ἔχειμ' ἂν μέγιστα καταλέξαι. Lib. VI. C. 70. quo loco de Demarato agens Lacedaemonio eum imprimis illustrem fuisse tradit, quia solus omnium Spartae regum quadriiugo certamine in ludis Olympicis palmam reportaverat. Imprimis autem de eodem conf. Lib. VII. C. 102. Denique huc afferri potest Lib. VII. C. 218. ubi memorat noster Barbaros, Thermopylis iam adscensis, videntes armatos milites imprimis veritos fuisse, ut milites isti (Phocenses) Lacedaemonii essent; quod profecto, si Lacedaemonios petere voluisset, Hydarnem Persam non dicentem induxisset.

existimare folent, a vero prorfus abludere videtur. Dionis quippe Chryfoftomi testimonio ideo Corinthiorum gloriam reticuisfe cenfebatur Herodotus, quod laudum in eosdem antea congestarum nullam acceperat mercedem (*a*). Sed primum Herodoti proponamus et examinemus narrationem, et ita deinceps videamus, quomodo de Dionis existimandum fit testimonio. Narrat (*b*) in duas discesfum esfe opiniones de operâ a Corinthiis in proelio ad Salamina Graecis praeftitâ. Dicere enim Athenienfes, Corinthiorum ducem Adimantum una cum Corinthiis pugnae initio, fublatis velis, aufugisfe, deinceps vero divinitus admonitum ad reliquos rediisfe Graecos, re iam ab aliis navatâ. Corinthios contra dicere, inter primos fe fuisfe in pugnâ; quorum addit noster reliquam Graeciam omnem probasfe fententiam. Iam vero, fi meam me hac in caufa proferre oportet opinionem, nullum malignitatis indicium hic mihi continere videtur locus. Quod enim fubiungit noster τὴν ἄλλην μαρτυρεῖν Ἕλλαδα istiusmodi quid apud me efficit, ut Athenienfium opinioni nullam fidem habendam esfe opiner. Hi enim inepto patriae amore corrupti, om-

(*a*) In orat. Corint. 37. Tom. 2. p. 103. Edit. Reisk.
(*b*) Lib. VIII. C. 94.

omnia in ſuam ipſi laudem vertere ſtudebant. Herodotus autem huius Athenienſium opinionis patrocinium non tantum non ſuscipit, ſed eam contra aperte refutat, reliquae Graeciae hac de re apponendâ ſententiâ. Nec vero Plutarchus hic ferendus est, „ historiae patrem Graeciae opinionem ideo apposuisse, ne nimis aperte maledicendo malus videretur, istamque calumniam non ab Athenienſibus in Corinthios, ſed ab ipſo Herodoto in utrosque fictam esſe", ſtatuens (*a*). Ita enim ſi quid explicari potest, praeclara alicuius facinora, vel dicta in turpisſima quaeque facile mutari posſunt; nec vero tam abiecte de homine homini existimare licet. Caeterum Plutarchi haecce tenuis argumentatio ſimillima esſe videtur istiusmodi hominis agendi rationi, qui, ubi ſemel perverſi quid protulit, omnia deinceps, ut ſibi conſtet, aut affirmare aut negare conſtituit.

Sed videamus nunc de Dionis Chryſoſtomi testimonio quid ſit existimandum; cuius quippe veritas ſi probari posſet, tam pravam ſimul probatum esſet Herodoto fuisſe indolem, ut vix ei fides esſet habenda. Sed eius cauſa facile mihi defendi posſe videtur.

Primum igitur animadvertendum, niſi hae duae

(*a*) C. 39. p. 496.

duae revera apud Graecos fuisſent de Corinthiis opiniones, maximam continuo Graeciae partem, Corinthiorum illis temporibus amicam, Herodoti declaraturam fuiſse mendax ingenium; Graecis idcirco, quibus placere ſtudebat, quique totum istud negotium probe ſciebant, haud facile falſi quid obtrudere auſurum fuiſse nostrum (*a*). Quodſi praeterea utriusque ſcriptoris cogitemus, quâ vixit, aetatem, magis etiam Dionis impugnatur testimonium. Is enim quinque adeo ſeculis post pugnam Salaminiam, Herodotus contra illi proxime floruit. Hic igitur ab iis rem audivit, qui ipſi interfuerant pugnae: ille contra non niſi ex historiâ et monumentis haurire potuit, quae tamen monumenta minus hac in cauſâ fide digna erant. Cum enim plurimi Herodoti aetate ſe a pugna Plataeenſi abfuiſſe erubescentes, posterorum cauſa monumen-

(*a*) Quodſi nobiscum reputamus, Herodotum Graecis placere ſtudentem haud ſemel operis ſui partem in ludis publicis legiſse, omisſis etiam ceteris, quae et permultae et vero ſummi momenti ſuscipi posſunt, defenſionibus, mirum iam continuo videri debet, istiusmodi hominem maledicendo gloriam ſibi parare niſurum fuiſse. Quoniam autem revera ſummam ſibi apud Graecos conciliavit gloriam, probatur inde, ni fallor, eum neque Corinthiis neque univerſis Graecis maledixiſse. Qua de re egregie egit Doct. Geinoz, l. l. p. 567.

menta ſepulcralia erexerint (*a*), quidni idem facere potuerunt Corinthii post proelium Salaminium? Sed praeterea Dionis Chryſoſtomi ſi vera esſet narratio, Plutarchus profecto, omnia avide arripiens, ut Herodotum peteret, eam nequaquam omiſisſet (*b*). Dionis idcirco narrationem haud magni esſe momenti merito ſtatui posſe opinor. Ne autem quis Simonidis poëtae mihi obiiciat in Corinthiorum Adimantique honorem prolatum carmen, animadvertendum, hunc maxime poëtam eorum celebrare ſolitum fuisſe laudes, qui magnam ei donarent pecuniae vim (*c*).

Sed quandoquidem ſupra monumentorum mentionem fecimus ſepulcralium, ab iis post pugnam Plataeenſem erectorum, qui ſe ab eâ abfu-

(*a*) Vid. Herod. Lib. IX. C. 85.

(*b*) Conſ. Cel. Wesſelingius in Annot. ad Lib. VIII. C. 94. et ibi Schweigh.

(*c*) Vid. Larcherus in vita Herod. p. 84. De Simonidis avaritia elegans est locus apud Aristoph. in Pace vs. 696. ubi Mercurius interrogat Trygaeum, quid faciat Sophocles, cui reſpondet Trygaeus

εὐδαιμονεῖ· πάσχει δὲ θαυμαστόν. Ερμ. τὸ τί;
Τρ. ἐκ τοῦ Σοφοκλέους γίνεται Σιμωνίδης.
Ερμ. Σιμωνίδης; πῶς; Τρ. ὅτι γέρων ὤν, καὶ σαπρὸς,
Κέρδους ἕκατι κἂν ἐπὶ τῆς ῥιπὸς πλέοι.

Conf. ad h. l. Schol. in Edit. Kusteri.

fuisse erubescebant, hac de re item paucis videndum est. Pugnâ igitur Plataeensi peractâ, tumulis ornatos fuisse memorat Herodotus (*a*), qui in eâ occubuerant. Alios autem fuisse narrat, qui pugnae se non interfuisse erubescentes posterorum causa inanes tumulos erexerint. Corinthiorum autem quia ab eo mentio fit nulla, astute inde effici vult Plutarchus (*b*), ut eos quoque inanes istiusmodi tumulos erexisse significet. Quae quam inepta et futilis sit conclusio, unusquisque facile videt. Quidni enim Corinthii eadem passi ac Phliasii et Megarenses (*c*), qui tumulis sepulcralibus ornati erant, idem facere potuerant? Horum igitur cum nullam faceret mentionem Herodotus, ideone significat ab hoc illos destitutos honore cenotaphia erexisse? De ipsis adeo Aeginetarum agens monumentis eademque inania fuisse significans, e suâ non illud dicit persona, sed laudabili more suo continuo addit, *ut ego audivi* (*d*). Sed, ne longius in istiusmodi verse-

(*a*) Lib. IX. C. 85.

(*b*) C. 42. p. 503.

(*c*) Uti patet ex Lib. IX. C. 69. Ex quo loco, abunde mihi confici posse videtur, Corinthiorum laudes minime detrectare voluisse Herodotum; quod vero iidem primum pugnae non adfuerant, ne iis vitio verteretur, ita huius absentiae causam tradit noster, Lib. IX. C. 52.

(*d*) C. 85.

ſemur argumento, quomodo Corinthiorum laudes tenebris involvere voluerit, cum eos post Athenienſes in pugnâ ad Mycalen ἀρίστευσαι memoret (*a*), equidem non intelligo.

De Thebanis deinde quae in medium profert Plutarchus, manifestis ſunt illa referta calumniis. Ita v. c., cum narrat Herodotus (*b*) Thebanos invitos a Leonida in Thermopylarum anguſtiis fuisſe detentos, exinde illius mendax ingenium efficit Plutarchus (*c*), quia fieri non potuerit, ut trecenti Spartani quadringentos, qui illic aderant, detinerent Thebanos; quod facillime omnino Chaeronenſi philoſopho damus. Sed ex eodem loco Plutarchi potius, quam Hero-

(*a*) Lib. IX. C. 105. Conf. Lib. V. C. 75. ubi de Cleomene agens, variarum gentium copias adverſus Athenienſes ducente, Corinthios narrat expeditionis primum fuisſe ſocios; deinceps vero ſecum reputantes iniuste a ſe agi, ſeſe avertisſe atque diſcesſisſe; Lib. VI. C. 108. Nam, quum Thebani adverſus Plataeenſes et Athenienſes exercitum ducerent, Corinthios tradit noster rem minime neglexisſe, ſed continuo advenisſe, ut hos in gratiam reconaliarent populos; et Lib. VIII. C. 72. ubi Corinthios in eorum refert numerum, qui Isthmum adverſus Barbaros muro aedificarant; quum contra, ſi eos petere voluisſet, inter illos cenſuisſet, quorum Graeciam periclitari nihil interfuisſe memorat.

(*b*) Lib. VII. C. 222.

(*c*) C. 31. p. 475.

rodoti, apparet malignitas. Hic enim Spartanorum, qui tunc aderant, numerum citans, praeter eos Thebanosque illos, Thespienses quoque adfuisse tradit (*a*). Adde, hunc constantem fuisse Spartanorum morem, ut numquam solitarii, sed quodam quasi suorum stipati satellitio, in proelium proficiscerentur, ita ut singuli interdum septenos secum ducerent Helotas (*b*). Facillime idcirco quadringentos istos Thebanos detinere potuit Leonidas. Quoniam autem summo studio id agebat philosophus, ut a maioribus suis turpem illam eandemque omnibus notam amoveret a Graecis defectionem, mirum profecto non est, locum illum de Thermopylis omni ratione ab ipso petitum et contortum fuisse. Quum igitur tradit Herodotus (*c*), detentos istos a Leonida Thebanos, ad-

(*a*) Lib. VII. C. 222. Thespienses autem adeerant septingenti. vid. C. 202. Conf. Pausanias Lib. X. C. 20. p. 846. qui omnes ante pugnam abiisse narrat socios, exceptis Thespiensibus et Mycenaeis; et Diodorus Siculus Lib. XI. C. 9.

(*b*) Vid. Lib. IX. C. 10. et 28 sq. In hac vero ad Thermopylas pugna adfuisse Lacedaemoniis Helotas egregie omnino patet ex Lib. VII. C. 229. et Lib. VIII. C. 25; quae cum in medium protulit summus Wess. ad Lib. VII. C. 222. merito quaerit *quid ad haec malignitatis accusator?*

(*c*) Lib. VII. C. 233.

adveniente Xerxe, manus ad barbaros protendisse, ad eosque propius accessisse, referentes sese cum Medis sentire, terramque et aquam inter primos regi dedisse, at vi coactos ad Thermopylas venisse et a culpâ vulneris regi illati abesse, in tanto rogat Plutarchus (*a*), pugnantium tumultu quomodo exaudiri potuerit horum hominum imploratio? Verum Historiae parer narrat, tam prope in conspectum hostium venisse Thebanos, ut ab iis nonnulli occisi fuerint. Optime idcirco exaudiri poterant a Persis, et praeterea ex eorum quoque gestu haud obscure patere debuit, eos esse supplices (*b*).

Sed Plutarchi in Herodotum missa malignitate, ex iis historiae patrem defendere lubet, quae de Thebanis illo tempore in Graecia ferebantur. Ubivis memorabatur eorum levitas et perfidia, et, quantopere eorum facinora in bello Persico omnibus nota essent, exinde patet, quod ipse adeo Plutarchus aperte illos defendere non ausus est. Imo vero eo usque huius populi prorupit perfidiae fama, ut Demosthenes et Xenophon saepius eam memo-

(*a*) C. 33. p. 481.
(*b*) Conf. Wesselingius ad h. l.

morarint (*a*). Sed diutius in hoc argumento verſari nolimus, cum malignitatis cauſſâ ipſe ſibi ſubinde repugnet Plutarchus. Nam alio loco Herodotum ſolis in opere ſuo adulatum fuisſe Athenienſibus (*b*), alio contra ne his quidem ipſis eum pepercisſe affirmat (*c*).

Caeterum Chaeronenſis philoſophi accuſationes licet nullo modo in Herodotum quadrare videantur, haec tamen omnia non ita accipi debent, quaſi in rebus cum barbarorum tum variarum Graeciae civitatum exponendis omnis expers ſit vitii. Nam civitatum illarum inter ſe aemulatione fieri non poterat, ut omnia a ſcriptore rite cognoſcerentur. Solebat enim ali-

(*a*) Vid. Dem. Philipp. 2. p. 70. Edit. Reisk. Tom. 1. et Xenophon Hell. Lib. V. C. 4. § 12. Conf. Diodorus Sic. Lib. XI. C. 4.

(*b*) C. 26. p. 462. Obſervari hoc loco poteſt, anxium adeo verſari noſtrum in laudandis Athenienſibus. Cum enim Lib. VII. c. 139. Graeciae libertatem ab Athenienſibus profectam fuisſe narrat, ἐνθαῦτα, inquit, ἀναγκαίῃ ἐξέργομαι γνώμην ἀποδέξασθαι, ἐπίφθονον μὲν πρὸς τῶν πλεόνων ἀνθρώπων, ὅμως δὲ, τῇ γ᾽ ἐμοὶ φαίνεται εἶναι ἀληθὲς, οὐκ ἐπισχήσω. Quodſi adulari voluisſet Athenienſibus, non profecto e Graecis in pugnâ ad Salamina primas partes egisſe, et ita prae ceteris excelluisſe tradidisſet Aeginetas, poſtque hos Athenienſes Lib. VIII. C. 93. Conf. Weſſ. ad Lib. VIII. C. 122.

(*c*) C. 29. p. 470.

alia civitas alias ſaepe proferre diverſisſimas narrationes, e quibus, quaenam vera habenda esſet, nullus facile diiudicare poterat. Quod vero de Graecis civitatibus, idem quoque de barbaris valet. Cum enim et fontes, e quibus haurire debebat noster, non ſemper puri esſent et limpidi, et ſuperſtitione fabulisque plurima tegerentur, quidni fieri debuit, ut aliquid ſubinde notaret, quod minus recte ſeſe haberet (*a*)? Quae igitur hac in cauſa in Herodoto inveniuntur minus accurate tradita, non quidem ea nostri probant malignitatem, neque illi vitio verti posſunt, ſed merito ab omnibus veniam poscunt.

Et ſic quidem huic disputationi finem tandem impoſituris, unum hoc nobis ſupereſt, ut, quare tam fuſe egerimus de Plutarchi accuſationibus, paucis exponamus. Uti in nullis non ſcriptis, ita in historico praeſertim opere fides ſpectanda est potisſimum. Princeps enim est haec ſcriptorum virtus, quae ſi abſit, ceterae, quaecumque adſunt, nullo ſunt pretio habendae. Nos igitur de *dotibus* non tantum He-

(*a*) Conf. La Harpe l. l. p. 128. qui elegantius et verius omnino de Herodoto praedicavit, quam Milotus *Elémens d'histoire générale*, Tom. 1. p. 187 et 362. add. Larcherus ad Herod. L. IV. C. 26.

Herodotei operis, ſed etiam de *virtutibus* agentes, hunc nobis locum ſedulo accurateque tractandum duximus. Quum autem ceteros omnes Herodoti obtrectatores maledicentiae ſtudio et doctrinae copiâ ſuperaverit Plutarchus, hic nobis maxime in hac cauſâ cognoscendâ audiendus videbatur.

Ceterum in totâ hac disquiſitione veri me unice ſtudio ductum fuisſe, lubens profiteor: num vero gravisſimo argumento dignam ſcripſerim disputationem, vehementer dubito. Ego enim iuvenili hac aetate,

Edidi, quae potui, non ut volui.

CORNELII ADRIANI BERGSMA,

LEOVARDIA-FRISII,

MATH. ET PHIL. NAT. ET MED. CAND.

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA,

RESPONSIO

AD

QUAESTIONEM CHEMICO-OECONOMICAM

A FACULTATE DISCIPLINARUM

MATHEMATICARUM ET *PHYSICARUM,*

PROPOSITAM:

„ *Instituatur lactis vaccini examen chemi-*
„ *cum, ad hodiernam artis perfectionem*
„ *accommodatum, in quo ratio etiam ha-*
„ *beatur illius casei albuminosi* (Zieger, Sé-
„ rai), *qui post separatum caseum vulga-*
„ *rem per calorem et acida e sero lactis*
„ *separatur, et doceatur, num principium*
„ *a vulgari caseo diversum revera sit ha-*
„ *bendum. — Indicetur praeterea ratio, in*
„ *Belgio adhibita, ad diversa lactis vacci-*
„ *ni principia a se invicem separanda et*
„ *in usum oeconomicum convertenda.*"

QUAE PRAEMIUM REPORTAVIT.

Prijst Spagnien, prijst haer ooft en wat 'er plag te groeijen,
Ons Hollant prijst te recht de vruchten van de Koeijen.

CATS.

PRAEMONENDA.

Lac primum omnium mammalium nutrimentum est, neque inter omnia quae nutritioni inserviunt quidquam tam frequentis usus est; ab homine per totum fere terrarum orbem quotidie in usum vocatur.

Cum vero hominis maxime intersit illa cognoscere, quae ei maximum commodum afferunt, lac inprimis attentionem nostram meretur, adeoque accurata analysis chemica lactis maximi est momenti.

Licet disciplinae physicae quotidie novis detectis exornentur, tamen in artis chemicae parte, quam Chemiam animalem vocamus, permulta desiderantur.

Quamquam vires meae minime ſufficiant, ad aliquid novi detegendum neque ad analyſin chemicam, ſecundum artis perfectionem, inſtituendam, liceat tamen mihi nonnulla proponere experimenta, a me de lacte inſtituta, quae quidem repetita et confirmata ad nova ducere posſunt detecta.

Quaestio ad quam reſpondere his paginis conabor, commode dividitur in duas partes, quam diviſionem ſecuti, nos etiam disſertationem nostram duobus capitibus exponemus.

I°. *Lactis vaccini examen chemicum.*

II°. *Ratio in Belgio adhibita, ad diverſa lactis vaccini principia a ſe invicem ſeparanda et in uſum oeconomicum convertenda.*

CAPUT PRIMUM.

LACTIS VACCINI EXAMEN CHEMICUM.

§ I.

Lac vaccinum est liquor opacus, coloris albidi, saporis dulcis, e diversis principiis constans, haec autem principia non semper eadem proportione in lacte occurrunt, uti eleganter animadvertit Cl. Parmentier, qui dixit: „ *Il est difficile de déterminer par l'analyse la plus exacte la quantité et proportion des parties constituantes du lait, puisqu'elles changent d'état a chaque instant de la journée, et qu'elles varient dans les divers animaux, dans le même animal, enfin dans la même traite*" (1). Quod quia quotidie experientia confirmari potest etiam causa videtur, quare tantum inter se differant diversae analyses huius liquoris.

Gravitatem specificam lactis vaccini, quod exami-

(1) *Cours complet d'Agriculture*, Tom. XII. p. 189.

mini ſubmiſi, inveni 1,034; alii vero eam gravitatem ſpecificam determinaverunt 1,0327, ſed illa differentia poteſt etiam pendere a diverſa proportione principiorum.

§ II.

Si lac aliquamdiu quiete ſervatur, ſeparatio ſpontanea obtinet; ad eius ſuperficiem obſervatur liquor albi-flaveſcentis coloris, hic autem liquor eſt cremor lactis, qui, quandoquidem ſpecifice levior et tantum ceteris partibus mixtus eſt (1), ad ſuperficiem elevari debebat; ita omnis cremor a ceteris lactis partibus ſeparari poteſt.

§ III.

Si lac diutius relinquitur, coagulationem in eo obſervamus et ſponte iterum in duas partes ſeparatur; altera pars, maſſa coagulata eſt caſeus, liquor autem ſerum lactis appellatur.

§ IV.

Ex hoc liquore caſeum albuminoſum ſeparare poſ-

(1) Conf. Fourcroy et Vauquelin, in diſſert. de Lacte Vaccino in libro cui titulus: *Mémoires de l'Inſtitut*, Tom. VI. p. 338.

posſumus, primo evaporatione, deinde parva acidi acetici quantitate liquori ad temperaturam 100° C elevato, addita; quando liquor fere ad ſiccitatem evaporatus est, post aliquod tempus masſam cryſtallinam praebebit, quae pro maxima parte est ſaccharum lactis. Sunt haec praecipua lactis principia, ſed videamus de ſingulis et determinemus quantum posſimus, quo ſtatu in lacte recenti occurrant.

§ V.

Cremor lactis continet butyrum, quod ſeparatur ſi cremor tunditur, quo motu particulae butyri ſibi invicem appropinquantur, quae concretae ad ſuperficiem elevantur: lac ebutyratum quod restat materiem caſeariam et ſerum lactis continet.

§ VI.

Butyrum omnino formatum in cremore adesſe, ſequentibus experimentis abunde probare posſumus.

Cremor recens et purus cum alcohole coquitur, liquor filtro ſeparatur et masſa, quae in filtro remanſit, aqua calida tractatur et in vaſo profundo quiete ſervatur; post refrigerationem butyrum ad ſuperficiem liquoris videmus.

Lac

Lac recens in retortam vitream inmittitur, apposito excipulo ex balneo aqueo destillatur, donec liquor collectus adaequet dimidiam partem lactis adhibiti; apparatu refrigerato, in retorta ad superficiem lactis invenies butyrum optimum, in excipulo autem nihil nisi aqua erit.

His experimentis facillime patet, butyrum non actione oxygenii, ut saepius statuitur, formari, sed ut videtur intime mixtum esse cum materie casearia et sero; alcohole haec mixtio turbari videtur, quia alcohol affinitate sua coniungitur cum aqua, e qua pro maxima parte serum constat; butyrum ita liberatum calore solvitur et ad superficiem elevatur; secundo experimento aqua tantum detrahitur et butyrum iam formatum remanet. Butyrum non invenitur nisi in lacte (1); color eius variare potest a flavo ad album, odorem quodammodo aromaticum habet, aqua non solvitur neque alcohole frigido, difficillime vero alcohole ebulliente, cum alcalibus in saponem mutari potest. Butyrum constat secundum Cl. Chevreul e stearina, elaina, parva quantitate principii colorantis, et parva copia vel acidi butyrici, quod principium odorem butyro conciliet, vel olei, quod actione alcalium in acidum

(1) Thenard, *Traité de Chimie* 3tième edit. Tom. III. p. 631.

dum hocce mutatum, originem huic acido praebeat (1).

Si butyrum cum ſufficiente alcoholis quantitate coquitur, omnino ſolvitur et quando refrigeratur ſtearinam deponit, elaina vero ſoluta manet; ſtearina formam cryſtalliſatam praebet, ſed quando levi tantum calori exponitur iterum ſolvitur, et maſſa concreta erit adipoſa, elaina vero, quando alcohol, illam in ſtatu ſoluto ſervans, lente evaporatur, olei inſpiſſati formam habebit.

Acidum butyricum praeparare fruſtra tentavi.

§ VII.

Conſideremus nunc materiem caſeariam, ſive caſeum. Vidimus eam ſponte coagulari, et facile ita ſeparari poſſe, ſed praeterea in univerſum acidis mineralibus lac coagulatur, inprimis autem coagulo, e quarto ventriculo ruminantium nuper natorum praeparato.

Caſeus aqua est inſolubilis (2), et in lacte tantum aliis partibus mixtus est, quod ſequentibus experimentis facile probatur.

Alcohol propter affinitatem ſuam cum aqua, etiam coagulationi lactis favet, illud coagu-

(1) Thenard, *l. l.* Tom. III. pag. 633.
(2) Libro laud. Tom. III. p. 535.

gulatum est caſeus, qui facile distinguitur; ſi autem aqua ſolubile esſet iterum nova proportione aquae ſolveretur, quod vero non obtinet.

Quando lac recens evaporatur et ad temperaturam 100° C. ſiccatur, masſam ſolidam habemus quae pro parte tantum aqua iterum ſolvi potest, et masſa inſolubilis est caſeus, qui facile distinguitur.

Materies caſearia ſolvitur ſolutionibus alcalinis, inprimis ammonia; acidis vegetabilibus non coagulatur, niſi prius lac ad ſtatum ebullitionis redactum fuerit; fermentat caſeus ut gluten, et, ſecundum Cl. Prouſt, praebet eadem producta et transformatur in caſeas et acetas ammoniae in oxydum caſei et gummi (1).

Oxydum caſei praeparatur e materie caſearia fermentata, quae materies aqua calida tractatur, et filtro ſeparatur; liquor ad ſyrupi conſistentiam evaporatur; reſiduum deinde alcohole tractatur, quo alcohole ſolvuntur caſeas, et acetas ammoniae, tandem aqua frigida ſolvitur gummi, et oxydum caſei, forma pulverulenta, remanebit; ex iis quae alcohole ſoluta ſunt, acidum caſeicum praeparari potest; hunc in finem, per aliquod tempus relinquitur liquor, et interdum additur alcohol purus et concentratus; hac opera-

(1) Thenard, *l. l.* Tom. III, p. 535.

ratione omne gummi deponitur, deinde evaporatur et residuum aqua solvitur, tandem per aliquot momenta cum carbonate plumbi coquitur, qua operatione formabuntur acetas et caseas plumbi, quae aqua sunt insolubilia, adeoque filtro possunt separari; plumbum iterum ope gazis hydro-sulphurici, quod gasforme per liquorem transit, praecipitatur; acidum vero aceticum evaporatione pellitur et acidum caseicum purum remanebit.

Cum massa, aqua insolubilis, quae post lactis evaporationem et exsiccationem remanserat, post aliquod tempus, quando cum aqua fermentationem subierat, odorem caseatis ammoniae contraxisset, conatus sum illa producta, quae proprie ad principia lactis non videntur pertinere ex hac materie praeparare, quod etiam facile mihi successit.

Materies casearia componitur e	carbonio	59,781.
	oxygenio	11,409.
	hydrogenio	7,429.
	azoto	21,381.
		100,000. (1)

§ VIII.

Nunc agendum est, de illo caseo albummoso

(1) Thenard, *l. l.* Tom. III. p. 535.

ſo (*Zieger*, *Sérai*), qui, post ſeparatum caſeum vulgarem calore et acidis e ſero lactis ſeperatur, et ſi posſimus docendum est, num principium a vulgari caſeo diverſum revera ſit habendum.

Primo videamus, quid de hisce principiis cognitum ſit et deinde proponemus experimenta nonnulla, quibus ſolvere hanc quaestionem conati ſumus.

§ IX.

Cl. Schübler primus fuisſe videtur, qui conatus fuerit determinare differentiam inter caſeum genuinum, et caſeum albummoſum (1), ille nempe ſcripſit disſertationem de lacte eiusque principiis (2), in qua diverſa experimenta propoſuit, quae tamen ut mihi videtur, multis vitiis laborant: omnia eius experimenta inprimis eo tendunt, ut discrimen determinet inter caſeum vulgarem, ope coaguli ſeparatum, et caſeum albuminoſum, quem, acidum aceticum ſero lactis ebulliente addendo col-

(1) J. A. Uilkens, *Handb. der Vaderl. Landh.* p. 309.

(2) Invenitur illa disſertatio in libro cui est titulus: *Landwirthſchäftliche Blätter* von Hofwyl, edito a Viro Cl. E. von Fellenberg, Tom. V. p. 117. et ſeqq.

collegit, non autem inquirit, an etiam mutationem ſubeant haec principia, actione horum reagentium, quamvis facile obſervare posſimus, caſeum ſponte ſeparatum quam maxime differre ab eo, qui ope coaguli formatur; caſeus nempe ope coaguli ſeparatus, cohaeret et elaſticitatem quamdam posſidet; caſeus vero ſpontanea ſeparatione collectus, non ita cohaeret, gelatinoſum adſpectum habet neque ullam elaſticitatem oſtendit; certo etiam differt caſeus albuminoſus, qui acido acetico ſeparatur, ab illo, qui evaparatione colligitur, nam hic caſeus albuminoſus minime cohaeret, ille vero eſt masſa omnino concreta, unde quisque facile intelligit, ſi diſcrimen determinare cupiamus, non in corpora compoſita ſed quantum fieri poteſt in ſimplicia experimenta inſtituenda esſe; quod tamen non fecit Cl. Schübler (1). Hiſce itaque perpenſis facile concludere audeo, experimenta eius nihil de differentia propoſita probare. Idem principium diverſo modo coniunctum nonne diverſam proprietatem externam, diverſamque ſolubilitatem posſet habere? videtur mihi haec ſola quaeſtio ſufficere ad exiguum horum experimentorum pretium indicandum, neque opus erit, experimenta eius refutare, licet facile posſem, ſed prae-

(1) Libro laud. p. 129 ſeqq.

praeferendum ſtatuo, aliquid hac de re meis ipſius experimentis inducere.

§ X.

Caſeus et caſeus albummoſus revera differunt ſtatu, quo in lacte recente occurrunt, nam caſeus coaguli additione facile ſeparatur; caſeus vero albummoſus non ita, nam ſolutus manet, ſed experimentis ſequentibus videtur illud pendere ab acido quodam, quo materies caſearia ſoluta est, ſive cum quo coniuncta in lacte occurrit; quod idem obſervavere Viri Cl. Fourcroy et Vauquelin (1); illud acidum magnopere convenire videtur cum acido acetico, niſi ſit verum acidum aceticum. Materies caſearia ſponte vel alchole ſeparata facile ſolvitur ab acido acetico, et ita omnino proprietatibus ſuis cum caſeo albuminoſo convenit, eodem modo, quando ebullit, additione novae quantitatis acidi acetici praecipitatur, eandemque formam asſumit ac caſeus albuminoſus.

Quando ſerum lactis evaporatur, caſeus albuminoſus albeſcit, idem obſervavi de materie caſearia acido acetico ſoluta; caſeus albuminoſus eodem modo ac caſeus praecipitatur acidis

(1) *Memoires de l'Inſtitut*, Tom. VI. p. 351.

dis mineralibus, haec principitata etiam hisce acidis ſolvuntur, et ſemper eádem phaenomena obſervari posſunt; acida mineralia cum fortiora ſunt, in caſeum albummoſum certo facile actionem ſuam exercere deberent, ſi esſet materies caſearia acido quodam ſoluta.

Caſeus eodem modo, quo ſolet caſeus albummoſus, e lacte ſeparari poteſt, nam ſi lac recens ad gradum ebullitionis fuerit calefactum, parvae acidi acetici quantitatis additione praecipitatur caſeus.

Caſeus albummoſus cum alcalibus tractatus ſolvitur, uti caſeus vulgaris et eadem forma acidorum ope ex his ſolutionibus praecipitatur.

Caſeum albummoſum cum acido coniunctum esſe probari videtur, ſiquidem e ſero lactis, debili alcalium ſolutione, materies praecipitatur, omnino conveniens cum materie caſearia ſponte ſeparata, quae etiam materies eodem modo fermentationem ſubit, ac caſeus, ſed tantum poſt plures dies.

Caſeus albummoſus ſemper in lacte occurrit, nec videtur poſt mulctionem nova caſei quantitas mutari in caſeum albuminoſum, quia quantitas huius principii ſatis conſtans eſt.

Sentio quidem operae pretium esſe, ut multa praeterea experimenta de caſeo albuminoſo inſtituantur, ſed cum tempus et occaſio deſunt,

haec,

haec, quae dixi, mihi videntur ſatis indicare, ſub qua forma probabiliter caſeus hic uterque in lacte occurrat.

Unde pendeat, quod lac aceſcat, poſtea conabor explicare, quando etiam patebit, cur caſei albuminoſi copia non augeatur poſt mulctionem.

§ XI.

Quando caſeus et caſeus albuminoſus e lacte ſeparati ſunt, ſemper aliquid materiei animalis remanebit, quod cum ſaccharo lactis colligitur illudque impurum reddit; quando, ſaccharo lactis cryſtalliſatione iterata purificato, illa materies aqua valde ſolubilis collecta eſt, animadvertimus, illam notabili quantitate in lacte occurrere. Illud quod de hac ſubſtantia dicunt Viri Cl. Fourcroy et Vauquelin non parvi eſt momenti, multas illi egregias obſervationes tradiderunt quarum plurimae meis experimentis reſpondent. Materies illa animalis alchole e ſolutione ſua praecipitari poteſt, et praecipitatum facile iterum aqua ſolvitur; quando autem ad ſiccitatem fere ſolutio evaporata eſt, mucilaginoſum aſpectum habet et durante evaporatione colorem ſubfuſcum aſſumit, ab hac igitur ſubſtantia videtur pendere, quod lac ſubfuſcum evadat ad finem operationis,

quan-

quando evaporetur; praecipitatur aceto plumbi et sic etiam separari potest, si nempe praecipitatum colligitur et aqua lavatur, et deinde plumbum ope gazis acidi hydro-sulphurici a nostra materie separatur, quae materies tum iterum facile aqua solvitur, et proprietatibus suis cognoscitur.

Quodammodo cum fermento videtur convenire, et forte plurima phaenomena quae in lacte observantur, huius materiei natura possunt explicari. Nonne ab ea pendere potest fermentatio lactis? Hinc porro intelligitur, quare lac, quod ebulliit, diutius conservari possit, nam illa mucilago animalis quando calori exponitur, saltem per aliquod tempus, perdit fermentandi facultatem.

Haec substantia maiori quantitate invenitur in lacte recente quam in illo quod acuit (1); contra in lacte recente vix potui detegere illud acidum, quod detectum est a Clar. Scheele anno 1780 in sero lactis (2), quod acidum lacticum nominavit; sed maiori quantitate illud acidum e lacte colligi potuit, e quo, per aliquod tempus servato, caseus sponte separatus erat; ergo non improbabile mihi videtur, uti iam proposuerunt Viri Clar. Fourcroy et Vauque-

(1) Fourcroy et Vauquelin, *l. l.* p. 353.
(2) Thenard, *l. l.* Tom. III. p. 562.

quelin, illud acidum oriri e materie vegeto-animali.

Illa mucilago, quando in aqua soluta est, acidi proprietates assumit, et videtur cum altera mucilaginis parte se coniungere, et acidum lacticum praebere. Hoc ut probarem, mucilaginem cum parva acidi acetici copia coxi; productum omnes acidi lactici proprietates habuit; alcohole solubile erat, et ad siccitatem evaporatum humiditatem ex atmosphaera attraxit.

Ab hac mucilagine forte etiam pendere potest mixtio casei et butyri cum ceteris lactis partibus, et sic etiam separatio spontanea casei intelligitur; nam quando mucilago illa vegeto-animalis mutata est in acidum lacticum, causa mixtionis cessat.

§ XII.

Iam observavimus saccharum lactis in sero adesse. Videamus aliquid de hoc principio, quod colligitur, si post evaporationem liquor loco frigido servatur, quando crystalla observantur, quae intra bibulam siccantur; deinde vero, quo purius sit illud saccharum, cum alcohole tractari potest. Fabricius Bartholetus Italus saeculo decimo sexto detexisse vi-

videtur illud fal; fed Fickius anno 1710 in Germania primus methodum praeparationis publice dedit (1). Saccharum lactis fubdulcis est faporis; fermentationem non fubit; nequaquam fere folvitur alcohole; nullo acido neque alcali praecipitatur; cum acetate et nitrate plumbi nihil obfervatur.

Saccharum lactis videtur componi e gummi et ex acido, quod ope magnefiae purae ab eo feparari potest, nam quando facchari lactis folutionem cum oxydo magnefii coxi, post percolationem et evaporationem liquoris, gummi obfervavi, quod proprietatibus conveniebat cum gummi, quod colligitur, quando oxydum cafei praeparatur; huius gummi folutio praecipitabatur acetate et nitrate plumbi.

Componitur faccharum lactis e	38,825	partibus carbonii
	53,834	oxygenii et
	7,341	hydrogenii
	100,000	
five	38,825	carbonii et
	61,171	hydrogenii et oxygenii in proportione, qua adfunt in aqua (2).

§ XIII.

(1) *Uitgezogte Verhandelingen te Amft. bij* Houttuin, Deel II. p, 543 et 544.

(2) Thénard, *l. l.* Tom. III. p. 551.

§ XIII.

Sequentibus experimentis proportiones principiorum, lac conſtituentium, facile posſunt determinari.

A. Lac evaporatur, et ſic ad temperaturam 100° C exſiccari potest; masſa ſubflava, quae facile pulveriſari potest, remanebit; hac operatione omnis aqua pellitur, adeoque differentia ponderum determinari potest.

B. Masſa a praecedente operatione reſidua, cum aqua calida tractatur, et refrigerata butyrum, omnino formatum, omnesque butyri proprietates habens, ad ſuperficiem monſtrat, quod butyrum facile ſeparari potest. Masſa ſuperſtes nova iterum portione aquae tractatur; haec autem operatio tandiu repetitur, quoad nihil amplius aqua ſolvi posſit, vel quoad nullum amplius butyrum ſeparetur. Butyri ſic ſeparati pondus facile determinatur.

C. Masſa non ſoluta est caſeus, et ſalia inſolubilia continet; iam ſi masſa comburitur, donec nihil carbonii ſuperſit, e cineribus collectis concludi potest ad caſei et ſalium quantitates: obſervandum autem est, partem phosphatis calcis decomponi posſe, quando cum carbone candescat.

D. Solutio aquoſa, ab experimento *B* remanens,

nens, calori exponitur, et, quando ebullit, additur parva acidi acetici quantitas; coagulationem nunc obſervabimus, et caſeum albuminoſum colligemus: caſeus hic albuminoſus coniunctus esſe videtur cum acido acetico.

E. Si liquori, qui remanet a praecedente experimento, addatur acetis plumbi, obſervabitur praecipitatum intenſum album, quod filtri ope ſeparari potest a liquore; materies vegeto-animalis cum plumbo praecipitatur, et ſi deinde gaz acidum hydro-ſulphuricum pellitur per aquam, in quam praecipitatum immiſimus, materies illa liberabitur et in liquore ſoluta erit.

F. Liquor, a quo praecipitatum ſeparatum est, continet acidum aceticum, quod autem facile evaporatione pellitur, qua operatione protracta, ſaccharum colligitur, ſi liquor per aliquod tempus loco frigido ſervatus erit, quando cryſtalla in liquore obſervabuntur.

G. Si deinde cum alcohole tractatur ſaccharum lactis, colligitur acidum lacticum, ſi adſit, cum parva hydro-chloratis potasſae quantitate. Acidum lacticum purius colligi potest, quando ſerum lactis evaporatur ad octavam fere partem ſeri adhibiti, ſeparata materie caſearea; deinde aqua calcis ſaturatur liquor, quo phosphas calcis, quod in ſero haeret, praecipi-

pi-

pitatur; additione acidi oxalici separtatur calx, et forte potassa ex hydro-chlorate potassae; quando acidum hydro-chloricum liberatur, (quod forsitan reagere potest in substantiam vegeto-animalem,) et sic augere acidi lactici quantitatem, liquor ad syrupi consistentiam evaporatur, et alcohole solvitur acidum lacticum.

H. Ad determinationem salium necesse erit, determinatam lactis quantitatem ad siccitatem evaporari et lente dein comburi: salia alba in crusibulo remanebunt, quae deinde calori satis valido possunt exponi; aqua tandem tractantur, quando pars solvetur, quae erit hydro-chloras potassae, cum parva calcis quantitate, orta a decompositione phosphatis calcis, quod est sal insolubile lactis.

His experimentis inveni lac constare

ex aqua	915,00
butyro	26,70
caseo	36,24
caseo albuminoso . .	6,28
materie vegeto-animali	10,05
phosphate calcis . . .	2,05
hydrochlorate potassae	1,50
	997,82.

Haec ad lactis analysin chemicam sufficere mihi videntur, neque opus erit illa fusius exponene-

nere, aut refutare ea, quae a Chemicis de lacte communicata ſunt; tantum novis experimentis, ſaepius repetitis, principia lactis melius posſumus cognoscere. Si experimenta, a me inſtituta, hac in re aliquid iuvant, habebo, quod mihi gratuler.

CA-

CAPUT SECUNDUM.

RATIO IN BELGIO ADHIBITA, AD DIVERSA LACTIS VACCINI PRINCIPIA A SE INVICEM SEPARANDA.

§ I.

Ad alteram commentationis partem transeamus ad eam, nempe in qua describi debet: „*Ratio in Belgio adhibita, ad diversa lactis vaccini principia a se invicem separanda et in usum oeconomicum convertenda.*"

Unus quisque facile sentit, hanc partem studioso difficillimam esse, cum in museo illa, quae nunc describi debent, discere non possit.

Generalis quidem ratio butyri et casei formationis facile cognoscitur et describitur; hoc vero non sufficit ad rationem, in Belgio adhibitam, describendam; nam generalis agendi methodus eadem est in Gallia, in Germania, immo per totam Europam.

His perpensis facile intelligitur, nos a rusticis Belgicis discere debere, quid et quomodo agant; igi-

igitur, ut descriptio mea evadat (quod spero,) omnibus partibus satis absoluta, referam omnia, quae de his rebus, quando inter rusticos versarem, vidi, nec non illa, quae experientia edocti viri mihi tradiderunt, licet forte minoris momenti videantur.

§ II.

Lac vaccinum a rustico colligitur, eiusque principia a se invicem ab eo separantur, ut ad diversos usus oeconomicos praeparentur, atque adhiberi possint.

In lactis autem tractatione tam multa observanda sunt, ut ne accuratissima quidem descriptio sufficiat, ad omne illud complectendum, quod, bonus rusticus et rustica, ut sciant, necesse est, experientia tantum eo pervenire possumus, ut bonum butyrum et caseum praeparemus; sine experientia vero nil nisi vilia producta, etiam si optimam theoriam bene cognitam haberemus, praebere possumus. Sed videamus nunc de iis quae ad ipsam descriptionem pertineant.

§ III.

Primo mundities imprimis semper in tractatione lactis observari debet ab iis, qui bona

pro-

producta praebere cupiant; inde etiam fit, ut multi rustici, antequam incipiant mulgere, parva aquae quantitate, quam in hunc finem in situla ádtulerunt, ubera vaccae lavent, quod etiam a Viro Clar. Thaer laudatur (1).

§ IV.

Deinde cognitio temperaturae et aëris, et instrumentorum, quibus utitur rustico, non parvi est momenti; nam experientia rusticum docuit, diverso anni tempore et diversa aëris temperatura diverso modo agendum esse; nec minoris illi est momenti cognoscere instrumentorum temperaturam; hanc ob causam instrumenta cuprea anteponit ligneis, quia temperatura solita in iis minus elevata est; experientia nempe docuit, lac in instrumentis cupreis citius refrigescere quam in ligneis.

§ V.

Transgrediamur nunc ad ea, quae de ipso lacte monenda sunt: priusquam aliquid de lacte fiat, ad maiorem puritatem, et ob pilos, qui in

(1) A. Thaer, *Grundsätze der rationellen Landwirthschaft*, Tom. IV. p. 348.

in illud incidere posſent, per cribrum colatur; hoc peracto, lac deponitur, ut refrigescat; illud plurimum obtinet ſub dio, in loco umbroſo, ubi tunc rustici ſitulas, lacte impletas, in fosſam demittunt; quia vero tunc ſaepius corpora heterogenea in lac incidere, et forſitan diverſi quoque, e fosſis evoluti vapores a lacte attrahi posſent, illa agendi methodus non ab omnibus probatur; et certe melius agunt illi rustici, qui in ſtabulo lacum refrigeratorium habent (1), quo ad hunc finem utuntur; ſunt alii, qui lac in ipſo puteo refrigerent (2); ſed forte optima agendi methodus est eorum, qui caveam ita appropriant ut lacus refrigeratorius in ea adſit (3); nam, praeter alia commoda, in his caveis temperatura non valde elevata invenitur.

§ VI.

(1) Talis lacus refrigeratorius delineatus est tabula LV. fig. 1. libri Viri Clar. Le Francq van Berkhey, cui titulus: *Natuurlijke Historie van het Rundvee in Holland*, Deel VI.

(2) Delineati ſunt hi putei l. l. in eadem tabula fig. 2. et 3.

(3) In media tali cavea puteus invenitur, in quo antliam poſuerunt, cuius antliae ope excavationem, e lapidibus conſtructam, aqua frigidisſima implere posſunt: operatione peracta, per aperturam in fundo excavationis, aqua effluere potest.

§ VI.

Si lac ſatis refrigeratum est, in vaſa, in hunc finem accommodata (1) infunditur, et ſic in cavea ſibi relinquitur, rustica interdum curante, ut temperatura infima ſervetur, ne lac putredine corripiatur.

§ VII.

Postquam lac per duodecim horas (2) in ca-

(1) Vaſa forma valde diverſa huic fini inſerviunt; rustici plurimum vaſis oblongis fundo rotundo e ligno formatis utuntur. (delineatum est tale vas libro laudato; tab. LV. fig. 4. *b.*) Multi etiam rustici, imprimis in agro Friſiaco, talia vaſa e cupro fabricata adhibent; alii vero, loco vaſorum memoratorum, cupis ligneis utuntur, quae cupae ob diverſas cauſas non probandae videntur; non quidem, quod aëris actione cremoris ſeparatio acceleretur, ſed quia cremor in cupis maiorem, quam in aliis vaſis, reſistentiam vincere debet, et inſuper, quia munditics facilius obſervari potest, quando in hunc finem vaſis memoratis, imprimis cupreis, utuntur rustici; deinde addere debemus, nonnullos rusticos testis uti, (has delineatas invenimus *l. l.* eadem tab. fig. 4. *m.*) quae tamen non ab omnibus rusticis in uſum vocari posſunt, quia parvam tantum lactis quantitatem continent, (conf. Thaer, *Grundſätze der rationellen Landwirthſchäft*, Tom. IV. p. 351).

(2) Tempus, per quod lac relinquitur in diverſis provin-

cavea fuit, cremor, qui lactis superficiem tegit, tollitur et in cupam capacitate maiori huic fini inservientem infunditur (1); lac adhuc per duodecim horas tranquille manet, quando cremor, qui tum etiam separatus est, tollitur. Nonnullae rusticae etiam differentiam statuunt inter cremorem primum collectum et illum, qui deinde a lacte separatur; dicunt nempe, e cremore altera vice collecto butyrum non tam bonae qualitatis confici, quam igitur ob rem separatim illas cremoris pertiones servant.

§ VIII.

Sic igitur vidimus, quomodo lac a rustico in duas partes distinguatur, cremorem nempe, ex quo butyrum conficiatur, ad quam praeparationem describendam nunc transibimus, et illam lactis partem, quae post cremoris separationem remanet, et cuius usum deinde indicabimus.

§ IX.

Nil difficilius est boni butyri praeparatione, nul-

vinciis saepe differt, a nonnullis, post viginti quatuor horas, cremor a lacte tollitur; ab aliis, uti in Brabantia, per tres dies relinquitur.

(1) Talis cupa delineata est a Viro Clar. Le Francq van Berkhey, *l. l.* tab. LV. fig. 4. *f.*

nulla re bona rustica melius cognoscitur, quam quod bonum butyrum praeparare posſit; in nulla re experientia magis requiritur, neque in hac operatione quidquam magis obſervari debet, quam mundities et apta temperatura, quae ad butyri ſeparationem requiritur; quando omnia ad butyri confectionem praeparata ſunt, cremor e cupa in vas, butyro conficiendo inſerviens (1) transfunditur, et rustica omnem curam impendit, ut temperaturam aptam cremori praebeat; illam elevat, ſi opus est, aquam calidam addendo; frigida vero aqua addita, aestate illam nonnunquam deprimit, ut hoc quoque anni tempore ſoliditatis requiſitae bu-

(1) Maxima differentia etiam obſervatur inter haec vaſa, et in modo, quo motus in iis excitatur; ſed haec omnia optime deſcripta ſunt a Viro Clar. Le Francq van Berkhey, *l. l.* Cap. XII. p. 348 et ſeqq. et diverſae ſpecies vaſorum ad butyri confectionem inſervientium delineatae ſunt l. l. tab. LVI. ad LIX. In Provinciis meridionalibus butyrum ſaepe in vaſis argillaceis conficitur, et, qui maiorem quantitatem cremoris colligunt, utuntur vaſis deſcriptis a Viro Clar. I. N. Schertz, in libro cui titulus est: *Anleitung zur Kenntniſſ der Belgiſchen Landwirthſchäft*, Tom. II. p. 284 et ſeqq. et p. 281 et ſeqq. Primam ſpecies vocant *Serenne*, alteram vero *Tournoire*, in prima motus verticalis, in ſecunda autem horiſontalis excitatur: delineata ſunt l. l. tab. VIII. fig. 6. et 5.

butyrum conficiat. Nonnulli ponunt cremorem in ſtatu ad putredinem vergente esſe debere (1); ſed hac profecto potius nocivus est ad boni butyri praeparationem (2); et experientia docuit butyrum difficillime posſe ſeparari, ſi putredine corripi incipit, quod ſaepius obtinet.

§ X.

Partes minutisſimae butyri, in cremore fluctuantes (3), ſibi invicem appropinquantur motu, qui incitatur ope inſtrumenti in hunc finem in vaſe adaptati. Nonnulli putaverunt, aërem atmoſphericum etiam butyri ſeparationem adiuvare (4); ſed contrarium ſatis probatum esſe videtur (5); igitur motu lactariorum ſeparationem fieri, ſatis fideliter ſtatuere audeo.

Mo-

(1) I. A. Uilkens, *Handboek der Landhuishoudkunde*, p. 310.

(2) A. Thaer, *rationellen Landwirthſchäft* Tom. IV. p. 351.

(3) Vulgo ſtatuitur, butyrum operatione formari (conf. A. Thaer, *l. l.* p. 352. et I. A. Uilkens, *l. l.* p. 310.) ſed potius videtur butyrum omnino formatum in lacte adesſe. (Vid. huius disſertationis p. 7.)

(4) Thaer, *l. l.* p. 352. et Uilkens, *l. l.* p. 310.

(5) Thenard, *Traité de Chimie* Tom. III. p. 632. Conf. huius disſertationis p. 8.

Motu aequali inſtrumentum elevatur et deprimitur, donec rusticae videatur, omne butyrum iam ſeparatum esſe; ut vero ſibi hac de re perſuadeat, tegmen vaſis paululum ſublevat, virgamque inſtrumenti movet; quodſi iam butyrum impresſionem virgae ſervat, neque iterum butyrum confluit, hoc tanquam ſignum conſiderat, omnem butyri ſeparationem peractam esſe, atque operationem ſiſtit (1).

§ XI.

Operatione butyri conficiendi peracta, butyrum, ad ſuperficiem elevatum et concretum, rustica manibus vel cribro e vaſe tollit; illud, quod in inferiore vaſis parte adhuc haeret, elevari curat, virgam movendo.

§ XII.

Omne butyrum, ſic collectum, lavatur aqua frigida, qua operatione hoc existit commodum, ut butyrum fiat ſolidius, lac autem ebutyratum, quod

(1) Nonnulli rustici, qui tantum parvam lactariorum quantitatem colligunt, omne lac ſimul in machinam ad butyri confectionem colligunt, (conf. I. A. Uilkens *Handboek* p. 310.)

quod ei adhaeſerit, ab eo ſeparetur, atque fruſtula materiei caſei quae butyri confectione concreta esſent, liberentur; haec nempe fundum vaſis petunt dum butyrum ſpecifice levius aquae innatat.

§ XIII.

Postquam butyrum bene lautum est, addito ſale culinari perdepſitur, tandemque doliis colligitur, niſi ex eo masſae variae formae formentur, quae ſic in uſum convertuntur.

Vidimus quomodo butyrum ſeparetur, et ad uſum oeconomicum praeparetur.

§ XIV.

Restat ut inquiramus in caſei praeparationem; caſeus e lacte vaccino formatus, cuiuscumque ſpeciei univerſe in duo genera dividi potest; in caſeum, qui e lacte dulci mox post mulctionem praeparatur, et in caſeum, qui e lacte, cremore ſuo privato, conficitur.

§ XV.

Caſei prioris generis maxima quantitas in Hollandia praeparatur, licet etiam talis caſeus in aliis provinciis formetur; ſi caſeum huius ge-

generis conficere cupiunt rustici, lac recens in cupam per cribrum effundunt, deinde coagulum (1) addunt; lac, aliquo tempore praeterlapso, coagulatum versatur, et deinde quiete relinquitur, donec omnis materies casearia fundum petierit; tum pannus cupae imponitur, quo panno depresso, catini ope serum lactis, hac operatione liberatum, supra pannum exhauritur; quo peracto, praecipue in Hollandia caseo tantum aquae calidae addunt donec caleat massa coagulata; quantitas vero aquae calidae differt secundum usum horum caseorum; pinguedo enim solvitur aqua calida, contra vero diutius servari possunt si solidiores et pinguedine privati sunt (2).

Quum serum, quantum fieri potest, exhau-
stum

(1) Coagulum quantum scio in nostra patria semper praeparatur e quarto ventriculo vitulorum nuper natorum; quando illum ventriculum extraxerunt, aperitur et lavatur, deinde sale conditur, tandemque siccatur. Ad coaguli praeparationem partem huius ventriculi in frustula secant et salsugini imponunt; hanc solutionem ad usum servant. Parva quantitas, nempe quingentesima pars lactis sufficit ad coagulationem perfectam producendam; unde autem pendeat vis coagulans, nondum cognitum esse videtur.

(2) I. Kops, *Magazijn van Vaderl. Landbouw*, Tom. IV. p. 545. Le Francq van Berkhey, *l. l.* Tom. VI. p. 449.

ftum fuerit, pannus vafi cafeario vel alio inftrumento huic fini inferviente (1) imponitur, et catino omne quod restat transfunditur in pannum; per aperturam vafis vel inftrumenti liquor fluit, quamdiu masfa lactis coagulati in panno remanet, quae masfa deinde manibus perdepfitur et tandem cum panno in forma cafearia ponitur, deinceps manibus, quantum fieri potest, omne ferum exprimitur; durante hac operatione faepius masfa cafearia e vafe tollitur, inverfaque iterum imponitur.

§ XVI.

Si iam fufficientem foliditatem videtur accepisfe cafeus, alio panno indutus, iterum in forma cafearia ponitur, quam formam operculo claufam fic fub prelo (2) conftituunt, vel et faepius pondera tantum ei imponunt; et fic relinquitur.

§ XVII.

(1) Illud vas oblongum habet formam eorum vaforum, in quibus lac fervari folet, fed paula maius est, et in fundo eius apertura invenitur. Inftrumentum, praecipue in Hollandia huic fini inferviens, delineatum est a Viro Clar. L e F r a n c q v a n B e r k h e y, *l. l.* tab. LIX. fig. 3. *c.*

(2) Prelum illud defcribitur a Viro Clar. L e F r a n c q v a n B e r k h e y, *l. l.* T. VI. p. 437. et delineatur tab. LIX.

§ XVII.

Post viginti quatuor horas iterum e vafe tollitur, et in labrum, falfuginem continens, imponitur, in quo etiam per aliquod tempus relinquitur, donec rustica coniiciat, eum fufficientem falis quantitatem adfumfisfe; tum deterfus in locum obfcurum frigidumque transportatur, ibique fervatur.

§ XVIII.

Quotidie horum cafeorum curam habere necesfe est, namque et inverti et in fuperficie interdum fale culinari fricari debent; etiam fuperficies illa a nonnullis colore rubro tegitur, ab aliis oleo lini inungitur.

Sic iam vidimus quomodo in nostra patria cafeus e lacte recente praeparetur.

§ XIX.

Serum, quod a praeparatione cafei huius generis remanet, in labrum colligunt rustici, et per viginti quatuor horas tranquille reponunt, quo tempore praeterlapfo, cremorem a fuperficie colligunt, et ex eo butyrum conficiunt, quod tamen non valde laudari folet, ideoque mi-

minori pretio venditur, vel a rusticis ad usum suum oeconomicum servatur.

§ XX.

Aliam quoque casei speciem saepius praeparant rustici, cuius operatio in omnibus convenit cum illa, quam modo descripsimus; differentia in eo tantum posita est, quod loco lactis modo emulcti adhibeant lac, a quo iam abstulerunt cremorem, igitur ad alterum genus pertinet; sed haec casei species non diu servari potest, et eum recentem comedi necesse est; sed videamus quomodo e lacte, cremore privato, caseus ille praeparetur, qui multum mercatorum teritur manibus, et per sat longum tempus servari potest.

§ XXI.

Caseus secundi generis, caseus cuminatus vulgo dictus, magna copia et per fere totam nostram patriam formatur. Ad huius casei praeparationem utuntur lacte, cremore privato, sed in quo acidi proprietates nondum apparent (1); lac ad temperaturam determinatam ca-

(1) Nonnulli rustici huic lacti certam quantitatem lactis

calefaciunt; a nonnullis tota lactis quantitas in aheno, ſub quo tunc plerumque fasces virgultorum comburuntur, ad illam temperaturam elevatur; alii partem tantum lactis calefaciunt, quae deinde cum cetera parte lactis miscetur (1).

§ XXII.

Si lac temperaturam aptam acceperit, coagulum ei additur, et quantum potest, verſatur; quo facto, relinquitur donec lac coagulatum ſit; tum iterum verſatur et relinquitur, ut deinde masſae caſei fundum petant.

§ XXIII.

Serum lactis modo, quem antea deſcripſimus, exhauritur, et in pannum colligitur masſa ſuperſtes, e qua masſa ſerum, quantum fieri poteſt, exprimitur. A nonnullis, qui maxima cura hanc caſei ſpeciem praeparant, masſa deinde cum panno tollitur, et imponitur inſtrumento forma feritri (2), ibi quoque quantum po-

tis ebutyrati addunt; ſed illud etiam lac ebutyratum nulla aciditatis ſigna habere debet.

(1) Le Francq van Berkhey, *l. l.* p. 428.

(2) Illud inſtrumentum delineatum est a Viro Clar. Le

potest comprimitur; plurimi illud faciunt ope asſis (*eene plank*), quam in masſam applicant ut vectem (1); ab aliis ſerum exprimitur manibus, quod fit in vaſe ſupra iam deſcripto (2); et tandem masſa cum panno ſub prelum ponitur, ubi per aliquod tempus relinquitur.

§ XXIV.

Caſeus, a partibus heterogeneis ſeparatus, e panno deſumitur, et pedibus perdepſitur (3); in aliis vero provinciis tantum manibus fieri ſolet; aromata (4), deinde etiam adduntur, et in Friſia ſal culinare ſimul cum masſa caſearea miscetur (5); in Hollandia autem pars huius masſa ſeparatim ſervatur, e qua parte cruſtae formantur.

§ XXV.

Le Francq van Berkhey, *l. i.* tab. LXI. fig. 4. *c.*

(1) Talis apparatus deſcribitur in lib. laud. p. 433. et delinata est tab. LXI. fig. 5.

(2) In nota ad § 15. p. 35.

(3) Le Francq van Berkhey, *l. l.* p. 434.

(4) In hunc finem utuntur ſeminibus Cari carvi et nonnullis Caryophyllis.

(5) Nonnulli etiam colorem viridem vel flavum praebeut caſeis, addendo ſuccum ex Apio petroſelino vel ſubſtantiam, qua colorem rubro-aurantium butyro vulgo prae-

§ XXV.

Caſeo ſeparato, tantum ſupereſt, ut videamus quomodo formae determinatae caſeis praebeantur, iique ita praeparentur, ut ſine putredine ſervari et transportari posſint. His ſequentia inſerviunt; primo formis induuntur et in his comprimuntur.

Nonnulli ita agunt: panno, in formam immiſſo, masſam imponunt caſeariam ſine aromatibus; deinde illam masſam, cui ſemina carvi mixta ſunt; et tandem iterum masſam ſine aromatibus (1); ſic formam, operculo clauſam, ſub prelum mittunt; alii tantum formam masſa caſearia implent, atque operculo clauſam prelo comprimunt; hi post aliquod tempus masſam iterum e forma auferunt, et panno imponunt, eanque ſic ſuperfundunt aqua fervente; quo facto cum panno iterum in formam reponitur, in qua interdum invertitur et ſub prelo relinquitur donec locus ab aliis occupari debeat.

Alii vero, quando caſeum prelo auferunt, eum,

praebent, praeparatam e ſeminibus Bixae Orleanae, (vid. Hahnemans *Apothekerlexikon*, Tom. II. P. II. p. 82.)

(1) Le Francq van Berkhey, *l. l.* p. 436.

eum, non addita forma casearia, sub aliud prelum (1) mittunt, quo prelo formam planam accipit; et tandem, quando haec operatio peracta est, in alveum (2) ponitur, et sal sic caseo adhuc recente solvitur; quando autem sufficientem salis quantitatem adsumserit, aqua pura lavatur; porro cultro superficies eius plana redditur, deinde colore rubro (3) inficitur, et denique colostro fricatur.

§ XXVI.

Casei sic praeparati servantur loco abscuro frigidoque, et interdum invertuntur. Sic vidimus casei diversae speciei in Belgio praeparationem, transeamus ad alia.

§ XXVII.

Aliquid addamus de usu oeconomico lactis eius-

(1) Tale prelum describitur a Viro Clar. Le Francq van Berkhey, Tom. VI. p. 442. et delineatum est in tab. LXII. fig. 1.

(2) Delineatus est talis alveus a Viro Clar. Le Francq van Berkhey, *l. l.* tab. LXII. fig. 4. *a.*

(3) Color ille e substantia, e seminibus Bixae Orleanae praeparata, cum potassa et aqua cocta constat.

eiusque principiorum. Lac maximum lucrum affert, si in locis vicinis continuo recens vendi potest. Lac, quod sic venditur, quotidie in usum domesticum adhibetur, et multorum ciborum potuumque praeparationi inservit.

Butyrum, in nostra patria saltem, quotidie adhibetur et magna copia venditur. Lactarium, quod, post confectionem butyri, a cremore restat, nempe lac ebutyratum, rustici vitulis et porcis dant, ad eos saginandos; partim etiam in usum domesticum, ut ad potum quotidianum et ad praeparationem nonnullorum ciborum, adhibent, et si occasio adest facile nec sine lucro in urbibus vendunt.

Caseus multum lucrum rusticis afferre potest et quotidie iis affert; per longum temporis spatium servari potest et vetustate sua semper maioris est pretii; in usum domesticum quotidie adhibetur; etiam caseus recens, qui coagulo concretus et a sero separatus est, sic saepius comeditur. Serum lactis, quod a casei praeparatione restat, etiam optimum est ad vitulos et porcos saginandos; saepius etiam ut potus adhibetur; et nonnulli rustici omne serum lactis colligunt, et vendunt, hoc sero sinapis praeparatur; sed, quod mirum est, si modo parva aquae quantitas cum lacte vel cum sero con-

coniuncta fuerit, huic usui inservire non potest.

His expositis dissertationi meae finem imponere possem. Adiiciamus tamen sequentes etiam observationes.

§ XXVIII.

Butyri praeparatio non valde differt in diversis regionibus: qualitates eius tantum pendent ab accurata observatione eorum, quae experientia docentur, licet diversum nutrimentum aliquid valeat ad butyri varietatem. Constructio instrumentorum differre potest; et, ut in multis rebus variis modis bene fit, sic etiam diversis instrumentis bonum butyrum conficitur. Vasorum, ad butyri confectionem inservientium, certo illud optimum est, in quo facilime motus excitatur, et, maxima agitatio obtinet. In applicatione virium forte mutationes utiles possent fieri, sed illae temporis tractu sponte sua obtinebunt.

§ XXIX.

De caseorum praeparatione plurima observanda sunt: materies casearia quidem ubique

ea-

eaedem erit, ſed non omnes caſeorum ſpecies eadem ſunt: multas ob cauſas valde inter ſe posſunt differre et revera differunt. Experimentis quidem comparativis has cauſas indagare certo egregius labor esſet oeconomicorum. Actio coaguli experientia tantum est cognita; unde vero pendeat haec actio ignoratur. Quid ſi ipſum coagulum caſei ſpeciem esſe dicamus? Est enim masſa e lacte coagulata, quae per aliquod tempus ſervata fuit, ac forſitan eandem mutationem ſubiit, quam caſeus. Nonne hoc in caſu partes aquae ſolubiles eaedem erunt? Si hoc verum est, e caſeo facillime coagulum praeparari potest, et revera caſeus, qui nomen ſuum a Bresſia deduxit, praeparatur caſeo. Hoc in caſu nempe infuſio caſei additur lacti calefacto, et ea additione obtinet coagulatio (1).

Caſei fermentationem ſubeunt; ſed haec fermentatio valde etiam differt ſecundum temperaturam et denſitatem, quam posſideant caſei. In univerſum optimus caſeus praeparari videtur, quando aër est frigidus; forte quidem operae praetium esſet, ſi rustici occaſionem haberent, obſervare diverſam mutationem quam ſubeunt caſei in diverſa temperatura aëris.

De-

(1) *Cours complet d'Agriculture*, Tom. V. p. 93.

Denique dolendum est caseum albumino-sum in nostra patria prorsus negligi; quum in Helvetia nutrimentum quotidianum sit eorum, qui caseum praeparant (1).

Sed cura eorum qui oeconomiam ruralem, ut scientiam tractant, et mutua disciplinarum, et artium applicatione tandem eo pervenire possumus, ut fruamur omnibus illis commodis, quae offert oeconomia ruralis.

T A N T U M.

(1) *Cours complet d'Agriculture*, Tom. V. p. 86.

AEGIDII DE WIT,

ZIERICZEËNSIS,

MATHES. ET PHIL. NAT. CAND. ET

THEOL. STUD.

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA,

RESPONSIO

AD

QUAESTIONEM

A CLARISSIMO ORDINE

MATHESEOS ET *PHILOSOPHIAE NATURALIS,*

PROPOSITAM:

„ *Describantur, et quantum id experientia*
„ *duce fieri potest, explicentur acus magne*
„ *ticae phaenomena. Ostendatur illius*
„ *usus in nautica arte, atque viae maxi-*
„ *me expeditae, quibus eius declinatio,*
„ *inclinatio, atque vis magneticae, qua*
„ *praedita est, intensitas, definiri possint.*

QUAE PRAEMIUM REPORTAVIT.

La propriété directrice de l'aimant est une des plus belles découvertes, que les hommes aient jamais faites; elle a donné aux navigateurs le moyen de reconnaître la direction de leur route à travers l'immensité des mers, au milieu des nuits le plus obscures, et lorsque les brumes ou les tempêtes leur dérobent entièrement la vue des cieux.

BIOT.

Quam primum hanc propositam viderem quaestionem, argumenti varietate et vero etiam iucunditate captus, propositum mihi fuit satis certum, ut ad eam responderem. Mox temporis brevitate aliisque negotiis impeditus, propositum fere demiseram: quo tempore mihi innotuerunt experimenta a Viris Cl. Oerstedt, Ampère et Arago instituta, quibus nisi identitatem, at maximam certe analogiam inter electricitatem et magnetismum probarent. Horum experimentorum gravitate et magna vi in ceteras physices partes inductus, omnem hanc rem accuratius explorare coepi, experimenta partim repetii, et omnia, quae mihi innotuerunt phaenomena magnetica cum electricis comparavi, quo certi quid statuere auderem de celebrata illa identitate.

Cumque sic quidem sensim sensimque magis familiaria mihi evaderent phaenomena magnetica, identidem redibat, tandemque constitit propositum, ut quae de illis novissem, sedulo colligerem, et Clarissimi Ordinis iudicio submitterem.

Num haec mea commentatio quaestioni ſatisfecerit, vos iudicetis, Viri Clarisſimi! Equidem ſic reſpondendum esſe ſum arbitratus, ut quaestionis ordinem ſecutus, in *priore parte* phaenomena, et omni ſubſtantiae magneticae, et ſpeciatim acui magneticae propria, *primum* deſcriberem, *deinde* experientia duce explicarem. Quocirca etiam omnia, quae experientia non niterentur, ſtudioſe omiſi; ut alteram quaestionis partem in *parte posteriori* tractarem. Cum de viis explorandi quantitatem phaenomenorum magneticorum post expoſitum uſum acus in re nautica quaereretur, in priore parte de illis non egi, in posteriore ita tractavi eas, ut imprimis ad rem nauticam illas referrem.

Caeterum univerſe brevitati ſtudui, ita ut evitaverim ſedulo aliquid memorare, quod ad propoſitam quaestionem non pertinere arbitrabar. Calculum quidem non fugio; verum illo quantum potui, abſtinui, cum indoles quaestionis mihi ſummam ſuadere videretur ſimplicitatem.

Si forte ita meum opus placeat, ut praemium reportare mihi contingat, laetus ille mihi erit nuntius; ſin vero minus, nunquam tamen laboris in hanc quaestionem ſolvendam impenſi, me poenitebit.

PARS

PARS PRIOR.

DESCRIPTIO ET, QUANTUM ID EXPERIENTIA DUCE FIERI POTEST, EXPLICATIO PHAENOMENORUM ACUS MAGNETICAE.

CAPUT PRIMUM.

DESCRIPTIO.

Attractio et repulſio magnetica univerſe.

Exſistit in rerum natura ſubſtantia quaedam, lapidis forma, quae *magnes* dicta, inſignem hanc habet proprietatem, ut attrahat ferrum, niccolum et cobaltum, imprimis vero ferrum, in caetera corpora hanc vim non exſerat. Proprietatem hanc communicare poteſt cum ferro, ita ut ferrum aliquandiu magnetis actioni expoſi-

ſitum, ſive alio quocunque modo eamdem illam acquirat proprietatem. Quo durius ſit ferrum, eo difficilius hanc vim accipit, eo vero diutius eam retinet; ferrum igitur molle ſimulac magnetem tangit, ſtatim hanc vim oſtendit, ſimulac illum relinquit, eam amittit. Ferrum autem durum, lentius acceptam hanc vim ne poſt annorum quidem decurſum amittit. Lamina ferri, quae hoc modo magnetiſmum acquiſivit, eadem oſtendit phaenomena, atque ipſe magnes; eodem modo vim ſuam cum alia lamina ferri communicat. Manifeſtatur haec proprietas quando magnes, vel ferrum vi magnetica praeditum, in vicinia ponitur limaturae ferri; tum enim ab omni fere parte attrahi atque adhaerere videbis particulas ferri. Videbis autem ſimul ad utramque laminae extremitatem maiorem adhaerere copiam, quae verſus mediam laminam ſenſim ſenſimque imminuatur, donec in ipſa media lamina nihil attractionis obſervetur. Dividas laminam in duas partes, idem phaenomenon in utriusque partis extremitatibus obſervabis. Vis igitur magnetica, per univerſam laminam diſperſa, accumulatur verſus eius extremitates.

In utraque extremitate eodem modo agit in ferrum, non autem in magnetem. Cum enim laminam ita ponis, ut libere moveri posſit,

ſi-

ſive illam ſuspendas, ſive, ope ſustentaculi, aquae aliive fluido illam innatare facias, et primum alteri tum alteri eius extremitati offers magnetem, videbis alteram extremitatem attrahi, alteram vero repelli ab eadem magnetis parte.

Puncta ubi vis, ſingulis laminae partibus propria, imprimis agit, atque ad quae omnis huius partis vis unice fere redacta videtur, *poli* laminae magneticae dicuntur. Propter variam actionem horum polorum vario nomine inſigniuntur, alter *borealis* vocatur, alter *auſtralis*. Quae ſit huius denominationis cauſa, postea indicabitur. Eorum actionem hanc obſervamus, ut alterius laminae polus borealis attrahat polum auſtralem alterius, borealem vero repellat. In genere igitur *poli eiusdem nominis ſe invicem repellunt, diverſi attrahunt.*

Attractiones hae et repulſiones magneticae non irregulares ſunt, ſed certis regulis addictae. Quemadmodum enim ex analogia attractionis magneticae cum univerſa attractione corporum, ſuspicari et calculo vindicare licet, easdem utramque ſequi leges; ſic etiam obſervationibus exactisſimis apparuit, hanc esſe vis magneticae legem, ut ſint attractiones et repulſiones in ratione inverſa quadratorum disſtantiarum, pro laminis magneticis iisdem, certe

eius-

eiusdem intenſitatis; pro variis autem laminis in ratione compoſita, directa intenſitatis, inverſa quadratorum disſtantiarum (1).

Quaenam horum phaenomenorum ſit cauſa, adhuc homines latet. Varias variis temporibus hypotheſes ſibi finxerunt Phyſici, quibus attractiones et repulſiones magneticas explicarent; quae autem magis eo inſerviunt, ut hominum ingenium ostendant, quam ut ipſam naturam atque agendi rationem vis magneticae explicent, atque experimentis conſtent (2).

Ple-

(1) Elegans apparatus, inventus a Cl. Coulomb, quo principia detegeret ex quibus hanc theoriam duceret, quo ſimul legem hanc manifestaret, et quem vocavit *bilancem torſionis*, deſcriptus est ab ipſo auctore in opere: *Mémoir. de Mathem. et Phyſiq. de l'Acad. Royal des Sciences* 1785. p. 569 ſqq. et a Cl. Biot, *Traité de Phyſ.* T. III. p. 29 ſqq. — Illustris phyſicus Mayerus eandem legem ex ſola experientia duxit. Vid. Biot, *précis elem. de Phyſ.* T. II. p. 93. (ed. 1821.)

(2) Varias has hypotheſes recenſere nimis longum esſet et a propoſito nostro alienum, cum nihil *experientia duce* explicent. Qui eas ſcire cupit, adeat inter alia J. S. T. Gehler, *Phyſik. Wörterb.* in voce *Magnet*, ubi recenſentur opiniones virorum cell. Gilbert, Des Cartes, Dalence, Euler, Du Tour, D. et J. Bernouilli, Aepini, Wilke, Brugmans, Kratzenſtein, Gabler, van Swinden, aliorum. Vid. etiam Brugmans, *Tentam. Philoſoph. de Mater. Magnet.* p. 80 ſqq.

Plerique hodie Physici sumunt, phaenomena illa oriri ex duplici fluido magnetico, quorum alterum in polo australi alterum in polo boreali laminae magneticae dominetur. Eo inducti sunt analogia inter attractiones et repulsiones magneticas atque electricas. In utrisque laminis, magneticis et electricis, poli eiusdem nominis se repellunt, diversi se attrahunt. Quemadmodum igitur ad explicanda phaenomena haec electrica sumserunt duo diversa esse fluida electrica, alterum positivum, alterum negativum; sic etiam duo fluida magnetica adesse, indole sua opposita, hypothesis est hodieque vulgaris. Tenendum vero est, meram hanc esse hypothesin, quae non de ipsa natura aut agendi ratione vis magneticae aliquid affirmet, verum eo tantum inserviat, ut melius nobis effingere possimus et una notione complecti phaenomena magnetismi (1).

Quicquid hac de re sit, experientia constat, flui-

(1) Forte experimenta, a Viris Cll. O e r s t e d, A m p è r e et A r a g o nuperrime instituta, repetita a doctissimis physicis et maxime hodie celebrata, de analogia (identitate ?) et mutua actione electricitatis et magnetismi, aliquando inservient, ut de utriusque agendi ratione certius aliquid statuatur; quo vero minus ipsa magnetismi natura inde cognoscatur, impedit ignorantia de ipsa electricitate.

fluidum magneticum (nam ita cum plerisque Physicis vocare lubet causam ignotam magnetismi) non superficiei corporum adhaerere, ibique retineri pressione atmosphaerae, sicut fluidum electricum, sed ipsi ferri substantiae insidere. In aëre enim rarefacto, si collocetur magnes, non minus fert pondus, quam in aëre atmosphaerico (1). — Magnes eodem modo agit in acum magneticum atque eadem vi, utrum haec sit in vacuo an vero in aëre atmosphaerico posita (2).

Constat *secundo* loco, fluida magnetica revera esse diversa, nisi natura sua, certe modo externo agendi (3), quorum alterum in hoc, alterum in illo laminae magneticae polo domine-

(1) Vid. Musschenbroek, *dissert. de Magnete* p. 61.

(2) Vid. Brugmans, *l. l.* p. 95. Caeterum quam intensitatis differentiam inter acum magneticum libero aëre suspensam et in vacuo positam deprehendere sibi visus est Blondeau; (*Mém. de l'Acad. de Marine* T. I. p. 431.) etiamsi nihil efficiat contra nostram sententiam, ob ipsius differentiae exiguitatem; praeterea etiam, a tot aliis caussis pendere ostendit Cl. van Swinden, ut rarefactionem aëris eius causam non esse tuto statuas. Vid. *Récueil de Mémoir. sur l'Analogie de l'Électr. et du Magn.* T. I. p. 301 sqq.

(3) Vid. Biot, *précis Élem. de Phys.* 1821. T. II. p. 3.

netur. Hoc continuo apparet, ex varia actione attrahendi et repellendi, quam poli laminarum magneticarum in se invicem exercent, prout vel diversi vel eiusdem sint nominis.

Tertio loco; quando lamina magnetica in contactu ponitur, cum lamina ferrea non magnetica, in hac quoque excitatur vis magnetica, neque tamen illius vis imminuitur: unde iure concludimus, communicationem hanc virium non effici transmissis fluidis magneticis; verum fluida illa iam antea adfuisse in lamina ferrea, ita tamen coniuncta, ut vires oppositae utriusque fluidi se invicem destruerent; actione autem laminae magneticae illa separari et sua vi agere singula. — Facilitas qua separantur haec fluida a compositione ferri pendet. In ferro molli actione magnetismi facillime haec fluida separantur, cessante autem illa actione, statim denuo iunguntur. In ferro duro et chalybe lente tantum separantur, separata non denuo iunguntur. Vis quae hanc separationem prohibet, vocatur *vis coërcitiva.* Quo maior ergo haec sit vis, eo maiorem copiam magnetismi liberam acquirere et retinere potest ferrum: eo autem maior erit, quo durius sit ferrum.

Quarto; non solum altera lamina alteri non tradit fluida magnetica, sed ne in eadem quidem

dem lamina variae moleculae ſecum invicem fluida illa communicant. Quamvis enim prima fronte omne fluidum boreale in altero laminae polo, in altero autem omne fluidum auſtrale esſe quaſi accumulatum videatur, polaritas tamen illa potius efficitur coniunctis viribus fluidorum, quae in quavis molecula exſiſtunt ſeparata: vires autem hae coniunctae in polis fiunt conſpicuae. Si enim ipſa fluida verſus polos tenderent, diviſâ laminâ in duas partes, altera pars unice magnetismum auſtralem oſtenderet, altera vero borealem. Quod non ita fit. In quotcunque enim partes laminam dividas, ſingulae duos monſtrabunt polos, in extremitatibus ſuis oppoſitis diverſos. Coniungas quotquot velis laminas, ita ut poli diverſi nominis ſe tangant, coniunctae laminae duos tantum habebunt polos, in extremitatibus totius ſeriei conſpicuos. Quemadmodum igitur in columna Voltae ita decomponuntur electricitates galvanicae, ut quae in ſingulis laminis metallicis ſeparatae exſiſtunt electricitates, vires ſuas coniungant, et in utraque columnae extremitate polum efficiant diverſum, in quo coniunctae illae vires conſpiciantur; ſic etiam in lamina magnetica, quae in ſingulis moleculis ſeparata exſiſtunt fluida magnetica, coniunctas ſuas vires oſtendunt in polis.

Quin-

Quinto; fluida magnetica adeo ſunt ſubtilia, ut nullo modo ſint ponderabilia. Ne accuratisſima quidem libra aliquid ponderis augmentum indicat post excitatum in ferro magnetismum, nullam ostendit ponderis iacturam post amisſam vim magneticam.

Sexto; fluidum magneticum vim ſuam exſerit trans omnia corpora interpoſita, niſi ipſum interponatur ferrum, niccolum vel cobaltum, in quae ipſa agere posſit.

Phaenomena acus magneticae.

Acus magnetica, a forma ſua ita dicta, est lamina magnetica mobilis; cuius longitudo multo ſuperat latitudinem.

Linea recta, quae in acu magnetica utrumque iungit polum, quae igitur directionem determinat, qua fluida magnetica in illa agunt, vocatur *axis magnetica* acus.

Quando eiusmodi acum ita ponis, ut libere ſe movere posſit in plano horizontali, ſive ſuspendatur ex centro gravitatis; ſive centrum illud ſustineatur fulcro, quod nullum motui horizontali impedimentum affert, ſive fluido cuidam innatet; praeter phaenomena attractionis et repulſionis, quae cum ceteris magnetibus habet communia, miram hanc deteges proprie-

prietatem, ut conſtanter eandem directionem petat axis magneticus. Planum verticale, in quo quiescit axis, vocatur *meridianus magneticus.* Suspendas plures acus, omnium axes magnetici in ſitu ſibi invicem parallelo ſtabunt. In quascunque terrae partes transferas acus magneticas, ubivis certam directionem eas asſimere videbis, in distantia haud ita magna ſibi parallelam. — Pendet igitur hoc phaenomenon ab actione telluris in acum magneticam.

Actionem hanc telluris non deberi ferro in tellure obvio, ſed revera ipſam magneticam esſe experientia docet. Quemadmodum enim lamina ferrea prope magnetem in eadem cum illo directione poſita, ipſa magnetismum acquirit; ſic etiam quaevis lamina ferrea in meridiano magnetico poſita, ſenſim ſenſimque fit magnetica; quod phaenomenon explicari non potest, niſi admisſa actione telluris vere magnetica. Certiores ſimus de hoc phaenomeno, quotiescunque examinamus partes horizontales apparatus ferrei, qui vulgo turrium apicibus imponitur. Illae enim cum fere ſint in meridiano magnetico poſitae, omnes magneticam vim ostendunt ſatis validam. Simplici experimento hoc apparet. Ferrum molle, quod continuo arripit magnetismum, continuo vero demittit, in meridiano magnetico poſitum cum

ſit,

sit, statim ostendit phaenomena magnetica, extra meridianum si moveatur, statim eam vim amittit.

Directio illa acus magneticae cum fere talis sit, ut alter polus versus septentrionem tendat, alter versus meridiem; magnetismus, qui in parte telluris septentrionali vim suam attractivam imprimis ostendit, vocatur *borealis*; quae in parte meridionali dominatur, *australis* dicitur. Unde, propter attractionem polorum diversi nominis, polus acus qui versus septentrionem dirigitur, *australis* dicitur, qui versus meridiem, *borealis*.

Si polus australis acus magneticae exacte versus polum telluris borealem se dirigeret, meridianus magneticus etiam conveniret cum meridiano geographico loci, ubi observaretur acus situs. Verum ubivis fere vel ex rudi observatione patet, aliam directionem habere meridianum magneticum, aliam geographicum. Angulus, quem hae directiones secum invicem faciunt, vocatur *Declinatio acus magneticae*.

Meridianus ille magneticus, erit igitur planum, in quo vis magnetica telluris agit, atque in illo sita acus magnetica nullam amplius experitur vim, qua extra illud planum abducatur. Posuimus autem acum, ita ut tantum horizontaliter moveri posset, atque ita nos non do-

docet, utrum vis telluris magnetica in directione horizontali agat, necne. Ut autem cognoscamus, quaenam sit linearis directio, in qua vis magnetica telluris agit; sumamus acum ferream, et libratione quaeramus eius centrum gravitatis. Cognito hoc centro, acui tribuamus vim magneticam; quo facto illam suspendamus e contro gravitatis, ita ut verticaliter se movere possit in meridiano magnetico. Continuo nobis apparebit, directionem vis magneticae terrestris non esse horizontalem: quae enim, ante acceptum magnetismum, horizontalem habebat directionem acus, hanc non servat, polus australis deprimitur, elevatur vero borealis. Angulus quem directio, quam assumit acus, facit cum horizonte, sive cum linea horizontali in meridiano magnetico ducta, vocatur *Inclinatio acus magneticae*.

Vis, qua acus magnetica in determinata hac directione tenetur, aut si ex illa sit abducta, in illam reducitur, vocatur *Intensitas magnetica*. Cum autem mutuam habeamus actionem magnetismorum terrae et acus in se invicem; intensitas haec pendet et a vi magnetica terrae, et a vi magnetica acus. Intensitas igitur, qua in sua directione tenetur acus, composita est ex intensitate magnetismi terrestris et intensitate acus magneticae.

De-

Declinatio haec, inclinatio et intensitas acus magneticae, variae sunt in variis telluris locis. Ut exacte illarum quantitatem pro singulis locis determinarent, multis in locis experimenta instituerunt physici, ut illas cognoscerent. Ut haec experimenta bene succedant, acus, quibus utamur, perfectae sint, necesse est, i. e. ita compositae, ut directio acus exacte conveniat cum directione vis magneticae terrestris. Variae hunc in finem proprietates acuum sunt observandae, ad varias res accurate attendendum est in examine de perfectione acus magneticae (1). Cum autem haec proprie ad nostrum

(1) Hunc in finem inter alia requiritur: *primum*, ut directio axeos magnetici conveniat cum directione acus. Caeteroquin totidem minutis differret declinatio acus a declinatione axeos magnetici, quot minutas comprehendit angulus, quem directiones acus et axeos secum invicem faciunt. Vera igitur declinatio ab observata differret. *Secundo*; ut centrum motus, quem facit acus, exacte conveniat cum centro acus. Sit enim *AB* acus; Fig. I. cuius centrum motus cum centro acus cadit in *C*, (quod erit centrum limbi divisi *AA'B'B*, in quo positio acus observatur) punctum *A* determinabit directionem axeos magnetici acus. Substituas in locum eius acum cuius centrum sit in *C'*, centrum autem motus in *C*. Axis *A'B'* virtute sua magnetica se dirigit in meridiano magnetico, parallele situi acus *AB*. Extremitas ergo *A'* indicabit in limbo circuli punctum *A'*. Observata igitur di-

 rec-

trum propoſitum non conducant, et in disquiſitione de phaenomenis acus magneticae iam as- [illegible] ſu-

rectio CA' a vera directione acus CA differet quantitate AA', cuius tangens est $\frac{CC'}{AC'}$. Magnam hanc eſſe poſſe differentiam, vel pro minima distantia CC', hac formula patet, cum iam integro gradu differrent, ſi tantum eſſet $CC' : AC' = 1 : 57$. *Tertio*, ut poli acus ſint aeque fortes. Attractionis enim vis cum pendeat non ſolum ab intenſitate magnetismi terrestris, ſed etiam ab intenſitate polorum acus magneticae; momentum virium, in ſingulos acus polos agentium, differt in acu perfecta et imperfecta. Nihil quidem hoc efficeret ad mutandam acus magneticae directionem, ſi vires magneticae terrestres borealis et auſtralis agerent in directione perfecte oppoſita. Cum autem hoc locum obtinere non videatur, eo magis polus fortior in directione actionis magneticae, quae in illum agit, ducetur, quo magis alterum polum intenſitate ſuperet. *Quarto*, ut poli ſint eadem distantia a centro poſiti. Momentum enim virium pendet a ratione compoſita ex intenſitate polorum et eorum diſtantia a centro motus. Quapropter, ſi aeque fortes ſint poli, pro variis diſtantiis a centro motus varia erit directio acus. *Quinto*, in acubus, ad obſervandam inclinationem destinatis, requiritur praeterea, ut centrum motus cum centro gravitatis exacte conveniat. Caeteroquin enim ab altera parte pondus acus, cum vi magnetica ſe coniungens, augeret inclinationem, in contrariam cum illa directionem agens, inclinationem imminueret.

Feliciter multae inventae ſunt methodi, quibus eiusmodi acuum vitia determinarentur. V. c. invertenda acu vel invertendis acuum polis, quod mox ab hac parte amiſſum erat, ab illa recuperatur.

Ve-

sumatur usus acus perfectae, haec nos non detinebunt: neque etiam agendum videtur de optima methodo, qua acus ferreae perfecte magneticae reddantur. Sufficiat monuisse, methodum *duplicis contactus*, inventam a Cl. Duhamel, modificatam ab Aepino, optimam hucusque esse, qua minima opera magnetismus, a magnete traditus, per omnem acum aequabiliter distribuatur. Fortasse melius etiam huic conditioni inservire aliquando patebit methodum recens detectam, qua magnetismus ope electricitatis acubus ferreis inditur (1).

Acu-

Verum de his aliisque acuum vitiis, et methodis, quibus iis succurramus, vid. exactissimum opus Viri Cl. van Swinden, *Récherches sur les Aiguilles amantées*, *Mém. de Math. et de Phys. présentées à l'Acad. des Sciences.* Tom. VIII. In quo opere disseritur praeterea de optima forma acuum, de modo suspensionis, ut et de optima methodo comparandarum sibi acuum magneticarum perfectarum. Haec autem praecipue pertinent ad acum declinatoriam, vid. *Récueil des pièces sur les boussoles d'Inclinaison par* D. Bernouilli, Euler et De la Tour, *Mem. de l'Acad. des Sciences*, Paris 1748. etc. Euler, *Théor. de l'Incl. de l'Aiguille Magn. Mém. de Berlin* 1755.

(1) De variis methodis, quibus usi sunt physici, ut ope laminarum magneticarum acubus ferreis magnetismum tribuerent, pulcre egit Biot, *Tr. de Phys.* T. III. p. 39 sqq. De communicatione magnetismi ope electricitatis sive vulgaris, sive galvanicae, vid. Biot, *Pr. Élem.*

T.

Acubus ergo quam perfectisſimis inſtructi, obſervarunt Phyſici, declinationem, inclinationem et intenſitatem acus magneticae in variis terrae locis differre.

Ut primum agamus de *inclinatione*; haec obſervata est univerſe augeri, quo propius accedas ad terrae polos, diminui, quo magis ab iis recedas. In hoc hemiſphaerio univerſe polus auſtralis acus, qui verſus borealem terrae polum ſe dirigit, deprimitur; in altero hemiſphaerio polus borealis. Sunt autem loca, ubi inclinatio acus nulla est, ſitumque is horizontalem ſervat. Linea quae haec loca iungit, vocatur *Aequator telluris magneticus*.

Hanc lineam habere circiter formam circuli maximi, tellurem cingentis, plerique ad haud ita remotum tempus putaverant Phyſici, illamque inclinatam esſe ad aequatorem terrae quantitate fere 12°. Et revera haec opinio congruit cum obſervationibus in mari Atlantico, Indico et Pacifico prope Americam, in ipſa America et in Africa, factis. Scilicet ex variis illis obſervationibus computarunt (1), et vero etiam directe obſervarunt, aequatores

T. II. p. 117 ſqq. et omnes fere ephemerides phyſicae ſuperioris anni.

(1) Computari enim potest huius inclinationis quantitas, et

res magneticum et terrestrem se secare ad longit. occ. 115°. 34′. (1), et inclinatos ad se invicem esse circiter 12°. Verum haec forma tota mutatur ab alia parte huius nodi occidentalis, in oceano magno Pacifico. Qui enim ex hemisphaerio australi ad hunc nodum accedit aequator magneticus, non perducitur in hemisphaerium boreale, sed postquam terrae aequatorem tetigit, denuo descendit in hemisphaerio australi, ex quo demum egreditur ad long. occ. 186°. Integram huius curvae formam computavit ex observationibus M. Morlet, eamque fere hanc esse invenit (2).

In

et positio nodi ubi se secant hi aequatores ex nonnullis observationibus locorum ubi nulla sit inclinatio. Sit enim (Fig. II.) *AC*. pars aequatoris terrestris, sint *D*. et *E*. puncta ubi nulla observatur inclinatio, erit *DEC*. aequatoris magnetici pars, ∟ *ACD*. erit inclinatio aequatorum ad se invicem, *AC*. differentia longitudinis inter *A*. et *C*. Ex cognitis longitudine et latitudine punctorum *D*. et *E*., ductus per illa meridianis, nota erunt *AD*, *EB*, *AB* et ∟ *DAC*. = ∟ *EBC* = 90°. Ex quibus facillime derivantur, ope calculi trigonometrici, *AC* et ∟ *DCA*.

(1) Quotiescunque longitudinem gradibus exprimimus, a meridiano Parisii initium facimus.

(2) Scilicet cum pauca sint loca, ubi inclinatio nulla est observata, multa vero, ubi exigua est; quaesivit Morlet proportionem inter inclinationem acus magneticae et disstantiam ab aequatore magnetico: quam disstantiam vocat latitudinem magneticam. Ex theoria quam

de

In long. or. 16°. secat aequatorem terrae, descendit versus orientem, in partem terrae au-

de causa magnetismi proponit, illam proportionem pro latitudinibus magneticis haud ita magnis invenit: tg. inclin. = 2 tg. lat. magn. Invenerant iam Biot et Humbolt, proportionem illam esse, tg. $(i + l) = \frac{\sin. 2\, l.}{\cos. 2\, l. - \frac{1}{3}}$ ubi i est inclinatio acus, l latitudo magnetica loci. Haec formula prima fronte haud ita simplex, uti formula Morleti, eodem cum illa redit, quemadmodum rite observavit Bowditch, Geometra Americanus. Scilicet

$$tg.\,(i + l) = \frac{\sin.\, 2\, l}{\cos.\, 2\, l. - \frac{1}{3}}$$

$$\frac{tg.\, l + tg.\, i}{1 - tg.\, l\; tg.\, i} = \frac{\sin.\, 2\, l}{\cos.\, 2\, l - \frac{1}{3}}$$

$$tg.\, i \left(1 + \frac{\sin.\, 2\, l\; tg.\, l}{\cos.\, 2\, l - \frac{1}{3}}\right) = \frac{\sin.\, 2\, l}{\cos.\, 2\, l - \frac{1}{3}} - tg.\, l.$$

$$tg.\, i\, (\cos.\, 2\, l - 1 + \sin.\, 2\, l\; tg.\, l) = \sin.\, 2\, l - tg.\, l \cos.\, 2\, l + \frac{tg.\, l}{3}$$

$$tg.\, i = \frac{2 \sin.\, l \cos.\, l - tg.\, l \cos.^2 l + tg.\, l \sin.^2 l + \frac{1}{3}\, tg.\, l}{\cos.^2 l - \sin.^2 l + 2 \sin.^2 l - \frac{1}{3}}$$

$$= tg.\, l \left(\frac{2 \cos.^2 l - \cos.^2 l + \sin.^2 l + \frac{1}{3}}{\cos.^2 l - \sin.^2 l + 2 \sin.^2 l - \frac{1}{3}}\right)$$

$$= tg.\, l \left(\frac{\cos.^2 l + \sin.^2 l + \frac{1}{3}}{\cos.^2 l + \sin.^2 l - \frac{1}{3}}\right) = tg.\, l \left(\frac{1 + \frac{1}{3}}{1 - \frac{1}{3}}\right)$$

$$tg.\, i = 2\, tg.\, l.$$

Quam reductionem cur non adiecerit Cl. Biot, *Trait. de Phys.* T. III. p. 132, cum Aragone nescio, *Anal. de Chym. et de Phys. Juillet* 1821. p. 273.

Ope huius formulae Morlet ex cognitis exiguis inclina-

auſtralem, donec maximam diſſtantiam 14° 10′. attigerit ad long. occ. 28°. Redit tum ſenſim ſenſimque ad aequatorem terrae usque ad 89° long. occ. Ibi inflectitur curva, fere paralleliter accedit ad aequatorem, et, postquam illum osculata est ad 120° long. occ., denuo deſcendit, maximam alteram diſſtantiam auſtralem 3° 15′ habet ad 163° long. occ. Senſim inde accedit ad aequatorem, quem tandem ſecat ad 186° long. occ. ſive 174° long. or. Aequatorem relinquit in parte terrae boreali, primum maximam diſſtantiam 9°. ab aequatore habet ad 128°. long. or. Inflectitur ibi denuo ad aequatorem, nec tamen in hac directione pergit. Postquam enim ad 106°. long. or. minimam diſſtantiam borealem habuerit 7°. 44′, ab aequatore recedit, adſcendit usque ad 62°. long. or. ubi alteram maximam diſſtantiam borealem habet 11°. 47′, unde ad aequatorem redit, quem ſecat ad 16°. long. or., a quo eius curſum explorare incepimus.

Ab utraque parte recedens ab hoc aequatore magnetico, ſenſim ſenſimque augetur inclinatio, a parte boreali, ut iam dictum est, polus

nationibus, continua interpolatione computavit directionem aequatoris magnetici. Vid. Biot, *Pr. Élem.* T. II. p. 84.

lus acus auſtralis deprimitur, a parte auſtrali borealis. Primum quidem aequabiliter augentur inclinationes, certe in hac terrae parte, ubi fere circuli formam habet aequator magneticus; ita ut lineae, in quibus inclinatio ſit aequalis, fere parallelae ſint huic aequatori. Non vero ſemper ita procedere differentiam inclinationis, obſervationibus patet. Scilicet ſi prius obtineret, polus huius aequatoris, ex quo vis magnetica attrahens borealis exiret, ſitus eſſe deberet ad long. occ. 25°. et lat. bor. 76°. circiter, atque in hoc loco acus magnetica verticalem asſumeret poſitionem. Iam vero ibi polus telluris magneticus borealis non invenitur. Scilicet Phyſici Angli, qui a. 1818 fecerunt expeditionem in regiones polares arcticas, in lat. bor. 76°., in long. occ. 63°. obſervarunt acus magneticae directionem, et revera inclinationem obſervarunt 84°, declinationem vero, quam ex noſtra asſumtione orientalem obſervare debuisſent, invenerunt occidentalem, et 87° adeo. Unde apparet polum magneticum borealem telluris revera magis occidentem verſus haberi, quam ex poſitione aequatoris magnetici ſuſpicari liceret, itaque inclinationem aequabiliter augeri non poſſe, quod etiam non fieri obſervationibus conſtat (1).

Quod

(1) Vid. de his omnibus Biot, *Pr. Élem.* II. p. 85 ſqq.

Quod attinet ad *declinationem* acus magneticae, multae etiam factae sunt de illa obſervationes. Nonnullis in locis acus magnetica trahitur ex meridiano terreſtri verſus orientem, in aliis verſus occidentem. Sunt loca, ubi declinatio nulla est: ſunt ubi maximum attingit. Si loca, ubi nulla obſervatur declinatio, lineis coniungas, hae lineae primum quidem perpendiculares ſunt aequatori magnetico, mox autem irregularem prorſus formam habent. Obſervatur eiusmodi linea hodieque in mari Atlantico, inter antiquum et novum continentum, ſecat meridianum Pariſii ad lat. auſt. 65°., inde adſcendit ad ſeptentr. et occid. ad 35°. long. occ., inde ſeptentrionem verſus tendit ad 5°. lat. bor., unde recta fere procedit per Americam, directionem ſervans mediam inter ſeptentrionalem et occidentalem. — Altera eiusmodi linea, huic fere oppoſita, detecta est, quae in mari Pacifico oriunda, trans partem occid. Novae Hollandiae, mare Indicum, promontorium Comorin, Perſiam, Siberiam occidentalem et Laponiam procedit. — Haec autem linea prope Archipelagum Aſiaticum ramum emittit, qui trans Sinam et Siberiam orientalem ſe diffundit. — Quartae denique lineae ſine declinatione vestigia obſervavit ill. C o o k in mari Pacifico prope maximam inclinationem aequatoris magnetici.

Quae,

Quae quidem, quamvis eius curſum nondum proſecuti ſint navigatores, veroſimiliter etiam ulterius progreditur; cum enim a varia parte harum linearum varia obſervetur declinatio, numerus illarum linearum par ſit necesſe est, quemadmodum rite obſervavit Humboldtus.

Ab his lineis qui recedit declinationem ſenſim ſenſimque augeri obſervat, donec maximum quoddam attigerit, a quo denuo ſenſim imminuitur, tandemque, cum ad alteram lineam perveneris, nulla fit. Lineae maximae declinationis, intermediae fere inter lineas nullius declinationis, formam habent non minus irregularem: in his autem ipſis lineis declinationes univerſe crescunt, quo propius accedant ad alterutrum polum terrae. Maximam declinationem in parte terrae auſtrali obſervavit Cookius 43°. 45′ ad long. occ. 93°. 45′ et lat. auſtr. 60°. 49′. In parte mundi boreali idem maximam declinationem obſervaverat 36° 19′. ad long. or. 161°. et lat. bor. 70°. 19′. Recentiores obſervatores Angli, prope polum cum venisſent, obſervarunt declinationes 90°. a. 1818 et 1819 (1), nuperrime vero, ad multo maiorem etiam long. et lat. ultra 200°.

Neque ſolum variis locis varia est declinatio,

(1) Vid. Biot, *Trait. de Phyſ.* III. p. 134 ſqq. et *Pr. Élem.* II. p. 88 ſqq.

tio, verum etiam eodem loco variis temporibus varia obſervatur. Quae ante duo ſaecula in hac Europae parte orientalis erat declinatio, ſenſim imminuta, tandem nulla evaſit, poſtea vero in occidentalem mutata, ſingulis annis creſcit, quemadmodum ex obſervationibus accuratisſimis patet. Sic v. c. Pariſii erat declinatio orientalis a. 1580, 11°. 30′; 1610, 8°; 1664, 0°. 0′; mutata deinceps in occidentalem erat iam 1670, 1°. 30′; 1700, 8°. 12′; 1740, 15°. 45′; 1772, 19°. 55′, hodie 22°. 15′. Eadem obſervata ſunt phaenomena Londini, aliisque locis, unde patet lineam nullius declinationis, quae a. 1657 per Londinum transiret, a. 1664 per Pariſium, ſenſim ſenſimque orientem verſus procedere, unde declinationes etiam identidem magis occidentales fiunt. Motus huius lineae non eſt uniformis; quae enim Pariſii a. 1664 - 1764 quotannis fere 15′ creſcebat declinatio, poſtea tantum 9′ quotannis augebatur. Hae obſervationes ſunt mediae inter alias permultas de ſingulorum annorum augmento, et quae haud ita regulariter procedunt: unde patet, nihil certi determinari poſſe de lege, qua haec declinationis mutatio fiat, neque quicquam ſtatuendum eſſe de eo, utrum aliquando reditura ſit linea ſine declinatione, necne. Neque etiam variationes declinationis ſemper ſunt progres-

gresſivae. Sic v. c. Sparrendammi erat declinatio occid. a. 1765, 19°. 56′; 1766, 20°. 26′; 1770, 19°. 58′; 1771, 20°. 5′; 1772, 19° 35′; 1775, 21°. 14′. (1). Idem motus non obſervatur in ceteris lineis ſine declinatione: certe ſi moveantur, parum tantum eas moveri, exinde patet, quod in inſulis maris Pacifici, Nova Hollandia, aliis, nullam fere ſubierit mutationem declinatio hisce 140 annis (2).

Haec autem mutatio declinationis, quae ex comparata cuiusvis anni media declinatione univerſe hodie progreditur, ne ſingulis quidem annis uniformiter procedit. Eodem enim anno mox progreditur, mox vero retrogreditur acus magnetica: neque in hoc curſu anni tempestatem obſervat, ſed iisdem menſibus in altero anno

(1) Vid. van Swinden, *Récherches* etc. p. 510 ſqq. ubi multae citantur obſervationes, ex quibus patet maxime irregularem esſe variationem declinationis. De his igitur variationibus quoque dicit Biot: *Changemens ſi bizarres et irréguliers, qu'il a été jusqu'à préſent impoſſible, d'y trouver aucune loi. Trait. d. Phyſ.* III. p. 141.

(2) Vid. Biot, *Pr. Élem.* p. 88 ſqq. et Gehler, *Phyſ. Wörterb.* voce *abweichung der Magnetnadel.* Caeterum maxima irregularitas in variatione declinationis optime conſpicua fit ex tabula variationum, 40 fere locis obſervatarum variis annis, quam exhibuit van Swinden, *l. l.* p. 552 ſqq.

no progreditur; in altero retrogreditur: ita tamen ut maximae variationes aestate obſerventur. Differentia ſaepe magna obſervatur inter medias declinationes menſium ſibi proximarum, aliquando 33'; quemadmodum inter menſem Septembr. et Octobr. 1774. Nonnunquam inter duos dies obſervatur differentia 30', ut v. c. Londini inter 16 et 17 August. 1771 vel 34', et ibidem inter 4 et 5 April. 1759 (1).

Quin imo ſingulis diebus motum quemdam progresſivum et retrogresſivum obſervamus in acu magnetico. In genere enim ante meridiem verſus occidentem ſe movet acus, post meridiem redit ad orientem, neque per ſaltus, ſed pedetentim procedit. Maximam declinationem quovis die habet acus inter meridiem et horam 4^{am} pomeridianam. Sunt loca, ubi variatio haec *diurna* inſignis est, 25' adeo; ſunt loca, ubi nunquam haec obſervatur; ſunt denique ubi alio tempore nihil variationis obſervatur, alio aliqua, alio nonnunquam contraria (2).

Va-

(1) Vid. van Swinden, *l. l.* p. 407 et 507.

(2) Pulcerrime de his variationibus diurnis et annuis disſeruit van Swinden, *l. l.* P. II., ubi ex collectis millenis obſervationibus, niſi leges determinare voluerit, quibus hae ſtarent variationes, certe magis colligere et ad quandam unitatem redigere ſtuduit diverſa huius variationis phaenomena. Nos tantum eius concluſiones maxime

uni-

Variatio haec diurna aestate quoque maior est, quam hieme. Sic v. c. Parisii maximae variationes diurnae aestate observantur 13′ ad 16′, minimae hieme 8′ ad 10′. (1).

Praeter hanc progressionem declinationis, eiusque variationes annuas et diurnas, nonnunquam etiam subitas variationes experitur declinatio. Sed si in prioribus aliqua adhuc regula esset conspicua, in posterioribus nullam observamus (2).

Inclinationem acus non minus mutationi subesse, quam declinationem, ex variis observationibus apparet. Sic v. c. Sparendammi erat inclinatio priore parte a. 1772, 69°. 16′, posteriore 69°. 26; priore parte a. 1773, 69°. 54′, posteriore 70°. 24′ et in fine anni iam 71°. (3). Londini erat a. 1775, 72°. 30′ et a. 1805, 70°. 21′. Ad

universales h. l. tradidimus, cum phaenomena nobis non sint ex remotissimis fontibus haurienda, sed tantum describenda. Qui igitur prolixius hac de re aliquid legere cupiat, hoc ipsum adeat opus. Vid. etiam idem auctor in opere *Mém. sur l'Anal. de l'Electr. et du Magn.* T. III. p. 4 sqq.

(1) Vid. Biot, *Trait. de Phys.* III. p. 141.

(2) Harum variationum irregularium innumeras tradidit observationes van Swinden, *Mémoires* etc. T. III. § 70-80.

(3) Van Swinden, *Rech.* etc. p. 509.

Ad promontorium Bonae Spei annis 1751-1792, 5°. aucta erat inclinatio (1). Experimenta vero nondum satis magno numero sunt instituta, ex quibus pateat, utrum augmentum vel iactura inclinationis aequabili passu procedat, necne. Veri autem simile est, illam variationem inclinationis non magis quam variationem declinationis esse regularem.

Inclinationem quoque habere variationes suas annuas et diurnas, statuit Cl. Hansteen, Professor Christianiae, illasque se observasse perhibet (2). Secundum has observationes inclinatio aestiva 15′ inclinationem hyemalem, antemeridiana 4′ aut 5′ postmeridianam superat. Doctus autem Physicus, sive Arago (3), sive quisquis sit, has inclinationis varietates adoptare nondum velle videtur, priusquam novum subierint examen. Eo inductus est, quod Cl. Gilpin, exactissimus observator Londinensis, maximam variationem inclinationis invenit a. 1787 esse 5′. Quando autem tenemus, quae de decli-

(1) Vid. Biot, *Pr. Él.* II. p. 89.

(2) Doleo vehementer, mihi non adesse opus illud, quo observationes suas communicavit Cl. Hansteen. Eius conclusiones tantum cognoscere licuit ex Annal. Chym. et Phys. Paris. Iulii 1821. ubi illud opus recensetur, ac memoratae dubitationes proferuntur.

(3) Hic certe est redactor earum annalium.

clinatione vidimus, aliis in locis huius variationem magnam obſervari, aliis nullam, utraeque obſervationes inclinationis cur ſimul verae esſe non posſint, haud perſpicio.

Venimus tandem ad *intenſitatem* magnetismi terrestris. Haec ſenſim ſenſimque imminui videtur, quo magis recedas a polis. Quemadmodum vis gravitatis terrestris menſuratur numero oscillationum, quas determinato tempore facit pendulum, ſic vim magneticam, quae in acum agit, menſurare ſolent Phyſici numero oscillationum, quas determinato tempore perficit acus magnetica, quae e meridiano magnetico mota, in illum redire conatur; de hac autem methodo determinandi intenſitatem postea videbimus. Humboldt ergo invenit acum, quae tempore 10′ Pariſii fecerat 245 oscillationes, eodem tempore Peruvii non niſi 211 facere oscillationes, quemadmodum tradit Biot (1). Confiteri tamen debeo, me nondum audere cum Cl. Biot inde ducere diminutionem intenſitatis magnetismi terrestris, quo magis a polis recedas: pendet enim numerus oscillationum non tantum ab intenſitate magnetismi terrestris, ſed et ab intenſitate acus; et quidni ipſa acus vim aliquam magneticam amittere potuit calore, illis re-

(1) Vid. *Pr. Él.* II. p. 91.

regionibus maiore, cum sciamus esse tantam caloris vim in acum magneticam? (1). Dicit quidem Biot, nullam vim amisisse acum calore; idque probare vult ex eo, quod post 3 annorum moram ad regiones polo propiores translata acus, plures denuo oscillationes fecerit. Verum cum ex experimentis Cl. Canton (2) pateat, quam calore amiserit vim acus magnetica, illam frigore restitui, nihil inde iure concludi posse nobis videtur. Si quid certi hac de re pronuntiare velimus, primum determinandus erit effectus caloris in acum, et cum densitas atmosphaerae etiam prohibeat acus motum, ex observationibus thermometricis et barometricis, correctiones erunt applicandae, ut ex numero oscillationum et absoluta intensitate acus determinare possimus absolutam vim magneticam telluris. Quibus factis videbimus, utrum experimenta correcta ad easdem nos ducant conclusiones.

Quemadmodum declinationem et inclinationem, sic etiam intensitatem acus magneticae variationibus annuis et diurnis expositam observasse se dicit Cl. Hansteen; qui ex variis, quas tradidit, observationibus hanc ducit conclu-

(1) et (2) Vid. Gehler, *Phys. Wörterb.* P. I. p. 31. voce *Abweichung der Magnetnadel.*

clusionem: minimam singulis diebus intensitatem observari horis 10 - 11. antemer., maximam horis 4 - 5. pomerid.: intensitatem mediam aestivam superare intensitatem mediam hyemalem: variationes intensitatis mediae inter proximas menses, minimas esse tempore solstitiorum, maximas tempore aequinoctiorum. Verum de utrisque et observationibus et conclusionibus adhuc dubitatur. (1).

(1) Vid. *Annal. de Chym. et de Phys. Juill.* 1821. p. 326 sqq.

CA-

CAPUT SECUNDUM.

EXPLICATIO.

Phaenomena igitur acus magneticae haec sunt: *attractio*, *repulsio*, *directio determinata*, *declinatio*, *inclinatio*, *intensitas*.

Quando in memoriam revocamus, quae de attractione et repulsione universe diximus, nihil scilicet determinari adhuc potuisse de ipsa natura aut agendi ratione causae ignotae phaenomenorum magneticorum, (hypothesin enim duorum fluidorum non illam esse, quae phaenomena explicet, sed tantum quae una notione eorum causam comprehendat,) continuo intelligemus, nihil hic quoque determinari posse de natura aut agendi ratione magnetismi terrestris, omnemque explicationem phaenomenorum acus magneticae consistere in comparanda actione terrae cum actione magnetis in acum, et in explorandis iis signis, quae nobis praebeant phaenomena acus magneticae, ex quibus aliquid verosimile ducamus de origine, directione,

 et

et variis modificationibus vis magneticae terrestris.

Quum autem recentisſimis temporibus celeberrimi Phyſici ex experimentis, cuivis phyſices ſtudioſo cognitis, iure ſibi viſi ſint concludere ad identitatem magnetismi et electricitatis, illum ſcilicet tantum peculiarem huius esſe modificationem, illi quoque phaenomena acus magneticae ex cauſa quadam electrica explicent, necesſe est. Quod etiam facere conati ſunt et hucusque fecerunt. Quamprimum igitur, experientia duce, apodictice probaverint identitatem hanc revera locum obtinere, explicationes ex vi peculiari magnetica deſumtas, falſas, experientiaeque contrarias esſe patebit.

Cum autem inter praeſtantisſimos Phyſicos de ipſorum, quae adducunt huius ſententiae apologetae, argumentorum vi probante adhuc lis ſit; non is ego ſum, qui iudicium inter tantos viros feram. Ex utrorumque igitur theoria quae ad explicationem phaenomenorum acus magneticae afferri posſint, ex experientia colligere conabor. Et primum quidem videbimus, quid ſtatuendum ſit, ſi peculiarem agnoscamus vim magneticam; tum vero quaenam ex identitate electricitatis et magnetismi ſequantur, e quibus phaenomena acus magneticae posſint ac debeant explicari.

Ex-

Explicatio ex fluido magnetico terrestri.

Cum in hac tradenda explicatione, experientiam ducem ſequi debeamus, non opus erit accurate deſcribere hypotheſin Halleii de cauſa phaenomenorum acus magneticae. In transitu tamen dictum ſit Halleium phaenomena illa duxisſe ex fluido telluris magnetico, quod ſuos haberet polos. Cum autem duos polos eosque immobiles non ſufficere putaret ad explicanda omnia phaenomena declinationis et inclinationis magneticae, atque imprimis variationum quas hae ſubeunt, quatuor asſumſit polos, in quibus actio magnetica telluris imprimis cerneretur, duos auſtrales, duos vero boreales, variae poſitionis variaeque intenſitatis. Ex compoſita directione duorum polorum borealium, declinationis et inclinationis varietatem pro variis locis borealibus derivavit. Quo vero melius explicaret variationem continuam declinationis et inclinationis in ſingulis locis, duos tantum polos, alterum auſtralem, alterum borealem, immobiles esſe ſtatuit, duos vero reliquos moveri. Scilicet ſphaeram terrae ſibi effinxit concavam, aliamque ſphaeram minorem includere, cavitatem inter utramque fluido quodam repletam putavit. Exterior annulus ſphaericus terrae continere ipſi viſus est polos illos duos im-

immobiles, ceteros vero duos ſphaerae interiori inſitos ſimul cum illa moveri ſtatuit. Motum hunc esſe motum revolutionis circa axem, quae vero non eandem cum ſphaerici annuli exterioris axi haberet directionem, cum alioquin in eodem parallelo uniformiter crescere aut decrescere deberent declinationes: interiorem autem ſphaeram paulo lentius circa axin moveri quam exteriorem, et reſpectu annuli exterioris, ſemel revolvi annis 700 (1).

Non diffitendum quidem est, miram hac hypotheſi apparere ingenii ſagacitatem viri, qui tot diverſas obſervationes ad conſequentias legitimas ex 4 polorum attractione, horumque motu reduxit. Verum neque experientia hanc hypotheſin confirmari, neque eam veroſimilem reddi ullo indicio, quisque facile videt. Neque etiam 4 polos requiri ad explicanda cuncta acus phaenomena, ostendit Euler J^r. (2).

Cl. Mayer, cum videret legem illam, ſecundum quam tg. incl. = 2 tang. lat. magn., congruere cum experimentis prope aequatorem magneticum inſtitutis, illamque derivari posſe ex hypotheſi, qua ſtatuitur, prope centrum tel-

(1) Vid. Gehler, *Ph. Wörterb.* voce *Abweichung.*
(2) *Rech. ſur la Decl. de l'Aig. Aim. Mem. de l'Acad. des Scienc. de Berlin.* 1757. P. 175.

telluris esse magnetem, cuius poli respectu telluris sint infinite propinqui sibi invicem; revera statuit adesse magnetem eiusmodi in terra, 120 milliaribus Germanicis remotam a centro telluris versus illam telluris partem, ubi mare Pacificum habetur. Positionem huius magnetis ita definit. Linea recta per centrum magnetis huius et centrum telluris ducta, secat terrae superficiem ad long. 201°. (computatam a meridiano insulae Ferro) et ad 17°. lat. bor. Axis huius magnetis perpendicularis est huic lineae ad centrum terrae ductae. Planum, in quo iacet hic axis, ab oriente meridiani huius lineae rectae ad centrum telluris iacet et cum illo angulum facit 11°. 30′. Duos habet polos hic magnes, borealem versus septentrionem, australem versus meridiem. Neque stabilis est haec positio, verum ita movetur hic magnes, ut quotannis 0,001. partibus radii terrestris, a centro telluris amoveatur. Punctum ergo, in quo linea recta centra telluris et magnetis coniungens, superficiem telluris secat, quotannis mutatur, eius longitudo 8′. et latitudo 14′. quotannis decrescit. Augetur vero angulus, modo laudatus 11°. 30′, quotannis 8′15″. Vim, quam exserit hic magnes, agere statuit in ratione inversa quadratorum disstantiae.

Ex hac hypothesi quas computat inclinatio-

nes

nes et declinationes pro variis locis, mirifice illac cum obſervationibus congruunt, ex quo veroſimile fit, hanc hypotheſin ſimplicisſimam plus esſe quam meram hypotheſin, et revera aliquid de magnetismi terrestris origine et directione definire. Per ſe patet, nihil differre, utrum centrum hoc magneticum ſpectes tanquam verum magnetem, qui vim ſuam exſerat in acus, an vero tanquam punctum, e quo vires magneticae coniunctae totius telluris agant, quemadmodum e polis laminarum magneticarum emanet vis totius laminae.

Hac hypotheſi igitur explicatur, cur inclinationes in aequatore magnetico nullae obſerventur, cum polus borealis et auſtralis centri huius magnetici aequalem vim attrahentem exſerunt in polum auſtralem et borealem acus. Hinc conſpicuum fit, cur a parte aequatoris boreali polus centri borealis maiorem vim exſerat quam auſtralis, polumque adeo auſtralem acus deprimat; cur eo maior fiat inclinatio, quo magis ab aequatore recedas, tandemque verticalem asſumat poſitionem acus, ubi ſis in axi magnetis huius terrestris. Hinc intelligitur, cur obliqua huius magnetis poſitio declinationem variam acui tribuat variis in locis. Hinc motus huius centri ſingulorum locorum declinationem magneticam mutat. Hinc certum fie-

fieret, intensitates magnetismi decrescere, versus aequatorem, ubi remotior erit acus a centro telluris, quam apud polos.

Unicum autem hoc centrum magneticum non sufficit ad explicanda phaenomena omnia inclinationis et declinationis. Tum enim aequator magneticus deberet revera circuli formam habere, tum ab utraque huius aequatoris parte homogenae esse deberent variationes. Quod non ita fit. Si enim cursum aequatoris magnetici persequamur; quantum eius forma in mari Pacifico differt a circulari! Verum hac ipsa differentia inducimur, ut credamus in vicinia maximae eius inflexionis aliud quoddam centrum magneticum adesse, minori quidem vi, quam centrum primarium, satis tamen validum, ut per omne fere hemisphaerium illud vim suam ostendat perturbatricem. Centri huius positio et vis accuratis experimentis definiendae erunt, ut ex eo computari etiam illis locis possint phaenomena acus magneticae. Semel admisso eiusmodi centro, in aliis etiam locis centra aliqua secundaria disponere poterimus, ubi illorum praesentiam requirere videtur declinationis et inclinationis irregularitas; quae centra varia vi magnetica sint praedita. Haec centra pro maiori intensitate et minori distantia, maiorem habebunt vim in acum magneticam. Vi-

res

res horum centrorum coniunctim in acum agentes eius directionem determinabunt (1).

Et revera caufas locales magnam vim habere ad modificandam acus directionem, patet inter alia ex varietatibus quas fubeunt declinatio et inclinatio atque intenfitas acus, quando ea in vicinia iugi montium ponitur. Caufae illae locales eo maiorem habebunt vim in acus declinationem, quo propius accedas ad polos. Ibi enim cum inclinatio acus tanta fit, vis directrix horizontalis telluris minor est, quam in locis ubi inclinatio minor est, proprioribus aequatori. Scilicet fi univerfa vis, quam in acum exferit magnetismus, et quae in directione acus inclinatoriae agit, fit H, Fig. III. illam decomponere posfumus in vim verticalem H', quae, per fuspenfionem acus declinatoriae deftructa, nullum amplius effectum habet, et in vim horizontalem H'', quae fola in directionem acus agit. Erit igitur pro inclinatione i, $H'' = H$ cof. i. Quo maior fiat ang. i, eo minor erit H''. Quo minor autem fit H'', five vis princeps telluris, quae acus magneticas dirigit, eo maiorem perturbationem producere poterunt caufae locales in directionem acus. Quod etiam ex-

(1) Haec est fententia Cl. Mayer, quemadmodum modificata est a Cl. Biot, *Pr. Él.* II.

experientia confirmatur. Maximae enim declinationum varietates inter loca, imo propinqua, obſervatae ſunt prope polos, ubi inclinatio tanta est. Si veneris in loca ubi inclinatio est 90°. erit coſ. $i = 0$, unde etiam vis directrix H' erit nulla et unice directio acus a cauſis localibus pendebit.

Non opus est, ut ſtatuamus, cauſas illas locales ſemper aequali vi agere, neque etiam hoc veroſimile eſſe docet experientia de magnete. Quemadmodum enim magnes, aucto calorico minorem vim exſerit, demto ſuperfluo colorico priorem vim recuperat: quemadmodum magnes alius protractu temporis nonnunquam vim ſuam amittit, alius vicinia ferri aliave de cauſa post aliquod tempus fortior evadit; quemadmodum denique infinitae fere ſunt res, quae in magnetis vi mutationem quamdam maiorem minoremve efficere poſſunt; quidni ſtatuamus etiam intenſitatis mutationibus ſubeſſe cauſas illas magneticas locales, ſive calore ſolis, ſive quacunque re in illas agente? Cur mutationis expertem dicemus ipſam illam principem magnetismi terrestris cauſam? Ex his ergo mutationibus, prout magis minusve aequabiliter eveniant, ceu tot variis phaenomenorum magneticorum cauſis, derivari poſſe nobis viden-

dentur incrementum vel decrementum declinationis et inclinationis magneticae.

Quaenam ſit in tellure ſubſtantia, ex qua vis haec magnetica quaſi emanet, certo determinari non poteſt, nec ſtatui, utrum ex ferro magnetico ſit oriunda, an vero ex alia quacunque materia. Materiam hanc metallicam esſe iure ſtatui videtur. Si enim loca conſideres ubi cauſae locales maximam vim oſtendant, plerumque invenies regionem montibus refertam, quos ex mineris metallicis conſiſtere vulgaris fert ſententia. Prae ceteris vim perturbatricem oſtendunt montes ignivomi, quorum producta, quae intimam compoſitionem docent, ſunt corpora metallica, quae haud raro vim magneticam oſtendunt. Maxima etiam illa deviatio aequatoris magnetici, quae in mari Pacifico obſervatur, fit in vicinia Archipelagorum, qui ex inſulis Amicitiae et Societatis conſtant, quas nihil aliud esſe ſcimus, niſi ſummos apices montium, quorum fundamenta iaceant in altisſimo mari. Subſtantiam quoque telluris univerſe metallicam esſe, patet ex magna eius denſitate (1). Quidni igitur hanc ſubſtantiam me-

(1) Denſitatem illam cognoſcere posſumus ex vi attractionis, quae cum agat in ratione denſitatis et ratione in-

metallicam dicamus magneticam, ut analogia sit inter actionem telluris et magnetis?

Quomodo autem physici illustres Mayerus et Biot eo pervenerint, ut vires coniunctas magneticas in centro fere telluris conspicuas esse, omnesque vires et boreales et australes in idem fere punctum convenire statuant, equidem me non videre lubenter confiteor. Non autem experientia eo inductos illos dicerem, cum quae in substantiis magneticis exstant vires, se coniungere soleant in earum extremitatibus, non vero in centro. Iam vero eodem modo observationibus sufficit hypothesis, omnem vim magneticam telluris quasi accumulari in duo puncta opposita, prope polos terrae, aliqua ab eius superficie distantia. Eodem enim modo augmentum inclinationis, minor vis directrix versus polos, et vice versa decrementum inclinationis, maior vis directrix versus aequatorem magneticum, caetera phaenomena magnetica explicabuntur, et experientia magis doceri hoc videmur. Praeferrem ergo hanc hypothesin ad

ex-

inversa quadratorum distantiae, ex comparatis actionibus solis, terrae, aliarumque planetarum in se invicem, cognitis distantiis, cognoscimus densitatem telluris valde magnam, quae maior etiam fit existimatione, si immensam quantitatem aquae consideres, quae terram undique cingit.

explicanda universa phaenomena magnetica, dum quae iam diximus de causis localibus perturbantibus, etiam hac hypothesi vim suam retineant.

Quod attinet ad explicandas variationes annuas et diurnas declinationis, et, ut nonnulli dicunt, inclinationis atque intensitatis magneticae; ob ipsam regularitatem harum variationum regularem causam habere videntur. Quae variationes cum eosdem habeant periodos atque motus terrae circa axin et circa solem, certam quoque cum hoc proportionem habere videntur. Scilicet diversus habitus solis ad tellurem, interdiu et noctu, aestate et hieme, diversos hos effectus producere videtur. Verum quomodo? B i o t opinatur (1) solem, lunam aliaque corpora coelestia, eadem vi magnetica esse praedita, quamquam, ob magnam disstantiam, respectu telluris exigua, eamque exserere in acus magneticas. Hinc ducit variationes illas sequi motum apparentem solis, maiores illas esse aestate, cum radios fere perpendiculariter ad nos mittat, quam hieme, cum oblique agit. Hinc ducit variationes illas maiores minoresve esse, prouti sol et luna in eadem vel va-

(1) Vid. *Pr. Él.* II. p. 98. et *Trait. de Phys.* III. p. 142.

varia directione agunt. Hinc quoque de ceteris concludit. Et revera in aërolithis habet aliquid, quo haec hypothesis nitatur, et fere experientia doceri videatur. Hae enim, originis cosmici, cum probabiliter ex luna vel sole ad nos proiiciuntur, ostendunt nobis in illis corporibus quoque adesse substantias, quae vim magneticam assumere possint: constant enim imprimis ferro et niccolo. Parum autem hoc probare, ipse vidit Cl. Biot; nam hoc, quod anno 1816 sententiae suae attulerat praesidium, a. 1821 dimisit. Hoc autem dimisso, non video quid amplius supersit, quo haec sententia experientiâ reddatur probabilis. Praeterea si haec actio solis revera locum haberet, vim proderet in his regionibus maiorem aut borealem aut australem. Si australem, repellere deberet polum acus australem, quem attrahere videtur, cum inclinatio post meridiem, quando sol fere in meridiano magnetico est positus, fit minor quam ante meridiem. Si borealem, attrahere deberet polum acus australem, quem repellere videtur, cum declinatio his locis occidentalis crescat, quando sol in regione coeli orientali apparet, decrescat, quando sol meridianum magneticum transivit et in occidente habetur. Quocirca cum haec hypothesis experientiae adeo contraria videatur, malim cum

Can-

Cantone (1) variationes quidem has ſoli tribuere, verum calori ſolis in magnetismum terrestrem et acus agenti. Scilicet postquam is experimentis probavit aucto calore magnetis, eius vim diminui, quae reſtituatur denuo demto hoc calore, inde ducit cauſas magneticas ab orientali ab hac regione parte ante meridiem ſolis actioni expoſitas, intenſitate diminui, post meridiem cauſas occidentales, unde maior vis occidentalis conſpiciatur ante meridiem, orientalis post meridiem. Et revera acus, quae ante meridiem ſenſim ſenſimque occidentem verſus procedunt, pariter post horam 2. aut 3. pomeridianam redeunt verſus orientem. Variationes hae erunt ergo quoque eo maiores, quo maior ſit calor ſolis; quod ita fieri apparet, cum variationes aestivae multo ſuperent hiemales. Intelligi hinc quoque potest variatio diurna inclinationis acus; eo enim maior ſit neceſſe est, quo maior ſit intenſitas magnetismi terrestris: minima quoque obſervatur inclinatio hora fere 3. pomer., qua ipſa maximum caloris quovis die obſervatur. Quomodo autem cum hac theoria, quae ceteroquin experientiâ probata phaenomenis explicandis ſufficit, conciliandae ſint, ſi confirmentur obſervationes de in-

cli-

(1) Vid. G e h l e r, *Phyſ. Wörterb.* voce *Abweichung.*

clinatione aestiva maiori, quam hiemali, de maximo intensitatis mediae aestate observato, nondum me hoc vidère, lubenter confiteor.

Variationes subitae, quas experiuntur declinatio et inclinatio acus magneticae, si ab uno loco ad alterum ducatur, etiam maxime vicinum, causis localibus validissimis sunt tribuendae, quales sunt praesentia rupium, montium, imprimis ignivomorum, minerarum, imprimis ferrearum. Quod in eodem loco subito saepius mutetur directio, tribuendum hoc est variis causis. Multae eiusmodi variationes locum habent, ubi simul observatur Aurora Borealis, quae magnam vim exercet in acus, ita ut aliquando earum axin magneticam positione mutet. Subitam quoque variationem producere possunt terrae motus, tempestates, tonitrua, meteora ignea, alia. Quomodo autem haec in acus agant nondum definiri potest (1).

Ceterum semper aliquam modificationem in variationibus ceteroquin regularibus producunt calor, pondus et humiditas aëris. Horum autem cum leges agendi nondum sint determinatae, effectus etiam definiri non possunt. Optandum foret, ut observationibus magneticis sem-

(1) Vid. van Swinden, *Rech.* etc. p. 526 sqq.

ſemper deinceps adiicerentur obſervationes barometricae, thermometricae et hygrometricae.

Explicatio ex identitate magnetismi et electricitatis.

Haec autem, quam hucusque dedimus, explicatio, non valere poteſt, ſi conſtat experientia, magnetismum nihil aliud esſe niſi modificationem quandam electricitatis. Iam vero hoc probare conatus est Cl. A m p è r e, eiusque experimenta ubivis repetita ſunt et aucta a celeberrimis Phyſicis. Non quidem hic agemus de ratione qua haec experimenta inſtituantur, neque minutisſima quaeque ex illis trademus: ſatis enim ſuperque noscit illa, quicunque vel mediocriter tantum in Phyſica verſatus est; verum ſummam eorum in memoriam revocabimus, et videbimus, quid ex illis ſequatur, ex quo posſimus derivare acus magneticae phaenomena.

Et primum quidem, ſi ope apparatus galvanici conſtituitur flumen electricum (1), per duos

(1) Vocamus hanc vim, quae ab altera ad alteram conductoris partem transit, flumen electricum, non quidem, ut aliquid de ignota huius vis natura pronuntiemus, verum tantummodo, ut facilius ſemperque ſub eadem forma no-

duos conductores transiens, quorum alter ſit mobilis, nec procul ab altero paralleliter fere disſtet, videbis conductores hos ſe invicem attrahere, ſi eadem, repellere, ſi diverſa directione ſe moveant flumina electrica.

Secundo loco, ſi conductor mobilis ita disponitur, ut tantum moveri posſit circa axin, quae perpendicularis ſit ad directionem alterius conductoris, videbis conductorem mobilem exacte, post aliquot oscillationes, quiescere paralleliter alteri conductori.

Tertio loco, ſi conductor mobilis ſibi demittitur, ita ut libere moveri posſit circa centrum gravitatis in plano horizontali, nec alterius conductoris actioni exponitur, certam directionem asſumet, illamque quae exacte ſit perpendicularis meridiano magnetico loci, ubi experimenta inſtituantur, eodem modo ac ſi in terra adesſet flumen electricum ex oriente in occidentem tendens, perpendiculariter meridiano magnetico.

Quarto loco, ſi libere moveri potest conductor formae rectangularis, circa axin horizontalem, meridiano magnetico perpendicularem, planum conductoris rectangulare exacte ſe ſiſtet

nobis hanc vim effingamus. Volumus hoc verbo exprimere id quod A m p è r e vocat *courant électrique.*

tet perpendiculare acui magneticae inclinatoriae.

Cum in duobus posterioribus experimentis eundem effectum praebeat tellus, dirigendi et attrahendi nonnullas conductoris partes, quem in duobus prioribus praebet alter conductor electricus; ex analogia concludere posſumus, dari revera in terra flumen electricum, ab oriente verſus occidentem agens, quod dirigit directionem et poſitionem conductoris electrici, libere moti.

Haec phaenomena tam arcte cum phaenomenis magneticis cohaerent, cum tantum directione differant conſtanti ∟ 90°, ut iam ſuspiciamus, unicam utrorumque cauſam. Certiores hac de re ſimus hoc experimento.

Si acus magnetica ita ponitur ſupra conductorem magneticum, ut horizontaliter moveri posſit, et actioni magneticae terrestri ſubtrahitur (1), videbis acum asſumere directionem, quae exacte ſit perpendicularis directioni conductoris: eodem modo ac ſi acus nihil aliud esſet, niſi conductor, cuius flumen electricum transverſam haberet directionem. Inde ducit Cl.

(1) Quod fit vicinia magnetis, qui agit directione oppoſita telluris, et illa est distantia, ut eadem intenſitate agat, ac ipſa tellus, in acum.

Cl. Ampère, acum magneticam ſua phaenomena debere fluminibus electricis, quae continuo circum acum volvantur, eodem ſenſu, quo ſol circa terram movetur, inque planis axi magnetico perpendicularibus. Quorum fluminum directio cum parallelam ſe ſiſtere velit directioni fluminum electricorum telluris, acus poſita erit in meridiano magnetico.

Pulcro experimento hanc ſuam theoriam confirmat. Revolvit filum cupreum, forma ſpirali, circum tubum vitreum, in quo redeunt utraeque fili extremitates. Per hoc filum cupreum ſi transmittit electricitatem galvanicam, eundem fere illa ſumit curſum revolventem circum tubum vitreum, atque illum, quem in magnete adesſe ponit. Et revera conductor ille, forma ſpirali, eadem oſtendet phaenomena, quae in acu magnetico obſervamus.

Cum ergo ex unica vi explicari posſint phaenomena et conductoris et acus magneticae, nulla amplius ratio est, cur varias esſe ſtatuamus vires, ex quibus ſingula haec phaenomena oriantur, cur magnetiſmo identitatem cum electricitate negemus. Iam vero ſi hoc ſumimus, magnetiſmum oriri ex fluminibus electricis in terrae ſuperficie ſe moventibus ab oriente ad occidentem, prima nobis ſtatim occurrit quaes-

4 tio:

tio: unde haec flumina? deinde: quomodo ex his ſingula phaenomena magnetica explices?

Univerſa cum ſint phaenomena magnetica et in omni telluris parte conſpicua, univerſa etiam nobis agnoscenda erit cauſa. Atque hanc nobis offert experientia. Cum haec enim nos doceat in quacunque actione Chymica evolvi electricitatem, ac nullius fere ſubſtantiae actionem esſe vehementiorem actione calorici, iam continuo nobis ob mentem venit primarius ille caloris fons, Sol. Hic igitur, quotidie terram circumiens, calorico ſuo electricitatem in terra evolvit, et progrediens ab oriente ad occidentem, eadem directione flumen illud electricum ſiſtit, quod acus directionem determinat. Fortasſe luminis effectus hic etiam non praetereundus est. Singulis quidem punctis exiguus erit hic effectus, verum immenſa quantitas plani in quo haec flumina excitantur, huic inopiae ſuccurrit. Planum enim hoc, idem quod adſpicit ſingulis diebus Sol, univerſam terram cingit, et latitudine iisdem terminis incluſum est, ac vicisſitudo diei et noctis. Quotidie ipſum hoc planum a ſe ipſo diverſum est, quod ex curſu ſolis annuo pendet. Si unica haec esſet cauſa fluminum electricorum et haec omni tempore et omnibus locis pari modo procederent, non

ni-

nisi regulares esse possent ubivis directiones acuum magneticarum. Verum ipsa illa directio diversa, quam acquirit planum illud electricum, ex composito motu diurno et annuo terrae, iam continuo modificationes directionis annuas et diurnas profert. Varia actio chymica Solis, prout in mare vel in terram agat, prout coelum sit clarum vel nebulosum, variam electricitati praebebit intensitatem. Varius quoque habitus corporum terrestrium, ad transmittenda flumina electrica, variam iis tribuet directionem. Omnia haec totidem erunt causae, quae directionem fluminum electricorum possint mutare, mutent ergo quoque directionem acus. Pars harum mutationum erit regularis, atque anni dieive tempora sequetur, pars vero irregularis, omnem occasionem perdit determinandi certas horum fluminum leges.

Accedit, quod tot aliae sint causae, in terra, quae electricitatem evolvere possint: omnis actio corporum heterogenorum in se invicem; maris in terram; aëris in utrumque; actio mineralium, quae terrae sinus condit, in se invicem; prope polum fortasse quoque continua crystallizatio et fusio aquae; frictio glacierum aeternarum, ubi maris motu separantur, et alia plura. Hae causae flumen electricum terrae modificant, et eo quidem modo, ut nunquam

cer-

certa maneat acus poſitio, ſed continuo variis locis, quin eodem loco varia obſervetur declinatio.

Idem dici potest de *inclinatione.* Quae in medio fere plano ab utraque parte aequaliter attrahebantur flumina acus electrica, ſimulac ad margines accedas, ab altera parte magis attrahuntur, quam ab altera, donec tandem prope polum attractio alterius nulla ſit. Eaedem autem cauſae locales, quae modificandis fluminibus electricis directionem horizontalem turbant, impediunt ſimul, quominus ſtabilis ſit inclinatio. Quae autem cauſa regularis inclinationis varietatem producere potest, mutata quotannis et quotidie ſolis poſitio, haec regularem quoque formam praebet variationibus inclinationis annuis et diurnis.

Quod ad *intenſitatem* attinet, cum vis directrix nec ex centro telluris emanet, neque ex eius polis, non amplius a priori inducimur, ut credamus prope polos maximam futuram eſſe acuum intenſitatem, ſed prope aequatorem, ubi electricitatis excitatores, caloricum et lumen vim ſuam imprimis ostendant. Quid de hac re experientia nos doctura ſit, videbimus, ſimul ac ex nostra hac hypotheſi, accuratiores de intenſitate inſtitutae erunt obſervationes. Intenſitatem in locis, quae quotidie ſolis effectum experiuntur,

tur, maiorem esſe quam apud polos, patet ex eo, quod variationes ſubitae, quae ex cauſis localibus oriuntur, non fere cadant intra 56°. lat. bor. et auſtr.; extra has ſaepius obſerventur. Quo ſcilicet maior ſit vis primaria, eo minorem vim destructivam exſeret vis ſecundaria.

Caeterum tota haec theoria confirmatur eo, quod omnes cauſae variationum irregularium, eruptiones vulcanorum, terrae motus, tonitrua, aurora borealis, alia, phaenomena oſtendunt revera electrica, quorum igitur agendi ratio optime ex hac hypotheſi explicatur.

PARS

PARS POSTERIOR.

USUS ACUS MAGNETICAE IN RE NAUTICA ET VIAE MAXIME EXPEDITAE, QUIBUS EIUS DECLINATIO, INCLINATIO ET VIS MAGNETICAE, QUA PRAEDITA EST, INTENSITAS DEFINIRI POSSINT.

Nulla fortasſe unquam facta est inventio, cuius uſus latius pateret generi humano, quam inventio proprietatis directricis acus magneticae. Hac enim proprietate uſi navigatores, qui antea e conſpectu littoris marini vela facere non audebant, quiete altisſima maria transierunt, novasque quaeſivere terras. Hinc communicatio orta est inter populos, antea a ſe invicem alienos. Hinc artes ſibi invicem tradiderunt diverſisſimae indolis populi. Hinc producta aliarum terrarum cognovimus, in ſuo quaeque genere hominibus utilia. Hinc vastus apertus est campus, in quo libere divagaret ingenium humanum, ad invenienda quaecunque artem navigandi ceteraque huic annexa ſtudia promovere posſent. Hinc Aſtronomia, Phy-

Phyſica, Historia Naturalis, incrementa ceperunt immenſa. Hinc innotuere nobis populi, quarum indoles diverſisſima, historiae humanitatis lucem attulit, haud exiguam. Sed ubi deſistendum esſet, ſi omnia recenſere vellemus commoda, quae ex inventa directione determinata acus magneticae in genus humanum redundarunt?

Scilicet, cum hoc unicum ſit, quo indigeant navigatores, ut exacte ſciant, quonam loco ſe habeant; amisſo ex oculis littore, nihil amplius iis ſuppetit, quo locum navis determinent, niſi ſidera coelestia, quorum obſervatio, nunc quidem ad perfectionem quandam redacta, et difficillima est, et apud antiquos adeo erat imperfecta, ut nihil certi exin posſent determinare. Et quot praetereunt dies noctesque, quae ſiderum adſpectum hominibus negant omnino omnem.

Facile quisque videt, ad computandum locum, quo navis ſit determinato temporis momento, nihil amplius requiri, quam ut ſciamus, *quantum ſpatium* et *quali* illud *directione* percurrerit navis, postquam cognitum locum reliquerit. Invenit homo, quibus utrumque cognosceret, inſtrumenta; ſpatium percurſum derivat ex obſervatione funis, in fine asſerculo inſtructi (*loglijn*); directio ex acu magnetica ipſi

ſi innotescit. De priori inſtrumento cum nunc agendum non ſit, videamus, quomodo ope posterioris directio navis cognoscatur. Scilicet cum acus magnetica horizontaliter mota, determinatam ſemper asſumat directionem, in disſtantia haud ita magna ſibi parallelam, comparare posſumus directionem navis cum directione acus, ex qua comparatione, cognita posteriore, innotescit prior.

Inſtrumentum hoc, quod proprietate directrice acus magneticae nititur, vocatur *Pyxis nautica.* Conſtat ex acu magnetica, fulcro innitente, ita ut libere moveri posſit in plano horizontali. De modo ſuspenſionis, quo hoc propoſitum asſequamur, non est, quod hoc loco agamus. Sufficiat monuisſe ſuspenſionem hanc talem esſe oportere, ut poſitio acus ſit horizontalis (1), et frictio in puncto, quo innitatur, quam minima; atque hunc in finem vulgo apici acutisſimo chalybeo imponi acum et punctum torſionis acus esſe ex gagate confectum (2).

Cum

(1) Quando poſitio haec horizontalis mutatur, cum, pyxide ex uno in alterum locum translata, augeatur vel diminuatur inclinatio, huic malo ita ſuccurrere ſolent, ut alterutro polo adponant quantitatem cerae aliusve ſubſtantiae mollis.

(2) De his omnibus, multisque aliis accurationibus vid. Biot, *Pr. Él.* III. p. 75 ſqq.

Cum omnis accuratio inſtrumenti pendeat a perpendicularitate axeos, quo innititur acus, excogitata est methodus ſuspenſionis ingenioſa. Scilicet planum, cui imponitur axis ille, ut ſemper in horizontali poſitione maneat, coniungitur cum vaſi ſatis ponderoſo. Vas hoc ſuspenſum est in circulo ex axi horizontali, circa quem libere moveri potest. Ipſe autem ille circulus ex axi aeque horizontali pendet a duobus punctis fixis. Axium horum poſitio talis est, ut axis vaſis, et axis circuli, in quo ſuspenſum est, faciant ſecum invicem angulum 90°. Quaecunque ergo erit poſitio punctorum illorum fixorum, vas illud pondere ſuo ita ſemper pendet, ut ſuperficies ſit horizontalis. Vocatur haec *ſuspenſio ex axibus transverſis.* — Quo facilius ex cognita directione acus ſtatim angulus cognoscatur, quem alia quaecunque directio cum illa faciat, acui imponitur circulus ex levisſima materia, charta v. c., confectus, cuius limbus exterior diviſus est in 360°. Linea ducitur in charta, cuius directio conveniat cum directione acus, et quae verſus polum auſtralem acus poſita est lineae huius pars, in extremitate fert lilium, a quo etiam incipit diviſio circuli. Aliae praeterea ductae ſunt in hac charta lineae, quae limbum circuli exacte dividunt in 32 partes aequales, quae nomina gerunt a directione

ver-

verſus partem mundi, quam habent ſi lilium exacte ſeptentrionem monſtrat. Vocatur hic apparatus Roſa pyxidis. Nomina haec ita progrediuntur, ſi N. ſignificat ſeptentrionem, O., orientem, Z., meridiem, W., occidentem, N., N. t. O, N. N. O., N. O. t. N., N. O., N. O. t. O., O. N. O., O. t. N, O., O. t. Z., O. Z. O., Z. O. t. O., Z. O., Z. O. t. Z., Z. Z. O., Z. t. O., Z., Z. t. W., Z. Z. W., Z. W. t. Z., Z. W., Z. W. t. W., W. Z. W., W. t. Z., W., W. t. N., W. N. W., N. W. t. W., N. W., N. W. t. N., N. N. W., N. t. W., N. Totus hic apparatus denique tegitur vitro, ne incommodum quoddam roſae aut acui obveniat ex communicatione directa cum Atmosphaera.

Quis primus fuerit pyxidis inventor ignoratur, ne cognita quidem gens est, apud quam primum fuerit uſitata. Neque initio adeo perfecta erat eius conſtructio. Utebantur primum acubus, quae ope ſustentaculi aquae aliive fluido innatarent (qualibus etiamnum piratas maris mediterranei uti, memini me audire); mox fulcro innitebantur, postea roſa applicabatur, tandem ſuspenſio ex axibus transverſis adhibita est. Quaevis fere gens habet, quo a ſe adiecto glorietur. Itali inventionem iactant, a Flavio Gioia ſuo factam, Angli ſuspenſionem ex axibus transverſis,

Bel-

Belgae rofam, Gallo-franci lilium a fe primum applicatum dicunt.

In quavis navi ad minimum duae inveniuntur eiusmodi pyxides, quae fitum habent in loco, qui vulgo *habitaculum* dicitur, atque ita funt pofitae, ut qui gubernaculum administret nauta, femper alterutram in confpectu habeat. Duo ad latus rofae notata funt puncta, per haec quae transit linea, transit etiam per centrum motus acus et parallela est directioni carinae; nonnunquam etiam ductum est filum tenue, fub quo movere fe potest rofa. In quacunque nunc directione fit navis, obfervatur a gubernatore punctum rofae, quod cum illo puncto, carinae directionem determinante, congruit. Quot gradus comprehendit puncti illius in rofa obfervati disftantia a lilio, totidem gradus comprehendet angulus inter directionem navis et directionem acus.

Omnia igitur referuntur ad directionem acus, eaque cognita, cognita est directio navis, cognoscique poterit verus locus in quo fit navis. Cognita autem erit acus directio fimul ac eius declinationem potuerimus obfervare. Determinare poterimus declinationem, fi directionem acus comparare posfimus cum punctis fixis in fpatio, certe quorum pofitio, eo momento quo ob-

obſerventur, ſit cognita. Hunc in finem egregie inſervire posſunt corpora coeleſtia, quorum ſitus certo cognosci poteſt ex obſervationibus. His quoque utuntur navigatores ad definiendam acus declinationem. Videamus de viis maxime expeditis, quibus hoc fiat.

Triplici vulgo modo fit huius declinationis determinatio: duabus obſervationibus horizontalibus ſolis: unica eiusmodi obſervatione: unica obſervatione azimuthali. Videamus de ſingulis.

Inſtrumentum, quo hae obſervationes fiunt, vocatur *pyxis declinationis*, ſive *variationis*. Eodem modo conſtructa ac ſimplex pyxis nautica, inſuper gerit in circulo roſam cingente, duo puncta, ſatis elevata, ut oculum fugere nequeant. Puncta haec filo ſunt coniuncta recto, quod ſupra roſam tenſum, exacte eam dividit in duas partes aequales. Nonnunquam loco horum punctorum inſtruuntur duobus ſtilis recta perforatis.

Hac pyxide declinationis ita utuntur. Quando Sol egreditur ex horizonte, ita verſus eum dirigitur illa pyxis, ut obſervator ſupra illa puncta elevata, aut trans foramina conſpiciat ſolem eo momento, quo eius margo ſuperior aut inferior horizontem tangit. Eodem momen-

to

to alter obſervat (1), quodnam punctum limbi diviſi roſae conveniat cum filo illo tenſo ſuper roſa (2). Eadem obſervatio inſtituitur veſperi, quando ſolis margo ſuperior aut inferior deſcendendo denuo tangat horizontem. Cum Sol medius inter ortum et occaſum fere ſit in meridie poſitus; punctum, inter duo puncta roſae obſervata intermedium, conveniet cum vera meridie, punctum huic ex diametro oppoſitum cum vero Septentrione. Differentia inter punctum veri Septentrionis obſervatum, et punctum lilio notatum, declinationem acus determinabit.

Sed non revera eſt meridies media inter ortum et occaſum ſolis, propter variationem, quam quotidie ſubit ſolis declinatio; et varietas latitudinis, in qua ſit navis temporibus ortus et occaſus ſolis, modificat etiam has obſervationes. Fieri praeterea poteſt, ut matutino tempore ſerenum ſit coelum, veſpertino nebuloſum, aut vice verſa, quo altera obſervatio reddi-

(1) De modificatione, quam huic pyxidi tribuit K a t e r, qua unus obſervator utrique propoſito ſatisfaciat, ut et de caeteris, quae hic aguntur, vid. B i o t, *Pr. Él.* II. p. 107 ſqq.

(2) Quemadmodum in hac, ſic et in ceteris obſervationibus bene cavendum eſt, ne paralaxis exiſtat ex obliqua linea viſuali.

ditur inutilis. Neque etiam expedita ſatis est via, quae ex duabus obſervationibus tantopere disſtantibus pendet. Quanquam ab altera parte hoc habet commodum, ut corrigendae non ſint obſervationes a refractione et depresſione horizontis, cum qui in altera obſervatione committatur error, in altera plane evincatur, rerum adiunctis ab utraque parte aequalibus ſed oppoſitis.

Altera via est illa, qua unica tantum obſervatione horizontali ſolis, determinetur declinatio acus magneticae. Primum definiendum est, quaenam ſit amplitudo ortiva ſolis, in loco ubi ſit navis, quae amplitudo facili calculo ducitur ex cognita declinatione ſolis, obſervataque latitudine loci ubi ſit navis (1).

Cognita hac amplitudine, cognoscimus ſitum puncti in quo ſit Sol quando horizontem tangit. Obſervemus eadem pyxide ſolem, quando in horizonte ſit, obſervemus punctum limbi roſae, quod

(1) Calculos hos h. l. adiicere non opus duxi, cum proprie ad Aſtrononiam nauticam pertineant, nobisque ſufficiat ſcire: quantitates cognoscendas ex facilibus obſervationibus derivari posſe. Vidd. de his libri de Aſtronomia nautica, inter alios De Rosſel, *Aſtr. naut.* p. 181. ubi demonſtratur, esſe ſin. ampl. ort. $= \frac{\text{ſin. decl. ſolis.}}{\text{coſ. lat. navis.}}$

quod conveniat cum directione fili; differentia inter ſitum ſolis, quem hoc punctum indicat et verum ſitum, determinabit declinationem acus. Bene tamen tenendum est, obſervationem ſolis esſe corrigendam a refractione et depresſione horizontis.

His autem viis, cum unica tantum quotidie fieri posſit obſervatio, eaque in horizonte, ubi ſaepe nebulae conſpectum ſolis impediunt, ubi praeterea refractiones ſunt irregulares et maximae; excogitata est tertia via, qua ſingulis diei temporibus obſervari posſit declinatio acus magneticae. Scilicet cum ex cognitis latitudine loci, altitudine ſolis ſupra horizontem, eiusque declinatione, computari posſit azimuth ſolis, i. e. disſtantia eius horizontalis a meridiano loci ubi obſervetur (1), hae autem quantitates facile posſint obſervari, quovis diei tempore cognosci poterit ſitus puncti, ubi ſit Sol. Ut inveniatur punctum roſae, quod huic ſitui ſolis reſpondeat, inventa est *pyxis azimuthalis*, quae a ſupe-

(1) Vid. De Roſel, ibid. ubi ſi D est declinatio, H altitudo ſolis et L latitudo loci, invenitur

$$\text{coſ. Azimuth.} = \frac{\text{ſin. } D - \text{ſin. } L.\ \text{ſin. } H.}{\text{coſ. } L.\ \text{coſ. } H.}$$

In obſervationibus autem altitudinis ſolis bene conſiderandae ſunt variationes, quae refractioni luminis et depresſioni horizontis debentur.

periori eo tantum differt, ut ſtilus alter ſit elevatior, quo etiam obſervari poſsint directiones corporum, quae quandam altitudinem ſupra horizontem attigerint. Requiritur, ut hic ſtilus ſit exacte perpendicularis plano horizontali. Vulgo ſtilus praeditus est foramine longitudinali, in quo ita tenſum est filum, ut planum verticale, quod transit per hoc filum et ſtilum, qui ab altera parte ſitus est, exacte bisſecet roſam. Ita ponitur haec pyxis, ut radii ſolis, qui ad filum perpendiculare alterius ſtili mittuntur, eius umbram exacte proiiciant in alterum ſtilum. Obſervatur punctum roſae, quod cum directione ſolis convenit. Differentia inter ſitum ſolis pyxide notatum, et verum eius ſitum, erit declinatio acus magneticae in illo loco.

Alii aliter etiam conſtruunt pyxidem azimuthalem. Pyxidi ſuperſtruitur ſystema duarum laminarum *AB*, *AC*. (Fig. IV.) ex cupro aliave materia non magnetica confectarum, quarum altera *AC* horizontaliter moveri posſit ſupra pyxidem, circa axin *A*, in circuli diviſi *ACD* periphaeria poſitam, altera *AB* huic perpendicularis in ipſo axi, ſit quaſi prolongata axis, quae igitur, pro quavis directione laminae horizontalis, verticalem ſitum ſervet. Extremitates harum laminarum *B* et *C* ſunt filo coniuncta: in puncto *A*, ubi ſe ſecant, laminae ſunt perforatae.

In

In quacunque poſitione ſit pyxis, moveatur *AC*, donec Sol umbram fili *BC* proiiciat in foramen *A*. Erit igitur *AC* directio plani verticalis, quod hoc momento per *A* et ſolem ducitur. Obſervetur quodnam punctum roſae conveniat cum *A*, obſervetur in limbo diviſo *ACD* arcus *AD*, quem punctum roſae *D*, puncto *A* oppoſitum, et lamina *AC* includunt; erit $\angle DAC = \frac{1}{2}$ (*DC*, atque ſi obſervetur punctum roſae *F*, quod bisſecat arcum *DC*, erit $\angle DEF = \angle DAC$, atque $EF = AC$; atque adeo *EF* determinabit in roſa ſitum ſolis, cuius ſitus differentia cum vero eius ſitu definiet declinationem acus.

Obſervationes, his pyxidibus inſtitutae hoc habent commodum, ut quovis diei tempore et quot velis numero inſtitui posſint. Poſterius autem genus pyxidum azimuthalium, priori ideo praeferendum eſt, quod in priori tota pyxis ſit movenda, donec radii ſolis utrumque ſtilum iungant, in poſteriore, non niſi apparatus laminarum ſit movendus, pyxis vero ipſa quieſcere posſit.

Caeterum facile quisque intelligit, huic obſervationi etiam inſervire posſe ſtellas, quarum aſcenſio recta et declinatio exacte ſint cognitae, quarum igitur azimuth, pro quovis momento, facili calculo posſit computari.

Quartam denique viam vulgo ineunt nautae,

qui

qui parum aſtronomica cognitione imbuti, non procul etiam a continente ſe removent. Scilicet ope pyxidis qualiscunque azimuthalis obſervant ſtellam, quae prope polum poſita, extrema est in cauda parvi urſi, et ex differentia inter directionem huius ſtellae et lilii in roſa, concludunt ad declinationem acus magneticae. Sciunt quidem nonnulli non exacte in polo boreali haberi hanc ſtellam, verum ex poſitione magni urſi concludunt, utrum a parte orientali, an vero occidentali poli habeatur, et tum pro lubitu aliquid addunt aut ſubtrahunt declinationi obſervatae.

Statim quidem apparet, omnes has vias determinandi declinationem acus non esſe ita accuratas, ut certisſime iis inniti posſimus, et experientia docuit, vel omni cura ab errore caveri non posſe, adeo 30′. Verum etiamſi vel accuratisſimas obſervationes inſtituere posſemus in navibus, tamen errores in illis manere posſent, ob praeſentem magnam copiam ferri, cuius fuit uſus in conſtruenda navi. Hae enim masſae ferreae vim ſuam in acum exercentes, deviationem illi tribuunt ſatis aliquando inſignem. Pars quidem horum errorum vinci poteſt, quae ſcilicet ex magnetica vi huius ferri, aut ex vi attrahente ferri non magnetici in acum proficiscuntur. Scilicet, ſi post obſervatam pyxide declinationem,

nem, pyxis in eodem loco navis maneat, navis autem directio invertatur, omnes causae magneticae et ferreae eadem vi agentes, sed directione contraria, eadem quantitate ab altera parte deflectet acus, qua mox ab altera parte meridiani magnetici. Media inter utramque hanc directionem sumta, verum meridiani magnetici situm determinabit. Verum sunt etiam aliae causae, quae deviationem acus promovent. Ferrum enim molle, in navibus obvium, magnetismum acquirit, ubi in meridiano magnetico fere sit eius directio, postea denuo amittit. Et causa haec acum perturbans nullo calculo vinci potest. Veluti autem omnes causae locales, sic hae quoque eo maiorem vim exserunt, quo magis accedas ad polos, ubi vis directrix horizontalis magnetismi terrestris tantopere imminuitur, quemadmodum in praecedentibus vidimus (1).

His igitur viis declinatio acus magneticae definitur. Quo facilius appareat vera meridiani geographici directio, et ne opus sit continuo in observandis pyxidibus nauticis simplicibus corrigere declinationem, multi hodieque solent ita conficere pyxides, ut rosa earum non cohaereat cum acu, sed illi tantum innitatur, eius-

(1) Vid. de his Biot, *Pr. Él.* II. pag. 113 sqq.

eiusque positio mutari possit. Tum enim pro quavis mutatione declinationis, mutatur positio rosae, ita ut lilium semper vero septentrioni respondeat, et tum pyxis vocatur belgice: *een regtwijzend Kompas.*

Cognita igitur declinatione acus, cognosci potest simul vera directio, quam habet carina navis. Verum experientia docet variis ex caussis, vento, fluminibus peculiaribus in mari, aliis, ita agitari posse navem et oblique moveri (*afvallen*), ut directio cursus, quem sequitur navis, multum diversa sit a directione carinae. Feliciter huic incommodo succurri potest. Navis enim semper post se relinquit lineam (*het zog*) satis notatam spuma, alia aquae directione et habitu, aliisque rebus. Angulus, quem haec linea facit cum directione carinae observatur pyxide variationis, aliove instrumento, huic fini apto, et sic restituitur error.

Cum autem tot sint errores, quamvis minutissimi, quibus observatio declinationis sit obnoxia, omnes hi errores, variis observationibus commissi, partim quidem se ipsi destruent, partim vero etiam se coniungent et error inde exsistere potest satis magnus, de loco, ubi sit navis. Nullius quidem momenti hic error erit in latitudine; haec enim facili observatione stellae polaris, vel altitudinibus stellae alius corres-

respondentibus accurate cognoscitur. Verum et longitudo, cuius obſervatio haud aeque facilis est, ex obſervatione directionis et velocitatis navis deducta, et quae inde *coniectata longitudo* vocatur, identidem reſtituenda et in *veram* mutanda erit, ex obſervata disſtantia Lunae a Sole ſtellave cognita. Continua eiusmodi obſervatione longitudinis et latitudinis facta, acu magnetica quidem carere posſemus; verum cum tam difficiles ſint obſervationes de longitudine, et pro parvo tempore, et quo navis non agitata est tempestatibus, ſatis coniectatae longitudini confidere posſimus; uſus acus magneticae late patet, etiam post inventam hanc menſurandae longitudinis methodum. Praeterea etiam toties tectum est coelum, ut ſine acu magnetica haud pauci navigatores curſus cognitionem amiſisſent, miſereque periisſent.

Multo facilius in terra, quam in mari inſtitui posſunt obſervationes, de declinatione acus magneticae. Apparatus enim ibi non agitatur, ſed quiescit, quamque ſemel habet poſitionem, ſponte non mutat. Nullum fortasſe melius et commodius erit inſtrumentum, quam quod inventum est a Cl. Casſini, modificatum a Cl. Gambey. Suspendit ille acum magneticam ſatis magnam, in qua ducta est linea reſpondens axi magnetico acus, inter duas colum-

lumnas, perpendiculares horizonti, inter quas verticaliter moveri potest tubus dioptricus, qui et inservire potest ad corpora remota, et ad propinqua conspicienda, prout de duabus lentibus obiectivis, quas gerit tubus, hanc illamve tegas: in foco habet micrometrum, ex filis transversis verticalibus et horizontali constans. Primum ita disponas instrumentum, ut, cum in meridiano magnetico se dirigit axis magnetica, ea trans tubum visa exacte conveniat cum filo medio verticali. Moveatur tum verticaliter tubus, et versus coelum per illum conspiciatur donec stella quaedam, cuius adscensio recta et declinatio sint notae, trans illum appareat. Exacte notetur tempus quo medium filum secat stellam. Computari enim potest, quanam in regione coeli hoc tempore fuerit haec stella; quam ergo directionem habuerit hoc tempore acus magnetica: azimuth enim stellae momento observationis definiet declinationem acus.

Quod ad definiendam *inclinationem* acus magneticae attinet, viam maxime expeditam hunc in finem sistit instrumentum, quod vocatur *pyxis inclinationis.* Consistit haec acu magnetica, quae libere verticaliter se movere potest, circa axin horizontalem, qui centrum gravitatis acus transit. Includitur fere acus limbo circuli diviso, ita ut extremitas acus divisiones notet

in

in limbo. Divifio circuli huius incipit a diametro horizontali, unde ab utraque parte descendit, donec utriusque divifionis gradus 90us fe tangant. Divifi limbi centrum exacte coincidit cum axi, circum quem movetur acus. Apparatus hic ponitur ita, ut exacte in meridiano magnetico pofita fit acus. Libere tum fibi misfa, certam pofitionem asfumit acus, ut iam diu vidimus. Pofitionem hanc definiet obfervatio, cuinam divifi limbi puncto refpondeat extremitas acus. Haec obfervatio fieri poterit, fi velis, microscopio, quo fit accuratior. Si nimis oscillat acus, poterint notari puncta extrema unius pluriumve oscillationum, quorum arithmetice intermedium erit verum punctum, quod inclinationem definit.

Quando dubitamus, utrum axacte quidem a centro gravitatis fuspenfa fuerit acus, invertamus tantummodo polos, et videamus, utrum adhuc eidem puncto limbi refpondeat acus. Si eidem refpondet, certi fumus de veritate huius obfervationis, fi alii, fumendum tantum est medium inter duo haec puncta; ab altera enim parte recuperatur eadem quantitas, quae ab altera parte erat amisfa.

Intenfitas quidem abfoluta acus magneticae definiri non potest, cum nullam habeamus determinatam eius menfuram; fed ex comparatis

tan-

tantum diversis acubus inter se aliquid de illa potest enunciari.

Intensitas igitur illa relativa variis viis definiri potest; quae autem singulae suis vitiis laborant. Quae via eam determinare vult mensurando pondere, quod ferre potest acus, illa quam incerta sit, continuo apparet, ubi spectes certum finem non determinari posse huius ponderis, neque semper constare, utrum hoc, quod ferat, onus ferreum, non ipsum sit magneticum, aut magneticum evadat contactu; quae si locum haberent, augeretur indefinite apparens intensitas acus.

Alii aliam viam ingressi ita determinare studuerunt intensitatem acus, ut illam ponerent immobilem in vicinia acus mobilis, atque examinarent quantitatem, qua ex meridiano magnetico traheret acum mobilem si perpendiculariter ad meridianum magneticum in illam ageret. Ex directione scilicet, quam haec assumit acus, comparare voluerunt intensitatem, qua in hanc ageret tellus et acus immobilis; hanc enim esse ad illam $=$ tg. d : 1 si d sit deviatio acus mobilis ex meridiano magnetico. Quam parum autem certo ita definiatur intensitas, apparebit, si consideramus, quantum hic pendeat a suspensione acus mobilis, a positione et disstantia acus immobilis, cuius vim ex-

pe-

periri velimus. Caeterum ſi verum est, quod dicit Cl. Oerſtedt (1), et obſervationibus Cl. Caſſini affirmat, acum parva vi magnetica praeditam minus obedire magnetismo terrestri, magis vero cauſis localibus, quam acum fortiorem, omnia hic pendere poterunt ab intenſitate acus mobilis.

Optima certe methodus erit, quae intenſitatem determinare ſtudet numero oscillationum, quas determinato tempore facit acus horizontalis, ſpectata ſimul inclinatione. Vis magneticae pars, quae post decompoſitionem unice horizontaliter agit, est ad vim univerſam, uti coſ. incl. : 1. Intenſitates ad ſe invicem erunt in ratione inverſa quadratorum temporum, quibus perficiuntur oscillationes, aut in ratione directa numeri oscillationum, ita ut in eodem loco intenſitates duarum acuum futurae ſint ad ſe invicem

$$I : I' = T'^2 : T^2 = N^2 : N'^2.$$

ſi numerus oscillationum est aequalis in utraque acu, ſed vario ſint loco, erit

$$I : I' = \text{coſ.}\ i : \text{coſ.}\ i'$$

et in genere

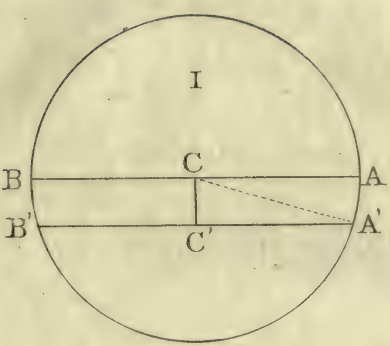
$$I : I' = N^2\ \text{coſ.}\ i : N'^2\ \text{coſ.}\ i' = \frac{\text{coſ.}\ i}{T^2} : \frac{\text{coſ.}\ i'}{T'^2}.$$

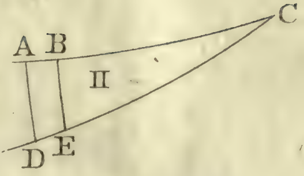
Ve-

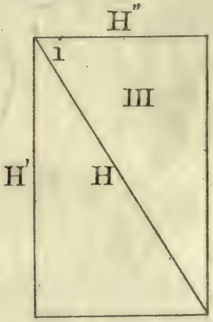
(1) *Bibl. Univ. Sept.* 1821, *Sc. et Arts* pag. 29.

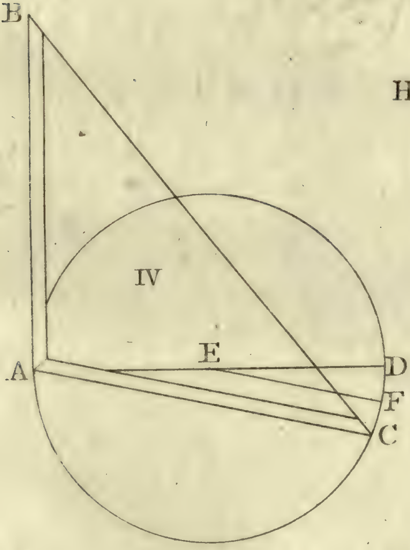
Verum multae ſunt cauſae, quae turbare poſſunt motum oscillatorium acus, v. c. frictio ſuspenſionis, poſitio extra horizontem, reſiſtentia aëris, alia. Praeterea cum phaenomena intenſitatis pendeant ex actione mutua terrae et acus, non facile ſeparari haec poterunt, ut ita de intenſitate acuum in ſe ſpectatarum iudicemus.

Caeterum quamvis Phyſicorum non minus interſit phaenomena intenſitatis conſiderare, quam declinationis et inclinationis; in practico tamen uſu acuum magneticarum parum differt, utrum definire posſimus earum intenſitatem, necne. Hoc apparet ex iis quae diximus de uſu acus in arte nautica, ubi ſola fere ſpectatur declinatio, apparet ex uſu in aliis artibus, apparet denique ex obſervationibus de intenſitate inſtitutis paucisſimis.

I
B
C
A
B'
C'
A'

A
B
C
II
D
E

H"
1
III
H'
H

B
IV
A
E
D
F
C

IACOBI GERARDI HENRICI SANDBRINK,

GEMENSIS,

THEOLOGIAE CANDIDATI

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA,

COMMENTATIO,

AD

QUAESTIONEM,

AB ORDINE

THEOLOGICO

PROPOSITAM:

„ *Quandoquidem perperam agunt, qui in ora-*
„ *tionibus ſacris omnem ſacrorum librorum*
„ *interpretationem negligunt, nec tamen*
„ *una eorum adhibendorum ratio probari*
„ *poteſt, cum* vel *praecipuus interpretationi*
„ *detur locus,* vel *doctrinae Christianae*
„ *pars, ex praelecto obiterve illustrato loco*
„ *ducta, uberius exponatur,* vel *denique*
„ *tertium eligatur genus, ex utroque illo*
„ *mixtum, quaeritur, quid in ſingulis uni-*
„ *verſe praeſtabile habendum, et in delectu*
„ *faciendo inprimis ſpectandum ſit?*"

QUAE PRAEMIUM REPORTAVIT.

Arridebat mihi ſemper, ab eo inde tempore, quo inter Academiae cives me numerari gaudebam, palma illa, quae, in Patria nostra, Academiarum alumnis in certaminibus literariis proponitur. Et tunc tandem me felicem existimabam, ſi quando in eiusmodi certamine reportare posſem victoriam. Augebatur autem mihi hoc deſiderium, quo plures inter amicos viderem hâc coronâ ornatos. Sed vero virium mearum tenuitatem cogitans, in arenam deſcendere non audebam.

Cum tamen ſuperiori anno, in Academia Rheno-Traiectina, a Clarisſimo Ordine Theologico propoſita esſet quaestio, de variis generibus orationum ſacrarum habendarum; tandem vires meas periclitandas esſe duxi, ne propediem omni deſtituerer huius rei opportunitate. Magna praeterea ex huius argumenti tractatione in me redundatura videbatur utilitas, ad rite aliquando fungendum munere, ad quod adſpirabam. At vero denuo abſter-

rebat argumenti difficultas adolescentem, omni experientia hac in causa destitutum. Abduxerunt gravissima alia, quae mihi in cursu Academico erant praestanda; omnis abiit quaestionis et praemii cogitatio. — At continenter tamen ingrato quodam sensu me stimulatum sentiebam, quod virium mearum nullum fecissem periculum. Accedebat amicorum quorundam adhortatio et consilium. — Quid plura? — Opus tandem aggressus sum, et quod mihi supererat temporis, in illud contuli. „ *Edidi, quae potui, non ut volui, sed ut me temporis angustiae coëgerunt.*" Victoriam reportet alius; mihimet tamen ipse satis fecisse videbor, quod et facultates meas tentaverim, neque omnem hac in causa perdiderim operam.

IN-

INTROITUS.

§. I.

De munere Oratoris ſacri.

Inter ea, quae in ſocietate civili nobis incumbunt officia praeſtanda, munus ſacri doctoris unum in paucis est difficillimum, (1) ſimul et honorificentisſimum. (2) Quid enim gravius esſe

(1) Huius muneris quanta ſit difficultas et gravitas, egregie docuit Joh. Chryſoſtomus, in tractatu: *περὶ ἱερωσύνης*, libr. 6. inprimis libr. II. p. 371 - 380. *Opp.* Tom. I. Pariſ. 1718. *opera et ſtudio* Bernardi de Montfaucon. Conf. etiam Erasmus, in opere: *Eccleſiaſtes, ſive de ratione concionandi*, libr. 1. *Opp. omn. Deſiderii Erasmi* Tom. V. p. 769 ſqq. Lugd. Bat. 1704; ubi p. 821 ſqq. docet, *regem agere facilius esſe, quam Episcopum.*

(2) Quam *honorificum* ſit hoc munus, ex inſtituto demonſtrare ſtuduit Ambroſius, in libro: *de dignitate ſacerdotali. Opp. div. Ambroſii, Episſcopi Mediolanenſis* Tom. IV. p. 1257 ſqq. Pariſ. edit. a. 1569. apud *Guielm. Merlin.* Conf. etiam Chryſoſtomus in tractatu laud. libr.

se potest officium, quam ut fideles Dei Iesuque Christi nos praestemus ministros, atque digni habeamur, qui legati divini personam bene geramus? Alios vero erudire, emendare, ad perpetuum virtutis studium excitare, singulorum prospicere saluti, universum Christianorum coetum ad apostolorum exemplar et ex Paulli praecepto (1 Cor. XIV: 3, 4, 5, 12. 17. 26. 1 Thess. V: 11. Eph. IV: 29. alibi) *οἰκοδομεῖν*, (1) opus est, quo nullum honorificentius cogitari potest. (2) Atque hoc officium, nobis a Iesu Christo impositum, ut feliciter exsequamur, pro concione, eius nomine congregata, orationes sacrae nobis sunt habendae. In templis enim Deo Christoque dicatis, convenire solent qui Iesu nomen profitentur, ut precibus

libr. III. p. 380-401. et Erasmus, *l. l.* ubi, *inter omnes*, inquit, *humanae vitae functiones, nulla gravior, nulla splendidior, adde nulla periculosior est, quam Ecclesiastae*, p. 801.

(1) Solemne enim erat apostolis ecclesiam comparare *οἴκῳ* in dies altius ampliusque exstruendo et ornando. Vid. Schleusnerus, voce *οἰκοδομεῖν*, et inprimis, quae hac de re monuerunt Ernesti, *Neue Theol. Bibliothek*, Tom. II. p. 550. Lesz, in *Opusc. Theol. et Homil. argum.* p. 107. et Koppius, in *Tractatu brevi*, Goettingae, 1778.

(2) Conf. Chr. Fr. Engelmann, *Versuch einer Theorie über die Erbauung*, Breslau und Leipzig, 1771. 8.

bus communibus, gratiarum actionibus, hymnis, carminibus, ſacro lavationis ritu et ſacra coena, beneficiis cum pauperioribus communicandis, ſuum Deo cultum praeſtent, ſuum erga eum amorem fiduciamque in eo collocatam ſignificent. Nec tamen in his ſolis ſubſiſtunt. Nam et eo maxime conſilio confluunt in templa, ut in memoriam ſibi revocent innumera Dei et Ieſu Christi Conſervatoris nostri beneficia; ut audiant officiorum praecepta, quibus est obtemperandum; ut animos attendant ad ſuam imbecillitatem, plurimaque errata et vitia, in quae quotidie incurrunt. Conveniunt in templis, ut discant, quo optime modo pravitatis blanditiae, quibuscum homini quotidie est conflictandum, ſuperentur et opprimantur; ut diſcant totam ſuam vitam ita inſtituere, ut Deo grati ſint et accepti, aliisque utiles; ut audiant, quanta ſint Dei promisſa ipſis per Ieſum Christum facta, quae ſit ipſis ſpes data, cum immunitatis a poenis, tum vitae melioris post mortem futurae, quo fiat, ut calamitatibus, quibus affliguntur mortales, non ſuccumbant, ſed in omni omnino infortunio ſibi ſint conſtantes, aequo animo acquieſcant in Dei voluntate, et pleni ſint illius ſpei, quam de altera vita beata aliquando conceperunt.

Et ſacri est Oratoris, in his omnibus primas

age-

agere partes. Eius est, Christianos ad ea omnia facienda excitare et cohortari, et sese coetui congregato, sacerdotis ad instar, praeeuntem praebere. Eius est, ceu legati a Deo missi, viam ac rationem felicitatis consequendae annuntiare. Eius est, in Christianorum animis studium iusti, boni, veri et omnium eorum excitare, quae Deo placere possint. Eius est, impiis metum poenarum commeritarum incutere, male factorum poenitentiam excitare, poenitentibus Dei condonantis gratuitum favorem et Christi Sospitatoris divinitus dati beneficium promittere, omnes denique ad sinceram fidem, vitiorum fugam, et pietatis constantiam, hortari. Haec vero omnia eo modo ab illo sunt praestanda, quo decet *doctorem* Christianum; sunt ea omnia docenda secundum *doctrinam* Domini nostri Iesu Christi. (1) Hanc doctrinam tradere eum oportet ratione simplici et perspicua, ab omni fuco et quaesito ornatu aliena. Eo igitur tota eius oratio tendat, atque omnis, quam tractat, materia eo spectet. (2)

§. II.

(1) Vid. Lesz, *über Christl. Lehramt*, Goetting. 1790. inprimis p. 57 sqq. Conf. Reddingius, *mijne gedachten over het Leeraarsambt*, Amst. 1809. §. 39.

(2) Conf. I. G. Marezoll, *over de bestemming van*

§. II.

De materia et loco praelecto ſive textu.

Hoc igitur primarium est Oratoris ſacri officium, ut in orationibus, pro coetu Christianorum habendis, Christi exponat et inculcet doctrinam. Earum autem materia ſumenda est ex doctrina, quam ſacri exhibent libri, cum veteris tum inprimis Novi Foederis. In eoque ita verſari potest Orator ſacer, ut, vel aliquam partem univerſae doctrinae pro argumento ſumat, vel ſecundum aliquem locum e ſacro Codice ſumtum ea tractet, quae hoc ipſo loco contineantur. Iam vero, quum orationis *materia* in ipſa illa re conſistat, quam adumbrat, exponit, definit, vindicat, tractat omnino oratio, ſequitur, nullam eſſe poſſe ſine materia vel ar-

ar-

van den Kerkel. Redenaar, qui liber e lingua Germ. in Belgicam verſus est, cum praef. E. Tingae Viri Cl. Fran. 1803. Spalding, *über die Nutzbarkeit des Predigt-Amts*, Berlin. 1772. Christiani, *über die Beſtimmung, Würde, und Bildung Christlicher Lehrer*, Schleswich. 1789. et praeſertim disſertationes, quas de praeſtantia etc. muneris ſacri conſcripſerunt Viri Venerab. A. Brink, Th. Hoog et Corn. Swaving, in *Operibus Societ. Hag. pro vindic. rel. Chr.* anno 1793.

gumento orationem, neque adeo etiam orationem ſacram.

Eiusmodi autem argumento comprehendi potest, *aut* univerſa Christiana doctrina, quae in ſacris literis traditur, et cuius conſilium, indoles, et ratio demonſtrantur, *aut* aliqua pars huius doctrinae: quae ſimiliter, *vel* univerſe conſiderari potest, *vel* convenienter peculiari propoſito, quod asſequi cupimus; atque adeo ſic tractari potest, ut ope rationis et divinae patefactionis explicetur, illustretur, vindicetur, atque in nostram convertatur rem. Et in doctrina tradenda occupati, posſumus, *aut* nulla attingere loca e Codice ſacro citanda, *aut*, ſi quando propter argumentum ad id faciendum ducamur, in eo ſic verſari posſumus, ut nonnulla loca ad nostrum propoſitum accommodata obiter recitemus, neque tamen ea ex inſtituto ſumamus pro orationis nostrae argumento, quod cum aliis communicare volumus. Sic ſeſe ſaepe habebant Ieſu et apoſtolorum orationes, quando ad populum de aliqua re verba faciebant. Hos imitati ſunt nonnulli ex veteris eccleſiae doctoribus, in ſuis λόγοις vel orationibus, (1) quae ratio apud Pontificios etiamnunc

(1) Vid. Binghami *Orig. Eccleſ.* Vol. VI. Sect. XIV. c. 4.

nunc locum obtinet, praesertim cum de vita sanctorum et laudibus martyrum perorant. (1) Neque etiam mirum est, haud paucos inter recentiores repertos fuisse, qui hunc concionandi modum exoptarent, propter maiorem libertatem, qua pro arbitrio aliquam doctrinae Christianae partem eligere et tractare posset orator. (2)

Potest tamen doctor Euangelicus, ad Christianos doctrinam Christi docendos, locum aliquem, e Sacro Codice praelectum, ita tractare, ut hic locus ei, *aut* sit pro argumento, de quo unice loquatur, *aut* opportunitatem praebeat de aliqua re dicendi, quae ibi, aut tota occurrit, aut partim memoratur, aut cuius aliqua mentio iniicitur. Quo fit, ut orator locum tractans, *vel* auditoribus omnem rem ibi pro-

(1) Vid. Knibbe, *Manud. ad Orator. Sacr.* Tom. I. p. 7. edit. 6. Lugd. Bat. 1697. Conf. W. A. van Hengel, Vir. Clar. *Voorberigt voor zijne Leerredenen*, Amst. 1821.

(2) Vid. Ostervald, *l'Exercice du Ministère Sacré*, Bâsle 1739. Belg. vers. *Verhandeling over de oeff. van den heilig. Predikdienst*, Amst. 1739. p. 52. et Mosheim, *Inleid. tot de Predikkunde, of geestel. Welsprekendh.*, Utrecht 1770. p. 6, 7, sed librum Ostervaldo tributum suppositum esse, docet IJpeij, Vir. Clar. *Kerkelijke Geschiedenis der achttiende Eeuw*, Vol. VIII. p. 177.

propoſitam exponat, *vel* peculiari modo, pro ratione loci praelecti, aliquam doctrinae partem contempletur, de eaque fuſe agat, et eatenus eo loco utatur, quatenus ei inſerviat, ad hanc, quam ſumſit, doctrinae partem ſuo modo conſiderandam et exponendam: ut adeo hic locus praelectus ei ſit veluti centrum, e quo exeat, et ad quod redeat.

Et, ſi in quodam placito religionis Christianae alias atque alias partes conſiderare velimus, *vel* mutato textu, eandem rem, mutato modo et conſilio, tractare poterimus, *vel*, ad eandem rem multiplici modo contemplandam, pluribus locis uti licebit. Quin et habentur argumenta in religione Christiana, quae ex uno textu duci non poſſint. Et multorum etiam argumentorum ratio ſic ſeſe habet, ut, ex uno loco praelecto, accuratior et definitior eorum explicatio dari nequeat.

Contra fieri poteſt, ut unus locus praelectus occaſionem praebeat de multis rebus diſſerendi, quando in eo de variis rebus ſermo ſit, aut coniunctione et diſpoſitione variae res ex eo ducuntur.

Quae cum ita ſint, bene nobis tenendum eſt diſcrimen, *materiam* inter et *textum*; atque adeo fieri poteſt, ut ſine textu materiam in oratione noſtra tractemus.

oc-

§. III.

De origine et causa textuum adhibendorum.

Textuum adhibendorum originem investigantibus nobis apparebit, eam a primis iam ecclesiae Christianae initiis esse repetendam. Etenim ante Christi iam tempora Iudaeorum doctores suo docendi munere sic fungi solebant, ut orationes etiam sacras in synagogis haberent. Harum orationum duplex genus erat: quorum alterum *lectioni div. legis* intermixtum erat; alterum eam sequebatur. (1) Simplicissima tamen earum orationum ratio haec erat, ut Levitae et *οἱ νομικοὶ legem divinam* praelegerent, partemque praelectam coram populo interpretarentur. Et hunc quidem morem fuisse praelegendi Codicis Sacri in Synagogis, apparet ex eius in pericopas distributione; et ex iis effici potest, quae Luc. IV: 16. Act. XIII: 14 et 15. 1 Tim. IV: 13. legimus. Ex his enim videmus, presbyteros, lectis legis aut Prophetarum locis, non tan-

(1) Unde apud nos etiam mos exstitit, praelegendae partis alicuius e Sacro Codice, in initio publici cultus; prouti docuit Vener. J. Hinlópen in *Vervolg van Overdenkingen*, p. 1, 2. Conf. J. L. Mosheim, *Predikkunde*, Tom. I. p. 41.

tantum ad illa interpretanda, ſed et ad auditorum mores exhortationibus formandos et corrigendos, accesſisſe. (1) Quamquam iusta de cauſa credibile est, non *ſemper* eorum orationes hunc in modum fuisſe compoſitas. (2)

Cum igitur univerſa Christianae eccleſiae gubernandae ratio, et multa in cultu eius publico, ex Iudaeorum veteri Synagoga, originem duxerint, non mirum profecto nobis accidere potest, eandem praelegendi et exponendi Codicis Sacri conſuetudinem locum obtinuisſe in prima Christianorum eccleſia. Quod quidem *et* rei ipſius ratio docet, *et* diſerta confirmant Veterum testimonia, quorum nonnulla adduxit Ferrarius, e *Conſtitut. Apoſt.* L. II. c. 54. L. VIII. c. 5. ex Justini Martyris *Apolog. ad Antoninum Pium*, et e Tertulliani *Apologetico*, cap. 39. provocans etiam ad Baſilii, Chryſoſtomi, Ambroſii, Augustini, Chryſologi, Leonis, Gre-

(1) Vid. Camp. Vitringa, *de Syn. Vetere*, Lib. III. P. I. c. 5, 6. et P. II. c. 7 - 12.

(2) Conff. quae hac de re congesſit Vitringa, *l. l.* et praeter alios I. Lightfootus, *Opp. poſth.*, p. 84, 85. et quae hac de re disſerit A. de Stoppelaer, in *Praef. Theologiae Analyt.* I. Stapferi in ling. Belgic. ab eo converſae praemisſa.

Gregorii Magni, aliorumque Patrum fermones. (1)

Primis igitur Christianorum temporibus, post Christi et Apoftolorum aevum, haberi quidem folebant orationes facrae, five λόγοι, (2) in quibus nullus e Codice S. textus pro argumento fumebatur; attamen magis illi delectabantur homiliis, in quibus ex aliquo *textu* anfam capiebant, de certa materia agendi, et auditores *docendi*, *monendi*, *adhortandi*, *reprehendendi* ac *confolandi*. Quo inprimis nomine οἱ λόγοι ab homiliis differunt. (3) Quae igitur confuetudo textuum adhibendorum cum fit antiquisfima, eaque fuerit eo ufitatior, quo melius esfet ordinata ecclefia, (uti videre licebit e confpectu historiae, quem

(1) Conff. Bern. Ferrarius, *de ritu facrarum Ecclefiae veteris concionum*, *cum praef.* I. G. Graevii, Ultrai. 1692. L. I. c. XV. Ioach. Hildebrand, in *Disfert. de Veterum Concionib.* Helmftad. 1661. Mich. Gottl. Hanfch, *Abbild. der Predigten im erften Christenthum*, Frankf. am Mayn, 1725. Fleury, *Moeurs des Chrétiens*, c. III. §. 7. Arnold's *Afbeelding der eerfte Christenen*, II. Boek, Hoofdft. 12. I. H. v. d. Palm, Vir Cl. in oratione: *de Oratore S. litt. divinarum interprete*, Lugd. Bat. 1806. p. 25 - 27.

(2) Conf. Binghami *Orig. ecclef.* Vol. VI. L. 14. c. 4. p. 159.

(3) De discrimine inter τοὺς λόγους et *homilias*, conf. Ofterval d, l. l. p. 48. 50.

quem §. 4. fumus exhibituri), (1) mirum nobis videri non poteft, eam non folum obfervari in noftra ecclefia, quam *Reformatam* appellamus, verum etiam legibus in patria noftra esfe praefcriptam, (2) quo fit, ut in ipfo Catechismo tractando, textus aliquis adhibendus fit.

Et profecto huius ufus caufae funt multae et graves. Etenim, falva libertate textus eligendi (3) et tractandi, ille ufus non folum nihil impedit, quo minus feliciter concionari posfimus, verum plurimum etiam utilitatis affert, cum dicenti, tum audientibus. Orator enim fentit, fibi tractanda esfe argumenta e S. ducta Co-

(1) Conf. v. d. Palm, Vir. Cl. in *Oratione* laud. p. 25 - 27. Lugd. Bat. 1806. et van Hengel, Vir Cl., in *Praef.* laud. p. VIII. IX.

(2) Docent hoc noftrum Symbolum, *Geloofsbelijdenis* dictum, et *Catech. Heid.* quaest. 103. ut et formula, q. d. inaugurandorum doctorum euangelicorum (fcilicet verba: *om te bevestigen de dienaren des Goddelicken woorts*) uti etiam Acta primarum Synodorum Ecclefiae Belgicae habitarum *Vefaliae*, 1568. c. II. Artic. 20. *Dordraci*, 1574. Artic. 40. et 1578. Artic. 56, et Conftitutiones Ecclefiae, *Kerkenorde* dictae, *Dordraci*, 1618. §. 16.

(3) Qua libertate fublata, quam magna Oratori creetur molestia, fignificavit Moshemius, lib. I. Conf. etiam J. P. Brands, *Inleidinge tot de kennisfe en het gebruik der hedendaagfche Predikwijze*, e lingua Germ. Amft. 1742.

Codice, qui omnis ſapientiae unicus ei et uberrimus fons est. Hinc etiam maior ei comparatur παῤῥησία in loquendo et auctoritas in hortando. (1) Prohibet et ille uſus, quo minus ex arbitrio mortalium, aut ex inconſtanti doctoris voluntate, pendeat publicus Dei cultus. Prohibet illa conſuetudo, quo minus apud Ieſu cultores negligatur S. Codex, ex quo verae religionis notitia haurienda est, cuius argumentum in hominum animos ſaluberrimam vim habet, qui denique, cum propter copiam materiae, quam variis modis tractandam praebet, tum propter egregia, quae continet, praecepta, omnium est praeſtantisſimus. (2) Haec de-

(1) Quantam utilitatem Christiano homini praebeat Codex S. demonſtravit iam Lutherus, in *Sermone de Marc.* XVI. a. 1521. et in *praef. praemiſſa Pſalmo* 118. a. 1531. Conf. Thomas Abt, *vom Verdienſte*, III. Hauptſt. 3. Art. Petr. Broes, *de peinzende Kristen*, II. p. 85 - 135. Amſt. 1783. J. v. d. Roest, *over de genoegens van den Godsdienst*, 5de Leerrede, J. H. v. d. Palm, Vir Cl. (inprimis de Veteri Testam.) in Orationibus SS. P. VII. in *Pſ.* CXIX: 105. Inprimis dignus est, qui hanc in rem conferatur J. Hinlópen, l. l.

(2) Conf. J. Gujot, *ſur l'Excellence de la Sainte Ecriture, comme renferment égalément l'agréable et l'utile. Sermons ſur divers textes de l'Ecriture*, Tom. I. Serm. 2. p. 196 ſqq. et Ancillon, Prijsverh. over de vraag:

wel-

denique consuetudo facit, ut ne peregrini sint Christiani in sacris libris; ut in textu iam habeant conspectum rerum praecipuarum, de quibus dicturus sit Orator, et ut huius conspectus ope diligenter audiant, et semel audita in memoriam facile revocent.

§. IV.

Brevis conspectus variorum modorum, quibus textuum usu versati sunt doctores Christiani, inde ab Apostolorum aetate ad nostra usque tempora.

Post Apostolorum aetatem, cum ad religionem Christianam plurimi accederent viri docti et philosophi, e gentilibus et Iudaeis oriundi, sensim ea simplicitatem, qua diu fuerat gavisa, amisit. Etenim, et in ea universe tradenda, et inprimis in Codice Sacro interpretando, alias il-

welke zijn, behalve de goddelijke ingeving, de kenmerken, die de voortreffelijkh. der gew. Schrift. boven de ongewijde bewijzen? Leid. 1802. *in 't Nederd. vertaald door Doctor* Scharp, quos laudat F. van Gogh, in libro: *de Bijbel een boek, even zoo vermakelijk als nuttig voor allerlei lezers.* Schiedam, 1815.

illi iniverunt vias. Mystica continuo et allegorica existebat exponendi ratio, uti manifesto videre licet ex Iustini Martyris *Exhortatione ad Graecos*, ex eiusdem *Oratione ad eosdem*, et ex praestantissimi etiam Origenis scriptis. (1)

Quamvis autem hac allegorica ratione delectarentur, interpretando tamen Codici Sacro semper operam dederunt, usque ad tempora Chrysostomi et Augustini. Qua in re sic aliquando versari solebant, ut nonnullos Codicis S. libros perpetuo ordine explicarent, ex iisque auditores ad religionem colendam excitarent. In his autem pericopis illustrandis sic fere agebant, ut singulis textus partibus suas interfererent observationes, quae aut ad docendos, aut ad emendandos homines spectarent. Hoc modo sese fere habebant Chrysostomi *Sacrae Orationes*, quarum magna pars constat *Homiliis*. In his homiliis pericopa fere aliqua Codicis Sacri tractatur; in qua tractanda sic versatur Chrysostomus, ut, praemisso introitu, singulis pericopae partibus suas addat obser-

(1) Conf. Schmid, *Anleitung zum popul. Kanzelvortrag*, P. III. p. 52. et Bernh. Eschenburg, *Versuch einer Geschichte der öffentl. Religionsvorträge*, I. p. 123-132.

ſervationes, praxin inprimis ſpectantes, δοξολογία autem orationem concludat. In his minus quam ſui aequales grammaticam negligit interpretationem. (1) Quod autem in Oriente praeſtitit Chryſoſtomus, in Occidente efficere ſtuduit Augustinus. Minus quidem feliciter hic verſatus est in interpretatione S. librorum, quam ille, ſed inter incredibilem orationum, quae ab eo habitae ſunt, numerum haud paucae oc-

(1) Praeter eos, qui historiam eccleſiasticam ſcripſerunt, uti H. Venema, *Inſt. hiſt. Eccleſ.* T. IV. p. 25 ſqq. Mosheim, *Kerk. Geſch.* I. p. 15. Schröckh, *Kirchengeſch.* Th. X. p. 267 et 440 ſqq. Hamelsveld, *Kerkel. Geſch.* VII. p. 1 - 109. conferri merentur, ad iudicium ferendum de *Chryſoſtomo*, Erasmus, in *Eccleſ.* L. II. edit. laud. p. 856, ubi eius ſcripta Eccleſiaſtae legenda commendat. Conf. *Opp.* V. p. 431 et 912. VI. 866 et 994. VIII. p. 4. alibi. Du Pin, *Nouvelle Bibl. des auteurs Eccleſ.* T. III. p. 38 ſqq. Roques, *Euang. Leeraar*, Belgice verſ. p. 59 ſqq. Fenelon, *Geſprekk. over de Welſprekendheid* etc., e ling. Gall. Belgice verſ. a Schrantio, Viro Cl. notis adiectis, p. 156. et p. 206-213. Blair, *Lesſen over de Redekunst* etc. Belgice verſ. II. p. 98. Eichhorn, *Geſchichte der Litt.* I. p. 442. Cl. van Hengel, in *Orat. de Relig. Chriſt. disciplina verae eloquentiae uberr. nutrice*, p. 18. Amſt. 1818. Eul. Schneider, *Freimüthige Gedanken über den Werth und die Brauchbarkeit der Chryſoſtomiſche Erklärungsrede über das N. T. etc.* 1787. Doyer, *Hulde aan Chryſoſtomus.*

occurrunt, quae referunt rationem homiliarum a Chryfoftomo habitarum. (1)

Ab hoc vero inde tempore minorem in hominum animos vim habere coepit religio Christiana. Periit erga Codicem S. reverentia, periit librorum S. intelligentia. Hinc igitur non mirum est, *homilias biblicas*, q. d. in defuetudinem abiisfe, earumque locum occupasfe fermones, quos habebant, nullo e Codice S. adhibito textu. Quae vero adhuc habebantur homiliae, hae non eo, quo par erat, modo textum praemisfum tractabant, fed negligebant fere.

Tandem vero orationes S. quae pasfim adhuc habebantur, unice conftabant fanctorum martyrumque laudibus. Et patrum ecclefiafticorum et fcholafticorum fcripta magis, quam libri facri, dicendi argumenta oratoribus praebebant. (2) Quo

(1) De Augustino, conf. praeter hist. Eccl. Scriptores fupra laud. Schmid, l. l. P. III. p. 149 - 152. Fenelon, Schrant, *l. l.* p. 151. et inpr. 176 - 183. Cl. van Hengel, qui in *Oratione* laud. p. 18. Augustini praecepta, quae tradit, libro IV. de *Christiana doctrina*, magnopere laudat, et Sailer, *Briefe aus alle Jahrhunderte*, Th. II. p. 134 fqq.

(2) Vid. Erasmus, in *Ecclef.* fuo, inprimis in *Encomio moriae*, et in multis dialogis. Conf. Schmid, l. l. p. 167 fqq. et van Hengel, in *Praef. Oratt. SS. praemisfa*, P. VIII. IX.

Quo denique factum est, ut orationum S. usus esset fere nullus, cultusque religionis externus unice constaret *missis* q. d. praelegendis aliisque ritibus. (1)

In hoc vero et disciplinarum et religionis et ecclesiae Christianae tristissima conditione exstiterunt Saec. XVI. eximii illi viri, qui ad sacra emendanda plurimum contulerunt operae. Horum enim ope factum est, ut suus libris sacris redderetur honos. Scilicet eos rite interpretari coeperant, atque pro unica habere nostrae fidei norma. Nulla tractabatur materia, nisi ex Sacro Codice sumta. De nullo agebatur textu, cuius verum sensum non exponere studebant au-

di-

(1) Conf. L. T. Spittler, *Grundrisz der Gesch. der Christ. Kirche*, p. 251 sqq. §. 25. edit. 5. a Planckio curata. Schuler, *Gesch. der popul. Schrifterklärung*, Th. I. p. 169 sqq.

De tota hac prima huius nostrae §. I. parte, conf. Schmid, *Anleit. zum popul. Kanselvortrag*, Th. III. qua parte continetur: *Kurzer Abrisz der Geschichte der Geistliche Beredsamkeit und Homiletik*, Jena, 1800. J. L. Mosheim, *Anweisung erbaulich zu predigen*, *Vorbereitung*, §. 5-14. Belgice versus sub titulo: *Inleid. tot de Predikk. of Geestl. Welsprek.* Utrecht 1770. Bernh. Eschenburg, *Versuch einer Geschichte der öffentl. Religionsvorträge in der Griechischen und Lateinischen Kirche, von den zeiten Christi bis zur Reformation*, 1ste Hauptabsch. Jena, 1785. in 8.

ditoribus suis, ex eoque suam contra adversarios causam vindicare. (1)

Eximii illi, qui de Christianis egregie meriti sunt, suis etiam orationibus S. habendis, fuerunt Lutherus, Melanchthon, Calvinus, alii. Lutherus, ad antiquorum Christianorum homilias, suas componebat orationes. Graecorum vero et Romanorum rhetores etiam imitari studebat Melanchthon. (2) Uterque suos nactus est imitatores, qui uno nomine dicuntur Lutherani.

Brevi autem factum est, ut ab hac via deflecterent, et in orationibus S. etiam ostenderent studia philosophica, polemica et scholastica; Codicis autem S. interpretationem, aut penitus negligerent, aut in ea subtilius, quam par erat, versarentur. Hanc perversam apud Lutheranos rationem primum emendavit, inde ab a. 1686. Speneru s. (3) Hunc secu-

(1) Conf. H. van Heiningen, *Bijbeloef. over het Euangelie van Mattheus*, in Praef. parti I. praem. P. XIV. 's Gravenhage, 1819 et 1820.

(2) De diversa ratione Oratt. SS. habendarum, qua Lutherus et Melanchthon inter se differunt, vid. Mosheim, libr. laud. *Inleid.* p. 61 - 67. qui Lutheri rationem dicit *syntheticam*, *analyticam* vero Melanchthonis. Conf. tamen, quae contra monet Schmid, libr. laud. P. III. p. 276, 277. §. 237.

(3) Inprimis conscribendis libris: *Pia desideria*, Francof

cutus Moshemius, egregiis ſuis praeceptis et eximio, quod dabat, exemplo, in ea emendanda multum praeſtitit. Hic locum praelectum ſic tractare ſolebat, ut primum eum explicaret, tum de primario, quod in eo habebatur, argumento ageret, denique dicta adhiberet ad religionis ſtudia in hominum animis excitanda. Plurimi eum continuo imitati ſunt inter Lutheranos: ſed poſterioribus denuo temporibus in loca praelecta interpretanda minus incumbebant, ſuam ſubinde philoſophiam, Kantianam inprimis, immiſcebant orationibus, id quod ex Ammonii, Stäudlinii aliorumque ſermonibus, efficere licet.

Calvinus vero ſuas orationes S. prorſus compoſuit ad veterum homiliarum rationem. Nullum praemittit introitum, nullum indicat argumentum primarium, nullam facit orationis ſuae in partes diſtributionem. Sed locum ſic praelegit, ut continuo addat interpretationem, expoſitionem et obſervationes, quae ad hominum animos emendandos et in virtute confirmandos ſpectent. Hic, quum pariter fere atque Lutherus ſuas componeret orationes, ſuos etiam continuo habuit imitatores. Quos inter uni-

coſ. 1678. et: *Klagen über das verdorbene Christenthum*, 1686.

universe censendi sunt Franco-Galli et Helvetii, qui eius partibus erant addicti et iustam operam navabant interpretationi loci praelecti, uti nobis patere potest ex orationibus S. Rodolphi Gualtheri, (1) Mosis Amyraldi, Ioh. Dallaei, Ioh. Mestrezati et aliorum, tum etiam maxime ex praeceptis et exemplis, quae dedit Claudius. (2)

Per caeteras omnes ecclesiae reformatae partes et in nostra etiam patria, primis post sacra repurgata temporibus, interpretando quidem loco e S. Codice operam dabant, sed ita tamen, ut argumentum, quod ex eo ducerent, inprimis tuerentur contra adversarios. Sed postea, exeunte Saec. XVII. et ineunte Saec. XVIII.

(1) Hic inprimis inclaruit homiliis suis *in Euangelium Iesu Christi, secundum Lucam*, Tiguri, 1570.

(2) Vid. *Les Oeuvres posthumes de* Mr. Claude, Amst. 1688. Qui tamen contra nimium interpretandi studium monet, v. c. T. I. p. 188. ubi: „ *Il y en a*, inquit, *qui* „ *disent, que la Prédication n'est destinée que pour donner* „ *l'intelligence de l'Ecriture, et qu' ainsi il faut prendre* „ *beaucoup de Texte, et se contenter d'en donner le sens et d'y* „ *faire les principales reflexions. — Mais le principe de ces* „ *gens-là est faux; car la Prédication est déstinée non seu-* „ *lement pour donner l'intelligence de l'Ecriture, mais ausſi* „ *pour donner l'intelligence de la Théologie, et pour expliquer* „ *la Réligion.*" caet.

XVIII. argumenti tractandi utilitati anteponebant interpretandi ſtudium, quod tanto cum ardore explebant; „ ut ſaepe aut in dictionibus „ ac verbis, in literis adeo ac punctis anxie „ excutiendis, aut in explicandis, quae nulla „ explicatione indigerent, aut in tritis ac vulgaribus obſervationibus ad nauſeam usque re- „ coquendis, aut in congerendo, qui nullius „ fructus esſet, inportuno doctrinae appara- „ tu, tam mirifice ſibi placerent Oratores S., „ ut utilisſimarum maximarumque rerum com- „ memorationi aut expoſitioni vix ullus esſet „ locus; ita ſcilicet in cortice arrodendo oc- „ cupati, ut nucleum plane omitterent.” Sunt verba Cl. Palmii, in *Orat.* ſupra laud. (1)

In Anglia vero, ſub finem Saec. XVII. exſtitit Tillotſonus, quem deinceps ſecuti ſunt in Britannia Clarkius, Sherlockius, tandem Newtonus, alii. Hic ſuis orationibus prorſus aliam, atque antea locum obtinuerat, dabat formam. Multus erat in argumento tractando, aliquando vero parcior, quam par

(1) Conf. Ew. Hollebeek, de *Optimo concionum genere*, p. 10, 11. Schmid, libr. I. P. III. §. 261. p. 304. Benthem, *Holländ. Kirchen und Schulenſtaat*, Francof. und Leipz. 1698. c. VIII. p. 254 ſqq. IJpeij, P. VIII. p. 516 et 569.

par erat, in textu interpretando. Hic autem modus orationum componendarum, non solum civibus eius, sed aliis etiam, magnopere placuit, qui eum imitando exprimere studuerunt, (1) id quod apud nostrates deprehenditur in orationibus S. quas habuerunt Oratores nonnulli Franco-Galli, in quibus saepenumero tanta co-

(1) Vid. de Tillotsono, praeter Schmidium, l. l. §. 261. p. 305 sqq. Cl. IJpeij, l. l. P. VIII. p. 521. Wendeborn, *Zustand des Staats etc. in Grosz Brittannien*, II. 59. vers. Belg. III. 61. *Nederl. Bibliotheek*, VIII. 183. Burnet, *Geschied. van Engeland*, V. 377. 381. Joh. L. Mosheim, in praef. praem. versioni Germ. Oratt. SS. Tillotsoni, partibus VIII. Helmst. Quae praefatio Belg. etiam versa est et praefixa P. I. Oratt. Belgice versarum sub titulo: J. Tillotson's *Predikatien*, *in zes deelen*, II Druk, Leid. en Amst. 1768. Quibus etiam addita est oratio funebris in *Tillotsonum* habita a Gilberto Burneto, et vita *Tillotsoni* a Thom. Bircho enarrata. Add. Zimmerman, *over de Kettermakerij*, p. 194. Du Voisir, *sur les études du S. Ministre*, I. 324, et Blair, *Lessen* etc. II. 35 en 36. Caeterum vid. de concionandi ratione apud Episcopales in Anglia usitata, Niemeyer, *Predigerbibl.* III. p. 234. Wendeborn, libr. laud. III. p. 53. 66. Et conf. de Episcopalium, ut et de Nonconformistarum ratione, quos inter Blairius, *Scotus*, IJpeij, libr. laud. p. 558. Schmid, l. l. §. 261. et ab illo laud. Benthem, *Engländische Kirchen- und Schulenstaat* (Leipz. 1732.) c. VIII. p. 190 sqq. Mosheim, l. l. p. 93. et *Journal für Prediger*, B. III. T. I. p. 6 sqq.

copia doctrinae elucet, ut dissertationum potius de materia philosopha vel morali, quam S. sermonum rationem referant, neglecta fere omni librorum S. interpretatione.

Omnium maxime eorum, qui excelluerunt eiusmodi sermonibus sacris, uti Dav. Martinus, Ioh. Basnagius, If. Jaquelotus, Dan. Supervillius nominis famam consecutus est Saurinius, doctrinae Christ. interpres Hagae Comitum, (1) qui prae caeteris propterea etiam est laudandus, quod non negligeret expositionem loci praelecti, ex quo duceret argumentum tractandum. (2)

Cum igitur inter nostrates locum diu obtinuisset illa protractior textus interpretatio, (3) multi, Franco-Gallorum exemplo edocti, ab hoc vitio sibi cavendum esse arbitrati sunt. Sic Venema locum, quem pro tex-

(1) Vid. de Saurinio, praeter alios, Moshemius, *Inleid.* etc. §. 14. p. 105-107. Schmidius, libr. laud. III. p. 297. 306. IJpeij, *Kerkel. Geschied. der XVIII. Eeuw*, VIII. 45-47. et 612-614. Niemeyer, *Predigerbibl.* III. 238 et 239.

(2) Quem imitatus magnam nominis gloriam adeptus est Seb. F. Ravius, Litt. Orient. et Eloq. Profess. Lugd. Bat.

(3) Conf. Henke, *Archiv für die neueste Kirchengeschichte*, Th. V. B. II. ab IJpeij, l. l. p. 615. laud.

textu sumebat, iusto modo interpretabatur, simulque argumentum, quod eo continebatur, exponebat. Praeivit deinceps Ew. Hollebeekius, (1) concionandi modum, qui apud multos suae aetatis Oratores in usu erat, valde improbans, editis *tribus dissertationibus*, *de optimo concionandi modo*, quibus id egit, ut orationum S. genus commendaret, quod nomen habet ab *Anglis*. Hinc vero graves ortae sunt lites. Alii modum ab eo commendatum vehementer impugnarunt, (2) alii eam strenue vindicarunt: (3) quapropter alii eum imitati sunt, (4) alii eum neglexerunt.

Cum

(1) Theol. Prof. in Acad. Lugd. Batava, ubi a. 1768. suas dissertatt. edidit.

(2) Quos inter Mich. Verboom, qui *Epistolam* dedit *ad Virum Celeberr.* Ew. Hollebeek, *de aliquot in eius Dissertatione locis.* Dordr. 1770. et Taco Sibelius, V. D. M. Goudanus, qui similiter dedit *ad Cl. Virum — de optimo concionum genere amicam Epistolam*, Goudae, 1770.

(3) Eum defenderunt Censores in *N. Vaderl. Letteroeff.* D. V. bl. 200-212. quibus tamen denuo sese opposuit T. Sibelius, in *Epistola familiari ad auctores libri, cuius titulus est:* Vad. Letteroef. 1771

(4) Inprimis hanc rationem commendare studuit exemplo suo P. Chevalier, qui edidit: *Zestal van Kerkel. Redevoeringen over sommige algemeene gronden der Zedeleer*, quibus vero multorum criminationibus sese obiecit.

Cum vero ea Hollebeekii ratio nonnullis videretur nimis detrahere interpretationi librorum S., factum est, ut Gisb. Bonnetus, Theologiae Prof. in Acad. Rheno-Traiectina, editis orationibus S., aliam commendaret concionandi methodum, qua et evitaretur nimium explicandi ſtudium, et ſatis tamen loci tribueretur interpretando. Itaque quum medio tutisſimus iret, orationes ſuas ex uno loco prae lecto ſic eruere ſolebat, ut fuſius ageret de argumento, quod textus complecteretur. (1) Eius exemplum deinceps plurimi ſecuti ſunt inter oratores Batavos, ad hunc usque diem, ita tamen, ut alii interpretationem levius curarent, alii ad antiquam *Hollandicam* q. d. methodum propenſi esſent, prouti fuit Theod. Adr. Clarisſe. Tandem vero viri quidam praeclari, quam Gisb. Bonnetus commendaverat methodum, cum Hollebeekiana coniungere ſtu-

(1) Edidit hic Trai. ad Rhen. 1774. *Verzameling van Leerredenen*, cui addidit Vol. II. a. 1776. Vol. III. 1782. Vol. IV. 1792. Tandem edi iusſit: *de Heerſchappij van Jezus Christus, en de toekomende herſtelling van het koningrijk aan Israël, in eenige Leerredenen*, ibid. 1795. Conf. de eius laudibus IJpeij, l. l. D. VIII. 660-663. et *Hedend. Vaderl. Letteroeff.* 1774. p. 525 ſqq. ut et *Nederl. Biblioth.* P. II. Sect. I. p. 197-206. et 317-324. ab IJpeijo laud.

ſtuduerunt. Hinc is ortus est modus concionum S. habendarum, quo, textu explicato, ſingulari loco, de ipſo argumento, quod in eo habetur, agitur, deinde verò dicta adhibentur ad auditorum animos emendandos et in fide confirmandos. Atque hic modus est, qui univerſe in patria nostra invaluit. Fit tamen nonnunquam, ut optimi oratores varie agant, et prudentisſime, aut diu haereant in explicando et enucleando loco praelecto, aut aliquando loci interpretationem praetermittant. (1)

(1) Conf. praeter Moshemium et Schmidium, libris laud. de posteriori huius §. parte, A. IJpeij, *Geſchiedenis van de Kristelijke Kerk in de XVIII Eeuw*, P. VIII. inde a p. 515, ubi habetur: *Historisch verſlag van de Predikkunde en het prediken in het Hervormd Kerkgenootſchap*, et P. VII. p. 112 ſqq. M. Ph. Heinr. Schuler, *Geſchichte der Veränderungen des Geſchmacks im Predigen, inſonderheit unter den Proteſtanten in Deutschland.* 3 Theile, a. 1792 - 1794. Ammon, *Geſchichte der Homiletik.* Gött. 1804.

PARS

PARS PRIOR.

DE TRIBUS PRIMARIIS MODIS ADHIBENDI TEXTUS, IN ORATIONIBUS SACRIS.

Vidimus iam in Introitu, a summâ inde antiquitate, usum illum repetendum esse, quo sacer Codex in publico Dei cultu adhibetur, summamque huius usus animadvertimus tam utilitatem quam necessitatem. Deinde ex brevi, quem praemisimus, historiae conspectu, nobis simul apparuit, non uno eodemque modo, hac in re, semper versatos fuisse doctores Christianos. Iam vero nobis agendum erit, de tribus illis primariis librorum sacrorum adhibendorum modis, quibus, vel, *praecipuus detur interpretationi locus*, vel *doctrinae Christianae pars, ex praelecto obiterve illustrato loco ducta, uberius exponatur*, vel *denique media ineatur via, ita ut* et *interpretatio non negligatur*, et *simul tamen quaedam pars doctrinae Christianae exponatur.*

In haec tria genera, cum a vobis, Viri Claris-

rissimi! varius ille usus sit distributus, (1) singula haecce genera priore huius scriptiunculae parte paucis adumbrabimus; altera autem parte, primum, quid in singulis universe praestabile habendum sit, indicabimus; deinceps, quid in delectu faciendo inprimis sit spectandum, breviter exponemus.

§. I.

De *primo* genere, quo *praecipuus datur interpretationi locus.*

Qui hoc utuntur genere, cum locum praelectum sibi sumunt explicandum et exponendum, non in eo subsistunt, ut auditoribus universe exhibeant loci praelecti significationem; sed etiam sedulo id agunt, ut et *verborum*, et *rerum*, verbis expressarum, uberiorem praebeant interpretationem.

Itaque saepius singulorum verborum, tam significationem, quam vim exponunt grammaticam, singularumque phrasium constructionem, et in-

te-

(1) Etsi universe in duo illa fere dividitur priora genera, accuratius tamen tertium quoddam additur. Quare etiam Osterwald, l. l. p. 28. Mosheim, l. l. T. I. p. 275 seqq. aliique, tripartita hac divisione usi sunt.

tegrarum quarundam ſententiarum rationem explanant. Quam in rem non raro alios e Codice S. afferunt locos, in quibus etiam explicandis aliquando excurſus facere ſolent. Inprimis autem *dictionum tropicarum* et *allegoriarum* enucleatam expoſitionem addunt. Saepius etiam, expoſito loci praelecti cum antecedentibus et ſequentibus nexu, eo eniti cupiunt, ut *tum* dicentis ſcribentisve affectiones animi, *tum* cauſam, quae eum impulerit, opportunitatemve, quae ad id dicendum vel ſcribendum fuerit oblata, *tum* propoſitum, quod orator ſive ſcriptor habuerit, *tum* denique ipſas oratoris ſive ſcriptoris virtutes in ſingulis exponant.

In *historia* autem, quae loco praelecto continetur, explicanda, in *vaticinio* exponendo, et *parabola* enucleanda, ita verſari ſolent, ut, praeter temporum computationem et geographicam locorum deſcriptionem, ipſis antiquis moribus ritibusve enarrandis illa illustrent. Deinde etiam perſonam quae loquitur, vel de qua agitur, eiusque, ſive conditionem, ſive auctoritatem adumbrant, et univerſe loca parallela, et apud alios auctores obvia ita conferre ſolent, ut vel locum praelectum omni modo illustrent, vel ſuo auctori maiorem concilient fidem.

Prae-

Praeterea autem in *vaticiniis*, quo eventu fuerint comprobata, ostendunt: et in *parabolis* explicandis verum illarum exhibent fcopum atque propofitum. Verbo, quum is, qui hoc genere utitur, interpretis perfonam agat, „ quicquid est in morum officiorumque doctrina, „ quicquid est in fanctisfima religionis discipli„ na, in philofophia etiam et literis elegantiori„ bus, quicquid in his omnibus invenitur, quod „ gravitate, utilitate, fublimitate, ad divinorum „ fcriptorum maieftatem accedat; illud omne „ ad ipfius pertinet veluti regnum, in his mul„ tus est, in his excurrit, ad haec redit, in „ his habitat." (1)

Itaque, qui in oratione S. huiusmodi ducitur interpretandi ftudio, ab auctoris verbis vix discedit, ut adeo e loci praelecti ratione omnis orationis difpofitio pendeat.

Si enim textus S. ea contineat, quae ad partem religionis pertinent *dogmaticam*, Orator unice ea exponit placita, quae illo loco continentur, et ad illum quidem, quo in loco praelecto proponuntur, modum. Si vero ad *moralem* pertineat religionis partem, de iis tantummodo agit officiis, quae loco praelecto exhibentur,

(1) Sunt verba Palmii, Vir Cl. in orat. laud. *de Oratore Sacro, literarum divinarum interprete*, p. 20.

tur, eaque ita adumbrat et exponit, ut in textu proponuntur. Tum etiam de incitamentis et adminiculis, quibus ad ea praeſtanda utendum est, unice fere e loci praelecti ſapit ratione; neque adeo, aut ex inſtituto, aut ſingulari loco, de illis univerſe disſerit. (1)

Eodem modo, in *historia* enarranda et exponenda, ita locum praelectum ſequitur Orator S., ut, *tum* rationem habeat, *et* perſonarum principum, quae in ea occurrunt, *et* praecipuarum rerum gestarum, quae narrantur, *et* ordinis temporum; *tum* ſimul attendat, *et* ad res adiunctas, *et* ad propoſitum narrantis, *et* ad actionum cauſas, modum atque ſequelas. (2)

Quae autem in eo habentur ad praxin pertinentia, ea continuo adhibet, ut auditores admoneat, hortetur, conſoletur, etc.; ita ut, *vel* ſingulis partibus expoſitis obſervationes addat ad praxin pertinentes, *vel* univerſo loco praelecto expoſito et illustrato ſubiungat animadverſiones, quae *applicationes* ſive *uſus* vulgo dicuntur.

Ad

(1) Quomodo orationis ad hoc genus pertinentis dispoſitio pendeat e loco praelecto, docet M o s h e m i u s, l. l. P. I. p. 285 ſqq.

(2) Vid. B a h r d t, *Homiletik* §. 71-74. laud. a S c h m i d i o, l. l. P. I. §. 157.

Ad hoc autem genus orationum ſacrarum, plurimas ex antiquorum homiliis esſe referendas, monuimus in conſpectu historiae, Introitus §. IV. tradito, ubi vidimus quoque, primis ſacrorum emendatorum auctoribus illud genus fuisſe uſitatum; deinceps vero magis artificioſe fuisſe inſtitutum, cum a primis Reformatis Gallis, Helvetiis aliisque, tum maxime a Nostratibus, a quibus adeo *Belgicae methodi* accepit nomen.

Hanc methodum plurimi, praeſertim ex antiquioribus, qui, in patria nostra, homiletica dederunt praecepta, ſuis tradiderunt ſcriptis, ut van Til, van den Honert, van Alphen, Lampe, Knibbe, alii. Commendavit illam Cl. Vitringa; oppugnavit Ew. Hollebeekius; verum a Verboomio, Sibelio aliisque illa defenſa et etiamnunc egregiorum quorundam virorum exemplis monitisque commendata est.

Quare etiam hoc genus, licet non amplius Nostratibus proprium dici posſit, *cum* in aliis orationibus S. ſuperſtes manſit, *tum* maxime in eiusmodi orationibus, quae, ad antiquorum inprimis homilias compoſitae, lingua vernacula, dicuntur *Bijbeloefeningen*.

Et ſic quidem hoc, quod in quaestione *primo*

mo loco proponitur, genus satis nobis adumbrasse videmur. (1)

§. II.

(1) Hanc, quam de hoc genere Oratt. S. dedi, descriptionem, ut *cum* illustrarem, *tum* confirmarem, subiungenda videbantur exempla quaedam ex Orationibus Sacris virorum quorundam illustrium petita. Hoc igitur ut assequi possem consilium, simul vero illum, quem de historia etc. §. 4. dederam, conspectum ipsis exemplis allatis certiorem redderem accuratioremque, ita hac in re versatus sum, ut primum §. adderem specimen quoddam ex homilia desumtum, quam habuit magnus Calvinus, de loco Iobi V: 19 - 27. (*Opp. Omn.* T. II. Amst. 1667.); hunc autem exciperet, *cum* Flor. Costerus, de loco Apoc. XIV: (*de geestelijke mensch in zijn begin* etc. edit. V. Amst. 1729.), *tum* J. Drieberge, de Ps. XC: 1, 2, 3. (vid. eius *XIII. Predikaetsien over uitgelezen texten* etc. Amst. 1746.) quo magis appareret artificiosa illa ratio, quâ Orationes S. ex hoc genere habitae fuerint Saec. XVII. et priore Saec. XVIII. parte. His addendum videbatur specimen e genere orationum S., quibus continuâ serie Codicis S. liber exponitur. Itaque, praeter alios, virum Ven. Theod. Adr. Clarisse adii (*Nagel. Leerred. over Paulus Brief aan de Kolosf.* 1784 - 1792.) cuius, de c. I: 24. Ep. ad Colosf. orationem S. summatim exhibui. Omnium vero minime hanc in caussam negligendae videbantur *homiliae Biblicae* (*Bijbeloefeningen* dictae), quae a recentioribus adhucdum habentur. Itaque σχέσιν quandam tradidi Orationis S., quam edidit Iod. Heringa, E. F. Vir Cl., de Ep. ad Rom. c. VI. (vid. eius *Tiental Bijbeloef. in Leerred.* Amst. 1818, qui etiam, in praef., impr. p. VIII - XIV. monet de varia ratione,

quâ

§. II.

De *ſecundo genere* ſacri textus adhibendi, quo, *ex praelecto obiterve illustrato loco*, *doctrinae Christianae pars uberius exponitur*.

Qui hoc utuntur genere, non tantopere curant locum praelectum, quantopere ipſum argumentum, quod ſibi tractandum ſumſerunt. Negligunt fere ipſa verba, quae in textu ſunt [illegible] ob-

quâ huiusmodi Oratt. S. ſint inſtituendae.) Tandem ex Orationibus S. Cl. Palmii, eam exhibui, quam habuit de loco Lucano, Euang. XIX: 1 - 10. (vid. eius Oratt. S. P. IV. hexade 2.) Ex Orationibus S., nuperrime a Cl. van Hengel editis, quaedam ad hoc genus referendae videntur. Nec mirum. Eo enim perfectiorem habet Vir Cl. Orationem S., quo magis pendeat e loco praelecto. Vid. P. VIII et IX. praefat. quam Oratt. ſuis praemiſit, Amſt. 1821. editis. Et ſic quidem ad hoc Orationum S. genus verſatus ſum. Eodem modo ad caetera genera. Nec displicuiſse hoc inſtitutum Ordini Theologico, docet Virorum Cl. iudicium de commentatione commilitonis amiciſsimi, Gerardi Steenhoff. Cum vero mea commentatio typis esſet tradenda, ea ſpecimina omittenda viſa ſunt, ne commentatio iuſtos excederet terminos. Ut vero lector ipſe has Orationes Sacras posſit conferre, ſingulorum horum ſpeciminum ad hanc §. iniiciendam esſe commemorationem duxi, id ipſum deinceps, in ſimuli cauſa, facturus.

obvia; saltem doctrinae copiam vix adhibent, ut ea grammaticâ et historicâ ratione explanent, nisi forte in loco praelecto reperiantur, quae, ut ad ipsam materiam tractandam utiliter adhiberi possint, quadam certe interpretatione indigeant. Tunc igitur, missis operosis verborum explicationibus et locorum parallelorum collatione, ita locum exponunt, ut paucis doceant, tum qua ratione ille cum iis quae praecedant et sequantur sit connexus, tum etiam quomodo eius partes inter se cohaereant: quo facto, summatim loci praelecti sententiam exhibent, raro hanc in causam paraphrastica utuntur ratione. (1)

Haec igitur quum aliquando praemittant, neque ideo dicendi sint, *omnem* negligere *sacrorum librorum interpretationem*, nullam amplius loci praelecti habent rationem, nisi quatenus argumentum, quod tractant, sive disertis verbis in textu proponatur, sive unice nomine quodam, aut alia ratione commemoretur, sive tan-

(1) Conf. Gilbertus Burnetus, in libello Anglice scripto: *A discourse of the pastoral care*, p. 216 et 217. laud. ab Ew. Hollebeekio, in dissert. p. 14 sq. et inpr. p. 25. Zimmermannus, *Opusc. Theol. hist. et phil.* T. II. P. I. p. 474. Turici, 1757.

tandem ratiocinatione quadam ex eo effici posſit. Neque ideo tamen in ipſo argumento tractando valde curant, vel quo *modo* in textu de eo agatur, vel quo *conſilio* ibi proponatur, vel denique quo *nexu* in eo cum aliis rebus coniungatur.

De eiusmodi igitur argumento ſive themate, qualicunque tandem ratione e textu ducto, iam ex inſtituto agit Orator, ac pro ſingulari ſuo conſilio omnem ad illud convertit orationem, ut ita ipſam rem clare ac perſpicue tradat auditoribus. — Quod quidem ita inſtituit, ut, ſi quando auditoribus res nondum ſatis innotuerit, primum nonnulla tradat, quorum illos haud ignaros esſe oporteat. Ex his certas quasdam notas deſumens, quibuscum comparet ea, quae docenda ſunt, manifesto ostendit, quatenus haec, vel cum illis conveniant, vel ab iis differant. Atque ita ſenſim paulatimque eo auditores adducit, ut diſtinctam tandem totius rei ſibi effingant notionem. — Quodſi vero iam quodammodo argumentum iis cognitum fuerit, illud in varias partes et veluti notas disponit, obſcura illuſtrat, falſas de eo opiniones tollit, minus claras atque certas clariores reddit atque confirmat. (1) Univerſe non tantum ipſius argumen-

(1) De varia hac via ſynthetica et analytica, vid. Dan. Wyt-

menti propriam rationem, ſed et auditorum facultatem atque cultum, et tempora atque loca, et ſuum ipſe propoſitum attendit, ut rem, quam tractat, accurate, certo, copioſe et ad commovendos auditores apte exponat, ſive a particularibus ad magis generalia, ſive a generalibus ad magis particularia procedat.

Quodſi igitur eiusmodi argumento *placitum* quoddam doctrinae Chriſtianae contineatur, non tantum illud accuratius definit, exemplis et teſtimoniis illuſtrat, aliorum de eo opiniones recenſet; ſed et, rationis et revelatae religionis ope, contra adverſarios defendit. Tum eius nexum, ſive cum univerſa Christiana doctrina, ſive cum aliis quibusdam placitis, ostendit, eius intelligendi et credendi necesſitatem, eius pondus et gravitatem multifariosque fructus exponit; verbo, ita in eo explicando verſatur, ut auditores, vel de parte illa doctrinae Chriſtianae, vel de hac doctrina univerſa, rite cogitent atque ſentiant, et de eius veritate iis ſit perſuaſisſimum.

Si vero de *parte* quadam doctrinae Christianae *morali* disſerere velit, haud raro uberius disſerit de omni boni moralis natura, de cuius-

cun-

Wyttenbachii, Viri Cl. *praecepta philoſophiae logicae*, p. 61, 62. Halae, 1794.

cunque virtutis atque vitii ambitu atque indole, de utriusque sequelis faustis vel infaustis, de rationibus, quibus ad certa quaedam officia praestanda obligemur, de iis erga quos sint perficienda, de lege morali eiusque latore, de vero praeceptorum sensu atque vi, de caussis, ob quas quid vel iussum sit, vel vetitum, de vario horum praeceptorum pondere et classe, de incitamentis et mediis, quibus ad officia rite praestanda possimus pervenire, et quae sunt huius generis alia. Cuius quidem disquisitionis *opportunitatem* ei praebet locus praelectus.

Quo melius autem eiusmodi *placitum* vel *praeceptum* exponere possit, cum nonnunquam narratione quadam in Codice Sacro obvia utatur, hanc ita adhibere solet, ut non multus sit in ea exponenda, sed, breviter illam enarrando, et in auditorum memoriam revocando, doceat, eiusmodi placitum vel praeceptum ipsa historia ideoque experientia probatum, et hoc ipso exemplo commendatum fuisse.

Denique universam suam orationem, non ad loci praelecti, sed unice ad *argumenti* rationem disponit et dividit. In quo tractando singulis orationis partibus interserit animadversiones, quae ad praxin pertinent, vel etiam totius argumenti tractationi unâ serie absolutae ea subiungit, quibus auditores admoneat,

at, hortetur, consoletur, ad veram pietatem virtutemque colendam ducat.

Haec methodus, licet iam antiquitûs locum obtinuerit, eâ tamen ratione, quâ ad hoc usque tempus adhibetur, ab *Anglis* suam duxit originem et apud plerosque nomen. (conf. Introitus §. IV.) Tum etiam a Franco-Gallis recentioribus fuit recepta, nec multis displicuit Helvetis et Germanis, uti ex Ernestii, Lavateri, Hessii, Jerusalemi, Stapferi, Spaldingii, Tisselii, Marezolli, Reinhardi, aliorumque apparet exemplis. — Neque etiam in patria nostra plerique ab hoc genere alieni fuerunt oratores S., qui post Hollebeekium et Chevallierum floruerunt, quod vel ex quibusdam apparet orationibus S., quas literis mandarunt van Loo, Hulshoff, Kist, van der Palm, Borger, Dermout, alii.

Hoc autem genus commendarunt, tum Hollebeekius, tum multi alii ab eo laudati. (1) Angli inprimis et Germani, suis tradiderunt praeceptis. (2)

§. III.

(1) Inprimis Zimmermannus, qui maxime ob *simplicitatem* in huius generis laudem excurrit. Conf. eius *Opusc.* supra laud. ubi occurrit dissert. *de simplicitate Theol.* P. III.

(2) Eodem modo, ac in *genere primo* adumbrando fueram

§. III.

De genere mixto.

Huius *generis mixti* orationes S. cum alia habeant *primo* generi propria, alia *secundo*, [illegible] nec

ram versatus, huic §. quoque nonnulla subiunxeram specimina, e variorum virorum Orationibus S. desumta. Quorum quidem primum referebat Tillotsoni orationem S., quam *de stultitiâ* habuit *eorum*, *qui vitae aeternae iacturam facere haud verentur*, *dummodo frui possint huius vitae bonis*, ad locum praelectum Matth. XVI: 26. (Orat. haec occurrit in P. IV. eius *Oratt. S.* Amst. 1732, Belgice editarum.) Secundum Ven. Saurini, referebat Orationem S. quâ, praelectâ eiusdem loci parte posteriore, de *pretio* agit *animi redimendi*. (Vid. P. III. *Oratt.* S. J. J. Saurini, Hagae Comit. a. 1749. Gallice edit., quarum vero Oratt. S. plurimae ad genus *mixtum* sunt referendae.) Tertium Cl. Ravii exhibebat orationem, quâ ex eodem illo loco ansam sumebat disserendi de eodem fere, quod Tillotsonus tradit, argumento. (Obvia est illa inter Oratt. S. editas hoc titulo: *Sermons de Feu* S. F. J. Rau. Leidae, 1810. T. III.; etsi haec, ut et caeterae fere omnes eius Oratt. S., proxime accedit ad genus *mixtum*.) Quartum Ven. praebuit van Loo, qui Apoc. XIV: 13. usus fuit, ut de *illorum* ageret, *sorte beatâ*, qui ἐν Κυρίῳ *moriuntur*. (Occurrit haec Orat. S. in *Nieuwe Leerredenen*, *door* J. van Loo, Ultrai. 1794. Vol. I.) Quintum ex Oratione S. desumsi Ven. Jerusalemi, qua probatur, *fidem in Providentia div. positam*, *omnium optime eo inservire*, *ut res adversas aequo* fe-

nec loci praelecti desideratur interpretatio, neque ipsius argumenti expositio.

Etenim, quae quidem ad percipiendum verborum sensum requiruntur, ea ita adhiberi et exponi solent, ut ipsius auctoris sententia rite ex illis eruatur. Quam in rem neque totius orationis, e quâ sumtus est locus, negligitur nexus, neque dicentis scribentisve consilium. Nec tamen qui ex hoc genere suas habent orationes S., ita multi esse solent hac in re, atque illi, qui ad *primi* generis rationem suas componunt orationes S. Mittunt igitur ea, quae dilucida sunt et cognita, et a grammaticis et criticis disquisitionibus abstinere solent, nisi prorsus necessariae ad mentem auctoris

feramus animo, cuius orationis habendae argumentum ex Matth. c. XV: 21 - 28. sumsit. (Exstat in P. I. Oratt. S. *Verzameling van Leerredenen, uit het Hoogd. van den Abt* J. F. D. Jerusalem, *vertaald door* B. Caruli. Amst. 1779.) Sextum e Cl. Borgeri Oratione de loco Iohanneo, Euang. XVI: 22. sive *de spe videndi amicos post vitam terrestrem exactam*. (P. II. Oratt. S. quae post eius obitum edidit Cl. Palmius, Hag. Comit. 1821.) Tandem vero Orationem S. exhibui Ven. Zollikoferi, qua *vim* exponit *religionis Christianae in hominis animum observandam* (*over de Geestelijke Ondervindingen*) ad locum Ioh. VII: 17. (Belgice versae sunt eius Oratt. S. secundum edit. II. Germ. Amst. 1773.)

ris percipiendam esse videantur. Quicquid sit, prolixiores omnes excursus hanc in rem sedulo vitant, neque ea etiam exponunt, quae, licet ad interiorem rerum intelligentiam, non sine aliquo fructu, afferantur, commode tamen abesse possunt, ut aliquid auditoribus cogitandum relinquatur. (1)

Atque hoc quidem modo cum, *priore* orationis parte, loci praelecti explicationem absolvant; *alterâ*, quam etiam nonnunquam in plures dispescunt partes, ipsum argumentum magis ex instituto tractare solent.

Saepius quoque, et ipsum locum praelectum, et orationis argumentum, simul in suas dividunt partes, quo fit, ut singulae argumenti partes cum loci praelecti partibus ita coniungantur, ut simul et argumenti et loci praelecti expositio absolvatur. (2) Aliquando etiam textûs expli-

ca-

(1) Dicta huc pertinent Vitringae, l. l. p. 160, quibus liberaliorem illam, quam vocat, rationem ita exponit, ut sit ea, „ qua sententiam verbis textus compre„ hensam potius sectatur et illustrat, et ad eam recte in„ telligendam necessarias observationes generatim tradit, „ quam notionibus singulis, ex quibus constructa est sen„ tentia, exponendis operam dat."

(2) Ad hanc rationem inprimis compositae sunt antiquiores Orationes S. quae ad hoc genus pertinent. Quod cum de plurimis Chrysostomi aliorumque homiliis

con-

catio orationis facit introitum, atque ita, post praelecta textûs verba, ſine praeviâ admonitione, eorum ſenſus exponitur, niſi potius haec ratio unice ſecundo generi propria ſit dicenda.

Ipſum autem argumentum, ſive ad *moralem* pertineat, ſive ad *dogmaticam* religionis Chriſtianae partem, ad eandem rationem exponunt, tractant, vindicant, atque in generis ſecundi definitione adumbravimus, niſi quod hac in re breviores esſe ſoleant, ne ſcilicet, propter praemisſam verborum explicationem, prolixior fiat oratio.

In tractandis locis *historicis*, cum inprimis attendant placita illa et praecepta, quae iis exhibentur, atque in iis exponendis praecipue verſetur illorum oratio, qui hoc utuntur genere, minime tamen ipſius narrationis negligunt illustrationem; contra vero eam ita ad ipſum argumentum tractandum ſolent adhibere, ut historia iis ſit, vel exempli, vel illustrationis, vel incitamenti loco, vel etiam ita, ut exin ſuam demonſtrare, et vindicare posſint ſententiam.

Eodem autem modo, atque in loco *dogmati-*

ti-

conſtet, tum etiam mihi apparuit inſpicienti Calvini, ut et Vollenhovii aliorumque ex illis temporibus homilias ſacras; quarum quidem plurimae ad tertium hoc Oratt. S. genus referendae videntur.

tico et *morali* tractando, varie disponunt et dividunt orationem.

Omnia haec tandem, postrema orationis parte, convertuntur ad excitandum alendumve pietatis virtutisque ſtudium apud auditores; vel etiam ſingulis orationis partibus adduntur, quae huc ſpectant.

Hoc orationum ſacrarum genus exhibent plurimae, cum veterum, Chryſoſtomi, Auguſtini, homiliae ſacrae, tum et Lutheri, Calvini aliorumque. Huc quoque pertinent plurimorum apud nostrates antiquiorum orationes S. quos inter maxime Vollenhovii, Brandii, aliorum. — Inprimis vero hoc genus Moshemii exemplo praeceptisque apud Germanos invaluit: et in patria nostra, post Bonnetum, Hinlópenium aliosque, ita fuit uſurpatum, ut optimorum oratorum S. hoc tempore exemplis et praeceptis commendetur (1) meritoque dici posſit *vulgare*. (2)

(1) Qua in re, Angli inprimis praeeuntem habuerunt Doddridgium, cuius praecepta, Belgice verſa, edita ſunt hoc titulo: *Lesſen over het zamenſtellen van Predikatien*, a. 1770. Neque hanc repudiavit rationem Hollebeekius, l. l. p. 54, 55, 79 et 80. in notis.

(2) Si quis etiam ex hoc genere exempla quaedam velit conſulere, adeat Orationes S. quarum ſpecimina huius quoque generis definitioni adieceram. Ac primum

 qui-

quidem, ut ſimul primorum apud nostrates Oratorum S. rationem ostenderem, C a ſ p a r u m adii S i b e l i u m, qui, in homiliis ſuis, de loco Eccl. XI: 9. ſingularem prorſus ſui aevi refert rationem, qua, in ſingulis Orationibus S. *uſus* q. d. occurrebant, *didascalicus*, *elenchticus*, *paracleticus*, *epanortheticus* et *paedeuticus.* (Exſtant in C a s p a r i S i b e l i i *Operum Theol.* T. I. Amſt. 1644.) Hoc excipiebat ſpecimen ex Cl. B o n n e t i oratione de loco Ioh. VII: 17, *Verzameling van Leerred.* ed. II. a. 1776. Id ipſum autem genus mihi referre videbantur Oratio S. Ven. D e r m o u t, quam habuit de loco Iobi V: 17 - 27. (*Leerredenen van* I. J. D e r m o u t) ut et Cl. P a l m i i, Orationes S. quarum unam habuit de loco Apoc. XIV: 13. alteram de loco Lucano Euang. VII. 11 - 16. Quapropter et harum quoque Orationum S. ſpecimina caeteris ſubiunxeram.

PARS

PARS ALTERA.

DE EO, QUOD IN SINGULIS UNIVERSE PRAESTABILE HABENDUM SIT, ET IN DELECTU FACIENDO INPRIMIS SPECTANDUM.

In respondendo ad hanc quaestionem, *primum* praecipuas recenſebimus dotes, quibus ſingula haec genera prae caeteris ſeſe commendent; *tum* vero univerſe de iis agemus, quae praecipue, in delectu faciendo, ſint ſpectanda.

§. I.

De eo, quod, in primo genere, *univerſe praeſtabile habendum est.*

Cum omne munus primorum doctorum Chriſtianorum eo maxime conſilio fuerit inſtitutum, ut ſacros interpretarentur libros, ac proinde optimi quique, a ſumma inde antiquitate, doctores Chriſtiani hoc fuerint functi officio, (vid. Introitus §. IV.) illorum profecto exemplum dignum est habendum, quod et nos ſequamur.

Praeter hanc vero, quam ab *antiquitate* hoc genus habet commendationem, multa alia ſunt, huic generi propria, quibus prae caeteris magnopere ſeſe commendet.

Haec igitur, age, ſingillatim exponamus! —

Haec methodus, ſi quidem rite adhibeatur, omnium aptisſima esſe videtur, ut auditores ad librorum ſacrorum intelligentiam ducat. —

Quandoquidem accurata rerum ad religionem divinitus patefactam pertinentium notitia ducenda est e Sacris Veteris Novique Foederis libris, nemo dubitare potest, quin omnis homini Christiano opera ſit danda his libris recte intelligendis: inprimis vero propterea, quod multa in iis habeantur, quae intellectu minime ſint facilia.

Etenim, etiamſi ea, quae cunctis Christianis cognitu ſunt necesſaria, ſatis luculenter in Codice Sacro ſint patefacta, quantam tamen difficultatem habeant plurima in eo obvia, vel ex ipſa interpretum de iis diſcrepantia videre licet. Nec mirum. Si enim ipſa horum librorum attendas argumenta, tanta est illorum, cum multitudo, tum etiam varietas, ut in univerſo ambitu rerum, in quibus olim unquam humanum verſatum fuerit ingenium, nihil fere habeatur, quin de eo mentio quaedam in illis libris fiat.

De-

Deinde maxime his in libris agitur de iis, quae, a fenfibus hominum remota, ad animum pertinent resque divinas; res exponuntur ex *antiquisfimis* generis humani *temporibus* profectae, quae *loca* fpectant longisfime a nobis remota; facta enarrantur, quorum fimilia nunquam nos ipfo ufu fuimus experti; imagines proponuntur, a nostra cogitandi et dicendi ratione quam maxime alienae; eaque omnia linguis iam emortuis traduntur, quarum ratio prorfus ab hodiernis est diverfa.

Tum etiam varia prorfus est librorum, quibus haec continentur, forma; ita ut alii *poëtici*, alii *fententiofi*, alii *prophetici*, alii denique *historici* fint dicendi. — Praeterea a variis profecti funt fcriptoribus, qui non tantum maxime a fe invicem remotis vixerunt temporibus, fed quorum cuique fua quoque fuit cogitandi fcribendique ratio; quorum igitur investiganda est indoles, vitae conditio, ut et temporum ratio, quibus vixerunt; alia ne commemorem. Verbo, quandoquidem nonnulli horum librorum ad generis humani infantiam et pueritiam pertinent, omnes certe ad populos referuntur, qui, a recentioribus prorfus diverfi, et fub alio coeli tractu degentes, tum moribus, tum ftyio et dicendi genere ufi funt, a nostra aetate maxime

alie-

alienis; fieri non potest, quin ex hac rerum disſimilitudine maximae quaeque oriantur illorum librorum interpretandorum difficultates. (1)

Quibus ſi ſe impediri ſentiat peritus etiam eorum interpres, quanto magis hoc illis accidere debet, qui, docta inſtitutione haud uſi, interpretandi peritia deſtituti, non habent, quo ad veram, eamque pleniorem eorum intelligentiam pervenire posſint.

Quis igitur est, quin videat, haud exiguam partem muneris, quo Euangelii doctores et Christianae eccleſiae antiſtites funguntur, ſacri Codicis interpretatione et expoſitione contineri? — Hac enim in publico Christianorum coetu neglecta, religioni Christianae, teste ipſa hi-

(1) Conf. G. F. Seiler, in libro e lingua Germ. Belgice verſo a Cl. I. Heringa, ſub titulo: *Bijbelſche Uitlegkunde*, §. 10. Introit. p. 30-32. Lugd. Bat. 1804. Inprimis de *Nov. Foed.* Guil. Nicol. Freudentheil, *Comment. de Cod. S.*, *more in reliquis antiquitatis libris ſolenni*, *ingenue interpretando*, *adiectis difficultatibus N. T. propriis*, Chemnitzii, 1791, praeſertim Ernesti, Proluſio *de difficultatibus N. T. rite interpretandi*, edita Lipſ. 1748. repetita in *Opuscul.* eius *Philol. Crit.* p. 198-218, et Disſertatio *de difficultate interpr. Grammat. N. T.* Lipſ. 1755. repetit. in *Opuſc.* laud. p. 252-287. Conf. etiam de praecipuis difficultatibus, quae in Vetere F. explicando occurrunt, Cl. Pareau, in *Inſtit. Interpretis V. T.*

historia ecclesiastica, maxima quaeque damna illata fuere. (1)

Contra autem, maior sacrorum librorum intelligentia unice eo valere potest, ut et vera inter Christianos exsistat concordia et unanimitas, et, incredulitate atque superstitione depulsa, sapientiae divinae haud praeponatur humana sapientia. (2)

Haec igitur interpretatio quum tanti sit habenda momenti, ut, nisi Euangelii doctor eam adhibeat, Christianam religionem bene docere nequeat; (3) omnibus uti eum oportet opportunitatibus, quibus sacris libris exponendis operam dare possit. Quarum una omnium maxime egregia ei offertur, in orationibus sacris pro con-

(1) Vid. Ernesti, *de Theol. Historicae et Dogmaticae coniungendae necessitate, et modo universo*, in *Opusc. Theol.* p. 565 - 590.

(2) Vid. van Heyningen, in praefat. p. I - X., praemissa eius *Bijbeloefeningen over het Evangelie van Mattheus*, P. I. Hagae Comit. 1819. Conf. liber quondam editus, sub titulo: *Bijdragen tot bevordering van Waarheid en Godsvrucht*, T. II. P. II. ubi occurrit commentatio *de legendo et explicando Codice S.* Belgice versa etc. P. I. inde a p. 257. libri ab J. G. Mullero editi, et *Theophile* dicti.

(3) Conf. Petrus Abresch, in Orat. inaug. 1773. Groningae habita, *de Hermen. Sacra, optimo Theologiae praesidio.*

concione habendis. Hanc proinde arripiat, hac summo utatur studio et ardore! Atque huic quidem proposito etsi proprie omnibus orationibus sacris, ad quodcunque genus pertinentibus, aliquatenus satisfieri et possit et debeat; (1) inprimis tamen eo valere posse primum illud, quod adumbravimus, genus, vel ex iis, quae de eius ratione Parte I. §. 1. diximus, satis superque apparet. (2)

Nam, qui illo utuntur genere, non tantum unum quoddam e Codice Sacro dictum, et *breviorem* eius partem, auditoribus explicant; sed, licet etiam locus praelectus brevior sit, aliquando tamen, *vel* aliorum locorum sententiam obiter exponunt, quo textui lucem affundant; *vel* saltem omnem orationis nexum, cuius partem efficit locus praelectus, ita tradunt, ut quodammodo cogitatorum, quae a scriptore sint expressa, omnem seriem exhibeant. Quo fit, ut auditoribus maior Codicis Sacri pars veluti sponte innotescat. — Saltem, quum univer-

sam

(1) Conf. van Heyningen, l. l. p. 14. *Algemeene Konst- en Letterbode*, a. 1821. p. 330 seqq. Ubi pars altera Orationum S. recensetur a Viro Ven. A. van Bemmelen editarum, Amst. et Gron. 1821.

(2) Conf. E. Tinga, Vir. Cl. in praefat. praem. Marezolli libro supra laud.

ſam notionem, quam quadam voce et dicendi formula indicare ſolent ſcriptores ſacri, hiſtoriae et antiquitatis ope illuſtrent, ſimul iis adeſt opportunitas, ea cum auditoribus communicandi, quorum ope hi ipſi, in Codice S. legendo, ſive plurima melius percipiant, ſive certe meliorem ſibi comparent eius intelligendi et explicandi rationem.

Inprimis autem hoc asſequi poterunt propoſitum, *longiores* etiam praelegendo Codicis S. locos, in quibus illuſtrandis ſuam collocent operam, tum vero maxime *homiliis biblicis*, (1) q. d. habendis, quibus, *vel* totum librum, *vel* maiorem ſaltem libri partem, continua ſerie exponant. — In huiusmodi igitur ſacris orationibus, quae, *et* a ſumma antiquitate habent commendationem, *et* uno omnium optimorum virorum conſenſu commendantur, egregie ad auditorum uſum illa omnia adhibere posſunt, quae, quo aptiores esſent ad ſacras literas interpretandas, magno cum ſtudii ardore ſibimet ip-

(1) Conf. praeter alios, Fenelon et Schrant, in libro ſupra laud. p. 131, ut et *Bijdragen tot bevordering van waarheid en Godsvrucht*, P. I. p. 143. Clar. Tinga, in praef. laud. pag. V-VII. I. Heringa, E. F., in praefat. *Homil. Bibl.* praem., inpr. p. VIII, IX. van Heyningen, l. l. p. XIII. Nec mirum ideo, a Synodo Belgica, a 1817. inprimis illas fuisſe commendatas.

ipſi compararunt. Qua ratione, ſi doctores Christiani auditoribus ſuis copiam faciant eorum omnium, quae, continenter procedente eruditorum ſtudio et opera, ad ſacros libros interius percipiendos afferuntur, optime ſane obedient ſummi Doctoris praecepto, Matth. XIII: 52. „ πᾶς γραμματεὺς μαθητευθεὶς τῇ βασιλείᾳ „ (pro vulg. εἰς τὴν βασιλείαν) τῶν οὐρανῶν, „ ὅμοιός ἐστιν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ, ὅστις ἐκβάλ- „ λει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ καὶ παλαιά."

Et ſic quidem, quum iam auditores aptiores reddiderint ad Codicis Sacri intelligentiam, et ſatis idoneis ipſi praediti ſint adminiculis, *difficilioris* aliquando etiam ſibi ex inſtituto tractandos ſumunt locos, praeſertim ſi animadvertant, ex eiusmodi locis, dummodo recte percipiantur, non paucos redundare poſſe fructûs, *cum* ad moralem, *tum* ad dogmaticam doctrinae Christianae partem. Quae *difficiliora loca* ſi ipſi auditores hoc modo ſe intelligere, ſibique maximam afferre utilitatem ſentiant, fieri non poteſt, quin, una cum ſtudio et ardore ſacrorum librorum investigandorum, in dies apud eos alatur eius rei peritia atque facultas. (1) *Haec*

(1) Hoc igitur nimis neglectum videtur a Zimmermanno, in *Opuſc.* laud. Tom. II. P. I. p. 478 - 487. et ab Hollebeekio, in *Disſert.* laud. §. 6 et 16.

Haec textus ſacri adhibendi ratio prae aliis eo inſervit, ut auditores Codicem Sacrum magno habeant pretio, eiusque uſui asſueſiant.

Scilicet animadvertunt facile auditores, in publico Christianorum coetu, omnem doctoris orationem unice pendere e Codicis Sacri interpretatione. Vident, hominibus docendis et emendandis tot tantaque Codice Sacro inesſe apta, quot et quanta orator, tempore ad dicendum dato, vix abſolvat. Vident, eum ſummo id agere ſtudio, ut ad rectam Codicis Sacri intelligentiam Christianos perducat. Sentiunt, quanto maiore induſtria quis in eo elaboret, tanto uberiore eum exinde in omni vita percipere fructûs. Vident, ſummo loco, in publico Dei cultu, haberi Codicem S. ad quem explicandum omnes intendantur vires, de cuius ſenſu disquiratur, ex quo omnia petantur, et cuius ex intelligentia omne pendeat de doctrina Christiana iudicium. Quae ſi rite reputent auditores, non posſunt non iusta veneratione ſanctoque amore hos proſequi libros. (1)

Atque ita ſimul, maiori Codicis S. intelligen-

(1) Vid. Herderi *Brieven betreffende de beoefening der Godgeleerdheid*, e Germ. idiom. Amſt. 1785. P. II. p. 194.

gentia cognitioneque e publico Dei cultu comparata, cum his libris sacris familiaritatem quandam contrahunt, eosque lectos et intellectos ad vitam quoque adhibent domesticam regundam et exhilarandam. (1)

Huic vero librorum sacrorum usui facilius assuefiunt auditores, eo quod, in huiusmodi orationibus aliquo cum fructu audiendis, vix carere possint exemplo Codicis S., quod in manibus continuo habeant, et identidem inspiciant. Inprimis vero, quoties orator continua serie paulo maiores exponat S. Librorum partes, toties auditoribus attendendum erit ad locum explicatum, si quidem proxima opportunitate aliquem capere velint ex oratione fructum. Interea autem iis erit tempus, *et* meditandi de antea tractatis et deinceps tractandis, *et*, integra parte relegenda, mentem animumque componendi ad feliciter audienda subsequentia. (2)

Hoc orationum sacrarum genere quoque efficitur, ut auditores oratorem sacrum facilius sequi et intelligere, auditaque deinceps in memoriam revocare possint.

Est enim haecce auditorum, ad quos orationes

(1) Conf. I. A. Noesselti *Anweisung zur Bildung angehender Theologen*, P. III. §. 54. n. 2.

(2) Conf. Clar. Tinga, in praef. laud. p. V-VII.

nes ſacrae habentur, fere ratio, ut maior eorum pars ſit parum docta et erudita; plerique enim, totos dies manibus laborando et fabricando, ſibi ſuisque victum quaerunt, rebusque domeſticis aut publicis curandis occupati, minus apti et asſueti ſunt animo et ingenio excolendo, certe ab asſidua rerum, quae ſola mente percipiuntur, contemplatione esſe ſolent alieniores.

Hi igitur, pro ingenii, quo valent, mediocritate, maxime attendunt res ſenſibus ſubiectas, iisque moventur et delectantur. Quin etiam, propter asſiduam rerum terreſtrium curam, difficulter admodum ad altiora et divina eſcendunt. Neque adeo facile rei unius meditationi diu inhaerent, aut mentem oratoris, in exponendo definiendo, enucleando et defendendo ſingulari argumento, paulo ſubtilius verſantis, asſequuntur. Quo fit, ut, licet initio ad oratorem audiendum animum attendant, deinde tamen facile deficiant, niſi identidem habeant, in quibus paulisper quaſi quieſcere ac mox mentem denuo intendere posſint.

Itaque doctor et orator Chriſtianus, eiusmodi auditoribus inprimis ſuccurrat, ut hi tandem aliquem ex ipſius oratione percipere posſint fructum, eoque omnes intendat vires, ut ne prorſus illorum aberrent cogitationes, ſed in ipſo oratoris ſermone habeant auditores, quibus

bus capiantur, teneantur totoque ſint infixi animo.

Huic autem propoſito egregie proderit ea, de qua nunc agimus, orationum ratio. Etenim (quod iam in Introitu univerſe monuimus) hoc inprimis modo, habent ipſi auditores totius orationis conſpectum, et veluti filum, ad quod ab oratore ducantur. Habent in manibus Codicem Sacrum, quem continuo inſpiciant, quippe e quo omnis pendeat oratio ſacra, et qui oratori non tantum univerſe argumentum dicendi praebeat, ſed cuius ille veſtigia accurate adeo ſequatur.

Si autem orator huc vel illuc digrediatur; auditores eo facilius illum asſequentur, quo citius ad verba loci praelecti regrediatur. Et, hac quidem ratione, ipſa illa, quae ab oratore traduntur, auditori multo clariora fient et dilucidiora. Ea enim magis ſibi veluti propria reddet, quum ſuis ipſe oculis illa viderit e Codice Sacro eruta, quumque ex literis, quas adſpiciat, egregia quaeque monita et praecepta ducta esſe meminerit. — Quae praecepta ſponte ſua, iusto ordine, in eius animum ſunt redditura, dummodo, e ſingulis loci praelecti partibus, recte diſpoſita, et ſuo quaeque loco explicita fuerint.

Quod ipſum quantopere valeat ad auditorum me-

memoriam adiuvandam, dici vix potest. Etenim, quum constet, eo facilius res in memoriam a nobis revocari, quo clarius et distinctius fuerint perceptae, nullus profecto erit, quin hanc in causam huius generis videat prae caeteris praestantiam. Omnium vero maxime haec apparet praestantia, si quidem illam attendat societatem et coniunctionem, quae variis nostris ideis et perceptionibus intercedit. (1) Hac enim fit, ut, una excitata, facile altera quoque excitetur, si quidem animo oblata fuerit ratio et nexus, quo singulae perceptiones secum invicem sint coniunctae. — Eiusmodi autem idearum societas universe institui potest inter res externas, signa etc. et cogitata, ita ut, visis v. c. literis, statim nobis ideae oriantur; tum vero etiam res, quas cogitamus, coniungi pos-

(1) De societate illa idearum vid. praeter multos alios, Locke, in libro, quem de *intellectu humano* Anglice conscripsit, L. I. c. XXXIII. 4. Hissman, in huius doctrinae historia, quam Germanice scripsit. Goett. 1776. Maasz, in libro, qui Germanice hoc insignitur titulo: *Versuch über die Einbildungskraft*, p. 311 sqq. et Leibnitz, in libro, quem inscripsit: *Nouveaux Essays*. L. II c. XXXIII. Conf. etiam Muratori et Bardili, quorum ille de *imaginandi vi* Germanice egit, Lips. 1805. hic vero librum edidit, *über die Gesetze der Ideën-association* etc. Tubingae, 1796.

posſunt cum externorum ſenſuum perceptionibus, ita ut, his viſis aut revocatis, illae etiam ex huius coniunctionis lege revocentur.

Hoc ipſum illud auxilium est, quo plurimum Veteres, inprimis Oratores, utebantur, et in quo ponebant *memoriam*, quam vocabant *artificioſam.* (*μνημονικήν.*) Videbant enim, ut ait Cicero, (*de Orat.* II. c. 87. ex edit. Ernesti, Tom. I. p. 441, 442.) *ea maxime animis effingi nostris, quae esſent a ſenſu tradita atque impresſa; acerrimum autem ex omnibus nostris ſenſibus esſe ſenſum videndi: quare facillime animo teneri posſe ea, quae perciperentur auribus aut cogitatione, ſi etiam oculorum commendatione animis traderentur.* (1)

Quod

(1) Memoria illa artificioſior conſtabat e *locis* et *imaginibus. Loci* erant aedes, intercolumnia, anguli etc. *imagines* autem formae quaedam et notae et ſimulacra eius rei, quam meminisſe volebant, quod genus equi, leones, ètc. quorum imagines in certis locis collocabantur. Ita orator, artificioſam memoriam adhibens, utebatur *locis*, tanquam cera aut charta; *imaginibus* tanquam literis; collocatione et diſpoſitione imaginum, tanquam ſcriptura: atque his modis adiutus pronuntiabat orator. *Ita qui μνημονικὰ didicerunt, posſunt, quae audierunt, in locis collocare, et ex his memoriter pronuntiare.* Conf. Auctor *ad Herennium* L. III. c. 16, 17. ex edit. Ern. Tom. I. p. 67, 68. Haec autem ratio exercendi memo-

Quod igitur illa arte ſibi compararunt antiqui, id fere orationes ſacras audienti praebetur hoc, quod dicimus, concionandi genere. — Si enim ſatis attentum animum ad oratoris dicta adhibuerit, quaſi ad literas, quas *eodem tempore eodemque loco* ipſe videbat, oratoris monita audivit. (1) His igitur denuo viſis et lectis, cum domum redierit, eadem fere ipſius menti ſubeunt cogitata, quae in publico coetu accepit. Ita ſenſim ſenſimque, inprimis ſi cum domeſticis aliisve religionis ſociis hac de re colloquatur, tota denuo eius animo obvenit cogitatorum ſeries. Nam locus praelectus auditori quaſi via est, in qua multa poſita ſunt monimenta, quibus ſingulis aliquid in eius memoriam revocatur.

Ora-

moriam, quae nostra aetate fere abolevit, veteribus tam erat uſitata, ut vox ipſa, *locus*, in lingua Latina adhibeatur in partitione orationis, ut v. c. Cic. *de Off.* L. I. c. 6. init. ex edit. Ern. T. IV. p. 870: *ex quatuor autem* locis, *in quos honeſti naturam vimque diviſimus.* — Unde noſtrates nonnunquam ſimili dicendi ratione utuntur.

(1) Quam facile inprimis ſe invicem revocent ideae, quas *eodem tempore eodemque loco* comparavimus, docet Home, in *Grundſätze der Kritik*, T. I. c. 1. §. 21 ſqq. et Gerard, in *Verſuch über das Genie*, P. II. Sect I. p. 139 ſeqq.

Orationes Sacrae, ad huius generis rationem compositae, universe maiorem vim et efficacitatem in auditorum animos habent.

Si quae doctrina dogmatica vel moralis interpretationis veluti veste induitur, multo erit efficacior, quam si, aut nuda, aut philosophorum rhetorumve artificio ornata, prodeat. (1) Quamvis enim, uti supra iam monuimus, in quibuscunque orationibus sacris, si quidem vere hoc nomine sint dignae, tradantur, quae e Codicis Sacri doctrina sunt ducta; plerisque tamen audientibus, utpote minus exercitatis, nunquam facilius et certius persuadebis, ea e Codice Sacro esse ducta, quam si ipsa huius verba simpliciter exponas et illustres. (2)

Quando igitur orator sacer unice versatur in explicandis verbis divinis, omne verum, bonum, utile, sublime, complectentibus, horum praebet auditoribus notitiam, laudat eorum praestantiam, reconditam sapientiam in lucem profert, doctrinae puritatem, gravitatem divinamque originem celebrat, divinorum denique scriptorum sensus in auditorum animos veluti transfundit; quanta ei inde accedit in dicendo παῤῥησία, quanta apud auditores auctoritas, qui

ita

(1) Vid. Cl. Palmius, in *Oratione* saepius laudata.
(2) Conf. van Heyningen, l. l. p. XIV.

ita non adeo oratorem ſibi audire videntur, ſed ipſum Deum docentem, monentem, hortantem, poenas minantem, praemia promittentem! „ Hac ratione eius dicta aculei ſunt ad „ conſcientiam accommodati, τομώτεροι ὑπὲρ πᾶ- „ σαν μάχαιραν δίστομον, ita ut ſecent, urant, „ inflamment et rapiant mentem inſtar turbi- „ nis." (1)

Hoc quoque modo egregiam Orator habet opportunitatem ea dicendi, monendi ac praecipiendi, quae non facile dicturus fuisſet, niſi ipſius loci praelecti expoſitione eo ductus. (2) Cuiusmodi monita, ex ipſo Codice S. ſponte ducta, non facile auditores offendere poterunt. Ita igitur, ipſius Dei monitis et praeceptis perculſi, et egregiis, quae in Codice S. occurrunt, exemplis commoti, adiuvante Deo, ad omne pulcrum, honestum, divinum, excitari poterunt.

Praeterea hoc genus uberiorem praebet Oratori S. dicendi materiam, atque adeo egregiam conciliat orationibus ſacris varietatem.

Si

(1) Sunt verba Camp. Vitringae, in *animadv.* ſupra laud. p. 159.

(2) Vid. Clar. Tinga, in praefat. laud. p. VI. et Noesſelt, *Anweiſung zur Bildung angehender Theologen*, III. §. 54. n. 2.

Si quidem verum est, quod est verisſimum, eos, qui ad audiendas orationes S. conveniunt, delectari paulo ampliori dicendi materia, audiendique ſtudium valde excitari argumentorum quadam varietate, videndum est oratori S., ut hanc ſibi comparet dicendi copiam et varietatem. (1) Hanc vero, nec facilius, nec certius, adhibere poterit Homileta, quam adhibitis S. libris, et oratione ſacra ad eorum argumentum proxime accommodata.

Etenim, non modo magna est argumentorum in Codice S. copia et diverſitas, licet non niſi una ſit et religio et doctrina, e qua ſingula ducantur argumenta; (2) ſed et maxima oritur dicendi varietas e varietate formae ac rationis, qua huius doctrinae capita proponi in Codice S. ſolent. Nullum quippe est placitum doctrinae ſacrae, ſive theoreticum, ſive practicum, quin aliquoties in S. libris occurrat, variis modis a variis auctoribus propoſitum. Non pauca ex hoc genere cernas coniuncta cum religione, et

(1) Quod quanti fecerint antiqui oratores, vel ex uno Ciceronis libro apparet, quem *de Inventione* ſcripſit.

(2) Quare merito de illa dixit van Hengel, Vir Cl. in Orat. laud. p. 28.: *fontis perennis inſtar est, qui novas ſemper aquas effundit; ſic novam ſemper docendi dicendique copiam larga manu affert.*

et patriarchali, *et* veteri Israëlitica, *et* nostra *Christiana*. Mox ea deprehendes, propriis enunciata verbis, mox tropicis. Hîc quidem sententioso sapientis dicto ea exhibentur; illic carmine celebrantur; alibi exempli vel parabolae involucro proponuntur. Denique accommodantur, vel ad consolandum, vel ad monendum, vel ad reprehendendum. Verbo, quacunque fere, sive eloquentiae, sive poëseos, forma, singula exhibentur placita. (1)

Quan-

(1) Quanta sit in Codice S. *et* eloquentiae, *et* poëseos praestantia, praeter multos alios, docere nos possunt Lowth, *de Sacra poësi Hebraeorum;* Herder, *cum* in libro, quam *de poëseos Hebraicae indole* Germanice scripsit, *tum* et in Parte I. Epistolarum, quas *de Theologiae studio* edidit, Ep. II. III. Wilmet, Vir Cl. in Oratione, *de ingenio Hebraeorum ad poësin maxime accommodato;* S. F. J. Rau, In Oratione, *de praestantiâ poëseos Hebraicae;* Ven. L. Dibbits, in Disquisitione Literaria, ab Ordine Litt. in Acad. Rheno-Trai. a. 1818. praemio ornata, quâ *de Hebraica poësi* egit, *cum Graeca comparata.* — His addantur Blair, in *Praeceptis eloquentiae*, etc. P. I. p. 159 seqq. edit. Belgicae; La Harpe, in libro *Cours de Literature*, T. I. p. 620. Fleury, in *Discours sur l'Histoire Ecclesiastique*, p. IX. Batteux, in *Cours des Belles Lettres*, T. II. Rollin, in libro, quem Gallice scripsit, *de literarum elegantiorum studio*, T. II. c. 3. ubi de *eloquentia* agit scriptorum sacrorum p. 376-450. Paris. 1819. Brink, *over de leer*

en

Quanta igitur Oratori S. exin oritur dicendi copia et varietas, siquidem ita in horum librorum interpretatione versetur, ut ad varias has formas orationem suam componat, has explicet, harumque vim, elegantiam et sublimitatem, demonstret.

Quo facto, Orator S. utile miscendo dulci, auditoribus placere, eorumque animos flectere poterit. Itaque ex copia illa et quasi silva textuum, argumento similium, non tantum eos eligere poterit, qui, et tempori, et sibi, et audientibus, optime conveniant; sed et orationi suae, multiplici varietate, singularem gratiam suavitatemque poterit conciliare. (1) Neque enim continuo, in *locis*, qui dicuntur, *communibus*, haerebit, aut, res easdem, eadem for-

en leerwijze van J. C. Chateaubriand, *Genie du Christianisme*, T. IV. Fenelon, in colloquiis, *de eloquentia*, a Cl. Schrantio, Belgice versis et annot. locupletatis, p. 124-129. et annot. p. 115-145. van Gogh, in libro: *de Bijbel even zoo vermakelijk als nuttig voor allerlei lezers*, Schiedam, 1815. et auctor anonymus, qui operi menstruo, *Letteroefeningen*, a. 1814. P. II. p. 561 seqq. dissertatiunculam inseruit, *over Natuur en Ideaal in de gewijde Bladeren.*

(1) Vid. Herder, in *Epistolis* laudatis, P. II. p. 194 sq. et M. Stuart, in Praefat. quam Parti I. *Orationum S. de Epistola Iacobi* praemisit, a. 1804.

forma saepe repetendo, fastidium movebit. (1)

Ex hoc igitur genere cum orator sacer unice, *et* illam spectet doctrinae Christianae partem, quae loco praelecto proponitur, *et* eo unice modo, quo ibi obvia est: continuo apparet, semper variam esse ipsam orationem, pro infinita varietate locorum praelectorum, quae ad tractandum sumuntur. Cuius rei utilitas vel maxime in eiusmodi apparet argumentis tractandis, quae *saepius* ex instituto sunt exponenda. — Etenim, cum celebrandi sint dies festi, vel semel, vel saepius quotannis redeuntes, saepius iam dicta identidem, eadem forma, erunt repetenda, nisi proxime sequamur alium atque alium locum praelectum, in eoque explicando nostram collocemus operam. — Hac tantum ratione nobis cavere possumus, ut ne v. c. in celebranda memoria Iesu nascentis, patientis, morientis, in vitam redeuntis, item in celebranda S. Coena, et in orationibus ei praeviis et eucharisticis, semper iis inhaereamus, quae universe, de singulis his argumentis, nunquam non dici possint.

Tandem *huic generi propria quaedam vi-*

(1) Conf. Ven. Benthem Reddingius, *Gedachten over het Leeraarsambt*, §. 48. et Blair, l. laud. P. II. p. 201.

videntur, quae ipsi Oratori Sacro valde sunt proficua.

Quodsi Timotheum, egregium illum Paulli discipulum et imitatorem, oportuerit consummatam in munere suo administrando facultatem consequi, adhibendis libris Veteris Foederis, similis profecto librorum, cum veteris, tum novi F. usus summopere, nostra quoque aetate, proderit ad perficiendos doctrinae divinae interpretes coetûsque Christiani antistites.

Constat nempe inter omnes, doctorem Christianum, sine probabili Codicis Sacri cognitione, nullo modo munere suo bene fungi posse: quo magis autem in illius sensum penetraverit, et quo melius totam illius rationem perceperit, eo meliorem illum esse, *tum* divinae voluntatis interpretem, *tum* regni divini ministrum, *tum* Christianorum in via ad vitam beatam ducem et exemplum, quod imitentur.

Unde intelligitur, librorum S. inquirendorum studium doctori Christiano neutiquam negligendum, sed vero avide arripiendum esse. Arripit autem, saepe adhibendo *primo*, de quo agimus, orationum S. genere. Quod tamen non ita erit intelligendum, ac si nullam, vel non satis magnam libris S. intelligendis operam dare possint, qui secundo utantur genere; absit enim tam temerarium iudicium, de viris egregi-

giis, qui unice fere ex hoc genere ſuas habuerunt orationes ſacras: ſed hoc volo, *primi* generis uſum magis ſua ſponte ducere et incitare doctorem Christianum ad inquirendos libros ſacros; ut adeo, qui illo velit uti, non poſſit non intelligendo et interpretando Codici S. operam navare. Quicunque enim ita orationem ſuam inſtituit, ut primum ac praecipuum interpretationi det locum, ei profecto non ſegniter laborandum erit, in loco praelecto rite intelligendo. Quo autem difficilior opera fuerit adhibenda, ad loci ſententiam dilucide exponendam auditoribus, in his quoque rudioribus, eo magis Orator S. urgebitur, ad omne ſtudium adhibendum, quo ſibimet ipſe perſuadeat de vero verborum ſenſu, ſuamque de iis ſententiam ſatis idoneis firmare poſſit argumentis. Quum vero ita ſimul eximios animadvertat fructus, e diligentiore librorum ſacrorum ſtudio redundantes, quumque magis magisque obſervet, *tum* copiam et ubertatem, *tum* ſtili elegantiam dicendique vim, *tum* omnino ſummam eorum praeſtantiam, non poterit non magis magisque ei carus eſſe Codex Sacer, qui caeteros omnes libros multis nominibus praecellit. (1)

Hac

(1) Conf. Herder, in *Epiſt.* laud. P. II. p. 194, 195.

Hac igitur ratione probasſe mihi videor, primum orationum S. genus, de quo mihi iudicandum est, magnam habere vim, ad ipſius doctoris Christiani ſtudia dirigenda, magnosque illud animo eius et ingenio afferre fructus.

§. II.

De eo, quod univerſe in ſecundo *genere praeſtabile habetur.*

Si quis bene attenderit, quam huius generis dedimus definitionem, non poterit non ſibi perſuadere, illud, ſi quidem bene inſtituatur, plurimum posſe conducere, ad maiorem et accuratiorem de univerſa doctrina Christiana cognitionem audientibus inſinuandam. Etenim doctrinae Christianae ambitus non adeo ipſis Codicis S. continetur verbis, ut, niſi ſingula haec cognita fuerint, illa ſimul nequaquam posſit cognoſci. — Imo vero, ſi quis doctor Christianus, ſatis idoneis adminiculis praeditus, eruditionis et perpetui ſtudii ope, tum ad probam Codicis S. intelligentiam, tum etiam ad interiorem cognitionem ipſius doctrinae, quae eo continetur, pervenerit, poterit quoque ea, quae huiusmodi ſtudio et labore ſibi cognita reddiderit, ita tradere auditoribus, ut hi ſaepisſime mul-

multo magis perſpiciant omnem hanc doctrinam, ac ſi, in illa docenda, unice *primo* utatur genere.

Primum enim paene fieri nequit, ut univerſos Codicis S. libros continua ſerie ſibi ſumat explicandos. — Quod tamen esſet faciendum, quandoquidem horum complexu ipſa religionis doctrina continetur.

Deinde etiam vix poteſt orator omnes omnino locos, qui de quadam huius doctrinae parte in Sacro Codice obvii ſunt, coram concione tam copioſe exponere, ut, his omnibus bene perceptis, auditores ad perfectam illius doctrinae cognitionem perveniant. Scilicet, eſt haec librorum ſacrorum ratio, ut, prouti ſupra iam monuimus, diverſisſimis temporibus, a diverſis maxime auctoribus, fuerint profecti. Quo fit, ut e variis locis atque ſcriptis, *tum* univerſa Chriſtiana doctrina, *tum* etiam ſingula efficienda et conſtituenda ſint.

Nam, *et* a Chriſti caeterorumque legatorum divinorum, *et* ab illorum temporum ratione, quam maxime erat alienum, doctrinam in partes ſuas diſtributam, certo quodam ordine, tradere. — Quamobrem, quum de ſingulis quibusque placitis, et de tota Chriſtiana doctrina, e diverſisſimis locis atque ſcriptoribus, ſingula ſint petenda et congerenda, ipſe doctor Chriſtia-

ſtianus, *ſecundo* hoc genere uſus, facillime haec omnia ad unum quoddam totum coniungere poterit, cuius ſingulas partes rite exponat, diiudicet, defendat, quarum inter ſe nexum ostendat, et quas mox reſolvat mox denuo coniungat.

Ita enim ſatis amplum ei erit temporis ſpatium, quo hoc fuſius et accuratius perficiat; maius ſaltem, quam ſi diutisſime loco praelecto illuſtrando inhaereat.

Porro, hâc ratione univerſe loco praelecto non tenetur, neque ideo cogitur, ut rem eo peculiari modo atque conſilio proponat, quo in textu exhibetur; in quo quidem illud saepisſime pendet e totius orationis propoſito et cohaerentia.

Ab hisce igitur vinculis prorſus liber, pro ſuo propoſito, argumentum tractare poterit, quod aptisſimum habet auditoribus, tempore ac loco. (1)

Ita quaecunque *et* patefacta religio *et* ratio hu-

(1) *Men kan, uit onderſcheidene tekſten, alleen daardoor iets nuttigs afleiden, dat men zich boven den eigenlijken inhoud van den tekst verheft, en een verder verwijderd ſtandpunt tot de beſchouwing van denzelven neemt.* Verba ſunt Franc. Volkm. Reinhardi, in libro, e lingua Germ. verſo: *Iets over zijne Leerredenen* caet. Gron. 1812. p. 151.

humana suppeditet, adhibebit, ut eiusmodi argumentum tandem perspicuum fiat auditoribus, distinctaque de eo notio iis praebeatur. Et ita quidem eodem modo hac in re versabitur, quo caeteri doctores uti solent, in doctrinis suis, summo ordine summaque accuratione, tradendis. (1)

Haec enim ratio cum maximopere valeat ad rem quandam bene intelligendam, vixque a nobis doctrina quaedam sine eiusmodi ordine rite possit percipi, optimo iure, in tradenda quoque religionis doctrina, adhibetur. Etenim innumera loca et placita, quae in religione nostra occurrunt, vix poterimus cognoscere, nisi, ad classes quasi relata, secundum has ita disponantur, ut, uno ex altero ducto, in unum coniungantur finem; vel saltem ita, ut peculiaris cuiuscunque auctoris, quorum in Codice S. ex-

(1) Est enim haec universe via, qua animus noster ad cognitionem pervenit, ut primum intelligentia nostra, ea coniungens quae pluribus perceptionibus sunt communia, e sensuum et imaginationis perceptionibus *notiones* effingat, et deinceps progrediendo notas coniungat, quae pluribus notionibus sunt communes; unde oriuntur *notiones magis generales* sive *abstractae*, quae vocantur. — Hac eadem ratione philosophi in doctrinis tradendis *systema* condere solent, i. e. *seriem quandam cognitionum, inter se, iuxta aliquam notionem, ita connexarum, ut totum aliquod constituat.*

exſtant ſcripta, placita dictaque inter ſe componantur. — Quamobrem magni aliquando esſe poterit momenti, ſi doctor Christianus ſuas quoque orationes S. ita habeat, ut, in ſingulis partem quandam univerſae doctrinae ſacrae exponendo, totum, q. d. *ſystema* religionis auditoribus tradat. (1)

Quin etiam omnem ſuam orationem diſponere poterit ad praecepta dialectices, quam Cicero dicit (in Bruto, c. 41.) *artem omnium artium maximam, quae quaſi lux caeteris adhibeatur, quaeque doceat rem univerſam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obſcuram explanare interpretando, ambigua primum videre, deinde diſtinguere, poſtremo habere regulam, qua vera et falſa iudicarentur, et quae, quibus poſitis, esſent, quaeque non esſent conſequentia.*

Atque ita quidem, ſi orationes ſacrae ex hoc genere habentur, praeceptum illud optimorum rhetorum facilius obſervatur, quo iubent, ut in orationibus ſumma ſit, quae minus Latine dicitur,

(1) A nimio tamen huius rei ſtudio abſtinendum videtur, praeſertim cum in patria nostra, optimo ſane conſilio, ad hanc rationem orationes S. haberi ſoleant, ſecundum *Catechismum Heidelbergenſem.* Conf. Marezoll, in libro ſupra laud. p. 45.

tur, *unitas*, atque adeo omnia ad unum tendant propositum. Illa quippe omnium habetur perfectissima oratio, quae diversitatem varietatemque contineat, ad summum ordinem sive unitatem reductam. (1)

Quod, *cum* vim orationis auget, *tum* apud eos, qui satis animum attentum unius cuiusdam rei meditationi possunt infigere, et oratorem in exponendo argumentandoque sequi, ipsam rei intelligentiam magnopere auget facilioremque reddit, cum ita animi attentio ad nullam aliam rem deducatur. Quo fit, ut his ipsis, si quidem bene attendere poterint totiusque orationis perspicere nexum, memoria admodum fulciatur et

(1) Vid. prae aliis, B l a i r, lib. I. P. II. p. 196 seqq. et conf. v a n H e n g e l, Vir Cl. in praef. laud. p. XI et XII. qui, in omnes orationes sacras hanc unitatem inducendam esse iudicat, licet hoc in iis, quae ad *primi* generis rationem componuntur, maiorem difficultatem habere videatur. Haec autem unitas iccirco in scriptis et orationibus commendanda est, quoniam ipsum *pulcrum* illud habetur, *quod in maxima varietate maximum ordinem continet*, sive, *quod in summa partium diversitate summam universi unitatem habet.* Legantur omnino ea, quae hac de re egregie disserit F r a n c. H e m s t e r h u i s, in elegantissima Epistola, *Lettre sur la sculpture*, T. I. *Operum philosophicorum*, Gallice editorum, Paris. 1809.

et firmetur, quoniam ita singulae notiones, eo ipso ordine, facilius denuo revocantur.

Haec vero, quae hucusque de praestantia huius generis diximus, uti quodammodo universe dici possunt, et vera omnino sunt in quibuscunque placitis et praeceptis tractandis, ita omnium maxime obtinent in eiusmodi *placitis* tradendis exponendisque, quorum, etsi commemoratio et expositio in Codice S. brevior sit, accuratior tamen notitia, his nostris temporibus, quam maxime necessaria esse solet.

Scilicet, cum haec sit prudentissimorum optimorumque doctorum lex, *doctoris non esse docere, quae ipse scit, sed quae auditoribus congruunt*, (1) eam quoque summus Doctor caeterique legati divini observarunt egregie. Hi enim, pro summa sua sapientia, illorum inprimis in docendo attenderunt rationem, ad quos ipsi fuerunt locuti; horum enim aequalium ratione neglecta, neque etiam in posteros vim habere potuissent. Itaque, non solum ea usi sunt

(1) Aurea haec est Bengelii sententia, quam laudat Iod. Heringa, Vir Cl. in commentatione, qua docet, *Iesum eiusque Apostolos doctrinam suam universe non accommodasse ad perversas aequalium opiniones*, quae disputatio, praemio ornata, exstat in Operibus *Societ. Hag. pro vindicanda relig. Christ.* a. 1789.

ſunt lingua, quae iis temporibus apud auditores erat vulgaris, iisque dicendi formulis, quae ab his adhiberi solebant, ſed in ipſam eorum cogitandi rationem totos quoque ſeſe inſinuarunt, ut huic omnem inſtitutionem ſuam adaptarent. Quocirca, quum perverſa quaeque tollere et emendare niterentur, contra, quae ab audientibus legentibusve bene tenebantur, et ex vero credebantur, ea tanquam vera et certa ſumſerunt, nec de iis dubitandi locum dederunt, neque etiam omnia recenſuerunt, quae contra posſent disputari. De his igitur haud ex induſtria disſeruerunt, niſi haec ipſa apud eos valere posſent, ad confirmanda nova, quae ipſi docerent, placita. Haec enim iam cognitis, tanquam fundamentis, ita ſuperſtruere ſolebant, ut ſenſim ſenſimque auditorum cognitionem *et* emendarent *et* amplificarent. Qua ratione, niſi eorum ingenio prudenter ſuam accommodasſent doctrinam, omnem ſane ſibimet ipſi ademturi fuisſent perſuadendi vim, et in eorum animos efficacitatem. (1)

Iam

(1) De hoc accommodandi modo videatur, praeter Reinhardum, in *System. doctrinae Chriſt. moralis*, P. I., inprimis Cl. Muntinghe, in *Theol. Chriſt.* L. II. P. 1. c. 3. p. 525, 526. ubi ſingulae res, in quibus Ieſus eiusque Apoſtoli ſeſe accommodasſe ſint dicendi, ſtri-

Iam vero, quum eo modo divini legati suam doctrinam ad illorum temporum composuerint rationem, quis est, cui mira sit res, si quis affirmaverit, longe alia his nostris temporibus esse propria, ad quorum normam religio Christiana haud ita informata esse videatur?

Etenim, quia cum tempore et omnes mutantur res terrestres, et vero etiam cognitionis humanae conditio, necesse est profecto, ut quibuscunque fere temporis periodis sua quaedam cogitandi ratio propria sit. Modo haec, modo illa, vel accuratius investigantur, vel ab omni remota sunt dubitatione, vel maxime dubia habentur: quo fit, ut perpetuo progrediens ingenium humanum, sive nova quaedam inveniat et excogitet, sive etiam antiqua abiiciat et aversetur.

Haec autem varietas, quae *et* in unoquoque homine *et* quacunque habetur aetate, maxima sit necesse est, si hodiernam nostram attendas rationem, cum ea comparatam, quae singulis obtinuit temporibus, quibus singula tradita fuerunt in Codice S. obvia. Quodsi praeterea cogites diversitatem locorum, quibus nos Euro-

strictim exponuntur et ad classes suas rediguntur; simul vero praecipui, qui hac de re sint conferendi, auctores laudantur.

ropaei vivimus, ab Orientalibus prorſus remoti, nemo ſit, qui miretur, nobis longe aliam esſe, in rebus ad intelligentiam pertinentibus, rationem, atque illis, quos docuerunt Ieſus eiusque legati. Quae enim tunc erant cognita omnibusque recepta, nobis ſaepe ſunt, vel minus nota, vel obnoxia dubitationibus; quae tunc nulla accuratiore indigebant definitione et expoſitione, vel quorum cognoſcendorum et agnoſcendorum tunc haud ita magna erat necesſitas, horum his nostris temporibus ſummopere requiritur explanatio. Quod cum ita ſit, ſponte quisque intelligit, fieri non posſe, quin multa ſint in Codice S. praeterita, tanquam legentibus cognita, vel non niſi paucis verbis indicata, quae, his nostris temporibus, necesſario proponi, fuſius exponi, confirmari et defendi debeant.

Itaque oportebit doctorem Chriſtianum, qui quidem ipſius Ieſu et Apoſtolorum exemplum imitari velit, aliquatenus, hac in cauſa, illorum inſistere vestigiis: ita ſcilicet, ut unice ex ipſa doctrinae Chriſtianae indole eiusmodi res auditores doceat, eaque ratione ac forma, quae his nostris maxime conveniat temporibus. — Etenim inſunt libris ſacris cuncta, quae omnibus, quocunque tempore viventibus, esſe posſint loco fundamenti, cui ſuperſtrua-

 tur,

tur, quicquid de rebus ad religionem pertinentibus ſit credendum. Continet igitur Codex S. innumera veluti ſemina quarumcunque rerum, quocunque aevo ſcitu utilium et neceſſariarum, quae vero ſi ad cuiusque aetatis rationem fuisſent exponendae, innumeri profecto libri fuisſent conſcribendi.

Haec igitur ſemina rite attendens doctor Chriſtianus poterit, tam ex his, quam ex totius doctrinae ſacrae *ἀναλογίᾳ* (1) rite iudicanda, doctrinam Chriſtianam eo proponere modo, quo ea maxime valeat, ad docendos movendosque auditores. Ita enim Ieſu et caeterorum legatorum div. mente bene percepta; intelligere poterit, quomodo hi ipſi, hac noſtra aetate, et in hac rerum conditione, ſuam accommodaturi fuisſent doctrinam ad noſtrorum temporum necesſitatem. Haec igitur perpendens, ſibique perſuadens, Ieſu doctrinam omnium esſe populorum omniumque locorum, non ita Codicis S. verbis adhaerebit, ut ea praetermittat, quae in eo non

ex

(1) Conf. de ſignificatione vocis *analogiae*, Quinctilianus, *Inſtit. Orat.* L. I. c. 6. §. 1. 3, 4. Caeterum, cum hac de re, tum etiam de diſcrimine *doctrinae* et *modi*, quo ea tradatur, vid. Volkm. Reinhard in *Syſt. morali*, ſupra laud. P. I. et in *Dogmatiſche Vorleſungen*, p. 35 ſeqq.

ex instituto tractentur et definiantur, quamvis propter temporum nostrorum rationem quantivis sint pretii habenda. (1)

Quae si dicenda sint de *placitis* religionis Christianae nonnullis, non minus erunt dicenda de *praeceptis*, quae, Christi et Apostolorum aetate, non adeo erant inculcanda, nostra vero aetate diligenter sunt tradenda ac commendanda. Etenim, licet unum idemque sit omnis quocunque tempore virtutis fundamentum et principium, ac pleraque officia ab homine Christiano semper et ubique sint praestanda; nihilo minus, pro varia conditione, in qua singuli versantur homines, singularia quaedam ab iis sunt praestanda, quae singularibus praeceptis, ad peculiarem eorum rationem compositis, accuratius definiri et exponi possunt. Quae quidem peculiaria praecepta si quis in hominum usum adhibere velit, ei diligenter erit attendendum ad conditionem, in qua homines sua aetate versantur. Quae cum ita sint, nemo mirabitur, libris

fa-

(1) Universe de hoc argumento vid. Marezoll, l. l. p. 2 - 48. Caeterum, quicunque nobiscum in Codice Sacro veneratur uberrimum religionis nostrae fontem, facile intelligit, summam hac in re adhibendam esse doctori Christiano prudentiam, ne, pro Domini nostri et magistri doctrina, *suas* venditet opiniones.

ſacris haud pauca inesſe monita, ad ſingularem priſtinorum hominum, locorum ac temporum, rationem accommodata; neque adeo ad perpetuam omnium Chriſtianorum inſtitutionem trahenda: contra vero, multa a nobis, hac noſtra aetate, praeſtanda esſe, quorum vix mentio fiat in Codice S., quorum certe praecepta non ſint compoſita ad ſingularem illam, in qua nos verſamur, conditionem. Etenim multis modis pedetentim ſunt mutatae, *et* univerſa ſocietatis civilis et domeſticae ratio, *et* coetus Chriſtiani externa forma atque rectio. Hinc autem non potuerunt non oriri nova officia, hac in conditione nobis impoſita, nova certe ratio ac forma, quibus illa ſunt praeſtanda. Itaque oportet doctorem Chriſtianum, perſpecta univerſa Chriſti doctrina, ac recte adhibitis principiis, quibus ea nititur, ex his ſingularia ducere monita et praecepta, ad auditorum rationem conſulto accommodata. Quod qui inſtituit, Ieſu magiſtri ſecutus exemplum, ea tradet praecepta, quae ſui temporis et loci hominibus maxime congruunt; ſingula vero ad ſingularem eorum conditionem accommodabit; porro ea ita definiet, ut homines iis non facile abutantur; denique ea rationum momentis, ex univerſa doctrina patefacta et naturali rerum indole ductis, confirmabit; verbo, ita hac in re verſa-

ſabitur, ut, quoad eius fieri posſit, optimo modo, religionis Chriſtianae vim adhibeat ad informandos et emendandos Chriſtianorum mores. (1)

Huic autem propoſito vix poterit ſatisfacere Orator S. ſi unice ad *primi* generis rationem ſuas habeat orationes, praeſertim, ſi quando eiusmodi reprehendenda ſint vitia, ad eaque officia hortandi ſint auditores, quorum in Codice S. non expresſa ſit mentio. Tum igitur omnium optime *ſecundi* generis orationem adhibere poterit.

Tandem vero maxime hoc *ſecundum* genus prodesſe poterit, in refellendis *erroribus*, qui cum ſuperſtitione et *ἀπιϛίᾳ* nostrorum temporum fere ſunt coniuncti.

Etenim, ſi quidem prudenti religionis Chriſtia-

(1) Quot autem ſint officia, hoc tempore, e ſingulari, qua nos utimur, conditione oriunda, unicuique apparebit ſystemata inſpicienti, quae, de Chiſtianorum doctrina morali, ſcripſerunt Moshemius, Reinhardus, alii, qui ſatis accurate de hoc argumento egerunt. — Operae pretium quoque ſit, ad cognoſcenda argumenta Oratori S. tractanda, quorum non niſi obiter fiat in Codice S. mentio, Enfieldii conferre librum, Anglice ſcriptum, Belgice editum, Harl. 1793. *Handboek voor Predikanten, of eene lijst van onderwerpen, geſchikt voor openbare Leerredenen, met tekſten daarop pasſende.*

ſtianae interpreti, ulla in re, corum habenda est ratio, quos edocere vult, omnium certe maxime hoc ei erit agendum in emendandis ſuae aetatis erroribus, in refutandis contra dicentibus, et univerſe in tollendis opinionibus perverſis, quae, cum ſua aetate et in coetu, quem ipſe moderatur, oriantur aut propagentur, prae aliis doctrinae divinae integritati noceant.

Cuique enim aevo ſui fuerunt errores, inprimis in religionis cauſa. Nec deſunt profecto his nostris temporibus. Ac ſuperſtitio quidem, varias induta formas, adhucdum religionem corrumpit: impietas vero nihil non tentat, quo tandem religionem omnem evertat. Quod cum videant ingenui religionis doctores, oportet eos omnem adhibere curam, ad tuendam vindicandamque religionis auctoritatem ſinceritatemque. Itaque, cum in reliquis muneris ſui partibus, tum vero etiam in orationibus pro concione habendis, pro nostrorum temporum neceſſitate, id agant, ut *et* omnem arceant ſuperſtitionem, *et* quamcunque repellant impietatem.

Quod ut feliciter ſuccedat, Oratores S. accuratam adhibeant expoſitionem doctrinae Chriſtianae, ex ipſis librorum S. fontibus ductae, orationis autem formam commode ad *ſecundi* generis rationem inſtituant. — Ita enim, textus prae-

praelecti ſingulis partibus non adeo adſtricti, argumentum orationis eligent omnino idoneum ad ſingulares nostri temporis erroris refutandos.

Denique huius generis uſus maxime ſeſe commendat, quoties orationes ſacrae ſunt habendae, accommodate ad noſtrorum temporum ſingularem opportunitatem, quae oritur, *vel* e vinculo, quo eccleſia Chriſtiana cum ſocietate civili iuncta est, *vel* e modo, quo coetus Chriſtiani cum maxime gubernari ſolent, *vel* ex aliis rerum adiunctis.

Huc cenſendae ſunt orationes pronunciandae diebus ſolennibus, quibus, invitante et monente magiſtratu civili, publicae Deo aguntur gratiae, pro ſalute et incolumitate patriae et regis, Deique favor et auxilium ſupplicationibus imploratur; item orationes, quibus antiſtites eccleſiae, ſolenni ritu, muneri ſuo admoventur, idque publice ſuſcipiunt doctores; porro eae, quibus, in introitu et exitu conventuum eccleſiaſticorum, ipſi eorum ſocii commonentur de muneris gravisſimi partibus rite ac feliciter adminiſtrandis; denique orationes, quibus, exeunte anno, beneficia a Deo tributa in memoriam revocantur, et monentur Chriſtiani de modo, quo eos oporteat novum annum ingredi. Quoties enim huiusmodi orationes ſunt habendae, toties ea ſunt dicenda, quae unice perti-

nent

nent ad tempus et locum, quibus hae habentur orationes. Quae cum ſint et numero plurima, et pondere gravia, abſurdum foret, tempus terere exponendis locis e Codice S. ſumtis, quippe quae, alia prorſus tempora aliamque conditionem ſpectantia, in his rerum adiunctis, minoris ad praeſentem rem momenti ſint habenda. — Quamobrem Orator S. multo magis ſuo propoſito atque officio ſatisfacere poterit, ſi ad *ſecundi* generis rationem orationes ſuas conformet.

§. III.

De eo, quod univerſe praeſtabile habendum est in genere mixto.

Quaecunque in duobus, de quibus egimus, generibus ſingulis, obſervavimus praeſtabilia, parte quadam comprehenduntur *genere mixto*. Quod igitur, ſi quidem bene adhibeatur, hoc nomine ſeſe valde commendat. — Neque adeo mirum nobis accidit, illud optimis hoc tempore Oratoribus Sacris inprimis eſſe uſitatum. Ita enim fit, ut ſimul, *et* maior exiſtat in oratione varietas, *et* oratori augeatur dicendi materia, tam ex loci interpretatione, quam ex ipſius argumenti tractatione. (1)

§. IV.

(1) Vid. Mosheim, lib. I. P. I. p. 277 ſeqq.

§. IV.

De eo, quod in delectu faciendo inprimis est ſpectandum.

Ipſa horum generum ratio tenenda est; non vero modus, quo illis abuſi ſunt nonnulli oratores ſacri.

Est haec infelix hominum fere ratio, ut, quo praeſtantior ſit rerum indoles, eo deteriori iis modo ſaepe utantur. Quod, ut in aliis cauſis, ita quoque in hac nostra locum obtinuit. Quum enim ſinguli, pro ſua ingenii facultate, et pro temporum, quibus vivebant, ratione et indole, ſuas haberent orationes ſacras, fieri non potuit, quin multi, ratione admodum perverſa, hoc illove genere uterentur. Imo vero, quo maioribus per ſe gaudebat haec illave ratio dotibus, eo peius ſaepiſſime adhibita fuit.

Ita ſcilicet, ſi illos attendas, qui ad *primi* generis rationem ſuas componere ſolebant orationes S., praeſertim apud nostrates antiquiores, hos ſaepius videas tempus terere explicandis magnaque eruditionis copia exponendis rebus, quae nulla indigeant explicatione, utpote quas in vita nostra quotidie experimur; vel ea denuo illuſtrare, quae, cum in ſingulis

fe-

fere redeant locis praelectis, iam sexcenties antea illustraverant; vel etiam, *tum* innumeras recensere aliorum interpretum sententias, quas et prolixe proponere et singulatim diiudicare solebant, *tum* loca parallela, nihil saepe aut parum probantia, innumera adducere.

Hi autem ipsi, nulla auditorum suorum habita ratione, *et* verba Graeca et Hebraea, in ipso coetu, referebant, *et* fuse de iis disquirebant, tum philologice et critice ea exponentes, tum eorum etymologiam et vim grammaticam primamque notionem tradentes, et quae sunt hisce similia. Quae qnidem omnia quum auditorum captum longe superarent, fieri non poterat, quin oratores, „ difficultates in vocibus captantes, „ et obscuritates in dictione venantes, praeter „ ostentationem, non solum non aedificarent, „ sed auditores obruendo rem implicarent". (1) Quibus rebus tempus terentes, perdebant opportunitatem ea tractandi, quae unice facere possent ad auditorum mentes doctrinae salutaris luce collustrandos, eorumque animos ad sinceram pietatem informandos. Quod malum eo magis augebatur, quo plures allegorica interpretatione delectarentur: *qua potius suam ostendere possent*

(1) Sunt verba Cl. van Til, in *Methodo Concion.* P. I. c. 4. in Comment. p. 20.

sent peritiam in typicis, emblematicis, propheticis et eiusdem naturae mysteriis, quam orationes suas habere ad simplices veritates explicandas. (1)

Sed haec vitia, quamvis nimis frequentia et valde noxia ac proinde digna essent, quae a Zimmermanno, Hollebeekio aliisque vehementer reprehenderentur, minime tamen huic generi ita propria dicenda sunt, ut necessario cum eo sint iuncta. Id quod abunde docet huius generis definitio, antea a nobis data. Quare etiam contra hunc abusum monuerunt ipsi illi viri, qui praeceptis suis hoc genus quam maxime commendarent. (2)

Eo-

(1) Vid. J. J. Zimmermanni, *Opusc.* laud. T. II. p. 485, 486.

(2) Conf. J. Hoornbeekius, in *Tractatu de ratione concionandi*, c. III. qui Ultrai. 1645 et 1646. forma dissertat. Academicae editus, postea a J. Leusdeno additus est *Compendio Theol. Dogm.* A. Essenii, a. 1686. et *Miscell. Sacris*, L. I. c. 8. p. 241, 242. a. 1717. editis. Joh. Martinus, *Praxeos populariter concionandi rudimenta*, c. IV. §. 9, 10. Gron. 1651. David Knibbe, *Manud. ad Oratoriam sacram*, c. VIII. §. 6. Ed. VI. Lugd. Bat. 1697. Joh. van der Waeyen, *Method. concion.* p. 81. a. 1704. repetit. 1718. Sal. van Til, *Methodus concionandi, illustrata commentariis et exemplis*, P. I. c. IV. §. 1, 2, 3. et in *Comment.* loco supra laud. a. 1717. Campegii Vitringa *Animad-*

Eodem modo *ſecundo* genere abuſi ſunt plurimi oratores ſacri, ita ut, nimis neglecto ipſius Codicis Sacri ſtudio, et ſacros libros minoris facerent, et auditores ab iis inveſtigandis averterent, atque ita *ad qualeſcunque digresſiones et declamationes de quibusvis rebus inſtituendas, a foro theologico et officio ſuo diverſisſimas*, (1) prolaberentur.

Hi igitur, non tam genuinam ac ſimplicem docebant religionem Chriſtianam, quam quidem certam, cui addicti erant, theologiae et philoſophiae formam. Proinde, *vel* unice, e rationis humanae principiis, placita et praecepta ducebant tractanda et exponenda; *vel* orationes habebant rhetorum artificio nimis exornatas, captumque auditorum longe ſuperantes; *vel*, neglecto iusto ordine, ſuas disponebant orationes; *vel* etiam, pigritiae indulgentes, idem tra-

madverſiones ad methodum homiliarum eccleſiaſticarum rite inſtituendarum, c. III. §. 8. a. 1721. adiecta *Obſervat. Sacris*, Tom. II. Edit. III. Amſt. 1727. T. H. van den Honert, *Rhet. Eccl.* P. II. c. 2. Sect. 1. membr. 1. §. 8. Hieronymi Simonis van Alphen *Tabulae analyticae exhibentes ea, quae ad methodum concionandi ſpectant*, Tab. VII. inpr. p. 15. a. 1735. H. Raveſteyn, *Nazireër Gods*, a. 1731. Edit. III. Amſt. 1756. p. 223.

(1) Sunt verba Vitringae, l. l. p. 159.

tractabant argumentum saepius repetitum, mutato tantum loco praelecto.

Quae omnia, quamvis digna profecto, quae a multis carperentur, (1) non tamen ita propria sunt ipsi huic methodo, quin vehementissimi etiam huius generis defensores, contra illa, serio monuerint. (2)

Itaque probe nobis cavendum erit, ne nos eiusmodi abusu, qui apud nonnullos locum obtinuit, absterriti, ab ipso huius illiusve generis usu abstineamus; unice enim in se spectanda sunt haecce genera, prouti *et* ipsa illorum fert ratio, *et* illae sese habent orationes, quae rite ad illorum normam fuerunt compositae.

Praeterea, *in delectu faciendo, oratori sacro inprimis semper videndum erit, quodnam proprie suum sit munus, quaenam temporum conditio auditorumque ratio, quodnam locorum praelectorum discrimen, et quibusnam ipse gaudeat ingenii dotibus.*

Si

(1) V. c. a Vitringa, l. l. p. 159, 160. a Ravesteynio, l. l. p. 238, aliis, inprimis a Michaële Verboomio et Tacone Sibelio, in epistolis laudatis.

(2) V. c. Hollebeekius, lib. l. passim, inprimis §. 15, 17 et 21.

Si bene muneris sui semper attenderit rationem, optime cavebit ab huius vel illius generis abusu. Ita enim, quum munus suum non unice *interpretis* partibus contineatur, non illud negliget discrimen, quod *oratorem sacrum* et illum inter est, qui unice *interpretem* agit; ideoque videbit, non omnem etiam operam esse impendendam, in erudita et copiosa Codicis S. expositione; et vero simul, tantum intercedere *suggestum* inter et *cathedram* discrimen, ut, quo magis huic congruat dicendi modus ad scholae normam exactus, eo magis ab illo remotus sit et alienus. (1)

Hac vero ratione non modo a singulorum generum abusu abstinebit, sed ab eo quoque vitio, quo *semper* et *ubique* unum idemque ge-

(1) Quum enim maximam partem auditores rudiores sint et illiterati, sapienter iam monuit Paullus, in *Epist. ad Timotheum et Titum*, evitandam esse omnem doctrinam, quae non faciat ad pietatem, quae inflatos reddat potius et tumidos, quam probos atque pios, et quae paucis tantum prodesse possit. — Quare oratori sacro abstinendum erit, tum ab eiusmodi quaestionibus metaphysicis tractandis, quae prorsus auditorum captum superant, tum simul ab eiusmodi locorum e Codice Sacro expositione, quorum tanta est difficultas, ut prolixa et supra vulgarem auditorum cognitionem posita explicatione indigeant. Conf. Benthem Reddingius, in libro laud. §. 38. p. 59.

genus adhibetur. Quum enim nullo non tempore hoc maxime ei agendum ſit, ut auditores ſuos, ad fidem et pietatem hortetur, (1) aliud atque aliud orationum genus adhibebit, pro ſingulari conditione, quam in auditoribus animadvertit, et pro temporum locorumque adiunctis, in quibus ei pro concione erit dicendum. Quam varietatem propterea etiam adhibendam cenſebit, quod perſuaſum ei ſit, ea nihil magis auditoribus et placere et prodesſe. (2)

Prouti enim univerſe auditoribus molesta esſe ſolet frequens earundem aut ſimilium rerum expoſitio, ita orationum ſacrarum forma, identidinem repetita, nulla varietate admisſa, facile movet ſuspicionem ingenii et eruditionis in oratore admodum mediocris; certe nihil confert ad auditorum attentionem excitandam et acuendam. Quandoquidem igitur ſingulis, quae ſpectavimus, generibus ſuae ſint dotes ſuaeque laudes, ſingulis oratori ſacro tempestive et opportune utendum erit, ut adeo, quoad per ingenii animique vires liceat, nullo non modo auditores edo-

(1) Conf. C. Boers, in libro, cui titulus: *Handboek voor jonge Predikanten*, p. 28. edit. II. Lugd. Bat. 1820.

(2) Vid. Hoornbeek, *Prolegg. Theol. pract.* p. 21. Taconis Sibelii *Epiſt. ad Hollebeekium*, p. 8 et 9.

edoceat, quae cognitu iis ſunt necesſaria et utilia, et quae ab iis ſunt praeſtanda, ut digni habeantur Dei cultores, Ieſuque discipuli. Ita vero, ad Ieſu et Apoſtolorum exemplum ſeſe componens, cum Paullo dicere poterit: τοῖς πᾶσι γέγονα τὰ πάντα, ἵνα πάντως τινὰς σώσω. (1 Cor. IX: 22.)

Ex ipſa igitur huius muneris ratione, inprimis quoque doctori Chriſtiano, orationes S. pro concione habituro, ſuorum *auditorum* ratio est ſpectanda *temporum*que *conditio*. Etenim, docente Eraſmo, (*Eccl.* l. I.) auditorum utilitas oratori ſacro lex ſuprema ſemper esſe debet. Itaque univerſe, in deligendis argumentis, ſedulo ſemper coetus ſibi traditi conditio ei erit animadvertenda. Hoc ratione ei patebit, quid auditoribus maxime hoc tempore conducat, quinam mores laudandi vel corrigendi, quae vitia reprehendenda, quinam errores refellendi, quae dubitationes ſolvendae, et quaenam officia magiſtratibus et ſubditis, quaenam parentibus et liberis, caeterisque eccleſiae ſociis, pro diverſo, quod ſequantur, vitae genere, ſint inculcanda. (1) — Quod, uti univerſe ſpectandum erit, ita vero maxime etiam, in delectu ex his generibus faciendo, ei videndum

(1) Vid. Marezoll, lib. ſaepius laud. p. 45.

dum erit: num inprimis apud auditores augenda sit librorum ſacrorum cognitio, et veneratio, an vero unius alteriusve, quae ad religionis doctrinam pertineat, partis notitia; utrum magis ipſa ſacrarum literarum explicatione indigeant, et admonendi ſint ad illas inquirendas et in vitae uſum adhibendas; an vero ad virtutes quasdam adducendi et a certis vitiis ſint dehortandi.

Inprimis quoque oratorem oportet ſpectare intelligentiae, iudicii ac memoriae facultatem, qua inſtructi ſunt auditores. Nam, non ſolum est quaerendum, quid ſcire et tenere debeant, ſed pariter, quid intelligere, diiudicare et tenere posſint. Maximum nempe, hac in re, inter diverſos auditores intercedit discrimen. Aut maximam partem rudiores ſunt et inculti; aut magis eruditi, ad res percipiendas aptiores. Etſi igitur cunctis his eadem ſunt proponenda, quae ad veram religionem pertinent; et ſemper perſpicuitati (1) ſtudendum est; aliis tamen magis,

(1) Hanc enim orationis virtutem Quinctilianus merito *primariam* appellavit, et egregie ſic deſcripſit: *Nobis*, inquit, *prima ſit virtus* perſpicuitas, *propria verba*, *rectus ordo*, *non in longum dilata concluſio. Nihil neque deſit*, *nec ſuperfluat*; *ita ſermo et doctis probabilis et planus imperitis erit.* Inſt. or. c. II. p. 677. ed. Burmann.

gis, minus aliis, fuccurrendum erit, omni adminiculorum ope.

Quocirca rudioribus et incultis praefertim exoptatae erunt orationes ad *primum* genus conformatae; iis contra, qui magis funt exculti et ad rerum meditationem aptiores, *fecundum* genus potius adhibendum erit. — Egregie autem, hac etiam de re, obfervata funt, quae dedit Cl. van Goudoever, in *Praeceptis orationis Latinae*, quae cum difcipulis in fcholis communicavit. „ Si pueris," inquit, „ vel incultis hominibus historiam quandam narrare volumus, id inprimis agendum, ut narratio illa fimplex fit atque evidens, et haud magnam rerum varietatem continens, omnino ad perfpicuitatem compofita. Istiusmodi narrationem vel fabulam cupide illi audient, totam intelligent, memoria custodient. Quodfi iisdem maioris varietatis et auctoritatis historiam tradideris, quae magnam rerum copiam contineat, in varias partes digrediatur, et non nifi post longum quafi iter ad exitum adducatur; haec iis narratio minime placebit, taedium excitaveris, voluptatem non item; fcilicet historiam narraveris minus ad eorum captum compofitam, quod varias istas partes mente complecti non posfunt, nec perfpicere, quo tandem modo cunctae ad unum referantur, et non nifi unum efficiant. — Alia vero eorum

cau-

caufa est, qui maiore ingenii facultate praediti funt, vel ad maiorem ingenii cultum inftituti. His contra fimplex illa fabula prorfus displicebit, placebit vero unice haec fumma varietate diftincta hiftoria. Caufa vero huius rei haec esfe videtur, quod hi, in fumma illa varietate, pro ingenii fui amplitudine, omnia ad fummam unitatem, quam dicunt, referre posfunt; vident, quorfum fingulae partes pertineant, et quomodo cum toto fint coniunctae, ut unum quoddam et totum efficiant, idque ad fummum ordinem adductum et compofitum. Hi demum orationibus capientur, digresfionibus et varietate diftinctis, quae omnia pueri vel inculti homines, pro minori ingenii modulo, complecti nequeunt." Haec Vir Cl. Ad prudentisfima haec monita orator S. quoque fuum, inter tria haec orationum S. genera, inftituet delectum, et e fingulorum generum dotibus, illas maxime adhibebit, quarum ratio *fuis* praecipue auditoribus conveniat, quaeque, pro varia rerum conditione, maxime utiles esfe posfint. — Ita eius oratio, ad captum et conditionem auditorum accommodata, non tantum ab iis intelligi poterit, fed plurimum quoque conferet, ad eos erudiendos et emendandos. (1)

Quum

(1) Conf. a Schmidio, P. I. p. 11. laudati, Mofche.

Quum igitur officium doctoris sacri in eo sit positum, ut coetum ipsi commendatum e Codice Sacro doceat quaecunque sint ad veram felicitatem cognitu necessaria; aliquando ei tractanda erunt loca Codicis Sacri longiora et difficiliora, aliquando vero breviora et faciliora. — Quae et ipsa *locorum praelectorum* ratio ei, in delectu faciendo, erit spectanda. (1) Itaque potissimum adhibeat *primum* genus, siquidem, *vel* locus praelectus longior sit, *vel* saltem in eo occurrant insolentiora et intellectu difficiliora, quae adeo, ut rite percipiantur, accuratiori interpretatione indigeant. Quin etiam male officio nostro fungeremur, si, interpretatione illorum locorum neglecta, qualecunque tractaremus argumentum, a nobis exinde ductum.

Contra vero, cum plurima insint Codici Sa-

sche, in Disp. *de Theologia populari*, Goett. 1773. Conr. Pfenninger, *von der Popularität in Predigten*, Tom. III. Zurich, a. 1770 - 1786. Herzlieb, *über die Popularität*, in *Journal für Prediger*, Vol. XXIII. Praeterea conferri possunt Zimmermann, *de simplicitate Theologica*, in *Opusc.* laud. Tom. II. P. I. *Bijdragen tot bevordering van waarheid en godsvrucht*, T. I. p. 133 - 171. et Blair, lib. l. II. p. 192 seqq.

(1) Vid. *N. Vad. Letteroefeningen*, Vol. V. P. II. p. 200 - 212. a. 1770.

Sacro loca, breviora quidem, at gravisſimum tamen argumentum exhibentia, (1) in his tractandis unice fere *ſecundum* genus adhibendum erit, ut, pro illorum, tum dignitate et gravitate, tum utilitate et ambitu, ipſa illa placita et praecepta ex induſtria rite tractemus et exponamus, omnemque impendamus orationem, in iis bene exponendis, defendendis, et ad vitae uſum adhibendis. Abſurdum enim ſit, ob nimium interpretandi ſtudium, vel ea quoque interpretari et exponere velle, quae nulla indigeant interpretatione, et omnia, eaque maxime aliena, quae qualicunque ratione conferri poſſint, ſedulo colligere et ad locum interpretandum adducere. Pari quoque modo ridiculum profecto ſit, propter eiusmodi interpretandi ſtudium, negligere prorſus illa loca, quae, quamvis non praebeant interpretandi opportunitatem, ſummi tamen momenti ſint habenda. Quod quantopere noceat verae auditorum utilitati, unusquisque ſponte ſua intelligit.

Quod autem ad genus *mixtum* attinet, illud tum

(1) Vid. de eiusmodi *textibus brevioribus*, Marezoll, l. l. p. 40 ſeqq. qui eos prae caeteris omnibus tractandos commendat, et plurima eiusmodi dicta breviſſima et ſententioſa enumerat.

tum apprime adhiberi poterit, quum, vel locus praelectus longior ſit, nec tamen multa contineat intellectu difficilia; vel quum brevior ſit, et ſimul eiusmodi dicta complectatur, quae prolixiore explicatione indigeant; vel etiam, quum, *et* propter verborum difficultatem ampliore interpretatione opus ſit, *et* ſimul ipſum argumentum, iis exhibitum, pro gravitate ſua et difficultate, ex industria magis tractari et exponi debeat. Cuiusmodi quidem loca quum, in Codice Sacro, maximo numero obvia ſint, haec generis *mixti* ratio omnium ſaepisſime, in orationibus ſacris habendis, uſurpanda erit.

Caeterum etiam, hac in cauſa, non negligenda erit *ipſius oratoris indoles* et facultas. — Etenim, quoniam in nulla re aliquem ſuccesſum ſperare posſumus, niſi *et* cum animi ardore eam perficere ſtudeamus, *et* illa conveniat nostrae indoli nostrisque ſtudiis, denique *et* nostris facultatibus viribusque par ſit habenda; pariter quoque oratori ſacro haec omnia tenenda erunt, tum in tota ratione, qua ſuas habeat orationes, tum etiam in delectu ex variis his concionandi generibus faciendo.

Etenim ſunt, quibus peculiaris inesſe videtur facultas, *et* religionis dogmata perſpicue, graviter et ad tenendos hominum animos aptisſime, explicandi, *et* rationis humanae placita

ad

ad Christianam doctrinam illustrandam confirmandamque adducendi. Sunt vero alii, qui, cum in exegetica parte excellant, pro indole sua, inprimis sacrarum literarum interpretatione delectentur. Hi, magnam sibi, in philologia et antiquitate, doctrinae copiam congerentes, ita interpretis personam pro concione agere possunt, ut difficillimis etiam Codicis Sacri locis lucem afferant. (1) Qui igitur illis gaudet dotibus et facultatibus, ei *secundum* genus; qui contra his excellit, huic *primum* ultro sese commendet, necesse est.

Et sic quidem, quoad eius optime fieri possit, suis quisque utatur animi ingeniique dotibus et facultatibus: suam quisque attendat indolem, suamque animi propensionem. Ita sponte unusquisque sibimet ipse augebit suum in persungendo munere studium et delectationem, et cum gravitate et utilitate suam ipse coniunget iucunditatem.

Hac ratione fieri aliter vix potest, quin in diem magis, et prodesse studeat ipsi Christianorum coetui, et illis, quas ei largita est divina benignitas, dotibus et facultatibus sensim melius

(1) Conf. Wagenaar, *zeven lessen over het verhandelen der Heilige Schrift, in de godsdienstige bijeenkomsten*, eerste les, Amst. 1771. edit. II.

us utatur, ut quam maxime dignum ſeſe praeſtet ſummo illo honore, quo, ceu Dei Chriſtique miniſter et legatus, et coetus Chriſtiani paſtor et antiſtes, ornatus fuit. Ita demum, optimo modo, ſuo munere fungetur, et in omnium rerum, quae ad illud pertinent, delectu, huic Paulli parebit praecepto:

Πάντα δοκιμάζετε· τὸ καλὸν κατέχετε.

WOPKE WOPKENS BROUWER,

LEOVARDIA-FRISII,

IURIS CAND.

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA,

COMMENTATIO,

AD

QUAESTIONEM,

AB ORDINE

IURIDICO

PROPOSITAM:

„ *Doctrinae Iuris, quo Romani, impuberi-*
„ *bus aut inconſultae aetati adolescentum,*
„ *proſpicere ſtuduerunt, vis et natura,*
„ *maxime in ineunda obligatione, et ra-*
„ *tione iurium, quae iis in iudicio compe-*
„ *tunt, admoto lumine historiae rite de-*
„ *clarentur.*"

QUAE PRAEMIUM REPORTAVIT.

Das Hauptgeschäfft des Auslegers des Römischen Rechts, muss darauf gerichtet seyn, durch Reflexion über die einzelnen gegebenen Entscheidungen, die Grundsätze, von welchen die Römischen Juristen ausgiengen zu entdekken, und so rückwärts schreitend, das ganze zu vervollständigen.

A. F. J. THIBAUT, Theor. der Log. Ausleg. des R. R. § 32. p. 132. (Ed. 2de 1806.)

PRAEFATIO.

Spes securitatis, mutuique praesidii, sociavit ab initio hominum genus; quos enim ipsa natura necessitudine quadam coniunctos, sui appetentes, et ad convictum pronos formaverat, pravorum audacia coegit ut civitates legibus institutisque conderent, quibus possent viribus collatis iniuriam, aut factam vindicare, aut imminentes laesiones praevenire et ante vertere: (1) sed varia civium conditio, variam flagitabat curam. Quid foeminae? Nonne leges Civiles compensare debuerunt rerum gerendarum imperitiam, et sexus imbecillitatem, in iudicio animi et viribus physicis conspicuam, quibus masculis inferiores natura eas formaverat? Civibus etiam et peregrinis, absentibus et praesentibus, mente captis et sana mente gaudentibus non eodem modo debere prospici, non tantum utilitatis sed necessitatis etiam ratio suadet, ut ex bono et aequo cuique sua iura salva essent, et scopus civitatis attingeretur, qui tutum iuris exercitium, singulis tribu-

(1) „ Hanc ob causam maxime ut sua tenerent respubli-„ cae civitatesque constitutae sunt, nam etsi duce Natu-„ ra congregabantur homines tamen spe custodiae rerum „ suarum urbium praesidia quaerebant." Cic. *de Offic. II. c.* 21. add. *III. c.* 5. et *de Leg. II. c.* 5.

buendum postulat. — Inprimis vero animi intentione digna habenda est disquisitio, quibus potisſimum modis aetatis defectus ſit ſupplendus, et ſubveniendum iis, quos vel infantia a ſuarum rerum administratione omnino arceat, vel rude adhuc parumque excultum iudicium captionibus, multorumque inſidiis expoſitos reddat. Merito igitur haec cura continuo occupavit Romani Iuris conditores, ne detrimentum caperent inprimis ii, quos patria potestas non defenderet; ſed merito etiam nobilisſima Facultas Iuridica in Academia Rheno-Traiectina ſtudioſae iuventuti quaestionem propoſuit: „ de „ vi et natura doctrinae Iuris, quo Romani „ impuberibus aut inconſultae adolescentum „ aetati proſpicere ſtuduerunt, maxime in ine„ unda obligatione, et ratione iurium, quae „ iis in iudicio competunt, quam admoto lu„ mine historiae elaboratam voluit."

Huius igitur quaestionis utilitas, et iucunditas ex elegantiori Iuris Romani ſtudio percipienda, adeo mihi adriſerunt, ut, licet vererer, ne vires ſufficerent iuveni, in principiis rationibusque, quibus ſcriptae rationis conditores innitebantur, debita perſpicuitate exponendis, tenuitatem tamen virium intendere decrevi, mihi perſuaſus, nonnihil certe utilitatis in me redundaturum esſe ex opera in tam utili labore conſumta.

At

At vero dubius ab initio haesi in intellectu ipsius quaestionis, cuius tamen sententia, omnibus perpensis, haec visa fuit, ut tradatur expositio *momentorum* et *rationum*, quibus nitantur varia, circa minorum sive personas sive bona, Romanorum placita, quae in iure Iustinianeo reperiuntur, quique ex iis placitis spectentur *effectus ratione aliorum civium*; ita tamen, ut afferantur et illustrentur ea, quae ex historia Iuris prorsus necessaria sunt, ad doctrinam Iuris Romani intelligendam, sed nec negligantur, quae, licet tempore Iustiniani obsoleta, ad universam tamen Iuris Romani conformationem et compositionem, quo ad hanc materiam magis minusve faciant, et proinde etiam ad Historicum et Philosophicum conspectum Iuris novissimi. — Voluit autem nobilissima Facultas Iuridica, praecipuam curam navari in exponendo Iure, quod impuberibus et adultis in ineunda obligatione et in iudicio competat, ideo ut videtur, quia hae partes uberrimae visae fuerint, et prae ceteris disquisitione dignae; in doctrina certe de contrahendis obligationibus in eo imprimis versari debuit Legislatorum cura, ne ab una parte absterrerentur alii cives nimio minorum favore, ab altera vero, ne facilitas contrahendi limitaretur propter fragile minorum iudicium;

sed

ſed nec minus ampla videri debuit de reſtitutione in integrum materia, quae videtur contineri ſub iuribus *quae minori in iudicio competunt*, non tantum quoniam remedium illud inſignis minorennitatis favoris argumentum praebet, ſed inprimis etiam quod exemplo nobis luculentisſimo ſit, quibus modis Ius Civile Romanorum per Ius Honorarium fuerit ſuppletum et emendatum.

Itaque huius disputationis tres partes facere optimum duxi, cuius

I. *Continebit expoſitionem modorum quibus Romani impuberum minorumque perſonas curare et educare, bona conſervare, ſtuduerint, fideli aptaque administratione.*

II. *Aget de iurium adquiſitorum translatione aut novorum adquiſitione, quibusque principiis nixi, Romani iis conſuluerint; in qua igitur ſpecialiter de externis eius effectibus erit videndum.*

III. *Denique, post expoſita ordinaria remedia minoribus praeſtita, extraordinaria remedia exhibebit quibus damna lubrico aetatis contracta, apud Romanos fuerint emendata; de quorum vi et natura, ut conſtare posſit, rurſus indagari debere videntur eorum effectus ratione conſortium, aut obligationum accesſoriarum.*

PARS

PARS PRIOR.

DE CURA PERSONAE BONORUMQUE IMPUBERUM ET ADULTORUM IN GENERE.

In prima hac parte quamvis liberiorem inveniamus Legislatorum potestatem, ut fere de favore tantum impuberum et adultorum quaestio sit, non de aliorum civium iniuria praecavenda, egregie tamen elucet sapientia Romanorum, nobilisque cura fragili inconsultaeque aetati quam maxime opitulandi, cum eos, quos aut natura aut emancipatio sui iuris fecerat, publica auctoritate educationi et moderamini committerent virorum fide dignorum, rebusque gerendis aptissimorum, qui vel boni patrisfamilias officium pro infante omnino susciperent, vel pro infantia maioribus supplerent ea, quae impedirent, quo minus boni patrisfamilias officio in omnibus fungi possent. – Hos ne forte auri sacra fames ad pravorum consiliorum machinationem adigeret, aut turpis languor, desidiaque negligentes redderet, non tantum ipsos, sed etiam bona eorum, pupillis obligari vo-

voluerunt, ut ubi deficeret eos adiuvandi, eorumque bona recte administrandi animus, administratorum potius damno cederet, quos nec perfectum animi iudicium, munerisque, quo fungebantur, ratio, cautos et circumſpectos reddiderat (1), nec ſancita poena a flagitio deterruerat, quam ut pupillorum animi corrumperentur, bona dilapidarentur impune, in ipſorum perniciem, maloque moribus exemplo.

Antequam vero magis ex profeſso de his videamus, caute ſeparandae ſunt aetates; impuberes enim ignorantes etiam et inviti tutores accipiunt (*l. 6. ff. de Tut. dat.*), nec petere eum neceſſe habent, quoniam hoc egreditur eorum iudicium (*l. 2. ff. de Tutel. l. 2. § 2. ff. l. 2. Cod. qui pet. tutor. et* Noodt. *ad tit. ff. qui petant tutor.*); curator vero praeterquam in litem nemini adulto invito datur § 2. *Inſt. de Cur.* (2). Ante omnia igi-

(1) „ Ex moribus populi Romani facile conſtabat, „ primum iuxta parentes locum tenere pupillos debere, „ fidei tutelaeque noſtrae creditos. Gell. *Lib. V. c.* 13.

(2) Argumentum quod pro hac ſententia adducitur ex *l.* 43. § 3. *ff. de Procur. l.* 3. § 2. *ff. de Tut. l.* 13. § 2. *ff. de Tut. dat. l.* 2. § 4, 5. *ff. qui pet. tutor.* Papiano, *lib. Resp. tit.* 35. neminem ſc. praeter ipſum minorem poſſe curatorem petere (niſi in caſu *l.* 27. *Cod. Theod. de Epiſcopis*) infirmare quidem ſtudet Schul-

igitur, hanc aetatum divisionem summa, qua posfimus, brevitate attingamus; dein quaedam praemoneamus de historia Curatorum dationis, cui denique commode, ut videtur, disquisitio addi poterit, qua demum aetate aptus quis censeretur apud Romanos, qui rebus suis superesse posset.

§ I.

De Pubertate.

Iustiniani aevo multae aetatum divisiones usu invaluerant, quae liberae reipublicae tempore erant incognitae; ante legem Plaetoriam (1) enim, praeter differentiam infantes inter

Schultingius *ad Ulp. tit.* 12. *not.* 11. quasi adulti sibi curatorem petere cogerentur, et nihilominus dici posfent *non inviti* curatores accipere; sed quamvis verum sit, esse casus quibus adultus sibi curatorem petere cogatur, vid. *l.* 7. § 2. *ff. de Minoribus*, *l.* 6. *Cod. qui pet. tutor.* conf. *l.* 1. *l.* 7. *Cod. eodem*, nequaquam tamen hoc de omnibus est accipiendum, cum nemo non videat interpretationem illam *dicti* § 2. *Inst.* ab Latini sermonis usu plane esse alienam, et contrariam *l.* 15. § *ult. ff. de Tut. et Cur. dat.* aliis etiam argumentis hanc thesin probat Huber, *in Digr. III. c.* 15 - 17.

(1) *Lex Plaetoria.* Recte enim, ut videtur, Hugo in *His-*

ter et infantia maiores, quam ipsa natura constituebat (1), toga virilis sola nota erat, qua is qui reipublicae idoneus censeretur (Gell. *lib. X. c.* 28.), a tironibus, iisque qui ex ephebis nondum excesserant, praetexta utentibus, publice distinguerentur, quae solemnitas togae virilis, ex consuetudine fere, et arbitrio parentum, aut indole liberorum sumtae (2), terminum constituebat, quo emenso suam personam tueri posse censerentur, quoque tum aliorum iurium participes fierent, tum etiam suam tutelam reciperent, vid. Hugo *Hist. Iuris* § 81. — Abrogata tamen dein illa solemnitate sub

Historia Iuris § 170. monet hoc esse verum nomen legis *Quinavicennariae*, (ut eam vocat Plautus, *Pseud.* I. Sc. 3. v. 68.) quae vulgo *Laetoria* dicitur, ad Cl. van Assen *ad Orat. Cic. pro Cluent. c.* 16.

(1) Usu venit haec differentia v. g. in hereditatis cretione, cum enim infans solennia cretionis verba eloqui non posset, nec hereditatem cernere potuit, sed vid. *l.* 65. § 3. *ff. ad Situm Treb. l.* 18. § 2. *C. de iure delib.*

(2) Vid. Graevius *ad Cic. Verr. I. c.* 58. Nieuwpoort, in *Antiq. Rom.* p. 418. *in nota* quum tamen Servius Tullius *puerorum loco* eos habuerit qui 17 annis minores essent (Gell. *lib. X. c.* 28.) haec fortasse aetas illi solemnitati usitatissima fuit; sed plura tamen sunt exempla quo toga virilis etiam a iunioribus sumpta fuerit, vid. Huber, *Digr. III. c.* 15.

ſub Imperatoribus, ut neceſſarium videretur, aliam normam ſtatuere, ex qua de cuiusque civis conditione conſtare poſſet, et utrum per aetatem ad iurium civilium exercitium admittendus eſſet, nata fuit notisſima illa disſenſio, de definiendo pubertatis termino, quam non tantum ſustinuit privata Iurisconſultorum aemulatio, ſed ipſa etiam difficultas generalem aptamque regulam excogitandi, ex qua innotesceret utrum quis cenſeri poſſet animi ſimul, et corporis vigorem complevisſe, nam haec pari pasſu ambulare Romanis fuit perſuaſum (1). — Senſim tamen ſenſimque haec lis videtur ſopita; imo forte iam ab initio inter illos conſtitisſe dicendum est, eum, qui pubertatis tempus iamiam erat ingresſurus, doli capacem esſe habendum (*l.* 13. § 1. *ff. de Dol. mal. l.* 11. § 26. *ff. de Dol. mal. et met. except. l.* 111. *ff. de R. I.*). Hoc certum, iam veterum ICtorum tempore quorum fragmenta in Pandectas fuerunt relata, neminem dubitasſe, quin in Edicto Carboniano (vid. Gothofredus *ad l. unicam Cod. Theod. de Ed. Carb.*) testamenti

(1) Hinc eandem aetatem, quae nuptiis contrahendis idonea viſa fuerat, ſufficere etiam putarunt ad testamenti factionem, bonorum ſuorum adminiſtrationem, alia. Vid. v. g. *l.* 4. *Cod. qui test. fac. posſ.*

ti factione, (vid. Paulus, *Sent. lib. III. tit.* 4. § 1. Caius, *Inst. lib. II. tit.* 2. §. 2. et in *Commentario nuper reperto lib.* 2. § 113. Ulpianus, *l.* 5. *ff. qui test. fac. poss.*), ut et substitutione pupillari (vid. Ulp. *l.* 2. *ff. de V. et P. S.*), sequenda esset sententia Proculeanorum, qui pubertatis ex solis annis diiudicandae initium in masculis anno aetatis 14°, in foeminis vero anno 12° definirent, ex sententia Hippocratis, Solonis aut Stoicorum; vid. Merillius, *Obs. I. c.* 22. *VIII. c.* 29. Eckhardt, *Herm. Iuris I. c.* 4. § 146, 158. ibique Walch. Aliud tamen obtinuit in stabiliendo tempore nuptiis contrahendis, et finiendae tutelae idoneo; huius enim ratione ad Iustinianum usque permansit illa iuris incertitudo, utrum ex habitu et inspectione corporis (1) aestimanda esset pubertas, an vero ex aetatis anno, aut ex utrisque coniunctis, quam demum sustulit Iustinianus, *l. ult. Cod. quando tutores esse desinant*, ubi Proculeanorum sententiam, quae in foeminis iam fuerat

(1) Raevardus, *Var.* IV. *c.* 10. et Oisel, *ad Caii Inst. I. t.* 4. *n.* 3. negant inspectionem illam corporis quam Iustinianus improbat, unquam usu obtinuisse, quod tamen extra omne dubium ponunt Schult. *ad Ulp. tit.* 11. *not.* 89. Bynckershoek, *Obs. III. c.* 24. imprimis Huberus, *Digr. III. c.* 13. 14.

rat adoptata (1), etiam in masculis sequendam voluit, tam in nuptiis (*l.* 24. *Cod. de Nupt.*) quam in finienda tutela (*princ. I. quib. mod. tut. fin.*); ut igitur Iure Iustinianeo, ubicunque impuberum mentio fiat, 14 aut 12 annis minores sint intelligendi.

§ II.

De petitione Curatorum.

Si ea, quae iam monui, conferamus cum disputatione Virorum Doctorum circa legem Plaetoriam, patebit, non ita magni usus esse quaestionem: utrum ex illa lege minores 25 annis, Curatores accipere potuerint reddita probataque causa? Cum enim lex Plaetoria eo tempore fuerit lata, quo togarum mutandarum solemnitas usu adhuc obtineret, ut ad annum fere 16^m^ vel

17^m^

(1) Sunt qui putant inspectionem corporis, in foeminis saltem, nunquam invaluisse, sed licet certum sit iam lege Iulia de *marit. Ord.* 12 annorum aetatem in foeminis fuisse definitam ad nuptias ineundas, vid. Diocass. *apud Huberum Digr.* 3. c. 14. *l.* 4. *ff. de Rit. Nupt.* in aliis tamen probabile est, Romanos pubertatem, etiam foeminarum, ex habitu corporis aestimasse. Vid. Bynckersh. *III. c.* 24. *p.* 326.

17^{m} tutorum auxilio regerentur, profecto non tanti intererat utrum post hanc aetatem curatorem adhuc petere iis licuerit. Videamus tamen quinam ex illa lege curatores acceperint. — Sc. Capitolinus, *in vita Marci Antonini cap. X.* ait „ Marcum de Curatoribus, cum „ antea non nisi ex lege Plaetoria, vel prop- „ ter lasciviam, vel propter dementiam daren- „ tur, ita statuisse: ut omnes adulti Curatores „ acciperent, non redditis caufis." Ritterus, *ad Hein. H. I. l.* 1. § 99. haec ita interpretatur, ut lex Plaetoria non minoribus propter lubricum aetatis, sed tantum lascivientibus et dementibus redditis caufis curatores dari iusserit, ut propria minorum cura demum a Divo Marco initium caperet. Conf. Ernesti, *in clav. Cicer. ind. legum.* — Lex enim XII. tabularum, ut ait, non omnibus prodigis curatorem dedit, sed tantum iis, qui ab intestato parentibus heredes erant, (vid. Ulp. *tit. XII.* § 3. ibique Schult., Hugo *Hist. Iur.* § 200.); quibus igitur duodecim Tabulae non profpexerant, lex Plaetoria Curatores dari iussit. Sed ut fileam, fic Capitolino nimium tribui, ipsa Ulpiani verba indicant non legem quandam fed *Praetorem* compenfasse defectum iuris XII. Tabularum; deinde, Capitolini etiam verba Ritteri sententiae obstare videntur; clare enim in-

innuit caufae redditionis veniam adolescentibus, qua talibus Curatorem petentibus, a Divo Marco fuisfe datam, *adultis* enim Curatores dedit *non redditis caufis;* caufae igitur redditio lege Plaetoria ab adolescentibus non lascivis, et non dementibus fuit exacta, ut Curatores acciperent; five lex Plaetoria etiam minoribus 25 annis Curatores dari iusfit, fed non nifi caufa cognita. Urget tamen Ritterus, existimans lege Plaetoria propinquos furioforum, et prodigorum debuisfe etiam rationes reddere, quare his Curatorem peterent, ideoque irridet fententiam eorum, qui, cum ftatuant unicuique fibi tantum curatorem petere licere, adultos obftringunt, ut Praetorem talibus verbis adeant. „ Peto Curatorem lasciviens enim fum." Sed fi attendamus, furiofis et prodigis *cui custos nec escit*, ex leg. XII. Tab. aut a Praetore fecundum Ulpianum l. l. fponte, invitis etiam, Curatores fuisfe datos, nec ergo necesfarium fuisfe, ut propinqui, allegata dementia aut lascivia agnatorum, his Curatorem peterent, non tantum firmatum mihi videtur principium Curatorem quemque fibi ordinario petere debere, fed infuper fententiae nostrae haud parum favet; nam cum certum fit caufae redditionem in lege Plaetoria ab adolescentibus exactam fuisfe, furiofis vero et dementibus curator fponte

de-

detur, consequens est, allegare reliquos adultos debuisse caussam, quare extra dementiam et lasciviam Curatorem peterent. Nisi enim statuamus propter iustas causas ex hac lege adolescentibus non furiosis nec lascivis curatores fuisse datos, dicamus necesse est, legem fuisse supervacuam. Conf. Hein. *H. I.* § 302. Hugo, *H. I.* § 170. *not.* 4.

§ III.

Qua aetate rerum suarum administrationi idonei censerentur Romani?

Post ea quae § 1. scripsi, definitionem temporis pubertatis successisse in locum solemnitatis sumendae togae virilis, videri quidem posset, constare, puberibus suarum rerum administrationem fuisse concessam; cum tamen lex Plaetoria eos demum maiores haberi voluerit qui 25 annos nati essent, quam aetatem *perfectam* dixit (*l.* 2. *Cod. Theod. de Don.* Brissonius, *Sel. Antiq. l.* 3. *c.* 2.) sciendum est, definitionem illam minorennitatis eo tantum inserviisse, ut quae infra eam aetatem gesta essent, a iudice possent rescindi, et ut de tempore constaret, quo cura semel petita et accepta finiretur, non ut definiretur terminus, quo

quo animi facultates censendae essent satis efformatae; nam et ita Romanis fuisse visum, ex eo satis liquet, quod Curatoris datio semper beneficii loco fuerit habita, cui consequens est, quemadmodum antea qui togam virilem sumserant, sic, abolito hoc more, puberes rerum suarum administrationi sufficere visos fuisse. — Quum tamen pateret, huius aetatis minorem omnia recte gerere non posse, consuetudine forte magis quam lege invaluit, ut aetas quae olim togae virili capiendae erat usitata, in multis servaretur; sic enim videmus praetorem exemplo Nervae filii ductum ante 17 aetatis annum neminem ad postulandum admisisse (*l.* 1. *ff.* § 3. *de Post.*), qui nec iudex esse potest *secundum l.* 57. *de Re Iud.* et § 5. *Inst. qui et ex quib. caus. man. poss.* — Hinc fortasse illa prohibitio testimonium ferendi in causa criminali (*l.* 20. *ff. de Test.*), et manumittendi ante annum aetatis 20 nisi vindicta et causa probata (Caii, *Inst. l.* 1. *t.* 1. § 7. *Comm.* 1. § 40 seq. Ulp. *tit.* 1. § 13.) et hinc fortasse etiam Constantinus veniam aetatis dare noluit ante annum 20 masculorum, et 18 foeminarum, *l. un. C. Th. l.* 2. *Cod. de his qui veniam aet.* (1), ex quibus om-

(1) Hinc enim fortasse etiam invaluit definitio annorum ple-

omnibus cum iam ſatis conſtare videatur de conditione eorum, quorum iura et privilegia nunc nobis recenſenda ſunt, hoc tantum adhuc monere liceat, egregie ſic probari ſententiam, quam ſupra propoſui: neminem invitum Curatorem accipere.

plenae pubertatis quibus adoptantes adoptivis praeire deberent (§ 4. *Inſt. l.* 40. § 1. *ff. de Adoptionib.* Quod minor 20 annis non poterat arrogari ſine curatore ex Edicto D. Claudii (*l.* 8. *ff. de Adopt.* B a c h. *H. I. l. III. c.* 1. *ſect.* 4. § 10.). Videatur etiam *l.* 5. § 1. *de Statu hom.* § 4. *Inſt. de Iure Perſ.* aliaque.

CA-

CAPUT PRIMUM.

DE PRAECAVENDO DAMNO IMPUBERUM ET ADULTORUM.

Disputatio haec de cura patrimonii minorum, cum ad praecipua tam tutorum quam curatorum munera referatur (de auctoritate enim praestanda infra videbimus), hanc materiam me eodem loco recte absoluturum duxi, si enim finita tutela adultus curatoris auxilio non regeretur, sive quod ante Constitutionem Divi Marci idoneam petitionis causam reddere non posset, sive quod iure novo Curatorem petere negligeret, cura illa ipsi fere tota fuit relicta et inprimis remediis tantum extraordinariis fuit consultum de quibus in Parte tertia videbimus. — Ut vero ordine quodam haec Disputatio procedat ita hanc partem dividere fuit visum, ut *primo* exponamus, quibus modis Romani curaverint, ut pupillorum res potius salva esset, quam ut illi post vulneratam causam remedium quaerere cogerentur (*l. 5. ff. de Susp. tutor.*), *secundo* quaenam im-

B 2 pu-

puberibus et adultis curatorem habentibus remedia in tutores curatoresve fuerint data, quibus horum ſimul industria acueretur, laeſisque indemnitas praeſtaretur, ſi negligentia aut imprudentia administratorum aliquod damnum ſuisſent pasſi. Prior disquiſitio non tantum in prudenti et diligenti attentione in dandis et removendis tutoribus et Curatoribus verſabitur, ſed etiam de modis exponet, quibus Romani proſpexerunt, ne ex administratione tutorum Curatorumve, et ipſorum adultorum damnum iis oriretur.

SEC-

SECTIO PRIMA.

DE CURA ROMANORUM IN DANDIS ET REMOVENDIS ADMINISTRATORIBUS.

§ I.

De tutoribus et Curatoribus dandis.

Subvenire pupillis pertinet ad curam publicam, ut dicitur in *l.* 2. § 2. *ff. qui pet. tutor.*, et quae circa minores curatio est, ſtudioſa cura est iis, qui proferendi leges a Deo licentiam perceperunt (*Nov.* 72. *princ.*). Eadem quoque diligentia impuberibus in dandis tutoribus, et adultis in curatorum datione proſpexit. Cum enim cura, cuius maior in diem erat uſus post conſtitutionem Divi Marci (1), ad

(1) Huic enim rei deberi mihi perſuadeo, quod docetur in *l.* 5. § 5. *l.* 33. § 1. *ff. de Admin. tutor. l.* 3. *C. T. de Tut. creand.*, tutelae iudicio conveniri posſe tutorem qui pupillum finita tutela non admonuerat ad Cu-

ad exemplum tutelae sit conformata, eadem etiam iuris principia quae circa hanc obtinuerant productae etiam fere sunt ad administrationem bonorum adultorum; de hisce igitur videamus.

Leges XII Tabularum solas foeminas nominatim a tutela excludunt (*l.* 73. *ff. de Reg. Jur.*) quae cum ipsae potius aliorum auxilio indigeant, et incivile sit eos qui alieno auxilio in suis rebus egere noscantur, et ab aliis regantur, aliorum tutelam vel curam subire, a munere virili qualis est tutela duplici ratione arcebantur (*l. ult. ff. de Tutel.*). Praeterquam enim quod satis iudicii habere non intelligerentur foeminae, ut in omnibus pupillorum commoda prosequerentur, damna praeviderent, sexus etiam perpetua tutela aliaque instituerentur, in ipsarum commodum, his omnibus factum est, ut pupillis quibusdam casibus mulierum tutela non sufficeret, aut hi ab eis indemnes servari non possent; quum tamen naturalis amor adscendentium Imperatores, veterum iuris principiorum non ita tenaces, duceret ad tutelam matri aviaeque volentibus concedendam, necesse fuit, ut his tutricibus negare-

Curatorem sibi petendum, et quod non ante constitutum Curatorem censeretur finiri munus tutorum.

retur favor mulieribus ex SCto Velleiano tributus; sed deinde etiam, ne novus amor tutricum aut vitrici pupillorum maritalis potestas commodorum pupillorum minus eas sollicitas redderet, secundarum nuptiarum renunciationem exigere placuit, imo non tantum tutelam sed educationem etiam (1); tanquam indignis adime-

(1) Patet sc. ex *l.* 1. *Cod. ubi pup. educ.* educationem liberorum aliquando etiam matri fuisse commissam, quamvis alius tutelam gereret, nam et pater tutoribus testamento datis mandare potest, ut saluberrimum matris consilium admittant l. 5. § 8. *ff. de Adm. tut.* Caeterum totius huius iuris historia haec est: ante Ciceronem ne mater quidem admissa videtur ad tutelam, saltem hoc non probatur verbis Livii, *l.* 39. *c.* 9. vid. Hub. *Digr. III. c.* 11. Hugo, *H. I.* § 109. qui tamen § 343. putat tutelam matris iam ante A. Severum fuisse cognitam, ex eo quod Neratius, qui tempore Traiani et Hadriani vixit, eam specialiter a principe concedi posse scribat in *l. ult. ff. de Tut.*, et Papinianus, Severi coaevus, memoriae tradiderit, eam *testamento patris* frustra matri mandari *l.* 26. *pr. ff. de Test. tut.* Hoc certum Valentinianum dein in *l.* 4. *Cod. Th. de Tut. et Cur. creand. l.* 2. *C. quando mul. tut. off.* tutelam matri concessisse renuncianti secundis nuptiis, modo non adessent tutores testamentarii et legitimi, quod tamen Iustiniano non sufficere visum fuit, qui insuper et hanc, et renunciationem SCto Velleiano a matre naturali confirmari voluit iureiurando *l.* 3. *Cod. eod.* sed rursus iusiurandum sustulit *Nov.* 94. *c.* 2. Denique ius novissimum reperitur in *Nov.* 118. *c.* 5. ubi non tantum matres

mere visum fuit, si mater aut avia nihilominus ad secunda vota se contulissent, *l.* 1. *Cod. ubi. pup. educ. Nov.* 22. *c.* 38, 40. *Nov.* 94. *c.* 3.

Profecto tamen prohibitionem mulierum a tutelae administratione, brevi ad alios, v. g. furiosos et prodigos extendi debuisse ipsa res docet, nec mihi quidem dubium est, quin etiam coeci v. g., milites, inimici capitales, aliique ad tutelam admissi non fuerint, multum valente magistratuum, inprimis Praetorum (vid. § 3. *I. de Susp. tut. l.* 10. *ff. de Conf. tut.*) arbitrio in cura pupillorum, ubi nondum omnia nominatim essent definita. Sic licet minores etiam iure civili tutores esse possent, (Ulp. *tit.* 11. § 20, 22. ibique Schult.) ad administrationem tamen non admittebantur, et excusabantur quoniam auctoritatem interponere non possent (§ 13. *I. de Exc.* Caii *Com. lib.* 1. § 179.), ideoque a Iustiniano *l.* 5. *Cod. de Leg. tut.* ab omni tutela fuerunt remoti, salvo patronatus iure, si libertos impuberes haberent. — Latini Iuniani, uti ipsa lex quae statum illum introduxerat, caducas voluit he-

tres sed avias etiam, exclusis tutoribus legitimis, ad liberorum tutelam admisit Imperator; modo renunciarent secundis nuptiis et SCto Velleiano.

hereditates et legata iis relicta (Ulp. *tit.* 17. § 1. *tit.* 22. § 3.) incapaces etiam habiti fuerunt testamentariae tutelae, vid. Ulp. *tit.* 11. § 16. Caius *l. l.* § 23. magis tamen ob universam iuris indolem (*l.* 21. *ff. de Test. tut.*) quam quod Latini tutelae gerendae non idonei censerentur. — Sed fortasse ante omnia monere debuissem, plurimum Romanos ad tutorum curatorumque mores et facultates attendisse, ne harum tenuitas, peccandi illecebra (1), sive ad augendas eas invitaret in praeiudicium pupillorum, sive regressum in administratores red-

(1) Aliam peccandi illecebram sustulit *Nov.* 72. *pr. et c.* 5. quae actionem in pupillum tutori aut Curatori cedi vetuit, eo effectu, ut cessionarius ne quidem regressum haberet in cedentem, sed omnis obligatio pereat; imo secundum *d. Nov. cap.* 1, 2, 4. non tantum debitores omnino a tutela et cura arcentur, ne quaecunque mala impune moliri possent pro se domini eiusdem existentes, et adversarii rerum detentores nuper effecti, sed prohibentur etiam creditores (nisi mater sit, vid. *Nov.* 94. c. 2.) metu amittendi crediti; ne forte cautiones aliasve probationes debiti a minore furentur, vel corrumpant *d. N. c.* 1. hae tamen prohibitiones olim erant incognitae (vid. *l.* 70. *ff de Proc. et def. l.* 8. *Cod. qui dare tut. l.* 7. *Cod. de Excusat.*), sed tutor debitor pupilli sibi solvere poterat, aut tutelae iudicio conveniri usurarum nomine *d. l.* 8. *l.* 5. § 4. *l.* 7. § 5. *ff. de Adm. tut. add.* Cic. *Verr. I. c.* 36.

redderet inutilem (*l.* 1. *Cod. de Peric. tut.*), morum vero perversitas omnia legum praecepta eluderet, et gravissimo iuventutis educandae munere abuteretur. — Disputatio hac de re in duas partes abit, I°. enim videamus quid hac de re iudicio parentum fuerit tributum, II°. quomodo deficiente paterna cura, publica auctoritas in subsidium venerit.

In prima parte mire mixtum videmus studium veteribus principiis utendi, cum animo pupillis prospiciendi, patria enim potestas, tamquam fundamentum tutelae testamentariae, satis adiuvabat naturalem adscendentium affectum, et animum liberorum personas et bona, etiam post mortem, tuendi; sed licet potestas illa legibus data (1), universi etiam iuris indolem sequi deberet (2), tamen maximus ubique conspici-

(1) Lex enim XII. Tab. patrem familias de pecunia tutelave rei suae (si haec lectio sana est, vid. Noodt, *Obs. II. c.* 19. et *ad tit. ff. de Test. tut.*) legis modo disponere sivit, conf. *l.* 40. *in fine ff. de Adm. tut.*

(2) Hinc stricto iure curator testamento dari non potuit § 1. *I. de Cur.* et ad tutoris dationem validum per omnia testamentum requirebatur, aut ut codicilli testamento confirmati essent, *l.* 3. *ff. de Test. tut. l.* 53. *de Verb. sign.* (quod non mutatum fuit per *l.* 21. § 1. *Cod. de Test.* ut putat Noodt, *ad d. t. ff. p.* 424.) nec sufficiebat fideicommissum, vid. Caii *Comm. II.* § *ult.* Hinc nec

citur favor paterni iudicii. — Hinc oritur lata illa voluntatis paternae interpretatio, ut ne legitimi quidem tutores admitterentur, excusato aut remoto testamentario (*l.* 11. § 1. *ff. de Test. tut.* Ulp. *tit.* 11. § 23.), quasi sola tutoris datione pater prohibuisset legitimos; quod si servum alienum dedisset tutorem, quam sollicitos videmus Romanos, ut conditionem *si liber erit* pura institutione inesse intelligant, *l.* 10. § 4. *ff. de Test. tut.*? Sed inprimis fides patri habita ex eo elucescit quod eius iudicium sufficere visum fuit, nec ulteriori magistratuum auxilio indigere pupillos, cum nullus affectus extraneus vincat paternum, (*l.* 7. *pr. Cod. Th. de Cur. fur.*); sine ulla igitur in-

nec valet tutoris datio si tutor datus pro patre testamentum scripserat, *l.* 29. *ff. de Test. tut.*, quoniam hoc contrarium videbatur SCto Liboniano, quod sub poena Corneliae legis de falsis, prohibuerat in testamento alieno sibi legatum adscribere, *l.* 15. *pr. ff. ad leg. Corn. de Falf.* *l.* 3. *Cod. de his qui sibi adscr.*, quale exemplum vidimus in Latino Iuniano (Ulp. *tit.* 11. § 26.) alia vide apud Caium, *Comm. II.* § 231., iuncto § 34. *Inst. de Legat.* Conf. Ulpianus, *tit.* 24. § 15. Paulus, *lib.* 3. *tit.* 6. § 2. et apud Caium, *l. l.* § 234. iunct. § 35. *Inst. de Leg.*, et denique pertinet huc, *l.* 10. § 2. *ff. de Test. tut.*, quam egregie explicat Schult. *ad Caii Inst. lib.* 1. *tit.* 7. *not.* 14.

inquisitione aut satisdatione confirmabantur tutores a patre non iure, id est non ita ut oportuit, dati; summo iure tota datio erat nulla, potuisset igitur Legislator, qui in matre et extraneo heredis institutionem conditionem fecerat, sub qua tutor ab his datus confirmaretur, hanc etiam a patre requisivisse, et insuper iubere, ut magistratus inquirerent in mores facultatesque tutoris a patre non iure dati, sed quem pater probaverat magistratuum inquisitioni obnoxium fore Romani noluerunt, (*l.* 4. *ff.* *l.* 7. *C. de Test. tut.* *l.* 1. § 2. *l.* 3. § 6. *ff. de Conf. tut.*, § *ult. Inst. de Tut.*), hoc unico casu excepto si contra SCtum Libonianum tutor aut curator esset datus, quo dolus testamentum scribentis suspicantur, et hanc igitur in rem inquisitionem exegerunt, *l.* 18. § 1. *ff. ad leg. Corn. de Fals.* — Tantus igitur est paterni favor iudicii, ut ex concessione Constitutionum (vid. *l.* 1. § 1. *ff. de Conf. tut.*), tutores curatoresque, nullo iure liberis dati, secundum eius mentem confirmentur (1), et sine inquisitione in mores facul-

(1) Sunt qui putant hanc confirmationem non ante Claudium Imperatorem obtinuisse, quoniam in *l.* 1. § 1. *cit. consularis potestatis* mentio est, per quam confirmatio fiat, cum tamen ante Claudium tutorum dandorum fa-

cultatesque dati, repleatur id quod deficit legitimae tutoris aut curatoris dationi, imo et fine satisdatione, quamvis haec pupillis expedire videri posset, propter regressum in fideiussores, *l.* 17. *pr. ff. de Test. tut. pr. Inst. de Satisd. tut.* Conf. *l.* 7. § 5. *Cod. de Cur. fur.* Plura etiam patris arbitrio fuerunt relicta, in quibus facultas solemnem inventarii confectionem prohibendi, (*l. ult.* § 1. *Cod. arb. tut. l.* 3. *Cod. de Alim. pup. praest.* Conf. omnino Vinnius, *Sel. quaest. lib.* 2. *c.* 16.) insignem locum obtinet; haec nimirum prohibitio quamvis utilitatem quandam habere possit, nec valeat ad rationum redditionem remittendam, (*l.* 5. § 7. *ff. de Adm. tut.* Vinn. *l. l.*) magis tamen fraudi Tutorum Curatorumque locum facit, et pupillis saltem facultatem adimit debitum ex inventario probandi, amissis forte chirographis, (secundum *l.* 57. *ff. de Adm. tut.* iunct. *l.* 2. *ff. de Fid. instr.*), ex quibus fere

facultas consulibus non competierit secundum Sueton. *in Vita c.* 23., § 3. *Inst. de Atil. tut.* Vid. Schult. *ad Ulp. tit.* 25. *not.* 4., nescio tamen an sententia illa sic satis probetur; fortasse dicendum hac etiam in re magnam fuisse magistratuum auctoritatem, nec constitutione opus fuisse, ut facultas, patris voluntatem extra ordinem confirmandi, iis competeret, vid. Val. Max. *cap.* 7. § 7. *num.* 5.

re dicendum esſet parum ita pupillis fuisſe conſultum, niſi pietas paterni nominis conſilium caperet pro liberis, (*l.* 22. § 4. *ff. de leg. Iul. de Adult.*); nec profecto a Magistratu exſpectandum erat, eum maiorem in dandis tutoribus, vel Curatoribus diligentiam adhibiturum fuisſe (1). — At vero cum arbitrium patris ſi nimium ei tribueretur, liberis, in quorum favorem admittitur, etiam nocere posſet, huic etiam rei proſpexerunt Romani; nec ſemper voluntatem patris aut iusſum ſervari voluerunt, (*l.* 7. *de Ann. leg.*) ſed uti non quaelibet alimenta pupillo ſunt praeſtanda quae pater decrevit, (*l.* 2. § 3. *ff. Ubi pupil. educ.* *l.* 47. § 1. *ff. de Adm. tut.*) nec ſemper educatur ubi pater voluit, (*l.* 1. § 1. *ff. ubi*

(1) Praeter haec quae fuerint patri largita adfert Ulp. *tit.* 11. § 26. *l.* 5. *C. de Auct. praeſt.* ſecundum quam ſi plures tutores dedisſet pater, unius auctoritas ſufficiebat, quod ſecus erat in Legitimis et Dativis. — *Lex* 1. § 2. *ff. de Rebus eorum etc. l.* 3. *Cod. quand. decr. non opus.* quae prohibitionem bona minorum alienandi tollunt ubi pater testamento eas alienari voluit. — Et *l.* 66. 36. *ff. de R. N.* Paullus, *lib.* 2. *tit.* 19. *in fine.* ubi docet, patrem posſe testamento nuptias, iure communi prohibitas, inter tutorem et quondam pupillam concedere.

ubi pup. educ.) ſic etiam in admittendo tutore Praetor ſequitur utilitatem pupilli, non ſcripturam testamenti, *l.* 10. *ff. de Conf. tut.* — Quid enim ſi post testamenti factionem bonis lapſus fuerit tutor, vel morum ante celata aut ignorata emerſerit improbitas, aut inimicitiae cum patre exarſerint? Nunc cenſetur pater voluntatem ante mortem mutasſe, et dato tutori administratio, non niſi cauſa cognita conceditur, *l.* 4. *ff. de Test. tut. l.* 8, 9, 10. *ff. de Conf. tut.* Quod ſi pater duorum tutorum alterum minus penſo conſilio ad administrationem vocasſet, Praetor recedit ab eius voluntate, *l.* 3. §. 3. *ff. de Adm. tut.* nec profecto ſi pater inventarii confectionem prohibuisſet, huic diſpoſitioni vim et effectum tribuet, ſi aperte obſtrepat pupillorum commodis, arg. *l.* 5. § 7. *de Adm. tut. l.* 17. § 1. *ff. de Test. tut.*

At non nemini mirum, imo culpandum, fortasſe videbitur, matrem naturalem liberorum altricem, quaeque non minori ſed forte etiam maiori effectu erga liberos flagrare cenſenda ſit, non tantum Iure Civili a tutoris datione removeri, ſed nec quodammodo a Praetoribus caeterisque quorum tanta aequitatis cura erat, fuisſe adiutas, cum etiam materna pietas conſili-

lium pro liberis capere censenda esset (1). Sed sciendum est patriam illam potestatem Romanam, qua solus paterfamilias utebatur in omnes qui de sua essent familia, nullo modo debuisse labefactari: ea vero potestate, cum inniteretur testamentaria tutoris datio, substitutio etiam pupillaris, cui porro insignis Iuris Civilis pars erat superstructa, recte, huic principio obsequentes, soli patri concesserunt Romani, ut suo iure impuberibus tutorem dare posset, quod a Decemviris ad Iustinianum usque sine ulla mutatione, fuit servatum. Praeterea si attendamus ad conditionem mulierum apud Romanos, quam parum, certe primis Reipublicae temporibus, ut a bellicoso minusve exculto populo, illarum iudicio fuerit tributum,

(1) In *l.* 4. *ff. de Test. tut.* docetur heredis institutionem aeque ac ab extraneo fuisse requisitam, ut matris ultima voluntas in dandis tutoribus vim nancisceretur, quam ut cum *lege* 4. *Cod. eodem* concilient interpretes nonnulli in *l.* 4. *Cod.* tollunt negationem, vid. Noodt, *ad tit. ff. de Conf. tut. p.* 426; sed quoniam sic nullus sensus idoneus est eius legis, potius cum Bynkershoekio, *Obs. l.* 2. *c.* 17. dicendum videtur *debere* confirmari tutorem a matre cum institutione liberis datum, sed aliquando etiam, si idoneus reperiatur, tutorem a matre datum *solere* confirmari, licet sine heredis institutione.

tum, de ratione facile conſtabit, quare tutorem curatoremve a patre nullo iure datum, nude confirmari voluerint Romani, a matre vero datus non admitteretur, niſi cum inquiſitione aut ſatisdatione; cum enim tutela esſet munus virile, ut propter ſexus fragilitatem ab ea gerenda arcerentur mulieres, non magis profecto admittendae erant ad iudicium de facultatibus aliorum hac in re, (*l. ult. ff. de Conf. tut.*); conſequenter igitur a matre, idem quod ab extraneo (1), amoris documentum requiſiverunt Romani, heredis nempe inſtitutionem, ut affectus erga liberos et iuris et iudicii defectum ſuppleret, et ſic matris voluntas confirmaretur. Nec quis dicat iniquum fuisſe talem confirmationi conditionem addere, de iure enim conſtituendo non agimus, ſed ſufficit doctrinam Iuris Romani ex Romanorum moribus di-

(1) Quod tutor, ab extraneo datus impuberi heredi, confirmaretur, haud dubie ſpectat pupillorum utilitatem, qui enim pupillum inſtituerat, cenſeri etiam poterat optime in tutoris datione ei conſulere voluisſe; ideoque tutorem datum etiam ad munus illud ſuſcipiendum incitarunt Romani, metu amittendae liberalitatis forte ab eodem relictae, ſi ſe excuſavisſet, *l.* 28. *pr. ff. de Test. tut. l.* 11. *ff. de Conf. tut. l.* 32. *pr. ff. de Excuſation. l.* 5. § 2. *ff. de his quae ut indign.* Conf. *l.* 1. § 3. *ff. Ubi pup. educ.*

diiudicasse, cum certum sit confirmationem tutoris aut curatoris a matre dati, cum inquisitione aut satisdatione, in commodum pupillorum cessisse, (*l.* 2. § 1. *ff. de Conf. tut.*). Hoc tamen monendum, matrem non tantum potuisse tutorem liberorum suorum suspecti accusare, sed sine ulla rationum redditione, proinde etiam testamento, aliquem a tutela curave liberorum potuisse arcere (*l.* 8. *pr. ff. eod. l.* 21. § 2. *ff. de Tut. dat. l. un. C. si contr. mat. vol.*) quoniam periniquum videbatur, ut contra parentum voluntatem, redempti forsitan tutoris vel curatoris, admittatur arbitrium, *l.* 7. *Cod. Th. de Sponsal.*

2°. Deficiente vero testamentaria tutela pupillorum favor in eo conspicitur, quod curaverint Romani, ne leges (1), aut magistratus minus aptum moderatorem personae et bonis eorum darent. — Nec enim satis erat proximum agnatum vel gentilem, (vid. *Coll. leg. Mos. et R.* 16. *tit.* 4. Noodt, *ad tit. ff. de Leg. tut.*) ad tutelam simul cum successione vocasse, aut illam commisisse libertorum impuberum patrono, huiusque exemplo patri eman-

(1) Sponte patet, quae de legitima tutela monemus, ad curam non esse extendenda, quia leges XII Tab. legitimam curam minorum non introduxerunt.

emancipatori eiusve liberis ex Conſtitutione Anasthaſii (*l.* 4. *C. de Leg. tut.*), ſed obviam ire propinquorum cupiditati, ſi forte ſpes impunitatis ad circumveniendum, aut ſuccedendi ad flagitium incitaret; nec nimium magiſtratuum arbitrio relinquere boni Legislatoris officium eſt, quod ſatis diligenter Romani asſecuti videntur; huc enim ante omnia pertinent quae ſupra generaliter monuimus de iis, qui a tutela prohibentur, ſed inprimis quod ipſe Praetor, quem Conſules collegae nomine honorare ſolebant, cauſa cognita ſtatuere ſoleat, utrum debeant ſatisdare legitimi tutores an minus, ut ſi perſona honeſta ſit, et ſubſtantia modica remittatur ei ſatisdatio, (*l.* 5. § 1. *ff. de Leg. tut. l.* 18 § 1. *ff. de Tut. dat.*) ſed ab adminiſtratione arceatur ſi plane ineptus reperiatur; ipſe igitur Praetor in perſonam bonaque tutoris inquirit, a qua inquiſitione nec excipitur Senator, (*l.* 18. *ff. de Tut. dat.*) nec fortasſe pater, qui prouti praetori utile videatur, non magis quam patronus a ſatisdatione liberari debeat (1); imo neſcio an umquam Magiſtratus hanc

(1) Cavendum enim eſt ne exiſtimemus, Romanos patri tutori liberorum emancipatorum eadem concesſisſe, quae ipſe tutori teſtamento dato concedere poteſt, cuius contrarium patet ex *l.* 1. § 2. *ff. Iunct. l.* 7. § 2. *ff. de*

hanc inquisitionem alii mandaverint, quod forte negandum est argumento *l.* 5. *ff. de Conf. tut.*, ubi dicitur Praetor decretum confirmationis tutoris, magistratibus mandatae, non ante interponere posse quam per inquisitionem idoneus esset pronunciatus; quid igitur nobilius (si recte coniecerim) quam quod ipsi summae dignitatis, et saepe etiam integritatis viri in quos omnium oculi haerebant, ne pupilli detrimentum caperent, inquirerent in tutores lege datos, eorumque munus eo modo moderarentur qui pupillis maxime expedire videretur, et quid praeter hoc a Legislatore poterat exigi? At iisdem magistratibus (cum antea Praetor cum Tribunis plebis, Consules et Praetores Tutelares tutores darent, vid. *l.* 3. *Cod. Th. de Tut. et Cur. creand.* Huber, *Digr. III. c.* 17.), commissa etiam fuit tutorum curatorumque datio lege Attilia in urbe et Iulia Titia in provinciis, deficientibus legitimis, et tanti habita fuit haec facultas, ut iis solis concederetur quos

no·

de Rebus eorum qui sub tut., nec latet causa, voluntatem enim patris in testamento ideo imprimis sequendam voluerunt Romani, quoniam nullum alium scopum habuisse censetur praeter utilitatem pupillorum; sed aliud est, si ipse tutelae munere fungatur, tunc enim separata commoda habet a pupillo.

nominatim hoc dederat, vel lex vel SCtum, (vid. Ulp. *tit.* 11. § 21.) vel Princeps (*l.* 6. § 2. *ff. de Tut.*); imo ne eo quidem contenti Romani horum adhuc potestatem limitarunt, ut se ipsos tutores dare non possent, (*l.* 4. *ff. de Offic. Praet. l.* 5. *ff. de Offic. Praef. l.* 4. *ff. de Tut. dat.*) (1), nec omnino munere suo per mandatarium fungi possent nisi post orationem Divi Marci; hic enim, cum facultatem mandandi tutoris dationem magistratibus concedendam putaret, ne tamen ea in detrimentum pupillorum verteret, eos tantum mandatarios admisit, quibus illud speciatim concessisset, puta legatos, (*l.* 1. § 1. *ff. de Tut. dat.*) et magistratus municipales, si magnae non essent pupillorum facultates, (*l.* 3. § 19. *ff. de Tut. dat. l.* 2. § 23. *ff. ad SCtum Tertullianum*, § 4. *Inst. de Att. tut.*)

Cae-

(1) Ne quis tamen putet huc etiam pertinere quod docetur, in *l.* 6. *ff. de Tutel. l.* 7. *Cod. qui dare tut.* tutorem a magistratu dari non posse sub conditione, quod patri tamen conceditur, *l.* 8. § 2. *l.* 10. § 4. *ff. de Test. tut.* § 3. *I. qui Test. tut. dari*, et in *l.* 32. *pr. ff. de Test. tut.* Secundum quam pater etiam ex alia civitate tutorem dare potest, quamvis hoc magistratui ordinario non liceat, *l.* 1. *l.* 24. *ff. de Tut. dat. l.* 5. *Cod. qui dare tut.* Prior enim prohibitio ex eo oriunda videtur quod tutoris datio sit actus legitimus, (*l.* 77. *ff. de R. I.*). quamvis dubitet Höpfner, *Comm. ad Inst.* § 200. Altera vero quod magistratus extra territorium privatus sit, *l.* 3. *ff. de Offic. Praef.*

Caeterum hos omnes, ut paratiores redderent Romani ad tutoris dationem, matres, cognatos libertosque necesſitati adſtrinxerunt impuberibus tutores petendi, ſtatutis variis poenis in negligentes, vid. *tit. ff. qui pet. tut.* Mitto, ex pluribus tutoribus datis uni committendam fuisſe administrationem, legumque curam in caſibus, ſi tutor aut curator valetudine aliave causſa impediretur, rebus pupilli aut minoris ſuperesſe. Singula enim perſequi ſit infinitum. Quae dixi egregie probant minorennitatis curam, et quanto cum ſtudio diverſi Iuris Civilis fontes ſibi invicem adiuvaverint in pupillorum commodis promovendis, cum etiam incidentes quaestiones, in quantum fieri posſet, ex eorum utilitate definirentur, vid. *l.* 3. *C. de Conf. tut.* — Recte igitur Iustinianus nihil hac in re mutavit, niſi quod magistratibus municipalibus facultatem concesſit, tutores curatoresque dandi, non exſpectato iusſu Praeſidum, modo 500 ſolidorum ſummam non egrederetur patrimonium pupillorum, et tutor curatorve fideiusſoribus datis rem pupilli ſalvam fore cavisſet, § 5. *I. de Att. tut.*

§ II.

§ II.

De tutoribus et curatoribus removendis.

Vidimus quam cauti fuerint Romani in committenda tutoribus et curatoribus educatione, et bonorum moderamine pupillorum. Superest, ut quaedam addamus de modis eos ab administratione iam fuscepta, fi non ex fide gererent, removendi. Sed cum plurimum hac in re arbitrio Magistratuum maiorum fuerit relictum, de fufpecti crimine vi ordinariae iurisdictionis iudicantium, cumque fatis notae fint poenae, quibus dolofi aut latitantes (de quibus vid. Cl. Gramata *ad Part. I. Inft. p.* 362. *feqq.*) tutores curatoresque puniantur (1), et quod etiam fatis offerentes removeantur, defuncturum me putavi, fi pauca attulerim, quibus modis profpexerint Romani ne fufpecti illa accufatio fortasfe omitteretur, et negligentibus, imo forte dolofis tutoribus, fragilis impuberum imprimis aetas obiiceretur, quae perpendere non potest, an quid fraudulenter,

(1) Monendum hic est crescere perfidiae crimen officii fuscepti ratione, ut graviori quam ordinaria poena coerceretur tutor, vid. *l. un. Cod. Th. l. un. C. Iuft. fi quis eam cuius tut.*

ter, an quid ſegniter geratur, *l.* 5. *Cod. de Suſp. tut.* Hoc enim ſpectavit Praetor, cum pupillorum gratia ductus contra iudiciorum conſuetudinem, ad ſuſpecti accuſationem, non tantum matres aviasque pietatis necesſitudine ductas, ſed etiam quasvis alias mulieres admitteret, quae non ſustinerent pupillorum iniuriam, § 3. *I. l.* 1. § 7. *ff. de Suſp. tut.* — Huc etiam pertinet quod interrogari posſe ſervum pupillarem, ubi pupillorum interesſet, generaliter docetur, in *l.* 34. *ff. de Adm. tut. l.* 12. *ff. de Suſp. tut.* Conf. Bynkersh. *Obſ. IV. c.* 25. et apud Paulum, *Sent. lib.* 5 *tit.* 16. § 2. ſi aliter inſtrui non poteſt iudex tutelaris. Inprimis vero hic memorandum eſt ſapiens illud inſtitutum, quo contutores ſuo periculo ad mores, (nam bonorum deminutio non eſt cauſa ſuſpecti accuſationis) collegarum attendere iuberentur. Nam cum aut teſtamento aut lege, imo etiam a magiſtratu, ſaepe plures tutores darentur, non tantum ſe invicem officii ſui certiores facere debuerunt, (*l.* 47. § 2. *ff. de Adm. tut.*) ſed etiam negligentia contutorum in doloſo aut negligenti collega accuſando admisſa, tutelae iudicio fuit vindicata, ſi a ſuſpecto indemnis ſervari non posſet pupillus, vid. *l.* 14, 46. § 6. *ff. de Adm. tut. l.* 1. § 15. *ff. de Tut. et rat.*

dis-

distrah. l. 26. *de Div. tut.;* tutori etiam honorario (de quo vid. *d. l.* 14. § 1. *ff. de Solut. l.* 3. § 2. *ff. de Adm. tut. l.* 26. § 1. *ff. de Test. tut.*) eique qui propter rerum notitiam datur, (vid. *d. l.* 14. § 1. *l.* 32. § 1. *ff. de Test. tut.*) idem officium fuit impositum, cum eadem negligentiae poena, (*l.* 1. *Cod. de Per. tut.* Conf. *l.* 9. § 8. *ff. de Adm. tut.*), ut igitur duplici ſtimulo diligentia tutorum administrantium augeretur, metu ſcilicet actionis tutelae, qua ipſi tenerentur, et diligentia etiam collegarum, quorum intererat pravum tutorem a tutela removeri.

SEC-

SECTIO SECUNDA.

DE CURA ROMANORUM IN BONORUM ADMINISTRATIONE TAM IMPUBERUM QUAM ADULTORUM.

Quum, quae in Sectione anteriori monuimus, de cura circa mores facultatesque tutorum et curatorum, referri posſint ad damna quae perſonae et bonis pupillorum immineant, iam magis ex profeſſo de iis videamus, quae tendunt ad conſervationem bonorum, tam impuberum quam adultorum, etiam curatorum auxilio non utentium. Romanis enim perſuaſum erat, publica auctoritate ſupplenda eſſe, quae aetas ipſis minoribus denegaret, et hinc non tantum a tutoribus curatoribusque boni patrisfamilias officium exegerunt (*l.* 33. *ff. de Adm. tut.*) ſed etiam in quantum fieri poterat, praecavere ſtuduerunt, ne damna, vel ex administratione tutorum et curatorum, vel etiam ipſorum adultorum naſcerentur. Ex his vero nemo non videt plurima eſſe, quae per ipſam rei naturam praecaveri non potuerunt, nam Legislatoris pro-

providentiam excedit in antecesſum ſtatuere, quid minori ſemper et ubivis expediat, ſed necesſario ea, quae ex re nata diiudicari debent (v. g. utrum expediat rem quandam emere aut aliquem contractum inire) arbitrio tutorum curatorumque, imo et adultorum curatorem non habentium, relinquenda erant, in quibus igitur nihil ſupererat, niſi ut post vulneratam cauſam remedia quaererentur; ſed ubi damna illa anteverti posſe viderentur, hanc viam, et minoribus et reipublicae utiliorem, potisſimum ſequendam existimarunt Romani; hac igitur de re nunc videndum.

§ I.

De alienationibus.

Plurimae in Iure Romano prohibitiones reperiuntur alienationum rerum pupillarium, et quidem imprimis bonorum immobilium, non tantum quoniam in his fortasſe maior cadere posſet affectio, ſed etiam quod domini haec conſervare vario modo interesſe posſet; ante Severum tamen nulla talis prohibitio occurrit (1), ſed rata habebantur quae a tutoribus aut

(1) Fortasſe tamen dicendum, iam ante Severum protu-

aut curatoribus bona fide gesta esſent (*l.* 12. § 1. *ff. de Adm. tut. l.* 17. *eodem.*), ut etiam res mancipi, quarum tamen Ius Civile quam maxime rationem habuit, auctoritate tutoris alienare posſent (Ulp. *tit.* 11. § 27. ibique Schult. *n.* 83.), ſed ſalvis tutelae actionis et reſtitutionis in integrum remediis; Imp. Severus demum tutoribus curatoribusque, patri etiam ſi hoc munere fungeretur, facultati interdixit praedia rustica et ſuburbana (i. e. intra 100 lapidem ſita, vid. Gothofr. *ad l.* 2. *Cod. Th. de in integrum reſtit.*) alienandi, niſi pater hoc testamento iusſisſet, aut Praetor, vel Praeſes decreto interpoſito ſignificasſet, alienationem illam ſibi non obſtare videri utilitati pupillorum, *l.* 1. 6. § 2. *ff. de Rebus eor. l.* 2. *C. ſi adv. don. l.* 3. 10. *C. de praed. minor.* (1), ipſam alienationem ſine de-

tutoribus omnem facultatem alienandi fuisſe denegatam, vid. *l.* 2. *ff. de Eo qui pro tut. l.* 8. *pr. ff. de Rebus eorum etc.* Sed ipſis tutoribus hoc licuisſe colligi potest, ex *l.* 47. § 1. *ff. de Minor. l.* 5. § 9. *ff. de Adm. tut.*

(1) Tale decretum etiam requiritur in qualiumcunque rerum donatione, quae ſine hoc ipſo iure nulla est ſecundum, *l.* 1. § 2. *ff. de Tut. et Rat. diſt. l.* 22, 46. *ff. de Adm. tut.* ſed an etiam hoc ius Severo acceptum referemus? Non videtur; etenim Iuris Conſulti Roma-

decreto factam, aut si Praetori in interponendo decreto fuisset obreptum, ipso iure nullam esse voluit, ut rem vindicare posset pupillus aeque ac si nulla alienatio intervenisset, *l.* 1. § 2. *l.* 5. § 15. *ff. de Reb. eor.* — Haec prohibitio vero tam de emphyteusi, usufructu, hypotheca et servitute in iis bonis, constituendis, deque repudiatione hereditatis aut legati quo talia bona relicta essent, quam etiam de mancipiorum rusticorum alienatione fuit intellecta, *l.* 3. § 4.

mani hoc ex regula illa derivant, quod tutor domini loco habeatur cum administrat, non cum spoliat, (*l.* 7. § 3. *pro Empt. l.* 12. § 1. *l.* 27. *ff. de Adm. tutor.*) quae forte ipsis debetur, ne fictio in pupillorum favorem introducta, iis noceat, et cuius applicatio iudicis arbitrio maxime relinquenda est, diiudicaturo v. g. utrum novatio aut transactio deminuendi causa fuerit facta, et utrum iusiurandum fuerit delatum, cum nondum aliae omnes probationes deficerent, quod si iudicatum fuisset, ipso iure nullum esset, quod tutor gesserat, aeque ac si donavisset, (*l.* 22. *ff. de Adm. tut. l.* 20. § 1. *ff. de Novat. l.* 46. § 7. *ff. de Adm. tut. l.* 54. § 5. *l.* 56. § 4. *ff. de Furtis. l.* 17. § 2. *l.* 35. *pr. ff. de Iureiur.*) aut pro pupillo pacti essent ne petat, (*l.* 28. § 1. *ff. l.* 22. *C. de Pactis*,) quoniam sc. non censetur tutor fuisse, ubi haec gereret. Certe quod in *l.* 12. § 1. *ff. de Adm. tut.* docetur rata haberi quae tutor *bona fide* gessit, non ita interpretari nos debere ac si, quae *mala fide* gessisset, semper ipso iure nulla essent, mihi probatione indigere non videtur.

4. 5. *l.* 5. § 8. *l.* 7. § 3. *ff. de Reb. eor.* *l.* 13. *Cod. de Praed. min. l.* 22. *Cod. de Adm. tut.* quare vero in tanto ſtudio praedia rustica minoribus conſervandi, nulla praediorum urbanorum mentio fiat, ingenue fateor me non videre, niſi dicendum ſit rationem differentiae in eo ſitam esſe, quod loca aedificiis vacua minoribus magis utilia ſint, quippe non tantis ſumptibus obnoxia, quae tamen vix ſufficere videtur, inprimis cum obiici posſet, ideo magis urbanorum praediorum alienationes debuisſe prohiberi, quoniam haec imprimis irreparabali detrimento posſent affici, ut ne quidem per in integrum reſtitutionem indemnis ſervari posſet minor. — Sed quomodocunque ſit, hoc certum Conſtantino etiam viſum fuisſe, Severum minorum utilitati non ſatis proſpexisſe, cum praedia Urbana et mobilia pretioſa etiam ex lege *vendi* deberent, (*l.* 22. *Cod. de Adm. tut. l.* 3. *C. de Peric. tut.*) quod ipſi minorum utilitati maxime adverſum videbatur, ideoque harum etiam rerum alienationi tutoribus curatoribusque interdixit, (*d. l.* 22. cui iung. *l. ult. Cod. ſi adv. vendit.* et Gothofr. *ad l.* 3. *Cod. Th. de Contr. empt.*) relicta tantum facultate, ſupervacua mobilia et animalia, aut quae nullius fere pretii esſent, nec ſervando ſervari posſent, ſine decre-

creto alienandi, *l.* 4. *C. Th. quando decr. opus*, *l.* 28. § 5. *Cod. de Adm. tut.* — At ne his quidem contenti Arcadius et Honorius, aurum et argentum minorum, quaeque praeterea servando servari possint, in tutissima custodia collocari voluerunt, facto eorum inventario et impositis sigillis; praedia vero, si in eorum patrimonio non invenirentur, comparari ex pecunia aliisque mobilibus, aut si minor praedia haberet, periculo tutorum curatorumque pecuniam foenori collocandam iusserunt, *l.* 4. *Cod. Th. quae est l.* 24. *Cod. I. de Adm. tutor.* Conf. *l.* 5. *pr. ff. eod.* Sed utrum periculum, ex foeneratione auri et argenti minorum, Iustiniano non tantum fuerit visum, ut porpterea satius videretur eos usurarum augmento carere, an etiam aliae rationes eum impulerint, vix constat: at certe constitutionem illam Arcadii, ita transformavit Tribonianus, ut omnium mobilium etiam pretiosorum foeneratio tutoribus curatoribusque, suo periculo (1) fuerit

(1) *Suo periculo:* id est, ut ipsi usuras solvere cogantur si pecuniam v. g. vacuam reliquissent, nam etiam tutor ipso iure ad usurarum praestationem obligabatur, usque ad diem sc. latae sententiae, vel restitutionis tutelae, *l.* 1. § 3. *ff. de Usuris l.* 7. § 15. *ff. de Adm. tut.* imo legitimae usurae (id est centesimae Iure Pandec-

rit iniuncta, nisi tamen expediret praedia iis comparare, (*d. l.* 24.); sublata rursus fuit foenerationis necessitas *Nov.* 72. *c.* 6. — Iure igitur novissimo defunguntur administratores pecuniam eadem conditione et quantitate restituendo qua acceperunt, aut rationes reddere debent alienationis, etiam redituum, earumque rerum quae servando servari non possunt, sed nec mobilia pretiosa, nec immobilia eorum alienari possunt, sive a tutoribus curatoribusque, de quibus SCtum nominatim loquitur, sive ut videtur ab adultis curatorem non habentibus arg. *l.* 8. § 1. *l.* 11. *ff. de Reb. eor.* Vid. Pothier, *ad d. l.* 8. *tom.* 2. *p.* 587. *not.* 7. (in 4to).

Sed quid si nihilominus res immobiles aut mobiles pretiosae essent alienatae, et ab aliis possessae per tempus ad implendem usucapionem, vel praescriptionem requisitum? Ut constet quinam damni praevertendi modi, quaenam remedia hac in re a Romanis fuerint adhibita, omnino distinguendum est, inter ius ante Iustinianeum, et ius novum. — Iure antiquo cum usucapio per legem XII Tab., sine ulla restrictione, tam de rebus mancipi quam nec

dectarum) ab eo peti potuerunt si pecuniam pupillarem in suos usus convertisset, *l.* 7. § 3. 4. *ff. de Adm. tutor.*

nec mancipi (Ulp. *tit.* 19. § 8.), adeoque de omnibus rebus corporalibus intra Italiam sitis, introducta sit, (vid. Cic. *Top. c.* 4.) pertinuisse eam etiam ad bona minorum dubitari nequit, imo, licet alii dissentiant, ad tempora usque veterum ICtorum, ex quorum fragmentis Pandectae sunt compilatae, hoc ius non tantum contra adultos, (*l. un. Cod. si adv. usuc.*) sed etiam contra impuberes obtinuisse, mihi quidem satis constat, ex *l.* 45. *ff. de Min. l.* 2. *ff. de eo qui pro tutore, l.* 13. § 2. *ff. de Public. act. l.* 2. § 15. *l.* 7. § 3. *ff. pro empt. l.* 4. § 24. *ff. de Doli mali et metus except.* nec adfirmare dubito, ad Iustinianum usque usucapionem tam ad res minorum, quam maiorum pertinuisse; cum nullibi civilis ille modus adquirendi dominii abrogatus fuerit favore minorum, quod nec Praetor potuit, licet, ut infra videbimus, contra impletam usucapionem restitutionem concesserit, *d. l. un. Cod.*

Idem obtinet in praescriptionibus; cum enim Principum Constitutionibus (forte etiam Edicto perpetuo) prospiciatur, ne cui longa possessio (immobilium provincialium) auferatur, vid. § 2. *I. de usucap.* Praetoris etiam Iurisdictionem excedere debuit, cursum temporis praescriptioni statuti contra minores impedire; at iam ab ini-

 tio

tio in introducenda praeſcriptione placuisſe videtur, ut contra impuberes non curreret, ſaltem in *l.* 48. *pr. ff. de Acquir. rer. dom.* (1) legimus, horum bona non potuisſe longo tempore capi, et ex *l.* 3. *Cod. de Praeſcr.* 30 *vel* 40 *ann. l.* 1. *C. Th. de Act. certo temp. fin.* conſtat, ne longisſimam quidem praeſcriptionem contra eos potuisſe impleri, nec ergo locum esſe reſtitutioni in integrum contra praeſcriptionem, ſi res *impuberum* agatur; ſed licet exempla ſint, quibus praeſcriptio etiam ante Iustinianum non curreret contra adultos, uti iam Valeriani tempore contra eos non impleri potuit quinquennium, quod querelae inofficioſi inſervit, (*l.* 2. *Cod. in quibus cauſ. in int. reſt.*) nec quinquennalis praeſcriptio, qua is, qui a fisco rem alienam emisſet, tueri ſe poterat, (§ *ult. I. de Uſuc. l.* 3. *C. ſi adv. fiscum*) nequaquam tamen hoc de omnibus praeſcriptionibus est intelligendum, ſed temporales etiam praeſcriptiones, de quibus hoc non nomi-

(1) Propter hanc legem vulgo negant Iure Pandectarum *uſucapi* potuisſe res pupillares, ſed ex verbis *longo tempore capi* ſatis probari videtur ibi de rebus provincialibus impuberum agi *praeſcriptioni l. t.* non obnoxiis; quid enim per *l. t. uſucapionem*, tempore Pauli intelligi potuerit, non video, nec emblema Triboniani admittendum est, ubi ſatis ſanus est ſenſus.

minatim ſancitum erat, contra minores currebant, ſalvo tamen in integrum reſtitutionis auxilio, vid. *l.* 5. *Cod. in quibus cauſis in integrum reſtit.*

Ita iure antiquo; at Iustinianus in *d. l.* 5. et *l.* 6. *Cod. de Rep. hered.* „ in omnibus „ cauſis, in quibus vetera iura, currere quidem „ temporales praeſcriptiones adverſus *mi*„ *nores* concesſerant, per in integrum reſtitutio„ nem autem iis ſubveniebant, has praeſcriptio„ nes ipſo iure non currere" ſancivit; longisſimam vero praeſcriptionem non tantum in ſuo ſtatu manere voluit, ſed nec rescindi per reſtitutionem in integrum (1), quae igitur ſola differentia etiamnum inter impuberes et adultos obtinet. — Sed quid de uſucapionibus dicendum, an per eam etiam iure novo, extraneo adquiri posſunt immobilia Italica et mobilia minorum? Non videtur; Iustitianus enim in *l. unic. Cod. de Uſuc. transf.* totum Ius Civile antiquum circa uſucapiones transformavit, et in locum modi adquirendi dominii per poſſes-

(1) Uti igitur haec reſtitutio denegatur quoniam publica utilitas ei obſtare videretur ſic etiam, in *l.* 37. *ff. de Minor.* exemplum est reſtitutionis contra temporalem praeſcriptionem denegatae, actionis ſc. iniuriarum quae nimis odioſa videbatur.

ſesſionis continuationem, temporis lege definiti, ſubſtituit exceptiones, propter posſesſionem 3, 10, 20, 30 annorum competentes, quibus bonae fidei posſesſor res mobiles immobilesque, ita firmo iure (ut ait) posſideat quaſi per uſucapionem acquiſitas; abolevit itaque veterem uſucapionem, aut ſaltem (nam de nomine non laboro) praeſcriptionis naturam ei indidit, quoniam non amplius ipſo iure dominium per posſesſionem transit, ſed domino tantum, post non interpellatam posſesſionem cum animo ſibi habendi, actio denegatur ſtricto iure competens, aut exceptio obiici potest, quod praeſcriptioni proprium est; ut iure novo dicendum ſit, non tantum bona minorum uſucapi non posſe, ſed nec bona corporalia aut incorporalia amittere eos potuisſe per praeſcriptionem, niſi longisſima ſit quae contra adultos currit.

§ II.

De ſolutionibus accipiendis.

Abſolvimus curam circa conſervationem bonorum tam impuberum quam adultorum, cum vero etiam ad boni patrisfamilias officium pertineat, debitores ſuo tempore ad ſolvendum debitum interpellare, rurſus proſpexerunt Roma-

mani ne incuria administratorum aut adultorum curatores non habentium, minoribus noceret; sc. Divus Severus, cum olim minores contra omissam debiti interpellationem in integrum possent restitui, quasi hanc restitutionem ipso iure concederet, in re moram esse voluit circa pecuniaria fideicommissa, quae minoribus relicta essent, (vid. *l.* 26. § 1. *de Fidec. libert. l.* 3. § 2. *ff. de Adim. leg.*) eo effectu, ut ipso iure debiti usurae currant, (vid. *l.* 87. § 1. *ff. de Leg.* 2. quam recte huc refert Noodt, *de Foen. et usuris lib.* 3. *c.* 10. *p.* 212.) quod cum aequitati satis convenire videretur, ICtorum fortasse interpretatione etiam de fideicommissariis libertatibus fuit intellectum, ut ingenui nascantur ex matre, quae licet libertatem nondum petiisset, eam tamen petere potuisset vi fideicommissariae libertatis ipsi datae, *d. l.* 26. § 1. imo ulterius adhuc processisse Romanos patet ex rescripto Dioc. et Max. in *l.* 3. *Cod. in quib. causis in int. rest.* ubi docetur in bonae fidei contractibus et legatis, debitorem minoris, aeque ac in fideicommissis, sola tarda solutione moram nectere, ut si forte emptor partem tantum pretii, pro fundo a minore empto debiti, solvisset, alteram cum usuris (1) mi-

(1) Aestimari debuerunt hae usurae a iudice ex bono

minori praeſtare obligaretur; *l.* 5. *Cod. de Act. empt. vend.* Conf. Noodt, *l. l.*

Ne quis tamen putet, quod in *l.* 87. § 1. *ff. de Leg.* 2. docetur, has uſuras, ſi ſemel intervenerint, perpetuo deberi, ita intelligendum esſe, quaſi debitor, per quem forte non ſtabat, quominus obligationi ſatisfaceret, omni caſu eas ſolvere cogeretur; hoc enim negatur in *l.* 28. § 1. *ff. de Adm. tut. l.* 17. § 3. *ff. de Uſuris*, ubi uſurae deberi dicuntur non propter lucrum petentium, ſed propter moram ſolventium, id est; non ut minores ex alieno damno lucrum quaererent, ſed tantum, ne per omisſam interpellationem, deſtitueretur minor uſuris, quas petere potuisſet debitorem in mora conſtituendo; de modo tamen, quo debitor minoris ſi forte obligationi principali ſatisfacere impediretur, liberare ſe posſet ab uſurarum praeſtatione, disſentire videri posſent Marcellus

no et aequo, ut dicitur in *l.* 12. § 9. *ff. Mand.* id est vel quincunces, vel trientes, vel leviores etiam pro more Provinciae, *l.* 7. § 10. *l.* 53. *ff. de Adm. tutor.*, ita ut iure Pandectarum etiam ad legitimas ſive centeſimas posſet condemnari debitor, (*d. l.* 7. § 4. 7. 10. *d. l.* 54. *l.* 38. *ff. de Neg. gest.* et Alexander, *l.* 1. *Cod. de Uſur. pup.*) non vero Iustinianeo Iure, quo ultra ſemisſes non obligatur, vid. Noodt, *de Foenor. et uſuris lib.* 2. *c.* 14. *in fine. l.* 26. § 1. *Cod. de Uſuris.*

ſus et Ulp. cum prior debitorem ab uſurarum augmento liberet, ex quo totum debitum obtulit, (*l.* 28. § 1. *ff. de Adm. tut.*) Ulpianus vero non tantum oblationem, verum etiam obſignatam depoſitionem debiti requirat (*l.* 1. § 3. *ff. de Uſuris*), ut illa liberatio contingat. — Sed recte obſervavit Noodt, *de Foen. et uſur. lib.* 3. *c.* 15. Marcellum, qui ſub D. Pio vixit, ignoraſſe Severi Conſtitutionem, potuiſſe igitur, cum nondum ſola tarda ſolutione mora necteretur, de *praecavenda mora* agere, ne uſurae currere inciperent, et hac de re eum re vera ſollicitum fuiſſe ex ipſius verbis videre est; dicit enim debitorem minoris, qui *conventus* est ad debitum ſolvendum, uſurarum praeſtatione (quae interpellatione etiam ante Severum in bonae fidei iudiciis currere incipiebant) liberari, ſi per eum non ſtetit quo minus ſolveret, id est: non incipere curſum uſurarum propter interpellationem, ſi mora ipſi imputari non poſſit, cuius generis est ſi debitum obtulit, quoniam oblatio ſatis declarat debitoris voluntatem obligationi ſatisfaciendi, *l.* 17. § 3. *ff. de Uſuris.* — Sed cum Ulpiani tempore uſurae ipſo iure favore minorum currere inciperent in bonae fidei iudiciis, neceſſario in *d. l.* 1. § 3. de *ſistendo uſurarum curſu* intelligendus est, ubi docet uſuras ſemel

cur-

currentes non ſisti, niſi oblatione, obſignatione et depoſitione totius debitae pecuniae; nec mirum, cum eo tantum modo liberatio contingat, (*l.* 9. *Cod. de Solut.*) et obligatio principalis ſimul cum accesſoria, aeque ac per ſolutionem, tollatur, *l.* 7. § 2. *ff. de Min. l.* 7, *ff. de Uſuris.*

Egregie igitur proſpectum fuit inconſulto minorum iudicio in bonae fidei iudiciis; (in iudiciis ſtricti iuris ſecus est, quoniam ibi per interpellationem debitor non obligatur ad uſuras, *l.* 122. § 5. *ff. de Verborum oblig.* Noodt, *de Foen. et uſur. l. III. c.* 15.) videmus enim, damna ex omisſa interpellatione, non tantum ipſo iure praecaveri, ut contra hanc negligentiam minores ſponte tuti ſint, ſed auxilium etiam illud ſine ulla adverſariorum iniuria iis largiri, qui defungantur modo obligationi accurate ſatisfaciant, imo ſemper etiam curſum uſurarum ſistere posſint, ut ſi hoc omiſerint, damnum patiantur ſua culpa, quod pati non intelliguntur, *l.* 203. *ff. de R. I.*

Caeterum quod in *l.* 25. 27. *Cod. de Adm. tut.* ſanxit Iustinianus, ſolvi non posſe tutoribus curatoribusque niſi accedente ſententia iudiciali, magis ſpectat commodum debitorum minorum, ut reſtitutionis auxilium evitare posſint quam ipſorum minorum, etenim Ius-

ti-

tinianus ita non videtur mutationem fecisse in illa regula, qua ſtricto iure liberetur debitor per ſolutionem tutoribus aut curatoribus factam (*l.* 46. § 7. *ff. de Adm. tut. l.* 49. *ff. de Solut.*) uti omnia bona fide gesta a tutoribus vel curatoribus rata habentur, vid. *l.* 12. § 1. 17. *ff. de Adm. tut.* — Hoc tamen monendum, adulto curatorem non habenti recte ſolvi non potuisſe, ut debitor liberetur, ſed aeque ac impuberi tutoris, ſic adultos curatoris auxilio indiguisſe, hinc enim debitor ad curatoris petitionem hanc in rem eum cogere potuit, vid. *l.* 7. § 2. *ff. de Minor.*

§ III.

De defenſionibus.

Sententia in minorem indefenſum lata ipſo iure nulla est, ut ait Paulus, *Sent. lib. I. tit.* 13. § 4. *l.* 54. *ff. de Re iud.* (1) et non

(1) Quoniam tamen quod in alicuius favorem est introductum, non ita interpretandum est, ut ipſi fiat damnoſum, hinc ſustinetur ſententia quae minori expedit; hoc ſaltem colligi potest, ex *l.* 14. *Cod. de Procur.* ubi ſustinetur ſententia pro minore lata, qui ſine curatore cauſam ſuam alteri agendam mandavisſet, cum tamen non magis procuratorem in litem dare posſit, quam ipſe litem

non tantum minor, nisi veniam aetatis impetravisset, (*l.* 1. *Cod. Th. de Tutor. l.* 11. *Cod. qui dare tut.*) ad curatorem sibi petendum cogi potuit initio litis, (§ 2. *Inst. de Cur.*) sive actoris, sive rei partes sustineret, sed nec solus litem coeptam ad finem perducebat, *l.* 1. *C. Th. de Denunciat. l.* 6. *Cod. Th. unde vi*, *l. ult. Cod. qui leg. pers.* Hac igitur in re nulla differentia est inter impuberes et adultos sed uterque in iudicio vel a tutore, vel a curatore defendi debuit, *l.* 30. *ff. de Adm. tut.* Distinguitur tantum inter infantes et infantia maiores; pro illis enim soli tutores litem suscipere debuerunt, sed pro infantia maioribus auctoritatis praestatione defungebantur, *l.* 1. § 3. *ff. eod.* aut si mallent, soli defendere poterant, nam iam veteribus placuerat pro populo, pro libertate et pro tutela, potuisse alieno nomine agi, vid. § 2. *I. De iis per quos agere poss.* Sed haec attigisse sufficiat, ut et quod a tutoribus curatoribusque etiam hac in re boni patrisfamilias diligentia fuerit exacta, (*l.* 10. 20. *ff. l.* 14. *Cod. de Adm. tut.* Conf. *l.* 10. § 1. *ff. de Alien. iud. mut. causa*) cui ne quidem puberes sufficere censerentur; magis ex

re

tem suscipere, *l.* 2. *Cod. qui leg. pers. stand. in iud. l.* 1. *Cod. qui pet. tut.*

re nostra est, quod in iudiciis ita coniunctae habitae fuerint, et quasi in unam transformatae personae defendentium cum impuberibus et adultis, ut eadem iura, quae iis in iudicio competerent, etiam in pupillos transferrent, sic enim si tutor aut curator esset magistratus maior (1), Hadrianus sanxit eos *μήτε εἰσιέναι δίκην ἰδίαν, μήτε διωκόντων, μήτε Φευγόντων· μήτε περὶ ὧν ἐπίτροποι ἢ κουράτορες εἶεν κρινέτωσαν*, (*l.* 48. *ff. de Iud.*) id est: nec debent, sive actorum, sive reorum nomine, propriam causam agere in iudicio, nec eorum quorum tutores aut curatores sunt. — Aliud exemplum est, in *l.* 26. § 6. *Cod. de Episc. aud.* secundum quam si tutor immobilia bona possideat, cautio iuratoria iudicio sisti in causa pupilli sufficit, conf. *l. ult.* § 1. *Cod. de Sportulis*, iunct. *l.* 15. § 5. *ff. qui satisd. cog.* — Et in *lege unic.* § 2. *ff. si ius dic. non obtemp.* ubi ipsi tutores et curatores, in Edictum si ius dicenti non obtemperavit incidere dicuntur, non pupilli, quae omnia ex litis dominio derivanda sunt, quod in procuratorem, litis contestatione demum transibat, quoniam huic contractus for-

(1) *Magistratus maior.* Hi enim ἀρχόντων nomine intelligendi sunt in hac constitutione Hadriani. Vid. Schult. *Diss. de Rec. iudicis c.* 6. § 10. Noodt, *ad tit. ff. de Iudic. p.* 117.

forma erat indita, ſed tutoribus et curatoribus ipſo iure erat proprium, etiam ante litis contestationem, quoniam factum tutelae vel curae ſuscipiendae, etiam futurarum litium eos dominos faciebat, conf. *l.* 28. § 3. *Cod. de Adm. tut.* — Caeterum quod Iustinianus ſibi perſuaſit ſe paratiores redditurum turores curatoresque, ad defenſionem pro minoribus ſuscipiendam, ſi in ſcriptis hoc expreſſisſent ante ſusceptam tutelam, (*l.* 28. § 4. *C. de Adm. tut. Nov.* 155. *c.* 1.) licet in utilitatem minorum tendat, valde tamen dubito an magis efficax fuerit, quam quod *Nov.* 72. *c.* 8. iureiurando de fideli administratione cavere administratores iusferit. Conf. Clar. G. de Wal, *Over den invloed der Wetb.* etc. *Bijv. p.* 188 *ſeqq.*

SEC-

SECTIO TERTIA.

DE IIS QUAE ADULTIS PROPRIA SUNT.

Cum, quae ſuperioribus Sectionibus monuimus, praecipua ſint quibus Romani perſonis bonisque impuberum et adultorum conſuluerunt, ad praevertenda eorum damna, iam ad remedia iis conceſſa progredi poſſemus, niſi adhuc peculiaria quaedam de minoribus eſſent ſancita, et in quibus ab impuberibus differunt; nos non morabuntur quae, ut ſupra vidimus, propter maturescens ſenſim iudicium iis fuerunt tributa, quod v. g. ad perſonam ſuam tuendam ſufficere viderentur, nec ad nuptias contrahendas auctoritate indigerent, quod poſſint testamentum facere patresfamilias, ad testimonium in testamento praebendum admittantur, imo et ad alia, ſi plenae pubertatis terminum explevisſent, quae vel eius naturae ſunt, ut ipſis detrimentum adferre non poſſent, vel propter ipſorum, vel ob publicam utilitatem, iis concedendae erant, nam in his, ſi lubrico aetatis laeſi eſſent, per in integrum reſtitutionem (v. g. con-

contra accusationem, (vid. *l.* 1. § 2. *ff. de Bonis libert. l.* 15. § 6. *ff. ad leg. Iul. de Adult.*) subveniri iis sufficiebat. — Sed alia res est, si minores aetatis veniam impetravissent, quod si temere esset factum, insigni et irreparabili iis detrimento esse poterat, cum non tantum ipso iure curatoris auxilio destituerentur, sed et omnia gerere posse censerentur (1), quae alias curatori tantum concederentur, (nam quae alienationes praediorum et rerum mobilium curatoribus interdictae fuerunt, nec veniam aetatis impetranti concedebantur, *l. unic. Cod. Th. l.* 2. 3. *Cod. I. de His qui ven. act.*) sed restitutionis etiam eximium remedium iis denegaretur, (*l.* 1. *Cod. eod.*) quo tamen indiguisse fortasse probari possent. Huic igitur rei, cum antea a Consulibus et Praetoribus, saepe in praeiudicium ipsorum impetrantium, venia aetatis concederetur, prospexerunt Severus et An-

(1) Habuisse enim illos personam standi in iudicio certum est, ex *l.* 1. *Cod. Th. de Tutoribus*, *l.* 11. *C. I. qui dar. tut.* nec eorum debitores ipso iure in mora fuisse constitutos satis probatur, si attendamus hoc ius ex restitutione ipso iure competente, contra omissam interpellationem derivari. Caeterum historiam prohibitionum qua, qui veniam aetatis impetravissent, suarum rerum alienationi interdicti fuerunt exponit Noodt, *ad tit. ff. de Min. p.* 89.

Antoninus, facultatem illam ſolis Imperatoribus reſervantes, qua ipſi perraro uſi fuerant, (*l.* 3. *pr. ff. de Min.*) ne, facilitate veniam aetatis impetrandi, efficeretur, ut talibus etiam tribueretur, qui tamen per aetatem boni patrisfamilias officio ſine auxilio fungi non posſent; ulterius etiam hoc confirmavit Conſtantinus in *l. unic. Cod. Th. l.* 2. *Cod. de His qui ven. aet.* ubi hanc veniam maribus concedi noluit ante annum aetatis 20, nec foeminis ante 18, imo ne his quidem niſi, advocatis testibus honesta dignitate praeditis, morum inſtituta, probitatemque animi indubitate probavisſent.

Tutelam Sexus, cui non tantum mulieres adultae ſed maiores etiam ſuberant, et quae igitur proprie ad nostrum inſtitutum non pertinet, ſilentio praeterire posſemus, niſi ratione iurium mulierum minorum inprimis dubitationi anſam praeberet Cicero *in Top. c.* 11. quae mihi tanti momenti viſa fuit, ut plane non ſine negligentiae labe praetermitti posſe videretur. — Cicero ſc. mulieribus ſub tutela ſexus conſtitutis, adeoque et minoribus, recte ſine tutore auctore ſolvi potuisſe docet; Ulpianus vero in *l.* 7. § 2. *ff. de Min.* innuit adultum ſine curatore non potuisſe debitorem liberare, quae cum parum ſibi conſentanea ſint, quia ſic dicendum esſet, mulieri minori plus li-

ce-

cere quam masculo, quod tamen contrarium est, non tantum moribus, sed etiam iuri recepto (1) Romanorum, hinc igitur Schult. *ad Ulp. fragm. tit.* 11. *not.* 3. et ad *Paulum Lib.* 2. *tit.* 19. *not.* 34. his casibus mulieribus, minoribus saltem, praeter tutorem sexus etiam curatorem datum fuisse existimat; at cum ex Ciceronis loco pateat, *solam* mulierem potuisse solutionem accipiendo debitorem liberare, Schultingii sententiae accedere nequeo, sed potius dicendum videtur iuris mutationem post Ciceronem hac in re obtinuisse, inprimis si ad verba Caii, (*in Comm. lib. II.* § 85. *lib. III.* § 141.) attendam, quibus probatur, eius tempore (quo tamen tutelae sexus vis maxime erat fracta, vid. *ibidem lib. I.* § 190. *lib. II.* § 122. iunct. Ulp. *tit.* 11. § 25.) mulierem non potuisse debitores suos acceptilatione liberare; Ciceronis sc. aetate cum pubertatis tempus impleri adhuc censeretur circa annum aetatis 17, nulla tan-

(1) Sic v. g. sola mulier testamentum facere non potuit Ulp. *tit.* 20. § 15. Caii *Comm. lib.* 2. § 118. *lib.* 3. § 43. nec nubere poterat sine tutoris auctoritate, Cic. *pro Flacco c.* 34. Livius, *lib.* 4. *c.* 9. sed masculo minori nulla talis auctoritas necessaria fuit, *l.* 8. *C. de Nupt.* Aliud exemplum vid. in *l.* 3. *C. Th. de Cont. empt.*

tanta cura minorum necessaria fuit quam postea, ubi tutela aetatis anno 14 vel 12 finiretur, imo nec mirabimur, si attendamus mares eo tempore non nisi propter iustas rationes tamquam per beneficium curatores potuisse accipere, potuisse igitur eos si vellent solutionem accipere, et sic debitorem liberare, mulieribus etiam minoribus nonnulla concessa fuisse in bonorum suorum administratione, quae mutato dein pubertatis termino et efformato in diem Iure Civili, potius ipsis denegaṅda viderentur. Sed uti in maribus, sic in foeminis maior dein cura extitisse videtur Romanorum, puberibus etiam subveniendi, quo magis pateret cura illa non tantum mares, sed foeminas etiam indigere, et huic igitur tuto iuris illam mutationem referre mihi videor, ut dicendum sit Ciceronis aetate mulierem etiam minorem aeque ac mares potuisse recte solutionem accipere, sed adoptato principio minori non posse recte solvi nisi accedente curatore, (quod post Claudium invaluisse videtur) facultatem illam non tantum mulieribus minoribus, sed etiam maioribus fuisse ademtam.

CAPUT SECUNDUM.

DE EMENDANDO DAMNO IMPUBERIBUS ET ADULTIS DATO.

§ I.

De personis quae pupillis, et adultis curatorem habentibus, obligantur.

Explicato modo, quo Romani minorum personis bonisque, tum in dandis et removendis tutoribus et curatoribus prospexerunt, tum in praecavendis damnis ex bonorum administratione imminentibus, proximum est, ut de remediis quae pupillis competant moneamus. Sed relatio illa quae moderatores inter eosque quorum bona administrantur, ex iure locum habet, paulo altius repetenda videtur.

Ab initio sc. Romanis propositum fuit omnes obligationes, in quantum fieri posset, ex voluntariis factis personarum quae se obstringunt, repetere, cum libertati personali videretur contra-

trarium, cives Romanos aliis vinculis teneri nisi quibus ipsi se alligavissent; huius enim studii documenta non tantum v. g. in litis contestatione, adoptione et testamenti factione per aes et libram, reperimus, quibus omnibus contractus forma fuit indita, (vid. Weber, *über die Nat. Verb.* § 8.) sed inprimis in obligationibus quasi ex contractu et quasi ex delicto, ubi ne sola lex videretur obligationem imponere, contractus et delicti defectum a lege compensatum videmus, eo colore quasi ex his obligatio nasceretur, quae tamen, certe plurimis in casibus, revera a sola lege propter aequitatem aut utilitatem publicam imponeretur, vid. Weber, *l. l.* § 9. *p.* 25. Conf. *l.* 1. *ff. de Relig.*

Sic si tutor educationem et bonorum moderamen pupilli suscepisset, non quidem dici poterat cum eo contraxisse, cum tamen ex contractu tantum civilem obligationem admitterent, Romani, (vid. *l.* 1. *ff. si mensor. fals. mod. dix.*) nec ab altera parte ferendum esset, ex administratione bonorum pupillarium, nullam aliam obligationem et actionem nasci praeter personalem illam ex legibus XII Tabul. quae dolum tutoris rationes tutelae distrahentis coercebat, (*l.* 55. § 1. *ff. de Adm. tut.*) excogitata fuit civilis obligatio, quasi ea quae

publica auctoritate tutori mandata fuisſent, gesſisſet mandato ipſius pupilli, ut lex defectum contractus fulciens, aequitatis momento ſimiles ex tutela gesta obligationes utrimque naſci iuberet, ac ſi mandatum intervenisſet, quo tutor boni patrisfamilias officium ſusciperet; et ſic igitur defectum Iuris Civilis hac in re ſupplere conati ſunt Romani, antequam cognita esſet Praetorum iurisdictio, qui deinde in Iure Civili adiuvando maximam operam poſuerunt.

Non tamen omnia, quae mandati actioni propria esſent, ad directam tutelae actionem extenſa fuerunt, quod pati non videbatur publica utilitas; in mandatario enim inprimis turpis est culpa, quae duas res ſanctisſimas violat, amicitiam et fidem, ſed tutor invitus fortasſe merum onus ſuscipit in commodum pupilli de quo igitur merito mitius fuit conſultum, et exacta tantum fuit eadem quae in rebus ſuis diligentia *l.* 1. *pr. ff. de Tut. et rat. dict.*, ut ubicunque officia boni patrisfamilias, minori in rebus pupilli cura implevisſe iudicaretur, quam in ſuis, aut plura ex eorum patrimonio erogasſe, quam ipſe pupillus honeste erogavisſet, actione tutelae indemnitas ei praeſtaretur (1). — At haec de fundamento tutelae actio-

(1) v. g. ſi tutor fundum intercedente decreto aliena-

tionis directae et contrariae ſufficiant, quae deinde ICtorum interpretatione ad curatelam ſunt extenſae, *utilium* actionum nomine. Non tamen omittendum est, ipſos magistratus maiores has iudicare debuiſse non datis arbitris, ſive iudicibus pedaneis (*l. un. C. Th. de Litig.* ibique Gothofr.) ex quo colligi potest, Romanos non niſi ſummos in republica viros, admittere voluiſse ad iudicium ferendum, ubi minorum res ageretur; nam et Valentinianus, ſpreta iudicis ordinarii cognitione, minoribus ad altiorem iudicem ire permiſit, quod tamen maioribus interdixit *l.* 10. *Cod. Th. de Iurisd. l.* 4. *Cod. de Iurisd. omn. iud.* — Quamvis favorabilis igitur ſit haec actio, ſi tamen filiusfamilias tutelae aut curae munere functus esſet, ex huius gestione patrem non ultra peculium conveniri poſse placuit, (*l.* 37. § 2. *ff. de Adm. tut. l.* 11. *ff. de Tut. et Rat. dist.*) niſi tutela a patre esſet agnita (*l.* 7. *ff. de Tut.*); ſic enim ex omni cauſa praeter delictum (*l.* 58. *ff. de R. I.*), filiusfamilias patrem de pe-

cu-

navisſet ſine necesſitate *l.* 10. *ff. de Reb. eor.* Si non distraxisſet quae ſervando ſervari non posſent *l.* 7. § 1. *ff. de Adm. tut. l.* 3. *Cod. de Per. tut.* Si canones praedii emphyteuticarii non ſolvisſet *l.* 20. *Cod. de Adm. tut.* Si conditionem donationis omiſisſet, aut inſinuare neglexisſet *l.* 2. *C. Th. l.* 21. *C. eod.* et ſic porro.

culio obligare potest *l.* 57. *ff. de Iud. l.* 3. § 9. *ff. de Pec. l.* 3. § 4. *l.* 5, 6. § 2. *ff. rer. amot. l.* 1. *Cod. ne fil. pro patre.* — Ipſe quidem filius in ſolidum obligatur, (*d. l.* 57. *l.* 44. *ff. de Pec. l.* 39. *ff. de Oblig. et act.*) ſed, post emancipationem aut exheredationem propter ſtatus mutationem, conveniri demum potest in quantum facere posſet *l.* 37. § 2. *ff. de Adm. tut. l.* 11. *ff. de Tut. et rat. dist. l.* 3. § 4. *ff. de Min.* Hac igitur in re ſtrictum ius commune, propter valida omnino utilitatis publicae momenta fuit ſervatum, cum in tutoris curatorisque datione ſatis proſpici potuisſe videretur utrum pupillus ab administratoribus filiisfamilias indemnitatem conſecuturus esſet, deinde etiam praeter actionem tutelae, plurima eaque egregia ipſi ſupererant remedia; de quibus nunc videamus.

Inter haec ante omnia recenſenda est actio de rationibus distrahendis, quae cum legibus XII Tab. introducta ſit, (vid. *l.* 55. § 1. *ff. de Adm. tut.*) adeoque iam per tria et quod excurrit ſaecula invaluisſet, antequam Aquilius Gallus de dolo vindicando cogitaret, quo pubes laederetur, egregie probat, in ipſa infantia iurisprudentiae, id egisſe Romanos, ne dolus tutorum iis noceret qui ſine Legislatorum auxilio ſe contra fraudes fallaciasque tueri non pos-

posſent. — Caeteris, ut et actioni protutelae, quae ſatis cum actione tutelae convenit, ſuperſedere poſſe mihi videor, et potius ad obligationes eorum veniamus, qui fidem pro tutore vel curatore interponerent.

In eo enim pupillorum favor egregie elucet, quod non tantum ſi ſatisdedisſet tutor aut curator, pupillus ex ſtipulatu agere posſet contra fideiusſores in ſolidum, ſed quod eadem etiam obligatio iis imponeretur, qui nulla ſtipulatione interveniente, nudo tantum conſenſu, ſignificasſent ſe obligationi tutoris curatorisve accedere (1) vid. *l.* 4. § *ult. ff. de Fideiusſ. et nom.*, imo quod maius adhuc est, nominatoribus etiam et affirmatoribus, qui cum tutores esſent dati, potiorem nominavisſent, (Paulus, *Lib.* 3. *tit.* 28. § 1 *ſeqq.*) aut hunc vel alium idoneum ad tutelam curamve gerendam praedicasſent, (*d. l.* 4. § *ult.*) qui omnes periculo tutelae, ſingulari omnino iuris dispoſitione, obſtricti ſunt, et civili actione ſtricti iu-

(1) Utrum mater ſi „ſpecialiter eius periculo tutorem dari" decreto fuerit comprehenſum, ex hac intercesſione teneatur, disquirit Schult. *ad Paul. lib.* 2. *tit.* 1. § 2. Conf. *l.* 9. *Cod. arb. tut.* et Paulus, *lib.* 1. *tit.* 9. § 4. Obſtat enim SCtum Velleianum ſi nude intervenerit.

iuris conveniri posſunt, quamvis vel nulla, vel plane non ſufficiens cauſa obligandi adfuisſet, et forma ordinaria contractus omnino deficeret. — At cum praeterea ne his quidem beneficium concedatur diviſionis contra ipſum pupillum, ſi omnes pro uno intervenerint, (*l. ult. ff. rem pup. ſal. fore*) tutores vero honorarii, id est, qui non administrant, de gestis administratorum tantum teneantur ſi hos ſuſpecti non accuſaverint (1) (*l. 2. C. de Div. tut.*), aut pupillus ab administratoribus ſuum conſequi non posſit, hinc quaeritur quaenam ſit huius differentiae ratio? Papinianus in *d. l. ult.* circa tutores honorarios reſpondet: „ aequitas „ arbitri et officium boni viri, videtur illam „ formam iuris deſiderasſe", quod, ut intelligatur tenendum est, beneficium diviſionis, ex epiſtola Divi Hadriani, non ipſo iure diviſisſe obligationes ſua natura ſolidarias, ſed officio iudicis tantum, nonnullis debitoribus ſolidari-

is,

(1) Imo hoc caſu, ſi omisſa fuerit ſuſpecti accuſatio, non tantum fideiusſores, ſed et magistratus qui ſuſpecti criminis reum dedisſent, ante cotutorem posſunt conveniri, *l.* 1. § 15. *ff. de Tut. et rat. distr. l.* 46. § 6. *de Adm. tut.* quoniam his imputari potest quod non inquiſiverint in mores tutorum, qualis culpa cotutori non incumbit.

is, propter aequitatem concesſiſſe exceptionem, ſi creditor unum ex debitoribus conveniret contra aequitatem; iam vero Romanis viſum fuit, pupillum quidem contra aequitatem tutorem honorarium convenire ante administratorem, ideoque huic exceptionem ordinario dederunt, ſed ex mente tamen Hadriani exceptionem denegandam putarunt fideiusſoribus, ea ut videtur ratione ducti, quod hi ſponte in ſe ſusceperant ſolidariam obligationem tutoris, et proinde ante introductum beneficium ordinis, de iniquitate quaeri non posſent, ſi huic obligationi etiam ante tutorem aut confideiusſores ſatisfacere cogerentur, cum tamen aequitatis ratio honorarium tutorem defenderet, ne eius cauſa deterior fiat ex alieno facto. — Sed haec quaestio tantum pertinet ad fideiusſores ab uno eodemque tutore datos, nam profecto cum fideiusſorum cauſa gravior esſe non debeat principali, idem beneficium quod ſingulis contutoribus tribuitur, etiam ad ſingulorum contutorum fideiusſores pertinet, ut nempe fideiusſores tutoris honorarii, non magis de gestis tutoris administratoris, ante huius excusſionem, conveniri queant, quam ipſe tutor honorarius *l.* 6, 7. *ff. de Fidei. et nom.* — Antequam igitur Iustinianus in *Nov.* 4. *c.* 1. fideius-

ſo-

soribus beneficio ordinis consuluit (1), ut cum effectu conveniri nequeant ante debitores principales, electionem habuerunt pupilli, utrum vellent ipsos tutores curatoresve, an vero fideiussorum, nominatorum, aut adfirmatorum quemcunque convenire in solidum, quorum posteriores nulla exceptione eum repellere potuerunt, modo actiones cederet quibus a correis indemnitatem possent consequi *l. ult. ff. rem pup. salvam fore.*

Cum vero sic iam egregie pupillorum indemnitati prospectum videri posset, non tamen substitit Romanorum fertile ingenium, in excogitandis beneficiis quibus aetatis indigentiae consuleretur, sed si etiam sic pupillus suum consequi non posset, ipsis eorumque heredibus subsidiaria, quam dicunt, actione ex SCto Traiani (*l.* 5. *Cod. de Mag. conv.*) indemnitatem praestare conati sunt a magistratibus minoribus, qui probare non possent, se satis diligenter tutores curatoresve dedisse, et ab iis satisdationem exegisse (*tit. ff. de Mag. conv.*), hoc fortasse principio nixi, quod vi mandati se-

(1) Cum in *Nov. citata* nulla fideiussorum distinctio fiat, nec etiam causa videtur adesse, quare non etiam beneficium ordinis concedendum sit fideiussoribus, in securitatem pupillorum a tutoribus vel curatoribus datis.

ſecundum quod tutores curatoresve dedisſent, (mandatum enim in magistratu minore requirebatur ad tutoris dationem) cenſeantur obligati fuisſe ad idoneos tutores curatoresve dandos (1); ut non tantum ipſi eorumque heredes conveniri posſent ſi huic mandato non obtemperavisſent, nullosque administratores dedisſent, ſed etiam de damno pupillis dato, ex eo quod parum idoneos dedisſent; quod ſi recte coniiciam, exemplum hic habemus mandati, ubi actio non ipſi mandanti competit, ſed ei in cuius utilitatem mandatum intervenit, eodem modo, ut etiam ex contractibus tutorum ſuo nomine initis, aliquando utilem actionem pupillis dari, infra videbimus.

§ II.

(1) Vulgo docetur ſubſidiariam actionem esſe actionem tutelae directam, quae extendatur ad magistratus minores, tum propter *l.* 9. *de Mag. conv.*, tum quoniam eadem eius natura est, quae detur etiam in heredes, et quod *utilis* actionis nomine aliquando veniat; ſed cum ex *d. l.* 9. hoc non ſatis probari videatur, et ex nostra etiam doctrina ſequatur eam debuisſe in heredes transire, et utilem vocari, ſententiam meam ideo magis probabilem puto, quod ex ea ratio reddi queat, quare in magistratus maiores non detur, quare teneantur magistratus ſi omnino tutores non dederint, et denique quaenam ſit cauſa quod magistratus tantum in ſubſidium teneantur, hoc unico caſu excepto quo tutor datus ſuſpectus fuerit remotus, vid. *pag.* 72. *in nota.*

§ II.

De pupillorum iure in rebus ſibi obſtrictis.

De perſonis quae impuberibus et adultis propter tutelam vel curam erant obligati, ſatis ni fallor expoſuimus, restat ut de iuribus realibus quae iis concedantur quaedam addamus. Sc. notum est obligationes proprie ſic dictas, nullum creditori ius apud Romanos tribuisſe in bona debitorum, ſed ut haec a quocunque posſesſore repeti posſent, debuisſe aliud accedere, v. g. ius pignoris vel hypothecae; cum igitur plures adhuc caſus existere posſent, quibus pupilli mero caſu fortuito ſuum conſequi non posſent, (forte dato idoneo tutore a patre vel a magistratu maiore qui dein bonis lapſus esſet), ut melius adhuc minoribus conſuleretur quam omnibus illis actionibus perſonalibus, lex bona tutorum, curatorum et protutorum pignoris iure obligata voluit, a tempore ſusceptae administrationis. — Valde tamen disputatur quo tempore hoc ius fuerit ortum, et plurimi ſtatuunt, ICtos quorum fragmenta in Pandectas fuerunt relata, hoc ignorasſe, ſed eorum tempore privilegium tantum perſonale pupillis fuisſe tributum inter creditores chirographarios tutorum curatorumque;

ſed

ſed quamvis ex Ulpiani *l.* 19. § 1. *ff. de Reb. auct. iud. posſ.*, nihil ulterius probari posſit, nec ex ſpeciali caſu in *l.* 7. *pr. ff. qui pot. in pig.* posſit concludi ad generale pignus tacitum iam tunc conceſſum, (vid. Gothofr. *ad l.* 1. *Cod. Th. de Adm. et per. tut.*) nec *lex un. Cod. rem al. ger.* ſatis evincat Severi et Antonini tempore hoc pignus iam invaluisſe, (Huber, *ad l.* 20. *tit.* 2. *ff.* § 4.) mihi tamen illa ſententia ſatis probabilis videtur; etenim hoc ius non introductum fuisſe a Conſtantino *lege* 20. *Cod.* quae est *l.* 1. *C. Th. de Adm. tut.*, ſed iam ante eum obtinuisſe, ſatis certum est, tum ex ipſis legis verbis, tum ex aliis rationibus a Gothofredo allatis *ad d. l.* 1.; Hermogenianus igitur qui Conſtantini tempore vixit in *l.* 25. *ff. de Tut. et rat. distrah.* de pignore legali egisſe videtur ſub nomine *privilegii in bona tutorum* (1), quae eadem locutio cum inveniatur apud Paulum *l.* 44. § 1. *ff. de Adm. tut.*, dici potest etiam huic pignus legale in bona tutorum innotuisſe, ſaltem quomodo privilegia *in bona* interpretari queamus, privilegium *inter credito-*

(1) Privilegii enim nomine aliquando etiam pignus denotari certum est, ex *l.* 24. § 1. *l.* 34. *ff. de Reb. auct. iud. posſ. l.* 12. § 1. *in fine Cod. qui pot. in pign.*

tores chirographarios, non video. Praeterea si hanc sententiam admittamus optima ratio reddi potest, quare sub poena legis Corn. de falsis tutores curatoresve, vectigalia aut alias res de patrimonio Caesaris conducere, prohibiti fuerint a Severo (vid. *l.* 49. *ff. locat. l.* 1. § 9. *ff. ad l. Corn. de Falf. l. un. Cod. ne tut. vel cur. vect.*) ne sc. fiscus pignus legale in eorum bona nasciscatur, quod cum omnibus aliis pignoribus praeferatur, inutile redderet pignus pupillorum, profecto enim huic conductioni tutoribus interdictum fuit in utilitatem pupillorum, sed si utilitas illa in eo tantum quaerenda est, ne privilegium inter creditores chirographarios inutile fieret, poenae magnitudini parum respondere videtur commodum pupillorum; inprimis vero me movet *l.* 9. *ff. rem pupillum salv. fore*, ubi ea quae tutor in patrimonio habet in tutelae iudicium venire dicuntur, ex quo mihi saltem satis probari videtur, iam Pomponii aetate tutorum curatorumque bona obligata fuisse pupillis, ut si adhuc in possessione essent tutores. actione tutelae ea petere possent, quod ordinaria actione tutelae, quae quasi ex contractu oritur, non potuissent. Sed quidquid sit hoc certum est, Constantinum in *l.* 1. *Cod. Th. de in int. rest. l. ult. Cod. si adv. vend.* interdicto fraudatorio minoribus

con-

consuluisse contra commentitias, id est dolosas, tutorum curatorumque venditiones rerum suarum, quibus fraus fieret tutelae, et pignus legale eluderetur, conf. Goth. *ad d. l.* 1.

Ulterius quaeritur, an hoc pignus legale etiam heredibus pupillorum fuerit datum? Quod affirmant Huber, *Prael. ad Pandectas Lib.* 20. *tit.* 2. § 4. Voet, *ad eund. tit.* § 18. Walch, *Introd. in ius cont.* § 25. *p.* 107., his fere rationibus moti; Iure Pandectarum personale tantum fuisse privilegium quod pupillis daretur in tutores, curatores et protutores, non vero heredibus, quoniam personae non causae succurritur *l.* 42. *ff. de Adm. tut. l.* 19. § 1. *ff. de Reb. auct. iud. poss.* Conf. *l.* 196. *ff. de R. I.*, sed introducto pignore legali, heredibus etiam illud ius concedi, eodem modo uti, cum olim privilegium dotis personale mulieribus daretur, (*l. un. C. de Priv. dot. l.* 12. § 1. *C. qui pot. in pig.*) iure novo, pignus legale in bona mariti etiam ad heredes transire, certum est ex *l. un.* § 4, 6. *Cod. de Rei uxor. act.* — Tota vero haec quaestio ex eo pendet utrum privilegii nomine in *d. l.* 42. et 19. § 1., intelligendum sit pignus legale, quod si verum est, sine dubio soli pupillo hoc pignus conceditur, nam a pignore legali mulierum, non valet consequen-

tia

tia ad pignus minorum, praeter quam enim quod multo ſerius ſit introductum, et quidem a Iustiniano (in *l. un. Cod. de Rei uxor. act.*) ad exemplum pupillaris hypothecae; (*d. l.* § 1.) ratio quare ius, quod ibi mulieri datur, etiam ad heredes transeat, ex indole actionis ex ſtipulatu cum rei uxoriae actione confuſae est derivanda, quae uti actiones ex contractu, ad heredes transit; nec huic ſententiae contraria est *l.* 33. § 2. *ff. de Adm. et per. tut.*, ubi tantum docetur: ſi plures tutores curatoresve ſint, eandem electionem heredibus, quam ipſis pupillis dari *in quo conſistant*, id est, quemnam ex tutoribus convenire velint, potius enim illa verba ad anteriora ſunt referenda, quam ut dicamus abſolute ea poſita esſe. Caeterum duo hic monenda, ſunt: I°. quod cum dubitaretur utrum pignus legale ab initio administrationis nasceretur, an demum ex quo male aliquid gestum esſet, Iustinianus hanc quaestionem in favorem pupillorum deciderit, ut a ſuscepta administratione tutorum, curatorum vel protutorum, bona eorum obligata cenſerentur *l.* 6. § 4. *C. de Bon. quae liberis*, cui igitur conſequens est ſi locupletes eo tempore fuerint, nec privilegiato pignore eorum bona fisco v. g. obligata esſent, parum metuendum fuisſe, ne posſent pupilli ſuum conſequi,

qui, cum etiam durante administratione, tutores curatoresque, ut vidimus, prohiberentur vectigalia conducere. II°. Tenendum est; non tantum bona administratorum rerum pupillarium obligata fuisse, sed etiam tutorum honorariorum eorumque qui propter rerum notitiam dantur *l.* 20. *C. de Adm. tut.*

Hisce igitur omnibus remediis, quam egregie impuberibus, et iis adultis fuerit prospectum quorum bona ab aliis administrarentur, vix est, ut moneam; at quoniam etiam sic metuendum erat ne tutores curatoresque leges eluderent, omniaque agitaturi essent quo se subtraherent rationum redditioni, et inefficacia remedia redderent pupillorum, his etiam fraudibus obviam iverunt Romani; spectat enim huc prohibitio illa nuptiarum, quondam pupillam inter et tutorem eiusve filium, ex SCto Marci Aurelii, vid. *l.* 67. § 3. *ff. de Sponf. l.* 59. *ff. de R. N.*, quod non tantum tale matrimonium ipso iure nullius momenti esse voluit, sed infamiae etiam poenam irrogavit tutori eiusque filio, addita extraordinaria coercitione *l.* 66. *ff. de R. N.* Paulus, *Lib. II. tit.* 19. *in fin. l.* 7. *Cod. de Interd. matr.* Imo hoc SCtum non tantum ad curatores, (vid. Schult. *ad Paul. l. l. n.* 34.) sed etiam ad extraneos heredes tutoris curatorisque (*l.* 64.

F § 1.

§ 1. *ff. de R. N.*) fuit extenſum, eosque ad quos praeter fideiusſores et magistratus pertinet periculum administrationis (*l.* 60. *pr.* § 1. *ff. eod.*) ne quocumque modo circumſcribantur pupillae, ab his qui rationes reddere tutelae gestae compelluntur (*l.* 64. § 1. *l.* 67. § 4 *et* 5. *ff. de R. N.* — Cesſante tamen ratione legis, id est: ſi minoribus nullum amplius remedium ſupererat, post elapſum ſc. reſtitutionis tempus, cesſare etiam prohibitionem placuit, vid. Paulus, *l. l.* 7. *ff. ad Leg. Iul. de ad.*

Aliud tale exemplum habemus in prohibita arrogatione impuberum, (ſc. post Div. Pium) et adultorum a tutoribus aut curatoribus *l.* 17. *pr. ff. de Adopt.*, quae etiam fraudibus anſam praebere videretur, ſed privignum tamen adoptare T. Antoninus tutori permiſit, vid. *l.* 32. § 1. *ff. eodem.* — Caeterum duarum harum prohibitionum in uno caſu coniunctarum elegans exemplum habemus in *l.* 67. § 3. *ff. de Ritu nupt.*, ſecundum quam non valet adoptio aut arrogatio eius, qui cum quondam pupilla nuptias contraxit vid. Averanius, *Interp. Iuris lib.* 4. *c.* 22. *num.* 10. — Sed haec monuisſe ſufficiat cum graviora nos maneant, quibus ut accedamus iam necesſe est.

PARS

PARS ALTERA.

DE VI ET NATURA IURIUM QUIBUS ROMANI IMPUBERIBUS ET INCONSULTAE AETATIS ADOLESCENTIBUS PROSPICERE STUDUERUNT IN INEUNDA OBLIGATIONE.

Vidimus quibus modis in genere defectum aetatis, tam impuberum quam adultorum, Romani studuerint supplere, cum non tantum damna eorum, in quantam fieri potuit, ante vertere conati fuerint, sed impuberibus etiam adultisque, qui curatores sibi petere non dedignasfent, egregiis remediis profpexerint, quibus, si tutores curatoresque boni patrisfamilias officio, quod pro pupillis fusceperant, non recte functi esfent, hos indemnes fervare cogerentur; sed nequaquam sic exhausta est Romanorum cura, nec in damnis praecavendis, nec in iis emendandis; de effectibus enim eorum, quae pupilli sine tutoribus aut curatoribus gesfisfent, nihil adhuc monuimus, nec de remediis

vidimus quibus adultis curatorem non habentibus fuerit confultum, haec igitur exponamus in parte fequenti. Sed quum in doctrina de contrahendis obligationibus fpecialiter de iis agendum fit, quae pupillis in fuarum rerum administratione concedantur, hanc materiam uno tenore hac in parte abfolvi posfe putavi; licet enim haec disputatio proprie ad fuperiora pertineat, cum etiam in contractibus tutores curatoresque boni patrisfamilias officio fungi debuerint, et tutelae iudicio tenerentur fi non recte munere functi esfent, fupra tamen iam monui in eo inprimis confpici Romanorum fapientiam, quod curaverint ne pupilli in obligationibus ineundis, five directe, five indirecte laederentur, fimulque profpexerint ne auxilium his praeftitum aliorum civium iniuriam fequelam haberet; hoc igitur fpeciali explicatione indiget.

CA-

CAPUT PRIMUM.

DE OBLIGATIONIBUS IMPUBERIBUS ET ADULTIS ADQUIRENDIS.

Generalis iuris est regula, inventas fuisse stipulationes ad hoc ut unus quisque sibi acquirat, quod sua interest, (§ 18. *I. de Inut. stip. l.* 38. § 17. *ff. de V.* O.) quoniam contractus innitantur duorum pluriumve consensui in idem placitum, nec pro alio consentire nos posse, generaliter verum sit, hinc emere vendere aut alium contractum cum effectu inire non possumus, nisi ex nostra persona obligationis initium sumamus *l.* 11. *ff. de* O. *et A.*; stricto igitur iure ne tutor quidem pro pupillo contrahere potuit, nec aliquid obligationis huic adquirere, quod tamen, quoniam in ipsa notione tutelae et curae ita inest, ut ab ea separari non possit, profecto etiam simul cum ipsa tutela et cura fuit introductum, ut non tantum pactum tutoris prosit pupillo, (*l.* 15. *ff. de Pact.*) et possit tutor in eius utilitatem novare et rem in iudicium deducere, (vid. § 2.

I.

I. de Iis per quos ag. posf. l. 22. ff. de Adm. tut.) fed etiam utilis actio pupillo detur ex pacto, vel contractu tutoris (*l.* 5. § 9. *ff. de Conft. pec. l.* 2. *ff. de Adm. tut. l.* 4. *pr. ff. rem pup. falv. fore l.* 6. *ff. l.* 4. *C. quando ex fact. tut.*) quamvis forte tutor ex rebus pupilli fibi fuerit ftipulatus; (*l.* 2. *ff. l.* 2. *Cod. quando ex fact. tut.*) nifi malit pupillus legitimas ab eo ufuras petere *l.* 3. *Cod. arb. tut.* Quid enim fi pupillus infans esfet (1), qui non multo a furiofo distat, ut pacisci non posfet, nec ftipulatione alium fibi obligare, (vid. § 9. *I. de Inut. ftip. l.* 14. *ff. de Sponf. l.* 18. *Cod. de Iure delib. l.* 70. *ff. de V. O.*)? hoc fane cafu necesfarium omnino erat, ut tutor domini loco haberetur, et pupillo posfet adquirere tamquam fibi, femel vero introducta hac dominii fictione, quae etiam ad tutores pupillorum infantia maiorum, et curatores adultorum pertinuit, confequens videri posfet, *debuisfe* etiam tutoris curatorisve auctoritatem accedere, ad obligationem pupillis adquirendam,

(1) De definiendis infantiae annis forte aeque ac de pubertate fuit disputatum, hoc tamen certum, 7 annorum terminum iam definitum fuisfe fub Arcadio et Honorio in cretione, vid. Hugo, *H. I.* § 343 *et* 403. *l.* 1. § 2. *ff. de Adm. tut.* l. 18. *Cod. de Iure delib.*

dam, ne is qui ad obligationem contrahendam ſufficere non videretur, ſatis voluntatis determinatione valere cenſeretur, ut alios ſibi obligaret, et ſic aliam nunc, aliam post hac perſonam indueret. — Sed praeterquam quod, quae in favorem alicuius introducta ſunt, nunquam ita interpretari debeamus, ut ipſi fiant damnoſa, ſciendum est etiam conventiones ab infantia maiori ſine tutore vel curatore initas, nequaquam eo ſenſu Romanis ipſo iure nullas fuisſe habitas, quaſi nihil gestum cenſeretur, ſed perſonali tantum beneficio (quod infra latius patebit) iis fuisſe proſpectum, ſc. cum infantes et infantiae proximi eo loco habeantur, ut nulla omnino ſit eorum facultas conſentiendi, ſecus tamen obtinet in ea aetate maioribus; hi enim licet vim obligationis non capiant, ideoque etiam inviti a tutore regantur, discernere tamen posſe videntur quid ſibi expediat, per obſcurum quemdam commodorum ſuorum ſenſum. Durum itaque viſum fuit facultatem iis denegare huic ſenſui ſatisfaciendi et obligandi eos qui plenam obligationis vim intelligere posſent, ſed uti neminem offendere potest quod Legislatores, levem illum et fallacem utilitatis ſenſum, non ſufficere voluerint ad comprobandas alienationes et obligationes

ab impuberibus solis contractas, sed validum per omnia consensum requisiverint, sic iniustum etiam esset; propterea quod inconsulto iudicio prospexerint Romani tali modo, qui ipsis impuberibus et adultis maxime expediret, (quo sc. ratione sui suorumque heredum ipso iure nullum dicerent, quod sine tutore vel curatore gessissent), hoc beneficium etiam ad adversarios minorum extendere, iisque facultatem concedere contractum summo iure validum rescindendi; qua rescissione beneficium minoribus praestitum tolleretur. — Hoc cum viderent Romani, servari voluerunt contractum sine auctoritate initum, a parte adversariorum, nec labefactari eo quod a sua parte pupillus obligationi eximeretur, nisi essentiali conventionis requisito deficiente, puta si admodum impubes (*l.* 3. § 1. *ff. de Sep. viol.* Ioh. Cannegieter, *Obs.* c. 2.), qui furioso comparatur, contraxisset, quo casu etiam a parte adversarii nullus esse debuit contractus; sed etiam sic, benigniore iuris interpretatione, receptum fuit, ut infantiae proximi alios sibi obligare possent, (§ 9. *I. de In. stip.*) ne lex ulteriorem terminum statuens, praeiudicaret iis, qui forte fortuna iam hac aetate, commodorum suorum sensu gauderent. — Quicumque

que igitur hunc terminum egressi sunt, sive tutores curatoresve habeant, sive non, tam soli quam horum auctoritate nixi, validam paciscendo aliis imponunt obligationem, omniaque sibi acquirere possunt, aeque ac maiores, vid. *l.* 4. § 2. *ff. de Usurp. et usuc.*

CA-

CAPUT SECUNDUM.

DE OBLIGATIONIBUS AB IMPUBERIBUS ADULTISQUE INEUNDIS.

Modo iam verbo monui, impuberes adultosque, tutorem aut curatorem habentes, alienare non posse nec se obligare, nisi horum auctoritate interposita; quoniam tamen plurimae dantur obligationes, quae iis sine auctoritate illa incumbant, ut intelligatur vis et natura iurium quibus impuberibus adultisque in ineunda obligatione consulitur, ante omnia eruenda mihi visa fuit indoles obligationum, quibus tutores aut curatores habentes, sine his obstringi possent, et earum ad quas tutor aut curator accedere debuit. Primo itaque videamus de obligationibus quas contrahere possint tam pupilli quam adulti, qui curatores habeant, ut deinde, conclusione ex his ducta, de vi et natura eius iuris constare possit.

§ I.

§ I.

De obligationibus mere legalibus.

Prae caeteris nobis illae obligationes ſpectandae veniunt, quas ſola lex imponit, nullo facto antecedente, quaeque, ut recte vidit Glück, *Ausf. Erl. d. Pand. T. I. p.* 26 - 32. omnino ſeparandae ſunt ab iis, quas lex ſequelas facit facti cuiusdam, ſive liciti, ſive illiciti; his vero mere legalibus obligationibus, impuberes et adultos, etiam ſine auctoritate teneri vix est ut moneam, cum auxilio et indulgentiae locus non ſit, ubi non adest laeſionis periculum, nec laedi cenſeatur minor, qui iure ſit uſus communi *l.* 9. *Cod. de In int. rest. min. l.* 51. § 4. *ff. de Fideiusſ. l.* 116. *ff. de R. I.* Huc (ut exemplo utar) refero obligationes, quae pupillo propter ſolam aequitatem imponuntur, ad reſtituendum in quantum locupletior factus est, ex gestis ſine tutore aut curatore; ex alieno enim dammo lucrum captare, nec pupillis concedendum est, *l.* 13. *ff. de Rebus eorum l.* 206. *de R. I.* — Scilicet in dubitatum est, impuberes ſaltem (de adultis postea videbimus), omni obligatione ex contractu v. g. liberari, quem ſine tutoribus iniverunt, et quidem ita quaſi nullus contractus ab iis esſet

ſet initus (1), nullus igitur ex facto ſuo effectus in ipſis conſpicuus est, ſed obligatos tamen habent adverſarios, eosque convenire posſunt, ut a ſua parte obligationi ſatisfaciant, quoniam ab uno latere (ut ait Ulp. *l.* 13. § 29. *ff. de Act. empt. et vend.*) conſtat contractus; cum tamen iam antea, ſi hoc pupillus peteret contra aequitatem naturalem, ei obſtaret exceptio doli, D. Pius demum, ſi forte a parte adverſarii obligationi iam esſet ſatisfactum, aut ſi alio quo libet modo lucrum percepisſet pupillus cum damno alterius, ex tali cauſa in qua ipſe civili obligationi ſubduceretur, adverſario etiam actionem dedit ad lucrum ei auferendum, vid. *l.* 3. § 4. *ff. de Neg. gest.* Noodt, *ad d. t. ff.* (2).

Haec

(1) Haec non pugnant cum iis quae ſupra monuimus, contractum eorum qui infantia maiores esſent, non eo ſenſu ipſo iure nullum fuisſe habitum, quaſi nihil gestum cenſeretur; verum enim est licet talis contractus plures effectus habeat, ratione tamen pupillorum pro non inito fuisſe habitum.

(2) Per totum ius Romanum obligationem illam pupillorum reperimus ad reſtituendum in quantum locupletiores facti ſunt, vid. *l. 6. pr. ff. de Neg. gest. l.* 27. § 1. *l.* 34. *ff. de Min. l.* 10. *ff. de Inſt. act. l.* 1 *ſeq. ff. commod. l.* 3. *ff. quando ex fact. tut. l.* 5. *ff. de auct. praeſt. l.* 32. § 4. *ff. de Adm. tut. l.* 8. § 14. *ff. ad SCtum Velleianum l.* 13. § 7. *ff. de Act. empt. et vend. l.* 4. *ff. de Ex-*

Haec igitur obligatio quam pupilli sine tutore, aut curatore contrahere possunt, cum non oriatur ex contractu, sed tantum sequela sit lucri ex contractu aut facto obligatorio pupilli percepti, ex sola lege repetenda videtur. — Praeterea nonne etiam sola lex suos heredes, sine discrimine tutores curatoresve habeant an minus, repraesentare iubet personam defuncti in cuius potestate fuerant (*l.* 177. *ff. de Reg. I.*), et in infantes etiam obligationes ipso iure transire, a defuncto rite contractas, (*l.* 11. *pr. ff. de Inst. act. l.* 2. *Cod. de Pact. int. empt.*), ut beneficio abstinendi aut restitutionis in integrum indigeant, quo his liberari possint? Nonne ut videamus usucapio et praescrip-

Except. l. 47. *ff. de Sol. l.* 15. *ff. de Nov. l.* 1. 2. *C. si adv. cred. l. un. C. de Reput. l.* 16. *C. de Praed. min.* Pauli, *Sentent. l.* 1. *tit.* 4. § 2. *Tit.* 9. § 4. — Locupletior vero factus censetur pupillus, si lucrum dolo possidere desiit, (*l.* 1. § 15. *ff. Depos. l. un.* § 3. *C. de Reput.*) aut in rem eius versum est *l.* 7. § 5. *ff. de Min. l.* 4. § 26. *ff. de Dol. mal. et met. exc. l. pen.* § 1. *ff. l.* 10. 14. 16. *Cod. de Reb. eor. l.* 3. *Cod. quand. ex fact. tut.* — Sed huius tamen rei probatio adversario minoris incumbit, ratione habita temporis quo lis fuit contestata, vid. Paulus, *Sent. I. tit.* 4. § 2. *l.* 37. *ff. de Negot. gest. l.* 32. § 4. *ff. de Adm. tut. l.* 1. 2. *Cod. si advers. cred.* Conf. Perez, *ad lib.* 2. *tit.* 38. *Cod.*

ſcriptiones nonnullae ſolius legis vi etiam contra minores currebant? Imo niſi dicamus, omnibus obligationibus, quae ex ſola lege oriantur, tam impuberes quam minores ſponte fuisſe obſtrictos, ſequeretur nec v. g. prohibitione ſua bona alienandi, in ipſorum utilitatem facta, eos teneri, quod igitur nulla ulteriori probatione indigere videtur.

§ II.

De obligationibus ex delicto.

Quo ad obligationes ex delicto distinguendum est, inter delicta publica, eaque quae poena civili privato ſolvenda coercentur, de prioribus enim conſtat ne quidem impuberes teneri, (*l.* 23. § 2. *ff. de Aedil. edict. l.* 10. *ff. de quaeſt. l.* 1. § 33. *ff. ad SCtum Silan. l.* 1. *C. de Falſa mon.*), ſed in civilibus pubertati proximum etiam doli capacem habuerunt Romani, (§ 18. *I. de Obl. quae ex del. l.* 13. § 1. *ff. de Dol. mal. l.* 4. § 26. *ff. de Dol. mal. et met. exc. l.* 111. *ff. de Reg. iur.*), ut v. g. lege Aquilia et furtis teneatur, vid. *l.* 5. § 2. *ff. ad leg. Aq. l.* 23. *ff. de Furtis.* Scilicet cum hae obligationes non ex ſola lege oriantur, ſed ex facto voluntario ipſi-

sius obligati, cui lex illum effectum tribuit, consequens est eos qui nullam voluntatis determinationem haberent iis obstringi non potuisse, sed Legislatores definire debuisse, qua demum aetate doli quis capax censeretur, ut de delictis teneri posset; iam vero terminum illum in delictis publicis, ubi civitas poenam exigit, quae caeteris exempli loco sit, in pubertate posuerunt Romani, sed pubertati proximos etiam, de poena teneri placuit qua lex civilis, dolum et fallaciam eorum coercens, qui directe uni ex civibus detrimentum attulissent, simul eorum indemnitati prospicit. Differentia enim in eo sita videtur, quod si nimis faciles essent in venia danda delictorum civilium, metuendum erat ne ita iniuria aliis civibus fieret, sed recte fortasse ipsa civitas faciliorem se praestitit ad ignoscendum fragili aetati. Nemo tamen non videt, plurimum hac in re iudicis arbitrio debuisse relinqui, cui perspiciendum est, (ut ait Marcianus, in *l.* 11. *ff. de Poen.*) „ ne quid aut durius aut remissius „ constituatur, quam causa deposcit, cum nec „ severitatis nec clementiae gloria affectanda „ sit, sed perpenso iudicio prout quaeque res „ postulat, statui debeat". Quamvis igitur stricto iure puberes aeque ac maiores de omni delicto tenerentur, pro conditione tamen mino-

no-

norum, dicendum est moderatas fuisse poenas, ratione habita gravitatis delicti, (*l.* 16. § 3. *ff. de Poen. l.* 37. § 1. *ff. de Min.* Paulus, *lib. I. tit.* 9. § 1.), et utrum ad animi flagitiosam indolem concludi posset ex frequenti maleficio, (*l.* 3. § 9. *ff. de Re milit.* Plin. *Epist. lib.* 10. *ep.* 79.), an vero iuvenili libidine et temulantia delictum esset perpetratum, *arg. l.* 41. *C. de Transf.* add. Kleinf. *Entw. d. Grundw. d. P. R.* § 84, 85, 88.

Imo etiam in civilibus poenis irrogandis aetatis ratio habetur, nam matri, quae tutores liberis non petiit, ignoscitur si minor fuisset, (*l.* 3. *Cod. ad SCtum Tert. l.* 2. *Cod. si adv. del.*) et aliis etiam minoribus, qui mortem testatoris inultam reliquissent, (*l.* 1. *Cod. de His quae ut ind. iunct. l.* 6. *C. eod. l.* 1. *C. in quib. caus. in int. rest.*), aut eius testamentum falsum vel inofficiosum dixissent, (*l.* 5. § 9. *ff. l.* 2. *C. de His qui ut indign.* Paul. *l.* 5. *tit.* 12. § 4.), quibus nihilominus ius succedendi salvum est, quod si maiores fuissent, ut indignis fuisset ablatum. — Sed quid an has obligationes pupillorum ex delicto, cum Hubero, *ad tit. I. de inut. stip.* § 2, ad eas referemus quas re contrahi dicit Paulus, et pupillis incumbere sine auctoritate tutorum aut curatorum, *l.* 46. *ff. de O. et A?* Non vi-

videtur; Paulum enim eas obligationes denotare voluisse, quae sine ulla voluntatis determinatione ipsius obligati, contrahantur, ex eo satis liquet quod furiosos etiam, et proinde etiam infantes, re obligari dicat, qui tamen de delictis non tenentur *l.* 46. *in fin. ff. de Adm. tut.*, nec obstat quod in *princ. I. de Oblig. quae ex del.* docetur, omnes obligationes ex maleficio nasci *ex re*, hac locutione enim Iustinianus eodem sensu utitur ac *in Tit. I. quib. mod. re contr. obl.*, et innuit ipsum *factum* contrectationis v. g. obligationem furti producere, uti factum traditionis ad obligationem ex mutuo requiritur. Sed quaenam igitur ex sententia Pauli obligationes ex re natae dicuntur? Mihi ex exemplo in ipsa lege allato, quod nempe pupillus ex rerum communium administratione a socio facta obligetur, et actione communi dividundo teneatur, dicendum videtur, Paulum significare voluisse, pupillos, uti obligationibus mere legalibus tenentur, sic etiam aeque ac maiores iis obligationibus teneri, quas lex sine voluntate obligati, id est sine conventione, sequelas facit facti alieni.

§ III.

De obligationibus quasi ex delicto.

Vidimus de duobus obligationum generibus, quae sine tutore et curatore, et proinde multo magis ab adultis curatorem non habentibus contrahi possunt; veniamus nunc ad obligationes quasi ex delicto. Inprimis scilicet dubitari posset, utrum minor iudex curatorem habens, per imprudentiam aut imperitiam male iudicans litem suam facere possit. Cum enim sola aequitatis ratio fictionem illam (ut ita dicam) introduxisset, qua censeretur iudex qui per imperitiam male iudicasset aeque obligatus esse ac si revera delictum perpetravisset (1) (vid. Weber, *l. l.* § 10 *seqq.*), dixerit quis, tolli debuisse hoc ius per minorennitatis favorem, et aequitatis valida momenta, quae etiam adultos curatores habentes defenderent, ideoque le-

(1) Fictio illa necessaria erat in iudice, non in medico, qui ex vero delicto etiam de levi culpa posset conveniri, (*l.* 7. § 8. *ff.* § 7. *I. ad leg. Aquiliam*) prior enim versabatur in arte liberali, cuius nulla locatio conductio est, ut Iure Civili non nisi de dolo et lata culpa posset conveniri, (*l.* 1. *ff. si mens. fals. mod. dixerit*), sed medicorum opera conduci poterat, ut egregie observat Weber, *l. l.* § 12 *seqq.* Glück, *l. l.* p. 34.

levem culpam iis imputari non debere, nec universe eos teneri quasi ex delicto, non magis quam ex contractu. — Mihi tamen secus videtur, licet enim non negem aequitatis illam rationem, quae fundamento est obligationi quasi ex delicto iudicis, fortasse compensari et tolli per eam, quae minoribus auxilium ferri suadet, sexcenties tamen observatum est, sublata ratione legis non ideo tolli legem (1), nisi simul pateat etiam voluntatem Legislatoris fuisse, ut lex eo casu cessaret; iam vero lex generaliter scripta est, et incongruum esset, si minor, qui munere fungatur publica auctoritate ei delato, et cui publice sufficere videretur, ab incommodis ex illo munere forte oriundis se immunem servare non posse, censeretur, vid. Weber, *l. l.* § 64. *not.* 7. Imo cum ad caeteras obligationes quasi ex delicto, ne quidem requiratur, ut civiliter obligato moralis obligatio incumbat (Weber, *l. l.* § 10. 19 *seqq.*) nostra sententia egregie firmatur, sic enim liquet solam legem, propter communem utilitatem, has obligationes introduxisse, nulla ratione

ne

(1) Vid. Thibaut, *Theor. der Log. ausleg. des R. R.* § 22 *seq.* (Altona 1806.) qui post a Walchio citatas *ad Eckhardi Herm. Iur.* 1. *c.* 1. § 33. *p.* 29. egregie hoc probavit.

ne habita perſonarum obligatarum, nec ergo indulgentiae hic locum esſe propter defectum aetatis, aut impeditam voluntatis determinationem (1).

§ IV.

De obligationibus quaſi ex contractu.

Disputationis ordo nunc ad obligationes ex contractu nos vocaret, ſed quoniam facilior ab his, ad disquiſitionem generalem de natura obligationum ab impuberibus adultisque ineundarum, erit via, ſatius duxi, doctrinam Iuris Romani de obligationibus quaſi ex contractu in ante cesſum exponere; et quidem in negotiorum gestione nullum dubium est quin pupilli, ſine tutore et curatore, ſive aliorum bona ſine mandato administraverint, ſive alii ipſorum negotia gesſerint, teneantur tantum in quantum facti fuerint locupletiores, vid. *l.* 6. *pr. l.* 37. *pr. ff. de Neg. gest. l.* 3. § 4. *ff. eod.* Conf. Schult. *enarr. ad d. t.* § 2.; ſed quid de tutela dicendum? cum enim conſtet, non tantum adultos, ſed impuberes etiam ante *l. ult. Cod. de Leg. tit.* tutores esſe potuisſe, (conf.

§ 13.

(1) In fine huius Partis hanc ſententiam latius probabimus.

§ 13. *I. de Exc. tutor.* Ulp. *tit.* 11. § 20. 22. ibique Schult.) elegans disquisitio est quaenam iis obligatio incubuerit, de qua sollicitos videmus Vinnium, *ad d.* § 13. *I.* et Huberum, *in Digress. l.* 3. *c.* 24., sed quorum neuter, quod cum verecundia dixerim, mihi rem acu tetigisse videtur. — Si attendamus ad doctrinam nostram huc usque propositam, videri posset nihil obstare, quo minus dicamus, etiamsi pupilli, tutores dati, tutelam administrare non possint, (vid. *l.* 10. § *pen. ff. de Excus.* § 2. *Inst. qui test. tut. dar.*) nec auctoritatem praestare (Caii *Comm. lib.* 1. § 179.), tamen tutorum honorariorum loco obligari eos potuisse in subsidium, quoniam illa obligatio non oritur ex facto voluntario obligati, sed ex facto alieno. Videamus igitur an haec sententia legibus conveniat: et nihil videtur magis congruum quam ratio in *l. ult. Cod. de Leg. tut.* a Iustiniano reddita, quare minores a tutela prohibuerit, „ ut cuique pro sua „ tantummodo administratione periculum im„ mineat, nec alieno onere alius praegrave„ tur", quae ipsa etiam suffecisse videtur ad minores propter solam minorennitatem a tutela excusandos, quod ait Theoph. *ad d.* § 13. *I.* Hoc si admittamus, non opus est, ut cum Vinnio Tribonianum incusemus, qui periculo tute-

lae

lae, etiam minorem adſtrictum fuisſe docet, quamvis administratio ei non fuerit concesſa, et nihil vitii in *dicta lege ult.* quaerenda est, quaſi minores dativi tutores esſe non potuerint, cum ex eo, quod magistratus tutorem dare non potuerint ſub conditione, non ſequatur, iis concesſum non fuisſe minorem honorarium tutorem dare, et ipſam tutelam pure, administrationem vero ſub conditione deferre. Nec magis ex altera parte cum Hubero Tribonianum defendentes, doctrinam amplectemur diſertis verbis Theophili contrariam, inprimis *legi ult. Cod. cit.* in qua Huber, nescio quomodo, doceri putat, ante Iustinianum minorem non obſtrictum fuisſe tutelae ſibi delatae, ſed quam alius pro eo gereret. Sed haec ſufficiant de tutela. De obligationibus ſocii minoris, quando in re communi aliquid a ſocio impenſum esſet, idem fortasſe dicendum ac de obligatione domini, cuius negotia per alium gesta ſunt (arg. *l.* 40. *ff. de Neg. gest.*), ut ſcilicet teneatur tantum in quantum locupletior factus est, hoc enim innuit *l.* 46. *ff. de O. et A.*, et idem etiam iuris est ſi indebitum pupillo ſine tutore vel curatore fuerit ſolutum § 1. *I. quib. mod. re cont. obl.* Quod vero ad hereditatis aditionem attinet, nemo dubitat quin cum factum ſit voluntarium, cui tutor

auc-

auctoritatem praeſtare potest, aditio ſolius pupilli, nullum ius legatariis et fideicommisſariis tribuere posſit (1), ſed tantum ex iuris univerſi indole, ſi postea pupillus hereditatem misſam faceret, ablatum ei fuisſe lucrum quod inde per-

(1) Uti impuberibus et adultis curatorem habentibus non conceditur hereditatem adire, ſic nec olim hoc potuit filiusfamilias niſi iusſu patris, § 3. *I. per quas perſ. l.* 133. *ff. de Reg. iur.* introducto tamen peculio adventitio, ſi filiofamilias delata esſet hereditas, aditio ipſi concedebatur ſi maior esſet, ſed minor ſi pater auctoritoritatem praeſtare nollet, curatorem tam ad actum aditionis (*l.* 8. *pr.* § 1. *Cod. de Bon. quae lib.*) quam ad eius administrationem petere poterat, vid. *Nov.* 117. *c.* 1. et gaudebat iisdem privilegiis ac minor paterfamilias, *d. l.* 8. § 6. ex quibus dicendum videtur, nec filiofamilias minori, peculium castrenſe habenti, huius ratione curatorem fuisſe denegatum. Caeterum commode hic mentio fieri potest illius privilegii quod memoratur in *l.* 7. *ff. de Iure del.*, ubi docetur, Praetorem ſpeciali edicto pupillis heredibus ius deliberandi concesſisſe, quo bona interea deminui vetarentur, conf. *l.* 21. § 11. *Cod. eod.* Aliud ſpeciale in hereditatis aditione pupillis delatae, in eo conſpicitur, quod cum ordinario defungantur tutores curatoresque auctoritatem pupillo infantia maiori praeſtando, ſed electio ſit utrum ſoli gerenda gerere velint, ſoli tamen hereditatem adire nequeant (*l.* 5. *C. de I. delib.*), niſi pro infante *l.* 18. § 2. *C. eod.* Conf. *l.* 65. *ff. ad SCtum Treb.* quod fortasſe ex ſolemni hereditatis cretione repetendum est, de qua vid. G o t h o f r. *ad l.* 1. *C. Th. de Cret. vel bonorum posſ.*

percepisſet. — Hinc vero. cum generalis ſit illa obligatio in quantum locupletior factus est pupillus, quaeri posſet an igitur ſine tutore et curatore nulla iis obligatio quaſi ex contractu incumbat, praeter obligationes ex tutela gesta, et an non dicendum ſit ex conſtitutione D. Pii (de qua § 1. vidimus) adverſariis tantum actionem fuisſe concesſam ad lucrum pupillis auferendum? Valde ſic confuſa et indistincta esſet obligationum quaſi ex contractu notio; hoc enim notandum, non eandem esſe diverſarum harum obligationum naturam, alias enim factum voluntarium obligati praecedit, in aliis ſola lex ex facto alterius, alteri imponit obligationem; Prius obtinet ſi pupillus aliena negotia gesſerit, hereditatem adierit, aut ſolutionem indebiti acceperit, his ſc. caſibus, cum ſtricto iure omnino non teneatur (§ 1. *I. quibus modis cont. obl.*), conſtitutione illa D. Pii opus erat, ut posſet ei lucrum perceptum auferri; ſed longe alia res est ſi pupilli negotia fuerint gesta, aut a tutore vel ſocio administrata, aut ſi pupillus tutor honorarius, ſecundum moda propoſita in ſubſidium teneatur de tutelae administratione. Hae enim obligationes, cum a ſola lege imponantur tamquam ſequela facti alieni, ſine voluntate obligati, pupillis etiam ante Divum Pium incumbere debue-

buerunt, cum nulla hic indigentia ſpectetur cui ſubveniendum esſet, quamvis verum ſit etiam in his (ICtorum fortasſe interpretatione) aliquantum pupillis fuisſe proſpectum, ordinario enim is, cuius negotia gesta ſunt, indemnem ſervare debet gestorem, qui *utiliter* gesſisſet, in pupillos tamen illa actio tantum datur, in quantum locupletiores facti ſint, et excuſatione, minores a tutelae iis delatae periculo, liberare ſe potuisſe (1) ſupra vidimus. Sic igitur concludo, nec directam negotiorum gestorum actionem, nec actionem ex testamento, aut condictionem indebiti, contra pupillos, ſive impuberes ſive adultos potuisſe dari, niſi tutor aut curator negotia aliena gerenti, hereditatem adeunti, aut ſolutionem indebiti accipienti auctoritatem praeſtiterit, ſed post D. Pium demum lucrum iis auferri potuisſe; contrariis tamen actionibus negotiorum gestorum et tutelae, obſtrictos eos fuisſe, ut et actionibus communi dividundo, et directa tutelae cum hae omnes ſine voluntate obligatorum oriantur, et proinde in furioſos etiam et infantes, multo magis in maioris aetatis pupillos, tamquam ex re

(1) Dicendum igitur est tutores et curatores potuisſe tutelae actione conveniri, ſi excuſationem illam non allegasſent.

re ortae, dari debuerint; fed iudicis tamen arbitrio nonnihil hic fuit tributum, aetatis rationem habituri Aver. *Int. Iuris l.* 2. *c.* 7. § 5.

§ V.

De obligationibus ex contractu.

Venimus nunc ad amplisfimam illam disputationem, de effectibus factorum voluntariorum licitorum, tam impuberum quam adultorum, in quibus principem locum tenent contractus et alienationes. — Ratione impuberum certe monere necesfe non est, eos nec alienare, nec fe obligare potuisfe, fed voluntatis defectum debuisfe fuppleri a tutore, cuius igitur auctoritate (nifi in quibus huius etiam potestas lege circumfcripta esfet, vid. *P. I. c.* 1. *fect.* 2.) omnia recte gerere potuerunt, aeque ac maiores, alienare, contrahere, negotia gerere etc. Sed quae fine auxilio gesfisfent nullos omnino civiles effectus ratione pupilli produxerunt (1), qui rem alienatam vindicare potuit, fine discrimine eam donavisfet, an vero vi contractus fine tutore initi tradidisfet, et in quem nec actio con-

(1) Sola exceptio in quam incidi est in *l.* 14. § 15. *ff. de Relig.*

concedebatur nec exceptio, *l.* 29. 41. *ff. de Cond. ind.* modo non dolus aut lata culpa, quae etiam in civilibus supplet aetatem, (vid. *v. g. l. un. C. de Reput.*) ei imputari possit. — Haec de impuberibus sufficiant, nam pluribus auctoritatibus firmare, quae omnibus innotescunt, inutile videtur; sed aliud est in adultis, hos enim vidimus non nisi volentes curatores accipere, posse igitur si velint ipsi suarum rerum administrationem suscipere, et omnia ea gerere, quae impuberibus auctoritate tutorum nixis conceduntur, (vid. *v. g. l.* 3. § 2. *ff. ad SCtum Maced. l.* 43. *ff. de O. et A. l.* 3. *C. de in in int. rest.*), sed hinc inter Interpretes quaeritur, an si curatorem petiisset et accepisset, etiamnum civilis obligatio ei incumbat ex contractu sine curatore inito? Quod si negetur, an non saltem naturalis obligatio, quae condictionem indebiti impedit ei incumbat?

Prima fronte, de priore illa quaestione vix dubitandum videri posset, uti enim per ipsam rei naturam, ei qui curatorem sibi petere noluerat, facultas tribuenda erat se obligandi, et saltem partem rerum suarum alienandi, sic etiam notioni curae consequens videri posset, eum qui rerum suarum administrationem, ne damna pateretur, curatori reliquisset, curatoris etiam auctoritate indiguisse, non tantum ad earum

alie-

alienationem, sed etiam ad obligationem contractu ineundam, qua forte magis etiam quam per rerum alienationem laesionis periculo obiiceretur conf. *d. l.* 3. *C. de in int. rest.*; at cum tamen huic sententiae obstare viderentur verba Modestini, in *l.* 101. *ff. de V. O.* docentis „ puberes sine curatoribus suis posse „ ex stipulatu obligari", varia excogitarunt Viri Docti, ut haec verba cum *dicta lege* 3. *Cod.* conciliarent; N o o d t, *de pact. et transf. c.* 20. pro *obligari* legit *obligare*, S c h u l t. *in Enar. tit. ff. de Pact.* § 21. docet. non neminem eam putavisse Modestini sententiam, ut puberes ex contractibus suis teneantur, quibus absens curator consensum interposuisset; W e b e r vero *l. l.* § 72. *p.* 292 *seq.* obligationes, quas adulti sine curatore inire possunt, intelligit de iis, quae ad solam eius personam pertinent, sic v. g. ad nuptias contrahendas eos obligari, si stipulanti hoc promisissent (cf. V o e t, *ad tit. ff. de Min.* § 52), quam doctrinam eo firmat, quod curator bonis inprimis datur, et minores mares sua auctoritate nuptias contrahere potuerint, etiamsi curatores haberent, vid. *l.* 20. *ff. de R. N. l.* 8. *Cod. de Nuptiis*, add. U l p. *tit.* 11. § 21 *seqq.*; sed quomodocunque legem illam intelligamus, adfirmare non dubito, (cum tantos viros in eo consentire videam, ver-

ba

ba Modestini nihil docere quod nostrae ſententiae contrarium ſit, et taedeat eorum argumenta repetere) adultos curatorem habentes, non magis quam impuberes, ſuas res poſſe alienare, aut validam obligationem ex contractibus aut aliis factis voluntariis licitis contrahere, niſi conſenſu curatoris, vid. *l.* 3. *C. de in int. reſt. min. l.* 21. *ff. de V. S.*, quae facultatem ſe obligandi iis demum concedit, qui veniam aetatis impetraviſſent, conf. *l.* 1. *C. Th. de Tutor.* ibique Gothofr. — U. Huberus vero in *Prael. ad l.* 3. *tit.* 20. *I.* § 5., aliam viam ingreditur ad placandum Modeſtinum; ſcilicet perſuarum etiam ei fuit, curaſſe Romanos, ne adulti, qui curatorem ſibi petierant, contractu ſine auctoritate inito laederentur, ſed alio modo hac in re eos proceſſiſſe quam ratione impuberum exiſtimat, nec, contractus illos ipſo iure nullos fuiſſe, adfirmare auſus fuit. Hinc igitur quaeſivit utrum argumentum quod pro ea ſententia ex *d. l.* 3. *C.* ducitur, omni dubitatione maius eſſet, quo nimirum ex eo quod reſtitutio denegatur minori ſine curatore contrahenti, tanquam non neceſſaria, concludatur, minorem hoc caſu ipſo iure non fuiſſe obligatum, utrum igitur ideo quod ibi minor ipſo iure tutus dicatur, dici debeat nec in caſu *d. l.* obligationem ei incubuiſſe? Hoc negandum

dum ei visum est propter *l.* 101. *ff. de V. O.*, eamque cum *d. l.* 3. conciliari posse putavit, si diceretur contractum a minore sine curatore initum, non quidem servandum esse durante cura, (ut necessarium non esset restitutionem concedere, si intra hoc tempus peteretur) sed minorem tamen obligatum fuisse, ut implementum contractus cum effectu peti posset si maior factus non fuisset restitutus (1). Sed an ex sententia Huberi dicemus, ipso iure nullum fuisse talem contractum tempore minorennitatis, postea vero reconvaluisse, et si tempus restitutionis petendae praeterlapsum esset, validum per omnia et irrevocabilem fuisse habitum? Nihil magis Iuri Romani contrarium videtur, quo obligatio ab initio vitiosa, nequaquam dicenda est propter solam mutatam conditionem obligati, convalescere posse *l.* 24. *ff. de Reg. iur.* Existimat itaque Huberus in suspenso fuisse obligationem ab adulto sine curatore contractam, usque ad annum aetatis 25, ideoque non tantum in *d. l.* 3. *Cod.*, sed etiam in *l.* 2. *C. si adv. don. l.* 2. 4. *Cod. in* qui-

(1) Putat enim Huberus, in casu *d. l.* 3. restitutionem a minore fuisse petitam, quae si a maiore 25 annis, ante elapsum tempus quod restitutioni petendae conceditur, fuisset petita, tamquam necessaria fuisset concessa.

quibus causis in integ. restit. l. 2. 4. 8. *Cod. de Praed. min.*, denegatam fuisse restitutionem; sed ut sileam has omnes leges ex Huberi sententia debere intelligi de casu singulari egisse, cum tamen probabilius sit solum Modestinum in *l.* 101. *ff. citat.*, ius singulare exposuisse, praeterea mihi persuadere nequeo in omnibus illis rescriptis, tam captiosa et futili subtilitate usos fuisse Imperatores, qua ipso iure tutos dicerent minores, qui non ipso iure ab obligatione liberarentur, sed qui post aliquod tempus cum effectu possent conveniri, et qua eximio restitutionis remedio non indigere dicerentur adulti, quorum obligatio adhuc in suspenso esset; potius itaque dicendum videtur, iis in locis ubi adulti sine curatoribus suis alienantes, aut contrahentes, ipso iure tuti esse dicuntur, doceri, ipso iure nullum fuisse quod gessissent, eodem modo ac in impuberibus obtinere vidimus. — Caeterum quod de minoribus curatorem non habentibus dixi, alienare eos posse et validam obligationem contrahere, aliosque ab ea liberare, multo magis verum est in iis, qui veniam aetatis impetraverunt, hi enim, ut supra iam monuimus, in eo tantum a maioribus differunt, quod prohibitiones res suas alienandi, a Severo et Constantino factae, ad eos etiam pertineant, propter ipsorum uti-

li-

litatem, *l. un. Cod. Th. l.* 2. 3. *Cod. de His qui ven. aet.*, ſed omnia alia inſtituta, quibus Romani damna minorum praecavere et emendare ſtuduerunt, ad eos qui veniam illam nacti ſunt, non ſunt referenda *d. l. un. l.* I. *Cod. Th. de Tutor.* ibique G o t h o f r.

CA-

CAPUT TERTIUM.

DE VI ET NATURA OBLIGATIONUM AB IMPUBERIBUS ET ADULTIS INEUNDARUM.

Exposuimus doctrinam Iuris Romani, in quantum defectum aetatis compensat et tutorum curatorumque datione, tam impuberum quam adultorum indigentiam in omni bonorum administratione fulcit, ut horum auctoritate interposita, eandem personam habere possent in civitate ac maiores, et aeque tuti essent ab aliorum fraudibus, tam in iurium acquisitorum moderatione, quam in eorum translatione, acquisitione et obligationibus contrahendis; ex quibus igitur dici posse videtur, omnibus his iuribus et privilegiis, de quibus nunc vidimus, satis simili in conditione fuisse positos minores cum maioribus, qui censeri possent boni patrisfamilias officio fungi. — Sed ut doctrinam Iuris Romani in obligationibus ab impuberibus et adultis ineundis, uno conspectu complectamur, breviter repetenda sunt quae superiori Capite attulimus. Vidimus scilicet nec impu-

beres, nec adultos, qui tutorum aut curatorum auxilio regerentur, potuisse ex sua persona obligationes contrahere, quae innitantur voluntati obligati, sed subductos illos fuisse ipso iure obligationibus quas lex nasci vult ex contractu, negotiorum gestione, hereditatis aditione etc., ut et damnis ex factis voluntariis licitis, alienationibus nimirum, sive rerum, sive obligationum, cum tamen de obligationibus mere legalibus, iisque quas lex, sine conventione, sequelas facit facti alieni, aeque teneantur ac de damnis casu fortuito datis, et obstricti etiam sint, tam in delictis quam in conventionibus iisdem obligationibus quibus in maioribus dolus vindicatur, habita licet aetatis ratione; videamus iam quodnam sit huius iuris fundamentum: et videor mihi hoc reperire in *l.* 189. *ff. de R. I.*, ubi dicitur pupillus „ nec velle nec nolle posse sine tutore, „ nam (ut additur) quod animi iudicio fit in „ eo tutoris auctoritas necessaria est", quod quamvis a Celso impuberum tantum ratione dicatur, Romanis tamen adultorum etiam curatores habentium ratione placuisse, mihi quidem ex eo satis probari videtur, quod et huius obligatio sine curatore inita ipso iure nulla sit, ut supra vidimus. Scilicet licet adolescentes suis rebus gerendis satis idonei fuerint ha-

bi-

biti, ut, si beneficio curatorem petendi uti contemsissent, validam per omnia voluntatis determinationem habere censerentur, ad suas res alienandas et obligationes ineundas, si tamen sibi parum fidentes, curatoris auxilio regi petiissent, et eo ipso significassent, velle se renuntiare liberae annuendi et abnuendi facultati, simul cum concessione beneficii illius, quo curator adultis promitteretur, declarasse videtur civitas, se confirmare renuntiationem illam, et iam adultum qui petitionem pertulisset, similem habere ei, cui a Praetore, curatore dato bonis interdictum est (*l.* 3. *Cod. de in int. rest. minor.*).

Voluntatis igitur defectum in contractibus et alienationibus, per auctoritatis praestationem supplere, ad praecipua tutorum curatorumque munera pertinet, uti iudicii defectus inprimis suppletur in educatione et bonorum pupillarium moderamine, hinc nisi auctoritas pure expressa, et in ipso negotio fuerit interposita, pupillus consensisse non videtur et nullum proinde erit quod consensui inniti debuisset. — Sed cum nullus voluntatis defectus conspiciatur in obligationibus legalibus, iisque quae ex delictis aliisque factis dolosis oriantur, in quibus malitia supplet aetatem, ut nulla alia compensatio desiderari possit, consequens esse debuit, pu-

pillos etiam per ſe his obligationibus ineundis ſufficere. Iam vero licet conſtet quomodo et quo fundamento Romani etiam in ineundis obligationibus inconſulto iudicio proſpexerint, ad vim et naturam eius doctrinae recte percipiendam, omnino necesſarium videtur, ut magis ex profesſo in indolem huius beneficii minoribus praeſtiti inquiramus. — Non enim ſufficit monuisſe, ea quae pupilli ſine tutoribus curatoribusque gesſisſent ipſo iure nulla habita fuisſe, niſi ſimul innotescat quomodo hoc receptum fuerit, quo cum effectu, et quaenam etiamnum ſubſiſtat relatio pupillum inter et adverſarium? quae ultima quaestio (nam ex hac caeteras definiri posſe videtur), vulgo ita inſtituitur: an etiam impubes et minor ex contractu ſine tutore aut curatore inito naturaliter obligetur?

At vero huius quaestionis intellectus multis dubitationibus anſam praebere videtur, cum inter ipſos Romanos, de notione naturalis obligationis non conſtiterit (vid. *v. g. l.* 25. § 11. *ff. de H. P. l.* 10. *ff. de O. et A. l.* 16. § 4. *ff. de Fideiusſ.*) non magis quam de iure Naturae a iure Gentium distinguendo (vid. Cl. de Wal, *over den invloed der Wetboek, p.* 41 *ſeqq.*) et valde metuendum ſit ne moralem imputationem, cum naturali obligatione ex mente

te Romanorum confundamus. — Non mirum igitur, si Interpretes Iuris Romani in eo desudantes videamus, ut varia hac de re loca concilient, quae tamen cura, ut mihi videtur, magis ad verba quam ad placita Iuris Romani refertur; quid enim, cum in *l.* 41. *ff. de Cond. indeb. l.* 95. *ff. de O. et A.*, docemur pupillos ne quidem naturaliter obligari ex contractu sine tutoribus curatoribusve inito, quod tamen adfirmatur in *l.* 42. *ff. de Iureiur. l.* 25. § 1. *ff. quando dies leg. cedat.*, aliisque plurimis, an ideo cum Walchio, *ad Eckhard. Herm. Iuris lib.* 1. *c.* 4. § 158. *p.* 336. dicemus, Iurisconsultos inter se dissensisse, cum maxime verisimile sit de re ipsa eos convenisse, sed tantum obligationis naturalis indistinctam notionem, aliam ex his aliam ex aliis, scripturam elicuisse? cum idem fortasse ICtus, rogatus an pupillo obstaret exceptio repetenti solutum sine tutore, respondisset pupillum ne quidem naturaliter obligatum fuisse, qui tamen contrarium dixisset, si consultus fuisset utrum fideiussor contractui pupilli sine tutore inito accedens obligaretur? Mihi nulla hic antinomia temere admittenda videtur, sed quae nobis melior visa fuit ingrediamur viam, quaerentes utrum contractus ab impubere aut adulto sine tutore aut curatore initus, ita

nul-

nullus sit, ut ne tenue quidem iuris vinculum subsistat inter pupillum eiusque adversarium, an vero, licet huic nec actio nec exceptio detur contra pupillum, conspiciatur tamen quidam ex tali conventione effectus? Et hoc quidem adfirmare nullus dubito, generalis enim et sanae rationi omnino conveniens est regula, cum principalis causa non consistit ne ea quidem quae sequuntur locum habere (*l.* 128. *ff. de R. I.* Weber, *l. l.* § 104. Averanius, *Int. Iur. lib.* 2. *cap.* 12.), ex qua igitur fideiussoria obligatio, obligationi a pupillo sine tutore contractae, accedere non potuisse dicenda esset, si nulla huius conventionis ratio haberetur; iam vero in *l.* 42. *ff. de Iureiur. l.* 127. *ff. de V. O.* (ad *l.* 5. *ff. de Pign. et hypoth.*) docemur, fideiussorem pro pupillo intervenientem valide omnino obligari, licet secus sit si pro prodigo aut furioso intervenisset *l.* 6. *ff. de V. O.* — Vanum etiam esset Iurique Romano omnino contrarium, quod docetur in *l.* 1. § 1. *ff. de Novat.* obligationem illam pupilli potuisse per novationem in aliam transferri, aut contrahi in locum validae obligationis (*d. l.* 1. § 3. *I. quib. mod. cont. obl.*), nisi revera obligationis quaedam umbra a pupillo fuisset contracta, et relatio quaedam intercederet pupillum inter, eumque quocum sine

tu-

tutore coutraxisſet, quae fundamento ſit obligationibus acceſſoriis et novationi vim tribuat. — Sed qualis igitur est illa relatio? Ut videamus quaenam hac de re ex fragmentis veterum ICtorum elici posſint, ante omnia hic memorandae veniunt *l.* 21. *ff. ad leg. Falc.* et *l.* 44. *ff. de Solut.* Scilicet quoniam heres in quartam Falcidiam imputare neceſſe non habet, quae ex *conditione*, Legatario impoſita, forte ad illum pervenerunt, debeat vero imputare *debita* a creditoribus hereditariis ipſi ſoluta, tamquam bona hereditaria, hinc quaeſitum fuit, ſi forte Testator pupillo aliquid legasſet, ea conditione, ut heredi ſolveret, quae ex contractu ſine tutore inito testatori debebantur, utrum heres ſi pupillus ſolvisſet, ſolutum in quartam imputare neceſſe haberet, an minus; i. e. utrum pupillus cenſendus ſit tamquam debitor id ſolviſſe, an vero adiectio illa habenda esſet conditio legato adiecta? Sed Paulus et Marcianus in *dd. ll.* conveniunt: *cenſendum esſe pupillum hoc debuisſe*, et quae ſolverit in Falcidiam esſe imputanda, ne ſcilicet beneficium pupillorum. ubi ipſorum non interest, heredi proſit, in praeiudicium Legatariorum et Fideicommisſariorum.

Secundo huc pertinet *l.* 95. § 2. *ff. de Sol.* cuius caſus hic est. Titius pupillo cuidam

100 credidit, fine tutoris auctoritate, quae non in totum, fed pro parte tantum, in rem eius verfa funt; cum itaque pupillus moreretur, relicto herede eodem Titio, quaerebatur: quid de debito illo ftatuendum esfet, utrum Titius illud ex hereditate posfet retinere, nec eius nomine molestari posfet a Legatariis, an vero tantum praecipere posfet, quibus locupletatus erat pupillus, et quorum ratione, ipfe etiam pupillus civiliter fuisfet obligatus? Sed Papinianus refpondet „ *in folidum* creditum „ fuum ex hereditate retinet"; ubi igitur rurfus exemplum habemus, quo beneficium pupillare cesfat, et cenfetur pupillus obligatus fuisfe de mutuo fumpto, quod tamen in rem eius verfum non fuerat.

Tertium exemplum habemus in *l.* 64. *ff. ad SCtum Trebell.*, quae docet heredem pupilli folutum non repetiturum, fi vi mutui quod pupillus fine tutore ceperat, creditori folverit, imo ipfi pupillo obftare exceptionem, fi folutum heredi eius quocum fine tutore contraxisfet, repeteret, ex quo intelligi debet *l.* 25. § 3. *ff. quand. dies leg. ced.*, quae docet non quidem valere legatum, eius quod pupillus testatori debet, ex contractu fine tutore inito, fi *praefens debitum* infpiciatur, recte tamen illud

re-

relictum censeri, si naturalem obligationem et *futuram solutionem* cogitavit testator, quasi legavisset spem eius quod pupillus forte soluturus erat; nisi enim sciamus heredem adversarii pupilli exceptionem habere, ex illius contractu sine tutore inito, intelligere non possemus, quare non aeque nullum esset legatum, quod condictione indebiti repetere posset pupillus si solvisset, quam eius quod legatarius numquam petere potuisset; cum nihil intersit ipso iure quis actionem non habeat, an vero actio per exceptionem peremptoriam infirmetur, (*l.* 112. *ff. de Reg. iur.*) nec quisquam capere videatur, qui per exceptionem a petitione removetur *l.* 13. 51. *ff. eod.* (1).

Cum vero haec omnia evincant, beneficium pupillorum quo liberantur, saltem ratione eius quo cum contraxerunt, omni obligatione ex contractibus, ab iis solis initis, cessare, ubi ipsorum non amplius interest, non sine ratione adhuc: Quartum exemplum mihi afferre videor, ex quo

(1) Nemo non videt, rationem quare exceptio contra ipsum pupillum detur, heredi eius quocum pupillus contraxit, in eo sitam esse, quod mitius de eo consulendum putaverint Romani, cui non imputari potest culpa, quod in conditionem minoris non inquisiverit, quae tamen ipsi adversario minoris incumbit.

quo probatur, cesſare etiam beneficium illud, quo dicatur pupillus ſolutionem accipiendo debitorem liberare non posſe, ſi liberatio ipſi pupillo non noceat; colligitur enim hoc ex *l.* 11. *ff. de Sol.*, ubi Pomponius docet: ſi extraneus ſolutionem in perſonam pupilli contulerit, et ſtipulatus fuerit „ mihi aut pupillo „ dare", ſolutione pupillo ſine tutore facta, liberari debitorem, aeque ac ſi ſolutio in perſonam maioris esſet collata, (conf. § 4. *I. de Inut. ſtip. l.* 12. § 3. *ff. de Sol.*) cuius ratio est, ne beneficium pupillare, extendatur ad maiorem; ipſi enim pupillo, ſtipulatione illa aliena, nullum ius fuit tributum, nec igitur eius ratione beneficio locus erat, quo praecavetur ne iura ſua temere amittat, ſed ſi igitur nec hoc caſu debitor extranei liberaretur, per ſolutionem pupillo factam, et posſet etiam nunc, ſi pupillus locupletior factus non esſet, debitum exigi, dicendum esſet, maiori extraneo prodesſe beneficium minorennitatis, quod Romanis minime fuit propoſitum.

Hisce itaque ſatis ni fallor probatur beneficium pupillorum, quo ipſorum ratione tolluntur omnes effectus nocituri (1), tam contractu-

(1) *Effectus nocituri.* Scilicet tenendum est, ſubductionem illam factam fuisſe ipſo iure, tam ratione damno-

tuum ſine tutore aut curatore initorum, quam alienationum, ſive rerum ſive obligationum, non tantum perſonale esſe, ut ad heredes tantum transeat, qui eorum perſonam ſustinent, ſed tantum etiam abesſe, ut quod cum pupillo gestum esſet pro non gesto habeatur, ut potius dici posſe videatur: omnes externos effectus, factorum voluntariorum pupillorum ſubſistere, et contractus ſine tutore initos recte omnino contractos cenſeri, niſi quod ipſe pupillus eiusque heres, *ſubducatur* eorum obligationibus, ratione tamen habita perſonarum, contra quos beneficium illud detur, uti ex *l.* 64. *ff. ad SCtum Treb.* vidimus;

At quum tamen ſubductio illa locum habere nequeat, niſi obligatio quaedam exſtiterit, et

norum ex alienatione, quam ratione omnium obligationum voluntate contractarum, ſine discrimine revera noceant, an tantum nocere posſe videantur, ſic v. g. aditione hereditatis non obligatur pupillus, quamvis obligationes locupletis hereditatis dici non posſent ei detrimentum afferre; nec magis ex emptione venditione obligatur ideo, quod commodis forte conditionibus contractus esſet initus, quoniam voluntas Legislatoris etiamnum ſubſistit, quae est, ut omnia ea facta voluntaria licita pupillorum, quae eos laedere posſent, ipſorum ratione nulla habeantur. Conf. Voorda, *Int. et Em. lib.* 1. *c.* 1.

et faltem dicendum fit pupillo, qui ita obligationi civili fubducatur, debere obligationis quandam umbram incubuisfe, quae fundamento fit obligationibus accesforiis et omnes illos effectus civiles producat, quos ratione extraneorum, aeque obtinere vidimus ac fi contractus a maiore esfet initus, fuperest, ut videamus, quando ex fententia Romanorum, pupilli fubducti cenfeantur obligationibus fuis, quando vero ab initio conventio illa nulla habita fuerit, ut nullos omnino effectus producat. — Et mihi hac in re nulli dubitationi locus videtur adesfe, pubertati enim proximus obligare fe potest voluntate fua in delictis, ut vidimus *c.* 2. § 2., infans et infantiae proximus vero, furiofis fimiles dicuntur, et iure tantum fingulari, receptum fuit, ut etiam infantiae proximus, alios fibi obligare posfet, (vid. *c.* 1.) ex quibus igitur tuto colligere mihi videor, pubertati proximos naturalis, ut ita dicam, obligationis, capaces fuisfe habitos, fed fubductos fuisfe obligationi civili, ita tamen ut caetera omnia fubfistant, et v. g. fideiusfor pupilli ad folutionem pretii posfit cogi, quamvis principalis obligatio effectu destituatur (1), ut

(1) Sed an igitur dicemus, fideiusforem hic teneri, quamvis in duriorem caufam fit adhibitus, contra regulam

ut debitor extranei liberetur per solutionem pupillo factam, si haec a creditore in pupilli personam esset collata, secundum *l.* 11. *ff. de Solut.* etc.; sed ab altera parte cum stricto iure, infantiae proximus ne quidem alium sibi obligare possit, hinc sequitur: iis quae huius aetatis pupilli gessissent, nullos omnino effectus a lege fuisse tributos, non magis quam ex gestis furiosorum, ut nulli subductioni locus esset (1).

Caeterum quamvis difficile sit de origine et extensione huius subductionis ad adultos curatorem habentes, cum quadam certitudine aliquid

lam in *l.* 8. § 7. *ff. de Fideiusf.* propositam? Non videtur, ex sententia Romanorum, sic fideiussoris causa durior esse quam principalis, cum enim fideiussor accedere etiam possit naturali obligationi, ut non tantum exceptione repellatur, si solutum repetere velit, sed etiam ex stipulatu posset conveniri, (*l.* 16. § 3. *eod.*) sequitur: salva dicta regula, *magis validas* esse potuisse fideiussoris obligationes, adeoque eum tantum fideiussorem, habitum fuisse in duriorem causam adhibitum, qui v. g. promiserat se plus soluturum, quam principaliter obligatus. Vid. *d. l.* 8. § 7.

(1) Dicendum videtur nec infantiae proximum filiumfamiliam, potuisse patrem de peculio obligare contractu suo, sed ea aetate maiores, licet impuberes, hanc obligationem contrahere potuisse, imo ex mente Romanorum patres illi obligationi subductos non fuisse, ex monitis satis apparet.

quid definire, probabile tamen videtur eam iuri non ſcripto deberi, cum liberatio illa iam initio notioni tutelae cohaerere debuerit; ſed ICtorum fortasſe interpretationi, ea quae modo monuimus accepta referenda ſunt, ut hi contractibus aliisque factis voluntariis pubertati proximorum et adultorum, vulgares effectus tribuerent, ſi hi effectus ipſum pupillum non ſpectarent nec eum nocere posſe viderentur.

Atque his quidem ſubſiſtere posſe mihi viderer, niſi adhuc dubitatio esſet tollenda, quae circa obligationes quaſi ex delicto, nasci posſet, cum ibi, ſine eo, ut malitia ſuppleat aetatem, valida per omnia obligatio pupillis imponatur, ſine tutoribus aut curatoribus ſuis; ſed de ſingulis videamus. — Obligatio eius, ex cuius aedibus deiectum aut effuſum quid est, quod detrimentum dedit, aut qui periculoſe poſitum, aut ſuspenſum quid habuit, haud dubie inhabitanti incumbit, ſine discrimine ipſe obligationi cauſam dederit, an minus; quod ſi igitur pupillus inhabitaverit, et ipſe v. g. periculoſe aliquid poſuisſet, dicendum videri posſet, cum ex facto ſuo voluntario obligari; ſed notandum aliam plane rationem esſe, inducendarum harum obligationum, quam earum quae ex facto voluntario, v. g. negotiorum gestione veniunt; inhabitanti enim obligatio quaſi

ex

ex delicto incumbit, quamvis ipſe omnino culpa careat, (vid. Huber, *ad l.* 4. *tit.* 5. *I.* § 1. Weber, *l. l.* § 10.) et Legislator proinde nullam rationem habuit voluntatis determinationis obligati, ſed in habitanti qua tali, obligationem imponit publice utilem, quod factum cum aeque in infante ac in maiore cadere posſit, eodem modo pupillos hic obligari ac ubi ſola lex obligationem imponit, mihi ſatis conſequens videtur. — Idem est in obligatione exercitoris, ex furto vel damno dato, ab iis quorum opera utitur, ſi enim ſemel pupillus auctoritate tutoris aut curatoris navem exercuisſet (vid. *l.* 1. § 16. *ff. de Exercit. act.*), obligatio rurſus, quae propter utilitatem navigantium exercitori imponitur ex facto alieno, maiori non magis quam pupillo incumbere debuit, quamvis enim *l.* 16. § 1. *ff. de Rei vind.*, ratio eius obligationis introducendae reddatur; „ quoniam culpa est malorum hominum opera „ uti", et ſic ſaepe aequitas illius actionis probari posſit, nequaquam tamen dicendum in eo conſistere eius fundamentum, cum haud dubie etiam actio exercitoria in eum detur, cui ne moraliter quidem imputari posſit furtum a famulis factum. — Sed quid dicendum ſi iudex minor, ſecundum ſupra monita, litem ſuam faci-

ciat? Haec obligatio ex aliis principiis derivanda videtur, adest enim hic factum voluntarium quod minori etiam moraliter imputari possit, cuius igitur obligationi videri posset debuisse subduci; sed ne repetam quae supra de hac obligatione scripsi, nullus dubito, ex hoc solo exemplo exceptionem admittere, ut enim malitia supplet aetatem in dolo gestis, quare non publica aestimatio defectum iudicii in iudice supplere possit, cum in neutris curator possit accedere? et nonne cum ratione dicemus, iudicem, licet in ineunda obligatione ex contractu, vel aliis factis licitis, si curatorem habeat nec velle nec nolle posse intelligatur, in iis tamen quae tanquam iudex gerit, obligationem posse contrahere ex facto voluntario illicito? Ita sane videtur, quoniam hic sublata omnino est ratio propter quam voluntatis defectu laborare censeatur adultus, licet enim in bonorum administratione, renuntiatio liberae annuendi et abnuendi facultati, publice confirmata fuerit per curatoris dationem, Legislatio tamen sibi obloqueretur, et inconsequens fieret, si fictionem deficientis voluntatis etiam in iudicis persona servaret, ad quam renuntiatio illa non pertinet, aut pertinet fortasse, sed publica confirmatione caret. — Et ex his igitur

tur de ratione etiam conſtare poſſe videtur, non tantum quare adultus curatorem habens ſolus poſſit nuptias inire, ſed etiam quare de l. Aquilia teneantur doli capaces, ſive dolo, ſive culpa damnum dederint, conf. *ſupra cap.* 2. § 2.

PARS TERTIA.

DE VI ET NATURA IURIUM, QUAE IMPUBERIBUS ET ADULTIS IN IUDICIO COMPETUNT.

CAPUT PRIMUM.

DE HISTORIA RESTITUTIONIS IN INTEGRUM.

Initio huius disputationis diximus, nos per iura quae minoribus in iudicio competunt, intelligere restitutionem in integrum, quae causa cognita a magistratibus maioribus, impuberibus adultisque laesis conceditur, sed antequam ad eam veniamus de progressu iuris hac in re, quaedam praemonenda videntur. — Ante omnia huc pertinet lex Plaetoria quae, ut ait Cicero, *de Nat. Deor. l.* 3 *c.* 30, rei privatae iudicium fecit publicum si minor 25 annis cir-

circumscriptus esset, conf. *de Off. l.* 3. *c.* 15, licet enim iam XII Tab. sanxerint, tutorem finita tutela furtum duplione luere (vid. Pothier, *ad XII. Tab.* 7. *c.* 8.), et in b. f. iudiciis etiam doli ratio haberi deberet, quoniam eorum formula, quantum aequius melius et, ut inter bonos bene agier oportet, laxiorem iudici potestatem concedebat, in stricti iuris iudiciis tamen, (nisi stipulatio dolum malum abesse interposita esset, quae scilicet sua vi actionem produceret contra dolosum adversarium), ante Aquilium Gallum, et multo magis igitur ante legem Plaetoriam, tam maiorum quam minorum ratione, civili et Praetorio iure subsistebant, quae dolo gesta essent, vid. Noodt, *de Form. em. dol. mal. c.* 5. (1), ut non tantum in omnibus stricti iuris iudiciis aliisque negotiis praeter contractus, per dolum adversarii, sed etiam per dolum non contrahentis, in omnibus conventionibus impune (2) laederentur minores, qui si togam virilem nondum sum-

(1) Noodtius hoc de formula Aquiliana, qua actio doli fuit introducta, recte affirmat, sed Aquilii Galli tempore iam per aliquod tempus invaluerat lex Plaetoria, quae non tantum eius coaevo Ciceroni fuit cognita, sed Plauto etiam qui ante Ciceronem vixit.

(2) *Impune* nisi scilicet Censoria nota afficeretur.

ſumſisſent, auxilio tutoris ſe contra aliorum fraudes ſatis tueri posſe cenſerentur, uti huic rei ſufficere existimabantur, qui post hanc ſolemnitatem ſuam tutelam receperant. — Sed lex Plaetoria omnia haec mutavit, et non tantum 25 annis minoribus redditis probatisque cauſis curatorem dari iusſit, ſed publico iudicio etiam coercuit eos, qui ſive in contractibus, ſive in aliis negotiis, impuberibus adultisque, dolo ſuo damnum dederant, quos (ex ſententia Cuiacii, *Obſ. l.* 19. *c.* 29.) exceptione etiam doli repulit, ſi ex contractu doloſe inito minorem convenirent, vid. *l.* 7. *ff. de Except.* Schult. *in Enarr. tit. ff. de Minor.* § 1. Aquilius Gallus postea, formulam excogitavit ex qua tam maior quam minor actionem illam doli posſet inſtituere, quae explicatur in *lib.* 4. *tit.* 2. *Pandectarum*, ſed cum neutro iudicio ſatis tuti viderentur minores, nec ferendum esſet laedi illos lubrico aetatis, huic etiam rei profſpexit Praetor „ animadverſurus uti quaeque res erit, in ea quae „ cum minore 25 annis gesta esſe dicerentur", ſecundum Edictum quod proſtat in *l.* 1. § 1. *ff. de Min.* ſcilicet quamvis egregie omnino, in quantum fieri posſet, damna minorum praecavisſent et emendasſent Romani, in iis tamen quae per ipſam rei naturam arbitrio administra-

torum, aut etiam adultorum curatorem non habentium erant relinquenda, nondum ſatis profſpectum viſum fuit; quid enim ſi tutor aut curator eandem quam in ſuis rebus adhibuisſet diligentiam? Nunc actioni tutelae locus non erat, et pupillus tamen ſine ſua culpa damnum pati poterat; aut quid ſi a patre dati, ſine ſatisdatione esſent confirmati? Nunc ſi tutor locuples non esſet et bona pupillorum dilapidasſet, fruſtra minor tutelae aut hypothecaria actione experiretur; denique ſaepisſime fieri poterat, damnum pupillis allatum eius generis esſe, quod emendari non posſet a tutoribus eorumve fideiusſoribus, quibus igitur et ſimilibus caſibus, cum deterior conditio esſet minorum ſine ſua culpa laeſorum, quam maiorum, praetor medere voluit; inprimis tamen laeſionibus minorum curatores non habentium, quibus nullum ordinarium remedium largiretur ſi non dolo ſed lubrico aetatis laeſi esſent, et hinc igitur redintegrationem amisſae cauſae promiſit, cum nimis durum videretur, his ideo tantum nullam opem ferri, quod curatoris petitionem omiſisſent; hac igitur de re nunc accuratius erit videndum, et quidem primo: quibus in cauſis et quo modo reſtitutio intervenerit, ut deinde: fundamentum huius remedii, et viam quam in eo ſecuti fuerunt Praetores, exponamus.

CA-

CAPUT SECUNDUM.

DE RESTITUTIONE IN INTEGRUM CONCEDENDA.

Ipsa Praetoris verba „ quod cum minore gestum esse dicetur”, indicant prae caeteris ei curae fuisse, ne minores laederentur per facta voluntaria licita, sive ipsorum, sive tutorum curatorumve, ante omnia igitur restitutio pertinet ad alienationes, solutiones, aliasve liberationes, et contractus.

Primo: conceditur *contra alienationes* si tutor aut curator intercedente decreto, praedia aut mobilia pretiosa, v. g. vili pretio alienavisset, vid. *l.* 11. *Cod. de Praed. min.* quae docet minoribus, hoc casu, remedium illud superesse, quod non datur si sine decreto, contra SCtum Severi alienatio esset facta, aut si Praetori obreptum fuisset in interponendo decreto, quoniam his casibus mero iure tutus est (1), ut nullo extraordinario remedio opus es-

(1) Ex constitutione Iustiniani talis alienatio sine decre-

esſet, *l.* 5. *Cod. eod. l.* 5. § 15. *ff. de Reb. eor.* Conf. *l.* 16. *ff. de Minor.* Praeterea mulier reſtitutionem impetrare poterat ſi auctoritate tutoris (lex enim Iul. P. Pop. huic rei tutorem dedit, vid. Ulp. *tit.* 11. § 20. ibiq. Schult.) dotem dedisſet, vid. *l.* 9. § 1. *l.* 48. § 2. *ff. de Minor. l.* 1. *Cod. ſi adv. dot.* Paulus, *l.* 1. *tit.* 9. § 5. Is etiam qui auctoritate tutoris hereditatem, bonorum posſesſionem aut legatum repudiaverat, reſtitutus ad eius aditionem admittebatur (ſecundum *l.* 7. § 7. *ff. de Min. l.* 1. 2. *Cod. ſi ut omisſ.*), modo hereditas non diſtracta esſet, (*l.* 24. § 2. *ff. de Min. l.* 14. § 2. *ff. ad SCtum Treb.* Conf. Bynckersh. *Obſ. L.* 6. c. 21.), quo caſu reſtitutio in praeiudicium cederet creditorum hereditariorum, eorumque qui bona fide ab his res haereditarias emisſent, quod pasſi non ſunt Romani (1); ſed ubi hoc ſine iniuria

alio-

creto, poteſt ratihaberi quinque annorum ſilentio, poſt mâiorennitatem computandorum, niſi res fuerit donata, quo caſu decem anni inter praeſentes, viginti inter abſentes requiruntur, *l.* 3. *Cod. ſi mai. fact. alien.*

(1) Aliud exemplum quo reſtitutio denegatur minori heredi, ne iniuriam adferat tertio eſt in *l.* 22. *ff. de Min.*, ubi docetur, reſtitutum contra repudiationem hereditatis, non reſtitui contra ea quae curator, hereditati interim a Praetore datus, gesſisſet.

aliorum fieri posse videretur, Praetor restitutionem etiam concessit contra repudiationem hereditatis, cui priore restitutione adversus aditionem potestas esset facta; *l.* 2. § 10. *ff. ad SCtum Tert.*; ex quibus iam satis probari videtur Romanorum diligentia in redintegrandis minorum alienationibns, modo non obstaret utilitas publica.

Secundo: restitutio pertinet ad *liberationes*, quibus laesus est minor, et conceditur non tantum contra solutiones ab ipsis recte factas, (*l.* 2. *C. si adv. solut.*) sed etiam contra solutiones quas alii iis fecerunt, auctoritate tutorum aut curatorum, vid. *l.* 1. *C. eod. l.* 98. § 2. *ff. de Solut.*, modo huic solutioni decretum Praetoris non intercessisset, nunc enim restitutio denegatur *l.* 7. § 2. *ff. de Minor. l.* 25. 27. *C. de Adm. tut.*; quod si quis miretur, cur tale decretum in venditione, ut vidimus, non obstet restitutioni, differentiae ratio in eo rursus quaerenda videtur, quod plures esse possint casus, quo in emptorem, qui a minore rem emisset decreto intercedente, minor sine iniuria restitueretur, ut igitur necessarium non videretur hoc beneficium indistincte denegare, sed contra in solutionibus cavendum erat, ne nimius favor minorum, quos decreti interpositio iam quodammodo securos red-

reddebat, debitores angeret; cum enim durum videretur, hos nullo modo se tute ab obligatione sua liberare posse, satius duxerunt Romani, nullam restitutionem admittere contra solutionem cum decreto factam, nam restituitur etiam minor contra novationem (*l.* 27. § 3. *ff. de Minor.*), compromissum (*l.* 34. § 1. *eod.* Paul. *Lib.* 1. *tit.* 9. § 4.) et transactionem damnosam (vid. *l.* 96. § 1. *ff. de Solut. l.* 1. *C. si adv. solut.*), nisi haec restitutio contraria videretur utilitati publicae, vid. *l.* 11. *C. de transf.* Porro huc referri potest quod restitutio impetrari potest contra sententiam nocituram, sine discrimine, si sententia dividi possit, restitutio petatur contra totam sententiam, aut partem eius (*l.* 29. § 1. *ff. de Minor.*), et utrum sententia lata sit in ipsos, an vero in tutores curatoresque, *l.* 4. 5. *Cod. eod.* modo minorem spectet, non vero maiorem, *l.* 3. § 1. *ff. de Minor. l.* 1. *Cod. si adv. rem iud.* et modo tutor aut curator pupillum defenderint, alias enim ipso iure nulla est sententia, *l.* 4. *Cod. in quibus cauf. in int. rest.* Hoc tamen verum magistratum minorem non posse restitutionem concedere, contra sententiam maioris *l. un.* § 2. *ff. de off. P. P. l.* 18. *pr. ff. de Minor.*, et sententia Praefecti Praetorio qui vice principis iudicat, (*d. l. un.* § 1.) per ipsum

ſum ferentem tantum, aut per Principem potest rescindi (*l.* 1. *C. ubi et apud quem l.* 3. *Cod. ſi adv. rem iud.*), qui gravisſimas etiam ob cauſas, reſtitutionem concedit contra ſuam ipſius ſententiam, *d. l.* 18. § 1.; ſed nemo non videt hac in re ius publicum non debuisſe mutari. Sic nec plus ſemel reſtitutionem concedere voluerunt Romani in eadem cauſa, ne perpetuae redderentur lites, et ludibrio forent leges, quae etiam cauſa est, quare minor non reſtituatur contra ſententiam quae reſtitutionem denegat (vid. *l.* 1. *C. l. ult. C. ſi ſaep. in int. reſt.*), contra quam appellari tantum licet, et de iniquitate iudicis quaerere, niſi tamen minor novas defenſiones praetendat, aut omisſas antea obligationes, nunc enim non amplius eadem cauſa est, contra quam reſtitutio petitur, vid. *tit. Cod. ſi ſaep. reſt. in int. pet. l.* 36. *ff. de Minor.* Paul. *Lib.* 5. *tit.* 12. § 4. — Uti vero hic utilitas publica, ſic favor etiam libertatis, quae ſemel recte data revocari non poterat, (niſi in caſu *l.* 10. *ff. de Minor.*) cauſa erat quare minor non reſtituatur adverſus ſententiam pro libertate latam, (*l.* 1. 4. *Cod. ſi adv. lib.*) ſed appellandi tantum facultas ſupererat, ſi iniquitate iudicis ſe laeſum quaereret minor. Hinc etiam denegatur reſtitutio contra manumisſionem et indemnitati tan-

tantum consulitur, si tutori curatorive aut ipsi liberto, dolus vel culpa imputari possit, (*l.* 1 *seqq. Cod. eod. l.* 11. *pr. ff. de Minor.*) imo si emptor servi eum mala fide manumisisset, ut minor venditor restitutionem impetrare non posset, hic etiam minori indemnitatem praestare debuit (*l.* 48. § 1. *ff. de Minor.* Paul. *Lib.* 1. *tit.* 9. § 5.), et utili actione conveniri potuit, quoniam facto suo effecerat, ut minor sua iura integra recuperare non posset, conf. *l.* 7. *ff. de Dol. mal.*, ad quam vid. Noodt, *de Iurisd. et imp. l.* 1. *c.* 14. *de Form. emend. dol. mal. c.* 14. His igitur iam satis constare videtur, quibus in casibus Praetor emendavit alienationes, sive rerum, sive obligationum minorum, recte factas, sed quibus domini laederentur, cum generalitas eius remedii iam elucescat, quod tantum denegatur propter valida omnino momenta; sed uti latius patet obligationum contrahendarum periculum, cum hic nullam fere normam tutoribus et curatoribus praescribere possent Legislatores, sic etiam contractus inprimis spectavit Praetor, quando animadversurum se promittebat, in ea quae cum minore gesta essent, videndum igitur nunc

Tertio: de restitutione *adversus contractus*. Sed quum supervacuum esset, omnes contrac-

tus

tus hic recenſere, et ſufficere videatur modo univerſe dicamus, vulgo emendatas fuisſe conventiones nocituras minorum, (vid. v. g. *l.* 27. § 1. *ff. de Minor.*) ita quidem, ut omnia ad pristinum ſtatum reducantur, et v. g. fructus ex re vendita percepti, reſtituantur aut compenſentur cum uſuris, pecuniae ab emptore debitae, (*d. l.* 27. conf. *l.* 24. § 4. *ff. eod.* Paul. *Sent. Lib.* 1. *tit.* 9. § 7. *l.* 1. *Cod. ſi adv. fisc.*) et eo effectu, ut minor venditor de evictione non teneatur, (*l.* 1. *C. de Fidei. minor.*) ſatius existimavi, et ad intelligendam vim et naturam huius remedii efficacius, ut caſus quosdam ſingulares recenſeamus, quibus reſtitutio concedatur aut denegetur.

Elegans tale exemplum habemus in *l.* 3. *Cod. ſi adv. fisc.*; ſcilicet duplici modo fiscus res privatorum acquirere potest, vel conventione, vel occupatione ſive propter debitum fiscale, ſive nullo iure, putans eas ad ſe pertinere; ſi emptione res minorum nactus esſet, et minor laeſum ſe probare posſet, reſtitutio conceditur ſecundum *l.* 1. *Cod. eod.*, ſi vero nullo iure eas occupavisſet, iam D. Marcus testibus Diocl. et Max. in *d. l.* 3. *C.* ſanxerat, fiscum per vulgarem quinquennalem praeſcriptionem res minorum non potuisſe acquirere, contra quos

haec

haec praescriptio non currebat, conf. § *ult. I. de Usuc.* (1). Sed quid si debiti causa res a minore esset ablata et vendita? Nunc sane publicae venditionis auctoritas, quae augebatur, quoniam iure fiscus bona minori abstulisset, non patiebatur restitutionem in integrum concedi contra tertium b. f. possessorem; haec igitur causa Valentinianum in *l.* 1. *C. Th. de Fide et iur. hast.*, movit ut „ si quando aliquid ex rebus minorum, pro fiscalibus debitis, adiudicetur emptoribus, restitutionis facultatem in omnem aetatem intercipi" iuberet, imo Zenonem etiam et Iustinianum adegit, ut nullis omnino actionibus molestari sinerent eos, qui quid a fisco aut domo Augustali, quocumque titulo essent nacti, vid. *l.* 2. 3. *C. de quadr. praesc.*; quod si igitur res minoris debiti causa a fisco esset vendita, videtur quidem actionem habuisse ad indemnitatem, si res minori pretio esset vendita, sed praeter hanc, nullum ei remedium supererat,

et

(1) Maxime favorabile erat hoc Edictum D. Marci, quia si ab ipso minore rem abstulisset fiscus, intra 30 aetatis annum eam vindicare poterat, cum tamen si haec praescriptio contra minores curreret, tempore Marci annum tantum utilem haberet post maiorennitatis annos, quo posset restitutionem petere.

et hic est casus nostrae legis; Laurentius enim quidam minorennis, Diocl. et Max. proposuit, fundum suum debiti causa fuisse venditum, sed nimis exiguo pretio, dolo procuratoris fisci, et sine solemnitate hastarum; nunc si aliter indemnis servari non posset, de dolo actionem instituere quidem potuit contra procuratorem, sed quum satius esset ipsum fundum recuperare, restitutionem in integrum petiit, eo argumento, quod quinquennalis praescriptio contra minores non curreret. Huic responderunt Imperatores quinquennalem illam praescriptionem tantum pertinere ad res nullo iure a fisco occupatas, et hanc igitur allegationem Laurentii desiderium non adiuvare, sed velle tamen se, hoc in casu restitutionem concedere propter dolum procuratoris, quod ius licet tamquam ius singulare, non sit ad exemplum trahendum, sed adhiberi tantum possit in plane simili casu, mutatum tamen non videtur per memoratam constitutionem Zenonis et Iustiniani, cum hoc non necessario ex eo sequatur, quod is qui a fisco vel domo Augustali emat, nunc statim tutus esse dicatur, sed quum tamen haec verba ita generalia sint, ut res minorum nullo iure a fisco occupatas etiam comprehendant, iure novo dicendum videtur hoc in casu debuisse eos ad restitutionis remedium confugere, abro-

ga-

gato edicto Claudii, quo ipſo iure contra quinquennalem praeſcriptionem tuti esſent; de dicta vero *lege* 3. *Cod.* haec ſufficiant.

Alterum exemplum quod ſpeciali attentione dignum viſum fuit, est in *l.* 1. *C. ſi adv. vend.*, quae docet minorem non reſtitui contra venditionem iure factam, ſi eam iureiurando corporaliter facto, (id est tactis SS. Euangeliis vel ſublata manu, vid. D. Gothofr. *ad d. l.*) confirmaverit, licet enim iusiurandum, ſua vi validam reddere non posſit obligationem invalidam, (vid. v. g. *l.* 5. § 1. *C. de Leg. l.* 16. *C. de Non num. pec. l.* 7. § 16. *ff. de Pact.* conf. Weber, *l. l.* § 119. *p.* 522 *ſeqq.*), ſufficere tamen viſum est, ad denegandam validae obligationis reſcisſionem, nam perfidiae et periurii minorum auctores esſe noluerunt Legislatores, ut etiam ſi corporali iureiurando, confirmavisſet minor maiorennitatis ſuae probationem, nullum ei auxilium praeſtari voluerint, *l.* 3. *C. ſi min. mai. ſe dix.*, ſed ſimplex tamen iusiurandum minori non praeiudicat, modo palam et evidenter ex inſtrumentorum probatione, non per testium depoſitiones, ostenderit, ſe eo tempore minorem fuisſe *d. l.* 3. (1).

Ali-

(1) Leges illae *prima Codicis ſi adv. vend.* et 3. *Cod. ſi*

Aliud exemplum restitutionis tantum non denegatae, est in *l. 9. pr. ff. de Minor. l. 1. Cod. si adv. vend. pign. l. 2. C. de Praed. min.*, etenim si creditores minoris rem sibi oppignoratam distraxissent, restitutio minori ob enorme tantum damnum conceditur, aut si fraudulenta venditione damnum ei esset inflictum; cuius ratio est ne bonae fidei emptori, rerum iure distractarum possessio auferatur, ignoranti eas ad minorem pertinuisse, conf. *l.* 13. § 1. *l.* 14. *ff. de Minor.*; sed de casu quo pater aut extraneus res suas oppignoraverat, eaeque cum ad minorem heredem pertinerent, a creditore essent distractae, contrariae sibi videntur *l.* 2. *C. si adv. vend. pign.* et Paul. *Sent.* 2. *tit.* 9. § 8. Ex *d. l.* 2. enim vulgo colligitur, contra talem distractionem nullam restitutionem concedi, sed tantum actionem dari in m. f. distrahentem, ideo quod cum ipso minore nihil gestum esset; sed Paulus ait eam fuisse concessam, si pignora, *non ita ut oportuit, fuissent distracta:* quod cum intelligi non possit (uti recte innuit Schult. *a. d. l. Pau-*

si minor. se mai., quae sunt Alex. et Dioc., non male fortasse interpolatae dicuntur (vid. Weber, *l. l.* § 126. *n.* 6.), quoniam corporale iusiurandum, ante receptam religionem Christianam usu obtinuisse vix probabile est.

Pauli) de caſu quo *nullo iure* pignora fuisſent distracta, quo caſu ipſo iure nulla est alienatio (*l.* 5. *C. de Dist. pign. l.* 2. *C. ſi vend. pign. ag.*), necesſario intelligendum est de propria reſtitutione in integrum propter aetatem. Ipſam quaestionem non adtingit Schultingius, dicam igitur quid mihi videatur. — Ex loco Pauli ſatis probari videtur, non indistincte denegatam fuisſe reſtitutionem contra distractionem pignorum a patre obligatorum; quid igitur ſi dicamus eum concedi ſolere, ſi creditor iure quidem, ſed vili pretio v. g. pignora dixtraxisſet, ſimili modo, ut ſupra reſtitutionem concesſam vidimus in caſu legis 3. *C. ſi adv. fisc.*; legem 2. *C. ſi adv. vend. pign.* vero, interpretemur de caſu quo distractio pignorum facta est vivente patre? Ratio iuris nihil obſtare videtur, nec enim in caſu *d. l.* 3, ubi fiscus rem minoris vendiderat, dici proprie poterat aliquid cum minore *gestum* esſe, ſed cum tamen lubrico aetatis laeſus intelligatur minor, reſtitutio ibi conceditur, quia ſi maior fuisſet praecavisſet fortasſe ne vili pretio ſuae res a fisco distraherentur; idem obtinet in distractione pignorum, nec ſi pater ſua bona oppignorasſet, eaque post eius mortem esſent distracta, minori filio magis denegari

debuit reſtitutio, quam ſi ipſe obligasſet, ſola enim distractione laeditur, quae cum utroque caſu communis ſit, aequali in utroque iure, emendatione indiget. Patet tamen ſecus esſe ſi vivente patre distractio facta fuerit, hic enim, ſi non ſatis diligens fuerit ſibi imputare debet, nec minori eius perſonam ſustinenti reſtitutio concedenda fuit propter negligentiam defuncti; quodſi igitur *dictam l.* 2. *C.* intelligere posſemus de caſu quo pignora *vivente patre* distracta fuisſent, omnis dubitatio ſublata fuisſet, ſed obſtat quod ibi docetur, pupillum debere, potius tutores curatoresque convenire, qui omnino obligari non potuisſent ex damno, quod ortum fuisſet ante tempus delatae tutelae vel curae, nihil igitur ſuperesſe videtur, niſi ut ſtatuamus, vel in ſpeciali caſu, de quo conſulti fuerant Imperatores Diocletianus et Maximianus ſecundum *d. l.* 2, damnum minoris non fuisſe ſatis magnum, ut reſtitutio concedenda videretur contra tertium posſesſorem, vel odium doloſi creditoris, ſive negligentis tutoris curatorisve, Imperatores movisſe, qui horum alterutrum conveniendum iuberent.

Monendum adhuc est, antequam de reſtitutione adverſus contractus dicendi finem faciam,

mi-

minorem qui per maiorem procuratorem contraxit, non reſtitui niſi aliter rem ſalvam habere non poſsit *l.* 23. *in f. ff. de Min.* Etenim ab una parte probabile est procuratorem maiorem aut negotiorum gestorem res minoris bene gesſisſe, ab altera vero aequum erat, procuratorem potius, qui cum minore contraxisſet, quam eum qui bona fide cum procuratore contraxisſet, damnum pati; quod ſi ipſe minor procurator est maioris, non reſtituitur contra ea quae tamquam mandatarius gesſit, Paulus, *l.* 1. *tit.* 9. § 2. *l.* 4. *ff. de Minor.* uti nec filius qui iusſu patris egit, *l.* 3. § 4. *l.* 23. *ff. de Minor.*, quoniam nunc ipſe mandans contrahere cenſetur, et omne periculum ad eum pertinet, ſecus tamen est ſi mandatarius effectu inſpecto a domino indemnis ſervari non posſit, (*d. l.* 23.) aut filius, de iis quae gesſisſet cum in familia esſet, conveniretur emancipatus aut exheredatus, hoc enim caſu reſtitutionem impetrare potest *d. l.* 3. § 4.

His vero exemplis ſubſistere posſe mihi videor, ex quibus iam effici potest, non quidem indistincte denegari reſtitutionem contra eum quocum minor nihil gesſit, ſed multo tamen difficilius impetrari, et fere non niſi alio modo indemnis ſervari non posſit; videamus nunc contra quas perſonas reſtitutio omnino denege-

 tur,

tur; ſcilicet ſi in pari cauſa verſarentur contrahentes, cum utrique minores esſent, Pomponius negabat reſtitutioni locum esſe, (*l.* 11. § 6. *ff. de Minor.*) quoniam videbat neutri nocere debere alterius reſtitutionem, ſed utrumque potius auxilio indigere, vidit tamen Ulpianus, *in d.* § 6., posſe existere caſum, quo haec regula nimis generalis esſet, quamvis enim nemo non intelligat, ordinario quidem inter duos minores meliorem esſe debere cauſam conſumentis, (*l.* 34. *ff. eod.* Paul. I. *tit.* 9. § 4.) ſine iniuria tamen minor reſtitui posſe videbatur contra minorem, in lucro verſantem; quid enim ſi minor minori fundum v. g. locavisſet vili mercede, ex quo multo plures fructus percepisſet conductor, quam pro mercedis quantitate? Nunc ſi fructus illi non conſumpti esſent, ſed conductor locupletior ex iis factus esſet damno locatoris, videtur reſtitutio ei concesſa fuisſe ſecundum *d. l.* 11. § 6. *l.* 34. *ff. de Min.*, non quidem ut in integrum ius ſuum reciperet, ſed eo tantum cum effectu, ut per ſpeciem reſtitutionis, minori conductori lucrum ex contractu utrimque recte inito perceptum, auferretur, quod ſine reſtitutione fieri non posſet, ut dicendum ſit ex bono et aequo emendatum etiam fuisſe damnum, quod minor ex conventione cum minore, pateretur.

Sed

Sed an minori etiam reſtitutio conceditur contra filiumfamilias, cui contra SCtum Macedonianum mutuum dedisſet? An ei etiam obſtat exceptio SCti Velleiani, ſi mulier apud eum pro alio intercesſisſet? Prius adfirmat Ulp. *l.* 11. § 7. *ff. de Minor.*, quoniam maior aetatis quam SCti ratio habetur (1), ſed Caius, in *l.* 12. *ff. eodem*, ordinario ei omne auxilium contra SCtum Velleianum denegat, cuius differentiae duplex ratio reddi poteſt. Prima enim in oculos incurrit, cum ſcil. mulieris intercedentis obligatio tantum accesſoria ſit, ut minor fortasſe a debitore principali ſuum conſequi posſit, extra necesſitatem infringere noluerunt Romani SCti Velleiani vim, ſed praeterea ſecundo obſervandum eſt, Romanos ſive ratione habita fragilitatis ſexus, ſive alias ob cauſas, SCto Velleiano magis favisſe quam Macedoniano, nam etiam exceptio creditori denegatur, ſi mulier ſolutum propter intercesſionem repeteret, filiusfamilias vero ſi paterfamilias factus creditori ſolvisſet non repetit *l.* 40. *ff. de Cond. ind.*, et quamvis fideiusſor, donandi animo pro fi-

(1) Quod ſi etiam filiusfamilias mutuum accipiens minor fuerit, cum in pari cauſa nunc verſentur, reſtitutio rurſus conceditur tantum, in quantum filiusfamilias locupletior fuerit factus, vid. *l.* 34. *ff. de Minor.*

filiofamilias mutuum capiente interveniens, cum effectu obligetur (*l.* 9. § 3. *ff. ad SCtum Maced.*), fideiussori tamen mulieris intercedentis datur exceptio, etiamsi mandati actionem in mulierem non haberet, quoniam SCtum Velleianum totam obligationem improbat, *l.* 16. § 1. *ff. ad SCtum Velleian.*, quod si teneamus, mirum potius videri debet, tantum fuisse minorum favorem, ut mulier etiam ex intercessione sua in subsidium iis obligaretur, quam quod non aeque facile, remedium iis daretur contra SCtum Velleianum ac contra Macedonianum.

Quoad parentes et patronos, indubitati iuris est, nullam omnino restitutionem contra eos potuisse impetrari post Constitutionem Iustiniani, in *l.* 2. *C. qui et adv. quos*, nisi in casu *Nov.* 155. *c.* 1, imo nec Iure Pandectarum filiis aut libertis doli actiones et exceptiones fuisse concessas, sed in harum locum substitutam fuisse in factum actionem et exceptionem, *l.* 11. *ff. l.* 5. *C. de Dol. mal. l.* 4. § 16. *ff. de Dol. mal. et met. exc.*, ne scilicet laederetur obsequium parentibus patronisque debitum, propter donum vitae aut libertatis; sed quaeritur utrum etiam Iure Pandectarum prohibita in eos fuerit restitutio, si lubrico aetatis se laesos quererentur liberi aut liberti, nec igitur allegatione doli eorum famam suggillarent? Aperte hoc docetur

in

in *l.* 27. § 4. *de Min.* ubi *ſpecialis legis* mentio fit, qua reſtitutio contra parentes patronosque prohibetur, licet ea non denegetur contra omnes eos in quos actionem doli inſtituere non permittitur. Hinc igitur Bynckersh. *Obſ. l.* 7. *c.* 12. iam ante Caium, ſpecialem legem exſtitisſe putat qua reſtitutio illa denegaretur; ſed licet Bynckersh. adſentiar contrarium non patere, ex aliis legibus a Cuiacio allatis, perſuadere tamen mihi nequeo, fragmentum Caii nulla externa labe vitiari, quod praeter Cuiacium multi ſuſpicati fuerunt; quid enim ſi ſpecialis talis lex extitisſet, an dubitatio illa locum habere potuisſet de qua Iustinianus loquitur *in d. l.* 2. *Cod.*, cum alii existimarent concedendam non esſe reſtitutionem in parentes niſi ex magna cauſa, vel propter turpem eorum perſonam, alii reſtitutionem denegarent, niſi minor eam peteret, quod ſe ſimplicitate ſua deceptum, non dolo parentis aut patroni circumſcriptum diceret? nec quis putet incertitudinem illam Caio antiquiorem fuisſe, et eius tempore ſublatam, conſtitutio enim Iustiniani indicat, eam ad ſua tempora durasſe ſed ſublatam fuisſe *d. l.* 2. *Cod.* quae igitur videtur ſpecialis illa lex esſe de qua Tribonianus ad fragmentum Caii in *d. l.* 27. loquitur, add. Schult. *in notis ad d. l.* 27.

Vidimus de reſtitutione contra ea, quae cum mi-

minore gesta esſent, et iam ad disputationem de vi et natura eius remedii procedendum esſet, niſi adhuc quaedam monenda venirent de latiore Edicti Praetoris interpretatione; cum enim viderent Romani minores etiam fragilitate aetatis, et inconſulto iudicio posſe laedi, in iis in quibus tamen proprie dici non posſet aliquid cum iis gestum esſe, hinc uti contra distractionem pignorum a creditore, aut venditionem rerum, a fisco factam, ſic etiam reſtitutionem cauſa cognita concesſerunt contra lapſa fatalia appellationis, et eremodicium (*l.* 7. § *pen. et ult. ff. de Min. l.* 1. *Cod. ſi ſaepius in int. reſt.*) contra uſucapionem et praeſcriptionem uti ſupra vidimus, ſed inprimis etiam contra omisſam lucri quaestionem, *l.* 7. §. 8. *l.* 44. *ff. de Minor.*, et plura talia (1). — Huc etiam pertinent de quibus nunc videndum.

Quarto: reſtitutiones adverſus *obligationes qua-*

(1) Sic reſtituitur minor contra temere omisſam confesſionem debiti, quae dupli poenae reum facit *l.* 9. § 2. *de Minor.*, contra disſimulationem querelae inofficioſi, *l.* 1. *C. de in int. reſt.*, contra omisſam inſinuationem do_nationis, (*l.* 8. *C. Th. de Sponſ. l.* 17. *C. de Don. ante nupt.*) quamvis hoc nomine tutorem aut curatorem etiam potuisſet convenire, *l.* 2. *C. Th. de Adm. tut.*, et contra accuſationem testamenti, qua hereditatem amiſit, Paul. *l.* 5. *tit* 12. § 4. *l.* 5. § 9. *ff. de His quae ut ind.*

quasi ex contractu, *et delictis.* — In his vero rursus separatae spectandae sunt obligationes, quas sola lex sequelas facit facti alieni, v. g. minoris tutoris honorarii aut cuius negotia gesta sunt, tutela aut cura administrata est, etc. Has enim quia sola lex, sine voluntate obligatorum moderatur, prouti generaliter aequum videatur, non magis restitutioni obnoxias esse quam obligationes mere legales, nemo non videt, tum quia Praetoris non est, ipsas leges evertere, tum quia laedi non censetur minor, qui iure sit usus communi. — Solae igitur illae obligationes ad nostrum institutum pertinent, quas lex sine conventione, facti ipsius pupilli auctoritate tutoris aut curatoris, vel adulti sequelas reddit, et in genere dici potest etiam in his restitutionem concedi; scilicet quod ad minorem negotiorum gestorem attinet, peculiare est eum non restitui contra dominum cuius rebus se immiscuit, (*l.* 24. *pr. ff. de Minor.* ibique H u b. *in Eun. Rom.*) non quasi non tantus favor esset minorum, qui sine conventione se obligaverant, ac eorum quibuscum aliquid gestum esset, (haud dubie enim restitutio etiam minori competit qui sine mandato pro alio fideiusserit, vel expromiserit, *l.* 7. § 3. *ff. de Minor. l.* 48. *ff. de Fidei. l.* 1. *C. de Filiof. min.*), sed uti hoc casu sufficit, et domino non praeiudicatur,

si

ſi idem ius in debitorem recuperet, quod habuisſet ante intercesſionem minoris, eo ignorante factam (*d. l.* 48. *pr. l.* 50. *in f. ff. de Min. l. un.* § 1. *C. de Reput.* Paul. *Lib.* 1. *tit.* 9. § 5.), ſic ſi minor alicuius bona ignorantis administraverat, illius quidem indemnitati proſpexerunt Romani, ſed ſimul aequum viſum fuit domino auxilium ferre; denegarunt itaque exceptionem contra directam negotiorum gestorum actionem, ſed tamen defungi eum voluerunt, ſi petita reſtitutione contra eos quibuscum tamquam negotiorum gestor contraxisſet, negotia reddat uti post reſtitutionem ſe habent, aut ſi facultatem reſtitutionem petendi cedat, ut dominus licet maior in ſuam utilitatem reſtitutionem posſet petere, ex perſona minoris, eodem modo et eadem aequitatis ratione, qua etiam in caſu *l.* 25. *ff. de Adm. tut.* et *l.* 20. *ff. de Tut. et rat. distr.*, curatoribus reſtituitur actio tutelae directa in tutores, qua hi antea in minorem ſummam esſent condemnati, in praeiudicium curatorum, a quibus pupillus indemnitatem petierat utili tutelae actione; Magistratus ſcilicet Romani, ut ait Caius in *l.* 1. *ff. de Alien. iud. mutandi cauſa*, id omnibus modis agunt, ne cuius deterior cauſa fieret ex alieno facto, proſpiciendum igitur erat ne dominus, cuius minor negotia gereret, ſine ſua cul-

culpa a minore laederetur, cum damnum illud potius ei incumbere deberet, qui cum minore contraxisſet; proſpiciendum erat ne curatores eo damna paterentur, quod tutores quocunque modo obligationi ſuae non ſatisfecisſent, qui licet ſtricto iure per ſententiam liberati erant, etiamnum tamen naturales pupilli debitores erant, eius in quod amplius potuisſent condemnari, ut aequum esſet curatori concedere ius quod minor in tutorem habebat, per reſtitutionem ſcilicet contra latam ſententiam, tutori auferendi quod minus ſolvisſet (*l.* 1. *C. ſi adv. rem iud.*) potius quam ut curatori detrimento esſet, quod pupillo duplex via pateret indemnitatem conſequendi, quarum illam elegerat, quae aequitati minus conveniret. — Quamvis igitur Paulus, in *l.* 24. *pr. ff. de Minor.*, nullam reſtitutionem concedat contra eum cuius negotiis minor ſe ſponte immiſcuerat, patet tamen, effectu inſpecto, eum non magis laedi, quam ſi reſtitutus esſet, cum etiam ſpecies reſtitutionis dici posſit, quod cum ordinaria negotiorum geſtorum actio, ad rationes reddendas et reliqua praeſtanda tendat, minor petere posſit, ut defungatur reſtitutionis petitionem cedendo; nemo enim non videt pro varia obligationum natura, variis remediis minoribus potuisſe conſuli, quorum igitur electionem Praetor ſibi reſervavit,

ſi-

ſimul cavens ne aliorum iura per minores laederentur; ſic ſi v. g. minor aliena bona mandatu domini administravisſet et dilapidasſet, dominus ſua culpa damnum patiebatur ſi minor mandati actioni ſubduceretur, ſed non niſi ſumma cum iniuria, domino in minorem omni iuri interdiceretur, qui ignorantis bona administravisſet; hunc igitur eo modo indemnem ſervare ſtuduerunt Romani, quo meo quidem iudicio ſapientior excogitari non posſet, cum ſimul minorem liberarent, damno quod inconſulto iudicio pateretur, et remedium quod huic liberationi ordinario inſerviret, in eum transferrent, qui lubrico aetatis minoris, ſine ſua culpa laederetur, ita tamen, ut nec is qui cum negotiorum gestore contraxérat, et adverſus quem reſtitutio conceditur, de iniuria queri posſet, qui, quia adverſarium minorem haberet, ſcire potuisſet id quod gesſisſet reſtitutioni obnoxium esſe.

In reſtitutione adverſus aditionem hereditatis (1), idem elucet ſtudium Romanorum, ne no-

(1) Proniores fuisſe Romanos, ad concedendam reſtitutionem contra aditionem hereditatis, quam contra eius repudiationem, patet ex *leg.* 8. § 6. *C. de Bon. quae lib.* nec latet cauſa, qui enim contra repudiationem hereditatis reſtitutionem petit, *lucrum* quaerit, et merito igitur eius

noceat iis quibuscum minor, cum adhuc heredis perſonam ſustineret, aliquid gesſisſet, cum enim unaquaeque reſtitutio ſic facienda ſit, ut non tantum minor ſed adverſarius etiam ius ſuum in integrum recipiat, ideoque proprie, contra aditionem reſtitutus reddere debeat bona hereditaria, uti ad eum pervenerunt, *l. un. pr. C. de Reput.* (1), legata tamen et libertates quas ſecundum voluntatem defuncti ex hereditate erogasſet rata manent *l.* 22. 31. *ff. de Minor.* et videor mihi hoc adfirmare etiam posſe, de

om-

eius cauſa favorabilior est, qui per reſtitutionem contra aditionem hereditatis, obligationibus hededitariis ſe *liberare* ſtudet, vid. Ranch. *Var. Lect. II. c.* 8. (Theſ. Otton. T. V.)

(1) Vulgo docetur minorem, reſtitutione in integrum impetrata, reddere tantum debere, in quantum locupletior factus est; ſed quamvis in *l.* 7. § 5. *ff. de Minor.*, doceatur: eum reſtituta hereditate non teneri de iis, quae per aetatis imbecillitatem forte periisſent, et fructus ex re empta perceptos, post reſtitutionem reſtituere tantum cogatur, in quantum iis locupletior factus esſet. *l.* 27. § 1. *ff. eod.*, mihi tamen hae potius exceptiones videntur a regula, quam ipſam regulam ſtatuere arg. *l.* 40. § 1. 47. § 1. *ff. de Minor. l. un. pr. C. de Reputat.* et quoniam hoc magis convenit curae Romanorum, minoribus cum minima aliorum iniuria auxilium ferendi; ſed plerosque forte in hanc ſententiam duxit, quod ſaepe obligationem illam minorum reperirent, in quantum locupletior factus esſet, quae tamen, ut vidimus, pupillis incumbit de iis quae ſine tutore gesſisſent.

omnibus bona fide gestis ante restitutionem. De solutionibus enim, a minore creditoribus hereditariis factis, hoc expresse docetur in *l.* 31. *ff. de Minor.*, et in simili casu, nempe si filius impubes haereditati paternae se immiscuisset, postea abstineret, hoc etiam in contractibus verum esse, patet ex *l.* 44. *ff. de Adquir. hered. l.* 6. §. 1. 2. *ff. de Rebus auct. iudicis possidend. l.* 24. *ff. ne in fraud. l.* 90. *ff. de Solut.*, ut recte censeantur initi; quod, quare ad ea, quae ab extraneis heredibus, contra aditionem hereditatis restitutis, gesta sunt, extendi non possit, nullam causam video, nec quis dicat singulare hoc fuisse in minore filiofamilias, ut rata habeantur quae antequam se abstineret aut restitutus esset gessisset, ius enim illud non introductum est ratione habita personae heredis, sed tantum eorum qui cum eo, personam heredis sustinente, contraxerant, et censendum igitur est legislatorem idem etiam voluisse si extraneus per restitutionem, qualitatem heredis amisisset, quoniam salva minorennitatis cura, ius commune servare eum studuisse, iam ex doctrina de ineundis a pupillo obligationibus, satis constare potuit.

Quod ad obligationem ex solutione indebiti, quae in solidum minoribus incumbit, si auctoritate tutoris aut curatoris solutionem acceperint,

rint, quamvis quod ſciam, nominatim definitum non ſit, adfirmare tamen non dubito, eam etiam, ſi minor ſe laeſum probare posſet ex bono et aequo fuisſe moderatam. — Nunc vero transeamus ad reſtitutionem contra indebiti ſolutionem, a minore factam, licet enim haec nullam obligationem reſcindat, occaſione tamen obligationum quaſi ex contractu de ea hic commode agere posſe videmur. — Neminem ſcilicet latet iure ordinario potuisſe repeti, quae per errorem facti fuisſent ſoluta, (*l.* 10. *Cod. de Iur. et fact. ign. l.* 6. *C. de Cond. indeb. l.* 25. *pr. ff. de Minor.*), ſed mulieribus etiam et minoribus, ſi iuris errore indebitum ſolvisſent, reſtitutionem in integrum, vel utilem actionem (1) fuisſe datam *l.* 9. *pr. ff. de Iur. et fact. ign. l.* 25. *ff. de Minor.*, quoniam innumeris auctoritatibus conſtat, ut aiunt Arc. et Honor., minoribus et mulieribus in iis quae ignoraverint, vel praetermiſerint, ſubveniendum es-

(1) De hac utili actione monendum, quod cum ordinario minor reſtitutionem petens, ſe laeſum probare debeat, et ei qui indebitum repetat idem onus incumbat, (excepto caſu in *l.* 25. *pr. ff. de Prob.*) neutra tamen probatio a minore exigatur, qui ſi de indebito ſoluto queratur, onus debitum probandi in adverſarium transfert. *d. l.* 25. § 1.

esse *l.* 8. *C. de in rest. l.* 3. *C. Th. eod.*; omnino tamen cavendum est ne hic mulierum iura cum minorum restitutione confundamus, nec enim loco minoris circumscripti per omnia habenda est mulier, *l.* 42. *ff. ad SCtum Velleianum*, sed Papiniani et Pauli tempore iuris error in compendiis mulieri non proderat, (*l.* 7, 8, 9. *pr. ff. de Iur. et fact. ign.*) quod confirmavit Constant. *in l.* 3. *Cod. Th. de Sponsal. l.* 11. *Cod. de Iuris et facti ignorantia*, minores vero restituuntur etiam contra omissum lucrum; quamvis igitur in dicta Constitutione Arcad. et Honor. coniungantur minorum et mulierum personae, restitutio tamen quae his conceditur, tendit tantum ad rescindenda quaedam damna, quae per iuris ignorantiam passae essent, qua in re cum plurimum magistratuum arbitrio relinquendum esset, Leo et Anthemius, ne ulterius hi progederentur quam patiebatur utilitas publica, (contractus earum v. g. temere rescindendo) horum potestatem praeteritarum legum auctoritate circumscripserunt, (*l.* 13. *C. de Iur. et facti ign.*) imo Tribonianus, cum Constitutionem Arcadii in Codicem referret, mulierum mentionem ex illa tollere maluit, (vid. *l.* 8. *C. de in int. rest.*) quam nimis generali enuntiatione dicere, etiam mulieribus in iis quae ignoravissent

sent vel praetermisissent subveniri, ex quo licet non pateat eum omnem restitutionem mulierum sustulisse, v. g. contra indebitum solutum per ignorantiam iuris, de summa tamen minores inter mulieresque differentia constare potest. — Ex eo quod minoribus contra ignorantiam iuris subveniri dicatur, derivari etiam potest, quod restitutio etiam *contra delicta* concedatur, modo non ex animo sed extra veniant *l.* 1. *l.* 2. *C. si adv. del. l.* 1. *l.* 4. *C. si min. se mai. dix.*, nam qui dolo egisse fuerit convictus, uti iuris ignorantiam praetendere non potest, sic et in civilibus et in criminalibus a restitutionis auxilio excluditur, quoniam errantibus non fallentibus succurratur, et non sit aetatis excusatio, adversus praecepta legum ei, qui dum leges invocat contra eas committit, ut egregie monet Tryphoninus, in *l.* 37. *ff. de Minor.* conf. *l.* 9. § 2. 4. *l.* 32. *ff. eod. l.* 13. § 1. *ff. de Dolo malo. l.* 36. *ff. de Adult. l.* 23. *ff. de Furt. l.* 14. *in f. ad SCtum Silan. l.* 111. *ff. de R. I.* Paul. *Sent. Lib.* 1. *tit.* 9. § 1. ad. Klein s. *Entw. d. Grundw. P. R. I.* § 88.

Quod ad obligationes *quasi ex delicto* attinet, sponte patet restitutionem contra eas non potuisse concedi, si lex nulla ratione habita personae obligatae, propter utilitatem publi-

L cam

cam eas imponeret. Hoc vero obtinet in obligatione de deiectis et effusis, de periculose positis vel suspensis, et in obligatione exercitoris propter furtum, vel damnum a famulis datam. — Sed quid de iudice qui litem suam facit? Weber, *über die Nat. Verbindl.* § 64. *p.* 223. *not.* 7., restitutionem omnino ei denegat, quoniam putat Legislationem sic sibi contrariam fieri, si 17 annis maiorem ad iudicium admitteret, sed restitutionem concederet contra damna ex hoc munere publice delato, oriunda. Mihi tamen secus videtur, et nihil hac in re inveniri quod ex sententia Romanorum sibi repugnet (1); vidimus enim pupillos auctoritate tutorum curatorumque, omnia recte gerere potuisse, et nihilominus restituuntur si laesi fuerint; vidimus masculis 14 annis maioribus publice facultatem tribui suas res administrandi, 17 annis maiori facultatem accusandi concedi et procuratoris munere fungendi, quibus tamen omnibus casibus, causa cognita, damna minorum fuerunt emendata; at nihil aliud est in minore iudice, cui si per imprudentiam litem de

(1) Supra tamen iam vidimus Legislatorem sibi oblocuturum fuisse, si maiorem 17 annis ad iudicis munus admitteret, nec tamen, sine curatore, 25 annis minorem litem suam facere sineret.

de qua male iudicasſet ſuam fecisſet, non magis denegari debuisſe videtur reſtitutio, quam contra delicta ſine dolo perpetrata, quoniam omnis reſtitutio pertinet ad ea quae ſummo iure recte gesta cenſentur, ſic enim etiam iudex compromisſarius, cui publice haec facultas anno 20 tribuitur, reſtituitur ſi temere auditorium receperit, *l.* 41. *ff. de Recept.*; ex quibus mihi ſatis probari videtur, vel in toto reſtitutionis remedio ſibi contraria ſtatuisſe Legislatores, vel ſi nulla alia ratio obſtaret, potuisſe etiam reſtitutionem in integrum minori iudici concedi.

CAPUT TERTIUM.

DE IIS, QUAE IN EXTRAORDINARIO RESTITUTIONIS REMEDIO COMMUNIA SUNT.

Ex allatis ſatis ni fallor patet, maxime generale et favorabile fuisſe auxilium, a Praetore minoribus 25 annis promisſum, nullam vero certam formam, reſtitutioni fuisſe inditam, ſed aliquando primario, aliquando etiam in ſubſidium, concesſum fuisſe remedium quodcumque Praetorium (1), quo minor ſive eadem conditione reponeretur ac ſi nihil gesſisſet, ſive indemnitatem conſequeretur, in totum vel pro parte, prouti publicae utilitatis ratio, imo et commodum ipſorum minorum pateretur. — Cum igitur tam indefinite hac in re verſatus fuerit Praetor, et inprimis tot ſint caſus quibus reſtitutionis petitioni non annuatur, aut pen-

(1) Profecto falluntur igitur qui putant, iudicium reſcindens et rescisſorium in reſtitutione debuisſe intervenire. Conf. Schult. *Enar. tit. ff. de Min.* § 10. Noodt, *ibidem p.* 91.

pendeat a fortuito casu, (v. g. si utrimque minores fuerint), desperandum prima fronte videri posset, utrum vis et natura restitutionis in integrum unico conspectu posset comprehendi, sed quum tamen pateat, esse quaedam, quae in omni restitutione propter aetatem fuerunt observata, haec recensere lubet, quoniam exinde interiora quaedam de remedio illo innotescere poterunt.

Ante omnia huc pertinet studium Romanorum, cavendi ne restitutio ei noceat, qui cum minore nihil gessisset, sed, ut tantum in eius praeiudicium cedat, qui sciret aut scire debuisset, rescindi posse quae cum minore gesta essent; sic enim nequaquam Romani pepercerunt ei, cui minor v. g. rem suam tradidisset, sed quamvis fortasse a tutore vel curatore indemnis servari posset, tamen restitutionem ei concesserunt contra alienationem, cum satius esset eum rem ipsam recuperare, aut contractum v. g. rescindi, quasi non esset initus, quam postea indemnitatem quaerere; et hoc in casu igitur magistratuum restituentium potestas tantum per valida omnino utilitatis publicae momenta fuit circumscripta, puta si adversarius esset minor, aut mulier, parens aut patronus, aut si huius causa dolo, vel iureiurando minoris favorabilior fieret, aut si restitutio peteretur

tur contra manumisſionem, vel ſolutionem intercedente decreto factam, vel contra praeſcriptionem actionis iniuriarum et ſic porro. — Sed quamvis igitur ordinario, Praetor minorum damna emendaret contra eos, quibus ea damna imputari posſent, (nam nec contra minores et mulieres indistincte reſtitutio fuit denegata), et quidem eo modo qui minoribus maxime expedire videretur, tamen multo cautiores videmus Romanos in caſu, quo reſtitutio contra eos peteretur, quibuscum minor nihil gesſisſet, et qui igitur ignorare poterant rem minoris agi; quid enim ſi quis rem emisſet ex hereditate a minore repudiata, aut pignus a creditore minoris distractum, aut rem minoris a fisco debiti cauſa venditam, ſi inſcius eas ad minorem pertinuisſe, emisſet, non ſine iniuria videbantur posſe ei rurſus abſtrahi, ideoque denegata fuit reſtitutio, contra distractae hereditatis repudiationem, et ordinario etiam contra venditionem a fisco factam, et distractionem pignorum; ſed etiam ſic praevalere aliquando vidimus favorem minorum, ut ſi magno in damno verſentur (1), reſtituantur eti-

(1) In reſtitutione ordinaria non attenditur ad damni magnitudinem, ſed cavetur tantum, ne maiori rei vel ſummae praeiudicetur per reſtitutionem adverſus ſatis minimam

etiam contra tales venditiones, imo et contra ea quae a procuratore maiore esſent gesta, ſi ab hoc indemnis ſervari non posſet, *l.* 13. § 1. *l.* 14. *ff. de Minor.*; ex quibus licet ingens eluceat minorennitatis favor, conſtat tamen magistratuum reſtitutionem concedentium facultatem, per iura aliorum civium fuisſe circumſcriptam. — Aliud tale exemplum habemus in *l.* 13. *pr. l.* 29. § 2. *ff. de Minor. Nov.* 119. *c.* 6, ubi docetur reſtitutionem minoris eius adverſariis non praeiudicare, ſi nec praeſentes fuerint, nec legitime evocati, ne nimio favore minorum, forte etiam mala fide, magistratus temere rescinderent contractus minorum, conf. *l.* 39. *ff. de Adopt. l.* 47. *pr. ff. de Re iud.* Nam et hinc Romani reſtitutionem concedi noluerunt niſi ipſe minor aut procurator ſpeciali mandato inſtructus (1) eam peteret, *l.* 25. 26. *ff. de Minor.* — Inprimis tamen hoc velle

mam rem, vid. *l.* 4. *ff. de in int. reſt.* Conf. *l.* 13. 21. *ff. de Except. l.* 1. *C. ſi adv. don.* Schult. *En. tit. ff. de Reſt. in int.* § 7.

(1) Hac in re differentia est a petitione veniae aetatis, quae fieri non potest niſi ab ipſo minore, *l.* 2. *C. de His qui ven. aet.*, ut ſcilicet ex habitu corporis, de aetate et impleto vigore, tam animi quam corporis, conſtare posſit, vid. *l. un. C. Th. eod.* Arntzenius, *in Actis Soc. Traiect. I. p.* 147.

le videntur *l.* 26. § 1. *ff. ad Munic.* et *l.* 3. *C. ubi et apud quem*, ſecundum quas licet magiſtratus maiores, tam per ſe quam mandatarios, reſtitutionem concedere posſent, haec facultas tamen, omnino denegatur magiſtratibus municipalibus, et iudicibus pedaneis, conf. Scipio Gentilis, *de Iurisd. l.* 1. *c.* 32. *Op. Tom.* 3. *p.* 96. Nec immerito ſane rem tanti momenti, quaeque tam accuratam cauſae cognitionem requirebat, ut ex re nata, nunc haec nunc alia remedia adhiberentur, in qua igitur magiſtratus integritati tanta fides erat habenda, ſummis tantum in Republica viris commiſerunt, ne non tantum Reipublicae ſed imo ipſis minoribus, (vid. *l.* 24. § 1. *ff. de Minor.*) perniciosa fieret temere concesſa reſtitutio, et hinc igitur etiam antea ſolus magiſtratus maior, tam de facto quam de iure cognoscere debuit, vid. Schult. *En. tit. ff. de Reſt. in int.* § 8. *Theſium contr. dec. XI.* § 1. *ſeqq.* Vinnius, *Select. Quaeſt. lib.* 1. *c.* 10. Caeterum quamvis ex antecedentibus iam conſtare potuerit, quam generale ſit hoc remedium, quantoque cum ſtudio, minorum damna emendaverint Romani, quaedam tamen addenda videntur, ex quibus ulterius de hoc favore conſtare poterit, ſcilicet cum dubitari posſet utrum naturalis an civilis temporis computatio, in de-

definienda maiorennitate esſet adhibenda, electa fuit naturalis, quae minoribus maxime proſit, eo effectu, ut dies incoeptus non habeatur pro completo, ſed reſtitutione obnoxia ſint, quae ante momentum, quo minor 25 annorum terminum complevisſet, ab eo esſent gesta; vid. *l.* 3. § 3. *ff. de Minor.* — Huc etiam pertinet quod in *d. l.* 3. § 2. ait Ulpianus, non cenſendum esſe maiorem comprobasſe quae minor gesſisſet, nec ergo in integrum reſtitutioni renuntiasſe (1), ſi quid fecisſet, quod conſequens esſet gestorum intra minorennitatem; nimirum ſi maior ſolutionem debiti hereditarii accepisſet, omnes obligationes hereditariae in eum transferebantur; videri igitur etiam poterat, hoc factum ſufficere ad comprobandam hereditatis aditionem a minore factam, ſed rurſus mitior hic placuit ſententia. — Minori etiam heredi minoris ſingulare aliquod ius conceditur, quod ulteriori explicatione indigere videtur; ſcilicet indubitatum est minorem he-

(1) Semel enim monuisſe ſufficiat, ratihabitionem maioris, tollere reſtitutionem adverſus ea quae quis minor gesſisſet, vid. Paul. *lib.* 1. *tit.* 9. § 3. *l.* 3. §. 1. *l.* 20. § 1. *ff. de Minor.* eaque ratihabitio tacite fit, per ſilentium, continuatum per tempus reſtitutioni petendae concesſum, aliud exemplum vid. in *l.* 30. *ff. de Minor.*

heredem, si contra aditionem hereditatis restitui nolit, hoc remedium impetrare non posse contra ea, quae a defuncto maiore damnose fortasse gesta erant, quoniam his non laedatur inconsulto iudicio *l.* 38. *ff. de Minor.*, sed uti minoris heres maior, contra laesiones defuncti, ex eius persona restitutionem impetrare potest, sic etiam si heres minor esset, dicendum esset eum ex persona defuncti debuisse restitutionem petere, adeoque idem tempus ad hanc petitionem ei concedendum fuisse post aditam hereditatem, quod ipsi defuncto superesset (*l.* 19. *ff. de Minor. l.* 2. 4. *C. de Temp. in int. rest.*), i. e. quadriennium post aditam hereditatem (vid. *l.* 5. § *ult. C. de Temp. in int. rest.*), quoniam nunc iure communi restituitur minor. Paulus tamen in *Sententiis lib.* 1. *tit.* 9. § 4, minorem heredem minoris ex sua persona restitui docet, id est si defunctus lubrico aetatis laesus esset, heredem eius minorem, cui forte novem anni supererant ad restitutionem contra proprias laesiones petendam, idem tempus habere ad restitutionem contra laesiones defuncti petendam, quamvis huic si in vita mansisset brevius tantum tempus superfuisset, quod receptum est, ut minor heres quam diutissime egregio illo remedio uteretur. Fundamentum tamen huius iuris in eo

quae-

quaerendum videtur, quod minor heres, intra tempus quod ipsi conceditur ad restitutionem contra proprias laesiones petendam, restitui etiam posset contra omissam petitionem restitutionis, ex persona defuncti, quasi hanc restitutionem ei potius ipso iure concedere voluissent Romani, quam necessitati eum adstringere, si tempus defuncto concessum praeterlabi sivisset, duplicem restitutionem petendi, unam ex sua persona, alteram ex persona defuncti, hoc enim innuere videtur Ulpian. *l.* 19. *ff. de Minor.* (1), ubi ait, ipsum minorem deceptum vi-

(1) *l.* 19. *ff. cit.* cum in hac lege, ut et apud Paulum, *Sent. lib.* 2. *tit.* 19. *in f.* anni utilis mentio fiat, tamquam temporis ad petendam in integrum restitutionem concessi, non neminem forte, qui nullá antiquati iuris vestigia, in iure Iustinianeo admittat, offendat computatio temporum in integrum restitutionis, nuper ad locum Pauli adhibita; sed quamvis inde efficiatur, non ea computatione me usum fuisse, quam ipse Paulus adhibuisset, (cuius igitur mentem non recte expressit Anianus, *ad Paulum lib.* 1. *tit.* 9. § 3.), optime tamen facturum putavi, si locum illum secundum ius novissimum explicarem, annus enim utilis, ad Constantini tantum tempora restitutioni petendae inservit, qui 5 annos Romae, 4 in Italia, 3 in Provinciis concessit *l.* 2. *C. Th. de int. rest.*, sed Iustinianus, in *l. ult. Cod. de Temp. in int. rest.*, sublata maiorennitate, vel minoribus quadriennium concessit, a differentia locorum, venia aetatis impetrata, computandum.

videri, si restitutionem ex persona defuncti petere neglexisset. Praeterea cum profecto etiam hic favor minorum heredum conspiciatur, quod ergo non ita interpretandum est, ut ipsis fiat damnosum, Cuiacius *ad Paulum l. l.* putat, potuisse quidem minorem ex sua persona contra defuncti minoris laesionem restitutionem petere, electionem tamen habuisse, utrum eam iure communi ex persona defuncti petere vellet; sed observandum est, minorem heredem (cui saltem ex sua persona quadriennium restitutioni petendae superest) nullam causam habere potuisse, quare ex persona defuncti restitui mallet, cum iure communi quadriennio semper, a die aditae hereditatis, praescribatur tempus petendae restitutionis, vid. *l.* 5. § *ult. C. de Temp. in int. rest.* Aliud tale exemplum habemus in *l.* 5. *pr. Cod. de Temp. in int. rest. l.* 2. *C. Th. de int. rest.*, quamvis enim tempus quadriennii restitutionis petitioni inserviens, iis qui veniam aetatis impetraverunt, currere incipiat a die impetrationis, adeoque v. g. in muliere impleri possit anno aetatis 22, favore tamen aetatis receptum est, ut de iis quae ante veniam gessissent, saltem ad annum usque 25 impletum, restitutionem possint impetrare.

CA-

CAPUT QUARTUM.

DE FUNDAMENTO RESTITUTIONIS IN INTEGRUM.

Vidimus igitur minores laesos, nonnullis tantum casibus exceptis, potuisse restitutionem impetrare eo effectu, ut vel in priore conditione reponantur, vel indemnitatem consequantur, casus vero illos esse paucissimos, et propter validissima tantum aequitatis aut utilitatis publicae momenta receptos; vidimus etiam facultatem magistratuum maiorum, emendandi laesiones minorum, non eo limitari quod verba Edicti Praetoris, tantum restitutionem promittant contra ea quae cum minoribus gesta essent, sed etiam ad omissa per negligentiam aut imprudenter facta extensam fuisse, et universe ad omnia ea, quibus minores se lubrico aetate laesos probare possent. — Cum vero ab altera parte, nullum remedium minoribus concedatur contra obligationes mere legales, easque quas lex sequelas facit facti alieni sine conventione, aut contra obligationes ex

ex factis dolosis minoribus incumbentes, cumque nec emendata fuerint damna, quae minor casu fortuito, aut tamquam mandatarius, vel heres, pateretur ex gestis defuncti, hinc concludere posse mihi videor restitutionis privilegium quamvis favorabile sit, consistere tamen in compensandis aetatis defectu, et damnis ex fragilitate iudicii, in quo conspicitur minorum indigentia, oriundis. — Nec hoc difficultatem habet, si adultorum curatores non habentium rationem tantum habeamus, qui licet ad negotia sua gerenda admitterentur, tamen censeri possent non eo pervenisse, quin etiamnum laedi possent fragilitate aetatis, ut aequum esset his laesionibus subveniri; sed cum ex anterioribus pateat, tutores curatoresque compensasse voluntatis, et iudicii defectum pupillorum, ut horum auctoritate eandem personam sustinere possent quam maiores, videri posset sibi non constare legislatio, si colore imperfecti iudicii, rescindi iuberet quae interveniente hac auctoritate essent gesta (1). Ad tollendam hanc contra-

(1) Vid. e. g. *l. ult. ff. de Rest. in int. l.* 47. *ff. de Minor. l.* 2. *C. si tut. vel cur. int. l.* 4. *C. si adv. rem. iud.* nec obstat *l.* 16. *pr. ff. de Minor.*, ubi docetur tantum, restitutionem cessare, quando ipso iure nullum est quod minor gessit, cuius simplex est ratio, quia scilicet talis minor laesus non habetur, licet fortasse in dam-

tradictionem accuratius in fundamentum huius remedii erit inquirendum; ſcilicet ante omnia legislatori erat proſpiciendum, ne ii, qui per ſe non ſufficerent ad perſonam ſuam ſustinendam, cum aut plane iudicio destituerentur, aut iudicio non ſatis valerent, eximerentur, ut ita dicam, ex civitate, et ne eorum bona extra commercium hominum ponerentur, huic igitur rei quomodo primo quidem tutoris, ſed postea etiam curatoris datione fuerit conſultum, in duobus prioribus partibus vidimus, ut pupilli auctoritate tutorum curatorumque, adulti vero, qui curatorem non petiisſent, ſoli ſufficere cenſentur qui omnibus boni patrisfamilias officiis fungi posſent. — At ne ſic quidem minores eadem conditione gaudebant qua maiores, adulti enim, quamvis quodammodo videri posſent ſibi imputare debere, ſi curatores non petiisſent, iudicii tamen defectu laborabant, cui ſubveniendum erat, nec pupilli ſive impuberes, ſive puberes, qui auctoritate interveniente contractum damnoſum inivisſent, dici poterant ſua culpa damnum pati, id est revera laedebantur (*l.* 203. *ff. de R. I.*), et quidem propter aetatem, quoniam ſi maiores fuisſent ſuas-

damno verſetur quod ſuam rem non posſideat, conf. N o o d t, *ad tit. ff. de Minor. p.* 94.

ſuasque res adminiſtravisſent, cenſeri poterant diligentius res ſuas adminiſtraturi fuisſe. Hae igitur laeſiones ut emendarentur et univerſe, ut tollatur differentia maiores inter et minores, Praetor Edicto propoſito reſtitutionem minoribus promiſit, non tamquam ſubſidiarium remedium, ſi pupilli a tutoribus aut curatoribus ſuum conſequi non posſent, ſed tamquam principale (*l.* 3. 5. *C. ſi tut. vel cur. interv.*), quoniam etiam laedi posſet minor, qui tantum actionem ad indemnitatem haberet, cum ſatius fuisſet, nihil esſe gestum. — Cum igitur iuribus, quae minoribus in bonorum adminiſtratione, et imprimis in ineunda obligatione competant, iam egregiam curam ostendisſent Romani, non tantum ut praecaverent, ſed etiam quodammodo, ut emendarent damna quae minores propter defectum aetatis paterentur, ultimum hunc ſcopum per ſimplex et naturale illud remedium praetorium, inprimis attigisſe dicendi ſunt, cum omnia ea, quae pupilli interveniente auctoritate, aut adulti curatores non habentes gesſisſent aut omiſisſent, ulteriori magistratuum examini et animadverſioni ſubmitterent, ſine diſcrimine dolus adverſarii intervenisſet an minus, cumque rem ad priorem ſtatum reduci iuberent modo non utilitatis publicae ratio hanc compenſationem laeſionum

mi-

minorum impediret, ſimul vero curarent, in quantum fieri posſe videretur, ne hoc remedium aliis noceret, quibus laeſio minorum non magis quam ipſis imputari posſet, et quorum igitur ratione etiam necesſarium erat, ut post accuratam demum cauſae cognitionem, (quae etiam in ipſorum minorum favorem tendit *l.* 24. § 1. *ff. de Minor.*) minorum damna emendarent magistratus, eo modo qui toti reipublicae maxime expedire videretur.

CAPUT QUINTUM.

DE EXTERNIS EFFECTIBUS RESTITUTIONIS IN INTEGRUM.

Hisce itaque pro viribus abſolvimus univerſam Romanorum curam circa minorum perſonas et bona, ſed uti doctrinae de ineundis ab iis obligationibus non nihil luminis attulisſe mihi videor, per expoſitionem externorum effectuum, qui ius eorum ſingulare ſequantur, ſic ad intelligendam vim et naturam reſtitutionis in integrum, necesſarium omnino videtur, ut etiam huius remedii ſequelas, ratione aliorum civium, recenſeamus.

Tritisſima illa quaestio utrum reſtitutio minorum aliis etiam proſit, ut rite exponatur, ante omnia tenendum est, hic inprimis agi de effectibus earum reſtitutionum, quae minoribus qua talibus, id est lubrico aetatis laeſis, conceduntur, ſi enim dolus adverſarii intervenisſet, nihil novum ſi fideiusſori etiam, aliisque quibuscum minori res communis est, fuerit conſultum (ſecundum *l. 7. § 2. ff. de Minor.*

nor. l. 2. C. de Fideiusf. minor.), cum et iure communi aut id quod gestum est ipso iure nullum sit, aut saltem actioni vel exceptioni doli sit locus, sed an dicemus consortem minoris illam actionem etiam ultra biennium potuisse instituere, et si minor sine probatione doli contra obligationem v. g. ex contractu fuerit restitutus, consortem etiam liberari? Mihi quidem leges, ubi de restitutione minorum agentes, consortibus etiam subveniri iubent, si dolus adversarii intervenerit, nihil singulare his tribuere videntur, sed tantum confirmare principium illud Iuris Romani quod supra ex *l.* 1. *ff. si mensor fals. mod. dix.* deduximus, unumquemque etiam sine contractu, damnum dolo datum debere resarcire. Nimirum mihi persuadere nequeo ullam restitutionem minoris Legislatorum voluntate consorti prodesse posse, Praetor enim qui minorem ob dolum adversarii restituit, hunc solum spectat, et extraordinariis remediis, v. g. actionem adversario denegando, indemnem servat, nec leges quae consortibus auxilium promittunt propter dolum adversarii minorum, evincunt eandem actionem, quae fortasse minori conceditur ad rem dolosa stipulatione ablatam recuperandam, eo ipso etiam consorti, pro sua parte dari, quod nec admittendum videtur

ſi attendam ad odium actionis doli, quam non niſi in ſubſidium dari voluerunt Romani; niſi igitur dicendum ſit, univerſe reſtitutionis remedium ad conſortes extendi, nulla ratio videtur adesſe, quare ſingularia quae minori laeſo concedantur propter dolum adverſarii, magis ad extraneos pertinere dicantur quam caetera iura ſingularia, et quare conſortibus minorum, contra iuris ordinarii regulas tribuendum ſit, ut dolum quo ipſi laedantur ultra biennium allegare posſint, et quamvis fortasſe alii modi indemnitatis conſequendae iis ſuperesſent. Videamus igitur, an reſtitutio minoris, ſive lubrico aetatis, ſive dolo adverſarii laeſi, conſortis etiam cauſam favorabiliorem reddat.

Si de patre quaeratur, ſponte patet negando reſpondendum esſe, cum ne quidem ipſi filiifamilias minores, reſtitutionem impetrare potuerint, niſi directe ex ſua perſona damnum fuerint pasſi; nulla ratione habita damni quod paterentur ratione peculii profectitii, pleno iure ad patrem pertinentis, (vid. *l.* 3. § 4. *ff. de Minor. l.* 23. *ff. eod.*) quoniam Praetor minoribus non vero maioribus auxilium promiſit. — Licet enim ex gestis ſuis filiusfamilias minor etiam in ſolidum obligetur aeque ac maior (vid. v. g. *l.* 57. *ff. de Iudic. l.* 39. *ff. de O. et A.*), imo et emancipatus aut exhereda-

datus, de iis conveniri posset in quantum facere posset, (vid. *l.* 3. § 4. *cit. l.* 2. 5. *pr. ff. quod cum eo qui in aliena pot.*) in eo tamen a minoribus patribusfamilias differunt, quod obligationibus illis non semper laedi censeantur, nec igitur semper restitutionis remedio indigeant; scilicet si filiusfamilias v. g. damnosum contractum inivisset, et pater de peculio conveniretur, verum quidem est forte etiam filii interesse peculium non deminui, in casum scilicet quo ex const. D. Claudii, bonis paternis debiti fiscalis causa (non propter delictum vid. *l.* 1. § 4. *ff. quand. de pec. act. an.*) publicatis, peculium profectitium filio salvum manet, cum tamen eo tempore quo contraxerat filius (et hoc tempus in restitutione spectandum est vid. *l.* 3. § 1. 2. *l.* 11. § 5. *ff. de Minor.*), solus tantum pater damnum pateretur, et quidem sua culpa, hinc nec huius damni ratione, filii favore magis restitutio concedenda erat, quam eius quod minor heres patitur ex gestis defuncti, damni vero quod pater patitur nulla ratio habetur, ut neutro casu restitutioni locus sit; sed aliud est si filiusfamilias se ipsum laesum probare posset ideo forte quod ipse ex suo contractu conveniretur, nunc enim restitutionem aeque ac paterfamilias impetrare poterat (*d. l.* 3. § 4. *l.* 23. *ff. de Mi-*

Minor. l. 1. *C. de Filiof. minor. l.* 2. *C. fi adv. fent. l.* 8. *pr.* § 1. 6. *C. de bonis quae lib.*), et quidem eo effectu, ut pater non amplius de peculio conveniri posfet, *l.* 27. *pr. ff. de Minor.* quoniam haec liberatio patris necesfaria fequela erat iuris principii, quod pater et filius pro una eademque perfona habeantur, ut filiifamilias perfona fubduci non posfet obligationi, nifi et obligatio patris effectu destituatur. — Huic doctrinae tamen contraria videri posfet *l.* 27. *pr. ff. de Minor.* quae, cum patri pro filio omni modo reftitutionem praeftari iubeat, invito etiam ipfo filio, videri posfet docere etiam voluntate Legislatorum beneficium minoribus praeftitum ad patrem extendi, et multo magis igitur, faltem ex fententia Caii, filiofamilias debuisfe etiam reftitutionem concedi, fi eam in folius patris favorem peteret, licet ipfe in damno non verfaretur, contra Ulpianum, in *l.* 3. § 4. *l.* 23. *eod.* — At alia plane doctrina Caii videtur fuisfe, fcilicet cum, ut fupra vidimus, aut ipfe minor, aut fpecialis procurator debeat reftitutionem petere, videtur Caius quaestionem fibi propofuisfe, an non in patre huius regulae exceptio deberet admitti, cuius periculum agatur, qui nifi filius reftitutus fuerit de peculio teneatur, et hanc igitur exceptionem propter aequitatem admifit. Agit itaque

Ca-

Caius de casu quo filiusfamilias ex sua persona laesus esset, et proinde restitutionem recte petere potuisset, nec filii privilegium in patrem transferri docet, sed propter aequitatem tantum, patri cuius interest filium iure suo singulari uti, facultatem tribuit ius illud nomine filii petendi, ut revera quamvis effectu inspecto restitutio filii in patris commodum tendat, imo et patri ius aliquod singulare concedatur, ipse tamen filius restituatur, nec igitur ulla ipsius beneficii quod minoribus tribuitur extensio adsit (1), quae adfuisset, si sine eo ut filius contractu laesus esset, patri de peculio convento restitutio concederetur. Quod si igitur, ne patri quidem nisi ex necessitate iuris restitutio filii prosit, nec damni quod pater pateretur per gesta filii ullam rationem habuerint Legislatores, nemo sane mirabitur si nec iis subvenire voluerunt, qui cum minore rem communem haberent, quod constat ex *l.* 47. § 1. *ff. de Minor. l.* 2. *C. si unus ex pluribus*, quamvis rursus, si minori restitutio concedi non possit, nisi simul socio maiori idem beneficium tribua-

(1) Alia exempla ubi *petitio* beneficii restitutionis, non vero ipsum privilegium in maiorem conferatur, supra vidimus ubi de restitutione adversus negotiorum gestionem, a minore susceptam egimus.

buatur, hanc sequelam potius admiserint Romani, quam ut ideo minorem in damno versari paterentur; hinc si sententia v. g. dividi non posset, minoris restitutio proderat quidem socio (*l.* 29. § 1. *ff. de Minor.*), aut si minor per restitutionem servitutem recuperasset, ipsi cum maiore communem, effectus quidem huius beneficii, tendebat etiam ad maioris iura amissa redintegranda; (*l.* 10. *ff. quem. serv. amit.*), sed cum aliud obtinuisset si sententia non cohaesisset, aut servitus fuisset res dividua, (vid. *l.* 28. *ff. de Minor.* Schult. *En. tit. ff. de Minor.* § 11.), de voluntate Legislatoris satis constat, qui solius tantum minoris damna emendare studuit, nec eorum consortibus, nisi ex iuris necessitate ullo remedio prospexit. Sed quaeritur, utrum restitutio minoris heredis contra aditionem hereditatis, prosit substituto, id est, cum revera substitutio sit heredis institutio sub conditione, utrum conditio illa, quae in substitutione vulgari defecerat aditione minoris instituti, (*l.* 5. *C. de Impub. et alior. subst.*), reconvalescere possit per restitutionem minoris, ut substitutus admittatur? Mihi cum minor restitutione non amittat nomen et qualitatem heredis (*l.* 88. *ff. de Her. inst.*), quamvis in foro non amplius pro herede habeatur, dicendum videtur substitutum aeque ab hereditate excludi ac

si

ſi inſtitutus minor reſtitutus non fuisſet, *l.* 7. § 10. *ff. de Minor. l.* 2. *ff. de Suc. Edict.*, ut beneficium minorum rurſus nihil operetur ratione tertii maioris, conf. Vinn. *Sel. Quaest. lib.* 1. *c.* 14. — Alia tamen docet Voet, *ad tit. ff. de Vulg. et pup. ſubſt.* § 14, imprimis propter *l.* 44. *ff. de Re iud.*, quae igitur paucis examinanda est. Admittitur ſcilicet ibi ſubſtitutus, postquam impubes repudiasſet hereditatem, cui ſe immiſcuisſet, huiusque rei rationem reddit Cuiacius, *Obſ.* 12. *c.* 20, quaſi per aditionem impuberis, qui hereditatem cui ſe immiſcuit repudiare potest (1) *l.* 11. 57. *ff. de A. vel O. H.*, non aeque extingueretur conditio ſub qua ſubſtitutus admittatur, quam per aditionem adulti, qui reſtitutione indiget; ſed cum non magis iure illo abſtinendi (a Proconſule dato *d. l.* 57.), quam per reſtitutionem in integrum praetoriam effici potuerit, ut qui ſemel aditione heres factus esſet, heres esſe deſineret, neutro caſu videtur

(1) Vulgo docetur impuberem, qui recte hereditatem adiit, non indigere beneficio reſtitutionis, ſed libere abſtinere ſe posſe, quod quamvis negare non auſim, neſcio tamen an indubitate ex *l.* 11. et *l.* 57. *cit.* probetur, cum hae commode intelligi posſe videantur de caſu, quo pupillus ſuus heres, ſe *ſine tutore* hereditati paternae immiſcuit.

tur admitti potuisse substitutus, potius igitur dicendum, in *d. l.* 44. de substitutione pupillari agi, in qua substitutus non excluditur propter aditionem instituti, sed etiam iure communi admittitur si institutus intra pubertatem moriatur, aut ut ex *d. l.* 44. dici potest, hereditatem repudiet, ex quibus, si recte coniiciam, efficitur, nec beneficium minoris heredis quo hereditati damnosae quam adierat se abstinere posset, sive ipso iure, sive restitutione in integrum, aliquid extraordinarii iuris substituto tribuere, sed si sub conditione *si minor heres non erit* esset admissus, et conditio aditione minoris esset extincta, eam non convalescere iure singulari quo aetatis defectui consulitur.

Restat adhuc notissima illa disquisitio, utrum saltem restitutio minorum iis consortibus non prosit, qui eos mandati actione possent convenire, puta mandatoribus et fideiussoribus. Videri enim posset superior illa disputatio parvi momenti esse, satisque ex ipso Praetoris Edicto constare, soli minori auxilium ferri extraordinaria animadversione, et emendatione damnorum quae minor lubrico aetatis, non quae maior esset passus, qui nullo auxilio indigeret in praeiudicium aliorum civium; cum tamen menti Praetoris satis convenire videretur,

tur, beneficium minorum ad maiores extendi, ſi minoris interſit, quia hoc caſu revera ipſi minori proſpiciatur, forte quis dixerit liberato minore non ſine ratione etiam liberari mandatores et fideiusſores minorum; at horum non interesſe utrum mandatores et fideiusſores ſuis etiam obligationibus ſubducantur, nec igitur propter mandati actiones his competentes talem extenſionem necesſariam fuisſe, ex eo patet quod etiam contra has actiones minor in integrum reſtitui posſet *l.* 13. *ff. de Minor. l.* 1. *C. de Fidei. minor.* Videamus igitur an reſtitutionis beneficium ſine necesſitate ad mandatores et fideiusſores extenderint Romani?

Quoad mandatores negando reſpondendum esſe ſatis conſtat ex *l.* 3. § 4. *l.* 13. 23. *ff. de Minor.*, quoniam hi velut adfirmatores et ſuaſores fuerint, ut cum minore contraheretur, et ipſi ſub perſona minoris contraxisſe intelligantur, ut ſibi imputare debeant, ſi parum idoneum procuratorem elegisſent, imo tantum abest quin mandatori extraordinario remedio conſulatur, ut potius dicendum videatur, in eum reſtitui actiones quas reſtituto mandatario minore (qui ſcilicet ipſe damnum pateretur, vid. *d. l.* 23. *ff. de Minor.*), adverſarius amiſisſet, vid. Paulus, *Sent. lib.* 1. *tit.* 9. § 5. *l.* 48. *pr. ff. de Minor. l. un. C.* § 1. *de Reput.* in

quo

quo igitur mandans extraneus, a patre differt, qui restituto filio, sua etiam obligatione liberatur. De mandatore etiam satis conveniunt Iuris Romani interpretes, at nisi magnam inconsequentiae labem veterum iurisprudentiae adspergere velimus, idem dicendum de fideiussoribus, liberationem scilicet minorum eorum causam favorabiliorem non reddere; uti enim adversus directam, sic etiam contra contrariam mandati actionem potuisse restitui minores nulla dubitatio est, ut eius non intersit an fideiussor liberetur, huic vero qua tali in necem creditoris auxilium ferre, sanctissimis iustitiae regulis esset contrariam. — Nullius enim momenti est illa obiectio quod fideiussoria obligatio sine principali consistere non possit, cum uti supra vidimus in doctrina de ineundis obligationibus, accessoria talis obligatio possit accedere principali, quae ipsa omni effectu civili ratione ipsorum minorum destituatur, conf. *l.* 19. *ff. de Duob. reis.* Disquirendum igitur tantum est utrum haec sententia etiam Romanis placuerit; et nihil profecto magis distincte dici potuit, nec Legislatores voluntatem suam clarius exprimere potuerunt quam in *l.* 13. *ff. de Minor. l.* 1. *C. de Filiof. min.*, ubi dicitur restitutionem minorum non excusare fideiussores, qui pro iis intervenerunt, cum ae-

quum

quum non sit subveniri iis in necem creditorum; confirmatur haec doctrina per *l.* 95. § 3. *ff. de Solut.*, quae vulgo contra eam adfertur, ut enim sileam restitutionem ibi expresse vocari propriam et personalem defensionem, unicuique hoc fragmentum attente inspicienti patebit, proponi ibi exceptionem quae regulam firmat, scilicet tum demum Papinianus adfirmare dubitat causam iuris honorarii, quae potuit auxilio esse minori, retinere fideiussoris obligationem, restituto minore contra obligationem principalem, si fideiussor minori heres exstiterit, et sine contemplatione Iuris Praetorii accessisset; scilicet iniquum videbatur propterea quod obligatio fideiussoris sustineri posset, et ordinario sustineretur per causam iuris honorarii, quae minori restitutionem concedebat, fideiussori heredi minoris restitutionem contra creditorem denegare, et iure igitur singulari (1), si fideiussor sine contemplatione Iuris Prae-

(1) Dissentio igitur a viris magnis Antonio Fabro, *Coni. lib.* 8. *c.* 3. Schult. *ad Paul. Sent* 1. *tit.* 9. § 6. *Enarr. tit. ff. de Minor.* § 3., qui fideiussori semper subveniri putant, si sine contemplatione Iuris Praetorii pro minore intervenisset, et hoc igitur de casu intelligendas esse *l.* 51. *ff. de Proc.*, aliasque de quibus mox videbimus, sed huic sententiae primo quidem obstare videtur contextus ipsius *legis* 95, nec praeterea, quam-

Praetorii (i. e. immemor beneficii minorum quo contrariae mandati actione ſubduci posſent) intervenisſet, non tantum liberari eum placuit principali obligatione, contra quam tamquam heres reſtitutionem petere poterat, ſed accesſoria etiam quae ex ſua perſona ei incumbebat, ne ſcilicet beneficium quod iure communi ex perſona defuncti ei competeret, inutile fieret propter accesſoriam obligationem, quam ex cauſa probabili, et excuſatione quodammodo digna, ſusceperat, non donandi animo. — Ordinario igitur verum est fideiusſorem qui minoris obligationem in ſe ſuscepit non adiuvari, ut recte docet Ulp. in *l.* 3. § 4. *ff. de Minor.*, ubi cum reſtitutionem minoris eius fideiusſori *interdum* prodesſe dicat, regulam ſtatuit in contrarium, et innuit non obſtante reſtitutione minoris contra obligationem principalem, ſubſistere posſe obligationem fideiusſori-[illegible] am;

quamvis ignorantia fideiusſoris ſe pro minore intervenire, tamquam cauſa indulgentiae ibi allegetur, perſuaderi tamen posſum hanc Romanis ſufficere viſam fuisſe, ut egregium beneficium minorum hoc caſu ſemper ad fideiusſores extenderent, quibus ſaltem imputari posſet culpa quod non inquiſivisſent in conditionem principaliter obligati, conf. Vinn. *Select. Quaest. lib.* I. *c.* II, qui tamen hanc legem paulo aliter interpretatur, Voorda, *Int. et Em. l.* I. *c.* 20. inprimis *p.* 791.

am; paucis igitur adhuc videndum de iis fragmentis, quae hanc ſententiam infringere videantur.

Pertinet huc primo *l.* 51. *pr. ff. de Procur.*, ubi totidem verbis docetur fideiusſorem minoris defenſoris cum ipſo minore in integrum reſtitui. Errat tamen ſi quis putat hoc esſe ſingulare beneficium, quod fideiusſori qua tali conceditur, quaſi huic conſulere voluisſent Legislatores, quod minorem conſortem haberet, ſed uti ſupra vidimus commodum maiorum, aliquando necesſariam ſequelam esſe reſtitutionis minoris, ſic etiam hic obligatio fideiusſoris, qui iudicatum ſolvi promiſisſet, ideo effectu destitui debuit, quia per reſtitutionem minoris, qua perſona rei quam hic ſustinebat ex iudicio eximeretur, non tantum conſiſtere non poterat iudicium, in quo tres perſonae, actor, reus et iudex requiruntur, ſed conſequenter etiam irrita fieri deberet ſatisdatio iudicatum ſolvi; lite enim mortua (i. e. ſi nullum est iudicium) fideiusſores ex ſtipulatione illa non tenentur *l.* 2. *ff. Iud. ſolv. l.* 1. § 2. *ff. quib. mod. pign. vel hyp.* Quamvis igitur verum ſit, fideiusſores hic obligatione ſua accesſoria aeque liberari ac ipſos minores, haec tamen exceptio non infringit regulam, fideiusſoris obligationem reſtituto minore vulgo ſubſiſtere, nec iis aliquid ſingulare tribui, cum ideo

tan-

tantum hoc in casu stipulatio iudicatum solvi non committatur, quod committi nequeat, salvo iure communi, nec fideiussor liberatus fuisset, nisi hoc necessario sequeretur ex beneficio minori defensori concesso, conf. Averanius, *Int. l.* 2. *c.* 9, qui latius hoc probat. — Alter casus est, in *l.* 2. § 1. *ff. de Adm. tut. l.* 89. *ff. de Acq. vel O. Her.*, quas rursus omnium optime explicare videtur Aver. *l. l. c.* 8. Dicit enim rationem quare in iis legibus restitutio minoris etiam fideiussori prosit, non in eo quaerendam esse quod ibi de impuberibus agatur, quasi horum beneficium abstinendi hereditate cui se immiscuissent, magis in commodum fideiussorum esset extendendum, quam beneficium restitutionis, sed rationem huius iuris esse, quod in casu earum legum, salvo iure communi, fideiussori denegari non posset exceptio doli, quae ad fideiussores aeque pertinet ac principaliter obligatos, *l.* 7. § 1. *ff. de Except.* Scilicet si minor heres, fideiussoribus datis creditoribus hereditariis promisisset, se debitum hereditarium soluturum, restituto minore, eius promissionem etiam effectu destitui, nemo facile negaverit, sed citatae leges docent nunc etiam fideiussoribus fuisse consultum; quid igitur, an dicemus, propterea quod minori ex sua restitutione ex-

cep-

ceptio doli competat, eam ipſo iure etiam fideiusſori competiisſe arg. *l.* 7. § 1. *ff. cit.?* Hoc ſi indistincte verum esſet, ſequeretur omnem reſtitutionem minoris, ſi non ipſo iure ſaltem per exceptionem, quod eodem redit (vid. *l.* 112. *ff. de R. I.*) fideiusſores liberasſe, quoniam profecto ipſi minori, ex omni reſtitutione, ſi nihilominus conveniretur, talis exceptio datur; alia igitur conciliatio harum legum quaerenda est, nec de hac deſperandum videtur, etenim notum est exceptione vulgo repelli posſe, qui petat quod contra aequitatem naturalem, ſummo tantum iure, ipſi debetur, tam ſi v. g. obligatio metu aut dolo fuisſet contracta (§ 1. *I. de Except. l.* 36. *ff. de V. O.*), quam ſi cauſa obligationis deficeret, v. g. ſi numerata non esſet pecunia credita § 2. *I. eod.*, quae exceptio tam principaliter obligato quam fideiusſori competit, *l.* 15. *pr.* 60. *ff. de Fidei.* Haec igitur ſi referamus ad caſum *d. l.* 2. et *l.* 89, ubi creditores hereditarii, fideiusſorem minoris heredis convenirent, qui cum hoc ſolutionem debitorum hereditariorum promiſisſet, patebit nullam hic extenſionem inveniri beneficii reſtitutionis, ſed iure etiam communi, ex lege Plaetoria, fideiusſori debuisſe exceptionem doli concedi ex ſua perſona, cum cauſa promisſionis a minore herede factae, esſet ſublata per

reſtitutionem contra aditionem hereditatis, et dolo igitur faceret, qui contra aequitatem naturalem fideiusſorem conveniret; longe enim diverſus est hic caſus, quam ſi fideiusſor v. g. emptioni a minore factae accesſisſet, nunc enim ſalva cauſa contractus, minor obligationi ſuae ſubduci poterat, ut fideiusſor tamen adhuc obligaretur, ſed ſi minor tamquam heres contraxisſet, et reſtitutione contra aditionem hereditatis, qualitatem heredis amitteret, ut cenſeretur nullos creditores habuisſe, non tantum ipſi, ſed fideiusſori etiam ex ſua perſona, exceptio doli contra obligationem ex hoc contractu competere debuit, quamvis non ſpecialiter contra hunc contractum esſet reſtitutus. — Accipiatur igitur in caſu *d. l.* 2. *d. l.* 89, exceptionem doli fideiusſoribus iure communi competiisſe, tamquam necesſaria ſequela reſtitutionis contra aditionem hereditatis, minori concesſae, ſed ulterius progreditur Averanius, *l. l. c.* 8, qui inſuper putat, eos ipſo iure fuisſe liberatos quod cum ex contextu earum legum non pateat (1), ſed multum faciat ad intelligendam vim

(1) Imo contextus potius negantium ſententiae favet, quum non doceatur fideiusſores *liberari*, uti v. g. in *l.* 14. §. 6. 8. *ff. quod metus cauſa*, ſed tantum iis *ſubveniri.*

vim et naturam reſtitutionis, necesſarium omnino videtur, ut in argumenta Averanii inquiramus. Scilicet cum plurimae leges doceant, fideiusſoris obligationem ſubſistere non posſe ſine principali, qua ſublata ipſo iure cadant quae ſequuntur (vid. *l.* 6. *ff. de V.* O. *l.* 46. *l.* 56. *pr. l.* 60. *ff. de Fidei. l.* 43. *ff. de Solut. l.* 178. *de R. I.*), ſufficiat tamen ad accesſoriam obligationem ſustinendam, ut adſit naturalis obligatio principalis (*l.* 16. § 3. 4. *ff. de Fidei. l.* 7. *in f. ff. Iud. ſolv.*), hinc quaerit Averanius, quaenam obligatio, post reſtitutionem minoris, huic adhuc incumbat, ut inde concludere posſet, quando fideiusſoria obligatio ſimul cum principali ipſo iure extingui debeat. Putat itaque in caſu *l.* 2. et *l.* 89. *citat.*, minorem ne naturaliter quidem obligatum fuisſe, qui non contraxisſet ſi heres non fuisſet, nec civiliter, quoniam reſtitutio ſustulisſet civilem eius obligationem (1), debuisſe igitur reſtituto minore ipſo iure liberari fideiusſores, ſed rurſus cavendum omnino est, ne per indistinctam notionem naturalis obligationis, in perverſam in-

(1) Ita Averanius ſuâ auctoritate, vellem tamen probavisſet, per reſtitutionem minoris, eum civili obligatione liberari quod non exinde ſequitur, quod eius obligatio omni civili effectu deſtituatur.

incidamus doctrinam, quamvis enim iure ordinario, Romani fideiusforiam obligationem tali obligationi inniti voluerint, quae faltem exceptionem adverfario concedat, nemo tamen non videt ratione minorum aliud obtinere, cum obligationes fideiusforum, a minoribus datorum, fubfistere posfint etiamfi minor fubductus esfet obligationi principali, ut nec actio, nec exceptio in eum competeret. Sed an igitur dicendum est fideiusforis obligationem femper ipfo iure tolli per reftitutionem minoris, fi nec huic moralis amplius obligatio incumbat? Mihi non ita videtur, nec Romanos incerto plerumque moralis obligationis fundamento, accesforias fuperftruxisfe, fed potius dicendum videtur, eos huius imputationis in minore nullam rationem habuisfe, cum fi hanc doctrinam admitteremus, dicendum esfet beneficium minoris ad fideiusforem maiorem extendi, cui liberatio contingeret, propterea quod minor per reftitutionem naturali illa, et civili obligatione principali liberaretur, quod non tantum rationi fed etiam Iuri Romano contrarium esfe, iam ex praecedentibus patere videtur. Praeterea leges illae fi, uti diximus, exceptionem tantum fideiusforibus concedant, commodum omnino fenfum habent, atqui ipfo iure illos liberatos non fuisfe exinde fatis probatur, quod licet minoris

obli-

obligatio, quam ex promisſione debita hereditaria ſolvendi, ſusceperat effectu esſet deſtituta, fideiusſori tamen (cuius obligationem ſustinere poteſt cauſa iuris honorarii Voorda, *Interp. lib.* I. *c.* 20.), mere civilis ſaltem obligatio ex ſtipulatione debuit incumbere, nequaquam enim Romanis propoſitum fuit per reſtitutionem beneficium concedere, quod cauſae cohaereat, ſed tantum emendare damna, quae minores lubrico aetatis paterentur; quod ſi verum est, uti dubitari nequit, cumque ex modo allatis conſtare videatur, Romanos nullam extenſionem eius beneficii admiſisſe, imo curavisſe, ne conſortes minorum maiores, extra necesſitatem ex eo lucrum caperent, ita decidere nunc posſe mihi videor quaestionem illam, quam ſupra ventilavi, ut dicendum ſit nec ſingularia quae minori dolo laeſo conceduntur, ad fideiusſorem extendi, ſed dari quidem huic exceptionem doli ex ſua perſona, mere civilem tamen obligationem etiam post reſtitutionem minoris principaliter obligati illi incumbere, nec posſe eum contra doloſum adverſarium minoris reſtitutionem petere, niſi modo ordinario, id est cum probatione doli, intra biennium, et ſi laeſio duorum aureorum ſummam excedat, quae aliter non posſet emendari.

Recte igitur in *l.* 95. § 3. *ff. de Solut.* reſti-

ſtitutionis beneficium dicitur propria et perſonalis defenſio, quamvis enim ad heredem, minoris perſonam induentem (1) transeat, omnes tamen alii effectus ex gestis minorum, ad ipſos non pertinentes, et quibus ipſi non laederentur, aeque ſustinentur in quantum fieri posſet, ac ſi nulla reſtitutio intervenisſet, cuius cauſam nemo non videt, cum ſoli tantum minori ſubveniendum esſet, nec in praeiudicium aliorum civium emendari deberent damna, quae maiores ſua culpa per minores paterentur, id est ſine laeſione. Sed hinc quaerere quis posſet, quare igitur Praetor exceptiones illas admiſerit, de quibus modo vidimus et quare non omni in caſu ſolius minoris damna emendaverit? Hac de re conſtare potest, ſi ad potestatem magistratuum apud Romanos attendamus; ſcilicet Praetor licet minores ſubducere posſet obligationibus ſuis ſive ex contractu, ſive ex aditione hereditatis, aeque ac v. g. dato beneficio abſtinendi ſuum heredem omnibus obliga-

tio-

(1) Heres tamen minoris quadriennium tantum habet, ad reſtitutionem ex perſona defuncti petendam, quamvis ipſi defuncto plus temporis ſuperfuisſet, ſi in vita manſisſet, *l.* 5. § *ult. Cod. de Temp. in int. reſt.* et in herede infantis ſingulare est, quod reſtitutionem impetrare nequeat, contra omisſam a tutore defuncti hereditatis aditionem *l.* 18. § 3. *C. de Iur. del.*

tionibus hereditariis liberat, leges tamen et ius civile evertere nequit, nec obligationes iure civili validas ipso iure nullas facere, quasi nullus contractus vel aliud factum obligatorium intervenisset. Hinc igitur I°. sequitur, si minor recte contractum inivisset damnosum, in cuius securitatem fideiussorem dedisset, potuisse quidem Praetorem vim effectuum civilium, ex tali contractu, favore minorum v. g. tollere in foro, sed factum infectum fieri nequit, adeoque nisi fideiussor etiam personali tali defensione liberetur, eius ratione omnes effectus stipulationis salvi manent. II°. Vero inde sequitur, Praetorem non potuisse effectus civiles beneficii semel praestiti prohibere. Patet igitur non amplius de peculio conveniri potuisse patrem restituto filiofamilias contra obligationem suam; nec fideiussori minoris defensoris, ex stipulatione iudicatum solvi, aut minoris heredis, ex promissione solvendi debita hereditaria, obligato exceptionem doli denegare potuit Praetor, si per restitutionem minoris contra defensionem susceptam, aut contra hereditatis aditionem, causa obligationis a fideiussore contractae esset sublata, sed tantum abest, quin his casibus ipso iure liberati fuerint fideiussores, ut potius dicendum videatur talem liberationem ne ipsi quidem minori ex restitutione competiisse, qui enim

enim ſemel heres ſit ſemper heres manet *l.* 88. *ff. de Hered. inſt.*, nec ex eo quod reſtitutio minoris aliquando conſistat, in deneganda adverſario actione (*l.* 27. § 1. *ff. de Minor.*), probatur, ita ipſo iure adverſario periisſe ius agendi, quod Praetor prohibere non potuit; hoc igitur ſi verum est, etiam post reſtitutionem, mere civilem adhuc obligationem ipſi minori (et proinde multo magis conſorti) incubuisſe, ſed cuius effectus Praetor, tamquam Iurisdictioni praepoſitus, in foro prohibeat, de fundamento conſtat, quo innitantur obligationes accesſoriae, etiam post reſtitutionem minoris contra obligationem principalem, et quod igitur in morali imputatione minoris non est quaerendum.

Atque ſic quidem pro inſtituto nostro et pro virium tenuitate, etiam hanc commentationis partem abſolvimus, cui igitur finem imponimus cum iam ſatis conſtare videatur, de emendatione eorum quae, ſummo iure valida, minores lubrico aetatis laederent. —

Nunc ad vos me verto, Viri Clarisſimi, quorum iudicio hanc qualemcunque disputationem ſubmitto. Sitis benevoli oro, nec offendant vitia tum ordinis, tum ſtili, haud aliena a ſcribendi artis parum perito, nec profecto mirabor ſi haud praetermittenda hic illic omiſerim

in

in tanta rerum copia, in aliis vero nimis diu haeſerim, de aliis parum validam ſententiam propoſuerim; ſed uti Romani indulgentia dignum putarunt adolescentem lubrico aetatis lapſum, ſic ſpero, ſi memores ſitis in exponenda illius iuris doctrina adolescentem fuisſe verſatum etiam horum vitiorum veniam conceſſum iri. Hoc tamen vos ignorare nolim, me de industria omiſisſe ſeparatam disputationem de filiisfamilias minoribus, quam ab initio inſtituere decreveram, cum ſatius ducerem, ſi quae ſingularia iura iis competerent, haec commodis qui videbantur locis inſerere, quam univerſam doctrinam de patria poteſtate, contra mentem quaestionis propoſitae, exponere, quod tamen neceſſarium erat, cum in filiisfamilias, quoad bonorum administrationem, nulla fere differentia conſpiciatur maiores inter et minores.